

119 /
1971/2

საქართველოს
აღმწერლობის ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ბუნებისმეტყველება

4

1971

ენათობი

სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციური-სხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 47-ე

№ 4

აპრილი 1971 წ.

11637

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შ ი ნ ა კ ს ი

ივანე თარგა — შუა ჩვეთთან იღვიძებას, რომანი, აფხაზერიდან თარგმნეს ლ. ლ. ს. ულაზურიძემ და ვ. ვ. ვ. ნ. მიახტრაძემ	3
შოთა ნიუნიაძე — ატილასის ტუსლი და ფარი, ნაწყვეტები პოეზიიდან	56
ბაკი მასაძე — კინოროზე გაფორმული ცა, მოთხრობა	77
მამია ვარსანიძე — ლექსები	88
კობა იმედაზიანი — პასიონები	90
ზურაბ ლორთქიფანიძე — ლექსები	95

კრიტიკა და ლიტერატურისმცოდნეობა

დ. ბაგიჩარაშვილი — ივანე მაჩაბლის ჟურნალისტური მოღვაწეობიდან	98
გურამ ბაგრატიანი — ირთი, მართლაც, კარგი ფულიყაღი	106
ჯუმბერ ვაშაყიძე — „ულოლიკოს“ ვინაობისა და ულოლიკოს კონცეფციის თაობაზე	116
ზურაბ ვაშაყიძე — ბავშვების უსაყვარლესი პოეტი	122
გივი მალაქაძე — „გაბაასება კაცისა და სოფლისა“	128
ნურა თორაძე — ზანიშვიტი სომხის გონივრულ სახელმწიფო	137
ირმა ჩხიძე — ვალერიან ბაგრატიანის მიხედვით	142
შალვა ჩხიძე — კართული საბჭოთა ისტორიული რომანის განვითარების შესახებ	150
ნოდარ რუსაძე — ზინკის მანი	162
მ. შალვაშვილი — „ტვის მხიბი“	176
ნიკო კვახარაძე-კობაძე — ირთი მივიწყებული, ძველი საზღვარი მშენებლობა	181
ირაკლი ბიძაძე — ჯვაროსანთა ლაშქრობის ისტორიიდან	185
ლევან ალიმონაძე — ირმა იმედაზიანის ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“	189

საქართველოს კვ. ცენტრალური კომიტეტის გამოცემისთვის

მთავარი რედაქტორი ელგუჯა მაღრაძე

სარედაქციო კოლეგია:

ირ. აბაშიძე, დ. ბინაშვილი, დ. ზამიჯარაშვილი, მ. ლიბანიძე, ბ. ძლანდი, ა. სულაკაძე, ა. ქათამთელი, ე. ყიფიანი (პ/მე. შიფანი), ს. შაწავაძე, დ. შინგაბერიძე, ვ. წულუკიძე, ი. შილაძე, რ. უახარაძე, ბ. ურუშაძე.

ტიპრედაქტორი რ. ნაძვბანიძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი,
რუსთაველის პროსპექტი № 12.

ტელეფონები: რედაქტორის — 98-55-11-
პ/მე. შიფანის — 98-55-18, განყოფილებუ-
ბის — 98-55-15, 98-55-17, 98-55-20.

გადაეცა ისაწყობად 2/111-71 წ. ხელმოწერი-
ლია დისბეჭდად 20/11-71 წ., ისაწყობის ზომა
7 $\frac{1}{4}$ X 12, ქაღალდის ფორმატი 70 X 108 $\frac{1}{16}$,
ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 12, პირობითი
ნაბეჭდი ფურცელი 16,8. სააღ.-საგამომცემლო
თაბახი 18.

უი 02005. ტირაჟი 12.625 შეკვ. № 702.
საჭ. კა ცე-ის გამომცემლობის სტამბა.
თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

მეჩვენებთ ილუზიებს

რ მ თ ა ნ ი

17

ამრას ხელი ჰკრეს და მანქანაში ძალით შეაგდეს. მანქანა ადგილიდან დაიშრა, გამტაცებლებმა ამრას პირი აუკრეს კრინტიც კი არ დააძვრევენეს.

აგრა იჯდა მძღოლის გვერდით თითქოს არაფერი მომხდარიყო, მაგრამ თუ გინდ მომხდარიყო, რა უნდა ექნა?

ის დროდადრო ამრასკენ შემობრუნდებოდა, უსირცხვილოდ ჩახედავდა თვალეში და დამრიგებლური ტონით ეტყობა:

— უნდა შეურიგდე, ამრა, ყოველივეს. რას იზამ, ასეთია ჩვენი ზვედრი. ეს სრულებითაც არ არის ცული! პირიქით, კარგიცაა! ნახავ, ბრაზით გასკდებიან ზოგიერთები. მეც მომიტაცონ, ნეტავი, შესავეთ!

ამ სიტყვებმა ერთბაშად მოაშთეს ამრა.

ეს რა შეემთხვა? თავს მოიკლავს და ამ ზვედრს კი არ შეურიგდება. საით მიჰყავთ? ვინ არიან ესენი? სად არის ის. ვინც მას იტაცებს? იქნებ, აჭვეა, მაგრამ ამრა ვერ ხედავს! მანქანის მძღოლი?

მას ერთხელაც კი არ მოუხედია ამრასკენ. მძღოლს მხოლოდ კეფა მოუჩანს!

თვითონ აგრა, ნუთუ ამ გატაცების მონაწილეა? რატომ ზის ასე გულდამწვინდებული? მას ხომ არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევია? პირიქით, ისეთი ღიმილი დასთამაშებდა...

როცა მანქანა მიხვეულ-მოხვეულ შუკას ვასცდა და სასოფლო გზაზე გავიდა, მაშინ კი საბოლოოდ გამიწყდა იმედი. მანქანა ქალაქისაკენ მიმავალ გზაზე მიჰქროდა. ის-ის იყო, სულ მთლად განადგურებული უკან უნდა დავბრუნებულიყავი. რომ მანქანის ხმა შემომესმა მაშინვე ჰქუას მოვეგე და ხელი ავიჭინე. მანქანა გაჩერდა. მეც ჩავჯექი და დავედევნე. თან ანგარიშმიუცემლად ვიხედებოდი ხან მარჯვნივ, ხან მარცხნივ.

მანქანა, რომელშიც ამრა იჯდა, ეზოში შევიდა და ზედ შენობის კიბის თავთან გაჩერდა.

ღმერთმა უწყის საიდან, ეზოში ვილაც ბიჭბუჭები გაჩნდნენ, მანქანის კარი გამოაღეს, ამრა გამოათრიეს და კიბეზე ციმციმ ააქროლეს. აგრა ზევით არც ასულა. თვალსა და ხელს შუა გაჭრა.

ამრას წინ ორი ხანშიშესული ქალი შეეგება.

— დაე, ეს ნაბიჯი ბედნიერი იყოს, ნან! — უთხრა ერთ-ერთმა.

— დაე, ეს კარგი დასაწყისი იყოს თქვენი ახალი ცხოვრებისა, ნან!

და ორივემ გადაკოცნა შიშისგან აცახცახებული გოგონა.

— რას მილოცავთ? — თამამად, ამყად შეეკითხა ამრა ხანდაზმულ ქალებს.

— ეგ საკითხავია, ნან! ამას რად ამბობ? — თქვა პირველმა.

— თქვენ ზომ გათხოვდით, ნან?! — დაუმატა მეორემ.

— რაო? — წამოიძახა აღშფოთებულმა, — როგორ თუ გათხოვდით?!

— ხომ იცი, ნან ძნელი საქმეა გათხოვება...

— ძნელია, აბა რა...

— ვინ გაბედა ეს სისაძაგლე? მაჩვენეთ ის შვიშარი.

— ისე ყოველგვარ სიკეთეს შეხედით, როგორც თქვენ იმ ვაჟს შეხედვით ახლა, ოღონდ ჯერ ჩვენ უნდა გავიდეთ, მარტო...

— ჰო, ნან, იგი ახლა აქ როგორ მოვა, როცა ჩვენა ვართ?.. ეს ხომ აფხაზურ წესებს არ შეეფერება, ნან!

— ბოლოსდაბოლოს ვინ არის, შემოვიდეს!

— მოვა, მოვა!..

— როცა საჭირო იქნება, ნან!

— ახლავე-მეთქი! თუ არა და გზა მომეცი, გამიშვით!..

ორივე ქალი ხმაამოუღებლივ განზე გადავა.

ამრა კართან მივიდა და სახელურს მოსწია. გოგონას მაშინვე მოედრებლა სახე. კარი გარედან იყო დაკეტილი.

— ეს ხომ უსინდისობა!

— ნუ ღელავ, ნან, დაშვიდდი!

— ჰო, ნან, უნდა მოითმინო!

— არასოდეს!

— ჩემო კარგო, შენს ღღეში ჩავარდნილ ბევრ გოგონას უთქვამს ასე, მაგრამ...

— ჰო, ნან, უთქვამს, მაგრამ ისინი მაინც იქ დარჩენილან, სადაც მიუყვან-

ნიათ, ნათქვამი კი, როგორც იტყვიან, ქარს წაუღია.

— ცოცხალი თავით აქ არ დავრჩები!

— ნუ ჩქარობ, ნან, სადაც არი ბედი შენი, იქ მიგიყვანს ფეხი შენით, ხომ გავიგონია?

— ესეც იფიქრე, რაკი ხმა გავარდება, რომ შენ ერთხელ მოტაცებული და სხვის ხელში ჩავრდნილი იყავი, ვინდა შემოგზედავს?!.

— ჩემი სინდისი და პატიოსნება შემომზედავს!

ამრა და ეს ხანდაზმული ქალები ერთ ეპოქას ეკუთვნოდნენ, მაგრამ მათ საუბარში იმდენი განსხვავება იყო, თითქოს ორი სხვადასხვა საუკუნის მიჯნაზე იღვანენ.

აგრა შინ დაბრუნდა და აღდიზი ვაადგიობა საჩქაროდ, თითქოს ძმას დიდიხნის სასიხარულო ამბავი მოუტანა.

— მოვიყვანეთ, აღდიზ, მოვიყვანეთ!

— ვინ მოიყვანეთ?!

— ამრა მოვიყვანეთ, ამრა!

აღდიზი საწოლზე წამოჯდა.

— საიდან, როგორ?

— ახლა იგი ჩვენს ხელშია და ვერსად წაგვივა! დღეიდან ამრა შენი ცოლია!

— აგრა, რას ამბობ, ხომ არ გავიციდი?!

— ცოლი მოგიყვანეთ, ბიჭო, არ გესმის, რას გელაპარაკები?

— გამაგიყვებს ეს გოგო, ნამდვილად გამაგიყვებს, — თავისთვის ჩაბურტყუნა აღდიზმა და საჩქაროდ ჩაემას შეუდგა. აგრამ უთხრა ძმას, სად მიეღის პატარძალი და ოთახიდან ქარივით გავარდა.

მოტაცებული აქა აღდიზის ბინაზე კი არ მიიყვანეს, არამედ მის ნათესავებთან, რომლებიც სოფლიდან არც ისე შორს ცხოვრობდნენ.

აღდიზმა მაშინვე ჩაიცვა და ოთახის კარი გამოიხურა. საუბარი, რომელიც ამრასა და უცხო ქალებს შორის გაიბა, აღმათ უფრო უსიამოვნო სახეს მიიღებდა, ამ დროს კარი რომ არ ვაღებულ-

ყო და ოთახში აღდნი არ შემოსულყო.

— აჰა, ისიც მოვიდა.

ორივე ქალი ოთახიდან გავიდა.

როგორც კი მარტო დარჩნენ, ამრამ თავი ველარ შეიკავა.

— ეს ხომ ვერაგობაა, ლაჩრობაა და მეტი არაფერი..

აღდნი თვალის დახამხამებაში ამრას წინაშე მუხლებზე დაეცა:

— მაპატიე, ამრა... აქ რალაც გაუგებრობა მოხდა.

— მე მუდამ ძმად მიმაჩნდი, აღდნი. შენ კი...

— მე არ შემილახავს ეს გრძნობა, ამრა!

— მაშ, ვინ შელახა?

— არ ვიცი.

— აქ ვინ მომიყვანა?

— არ ვიცი, არა!

— გავგიჟდები, ნამდვილად გავგიჟდები!..

— ღმერთი, რჯული, არაფერი არ ვიცი!..

აღდნი ფეხზე წამოდგა.

— ნუ გეშინია ამრა, ნურაფრის ნუ გეშინია, სანამ მე აქ ვარ, ხელს ვერაფერს გახლებს.

— მაშ, რა მოხდა?

— მეც ეს მაინტერესებს.

ამრა მოუყვა, რაც თავს გარდახდა.

აღდნი ცოცხალ-მკვდარივით იყო.

— ცოცხლად დაეუმარხივარ იმას, ვინც ეს ჩაიდინა, ამრა, მაგრამ, იცოდე, ამ ბინძურ საქმეში ჩემი ხელი არ ურევია.

— ახლავე წამიყვანეთ სახლში! თხოვა ამრამ, როცა აღდნიმა ოთახიდან გასვლა დააპირა.

აღდნი აივანზე გავიდა, მიიხედ-მოიხედა. ირგვლივ კაციშვილი არ ჰქანებდა. ყველანი წასულ-წამოსულიყვნენ.

აღდნი და ამრა კიბეზე დაეშვნენ.

თუკი აქამდე კაციშვილის ჰქანებდა არ იყო, ახლა, გამოჩნდნენ დიასახლისიცა და ამრას გამტაცებლებიც და „მეფე-დედოფალს“ გარს შემოერტყნენ.

სახლის პატრონი გაწიწმატდა:

— რას სჩადიხარ, აღდნი, რას ნიშნავს ეს?

— არაფერს, ხომ ხედავთ, მივდივართ!

— სად, როგორ! — ყველა ერთბაშად ახმაურდა.

— შინ!

— გინდა დანით ყელი გამოშკრა, საქვეყნოდ გამოშაშქარავო? ჩემი სახლიდან მიდიხარ, იცოდე, ეს ჩემი სიკვდილის ნიშნავს, ცოცხლად მმარხავ!.. ვითომდა რაო, მე არ შემიძლია ღირსეულად გავიმასპინძლდე თუ რა? — თავს იკლავდა სახლის პატრონი, — როგორღა შევხედო სახეში ხალსს, მეზობლებს.

— ყველაფრისათვის მადლობელი ვარ, ახლა კი ჩვენი აქ დარჩენა შეუძლებელია.

— ნუ, აღდნი, მამაშვილობამ, აგრე ნუ იხამ!

— უნდა წავიდეთ!

— შინ! შინ-მეტეი! — ვერ მოითმინა ამრამ.

— განა ვაწყენინეთ რამე? რატომ გვაგდებთ ამ სატანჯველში?

იქვე იდგა აღდნის მანქანა. აღდნიმა ჭიქურ გაარღვია აღმფითებული წრე, ამრა მანქანაში ჩასვა და თვითონაც გვერდზე მიუჯდა.

...მოშხდარი ამბით ენაჩავარდნილი და სისხლგამშრალი ხარზამანი უაზროდ დაბოროილობდა ეზოში. ხანდახან ჩახრინწული, ღონემიხდილი ხმით თუ გამოელაპარაკებოდა მასზე უფრო მისუსტებულ დესის:

— როგორ მომსპეს!.. როგორ დამღუპეს!.. ამრა, ჩემო იმედო!

აღიასი სოხუმში წავიდა და ჭერ არ დაბრუნებულყო. ეს კი უფრო აგიუებდა ხარზამანს, სულ იმას ეჩიჩინებოდა, ევედრებოდა, თვალსა და ხელს შუა გვერდვევა წლობით ნაკვდაე-ნადაგი კარ-მიდამო, შენ კი ხან თბილისში, ხან სოხუმში დადიხარ და დათარეე იმ შენს მანქანას, არაერთარ ყურადღებას არ აქცევ ოჯახსო.

ამრა გაუტაცია!.. საბრალო ამრა!.. უკვილია კიდევ, მშველელი არავინ გა-

მოჩენილა, თითქოს უპატრონო იყო!.. ვაი, ჩემს სევსა!..

ახლა უკვე ყველაფერი ვათავებულა. ვინ შეძლებს გამტაცებლებს დაეწიოს და გოგო წაართვას?

როცა მთელმა ქვეყანამ შეიტყო, ის ამბავი, რომ ვიღაც ვიგინდარებმა გაიტაცეს იგი, ვინღაც დაიბრუნო — რა ბედენაა, ვიღაც უნდა სხვისგან შეურაცხყოფილი ქალი... ღმერთმა რატომ გახადა ხარზამანი ამის მოწმე?.. უბედურება მართო არასოდეს არ მოდიხო და ხარზამანსაც ზედიზედ დაატყდა თავს სამწუხარო ამბები.

ხალხმა ნელ-ნელა მოიყარა თავი, ერთმანეთს გაოცებულნი შესცქეროდნენ და ხეირიანად ვერც მიმხედარიყვნენ, რა მოხდა.

...ამ დროს ხარზამანის ქიშკართან მანქანა გაჩერდა. სინათლე მთელ ეზოს ანათებდა, აივანზე გამოფენილ ხალხს თვალს უკრავდა, ციმციმ ეალერსებოდა ტახტზე მჯდარ ხარზამანს. ყველას ქიშკარისაკენ ეჭირა თვალი. ვიღაც გოგონამ ქიშკარი გააღო და მანქანა ეზოში შემოსრიალდა.

ამას ვის ზედავს მისი თვალები?.. განა ამრა არ არის, მანქანის აბდღერიალებულ ფარებს შორის მოღიმარე რომ დგას? ყველას ასე მოეჩვენა, მაგრამ ვერცერთს ხმის ამოდება ვერ გაეებდა. ნუთუ ამ ბოლოყამს ხარზამანსაც ლაღატობენ ბევრის მნახველი თვალები? აბა, ამ ღამით ვინ მოპკვრის ამრას? სადა სცალია ხარზამანისათვის ასეთ მოულოდნელ ბედნიერებას?

როდესაც თავზარდაცემული ხალხი გაქვავებულივით იდგა და ვერცერთ მათგანს ვერ მოეფიქრა, რა ელონა და როგორ მოქცეულიყო, მოულოდნელად გაისმა დგისის მოტირალი, რომელმაც ერთ წამში მოიცვა მთელი ეზო-ყურე:

— ვაიმე, ამრა, ჩემო საბრალო გოგონავ, მოგიკვდეს დედა!

— აქ ვარ, დედიკო, აქ! — ამრა დედისკენ გაეჭანა.

ხალხი ერთბაშად ახმაურდა. ხარზამანი ტახტიდან ზეწამოიჭრა, მაგრამ რა.

ნაბიჯის გადადგმაც ვერ მოახერხა, დაზღადაცემულივით გაშეშდა. *საქტოა უდაზღადაცემული*

— ნუ გეშინია, დედა, ეს მე ვარ, ამრა! — დედას მივარდა ამრა. გულაჩუყებული დესი ახლა უფრო ხმაშაღლა ატირდა. მაგრამ ეს უკვე სიხარულის ტირილი იყო.

— ბაბუა! — დედის კალთას მოსწყდა და ახლა ბაბუას ბებერ მკერდს მიეკრა სიხარულისაგან ფოთოლივით ათრთოლებული გოგონა. შემდეგ კი თავის ოთახში შევიარდა.

ამასობაში აღღიზიცი ამოვიდა აივანზე. მისმა გამოჩენამ ყველა გააკვირვა. როგორ?.. ვანა მან იხსნა ამრა?..

როცა ამრამ თავის ოთახს მიამურა, ხოლო დესიმ აღღიზნ მოჰკრა თვალი, მაშინვე გონს მოვიდა. იგი ამრას ოთახში შევიარდა და შვილს კითხვები დააყარა:

— რა მოხდა? რა ამბავია?

ამრა საჩქაროდ მოუყვა, რაც თავს გადახდა.

დესი ჩუმ-ჩუმად უსაყვედურებდა ამრას ისე, რომ არავის გაეგო მისი ხმა:

— როგორ მოგვჭერი თავი საქვეყნოდ! რანაირად დაბრუნდი უკან? რას იტყვის ხალხი? თვითონ აღღიზნ მაინც არ მოეყვანე!.. შენ იცი, ამით რა გააკეთე? შე ჩერჩეტო, შენა!.. ენაჭარტალა მეზობლები იტყვიან, — ამრა პატიოსანი არ ყოფილა და იმიტომაც სასიძომ თავისი ხელით უკან მოიყვანა და მშობლებს მიუტვდოო. ვანა შეიძლება ხალხს პირი აუკრა? როგორ დამასხი თავს ლაფი და ცოცხლად დამშარხე?.. უტვინო! აღღიზნე უკეთესს ვის გაჰყვები. ახლავე უკან გაჰყვი, ახლავე.

— არა! არასოდეს! — მოულოდნელად გაუსხლტა ამრა დედას და ოთახიდან გავარდა, — სწორედ აღღიზნა მისხნა! მე არასოდეს მძა არ მყოლია, დღეიდან ყველამ იცოდეთ, რომ მე მძა მყავს. აღღიზნი სწორედ ისე მოიქცა როგორც ნამდვილ მძას შეეფერება!..

ხარზამანი ყურადღებით უსმენდა ამრას, ბოლოს თავი ვედარ შეიკავა და გუ-

ლაჩუყებულმა აღდიხს მიესიყვარულა:
— ღმერთმა ხანგრძლივი და ბედნიერი ცხოვრება მოგცეს, შვილო აღდიხს! — მივიდა. გადაეხვია და მამაშვილურად გადაკოცა.

აღდიხმა სწრაფად დაიხოქა ცალ მუხლზე და ახალბოხის კალთას ეამბორა.

— შვილო, შენ დღეიდან ამრას ძმა იქნები— დღეიდან შენი ჰირი ჩვენს ჰირად იქცეს, აღდიხს! რაკი შენს ხელში ყოფილა ჩვენი ბედი და არ გაგვაუბედურე! — ხარზამანმა მოკლედ, მაგრამ ისე კი, რომ ყველასათვის ნათელი და გასაგები ყოფილიყო დასრულდა თავისი სიტყვა:

— შვილო, აღდიხს მე ისეთი ძვირფასი განძი არაფერი მაქვს, შენი საკადრისა იყოს, პირიქით, დაუფასებელი საჩუქარი ჩვენ შენგან მივიღეთ. აი, ეს ეზო, ეს კარ-მიდამო, სადაც შენ დგახარ, სულ სიხარულში მოგხმარებოდეს.

აღდიხის პასუხიც ნათელი და გასაგები იყოს:

— ღმერთმა გამხადოს მე ამის ღირსი! ასე დამთავრდა ამბავი ამრას გატაცებისა.

მაგრამ დამთავრდა კი? — ბოლოს, როგორც იქნა, დაევიწაღენით. როცა აივანზე მხოლოდ ოჯახის წევრები დარჩნენ, ცალცალკე, გულში ყველა თავისებურად ხსნიდა და აფასებდა ამ შემთხვევას, ოჯახი რაღაცნაირმა საიცივემ მოიკცა.

ხარზამანს ერთი რამ ანუგეშებდა მხოლოდ — საბრალო ამრა დიდ გასაქირში ჩავარდა, მაგრამ არ დანებდა, შეურცხვენელი გამოვიდა და ძმაც იპოვნა. რა მოხდებოდა, რომ ამგვარი რამ საერთოდ არ გადახდენოდათ თავს, მაგრამ ჩანს, ეს ეწერა და კიდევ კარგი, ამრამ შეძლო თავის დაღწევა.

თუმცა... როგორ წარიმართება მისი ბედი მომავალში?!

ვაითუ ამ შემთხვევამ ჩირჭი მოსცხობა: მე? როგორღა ვუპურებ ყველაფერ ამას? ხარზამანს ყველაზე მეტად ეს აინტერესებს.

მართლაც, როგორ აღვიქვი მე ამრას გატაცება და მისი უკან დაბრუნება? ხარზამანმა უსიამოვნოდ ამბობს, მაგვარიც ვერა შემამჩნია რა, მაგრამ შემდეგ, როცა ყველაფერს ჩემს გონებაში აეწონდავწონი, საბოლოოდ როგორი შეხედულებისა დავრჩები ამ შემთხვევის მიმართ ეს შემდეგ გამოჩნდება.

ვერც ამრა გარკვეულიყო თავის აფორიაქებულ ფიქრებში.

როგორც ჩანს, ალგერის არაფერი გაუგია, თორემ!.. თორემ აქამდე მოფრინდებოდა, საწყალი ბიჭი! წარმოდგენაც არა აქვს რა დაატყდა თავს.

არა! მან ჯერ არაფერი არ იცის! მაგრამ საინტერესოა, როცა სიმართლეს გაიგებს, როგორ მოიქცევა?

იმ დღეს ამრა სკოლაში უნდა წასულიყო. ვინ იცის, როგორ აიშვეს თავი მოსწავლეებმა, ვაი თუ ისინიც კამათობენ და სჯიან თავიანთ მასწავლებელს? ალიასმა როგორც კი თავის სოფელში შემოდგა ფეხი, თავს დაესხნენ მეზობლები.

— მადლობა ღმერთს, ყველაფერი კეთილად დამთავრდა.

— ყოჩაღ, ამრა! მან არ შეარცხვინა თავისი გვარი.

— განა ისეთი რა უნდა შეხვედროდა ამრას, რომ ვერ დაეძლია?

— სჩანს, გოგო სულითაც ძლიერი ყოფილა!

— და კვიციანიც, აბა ერთი წუთით წარმოიდგინე, რა მოხდებოდა, თავი რომ მოეკლა?

ასე, ერთნი გულისტკივილით, მეორენი უსაქმურობითა და მჭირდავი ღრეჭით გარსშემოებენგენენ ალიასს, დაარტიანვს იგი და დიდხანს ხმა არ ამოაღებინეს, მერე კი ყველამ თავისებურად უამბო ამბავი.

შინ მისვლისას კი ალიასს დესი აფუშებდრდა:

— გაიგე, რა ჩაიღინა შენმა ქალიშვილმა? მე ხომ გეუბნებოდი.. შინ დაბრუნდა, მაგრამ... ასეთი დაბრუნება რა ჰირად გინდა?

— აბა, იქ ხომ არ უნდა დარჩენილიყო, სადაც გული არ მიუწევდა?

— დიხანე, უნდა დარჩენილიყო, იქ, სადაც თავი მოეჭრა, ასეთია ჩვენი ადამიანი!

ალიასს საყვედურიც არ დასცდენია, პირობით, გაამხნევა იგი და ურჩია, აღარ ეფიქრა მომხდარ ამბავზე.

მეორე დღეს, რომ გზაში არავინ შეხედროდა და არ გამოსაუბრებოდა ამრა უთენია წვიდა სამსახურში.

იგი მარტო იჯდა სამასწავლებლო ოთახში და თავაუღებლივ კითხულობდა რომელიღაც წიგნს, ხოლო შემოსულ კოლეგების მისალმებაზე ძლივს პასუხობდა. არც ერთ მათგანს არ უტღვია მასთან გამოლაპარაკება, ყველა თავისი საქმით იყო გართული, ანდა, უბრალოდ ესაუბრებოდნენ ერთმანეთს.

ზარი დაირეკა. ყველაზე ადრე ამრა წამოდგა და სამასწავლებლოდან გავიდა...

როცა სიის ამოკითხვა დამთავრდა კლასში ისეთი სიჩუმე იყო, ბუზის გაფურენასაც ფაიგონებდით.

ამრამ თავი ასწია და ჭგუფს თვალი მოავლო, შემდეგ მზერა კედელზე შეაჩერა.

ბავშვები ყურადღებით უსმენდნენ მას.

— ვინ შემახსენებს, რა გვქონდა დღეისათვის მოცემული? — თქვა ბოლოს.

ხმას არავინ იღებდა.

— აბა, ვინ მოყვება დღევანდელ გაცვეთილს?

— ისევ დუმილი.

— არავინ იცის? არ ვისწავლიათ?

— „ქალის ღირსება“ — წამოიძახა უკანა მერხზე მჭდომმა გოგონამ, — დღეისათვის გაცვეთილად გვქონდა რომანის ის ადგილი, სადაც ლაპარაკია ერთ-ერთ მთავარი გმირის საიღას ვატაცებაზე. თუ გენბავთ, მე მოყვები, პატივცემულო მასწავლებელო! — ხმაბაღლა დაიწყო გოგონამ.

ბავშვები ახმაურდნენ და ჩუმრუმიდ მიჯლუგუნები წაჰკრეს ერთმანეთს...

ეს როგორ მოუვიდა, იგი არც დატოვებულა იმაზე, რა უზერბულობა მოჰყვებოდა ამ შეკითხვას...

ამრას მოუსვენრობა დაეტყო. მოსწავლეები კი გაუძირველად ისხდნენ და უსმენდნენ. გოგონამ ვერც მოასწრო გაკვეთილის მოყოლა, რომ ზარი დაირეკა.

ამრა უეცრად წამოხტა, თითქოს სკაიი გამოაცალესო:

— კარგია!

მოსწავლე თავის ადგილზე დაჯდა. ისე, რომ ვერ მიხვდა რას ნიშნავდა ეს „კარგია“.

ვერც სხვები მიხვდნენ რაზე თქვა მასწავლებელმა „კარგია“.

— რაა „კარგი“?

მოწაფე მოყვა კარგად თუ თვითონ მოთხოვია კარგი? იქნებ მასწავლებელს არ ესიამოვნა ამ ამბის მოყოლა და დაიშურა კარგი, ენახოთო?.. ან იქნებ ნიშანი დაუწერა „კარგი“?

ახლა იმტვრიე თავი და გაიგე რას ნიშნავს ეს „კარგი“.

ამრა ისე გავიდა საკლასო ოთახიდან, რომ ამის მეტი სიტყვა არა უთქვამს რა.

ასევე უსიცოცხლოდ ჩატარდა იმ დღეს ამრას სხვა გაკვეთილებიც. თავისი კოლეგებიც არაფერს ეკითხებოდნენ ამრას, ეს დუმილი უფრო ჩაგრავდა და უკლავდა გულს.

რას მოასწავებს მათი დუმილი? იქნებ იმიტომ დუმიან, რომ არ უნდათ სხვის პრილობებში აფათურონ ზელები? ან, შესაძლოა, კიცხავენ და ამის გამო არ სურთ გამოლაპარაკება?

სამსახურის შემდეგ ერთი წუთითაც არ შეყოვნებულა, უმაღლ შინისაკენ გაეშურა.

საბედნიეროდ ჭერჭერობით არავინ შეხედროდა... ნაბიჯს აუჩქარა, რათა სახლში რაც შეიძლება მალე მისულიყო.

მიღის ამრა და თან თავის ნაბიჯებს დასქერის, თითქოს ეშინია ფეხი არა-

ფერს წამოკრას. არც მარცხნივ იყუ-
რება, არც მარჯვნივ არ უნდა ვინმეს
შემთხვევით შეეფეთოს, სიმარტოვე
ურჩევნია.

ამრას მტკიცე ნაბიჯების შემხედ-
ვარი ძნელად თუ ვინმე გაბედავს გა-
მოლაპარაკებას. აბა, გაბედუ და ჰკითხე
რამე!

ჩქარა მაინც მივიდეს სახლში გზაც
თითქოს უსაშველოდ დაგრძელდა, ვე-
ლარ გაილია! ეს უბანი რომ გათავდება
და აღმართი აიღუვა, მერე აღარაფერი
უშავს.

აბა, ვინ გაუმკლავდება იმ ქალებს,
თვალუბდაჰყუტილები რომ გადმოყრდ-
ნობიან ღობეებს და მზად არიან რაიმე
მწარე სიტყვა ესროლონ ქალიშვილს.
ისე გაუშვებენ, ერთხელ მაინც რომ არ
დაგესლონ? საგონებელში ჩავარდნილი
ამრაც წინდაწინ გრძნობს ვიღაცის ხმა
მოსდევს, სადაცაა მისწვდება და ეკალი-
ვით დაესობა გულზე. ასეც მოხდა. ერთ-
ერთმა გოგომ თავი ველარ შეიკავა:

— გამარჯობა, ამრა!

ამრას გააყრკოლა, და ძლივს გასა-
გონი ხმით უპასუხა:

— გაგიმარჯოს.

გოგომ ვერ გაიგო ამრას პასუხი და
უფრო მკაცრად შეუტია:

— გამარჯობა-მეთქი, გითხარი, ყრუ
ხომ არა ხარ? ან იქნებ, თავს არ გვი-
ყადრებ?

— ყრუ არა ვარ, როგორც მითხარი,
ისე გიპასუხე...

და ასე, მთელი გზა უხდებოდა ამრას
თითო-ოროლა სიტყვით გაეცა პასუხი
აქეთ-იქიდან თოვლის გუნდებით გა-
მოსროლილ შეკითხვებზე:

— ამრა, ჩვენთან შემოიარე, რა იქ-
ნება?..

— გმადლობთ!

— ამრა, აქეთ სად ყოფილხარ?

— სამსახურში.

— ამრა, რომელი საათია?

— საათი არ მაქვს.

— ამრა, ზედ რომ არ გვიყურებ, რა-
თია საქმე?

— ვერ შეგნიშნე, მაპატიე.

— ამრა, რატომ ხარ ცუდ ხასიათზე?

— სულაც არა ვარ ცუდ ხასიათზე...
ამრა თავის სახლს მიუახლოვდნა! გასა-
შემო არავინ არ ჩანს, მაგრამ მის სმენას
მაინც წვდება ვიღაცის ხმები:

„ღამიხედეთ, როგორ ვაამაყებულა!“

„ვითომ ესეც მამაბრამის ბატკანი
იყოს!“

„რალა ანგელოსი და რალა ეგ!“

„იქნებ შეგვიწყალო და პასუხები
გავცე?“

ამრა მოწამლულივით იყო ამდენა
იღუმალი საყვედურის შემდეგ, და მხო-
ლოდ ერთადერთი სიტყვით ეწინააღ-
მდეგებოდა:

— რატომ? რატომ? რატომ?

18.

აღღიზის არსებაში აქამდე ებრძვის
ერთმანეთს ორი ძალა. მას ახლაც უყ-
ვარს ამრა, როგორც მაშინ, პირველად
რომ შეავლო ბეალი. სურვილი, ერთხელ
მთელის ძალით აფეთქებული, მაგრამ
გამწყდარი, ასე ადვილად არ აღმოიფხვ-
რება მისი გულიდან. ეს გრძნობა ალ-
ღიზის განუყრელი თანამგზავრი იქნება
ცხოვრების გრძელ და უცნაურ გზაზე,
თუმცა მან ძალიან კარგად იცის, რომ
ისინი ვერ შეუღლდებიან. „ხომ იცის?“

„როგორ არ იცის!“—

მხოლოდ ამ ერთადერთ თბილ გრძნო-
ბას ალღიზმა სადღაც შორს, სულის
სიღრმეში დაუდო ბინა.

არა, ეს გრძნობა არ იყო მაცდური და
მატყუარა, ეს სულ სხვა გრძნობა იყო,
გრძნობა — ადამიანის ნებისყოფის გა-
მოცდისა, ადამიანში სიმამაცისა და სი-
ლამაზის აღორძინების გრძნობა!

მას შემდეგ, რაც ეს ამბავი მოხდა —
მათს სახლს კარი საით აბია აღარ იცის,
ამრა ხომ სიახლოვესაც არ იკარებს.
მარტო ესენი როდი გაუბრძინ ასე ერთ-
მანეთს; ამ ორი ოჯახის წევრი სათოფე-
ზე არ ეკარება ერთმანეთს.

ეს რა ნათესაობაა? ეს რა დამძობაა.
აგრა ფიქრობდა, რომ გმირობა ჩაიდი-
ნა, მაგრამ შემდეგ ყველაფერი მის სი-
წინააღმდეგოდ შებრუნდა.

და როცა იმედგაცრუებულმა აგრამ შეატყო, რომ ყველა მის წინააღმდეგ ამხედრდა, ერთი წუთით მოეჩვენა, თითქოს სოფელში მისი გაჩერება უფრო და უფრო მეტ უსიამოვნებას გამოიწვევდა. ამის მოჩვენება და სოფლიდან მისი გამგზავრება ერთი იყო. აგრას დედამ კარგად აწონ-დაწონა თავისი ოჯახის მდგომარეობა და აგრა ქალაქს გაგზავნა, ნათესაებთან. შენი საქციელი ცოტა მივიწყებს უნდა მიეცეს და მერე უკანვე დაგაბრუნებო, — საგზაოვით გააყოლა ეს სიტყვები გეგეშამ თავის ქალიშვილს.

ჩემთვის არავის ეცალა, კაციშვილი არ ასხენებდა ჩემს სახელს, დავებნებობდი მარტოდმარტო ჩემს დარდიან გულთან ერთად. ყველა მომხდარ ამბავზე ლაპარაკობდა, როგორ მოხდა, რატომ მოხდა, და ვინ იცის კიდევ რას. პირადად მე არავითარ მნიშვნელობას არ ვანიჭებდი ამ ამბავს. მთავარია — ამრა ცოცხალია, ჯანმრთელი და თავის სახლშია. ეს მამხნევებდა. რა მნიშვნელობა აქვს, ვინ როდის და სად გაიტაცა. დიახ, იგი თავის სახლშია, მაგრამ მე რა?

მე ხომ მისთვის არ ვარსებობ.

თუმცა, როგორც არ უნდა იყო, მე მხოლოდ ამრას ბედნიერება მინდა, დიახ, მე მინდა, რომ ამრას არაფერი არ აწუხებდეს. დარწმუნებული ვარ, არც იმას უნდა ჩემთვის ცუდი.

კი, მაგრამ, როდემდის უნდა ვიყო ასე ბურუსით მოცული. ნუთუ ვერ უნდა გავიგო რა აზრისაა ამრა ჩემზე?

რა მდგომარეობაშია ც არ უნდა აღმოეჩნდეს, ჩემი გრძნობა მისდამი ურყევია.

ხომ არ მატყუებს ჩემი გული?

არა, ჩემი გული წრფელია, იგი არასოდეს არ შეცდება.

კი მაგრამ, რა საფუძველი მაქვს ამ სიყვარულისათვის? ამრას მხრივ ხომ არავითარ მხარდაჭერას არ ვხედავ?..

არა, არც მქონია და არცა მაქვს. ჩემი გული ერთსა და იმავეს მიკარნახებს, ამრას გარეშე შენი ბედნიერება არ არ-

სებობს, ოდესმე, როგორც მდინარის ორი შენაკადი, შეერთდებიან და აქვენი ცხოვრება ერთად დაიწყებსს დარწმუნებას.

„როდის?“

„ოდესმე!“

თუ ეს ასეა რაღას ვუცდი, რატომ არაფერს ვეუბნები? იმას ხომ არ ველი, მეორედ როდის გაიტაცებენ? ვანა სიყვარულისთვის დრო არსებობს? ახლა რომ მივიღე მასთან და თამამად ვუთხრა ყველაფერი?

ახლა?

კი მაგრამ ახლა ამის დროა?

რას ამბობ, როგორ შეიძლება. ამრა ხომ იფიქრებს, თითქოს ამ მომენტს ველოდი. თითქოს ამით მინდა ვუთხრა, — მადლობა ღმერთს, ახლა შენ არავის სჭირდები, ყველამ მიგატოვა, ამიტომ გიჯობს მე გამომყე.

ამრა თითქოს ამქვეყნად მარტოდმარტო დარჩა — არ ძალუქს ვინმეს გაუმეღავენოს მძიმე ვარამი, გულში გაჩენილი იარა გამუდმებით ღრღნიდა და მოსვენებას არ აძლევდა... სამსახურის შემდეგ ჩაიკეტებოდა თავის ოთახში და ერთი წუთითაც აღარ გამოდიოდა.

რას ჰგავს ეს? სწორედ ასეთ დროს უნდა ამოუდგეს გვერდში მეგობარი, რომელიც გაამხნევებს, გაუგებს, და გაუადვილებს სატყვიარს, ნუთუ დღევანდლამდე იგი მოტყუებული იყო? და ბრმავებული? სად არის ალგერი! რატომ არაფერს არ ატყობინებს? როცა ამრას გაუჭირდა, მაშინ სადღაც მიიმალა? რატომ გახდა იგი ასე ხელწამოსაკრავი, ყველამ რომ ყბად აიღო.

ბოლოსდაბოლოს როცა ალგერი აღარ გამოჩნდა, ამრა მაშინვე საქებნელად აიქმართა.

იპოვნა, შეხვდა.

მაგრამ ის აღარ იყო ძველებური ალგერი, მისი თვალებიც აღარაფერს მეტყველებდნენ, ჭეშქვიან გუბებზე დაყვანილი ორი წვეთი წყლის მსგავსად უშინაარსოდ იყურებოდნენ. ვაჟი ამკარად გაუბრბოდა ქალის მკაცრ მხერგს.

გამოიცვალა თუ ამრასთან შეხვედრას განიცდის? მისალმება ისეთი ნაძალადევი ჰქონდა, მიხრა-მოხრაც თითქოს სხვისი კარნახით სრულდებოდა, ხმაც უცხო იყო, უჩვეულო...

ამრამ თავად წამოიწყა:

— ალგერი, ალბათ, გაიგე...

თითქოს ალგერისთვის ყველაფერი სულერთი იყო, არაფერი უბასუხა. ამ დროს ალგერი სულ სხვა ქალიშვილზე ოცნებობდა.

— არ შეიძლება, რომ არ გაგეგო, — ისე შეაბსენა ამრამ თავი.

— არაფერიც.

„ეს რას ნიშნავს? ნუთუ ალგერისათვის ყველაფერი სულერთია? ღმერთო, როგორ შეცვლილა?.. იქნებ ამრა ვერ მიუხედა, რატომ თქვა „არაფერიც?““

ალგერი ამრას გატაცების ამბავს გულგრილად შეხვდა, იქნებ იმიტომაც, რომ ის უკვე აღარ აინტერესებდა.

— და უცებ... ბედის ირონიაც ამასა ჰქვია საიდან გაჩნდა აქ ხარზამანი? თუმცა რა ვასაკვირია; მას შემდეგ რაც ხარზამანს ეზო ჩამოუჭრეს, სახლში შესვლა აღარ უნდა. შუალაქმდე ფერმაში საქმიანობს, როცა კარგა მოილდება, ნელი ნაბიჯით ბრუნდება შინ და თავის ნადველს ღამის მყუდროებას უნაწილებს.

როგორც კი მოხუცი შეამჩნიეს, სხვადასხვა მხარეს მიიძალნენ. ნეტავ, ისინი ხარზამანმა თუ დაინახა?.. შეუძლებელია ხარზამანს თვალი არ წაესწრო...

„ბედლანავსული ბედის კარზეც ფეხს წაიტეხსო“ — სწორედ მათზეა ნათქვამი. მაინც რამ მოიყვანა ახალმოვარეში ალგერი? ამრას ალბათ არც ჩამოცალდება. ამრაც, ფარვანასაფით, ვიდრე სანთლის ალზე სუსტ ფრთებს მთლიანად არ შეიტრუსავს, თავს შემოიფარება. თვალმც დაუღვეს გულის სიბრძნევს, — ალგერის გვერდით სიკვდილი ურჩევნია, სხვაგან ყოფნას.

ხარზამანი უკვე შინაა. შინაა, მაგრამ რა მოასვენებს, აღელვებული დაეხეტება ერთ მუტა ეზოში, მის უკან კი უხმოდ მიჩანალებს ხეივანი ბილია.

ამრა შინ არ დაბრუნებულა. თავი აარიდა ბაბუსთან შეხვედრას. გინდაც, შეხვდეს, რა უნდა უხმოას? თავი ვერ დაუმორჩილებია, თორემ თვითონაც კარგად გრძნობს, რომ არ არის მართალი. ქალიშვილს უფლება აქვს ისე მოიქცეს როგორც თვითონ სურს, თავისი ბედიც თავად წარმართოს. ალბათ ასეთია განგების ნება. რას იზამ, განა ცხოვრება იმნაირად მიედინება, როგორც ხარზამანს უნდა?.. ცხოვრებაც თავის კანონებს იცავს ბებერ და გულქვა მეველესაფით.

ხედავს ხარზამანი, კარგად ხედავს, რომ ცხოვრების კანონებს დაშორდა მაგრამ რა ქნას, ასე ადვილად ვერ ურიგდება, თვითონ რომ მოინდომოს, შინაგანი ძალა არ აძლევს ნებას, დამორჩილდეს ახლებურ წესებს.

ეზოდან გამოვიდა, აღმართს აუყვავ. ცოტა რომ გაიარა, ცულმა არ მოუთმინა, შეჩერდა და უკან მოიხედა.

ზევიდან დააკვირდა თავის სახლ-კარს.

ეზოში შიშველ დანასავით ეგლო ახალგაყვანილი გზა...

რა მოიფიქრა მაშინ ბერეკაცმა? ღმერთმა უწყის!..

ან იქნებ არც ღმერთმა?!

უეცრად დინამიტის აფეთქების ხმა გაისმა. ხარზამანი ისე შეტორტმანდა, თითქოს ვიღაცამ მკერდში მჭილი ჰკრაო.

მის წინ აღმართული ზვიადი კლდე, რომელსაც ხარზამანმა სულ ერთი წამის წინ მოწყვიტა მზერა, ჯერ აიზიდა, მერე კი თითქოს ამოიგმინაო, ისე ჩამოინგრა, ხოლო მისი ნამსხვრეუები ბალიშოდან გადმოყრილ ბუმბულოვით გაიფანტა სივრცეში, ბოლოს კი სეტყვესაფით წამოვიდა დაბლა.

ამ ნამსხვრეუების ნაწილი ხარზამანის ირგვლივ დაკვივდა.

— არა, ყველაფერს რომ გადავურჩეთ ამ ხალხს ვერ გადავურჩებით, ცულად შემოგვიჩნდნენ, ცულად, — თავისთვის

ჩაიბურღლუნა ხარზამანმა, — ჩვენცა და ამ მთებსაც აღვეგვიან პირისაგან მიწისა. აბა, რანი ვართ ჩვენ, ჩემო თავო, მათთან შედარებით?!

მოხუცი ბილიკიდან გადავიდა და რომელიღაც ზის ძირას დაღვა. იქვე ახლოს, გამოშვიგულ კლდესთან ორნი გამოჩნდნენ. ხარზამანმა მაშინვე იცნო ალგერი და მიტა. ისინი პირდაპირ მისკენ გამოეშურნენ.

— თქვენ რა, გადაწყვიტეთ, დღისით, მზისით ააფეთქეთ მიწა, რომელზედაც ვდგავართ? — მწარედ იხუმრა მოხუცმა. — როგორც ვხედავ, ვერა და ვერ ისვენებთ!

— ტყუილად გვადანამაულებთ, ხარზამან, — შეესიტყვა მიტა, — აგერ, წითელბაფთიან მარგილზე ნათლად წერია, რომ წინ წასვლა საბიფათოა.

— რომელი მარგილი? — გაიკვირვა ხარზამანმა. — მე არაფერი შემიძინია. მერე კიდევ მაგ ნიშნებს მე კი არა, თქვენც ურევთ ზოგჯერ... ჩემთვის გაუგებარია ერთი რამ, რატომ უნდა მეშინოდეს წითელი ფერის?... ჩვენი სოფსაბჭოს თავზე, ყოველი დღესასწაულის წინ ააფრიალებენ ბოლშე წითელ დროშას. ამას ჩვენს შესაშინებლად აკეთებენ თუ რა? მე კი მგონია, ასე იმისთვის სჩადიან, რომ უფრო აშკარად გამოხატონ ჩვენი სიხარული, ხომ ასეა, დაღ?..

— ამას დღესასწაულის დღეებში აკეთებენ, — სცადა შესიტყვება მიტამ, სამუშაოზე ეს ფერი სულ სხვას ნიშნავს...

— რას მელაპარაკები? დღესასწაულის დღეებში ამ ფერით გვაშვიდებთ, გვასიამოვნებთ, მუშაობის დროს კი გვაფრთხილებთ... ვერაფერი გამოვიდა! — არ ცხრებოდა ხარზამანი.

მიტა ვერასოდეს წარმოიდგენდა, რომ ასე შებურღლბოდა მისი და ხარზამანის საუბარი.

ალგერი სულ არ ჩარეულა ამ კამათში. იხანა კიდევ, რომ მისდაუნებურად გახდა ამ უსიამოვნო კამათის მოწმე.

— თქვენ ჩემი შეშინება გინდოდათ, მაგრამ არ გამოგივიდათ, — ხარზამანმა

შეატყო რომ უხერხულ მდგომარეობაში ჩაედო ახალგაზრდები, ამიტომ ისევ ხუმრობას მოჰყვა, — ფავდაპირველად თუმცა შეგვამინეთ, მაგრამ ეგ არაფერი, მთავარია, რომ გზას გვიკეთებთ. ჩვენი ფერმის გასწვრივ გაგყავთ გზა, — გადაიტანა სიტყვა სხვა საგანზე, — სადამდე გავა ეს გზა, როდემდის ივლით ასე მაღლა-მაღლა?..

— სადამდისაც შესაძლებელი იქნება, — მიტასაც აღარ დასჭირებია სიტყვის ძებნა, პირდაპირ მიახალა მოხუცს.

— მიინც?

— ეს გზა ძალიან გრძელი იქნება.

— გადაწყვიტეთ სამზრეთი ჩრდილოეთის დაუკავშიროთ?..

— თუ საქმრო იქნება მაგასაც ვაგაკეთებთ. მაგრამ ამკერად ჩვენი ამოცანა უფრო იოლია.

— აბა რა საქმრო იყო ამდენი ალიაქოთის ატეხა?

— იმიტომ რომ უზრუნველყოთ ხეტყის დამზადების საქმე.

— ტყე უნდა მოსპოთ?

— ნელდ მასალას გამოვიზიდავთ, თან ტყეს გავწმენდთ.

— ტყე აქამდე თვითონ წმენდდა თავის თავს, დღეს რაღა მოუვიდა.

ალგერიმ რაღაც მოიმიზეზა და წავიდა.

როცა მიტა და ხარზამანი მარტო დარჩნენ, კამათიც შეწყდა.

— შეილო, მიტა, — მაშინვე დასძინა ხარზამანმა, — ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ ამ გზას რომ დაამთავრებთ, მერე სადღა წახვალთ?

— სხვაგან.

— მიინც?

— სადაც გამგზავნიან.

— სად უნდა გაგზავნონ?

— სადაც გზის გაყვანა იქნება საქმრო!

— ჩვენს სოფელთან ახლოსა?

— ვერ გეტყვით, წინასწარ არ ვიცით. თქვენ გიჩქარებათ, გინდათ, რაც შეიძლება მალე წავიდეთ აქედან.

— არა, რას ამბობთ, თქვენ ისე ჩქარობთ ამ გზის გაყვანას...

— ჰო, ალბათ, მალე დავამთავრებთ.

— ელსადგურის მშენებლობას რომ დამთავრებენ, მერე... სად წავა ალგერი? — მიტა შეჩერდა, ნათქვამს ჩაუკვირდა, და როცა ამოხსნა, თავი ვერ შეიმაგრა, ცოტა არ იყოს უხეშად და ცივად უპასუხა ხარზამანს:

— მანამ თავის ჩანაფიჭრს არ შეისრულებს, ფეხს არ მოიცივლის აქედან!

— როცა ელსადგურის მშენებლობა დამთავრდება, არც მაშინ?

— არც მაშინ და არც ახლა, არსად არ წავა!

— ეს როგორ?

— ისე, როგორც ვითხარით, არ ემეტება ასე ადვილად დატოვოს თქვენი სოფელი.

— არც მაშინ, როცა ელსადგურის მშენებლობა დამთავრდება?

— ხომ ვითხარი, არც მშენებლობამდე და არც მისი დამთავრების შემდეგ ფეხს არ მოიცივლის-მეთქი.

— ვერაფერი გავიგე.

— აქედან ისე არ წავა, რომ თქვენი სოფლის რაიმე ნაწილი თან არ წაიღოს. რამდენადაც მე ვიცი...

— რა ნაწილს გულისხმობთ? — ერთბაშად აენტო და ანერვიულდა, მოხუცი.

— ალგერი ცარიელი ხელით არ წავა აქედან!

— კი მაგრამ, რას წაიღებს-მეთქი აქედან? — ხარზამანი თანდათან ააშკარავებდა თავის გულისწყრომას.

— ეს უკვე თავის საქმეა, თვითონ იცის, რასაც წაიღებს, — მშვილად უთხრა მიტამ. ამან უფრო გააღიზიანა ხარზამანი.

— ყური დამიგდე, თქვენ აქ იმიტომ მოხვედით, რომ დამაავადოთ? შემოჩენილები ხართ, თუ რა?!

— არც შემოჩენილები ვართ და არც თქვენი დავადება გმწადია. პირიქით, ჩვენ გვინდა ერთად ვიცხოვროთ... თქვენი ოჯახის სასურველი მოყვრები გავხდეთ...

მოხუცი სულ მოიშალა.

„როგორ ურცხვად მელაპარაკება ეს ლაწირაკი, თმათეთრი მოხუცი! არაფრად ჩამავდომო სად, სად გაქრა ის სიხდისი და თავდაჭერილობა, რომელსაც თვალისჩინივით უფრთხილდებოდნენ ხარზამანი და მისთანები დიდი ხნის წინათ, ახალგაზრდობის დროს? ახლა ყველა მოხუცი და ახალგაზრდაც ერთ ტაფაში იხრავება.“

მერე, ესაა საქმე?!

— დამოყვრება კი არა, აქამდე მტრები რომ არ გავხდით ერთმანეთისა, რაც მართალია მართალია, ძალიან მიუკერძოებელია — თქვა და ამ სიტყვებს ბერიკაცმა თითქოს გულიც ამოაყოლა.

მიტა ისეე მოხუცს მიუბრუნდა:

— მითხარით, ხარზამან ბატონო, რასაც ამრახე ამბობენ მართალია?

ახლა კი ჩაიჭყა ის მიწა, რომელზედაც ხარზამანი იდგა: „ერთომ რაო, რას ამბობენ? საბრალო ამრა!.. როგორ გაუშწარეს სიცოცხლე!.. თავს მომაკვლევინებენ და ეს არი, ამრას დაჩაგვრას ვერ ავიტან, ვერა!.. ეს ბიჭბუჭები თვალსაც არ დაახამხამებენ, ისე მოვახლიან დაგესლილ სიტყვებს!.. რას ჩააცივდნენ ჩემს შვილიშვილს?.. თითქოს ამრას მეტი არავინ იყოს ამ ცოდვილიან დედამიწაზე!..“

— საინტერესოა, შენ როგორ გაიგე?

ამან ცოტა არ იყოს შეაცბუნა მიტა, თავი უხერხულად იგრძნო,

— მეე?.. როგორღა გავიგებდი?..

— ჰო, შენ, როგორღა გაიგე-მეთქი?

— ცული არაფერი გამიგია, თქვეს რომ ამრას აწყენინეს...

ხარზამანს თავის შეკავება აღარ შეეძლო, ხოლო მიტა წამდაუწუმ უკან იხვედა.

— რაო? როგორ თქვეს?

— ისე, უბრალოდ, ამრას ცოტა აწყენინესო.

— ვინ, თქვა?.. როდის?..

— ეგ კი არ ვიცი, ღმერთმანი...

— ჰოდა, თუ არ იცი, ენას კბილი დაეჭირე! — თითქოს ირველივ შემოკრებილ ხალხს შემოსწყრო, ხარზამანი ცი-

ვად გაშორდა მიტას და თავის გზა გაუყვა...

მიტა ენაჩავარდნილივით რღვა.

ხარზამანი მიდიოდა და თვალუბიდან ცეცხლს აკვესებდა. სუნთქვა უჭირდა. მის თვალში სოფელს ერთბაშად გასძვრა თავისი მშვენიერი სამოსი.

მისი სახე აღარ იყო ნათელი და ფერდაწმენდილი. უფრო ხარზამანის სახეს ჰგავდა — მოლუშულსა და გამკაცრებულს. სად გაჰქრა ის მომხიბვლელი ღიმილი, რომელიც მის სოფელს არასოდეს არ სცილდებოდა? სად გაჰქრა მისი სიტურფე? თითქოს ხეებიც უნიათად იცქირებოდა. სად გაჰქრა სოფლის მაცოცხლებელი ჰაერი, ბავშვობიდან რომ სამუხრად ესალბუნებოდა მის სულსა და გულს? რა სიძნელის წინაშეც არ უნდა ყოფილიყო, ეს ჰაერი ამხნევებდა და ძალას მატებდა მას.

ახლა რატომ უჭირს სუნთქვა? ან, რამ გამოაცალა ჯანი და ღონე?

მიდიოდა იგი თავის ფიჭვივით დაუსრულებელ გზაზე. ერთადერთ ნუგეშად თავისივე სამუშაო დარჩენოდა და იქითკენ მიეშურებოდა.

ბოლოსდაბოლოს საშინლად განვრისხნდი საკუთარ თავზე. ვერც დამნაშავეს ვხედავდი ვერავის, ჩემს გარდა. მე მთლიანად შთანთქმული ვიყავი ათასნაირად ჩახლართულ და ბუნდოვან საქმეში.

როდემდის ვიჯდები ასე გულხელდაკრფილი, როდემდის უნდა ვუყურო სხვათა საქმიანობას.

ყველა თავისთვის და თავისებურად იბრძვის და მეც თუ არ გავანძრე ხელი. როგორც ჩანს, გამთელავენ, დროა ავიკაბიწო სახელოები:

პირველი, ვინც გზაზე მეღობება და აღრეც მეღობებოდა, ეს ალგერია. მე კი ისე ჩაეუვლი ხოლმე წინ, თითქოს მასთან არაფერი მესაქმება.

გადაწყდა, ახლავე უნდა მივიდე და მოველაპარაკო, ამ საქმის სახვლიოდ გადადება ზიანის მეტს არაფერს მომიტანს.

მთელი სოფელი შემოვიარე, ყველგან

ვიყავი, სადაც კი ალგერი მეგულებოდა, მაგრამ ვერსად ვნახე.

„იქნებ თავის მეგობარ შიტასთან არის?“ — გავიფიქრე და მაშინათვე მისკენ გავეშურე.

წინათგრძნობამ არ მიმტყუნა. ჩემს წინ ბილიცზე ჩქარი ნაბიჯით მიმავალი ალგერი დავინახე.

მეც ავუჩქარე ნაბიჯს, — ერთი სული მქონდა მთელი ჯავრი ამომეყარა გულიდან, დამეველო ხელი და უფსკრულში გადაემეხეხა.

ნებისყოფა გამომელია და სუნთქვა შეერულმა დაეუძახე:

— ალგერ, ჰეი, ალგერ!

ალგერი უმაღვე შედგა.

მე მტკიცედ და დაბეჯითებით მივიწვრადოდი მისკენ, თითქოს მსურდა, კბილით დამეგლიჯა.

ალგერი გაოგნებული მიყურებდა და ვერ გავგო რა მოხდა; ეტყობა არ მოეწონა, ჩემი გამომეტყველება, ისეთი ტონით მოთხრა:

— რაშია საქმე, ალოუ, რაღაც აფორიაქებული მეჩვენები!

გაშწარებული მივეარდი, თვალემი ლამის ბუდიდან ამომვარდეს, ქშენაქშენით ავხედ-დავხედე, თავიდან ფეხებამდე შევათვალე რე და დაეუღრიალე:

— რაზე ფიქრობ ახლა შენ?

ამ უაზრო შეკითხვისა ვერა გაიგო რა და ხმა არ დაუძრავს.

— მე შენ გეკითხები, რაზე ფიქრობ-მეთქი?

— მე მეუბნები? — მკითხა გაკვირვებულმა.

— დიახ, სწორედ შენ გეკითხები

— არაფერზე.

— გეყოფა, გესმის? პასუხი გამეცი!

— არაფერი მესმის, ალოუ, გამაგებინე რაშია საქმე?

— ძალიან კარგად გესმის, თავს ნუ ისულელებ. ჯობს გულახდილად ველაპარაკოთ ერთმანეთს.

— მაინც...

— გზიდან ჩამონეცალე, გესმის?

— კეთილი მგზავრობა! — თქვა და ბილიკიდან გვერდზე გადადგა.

— გეყოფა, ხუმრობა!

— ალოუ, ნუთუ არ შეგიძლია გამაგებინო, რაშია საქმე?

ალგერის თვალეზში დანაშაულის ნიშანწყალი არ იგრძნობოდა, თითქოს იგი საქმის ყურში არ იყო, მაგრამ მეც ზუსტად ისე მომივიდა, როგორც იტყვიან, — კურდღელმა იმდენ ხანს ირბინა, რამდენ ხანსაც იჯდაო და მოვხსენი გუდას თავი.

— ბოლოს და ბოლოს ჩამომეცლები გზიდან თუ არა? — ხმას აფუძალღე.

— შენი გზა ფართოა და ხსნილი, დამილოცნია.

— ალგერ, იცი რა უნდა ვითხრა? — ვცადე მშვიდად მეთქვა, — მოეშვი იმ გოგოს, არაა შენი საქმე.

— რაო! — დაიჭექა ალგერიმ და ჩემს თვალწინ მოულოდნელად ელვის უსწრაფესად იცვალა სახე. სულ სხვა კაცად იქცა, თითქოს უფრო ამალდა კიდევ, მხრებში მჭიდროდ ჩამჯდარი თავიცი თითქოს თვალდათვალ აიშართა — დღეიდან შენი ხმა არ გავიგო, ერთ დღეს აღღიზი ჩამჩიჩინებს, მეორე დღეს — შენ. თავი დამანებეთ თორემ...

— ალგერ, გზიდან ჩამომეცალე, სხვას არაფერს გთხოვ! — ახლა უფრო მშვიდად ვუთხარი, თუმცა ვგრძნობდი რომ ეს სიმშვიდე თანდათან იძაბებოდა და ზამბარასავით იჭიმებოდა.

— მაინც საინტერესოა, რისი იმედით ლაპარაკობ ასე თამამად? — გაიკვირვა ალგერიმ და ხმასაც დაუწია.

— ჩვენ შევთანხმდით, მე ამრას ცოლად ვირთავ, დღედაღამე ვვოცნებობ, ეს არის ჩემი გზა.

— შეეენ?.. შენ უნდა შეირთო?.. — და ალგერიმ მთელი ძალით გადაიხარხარა, — მაშ, შენ?.. შენ, არა?..

— ჰო, მე! მე! მე!

— ესე იგი შენ?.. — მის სიცილში ჩანდა მუქარა, რომელსაც ვაღვიძებულნი გრძნობა იწვევდა.

— ჰო, ჰო, მე! სწორედ მე!

— გაჩუბდი-მეთქი!

— ალგერ, იცოდე, გზიდან ჩამოგვეცალე!

— თუ მართლა ამრამ სიტყვა მოგცა, დამილოცინხართ, მაგრამ თუ შევალთ-მაქტობ და ჩემი გაცრუება განვიზრახავს... — ბოლო სიტყვები, კბილებში გამოცრა და თვალის დახამხამებაში ადგილიდან მოწყდა.

მაშ, ასე, გადაწყდა, მაგრამ რა გადაწყდა? რა გადაწყვიტე?.. ყველაფერს, რაც მოხდა. შემთხვევითობის ელფერი აღევს. მეც ისევე უნებურად გამიეარდა თოფი, როგორც იმას, ვინც შიშისაგან ისროლა, ისროლა, მაგრამ უდროოდ დროს, უმიზნოდ და ნასროლიც უკვალოდ გაქრა დროისა და სივრცის ვრცელ უდაბნოში.

როგორ უსინდისოდ მოვიქეცი? როგორ გაცხარდა ალგერი? შეუძლებელია ეს ამბავი ამრას არ უთხრას. მაგრამ პასუხად რას მიიღებს? მე ხომ საშინლად ვიცრუე. რას იტყვის ამრა? ღმერთო, დამიცავ სირცხვილისაგან.

სხვა გზა არ არის, ამრა უნდა ვნახო, ვიდრე ის ნახავს, უნდა ვნახო და ყველაფერი დაწერილებით ვუამბო.

რა უნდა ვუამბო? ის, რომ ალგერი უსინდისოდ მოგატყუე? ამის შემდეგ განა ალგერი დაიჯერებს, თუნდაც მე და ამრა ხელჩელჩაკიდებული გამოცხადდეთ მასთან და ავუხსნათ, რომ ყველაფერი ეს ჩემი მოგონილია და სიმართლესთან არაფერია კავშირი არა აქვს?

ისე, რომ ვთქვათ, რატომ უნდა დაიჯეროს? რატომ ვთქვი ასეთი სისულელე?

შვიდჯერ გაზომე, ერთხელ გაქერი, რა კარგად უთქვამთ? მე კი ბრმად გადავწყვიტე და აჰა, სანამდე მივედი, ახია ჩემზე!

საბრალო ამრა!

ფეხები თითქო თავისით მოწყდა მიწას.

პირდაპირ ამრასკენ გავეშურე.

ბედი თურმე ყურისძირში მითვალთვალებდა, — ამრა დიდხანს არ მიძებნია, იგი იქვე იჯდა წყაროს პირას და პატარ-პატარა, გამხმარ ღეროებს მორევში ყრიდა. ამას ისეთი მონდომები-

თა და ყურადღებით აკეთებდა, რომ ეტყობოდა, არც არაფერზე ფიქრობდა და არც არავის ამჩნევდა.

მიუვახლოვდი.

ამრას თავი არ აუღია.

უფრო ახლოს მივედი.

მაინც ვერ შემამჩნია.

ვდგევარ მის გვერდით და ველოდებო. ვდგევარ და ხმას ვერ ვიღებ. ვარშემო მივიხედ-მოვიხედე. კაციშვილი არ ჰქაჟანებს.

მერე დავიხარე და თვალებზე ხელი ავაფარე. ეს ისე, უნებლიეთ გავაკეთე, თითქოს ხელებმა ჩემგან დამოუკიდებლად, თვითნებურად დაუხუტეს თვალები ამრას.

— ვინა ხარ? — მაშინვე იკითხა ამრამ.

მე ვაჩუქდი, გავინაბე, ხელები კი უფრო მჭიდროდ მივაფარე თვალებზე, ასე მეგონა მეც ვიპალებოდი ამრას დახუტულ თვალთა მიღმა.

— ვინა ხარ-მეთქი, მითხარი! — ქალიშვილმა ხმას აუშალა, — სულერთია, მაინც გიცნობ! — იგი თვეზივით გამისხლტა და ცეცხლოვანი თვალები ისე შემომანათა, გავიფიქრე, ვლევამ ხომ არ გავკესა-მეთქი. მაგრამ ეს სულ ერთ წამს ვაგრძელდა, იგი თვალის დახამხამებაში გაბრწყინდა და გამხიარულდა:

— ალოუ, ეს შენ ხარ? ასე მოულოდნელად აქ როგორ გაჩნდი?!

ცხადი იყო, — ის უსაზღვროდ ბედნიერად და კმაყოფილად გრძნობდა თავს, ეს თვალნათლად დავინახე და სახეზე სიწითლე მომეღო.

— აქეთ რა გინდოდა, ალოუ? რამდენი ხანია არ მინახიხარ, სად დიქარგე?

მის შეკითხვაში იოტის ოდენი საყვედურიც არ იგრძნობოდა. ამრას სიტყვებს ვარეგნულად შეკითხვის ხასიათი ჰქონდა, მაგრამ საკსენი იყვნენ სიტბოთი. მე ეს სიტყვები შევიგრძენი მთელი სხეულით და მომიჩვენა, რომ მის თვალბუმბში ზეიმობდა სიხარული. და ეს სი-

ხარული გამოწვეული იყო იმიტომ, რომ ამრა მე მიყურებდა...

— ჰო, ეს მე ვარ აქ, — ვუხმასუხე, თითქოს ამრამ არ იცოდა, რომ მე ვიყავი.

— მოდი, ჩამოჯექი, — მითხრა და ჩვე ქეახზე ჩამოჯდა. მეც მის გვერდით დავჯექი.

მან მაშინვე გამიბა საუბარი, თითქოს ჩემს მოსვლამდის მისი სევდა, მისი ფიქრები უთქმელობით იტანჯებოდნენ.

არ ვცდილობდი რაიმე საწინააღმდეგო აზრი გამომეთქვა. ვიჯექი ამრას გვერდით და მონუსხულივით ვუსმენდი წყაროს წყალივით მომდინარე საოცარ სიტყვებს.

ვინა ტკბილი სიზმრით ოდესმე დაიღლები? იგი ხომ ფოთოლივით ვაგიტაცებს სადღაც შორს, ფერადი ბურუსით მოცულ სიმაღლეში და გაიძულებს, რომ მიეცე თავდავიწყებას.

მეც სწორედ ასე დამემართა.

მაგრამ, ვინა მე იმისათვის მოვედი აქ, რომ მხოლოდ ამრას ვუსმინო? მეც ხომ მაქვს სათქმელი?.. არა, მე ამრას სიხარულის მრავალნაირ მიუზთა მოწინდ ვერ გამოვდგები, ეს არ უშველის ჩემს გაჭირვებას.

არა! არ მინდა!

დაე, შეწყვიტოს ლაპარაკი, რათა ჩემს სულშიც ჩამოიხედოს, იქაც სიღრმეა და საიდუმლოება!

არ მინდა!

კმარა!

როცა ჩემგან შემთხვევით წამოსროლილი სიტყვა ოდნავ შეეხო ამრას სმენას, თითქოს ცეცხლის ალს შეუბერესო, ამრას დაწვები უფრო აეგზნო. იგი ჩემცენ შემობრუნდა, გამიღიმა და მითხრა:

— ალოუ, შენ უნდა გამაცილო მე, გესმის? მე მინდა, მხოლოდ შენ იყო ჩემი ხელისმომკიდე!

— რაო, რა სთქვი? — ვუპასუხე ისე, რომ ენის მობრუნება ვერ მოვახერხე.

— მალე გზას უნდა გავუდგე, ალოუ, ამიტომ შენ უნდა იყო-მეთქი ჩემი ხელისმომკიდე, გამცილებელი.

ჭირის ოფლმა დამასხა.

როგორ მოვიქცე? რა უნდასუხო?

აჰა, ამრა სხვაზე თხოვდება, მე კი... მე... უნდა ვიყო მისი ხელისმომკიდე... კი, მაგრამ ვის მიყვება? ალგერის? წყლან ალგერის ხმა არ ამოვადებინე, ამრა ჩემი საცოლეა-მეთქი? რა ვუთხრა ახლა? ეს ხომ ორგზის სიკვდილს უდრის? ვაი, სირცხვილო! გათელილო თავმოყვარეობავე?

როგორ ვიმაართლო თავი?

რატომ ჩამოვედი ახალმთვარეში, რატომ, რატომ?

20.

ჭერ კარგად არ გათენებულყო, როცა ხარზამანი ეზოში შევიდა. მთელი ღამე მოუსვენრობდა, ეზოში დაეხეტებოდა.

ვიღრე მანქანები ახმაურდებოდნენ და ხალხი აირეოდა, ისე რომ არავის შეემჩნია, გამოვიდა ეზოდან, ჩამოჭრილ მიწას ერთხელ კიდევ მოუფათურა ხელი, ზედ გაიარა-გამოიარა და ისევ უკან შებრუნდა. მიწის ამ ნაწილს ხარზამანი ისე უყურებდა, თითქოს საკუთარი ხორცის ნაჭერი ჩამოეჭრათ. თუმცა შინაგანად ეს ადგილი მისი განუყრელი ნაწილია, მისი საკუთრებაა და როგორც უნდა, ისე მოიხმარს. იმაზეც მადლობა თქვან, რომ გზის გაყვანის უფლება მისცა!

ხარზამანიც არავის ეკითხება. ადგილი, რომელზედაც გზა გაიყვანეს, ისევ მას ეკუთვნის თუ არა. თავის გონებაში მოხუცს თავისად მიიჩნია, და როცა ეზო-კარს ათვალეირებს, არასოდეს არც ერთი წუთით არ ტოვებს მხედველობის გარეშე ეზოს მიღმა დარჩენილ მიწას.

იმ ღამესაც ასე მოიქცა, მაგრამ, როცა ეზოში შევიდა, ეზო ძალიან ებატარადა, შეჩერდა, მიიხედ-მოიხედა და მზერა გარეთ დარჩენილ მიწაზე შეაჩერა. ერთი ამოიოხრა და სახლისკენ გაემართა. მას ფეხათრევით გაჰყვა ბილგია.

შეებრალა მოხუცს ეს უტყვი არსება, რომელიც კულისჭიციანით ეფერება, ათასი რამ უნდა უთხრას თავის პატ-
2. „წინათბა“, № 4.

რონს, მაგრამ რა ქნას, როგორ გააგებინოს? ხარზამანს უამრავი უცხოელები ფიქრი აუწეწა ბილგიას დანახვამდე.

„საცოდავი ბილგია, მთლად მოფაფალდა, აღარავის სჭირდება, დარჩა უთვისტომოდ მიტოვებულ კარ-მიღამოში. მე და ის აღარც ცოცხლებში ვწერივართ, აღარც მკვდრებში. ერთ ბედ ქვეშა ვართ, ისიც მარტოა უმეგობროდ. დაეხეტება ეზოს კუნძულ-კუთხეში, ათასი კაცი ჩაივლის მის წინ, მაგრამ მისთვის არავის სცხელა, ყურადღებას არავინ აქცევს, არავინ ეკითხება ულხინს თუ უჭირს, მაგრამ ისიც ისევე, როგორც მე, სიკვდილამდის ვერ მიატოვებს ამ ეზოს, აქ, ამ მიწაზე უნდა ამოძვრეს სული.“

დანარჩენები?

დანარჩენები ცხრა მთას იქით იყურებოან. ათასში ერთხელ თუ გაივლევებს მათი ლანდი ამ ეზოში, სულით კი შორს არიან, ძალიან შორს.

როდესაც ჩემი და ბილგიას სხეული აღიგვება პირისაგან მიწისა, აჭედავენი ჩვენი სახლის კარებს და თითოეული გასწევს თავისი გზით“.

მლივს დაშორდნენ ერთიმეორეს, ხარზამანი ივანზე ავიდა, ბილგია კი თავის ხუხულაში შეძვრა.

დიღხანს იყო ხარზამანი მოუსვენრად. ვერც ერთ საგანზე ვერ გაამახვილა ყურადღება. ელოდა, ეგებ რამე გამოჩნდეს და გამოაღვიძოს ჩემი გონებაო, და ეს წუთიც მალე დადგა.

კარის ქრიალი გაიგონა, ხარზამანი შეტრიალდა, ოთახიდან ალიასი გამოვიდა, ხელში ჩემოდანი ეჭირა, უკან ამრა და დესი მოყვებოდა.

ხარზამანი ფეხზე წამოხტა:

— რაშია საქმე, ალიას, სად ახეტოიხართ მთელი ოჯახი? მახაჯირისკენ¹ ხომ არ გიქნიათ პირი?

ალიასი დაიბნა, არ იცოდა, რა პასუხი გაეცა, რადგან არ ელოდა ახლა მა-

¹ მახაჯირობა ტრადიციული აშბაი იყო აფხაზთა ცხოვრებაში. XIX საუკუნის შტორც ნახევარში აფხაზები თურქეთში გადასახლდნენ.

მასთან შეხვედრას. დესიც და ამრაც აბუნუნენ.

— მე თქვენ გეკითხებით, სად მიდიხართ-მეთქი? — ხმას აუწია ხარზამანმა.

— რა იყო, მამა, რამ ავაღელვია ასე?

— ჩიბუხლუნა ნირწამხდარმა ალიასმა.

— ვარ თუ არა ოჯახის უფროსი? თუ სიცოცხლეშივე ამომშაღეთ თქვენს სიიდან? არაფერად მაგდებთ, ხომ?

— რატომ, მამა? ასეთი საყვედური რით დავიმსახურე?

— გიკვირს კიდევაც? — არც ერთი არაფერად არ მაგდებთ, როგორც გსურთ.

ისე მოქმედებთ, მე თქვენთვის სახლის ყარაული ვარ და მეტი არაფერი! დიახ, დიახ.

მე თქვენ უკვე ისე მიყურებთ, როგორც გადაღრჭებულ ბილგიას!

ალიასმა ჩემოდანი დააგდო და კბილების ღრჭენით ორივე ხელი თავზე წაივლო.

— დმერთო კი მომკალი! — წამოიძახა დესიმ.

— ბაბუა! — მუდარით წარმოთქვა ამრამ.

— ჩემი მეურნეობა, რომელიც სალკლესავით იდგა, ინგრევა, დიახ წინაპართა სახლ-კარი თავზე გვენგრევა,

ესენი კი მეკითხებიან რა მოხდა, რა გაწუხებსო, — ხმას დაუწია ხარზამანმა და სკამზე ჩამოჯდა.

— მარტო მე რას ვუშველი, მხარში არავინ მიდგას!..

— აგრე ნუ ფიქრობ, მამა, — წამოიწყო ალიასმა, როცა შეატყო ხარზამანი ცოტათი დაწყნარდა.

— რას ამბობ, გესმის? ნუთუ ვერ ხედავ, რომ ჩვენი ოჯახის კარი სამუდამოდ იკეტება მტერ-მოყვარისათვის?

მეც გეკითხები რა; ყველაზე უწინ შენ გეჩქარება ეს ამბავი.

— მამა, მარტო მე მივემგზავრები, დანარჩენები აქ რჩებიან...

— ეგ საკითხავია, აქ რჩებიან თუ არა... თუმცა შენთვის ყველაფერი სულ ერთია.

ამ სიტყვების გაგონებაზე, ამრა თავის ოთახში შევიარდა. ხარზამანმა ხმას უფრო აუმაღლა და მის გასაგონად რამდენჯერმე გაიმეორა:

— ეგ კიდევ საკითხავია, გესმის, საკითხავი!

— არაფერი არ მოხდება! დემეტრე მუნე, მამა.

— წადი, წადი, — გადაკრულად უთხრა შვილს ხარზამანმა, — ხომ ხედავ

თბილისელები უშენოდ ფონს ვერ გადიან! მიეხმარე, ღეთის გულისათვის.

ალიასი უხმოდ დაეშვა კბიზე.

დესი სამზარეულოში შებრუნდა.

მარტოდ დარჩენილი ბერკიაცი წელ-მოწყვეტილივით წამოდგა და ფერმისაკენ გასწია.

მალე ამრაც სამსახურში წავიდა.

იმ დღეს დესი მარტოდმარტო დარჩა სახლში.

მთელი დღე საქმეში იყო გაართული, მაგრამ ვერც ამან გაუქარწყლა დარდი და ვარამი.

ამ ბოლო ღროს ამრას ძალიან გაუფუჭდა ხასიათი. საღდაა ძველებური ამრა, საღდაა მისი მხიარული სიცილი.

გაქრა მისი ადრინდელი მორიდება მშობლებისადმი.

დესი ვერ დარცნობდა საკუთარ შვილს. ხმა ვერ გაეცა; როგორც კი რამეს ეტყოდა, მაშინვე კამათზე გადადიოდა.

მტკიცებდა, რომ ისიც ადამიანია, რომ მასაც აქვს საკუთარი აზრები ცხოვრებაზე.

დესიმ, თავის მხრივ მტკიცედ გადაწყვიტა მაგრად მოეთოკა შვილი, რამდენჯერმე აკი დაემუქრა კიდევ შვილს,

კარგა ზანს ხმასაც არ სცემდა; მაგრამ ამრა მტკიცედ იდგა თავის გადაწყვეტილებაზე.

ამან სასოწარკვეთილებაში ჩააგდო დესი, მთლად დაეცა სულიერად.

დღედა თვალნათლივ ხედავდა, რომ შვილს ვეღარ იმორჩილებდა. ამრა აღარაფერს უმხელდა მას.

ძნელი ყოფილა, როცა დედა-შვილს შორის მყუდროების მიუვალი კედელი აღიმართება.

ადრე ამრა ეკამათებოდა შინც დედას და ამით ნაწილობრივ ამჯღავენებდა თავის აზრს, ახლა კი ხმას აღარ იღებს.

არაფერზე აღარ ებასუხება, ბოლოს და ბოლოს დესი მიხვდა რომ ჩხუბით უარესს აცეთებდა და დათმობაზე წავიდა,

გარეგნულად ისე აჩვენებდა თავს, თითქოს ამრას ყველა სურვილის თანახმა იყო;

შინაგანად კი ისევ,

თავის გადაწყვეტილებაზე იდგა, ვერა და ვერ შერიგებოდა შვილის აზრებს.

იმ დღეს ამრა მეტად უცნაურად იქცეოდა სკოლაში. დამფრთხალი კურდღელივით აცეცებდა თვალებს. ფეხს ისე აბიჯებდა, თითქოს ვინმეს ძინავს და ეშინია არ გააღვიძოსო. ნათლად ჩანდა. რალაც მძიმე დარდს მოეცვა იგი. ამხანაგებს არ გამოპარვიათ ამრას უჩვეულო ქცევა, მაგრამ არავინ ჩაჰკითხვია მიზეზს.

სამსახურის შემდეგ ამრა ძლივს ჩამოვიდა ეზოში. ფეხებს ვერ იმორჩილებდა. ნაბიჯის გადადგმა უჭირდა.

სკოლის ეზო!..

აქ გაატარა ბავშვობის წლები, აქ დახტოდა, როცა იგი მოსწავლე იყო, აქ ანცობდა და თავდაყირა გადადიოდა...

თვალი ვერ მოწყვეტა იქაურობას...

მერე უხალისოდ გამოვიდა ეზოდან. ცოტა მანძილი რომ გაიარა, ისევ შებრუნდა, ერთხელ კიდევ შეათვალიერა სკოლის შენობა, ხეივანი, სპორტული მოედანი, აუზი... მერე თავს ძალა დაატანა, მკაცრად გამობრუნდა, თითქოს დიდი ხნის გადასაწყვეტი ახლა გადაკრათ და საჩქაროდ გაეშურა შინისაკენ.

იგი მიდიოდა ნაცნობი ბილიკით, პირველად ამ გზით წაიყვანა სკოლაში თავისმა ბაბუამ. სწორედ მისმა ბაბუამ, ხარზამანმა წაიყვანა ხელჩაკიდებული. დღევანდელ დღესავით ახსოვს ის დღე, რა ბედნიერი იყო მაშინ; როგორ უხაროდა დიდი, წითელი ბაფთა, ახალი, ბრწყვილა ფეხსაცმელი და ნახი ვარდისფერი კაბა; ის კი არ მიდიოდა, პეპელასავით მიფრინავდა. და აი სკოლის ეზოც, პირველი ზარი.

ამ დღიდან მოკიდებული ხარზამანს დაჰყავდა ამრა სკოლაში, არავის ანდობდა თავის ერთადერთ შვილიშვილს.

გავიდა რამდენიმე წელი... ახლა ხარზამანი ქიშკრამდე მიიყვანდა გოგონას და გაუშვებდა. შემდეგ? შემდეგ ამრა უკვე მარტო დადიოდა სკოლაში.

სწრაფად გაიზბინეს სკოლის წლებმაც. ამრა უკვე სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტია. ინსტიტუ-

ტის დამთავრების შემდეგ თავის სოფელში დაბრუნდა და იმ სკოლაშიც დაწესდა. წავლიდა ბავშვებს, სადაც თავად აღიზარდა.

აი, ახლაც იმ გზას ადგია ამრა, მაგრამ არა როგორც მოსწავლე, არამედ, როგორც მასწავლებელი.

მიდის და ფიქრობს:

ყოველ დღით ამ გზით მივდიოდი სკოლაში, და უკანვე ამ გზით ვბრუნდებოდი. ისე შევისწავლე ეს ბილიკი, თვალდახუჭული გავივლი ზედ. ახლა რომელი გზით უნდა ვიარო? შევიყვარებ კი ახალ გზას ისე, როგორც ეს ჩემი ბილიკი მიყვარს?..

ფიქრებში გართული ამრა შეუმჩნევლად მიადგა კიშკარს, ეზოში არავინ იყო. მისმა განუყრელმა ბილიკამაც, რომელიც ყოველთვის ალერსიანად ხედებოდა, ზედაც არ შეხედა.

ისეთი გრძნობა დაეუფლა, თითქოს უცხო ეზოში მიბიჯებს და იქვე ავი ნაგაზია ჩასაფრებული, ან სადაცაა ვინმე შესძახებს: „შენ აქ რა გინდა, რას დაეძებ, რა დაგკარგვია?..“

რა მოხდა? რატომ ეუცხოვება ამრას საკუთარი სახლი?

ამრა ჯერ ნელა მიდიოდა, ფრთხილად, უკებ ფეხს აუჩქარა და კიბებზე აირბინა.

— ამრა, მოხვედი? — გაისმა დესის ხმა.

ამ ხმამ ტყვიასავით გაიწივლა ამრას ყურში.

— მოვედი, ისე ჩუმად წარმოთქვა ამრამ, ალბათ თვითონვე ვერ გაიგონა თავისივე ნათქვამი.

დესის ხმა არ ამოუღია.

ამრამ ცოტა წაიხეშა და მუშაობას შეუდგა.

დესიმ ოთახში შეიხედა, წამით შეველო თვალი ქალიშვილს, რომელიც საკლასო რვეულებს ჩაჰკირკიტებდა და უკანვე გამობრუნდა. მიუხედავად იმისა, რომ ამრა ცუდ ხასიათზე იყო, თავის საქმეს მაინც არ დალატობდა, შუალამე ახლოვდებოდა, ამრას ოთახში კი არ ჰრებოდა სინათლე. დღე ი დიდხანს

წრიალებდა, შვილის დაწოლას ელოდა, ბოლოს ძილმა სძლია და ჩასთვლიმა.

მე?

მხოლოდ მე ერთი დავებეტებოდი უგზოუკვლოდ. ამბობენ ნარს სულელეზის ხელით კრეფენო. მეც ასე მომივიდა. ეს რა საქმეში გავები? რატომ დავეთანხმე? ან რა მექნა, ამრამ მთხოვა და უარი ვერ ვუთხარი. ახლა საცოდავად ვდგავარ, ერთ დიდ ხესთან და ველი ამრას გამოჩენას.

სად არის აქამდის? რატომ არ მოდის? იქნებ შეამჩნიეს და უკან დააბრუნეს?

არა მგონია! ქალოშვილმა სახლიდან წასვლა თუ გადაწყვიტა ცხრა უღელვი ხარი ვერ დააკავებს.

ჩქარა მაინც მოეღოს ბოლო ყოველივეს. ბოლოს და ბოლოს გამოჩნდეს ამრა, ღე, დროზე მოხდეს მოსახდენი.

ამრა ვერა და ვერ მოსწყდა საქმეს. მთელი რვეულები გაასწორა, უკანასკნელს კი ვედარ მოსცილდა. დაწერა ნიშანი, ხელიც მოაწერა და ახლა ალბათ დახურავს კიდეც.

ეს კი მეტად გაუძნელდა მასწავლებელს. თითქოს ამ რვეულის დახურვით, დაიხურება მისი ცხოვრებაც. ამრა ისე წამოადგა, რომ რვეული არ დაუხურავს, გადაშლილი დატოვა მაგიდაზე.

მაგრამ როგორ დატოვოს საკუთარი კერა, სახლი, სადაც ის აღიზარდა? როგორ შეეთვისოს ახალ ოჯახს? ან როგორ იქნება თვით ალგერი? დრო და დრო რატომ იცვლება ხოლმე ალგერი მართის თვისავეთ?..

აზა, არა! ალბათ მხედველობა დაღატობს! ან უფრო მეტს მოითხოვს მისგან. როგორი ქმარი იქნება ალგერი, ამის დადგენა, ისე როგორც არც ერთ ქალოშვილს ქვეყანაზე, არც ამრას შეუძლია.

ამრამ დასტოვა თავის ოთახი.

აივანზე შეჩერდა.

ირგვლივ უკუნეთი სიბნელე იდგა.

კიბეზე ჩამოვიდა.

ბილგაისაც ხმა არ დაუძრავს, ისე იწვა თავისთვის.

ეზოდანაც გამოვიდა. ცოტა ხნით შეჩერდა. ერთი მწარედ ამოიოხრა და წავიდა.

ახლა უკვე სახიფათო მიგნა უკან დარჩა — იგი თავისუფალია. როგორც ზღვის ტალღებში მოცურავე მითოლოგიური თეთრი ცხენი, ისე ჩანდა ამრას სილუეტი სიბნელეში.

ამრა ნელ-ნელა მიახლოვდებოდა.

მე, როგორც წინასწარ მოვილაპარაკეთ, ვიდექი დათქმულ ადგილზე.

აი გადმოვიღის ამ ვიწრო ხილს და ის უკვე ჩემთან იქნება, ჩემი ხელით უნდა ჩავაბარო ალგერის ის, ვინც ქვეყანას მირჩევნია. თუ აქამდის იმედის ოდნევი ნაპერწკალი მაინც ერთო ჩემს გულში, ამიერიდან სამუდამოდ ჩაქრება.

ამრა ხილზე გადმოდის, და მე მგონია, ხილზე კი არა, ჩემს ძარღვებზე მოაბიჯებს. მოაბიჯებს ნახად და მსუბუქად, ოდნე თავდახრილი და ხელებდაშეცბული.

ჩუ! რა არის ეს? მოჩვენება? ვილაცამ წინ ჩამიარა და ხილს მოპირდაპირე მხარეს მიადგა.

ვინ უნდა იყოს?

ალგერი ხომ არ არის?

ამ უკანასკნელმა რომ შეამჩნია ხილზე ვილაც მოდისო, ჩაახველა... ამრამ თავი ასწია და მგზავრს შეხედა, ცივი ხმით შეჰკვიღლა...

ამრა ვედარც უკან წავიდა და ვედარც წინ წადგა ნაბიჯი, თოკზე მოქანავე კამბაზივით შეტორტმანდა, და ქვევით გადაეშვა.

— ეს რა ღეთის რისხვა დამატყდა თავს! — შეჰბღვლა ხილზე მდგომმა და თვითონაც გადაჰყვა ქალოშვილს... მე მაშინვე შევიცანი მისი ხმა—ეს ხარზამანი იყო.

თავდაპირველად დავიბენი, არ ვიცოდი როგორ მოექცეულიყავი, მაგრამ მალე გონს მოვედი და ხევისკენ გავქანდი.

— რა მოხდა?

— რომელი ხარ?

ხარზამანს ვუთხარი ვინც ვიყავი.

— მოგვეშველე, შვილო! — მომესმა

მოხუცის ხმა. ამრას კენესის ხმამაც მოაღწია ჩემამდე.

ხევისკენ დავეშვი. ხარზამანს უკვე ხელში აეტაცა ამრა. თვალის დახამხამებაში უკან ამოვხტი. ხარზამანმა მუხლი მოაბჯინა ხევის ნაპირს, მოხერხებულად ასწია შვილიშვილი და ჩემს მკლავებზე გადმოაწვინა.

როდესაც იგი ჩემს მკლავებში მოვიმწყვდიე, მსუბუქად წამოვხტი, თითქოს ძალა მომემატა. მინდოდა მთელი ხმით მეყვირა, რომ მთელ ქვეყანას დაენახა ამ უკუნ სიბუნელეში ჩემს მკლავებზე გადაწოლილი ამრა. მისი მხურვალეობა გადმომედო, უცნაურმა ჟრუანტელმა დამიარა ტანში, თითქოს გაღზვა ამდენი ხნის გაყინული გული.

ამრა ქორის კლანჭებში მომწყვდევლ მწყერივით თრთოდა. მისი გულისცემა ისე ისმოდა, როგორც წყნარ დამეში საათის წიკწიკი.

რა მსუბუქია ეს სხეული, თანაც რა ლბილი, სულაც არ მიჭირს მისი ტარება. თუ საჭირო იქნება, ასე ვატარებ ქვეყნის დასასრულამდე — გადავატარებ ამ მთებსა და მდინარეებს, წაიყვან შორს, შორს, ცის დასავლამდე...

მომეჩვენა, რომ ამრასაც ესიაშოვნა ჩემს მკლავებზე ყოფნა, იმედინად მიყვარდნო ჩემს მკერდს და მშვიდად გაინახა.

თუ სხვა ბედნიერება არ მეღირსება, ასე მაინც იყოს დიდხანს, მაგრამ!

— მეხმა ჩაიტანოს ეს წყეული ადგილი, დასაბამიდან ასეა დაწყებული — ლანძღვა-კრულვით ამოვიდა ხევიდან ხარზამანი.

— ალოუ, დავიდუპე, რა მეშველება! — წარმოთქვა ამრამ ძლივს გასავონად.

— ნუ გეშინია, ამრა! — დავამშვიდე იგი, თუმცა კი ვერ მიეჩედი რას ჩიოდა ქალიშვილი — იმას რომ არ გამეშხილა მისი გათხოვების ამბავი თუ შევლას მთხოვდა?

— ჩამოსვი, შვილო, შენც დაიღლებოდი, — მირჩია მოახლოებულმა ხარზამანმა.

— როგორც ამრას უკომს, — გუპსუხე ჩემად.

ამრამ, ბაბუას სიტყვები რომ მიეგონა, კისერზე მაგრად მომხვია ხელები, იმის ნიშნად, ძირს არ დამსვიაო.

— ამრა, შვილო, ფეხით წამოდი. — აღელვებული ხმით მიმართა მოხუცმა. გაუგებარი იყო ხარზამანს მართლა უნდოდა ამრა ფეხით წამოსულიყო, თუ უნდოდა გაეგო, შეძლებდა ამრა ფეხზე დადგომა.

ამრა უფრო მაგრად ჩამეკრა.

— არა უშვას, — ჩავილაპარაკე ჩემთვის, ისე რომ კაცი ვერ გაიგებდა ჩემს ნათქვამს.

ფეხი ხომ არ მოიტეხე, ამრა, — ხმის კანკალით კითხა ხარზამანმა. — ფეხზე ვერ დგები, შვილო, ჰა, ვერ დგები? — ჩაჰკიეინებდა მოხუცი.

— არაუშვას, — ისევ უღადგილოდ წამოვისროლე მე.

— არ მინდა, — კბილებში გამოსკრა ამრამ.

— რატომ, შვილო, რა მოხდა? — არ ცხრებოდა მოხუცი.

— არ შემიძლია!

— რა მოგივიდა, ბაბუ, აბა ჩემთან მოდი! — ხარზამანი წინ დაგვიდგა და ხელები გამოგვიწოდა, — მოდი, დად, მოდი...

— არა, ბაბუ, აქ მირჩევენია, — უარი უთხრა ამრამ.

— კარგი, ბაბუ, როგორც შენ გინდა. — დაეთანხმა მოხუცი.

— შინ წამიყვანე ალოუ, თუ ღმერთი გწამს, შინ! — მართოლუვარე ხმით მომმართა ამრამ, თითქოს სხვა ყველა გზა მისთვის საშუალოდ დაკეტილი იყო.

რატომ მიხარია სხვისი უბედურება? რალა მე ამომირჩია მთელი მისი უსიამოვნო ტვირთის საზიდად?

მაგრამ არა!

განა ამრა ჩემთვის ტვირთია? თუმცა ჰო, ტვირთია, მაგრამ ქვეყნად ყველაზე საამო ტვირთი, მარტოოდენ გულით სატარებელი. ნაბიჯს ავუჩქარე.

ხარზამანი წინ მიგვიძღვის, გზას გვიკვალავს.

საკვირველია, სად არის ალგერი? რატომ არ გამოჩნდა? აქამდე უნდა მოსულიყო, ნუთუ ჩვენი ხმა ვერ გაიგო. ეს დაუჭერებელია!

სულ არ მსურს ახლა თავს მეხვეოდეს ამნაირი უკუღმართი ფიქრები, ახლა მე მინდა მხოლოდ ბედნიერებაზე ვიფიქრო, იმ ბედნიერებაზე, რომელიც დროებით მარჯუნა ბედმა და ხელში ამატებინა...

უხმოდ მივაბიჯებ და ენით უთქმელ სიხარულსა ვგრძნობ, მართალი ყოფილა ის მადლიანი, რომელმაც თქვა, ხანმოკლე ნეტარება სჯობს ხანგრძლივ ტანჯვას და წყალებას.

ამრას თავი ჩემს მკერდზე აქვს მიყრდნობილი, მისი თბილი სუნთქვა მელერსება და ძალას მმატებს.

ფრთხილად მივდივარ უკუნ ღამეში და ხელით მიმაქვს ხელთუქმნელი ბედნიერება...

ამრა არაფერს ამბობდა, მაგრამ ეტყობოდა, რაღაცას მწარედ განიცდიდა...

„აი რანაირად წარიმართა მისი ბედი. სად უნდა წასულიყო და სად მიდის? კი მაგრამ ის სადღა? თითქოს ამ ღამემ შთანთქაო... ნუთუ ვერ დაინახა რა შეემთხვა? ძაფი, რომელიც მათ აკავშირებდათ, გაწყდა! ოჰ, როგორ უნდა ახლა, ამ ძნელბედობის ქამს ჩაიხედოს მის სულში, იგი უსათუოდ ამოიკითხავს რა იმალება იქ; რა ხერხსაც არ უნდა მიმართოს, როგორც არ უნდა ითვალთმაქცოს. მაინც ამოიკითხავს; უკვე ვერაფერს გამოაპარებს.“

„ალბათ ამის ეშინია, იმიტომაც არ გამოჩნდა, სადღაც კუთხეში ჩვარივით მოიკუჭვნა. თუ ეს ასეა, ლაჩარი ყოფილა, ნამდვილად ლაჩარი!“

უბირველეს ყოვლისა უნდა გაარკვიოს რაშია საქმე. უნდა იპოვოს ალგერი და გაიგოს სიმაართლე. მაგრამ რა გზით? შეძლებს კი ფეხზე დადგომას? ვაი რომ იგი იღუპებოდ გრძნობს, რომ ვერ გაივლის.“

თავი ისევ მაგრად მომაყრდნო და გაინაბა...

ხარზამანი ისე აცეცებდა ხელებს,

თითქოს სიბნელის განდევნა უნდოდა ჩვენი გზიდან. ის მიდიოდა ჩუმად და უხმაურად.

მოსხუცს არ უნდოდა ვინმეს გაეგო მომხდარი ამბავი, რომ ხელახლა არ ამტყდარიყო მითქმა-მოთქმა.

„ესღა აკლდა ამრას. დიდი ხანია სალაპარაკო გამოეღიათ ენაქართლებს, ვაი, ჩემს ბედს... ახალი საქორაო გაუჩნდათ! ბედი სულ არ წყალობს! ყველაფერში ასეთი ხელმოცარულია, საწყალი გოგო! არა, მაინც სად მიდიოდა ამ შუადამისას. ნუთუ თავის მოკვლა ჰქონდა გადაწყვეტილი? კი, მაგრამ რამ მიიყვანა თვითმკვლელობამდე?.. გზაკვალს ვინ ურევს, ვინა?!“

21

სისხამ დილით, ჩრდილივით შეუმჩნევლად მიუყვებოდა ალგერი გორაკს. იგი ისე მიბარბაცებდა, გეგონებოდა, ფეხები მას კი არ ემორჩილება, რაღაც გარეგანი ძალის ზეგავლენით მოძრაობენო. ზოგჯერ შეჩერდებოდა თავის გარშემო გულმოდგინედ მიიხედ-მოიხედავდა, მერე, ისევ აუჩქარებლად გაუბედავად გადადგამდა ნაბიჯს, თითქოს სიარულს ახლა სწავლობსო. აზროვნების თავი არა ჰქონდა. ფიქრებიც მასეით უწესრიგოდ და დაბნეულად ეხეტებოდნენ სხვადასხვა მხარეს. რამდენჯერმე სცადა თავი მოეყარა, არაფერი გამოუვიდა.

რას დაემსგავსა ასე უეცრად? არა, მას წინანდელი ალგერის არაფერი არ სცხია, თითქოს მკერდიდან გული ამოაცალეს და მის ადგილას ჩაუდგეს მეორე გული, სულ სხვა თვისების მქონე, სულ სხვა შეგრძნებებითა და სურვილებით დატვირთული. ერთის წამით ალგერის საშინლად შესძავდა თავისი თავი.

ასე ხეტიალობდა იგი, უმიზნოდ, და უთავებოლოდ, და უცებ, თითქოს ერთბაშად გამოფხიზლდოდა, შედგა, წელში გაიმართა — აქ ხომ გუშინ საღამოთა უნდა შეხვედროდა ამრას, მერე აქედან... ჩასულიყვნენ დაბლა... მერე...

ეს რა უსინდისობა ჩაიდინა!
როგორ შეირცხვინა თავი!
როგორ...

მაგრამ, არა! ეს არ არის უსინდისობა!
შესაძლოა, იგი სწორედ ისე მოიქცა,
როგორც ნამდვილი ადამიანი უნდა
მოქცეულიყო, ადამიანი, რომელსაც
ტყულის თქმა არ უყვარს და გზასაც
არასოდეს არ გაიმრუდებს! მაგრამ რო-
გორ უყუღმა დატრიალდა ყველაფერი?
მანც უნდა მისულიყო, სიტყვა არ უნ-
და გაეტეხა. ახლა რა გამოუვიდა? სულ
გაუტრუა იმედები საწყალ ქალს. სულ
დაუმსხვრია ოცნებები, მთელი ცხოვ-
რება... წუთით ჩაუკვირდა თავის საქ-
ციელს, გრძნობას მოეგო. რამ, რამ ჩა-
დენინა ასეთი სისაძაგლე? აწი რას
იზამს, როგორ შეხედავს თვალბში ამ-
რას? რით გაიმართლებს თავს? ვერაფ-
რით. მიჰყვა ალგერი მოგონებას. თვალ-
წინ გადმოეშალა ყველაფერი, რაც ამ
ორ-სამ დღეში მოხდა.

...სოხუმში, სანაპიროზე მიდის მარ-
ტოლმარტო. საღამო ხანია, ადამიანები
კანტიკუნტად თუ გამოჩნდებიან აჭა-იჭ.
ისეთი ნაცნობთაგანი კი ვერაფერს შეხე-
და, რომ გააჩეროს და გამოესაუბროს,
მიდის წყნარად, აუჩქარებლად, მოზო-
მილი ნაბიჯებით, მიდის ნეტარი ოცნე-
ბებით გარემოსილი. ხანდახან მის სმე-
ნას ვილაცის მხიარული კისკისი მისწე-
ლება. ის მანც მიდის, ყურადღებას არ
აქცევს არავის, მიდის და ფიქრობს მარ-
ტოოდენ საკუთარ თავზე.

„ალგერი“ — მას მოეჩვენა, რომ სო-
ხუმის მთებიდან მონაბერმა ქარმა მია-
წვდინა ეს ხმა. მაგრამ იგი მანც არ გა-
ჩერებულა, არც უკან მოუხედავს,
ისე, სხვათაშორის გააქენწლა ფიქრმა:
„მანც რა იყო!“

„ალგერი“, — ახლა სხვა მხრიდან
ჩაესმა ალგერის.

„საიდან მოდის?“

გარშემო მიმოიხედა.

ვერაფერს შეამჩნია.

მერე მობრუნდა.

შორს ვილაც ქალიშვილი დაღანდა,

სახე ვერ გააჩნია და კვლავ გაჰყვა სა-
ნაპიროს.

მანც ვერ დამწვიდდა.

ეს მოჩვენება არ უნდა იყოს. მას ნამ-
დვილად ეძახის ვილაც. „ალგერი“ —
ახლა ზღვის მხრიდან მიესალბუნა ალგე-
რის სმენას.

ეს უკვე ძალზე ნაცნობი ხმა იყო.
ნაცნობი და ახლობელი. ვერ იქნა და
ვერ გაერკვია, მანც ვისი ხმა უნდა ყო-
ფილიყო?

„ალგერი“

ახლა მდუმარე ხეებს შორის დაირხა
ეს ხმა.

„საოცარია! ვინმე ხომ არ ზის ხეი-
ვანში და ქუკუმლობას მეთამაშება?“

ალგერიმ ფეხს აუჩქარა.

„ღმერთო, გამახსენე, სად გამიგონია
ეს ხმა, ჩონგურის ხმასავით გულში
ჩამწვდომი და მშობლიური? ღმერთო
გამახსენე!.. დე, ერთხელ კიდევ გაიგო-
ნოს ეს ხმა, ერთხელ კიდევ მისწედეს
მის სმენას.

უსმინა ღმერთმა.

„ალგერი!“ — ზედ ყურისძირთან
გაისმა ახლა.

ალგერი სწრაფად შემობრუნდა.

ქალიშვილი, რომელიც მას ეძახდა,
ნელა უახლოვდებოდა.

ალგერიმ იცნო ქალიშვილი, კარგა-
დაც იცნო, მაგრამ გულს რაღა მოუვი-
და, რაღამ შებოჭა ალგერის გული? ასე
ეგონა ხსოვნის კარი სულ დაეკეტა.

— ალგერი, ვერ მიცანი? — ჩურჩუ-
ლით ჰკითხა ქალიშვილმა.

ალგერიმ ყურისძირთან თბილი სუნთ-
ქვა იგრძნო და ფოთოლივით ათრთოლ-
და.

— აა? — შიშნულად იკითხა ვაჟმა.

— ნუთუ მართლა ვერ მიცანი? — გა-
უმეორა ქალიშვილმა.

მის ხმაში არც გაკვირება იგრძნო-
ბოდა და არც წყენა.

— შეენ?.. ვინა ხარ შენ?.. თუმცა...
მოიცა... შენ ხომ ... — გულით ეცადა
ალგერი ქალიშვილის სახელი გაეხსენე-
ბინა, მაგრამ ვერაფრით ვერ მოახერხა.

— ჰო, ალგერი... აბა, კარგად გაიხსენე? — წაეხმარა გოგონა.

— მოიცა, მოიცა... შენ ხომ?..

— მე ციციო, მქვია, — ველარ მოითმინა ქალიშვილმა, — ციციო ჩანბა!

— არა, არა! მოიცა... ეს ხომ მეც ვიცი... მინდა მხოლოდ შენი ნამღვილო სახელი გაეხსენა!..

— ციციო! — კვლავ შეახსენა ქალიშვილმა, მაგრამ ალგერი ყურს აღარ უგდებდა, იგი მთელი არსებით ეძებდა სხვა სახელს:

— არა, ეს არა!

— ციციო — მეტი, არ გესმის?

— სათუთა! სათუთა! — როგორც იქნა გაახსენდა თვალებგაბრწყინებულ ალგერის, — აბა, გამახსენდა, შენ კი გეგონა დამავიწყდა, „სათუთა“?

ალგერი, რა უცნაური ხარ, აქამდე როგორ არ დაგავიწყდა?.. ეს სახელიც, მასთან ერთად ჩვენი ბავშვობაც ხომ ზღვაში ჩაიმარხა?

— შენ კი დავივიწყე? — ფრთხილად, თითქოს სცდისო, ისე ჩაეკითხა ალგერი.

— არა, რას ამბობ, ამის დავიწყება როგორ შეიძლება! — შეირხა ქალიშვილი.

— ვინ დაგარქვა ეს სახელი პირველად?

— შენ!—მაშინვე უპასუხა გოგონამ.

—სათუთა!..

— არა, ციციო!..

— არა, სათუთა-მეტი!..

ასე შეხვდნენ ისინი ერთმანეთს, ასე იპოიეს მათ ერთმანეთი, თუმცა ერთმანეთი არ უძებნიათ. თითქოს მათი გზები ერთსა და იმავე დღეს გაიყარა და შეერთდა კიდევ.

გული გაეხსნა ალგერის. ყველაფერს თვალნათლივ შეხედა, რიგრიგობით დაუბრუნდა გონებას უგზოუკელოდ მიმოზრატული აზრები.

აღსდგა ბავშვობა აქამდის ტკბილ სიზმრებში გახვეული, აღსდგა მთელი თავისი მშვენიერებით... ბროლის ნაქლობივით აბრჭყვიალდნენ შორეული წლები, და ყველაფერი ირგვლივ განათდა...

ალგერის წინ უკვე მოწიფული გოგონა იდგა და მომხიბვლელად ილიქებოდა.

მისი თვალები, როგორც ღრმა ტბები, მუქად ბრწყინავდნენ და შეხეებით ისროდნენ განთიადის სხივებს.

როგორც კი ალგერი შეხედა, მაშინვე იგრძნო, რომ ამ თვალებმა ისევე დაატყვევეს, როგორც ოდესღაც, როცა ისინი ჯერ კიდევ სულ ბავშვები იყვნენ, როცა ციციოს ზღვაზე გასვლა ეწადა, დედას გამოეპარა და თვალებით ანიშნა ალგერის — რაც შეიძლება ჩქარა გავიქცეთ აქედანო.

ციცინოზე ერთი წლით აღრე შევიდა ალგერი სკოლაში. ისინი მეზობლები იყვნენ, მათ ოდას შორის მხოლოდ ერთი მოსახლე იდგა, თამაშის დროს მეზობლის გოგო-ბიჭები ალგერის ეზოში იყრიდნენ თავს.

როცა ციციოს კბილა ბავშვები თამაშობდნენ, ალგერი მარცვალ-მარცვალ კითხულობდა რაღაც ნახატებიან წიგნს.

—მეც კი ვიცი, მანდ რა წერია! — მიიბრბინა ციციომ ალგერთან:

— არაფერიც არ იცი! — მკაცრად შეუტია ალგერიმ თავნება გოგოს, თან გაიფიქრა, ჯერ სკოლაშიაც არ დადის და ასოები საიდან უნდა იცოდესო.

— ვიცი!

—არაფერიც.

— როგორ არ ვიცი, ძალიან კარგადაც ვიცი! — გაჭიუტდა ციციო.

— აბა, წაიკითხე!

— კატა.

— ასო-ასო წაიკითხე.

— ასო-ასო არ ვიცი.

— აბა, როგორ კითხულობ?

— სურათს დაგხედავ და ისე. აქ ხომ კატა ხატია? წაიკითხვა რად უნდა?

— ოო, ხომ გითხარი, კითხვა არ გეცოდინება-მეტი?

— წაუკითხავადაც მშვენივრად მესმის ყველაფერი! — მიუგო ნაწყენმა გოგონამ და კალისავით მოწყდა ადგილს.

„რატომ გაახსენდა მაინცდამაინც ციციოს ბავშვობის ამბავი და არა სხვა რამ?“

ისინი ზღვაზე დაუახლოვდნენ ერთ-
მანეთს. სულ პაწაწინები, ტიტლიკანები
დარბოდნენ აღმა-დაღმა. მათი მშობლე-
ბი რაღაზე არ საუბრობდნენ, ბავშვები
კი თავიანთების ერთობოდნენ.

ხელ-ფეხს უტყაპუნებდნენ ზღვის
ტალღებს, ერთმანეთს წუწავდნენ, კის-
კისებდნენ და უსაზღვროდ ბედნიერე-
ბი იყვნენ.

როცა წამოიზარდნენ, სკოლაშიც ერ-
თად დაიწყეს სიარული. გაკვეთილებს
შემდეგ კვლავ ზღვას მიაშურებდნენ
ხოლმე.

ცურვაც ერთად ისწავლეს. ციციხო
ხომ სასწაულებს ახდენდა ცურვაში.
თამამად შეიძლებოდა მასზე ვეთქვათ,
თევზივით ცურავსო. ზოგჯერ ისე შორს
მიცურავდა, ნაპირიდან დანახვა შეუძ-
ლებელი იყო. წყლის ქვეშაც დიდხანს
შეეძლო ყოფნა.

როდესაც დრო ჰქონდა, მთელი დღე
ზღვის ტალღებზე მინანობდა. თუ ალ-
გერიც მასთან იყო მთლად გადაირეო-
და ხოლმე. ველარაფერი აკავებდა. გო-
გონა და ტალღები ერთად ცელქობდ-
ნენ, თამაშობდნენ ქანცგაწყვეტამდე.

დრო გადიოდა, გოგონას გულში უც-
ნობი, თბილი გრძნობა იღვიძებდა, მა-
ნამდე უხილავი და უცხო... ეს გრძნო-
ბა თანდათან იზრდებოდა და ფეხს
იკიდებდა მთრთოლვარე გულში.

ალგერიც გამოიცვალა, უცნაურად
დასერიოზულდა, ლაპარაკიც, ქცევაც
სხეანიარი გაუხდა.

„რამ გამოსცვალა იგი ასე?“

„შეიძლება იმან, რომ ციციხო უკვე
დასრულებული ჭალიშვილია და თვი-
თონაც დაეჯეკაცდა?“

ციციხო მაშინ მერვე კლასში იყო.
ალგერი კი მეცხრეში. უწინ, როდესაც
ზღვაზე საბანაოდ წავიდოდნენ, იქვე,
ერთმანეთის თვალწინ მოუტირებლად
გამიშვლდებოდნენ და წყალში შეკვივ-
დებოდნენ. ეს იყო აღრე...

შემდეგ?

შემდეგ ციციხო განმარტოვდებოდა
და ისე შიშვლდებოდა. ასევე იქცეოდა
ალგერიც.

ერთხელ, როდესაც ბანაობით გულ-
იჯერეს და ნაპირზე გამოვიდნენ, ალგე-
რი ციციხოსკენ გაემართა. ციციხოს
ციციხოს საბანაო ტანსაცმელი წე-
ლამდე ჩაეხსნა და შიშველი ზურგი
ზღვისთვის მიეფიცებინა.

ალგერი ზურგსუკან იდგა და ქალი-
შვილმა ვერ შეამჩნია. დიდხანს იდგა
ქაბუკი სუნთქვამწეკრული. ბოლოს ვე-
ლარ მოითმინა:

— რა ნაზი ზურგი გაქვს, ციციხო!

— რაა? — შეშინებული ხმით წამო-
იძახა გოგონამ. — არა გრცხვენია, რო-
გორ შემამინე?

— შენ ციციხო კი არა სათუთა უნდა
გერქვას.

— რას ამბობ, ალგერ, სირცხვილია, —
და სხივმოსილი თვალები საოცრად
თბილად აელვარდნენ სველ წამწამებში.

როგორ თვალსა და ხელს შუა გამოი-
ცვალა გოგონა, როგორ დასრულდა.
აქამდე ისე უყურებდა, როგორც ახლო-
ბელ მეგობარს. მხოლოდ ამ დღეს შე-
ნიშნა ალგერიმ, რომ იგი უკვე დაქალი-
შვილდა.

სწორედ ეს ამბავი გაახსენდა ახლა
ალგერის. გაახსენდა ის საამური განც-
დაც, თბილ ქრუანტელად რომ დაუარა
სხეულში. ჰო, სწორედ ეს გაახსენდა.

სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ,
ციციხო სხვა სოფელში მუშაობდა; მე-
რე მშობლიურ სოფელს დაუბრუნდა,
გადაწყვიტა მშობლიური კუთხის კე-
თილდღეობას შეალიოს მთელი თავისი
ენერგია და ცოლდა.

— სათუთა, — ალერსიანად უთხრა
ალგერიმ.

— ციციხო, — ღიმილით შეუსწორა
გოგონამ.

— სათუთა! — ისევ გაიმეორა ალგე-
რიმ.

ალგერი უყურებდა მოტიკტიკე ქა-
ლიშვილს, უყურებდა და უნებლიეთ გა-
ახსენდა ის დღე, როდესაც პირველად
უწოდა სათუთა. ეს იყო და ეს. იმ დღის
შემდეგ აღარ უნახავს ციციხოს სანეტა-
რო თვალები. მამამისი ახალ სამსახურ-

ში გადაიყვანეს და მთელი ოჯახი იქ გადავიდა საცხოვრებლად.

მაგრამ, დახეთ, როგორ ბრუნავს ცხოვრების ჩარბი. ერთ-ერთი რუსული სიმღერის არ იყოს: „სიყვარული მაშინ მოვა, როცა არ ელოდები!“

როგორ თუ არ ელოდები! ან სიყვარული რა შუაშია? განა რა მოხდა მათ შორის. შეხედნენ ძველი ნაცნობები, მოიკითხეს ერთმანეთი, გაიხსენეს ბავშვობა, სკოლის წლები, — ახლა კი, გამოეთხოვენიან ერთმანეთს და თვითიული თავისი გზით წავა.

მაგრამ, ნურას უკაცრავად. ალგერი მოკადრებულივით დგას ქალიშვილის წინაშე. ახლა მისთვის აღარაფერი არსებობს ციციხის გარდა. მხოლოდ ის უტრიალებს თავში, მხოლოდ მის ხედავს...

მაგრამ მოულოდნელად მათ შორის ელვასავით გაკრთა ვიღაც გოგონას თეთრი ხატება. ალგერიმ მოასწრო თვალის შევლება — ეს ზომ ამრა იყო!

იგი მთელი სხეულით ამაგმაგდა.

მის წინაშე სურათებით ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს ორი სახე. როდესაც ერთი გაჭრებოდა, მეორე გამოჩნდებოდა მთელი თავის ძლიერებით. და ასე გრძელდებოდა დაუსრულებლად. ციციხის ხმა კი მონოტონურად გაისმოდა და საოცრად ტკბილად ჩაესმოდა ალგერის სმენას.

ორი ძალა იბრძოდა ალგერის სულში, ერთ-ერთს უნდა გამარჯვანა. ეს კი თვით ალგერის გამოცდა იყო. მას ახლა, აქვე უნდა გადაეწყვიტა ამ ორთა ბრძოლის უცნობი ბედი.

ვთქვი დაიბნა. არ იცოდა რომელს მიმხრობოდა. იგი ვაოგნებული მისჩერებოდა გოგონას.

— ოჰ! — უნებლიე ოხერა აღმოხდა ალგერის.

— რა იყო? — მორიდებით ჰკითხა ქალიშვილმა, — მითხარი რამე?

— რაო? — გამოერკვა ალგერი. — არა, არა. მე ისე, სხვათაშორის...

ციციხე ვერაფერს მიხვდა.

— წავიდეთ. — სხვა ელარაფერი მოახერხა ალგერიმ.

— მე გაგაჩერე. სადმე გეჩქარებოდა. — უხალისოდ მიმართა ციციხემ, წადი, წადი... ლაპარაკში გავერწყინეთ.

— სად უნდა მეჩქარებოდეს, აბა რას ამბობ...

— მთელი ღამე იხეტიალეს, რა არ თქვეს, რა არ მოიგონეს, სულ გაძარცვეს ღამის მყუდროება, არც სიმარტოვე დაანებეს საბრალო ღამეს და როცა შორეულ დასავალს თბლის ღიმილივით მორიდებულად შეეხო ცისკარი, მხოლოდ მაშინ გაიყარა გოგო და ბიჭი.

მეორე საღამოსაც შეხედნენ ერთმანეთს, მესამე საღამოსაც, და ასე, დიდხანს, დიდხანს იყვნენ მარტონი ღამის იღუმალუბასთან ერთად.

თურმე რამდენი რამ ჰქონდათ სათქმელი. მათ საუბარს არც დასაწყისი უჩანდა და არც დასასრული. საუბარი საუბარს მოსდევდა და ერთმანეთში უსურვაზივით იხლართებოდა.

მაგრამ მთავარი სათქმელი მაინც უთქმელი დარჩა.

რაც უფრო დიდხანს საუბრობდნენ, მით უფრო იფანტებოდა მათ შორის წლების მანძილზე ჩამოწოლილი ბურუსი, უფრო და უფრო უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს, თვითიულის გულში ღვივდებოდა ის ნაპერწყალი, ოდესღაც რომ დაინთო ზღვის სანაპიროზე.

— ეს რა არის, ჯვარი გვიღია გულზე? — მოულოდნელად ჰკითხა ალგერიმ.

— მე მართლმადიდებელი ვარ და ჯვარს არ ვატარებ; — გაიხუმრა ქალიშვილმა.

— ეს სხვა საქმეა. მაშ, ჯვარი არ დაგეისზმრება.

— გინდა, ჯვარს ვატარებდე? — ღიმილურვით ჩაეკითხა გოგონა.

— არა, რად მინდა, — მხრები აიჩინა ალგერიმ და ისევ გააბარა მზერა, — მაინც არ იტყვი რა გვიღია გულზე?

ციციხე მოუთმენლად ელოდა ამ კითხვას. ყველაფერი გააკეთა იმისათვის რომ ალგერის შეემჩნია ეს სამკაული.

— ეს ჯვარი არ არის, მაგრამ ეს მედალიონი ჩემთვის მეტად ძვირფასია;

როგორც ჩემს ბავშვობას ვერ გავეყრები. ისევე ამ მედალიონს, ეს ჩემი ცხოვრების მუდმივი თანამგზავრია!

— მაინც რა არის-მეთქი, ასეთი? — ისევე იკითხა ვაჟმა. რადგან ვერაფერს მიხვდა. — ალბათ არის რაიმე მნიშვნელოვანი, რაკი ასე ძვირფასია შენთვის. თითქოს გული გადმოუფარდაო, ისე ვახსნა მედალიონი და ალგერის სულ ახლოს მიუტანა.

— სათუთა! — წარმოთქვა ალგერიმ და თვალს არ დაუჭერა. ეს სახელი თითქოს დანახულის სანაცვლოდ უწოდა. ამ მედალიონში ალგერის სურათი იყო მოთავსებული.

ციცინო თვალის დახამხამებაში მოწყდა ადგილს და სიბნელეში გაუჩინარდა.

ვაჟი იმ ბოძივით გაშეშდა, იქვე რომ იყო აღმართული, რომელზედაც დიდი ნათურა კაშკაშებდა.

ვერ დაინახა საით წავიდა ციცინო, კარგა ხნის შემდეგ ფეხთორევით გაუდგა გზას და მხოლოდ გამთენიისას მივიდა ახალმთვარეში.

ხომ შეთანხმდნენ ამრა და ალგერი აუ ადგილას შეხვედროდნენ ერთმანეთს? რატომ არ ჩანს ქალიშვილი? ბოლოს და ბოლოს როდემდის იდგებოდა ამ შეუღამეს მარტოდმარტო?

მაინც სად იქნება? უკან ველარ დაბრუნდებოდა თავისიანებთან, სად ვეძებო ახლა? ბარემ მოსულიყო ალგერისთან სახლში და ყველაფერი გადაწყდებოდა. ხომ ასე ჰქონდათ მოლაპარაკებული.

იქნებ შინ დაბრუნდა? არა, ეს შეუძლებელია. თავის გადაწყვეტილებას არ უღალატებდა!.. მაშ სად იქნება? — საგონებელში ჩაეხარდა ალგერი.

ალგერი ისე უშიზნოდ ედებოდა დობე-ყორეს, როგორც ღრუბლებს შორის მოცურავე მთვარე.

მოულოდნელად ამრას კიშკართან აღმოჩნდა.

ირიყრაჟა, როგორც კარს მომდგარი მათხოვარი, ისე იყურებოდა ალგერი ამრას ეზოში.

დაეინებით შესცქეროდა სახლს, რომელშიც სიცოცხლის ნიშანწყალი არ იგრძნობოდა, სახლი ცივი იყო და უკარება. იგი ძველ, მივიწყებულ ამბარს უფრო წაავადდა, ვიდრე საცხოვრებელ შენობას.

სად გადაშენდა მთელი ოჯახი? ალგერი კიშკარს დაეყრდნო, რათა ოდნავ შეეხებოდა ვარძნო, ის ხომ საშინლად დაღლილი იყო.

მოულოდნელად თავის ბუნებიდან ბილგია გამოძვრა. მან ყურადღება არ მიაქცია ალგერის, რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა და ეზოს შუაგულში გაჩერდა. ერთი გაიზმორა, ტანი შეიბერტყა და ალგერის მხარეს გაიხედა. იგი უაზრო თვალებით შესცქეროდა ჭაბუკს, ისიც ერთ ხანს დააქებდა ძალს მერე ალერსიანი ხმით დაუძახა:

— ბილგია, ბილგია, ბილგია!..

ძალღი ადგილიდან არ დაძრულა. ამისთანებისთვის თავს არ იწუხებს ბილგია. მათ სახლის წინ დღეში რამდენი კაცი ჩაივლის და რამდენი მოადგება კიშკარს, ყველას ხომ არ შეჰყვებს.

მაშ რისთვის ინახავენ, თუ პირის გაღება ეზარება?

ნურას უკაცრავად, აბა ვინმე გაბედოს და სახლის უკანა მხრიდან მოვიდეს — გაჩენის დღეს აწყვევინებს.

— ბილგია, ბილგია! — ისევე დაუძახა ალგერიმ.

ბილგიამ ზანტად გაიარა, ალგერის დაძახილს ყური არ ათხოვა, თითქოს არც გაუგონიაო, ნელა შეძვრა სახლს ქვემოთ და მიიმაღა.

22

ჩვენ რომ ეზოში შევედით, ბილგია აწრიალდა, ფეხებში გაგვებლანდა. ძლივს მოვიმორეთ. განაწყენებული აწკმუტუნდა.

ამრა შინ შევიყვანეთ.

საბრალო დესიმ ამრას დანახვაზე ცივი ხმით შეჰკვივლა.

— ვინ მოგვჭრა თავი! ვინ არის ჩვენი ამომგდები, ვინა! — და ორივე ხელი პაერში უმწეოდ გაასავსავა.

— ჩემად იყავ, აბა, ეს საქმეა? — უპასუხა ხარზამანმა დაბალი ხმით, — ამრა აქ არის, რაღა გაყვირებს!

დაეწვინეთ თუ არა ამრა თავის საწოლზე, მაშინვე უკან გამოვბრუნდი. „რაღ გვეალებოდა, ხომ გააკეთე? ახლა ადექი და წადი“ — ჩამჩურჩულებდა იდუმალი ხმა, — ჰო, რა თქმა უნდა-მეთქი“ — ვუპასუხე იმ ხმას და უხმოდ გავემართე გასასვლელისაკენ.

— ნუ წახვალ, ალოუ! — კარებთან დამეწია ამრას ხმა.

მონუსხულივით შეეჩერდი.

— დარჩი, ალოუ! — გაიმეორა ამრამ. შემოვბრუნდი და ამრას შევხედე.

— ჰო, შეილო, დარჩი, სად მიგეჩქარება! — დაუმატა ხარზამანმა.

— ფეხები... ფეხები მტკივა... ძალიან... — ნაწყვეტ-ნაწყვეტად წარმოთქვა ამრამ. და სიმწერისაგან ქვედა ტუჩის კბილები დააჭირა.

— რაო?.. ფეხები?.. აბა, სად შეილო, აბა სად?.. — მაშინვე მიიჭრა ხარზამანი ამრას საწოლთან.

ოთახში დესი შემოვიდა.

— ექიმი, ალოუ, ექიმი, ჩქარა! — შემოსვლისთანავე შემევედრა დესი.

ჭარივით გავვარდი გარეთ.

აღლიზი გავაღვიძე და ჩემი მისვლის მიზეზიც ხელდახელ ვუთხარი. იგი მაშინვე დაფაცურდა. ორიოდე წუთის შემდეგ ჩვენ უკვე მანქანაში ვისხედით.

— ამრა შეუძლოდ შეიქმნა და უნდა გასინჯოთ, — გზაში ამის მეტი აღლიზისათვის არაფერი მითქვამს.

ოჯახურ პირობებში შეუძლებელი იყო არა თუ ავადმყოფის ნორმალური მკურნალობა, არამედ გასინჯვაც კი. ამიტომ აღლიზმა განაცხადა, ამრა დაუყოვნებლივ საავადმყოფოში უნდა მოვთავსოთო.

ხარზამანსა და დესის არ მოეწონათ ექიმის მოთხოვნა. ორთავეს ერთი და იგივე ექვი უღრღნიდა სულსა და გულს: ამრას ამბავს ქვეყანა გაიგებს და გარეთ აღარ გამოგვესვლებაო. ამიტომ თავდაპირველად სცადეს აღლიზის გადაბარება, საჭირო წამლებს **რო-**

გორც იქნება ვიშოვით და ეგებ ჩვენს გაქირებულს ჩვენვე მოვუაროთო... აღლიზმა გადაქრით უარყო ხარზამანის თხოვნა.

— ეტყობა, ფეხი ნაღრძობი აქვს, — ისევე გაბრძოლა მოხუცმა, — შემოხვევით დაუტურდა და... თქვენის შემწეობით აქაც კარგად ვუშველით.

— მართლა და მართლა, განა ისეთი რა მოხდა, რომ შინ მკურნალობა გავვიჭირდეს? — ვაწიწმატა დესიც, — იქ მარტო შეკითხვებით გაუწყალბენ გულს, სად მიდიოდით, როგორ დაეარდიო, მარტო იყავით და რა ვიცი.

— არა ხართ მართალი, — დინჯად და აუჩქარებლად უპასუხა აღლიზმა, — საშიში შესაძლოა მართლაც არაფერი იყოს, მაგრამ საავადმყოფო მაინც ჯობია, იქ სულ სხვაგვარი მომსახურებაა.

თავდაპირველად ამრაც უარზე იდგა, მაგრამ, რაკი ტკივილები უფრო და უფრო აუტანელი გახდა, დარწმუნდა, რომ სხვა გზა არ იყო.

ხარზამანი ჩემკენ შემობრუნდა, შენ რაღას იტყვიო. მე უხმოდ დაგუქნიე თავი. ამის შემდეგ ყველანი შეეუდევით საავადმყოფოში ამრას გადაყვანის უსიამოვნო თადარიგს.

აღლიზსა და დესის შორის სწრაფად მოინახა სალაპარაკო ენა. ეს ბუნებრივი იყო; ერთი ექიმი, მეორე — დედა, ხოლო მათ შორის ავადმყოფი ქალი-შვილი.

მანქანიდან გადმოვიყვანეთ თუ არა, საავადმყოფოს მუშაკებმა მაშინვე საკაცით გააქანეს ამრა, დესი და აღლიზიც თან გაჰყვინენ. მე და ხარზამანი კი შესასვლელ კარებთან დავრჩით.

არც ერთს არ ამოგვიღია ხმა. უცბად აღლიზმა ფანჯარა გამოაღო, მანქანის გასაღები გადმოაგდო და მიიხრა:

— სასწრაფოდ წადი და ამტონი მოიყვანე, ექიმმაში რომ არის, ხომ იცი?

— რაო? რა თქვი, შეილო? — შეშინებულად მიუბრუნდა აღლიზს ხარზამანი, — ამტონი მოიყვანეო?

— ჰო! — აღლიზმა საკმარისად ჩათვალა ეს ერთი სიტყვა და თვალს მიეფარა.

— ეეჰ, მე ხომ ვიფიქრე ეს, მაგრამ ხმა ვინ ამომადებინა. ექიმბაში ამტონა სახლებშიც მშვენივრად მკურნალობს, მამ, ნაღრძობი აქვს, ჰა?.. საბრალო გოგო!

მანქანაში ჩაეჯექი და წავედი. მაშინვე მივხვდი, ამრას ან მოტეხილი აქვს ფეხი, ან — ნაღრძობი.

ამტონმა მოითხოვა დაუყოვნებლივ ძვლის გასწორება. ექიმებმა დიდხანს მხარი არ დაუჭირეს.

ამტონის გარშემო ერთმანეთის საწინააღმდეგო აზრები შეიქმნა: ერთნი დარწმუნებულნი იყვნენ მის გამოცდილებასა და ცოდნაში, მეორენი კი, ცოტა არ იყოს, სკეპტიკურად უყურებდნენ თვითნასწავლ ექიმბაშს. იყვნენ მესამენიც, რომლებიც მთელი გულით ემადლიერებოდნენ ამტონის ხელოვნებას. ესენი ამტონის ყოფილი პაციენტები იყვნენ და საკუთარ თავზე გამოცედათ ხელმართალი ექიმბაშის „მაგიური ძალა“, მის მიერ დამზადებული შინაური მალამოების საოცარი ზემოქმედება.

დღეს დღე მისდევდა, და ამტონს უკვე რაიონის ექიმებიც რჩევას ეკითხებოდნენ, იბარებდნენ, მკურნალობის სხვადასხვა მეთოდებზე ესაუბრებოდნენ... ამრიგად, ამტონს ახლა მჭიდრო კონტაქტი ჰქონდა არა მარტო თავის სოფლის ექიმებთან, არამედ თვით რაიონის საავადმყოფოს ექიმებთანაც.

მალე ამტონის სახელი ჩვენი რაიონის ფარგლებსაც გასცდა. ამტონს იბარებენ სოხუმში. მერე კი მისი დოსტაქრობის ამბავმა თბილისამდეც მიადწია.

ასე დაიპყრო ხალხის გული ასთუთმეტი წლის აფხაზმა ექიმბაშმა, ასე ალაპარაკა დიდი და პატარა მის მიერ დამზადებული მალამოების „მაგიურმა ძალამ“.

ამტონი შინ დამხვდა. მაშინვე ვუთხარი ჩემი მისვლის მიზეზი.

— ეს როდის მოხდა, შვილო? — შეშეკითხა მოხუცი და წამოსვლის თადარიგს შეუდგა.

— სულ ახალი ამბავია, ბატონო. — ფეხი მოტეხილი აქვს თუ ხალხობრივად?

— ეგ კი არ ვიცი. მაგილაზე ქაქის არაყით საცხე ბოთლი იდგა, იქვე, თეფშზე ჩურჩხელები ელაგა.

ამტონმა კიკები შეავსო. — ჩვენს ბედნიერ ვზას გაუმარჯოს! — მოკლედ მოჭრა მოხუცმა და არაყი გადაჰკრა.

მე უარი ვთქვი, საქესთან ვზივარმეთქი.

ამტონმა გულიანად გაიცინა. — არ გეწყინოს, შვილო, და, ეს თქვენი მანქანები ძალიან აუფერულებს თქვენივე ცხოვრებას. აბა, ასე როგორ შეიძლება, რაკი საქეს უზიხარ, წვეთიც არ უნდა გადაგცდეს?!

ოთახიდან გამოვედი.

— არა, მანქანა სულ არ არის ხელსაყრელი, — გაიუტდა მოხუცი, — აბა წარმოიდგინე, ცხენით ჯირითი რა დიდ ვაჟაკობასა და გაბედულებას მოითხოვს. დილით იდრე ადგები, გადაჰკრავ კიქა არაყს, შეაფრინდები უნაგირს, ეზოდან ცეკვა-ცეკვით გამოხვალ და ჰერი! შენსავით ზეიმობს შენი მერანიც. ნავარლობს, ხტის და პატრონის მხიარულ ხასიათს ესალბუნება.

პირველი, ვინც ამტონს საავადმყოფოს ეზოშივე შეხვდა, ხარზამანი იყო.

— აბა, რა უნდა გითხრა, ამტონ, შენ იცი და შენმა ჭკუა-გამოცდილებამ... მერედა, ვასათოვარია... რამე წყენა არ დაუტოვოს ამ უბედურმა შემთხვევამ.

— საშიში აღბათ, არაფერი იქნება, ხარზამან... გამხნევი! — ამტონს არ შეეძლო გადაწყვეტით ეთქვა რამე, რადგან ავადმყოფი ჯერ არ ენახა, — ისე კი, ყველაფერს გაეკეთებთ.

ხარზამანს აღარაფერი უთქვამს, დეტუქსული ბავშვივით განზე გადგა და თავი დახარა.

მე ჯერ კიდევ მანქანაში ვიჯექი და იქედან ვიყურებოდი.

ხარზამანმა ჭვარივით დაიწყო ხელეზი გულზე და ასე იდგა საავადმყოფოს

წინ. მერე ბოლოს ცემას შეუდგა.

კარგა ხანმა გაიარა. თვალი სულ საავადმყოფოს მთავარი შესასვლელისაკენ გვეჭირა.

ბოლოს, როგორც იქნა, კარებში აღდინი გამოჩნდა.

ხარზამანი მაშინვე მისკენ გაქანდა. მეც გამოვევარდი მანქანიდან.

ვიდრე აღდინი რამეს იტყოდა, ხარზამანმა ველარ მოითმინა და შევედრა:

— ღვთის გულსათვის, მითხარი, როგორაა საქმე?

— კარგად, ოსტატურად ჩაუგდო ნაღობი ფეხი. ამრამ ერთი თავისუფლად ამოისუნთქა, თითქოს რაღაც მძიმე ტვირთი მოიშორაო და ჩაეძინა კიდევ.

— ღმერთმა კარგად გამყოფოს, როგორ გამახარე!.. მაშე, ჩემს გოგოს საფრთხე არ ემუქრება, ჰა?..

— არავითარი! — დაჯერებით გაიმეორა აღდინმა, — ხარზამან ბატონო, არავითარი! პირდაპირ საოცარია, ისე ოსტატურად ჩაუგდო დალოცვილმა კალამოტში...

— აღდინ! აღდინ! — გაისმა ვიღაცის ხმა.

ყველანი იქითკენ მივბრუნდით, საიდანაც ეს ხმა მოგვესმა.

— აღდინ, ერთი წუთით მოიცადე! — ჩვენკენ აგრა მორბოდა.

მე და ხარზამანი განზე ვავდექით. მოხუცმა ჩუმად რაღაც ჩაიბურტყუნა და თავი ისე გაქნია, თითქოს რაღაც ეშმაკურად შემოჩენილ აბუნარ ბუზს იგერიებდეს.

— რა ამბავია, რას ჩავიქინდრავთ თავი! — უკმაყოფილოდ ჩაილაპარაკა აგრამ.

— ისეთი არაფერი, — სხვათაშორის გაეპასუხა აღდინი.

წუთიერი უხერხულობაც ამით გაუყანტა.

— როგორ, არაფერი? — არ მოეშვა აგრა ძმას.

— ისე... ამრამ ფეხი იტყინა... მსუბუქად.

— რაო? — ყურები დაცქვითა აგ-

რამ, — ფეხი იტყინაო?.. იღრბო / თუ მოიტყნა?..

— არა, მოტეხილობა, არა, არა, უპასუხა აღდინმა და თან თვალით ანიშნა, შეეწყვიტა ამბზე ლაპარაკი.

— ვატყობ, სერიოზული რაღაც მოხდა.. როგორ მეწყინა... ალოუ...

— აქეთ რა გინდოდა, ჩემთან ხომ არ გაქვს საქმე? — შეგეითხა აღდინი.

— ჰო.

და-ძმა აუჩქარებლად გავიდა საავადმყოფოს ეზოდან.

აგრა ანთებული თვალებით ესაუბრებოდა აღდინს. ისიც ღიმილით შესცქეროდა და ისე უსმენდა საუბრის ეშში შესულ ქალიშვილს.

ღიმი ხანი გავიდა მას შემდეგ, რაც აგრამ ახალმთვარე მიატოვა. იგი ჩაის ფაბრიკაში მოეწყო სამუშაოდ. როგორც გაზეთებში წერენ, მან წარჩინებული მუშაობით ისახელა თავი.

ფაბრიკის ეზოში „საპატიო დაფაზე“ მინის ქვეშ ჰქვიდა მისი მოღიპარე ფოტოსურათი, რომლის მიხედვით შეიძლება ვაცმა იფიქროს, რომ-ოგი ბედნიერია და თავისთავში მტკიცედ დაჯერებული.

აგრა გუშინ ჩამოვიდა სოხუმიდან და ახლა აღდინს სწორედ თავის ამბავს უყვებოდა. მან წარმატებით ჩააბარა ყველა გამოცდა და მოეწყო სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის დაუსწრებელ განყოფილებაზე, იგი სწავლას ჰკვიანურად და საქმიოდ მოხერხებულად უთავსებს საფაბრიკო სამუშაოს.

და-ძმამ ღიღხანს ილაპარაკა საავადმყოფოს ეზოსთან, მერე აღდინი ჩვენთან მოვიდა. მანქანაში ჩავსხედით და ახალმთვარისაკენ გავწიეთ. ავადმყოფთან ღესი დარჩა. ამტობიც კარგა ხანს არ მოშორებია ამრას.

გზაში არცერთ ჩვენთავანს ხმა არ აქოუღია. ენაჩავარდნილებივით ვისხედით.

როდესაც სოფსაბჰოს შენობას მივეუახლოვდით, აღდინმა მანქანა გააჩერა:

— მოდით, ენახოთ, როგორ მიღის

მშენებლობა. — თქვა და მანქანიდან გადმოვიდა.

ჩვენი არ დაეყოფნებოდა.

სოფლისაგან ვეებერთელა ეზოს ერთ კუთხეში ორსართულიანი სახლის მშენებლობა დასასრულს უახლოვდებოდა, მხოლოდ სახურავი იყო აკლდა. ეს ჩვენი სოფლის საავადმყოფოა.

აღდიშმა შენობაში შეგვიყვანა და ოთახები დაგვათვალაობინა. საავადმყოფო სხვადასხვა განყოფილებისაგან შედგება, სამშობიარო ცოტა მოშორებით დგას.

— ეს მართლაც დიდი საქმე გაკეთდა, ვინმე რომ ავად გახდეს, აღარ მოგვიხდება იმ სოფორზე წაყვანა, აქვე გვამდება საავადმყოფო. ეს ძალიან კარგია, ძალიან — მოიწონა ხარზამანმა.

— აი, აქ კი რენტგენის კაბინეტი იქნება. — თქვა ბოლოს აღდიშმა და გვერდით ოთახში შეგვიყვანა, — აქ კაცის მთელი შინაგანი სამყარო ხელისგულივით გამოჩნდება.

— როგორ, ყველაფერი გამოჩნდება რაც შეიძლება აქვს? — ეშმაკურად იკითხა ხარზამანმა, — ყველაფერი გამოჩნდება?..

— კი, ნამდვილად გამოჩნდება! — გულუბრყვილოდ უპასუხა აღდიშმა.

— მან შეიძლება აჩვენოს ადამიანის გული, ფილტვები და სხვა შინაგანი ორგანო და მისი დაავადებანი, მაგრამ სულიერ სატკივარს ვერ აჩვენებს ეგ თქვენი რენტგენი! განა შეიძლება ამის დანახვა შუშაში? არ შეიძლება! — მაშინათვე უპასუხა თავისივე კითხვას.

— მე გეუბნებით ნამდვილ სატკივარზე, — თქვა აღდიშმა.

— მე ეჭმი არ ვარ, შეილო, და მაგ რენტგენისაც არაფერი გამეგება, — არ ნებდებოდა ხარზამანი, — ეგ თქვენი უფრო კარგად იცით, მე იმის თქმა მიწინაა, რომ საშიში ის სატკივარი კი არ არის, რომლის გამოვლენა შეიძლება, საშიშია ის, რომელიც სხეულში იმალება და მისი-მიგნება არ შეიძლება.

აღდიშმა მანქანით აგვიყვანა მადლობზე. ხარზამანი სახლში შევიდა, მე კი

ფეხით ავეყვი მთის ბილიც, სამუშაოზე გავეშურე. მთელი დღი მუშაობდა ვიყავი და ძალი კი მაინც არ მიმტრიალა უცებ. ჩემ წინ, ალგერი გამოჩნდა. რაღაც საცოდავად მოაბიჯებდა მხრებ-ჩამოყრილი და თავჩალუნული. ისეთი გამომეტყველება ჰქონდა ქვეყანა რომ დაქცეულიყო, ყურსაც არ გააპარტყუნებდა. როგორც კი ერთმანეთს შევხედეთ, ძვლებმა ქახაქუხი დამიწყო. ალგერის თვალები უცნაურად აუგოზგიზდა. ძალიან მინდოდა მასთან შეხვედრა, მაგრამ ახლა, რაღაცნაირად თვალზე ბინდი გადამეფარა. უსიამოვნო წინაგრძნობამ შემიპყრო. სხვა გამოსავალს მე ვერ ვხედავდი. — პირდაპირ უნდა შეხვედროდი.

— ბიჭოს, ეს შენ ხარ? მადლობა ღმერთს, ცოცხალი შემხვდი! — ვუთხარი მე.

— ვითომ რაო, ალგერიმ თავი მოიკლაო, ხომ არ გითხრეს?

— არა, მე მინდა სიმართლე გავიგო, გესმის?!

— მაინც რა გაინტერესებს?

— სად იყავი!

— ეინ გეკითხება!

— ჩემი სინდისი.

— ვისი დავალებით დამდეგ ფეხდაფეხ.

— ჩემივე თავის დავალებით.

— ლათაიებს მოეშვი, გირჩევნია.

— არ მოეშვები! ჩემი სინდისი არ გაჩუმდება, სანამდის ხედავს უსინდისობას!

— მოკლედ მითხარი, რა გინდა?

— რატომ არ მოხვედი გუშინ!

— რა შენი საქმეა?

— გეკითხები, რატომ არ მოხვედი-მეთქი, სად იყავი?

— კითხვა სირცხვილი არაა, ოღონდ ტონს დაუკელი. შენ თვითონ სად ბრძანდები?

— შენ კარგად იცი, სადაც ვიყავი ჩემს შეკითხვაზე მიპასუხე.

— მთელი დამე გეძებდი, ფეხისკე-ლები დამასკდა, იმდენი ვიარე აღმა-

დადმა, — ყრუდ ჩაიბურტყუნა ალგერიმ.

— ამრასთან ვახლდი — უეცრად წამომცდა ეს ორი სიტყვა.

— აი, თურმე რაში ყოფილა საქმე! ეს საესებით საქმარისია.

— ახლა მიბასუხე, რატომ არ მოხვედი!

— არ მინდოდა, თქვენთვის ხელი შემეშალა.

— ალგერი!

— ჰო, ჰო, აგრეთ!

— ამრა შენ გელოდა, ალგერი!

— ვიცო...

— მაშ, პაემანი რატომ ჩაშალე?

— აკი გითხარი, არ მინდოდა თქვენთვის ხელი შემეშალა-მეთქი?

— ეგ როგორ.

— შენ ხომ გიყვარს ამრა.

— ჰო!

— ჰოდა, შენ და ამრამ ხომ მიეციოთ სიტყვა ერთმანეთს, რომ დაქორწინებულყოფით?

— გეყოფა, ალგერი!

— კიდევ აქეთ მედავებნი?

— ცოდვის ნუ ამბობ!

— ღმერთი და რჯული, ისე მოვიქეცი, როგორც ვაქაცს შეეფერება!

— შენს გამო ამრა კინალამ მოკვდა. ეგ რომ სცოდნოდა, რა ვაქაცოც ბრძანდებოდი...

— როგორ, რა მოუვიდა!

— შენთან მოდიოდა. უმთვარო და წყვარამ ღამეში ზიდზე ფეხი დაუტურდა და ხევში ჩავარდა, ახლა სააუადმყოფოში წევს, ფეხი აქვს ნალრძობი.

— როგორც ჩანს, ყველაფერი შემთხვევის ბრალია, — ალგერის ეგონა, სწორედ ეს შემთხვევა დაიხსნის მას საკმაოდ უსიამოვნო განსაცდელისაგან — რა თქმა უნდა, ეს აშკარა შემთხვევითობის ბრალია და... დაეა იმის შესახებ, თუ რატომ მოხდა, საკმაოდ არასერიოზულად მიიჩნია. — თქვა, მხრები მსუბუქად შეათამაშა და გამშორდა.

— უსინდისო!...

იგი არ მობრუნებულა.

— ლაჩარო! — უფრო ხმამაღლა ვე-

სროლე, — თითქოს მსურდა საბოლოოდ დაერწმუნებულყოფიერებას და სიმართლეში, კდ. ამ. რწმუნებ. შიკ, რომელმაც ეს-ეს არის ფეხქვეშ ნყარი ნიადაგი მაგრძობინა.

„საბრალო გოგონა!“ — გაივლე გულში. თან მიმავალ ალგერის ვუყურებდი, — როგორ დაბრმავდი ისე, რომ ბოროტი სული ვერ შეიცანი?... მე კი რას ვიფიქრებდი? ან ვის ეგონა, თუ ალგერის შეეძლო სიცოცხლე ამრას გარეშე?

— ლაჩარო! — ერთხელ კიდევ მოვიხე გული, მივაფურთხე იმ ბილიკს, რომელზედაც ახლა ალგერიმ გაიარა და წელმოწყვეტილმა ძლივს გადავდგი ნაბიჯი.

23.

დრო გადიოდა და ხარზამანიც უფრო და უფრო მშვიდდებოდა, მიხვდა, სხვა გამოსავალი არ იყო, გარდა იმისა, რომ კვალდაკვალ მიჰყოლოდა ცხოვრების დინებას.

იგი ბრანდებოდა, ჩხუბობდა, იმუქარებოდა კიდევ, მაგრამ თავისივე ოჯახშიც კი ვერაფრის გაკეთება ვერ შეძლო. ყველა ისე მოქმედებდა, როგორც ამას გული და გონება უკარნახებდა. ბევრჯერ ეცადა ოჯახის ზურგის გამაგრებას, შემქმედროებასა და ძველებურ ყაიდაზე მოწყობას, თითქოს განგებ ხდებოდა, საქმე უფროდაუფრო უკუღმა მიდიოდა, ახლა კი ყველაფერს დაეპყვებით შესცქერის. თითქოს თვითონაა დამნაშავე... უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, გინდა კარგი გააკეთო და ცუდად გამოგდის.

თბილისიდან ალიასის დაბრუნებამ ცოტა წელში გამართა ხარზამანი, შეიღს ალურსიანად და ღმობიერად ეპყრობოდა. ამ წინასწარმოფიქრებულს და სიონედოდ აწონილ-ვაზომილ ხერხს თავისი დანიშნულება ჰქონდა, — შეიღს არ ესაყვედურა მამისთვის.

ალიასში უფრო და უფრო მოეკიდა ფეხი უიმედო განწყობილებას, არა და არ უმართლებს. როგორც კი თავისი ეზოდან ფეხს გადაგამს, მის დაბრუნე-

ბამდე აფცილებლად უნდა მოხდეს რა-
ღაც უსიამოვნო და არასასურველი შე-
მთხვევა.

აი, ახლაც, დაბრუნდა თუ არა, თით-
ქოს კარგი რამ უნდა ახარონო, გარს
შემოეხევივნენ და უთხრეს ამრამ ფეხი
იღრძო და ახლა საავადმყოფოში წვი-
სო.

თვითონ ამრა რომ იყოს თავქარიანი
და არ იცოდეს, როგორ უნდა მოიქცეს
კაცი იფიქრებდა, რაც მოუვიდა ახიო,
მაგრამ ალიასის ქალიშვილი ძალზე თავ-
დაშერილი, გულკეთილი და სანდომი-
ანი გოგონაა, მერე? მერე ის, რომ სადაც
ფეხი დაადგა, ყველგან მიწა ჩაენგრა,
სადაც ტბილი სიტყვა დასთესა, ეკალი
ამოვიდა...

როცა ალიასმა შეილი იხახელა, ამრა
ლოგინზე წამოჯდა და გულაჩუყებული
ჩაეკრა მამას. მე ვარ დამნაშავე, მამა-
ტიეო, ქვითინებდა იგი.

ალიასი ძლივს იკაევებდა თვალზე მო-
მღვარ ცრემლს, შეებრალა საბრალო.
ჩასჩურჩულებდა, დამშვიდდი, ჩემო
გოგონაო.

ბოლოს, როგორც იქნა, ერთი დამ-
შვიდდა და მეორეც. მამა-შვილის საუ-
ბარი არც ისე დიდხანს გაგრძელდა.
სადილობამ მოაწია და ავადმყოფებიც
საქმიანად აფუსფუსდნენ თავიანთ სა-
წოლებში. ახლა კი დროა წავიდეთ,
გაიფიქრა ალიასმა, ამრას აკოცა, ერთ-
ხელ კიდევ გაამსხევა, მერე ოდნავ გაუ-
ღიმა, თვალი ჩაუკრა და პალატიდან გა-
ვიდა.

ვიდრე ამრა საავადმყოფოში იწვა
დესი თავზე ედგა ქალიშვილს, ხარზა-
მანი საკვირველი გულმოდგინებით შეუ-
დგა შეილის მოვლას.

იმ დღესაც უთენია ადგა და სამზარე-
ულოსკენ გასწია. კარგა ხანს იფუს-
ფუსა, საუზმეს თავი მოუბა და რო-
გორც კი აივანზე ალიასს მოჰკრა თვა-
ლი, სამზარეულოდან მკლავებდაკაპი-
წებული გამოვიდა და ამაყად შეუძახა:

— ალიას, ბეჭო, ალიას!

— რა, მამა!

— აქ მოდი, ცოტა წაეხეხისოთ.

საუზმის შემდეგ ხარზამანმა მოუყ-
რებით მიმართა შეილს:

— როგორც ჩანს, დასასრულს უნდა
ლოვდება შენი წამოწყებული საქმე,
მა რას იტყვი, ალიას?

— რა ვიცი, ემუშაობთ... ვნახოთ, რა
გამოვა.

— ისინი, რომლებიც შენთან ერთად
მუშაობენ, თავს არ შეირცხვენდნენ,
რატომღაც მჯერა, რამე კარგი რომ არ
შეენიშნათ შენს გამოგონებაში, ხელს
არ ახლებდნენ. სხვანაირი ხალხია, ისიც
კი იციან, ცაში რამდენი ვარსკვლავი
ბრწყინავს, ამ საქმესაც ბოლომდე მიი-
ყვანენ, რა დღეს, რა ხვალ, აქ საეჭვო
არაფერია!

ალიასმა არ იცოდა რა ეპასუხა, ელ-
დნაკრავივით უყურებდა მამას. ხარზა-
მანი ის აღარ იყო, როგორსაც ალიასი
იცნობდა, ხასიათი, რომელსაც თანდა-
თან ამქვადებდა ბერიკაცი, ნელ-ნელა
იკიდებდა ფეხს დასვედიანებულ ოჯახ-
ში. იმის მაგივრად, რომ თავს დაესხას
შვილს, როგორც იცოდა ბერიკაცმა,
რომ ყველაფერი მისი ბრალია, რომ გა-
დაპყვა იმ ოხრადდასარჩენ მანქანას და
ყურადღებებს არაფერს აქცევს, ბოლო
ამსობაში ოჯახი დანგრევის პირას მი-
ვიდა, ახლა თვითონვე უქებს და არწმუ-
ნებს კიდევაც — აზრი აქვს ბოლომდე
მუშაობას და აბა შენ იციო.

— თამბაქოსამსხმელი მანქანაც იქ-
ნება და შენი ოცნებაც აღსრულდება,
შვილო ჩემო! ყველაფერი, ყველაფერი
კარგად იქნება, მხოლოდ, ესეც უნდა
გითხრა, ალიასს, დარდსა და სევდას
ხშირად ეჩაგვრინები, ეს კი არ ვარგა.
გასაჭირი გამოცდილებით უნდა დაძ-
ლიო. დარდს ერთი კარგი თვისება აქვს,
წინასწარ გწრთენის და გამზადებს, რა-
თა ახალ დარდს ვაეკაცურად შეხვდე!

სამუშაოდ წასული ალიასი რამდენს
ეცადა, მაგრამ ვერა და ვერ გაერკვია
— რას შეეძლო ასე გარდაეჭმნა მამა-
მისი!

დესი საავადმყოფოს დერეფანში ბო-
ლთას სცემდა. უეცრად ეილაის ხმა

მოხვმა, როცა შემობრუნდა, საკუთარ თვალებს არ დაუჭერა:

— ციციწო! აქ საიდან გაჩნდი? — მოხვხვია დესი ქალიშვილს.

— ამ საავადმყოფოში დავიწეე მუშაობა, — მოკლედ უთხრა ციციწომ.

— ჩვენს საავადმყოფოში?

— დიახ, სწორედ თქვენს საავადმყოფოში.

— საკვირველია.

— როგორ არის ჩემი და, მამაშენი, შენი მამა, ხომ კარგად არიან? — სათითაოდ მოიკითხა დესიმ ყველანი.

— კარგად არიან!

როცა საავადმყოფოში თავისი დისწული ციციწო ნახა, მის სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა.

— ამრა წევს.. აქ.. ფეხი აქვს ნატყენი, ამოვარდნილი უხდა ჰქონდეს, — სხვათაშორის უთხრა დესიმ ციციწოს, — ისეთი არაფერი სჭირს, მაგრამ შენ რომ აქ დავიგულებ, უფრო მშვიდად ვიქნები.

— რომელ ოთახში წევს? — იკითხა ციციწომ.

— აი, აქ! — თითოთ ანიშნა იმ ოთახზე, სადაც ამრა იწვა.

— რამდენი ხანია ამრა არ მინახავს, — თქვა და მაშინათვე ამრას ოთახისაკენ გაემართა. დესიც უკან მიჰყვა.

დიღხანს, დიღხანს ჰკოცნეს დეიდაშვილებმა ერთმანეთი. დესიმ სიხარულის ცრემლები მოიწმინდა თვალებიდან...

გოგონები მერცხლებივით აქიკიკდნენ. ორივეს ერთი წუთით ყველაფერი დაევიწყდა: აღარ ახსოვდათ თავისი დარდი, რომ ამრას ავადმყოფობისა არაფერი ეტყობოდა, გაღაშლილი ვარდივით იწვა ლოგინში და თავის სიტურფით ყველას აჯადოებდა.

ციციწოც როგორ დამშვენებულია რამდენი წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც ერთმანეთს არ შეხვედრიან და არ გადაუხსნიათ ერთმანეთისათვის გულის საიდუმლო. რა მათი ბრალაა, თუ ცხოვრებამ სულ სხვადასხვა მხარეზე გადაიხროლა ისინი.

— თქვენ ისაუბრეთ, შეილო, ამრა, მე კი ბაზარში გავიქცევი, ზღვს მოვიტან. — თქვა დესიმ, რადგან სიტყვით, რომ იგი სრულად ზედმეტი იყო.

— კარგი, დედა, — ამრასაც ეს უნდოდა.

— შენი საქმეები როგორ მიდის, ციციწო? რა არის შენთან ახალი? მიამბე, მე კი, თუ რაიმე მექნება სათქმელ მერეც მოვასწრებ, შენს მეტს, აბა, ვის გავანდობ? უნა მყავს შენზე ახლობელი?

— ჩემი საქმეები? — სახე გაუნათდა ციციწოს, — სიმართლე რომ გითხრა, სწორედ ჩემმა საქმეებმა მომიყვანა აქ, სულმოუთქმელად მოვდიოდი.

— მითხარი, ჩქარა მითხარი. ხომ კარგად წარიმართა შენი ცხოვრება? — ამრა ცდილობდა ციციწოს ამბობთ გართულიყო, რომ ღროებით მაინც დაევიწყა საკუთარი სატიკივარი.

— ჩემი ჩასვლის პირველივე დღიდან ყველაფერი ისე აეწყო, როგორც ვეფიქრობდი, — უპასუხა სახეგაბრწყინებულმა ციციწომ.

— ეს ხომ ნამდვილი ბედნიერებაა! როგორც ჩანს, ცხოვრებაში ყველაფერი დამოკიდებულია წარმატებაზე. — სინანულით დაუმატა ამრამ ბოლოს და გონების თვალთ თავის ცხოვრებას გადახედა.

— ადამიანის ბედსა და იღბალს მისივე წარმატება ჰქმნის, ამ მხრივ ღმერთმა საყმაოდ უხვად დამაჭილოვია, იცი, თავდაპირველად როგორ განვიციდიდი?..

— ბუნებრივიცაა, — კვერი დაუჭრა ამრამ, — ამ დროს იღუმალი შიშიც შეიპყრობს ხოლმე ადამიანს, რა იცის, როგორ წარიმართება ყოველივე?

— შენ გგონია, თავდაპირველად ჩემს წარმატებაში ღრმად ვიყავი დარწმუნებული?

— მაინც, მაინც? — დაინტერესდა ამრა.

— მე გგონია, სიყვარულმაც გამიმართლა, მან მთელი ჩემი არსება მოაკცა. როგორც კი ჩამოვედი, თითქოს რამოდენიმე წლს წინათ დაგვენიშნოს

პემანი, შევხვდით ერთმანეთს. შევხვ-
დი სწორედ მას, გესმის, ამრა! იგი ჩემს
წინაშე ისე მოულოდნელად წარსდგა,
თითქოს ციდან ჩამოფრინდო. ეს ის
ადამიანი იყო, რომელსაც თვალდახუ-
კული ვანდობდი მთელ ჩემს სიცოცხ-
ლეს, ეს იყო ცაში მონაჯარდე ფრინვე-
ლივით ლაღი და თავისუფალი. იგი მზად
იყო თან წავეყვანე, თუკი ეს ჩემი სურ-
ვილი იქნებოდა, ჩვენ იმ გრძნობას ვუ-
ფრთხილდებოდით, ჩვენს შორის რომ
ღიბადა ჯერ კიდევ ბავშვობისას, სკო-
ლის მერსზე. ხოლო, როცა ეს გრძნობა
გაღვივდა, ჩვენ მისგან ავანთეთ ცეცხ-
ლი. ახლა კი ის ცეცხლი ჩვენს თვალ-
წინ ბრწყინავს, როგორც მომავლის ნა-
თელი კერას..

— მერე, მერე? — ამრას მოეჩვენა,
რომ ციციხო ცოტახნით შეეყოვნა, —
ილაპარაკე, ილაპარაკე, ჩემო კარგო.

— სხვა რაღა გითხრა? ზუსტად ისე,
როგორც მე შეჩქარებოდა მასთან შეხ-
ვედრა, მჭერა, რომ ისიც ასევე მოუთმე-
ნლად მოელოდა ჩემს ჩამოსვლას. ჩემი
გაეხსენეთ ჩვენი ბავშვობა. ბავშვობა
კი ყველაფერია, ყველაფერი.. აბა, იფი-
ქრე, შეიძლება თუ არა ვინმემ თავის
ხსოვნაში შემოინახოს ძვირფასი ადა-
მიანის ბავშვობის ყოველი დეტალიც
კი, თუ მასზე არ იფიქრებს, არ გაუფრ-
თხილდება სულში მის სახელს? ჩემის
აზრით, ეს შეუძლებელია.

— შეუძლებელია! — მაშინვე მტკი-
ცედ დაეთანხმა ამრა. — ის, ვინც შენ
ასე აღგაფრთოვანა, ღირსია დიდი სი-
ყვარულისა, პატივისცემისა!.. დიდის
ამბით წარმოთქვა ამრამ.

— იცი, ვინ არის იგი? შენ მას უთუ-
ოდ იცნობ, კარგადაც იცნობი..

— ნეტა ვინ უნდა იყოს? — თავის-
თავს ჩაეეითხა ამრა, — თვალები თანავე
მოკუტა და სივრცეს გახედა.

— შენ მას ყოველდღე ხედავ, ამრი-
კო, ყოველდღე! უბრალოდ, ყურადღე-
ბა არ მიგიქცევია და ესაა.

— ღმერთო ჩემო! რაღას მაწვალებ,
ბარემ თქვი, გოგო! — სულმა წასძლია
ამრას.

— იგი ხომ.. იგი თქვენთან მუშაობს..

— აა? — თითქოს ელექტრონმა დაა-
რტყა ამრას, მთელ სხეულში ერთგვ-
ტელმა დაურბინა და ააცხცხცა.

— რა მოგივიდა, ამრა! — სკამიდან
წამოხტა ციციხო და ავადმყოფის სა-
წოლთან მიიჭრა, — ფეხი ხომ არ გე-
ტკინა? ფერიც სულ დაგეკარგა, ექიმს
დაეუძახო?

— არა, არ არის საჭირო..

ამრა თვალდახუკული მიესვენა ბალი-
შზე.

— უთუოდ ფეხი გეტკინა და მიმა-
ლავ, — შეწუხდა ციციხო და ამრას
შუბლზე ხელი გადაუსვა.

— არა, ციციხო გული.. გული მე-
ტკინა..

— ასე უეცრად რა დაგემართა?.. ვე-
რაფერი გამოიგია.

— უკვე გამიარა.. ხდება ხოლმე..
ამ ბოლო ხანებში განსაუკუთრებით ხში-
რად მემართება. — ამრა ახლა სხვაგან
იყურებოდა, თვალები უწინდებურად
აღარ უციმციმებდა.

— გულის წამალს ხომ მიიღებ?

— არა.

— სველ ტილოს დაგადებ გულზე?

— არა, არ მინდა.

— წყალს ხომ არ დალივ?

— არა.

— იქნებ მარტო ყოფნა გირჩენსი?

— ჰო.. წადი.. ჩქარა წადი!..

ციციხო უხერხულად შეიშმუნა. არ
ელოდა ამგვარ პასუხს.

„ღმერთო, ისეთი რა დავაშავე, რომ
პალატიდან მაგდებს?..“ — გულში გაი-
ვლო და მაშინვე საწოლს მოშორდა,
დერეფანში ექთანს გააფრთხილა, ამრა
შეუძლოდ გახდა და კიბეზე სწრაფად
დაეშვა.

ტყვია, რომელიც პირდაპირ გულში
მოხვდა ამრას, თითქოს ცოცხალ არ-
სებად გადაიქცა და ახლა სისხლს წოცს.

ამ შემთხვევის შემდეგ, ციციხო ხში-
რად ნახულობდა ამრას, მაგრამ საუბარს
თავს არიღებდა, ავადმყოფი ამკარად
აგრძნობინებდა, რომ მასთან საუბარი
არ სურდა. ციციხო ერთ უცნაურობა-

ში ვერ გარკვეულიყო, რამ შეცვალა ასე უცებ ამრა?

დესიმაც შეამჩნია თავისი ქალიშვილის ცვლილება, მაგრამ თქმით არაფერს ეუბნებოდა, თავს იკავებდა, ბოლოს, ვერ მოითმინა დედის გულმა და ჩუმად შეაპარა:

— ამრა, შვილო, რა მოგდის, როგორც კი პალატაში ციციწო გამოჩნდება მაშინვე პირს კედლისკენ იბრუნებ, რაღაც არ გსიაპოვნებს, ის კი, თავს გველება...

— გეჩვენება დედა, ციციწო კი არა, ღმერთი რომ ჩამოვიდეს ჩემს სანახავად, მაინც ასეთი ვიქნები, სხვანაირად არც შემიძლია, ბოლოს და ბოლოს რა მაქვს სასიხარულო?

— არ უნდა აჰყვე ცუდ გრძნობებს, შვილო, არც ისაა კარგი, რომ ჩვენი გასაჭირი ქვეყანამ გაიგოს, მტრის ჯინაზე ზოგჯერ მაინც უნდა გამოიდარო!..

— არა, დედა, არ შემიძლია ზოგიერთებზე ვიფარისევლო და დავმლო ის, რაც ჩემში ხდება, მაშინ ნიღაბი უნდა ავიფარო, მე კი ამ მხრივ ძალზე უნიჭო მსახიობი ვარ!

— გატყობ! ციციწოზე ხარ გაჯავრებული, რა იცი, რას იფიქრებს?

— რაც უნდა, ის იფიქროს, ჩემთვის სულერთია.

— ისიც ადამიანია, ეწყინება, და გულიც გაუცივდება.

— მის გულს რას დავეძებ, ჩემი გულისთვის ვერ მომივლია.

— განა რა ვაგიკეთა ციციწომ ცუდი, რომ ასე გასწირე?

— კარგი რაღა ვამიკეთა?

— ცოდვას ნუ ამბობ, შვილო, დაფიქრდი, ციციწო შენთვის სიკეთეს არ დაიშურებს, მე ეს მჯერა.

— მისგან არც კარგი მინდა, არც ცუდი, თავი დამანებე, დედა! — ველარ მოითმინა ამრამ და სახე კედლისკენ შეიბრუნა.

24.

საქორწილო სუფრის თავმომწონე თამადასავით შეხვდა შემოდგომას ჩვენი სოფელი. გადამდგარი გენერლებივით

დგანან თავჩაქინდრული სიბონდები, რომლებიც თვლემამორეულნი ქანაღებენ ნიავის ოდნავი ჩაქროლებმის დროსაც...

თამაბაქო, უკვე აიღეს, კაეებზე ჩამოჰკიდდეს და დაიწყეს მისი ნერგების განახლება; ნაგვიანევი თამაბაქო ჯერ კიდევ შრებოდა აქა-იქ.

ნათქვამია, რასაც დასთეს, იმას მოიმკიო, თუ აღებული თამაბაქოს მიხედვით ვიმსჯელებთ, ცოტა როდი დაუთესიათ ჩვენი სოფლის მშრომელებს. თვალსა და გულს ახარებს უხვი დოვლათი.

ხეებზე უკვე ნათლად ჩანდა გვიანი შემოდგომის ძალა. ტოტებზე აქა-იქ შერჩენილი მწვანე ფოთლები ჩაკარგულიყო შემოდგომის სიყვითლეში. ყოველ ნაბიჯზე იგრძნობოდა, რომ სოფელს მალე ზამთარი ეწვეოდა. ვინმემ რომ მკითხოს, შემოდგომით თქვენს სოფელში რა უფრო მოხდება კაცს თვალშიო, ყველაფერს სხაპასხუბით ჩამოვუთვლი. შეიძლება ვინმე შემომედავოს უმნიშვნელო წვრილმანზე, ეგ რა სათვალავში მოსატანიო, მაგრამ ყველას საკუთარი გემოვნება აქვს და, რაც მე საოცრებად მიმაჩნია, შეიძლება სხვისთვის არაფერს არ წარმოადგენდეს, და უფრო მეტიც, ვერც კი ამჩნევს მას.

მე საოცრად მიყვარს სიმინდის ყანები, მაგრამ არანაკლებად მზიბლავს მანდარინის პლანტაციები, ლიმონისა და ფორთოხლის ყურება ხომ ყველაფერს მირჩვენია...

საშობაოდ მორთული ნაძვის ხესავით დაუხუნძელიათ ტოტები ციტრუსებს.

ამ ღვთით ნაკურთხი ხილის ჭამა ხომ სიამოვნებაა, მაგრამ არანაკლებ ახარებს ადამიანის თვალსა და გულს მათი ნახვაც.

ახლა ხილს არ იკითხავთ?

რა ჯიშის ხილს ინატრებთ, რომ არ იყოს ჩვენს სოფელში. ადრეული ხილი უკვე დაკრეფილია, ნაგვიანევი კი — ახალმოყვანილ პატარძალივით კვლუცობს ხეხილთა შორის.

ამწვეების დაბლა დახრბილი კისრებივით მძიმე-მძიმედ ქანაღებენ ნაყოფით

დახუნძლული აფხაზური ვაშლის ტოტები. ვისაც თავისი თვალით არ უნახავს ეს სილამაზე, ის ვერც გაიგებს ამ წარმატაცი სანახაობის საიდუმლოებას. მაგრამ მარტო ნახვა რას გარგავს? ამ სურათის მნახველს რა გული გაგიძლებს, არ გაიძრო ფეხზე და ხის კენწეროზე არ მოექცე! როცა მოწყვეტ თვალში-ამოღებულ ვაშლს და შექამ, მაშინ იგრძნობ აფხაზური ხილის გემოს.

შემოდგომით ჩვენი სოფლის ვერც ერთ უბანს ვერ ჩაუვლი გულგრილად, ყველგან გამოშფევევად გიღიმის ხილით დამპიმებული ტოტები. დამწიდდება თუ არა ყურძენი, ჩიტებისაგან მოსვენება აღარ არის. გუნდ-გუნდად შეესევნიან ვენახს და ანადგურებენ. მაგრამ მათზე არავინ ჭავრობს. ჰამონ რამდენიც სურთ.

როცა ყურძენი დაიწურება და ქვევრებში დაბინადდება, მაჭრის გამაბრუნებელი სურნელი მთელს სოფელს ედება. როგორც კი საქმე მისუსტდება, იწყება გაუთავებელი სტუმრობა. თითქოს ამაშიც ეჯიბრებიან ერთმანეთს, ყველა ოჯახში ქეიფიხა და სიმღერის ხმა გაჟმის.

მასპინძელს ეზოდან გამოსვლა არ სჭირდება, ყველაფერი ამბარში აქვს. დოვლათის სიუხვე ყოველ კუნძულ-კუთხეში იგრძნობა.

ძვირფასო მკითხველო, არ იფიქრო, რომ მე ენამქვერი აფხაზი ვარ, მობრძანდით და ერთად ვეწვიოთ ნებისმიერ ოჯახს, რომელ კარზეც მიმითითებ, იქ დავაკაუნებ და ჩემი სიტყვების სიმართლეში მაშინათვე დარწმუნდები.

აქ გნებავთ?

კეთილი და პატიოსანი.

მაშ. ასე, თვითონვე ხარ მოწმე იმის, როგორ ექცევა დიასახლისი სტუმარს. თუ დეკეულს არ დაუკლავთ, უკიდურეს შემთხვევაში შემწვარ წიწილებს მაინც არ მოვაკლებთ, აბა, რად გვინდა თავი ცოცხალი, თუკი სტუმრისთვის რამე დაგვენანება?

მენდე, მკითხველო, არავითარი სიყალბე. არ არის იმაში, რასაც ისინი სტუ-

მრების შესახებ ლაპარაკობენ. ტყუილად კი არაა ნათქვამი, „აფხაზები სტუმრებისთვის არიან გაჩენილინი“.

აფხაზს ყველაზე გემრიელი საქმელი სტუმრისთვის აქვს საგულდაგულოდ გადანახული.

მაგრამ მე აფხაზურ ოჯახში იმიტომ კი არ შეგიყვანე, თითქოს მინდოდეს გითხრა, მხოლოდ აფხაზებს შეუძლიათ სტუმართა მიღება რიგიანად-მეთქი, არა! უბრალოდ მსურდა, შენ თვითონ ისევე გეგრძნო სურნელება და გემო ჩვენი სოფლის შემოდგომისა, როგორც ამას ჩვენივე სოფლელები გრძნობენ.

ამ საქმეს მე ვითავებ.

ახლა, რაკი თავი მასპინძლად ჩავთვალე, უნდა მოგმსახუროთ კიდევ. მოდით, მათან ერთად დავსხდეთ ავზგუზებულ კერიასთან და ცოტა წაილაყბოთ.

აბა, მოსინჯე, და უყოყმანოდ დამეთანხმები, რომ დედამიწის ზურგზე არ არსებობს უფრო დიდი სიამოვნება.

ჩვენ, აფხაზები ამას შეჩვეულსი ვართ და ამგვარ სიკეთეს ზოგჯერ ველარც ვამჩნევთ ხოლმე.

აი, ჩვენ უკვე კერიის გარშემო ვსხედვართ და უმნიშვნელო სიტყვებს გულდაგულ ვაწვდით ერთმანეთს.

ამბობენ „კარგ დიასახლისს კარგი ცეცხლი უნთიან“. ჩვენი საუბრის დროს ოჯახის უფროსი ცეცხლს შეუკეთებს და წამოიძახებს: „აბა, ჩვენ უკვე მზად ვართ!“ ცეცხლს ენები გარშემო ლოკავენ ქვაბს, რომელშიაც სხვადასხვა ჯიშის გოგრა იხარშება.

წითელლოყება ახალგაზრდა გოგონა შამფურზე წვავს ჭყინტი სიმინდის ტარობებს, რომელიც შემოდგომისას იშვიათ ხილად ითვლება.

თვალის დახამამებაში მაგიდა ნაირ-ნაირი საქმელებით აივსო. დიასახლისმა ლიტრით შემოიტანა ქაქის არაყი, რომელსაც ისეთი ბეწკვი ჰქონდა მოყოლებული, კაცს ეგონებოდა, საცაა საცობს ამოაგდებსო. არაყს ირველივ დათრთვილული ჩურჩხელები შემოუწყვეს. მაგიდაზე გამწკრივდა მოხარშუ-

ლი გოგრა, ჭყინტი სიმინდი, დატეხილი კაკალი, ლღვის ჩირი და სხვაგვარად ბევრი რამე.

ოჯახის უფროსმა სირჩა შემართა და ჩვენი შეხვედრის სადღეგრძელო ბოლომდე შესვა. შენ ხომ სტუმარი ხარ, ამიტომაც ალავერდი შენ გვეკუთვნის! შენც ბოლომდე სვამ, მეც ასევე ვიჭყევი. თანდათან იფანტება სტუმრებსა და მასპინძლებს შორის გამეფებული ერთგვარი კრძალვა-რიდი და ქვეფიც ეშხში შედის.

ამასობაში დიასახლისმა თავისი საქმე გააკეთა. ვიდრე ჩვენ სახელდახელოდ გაწყობილ მაგიდას ვუსხედით, დიასახლისმა და მისმა ქალიშვილმა შებრაწული ქათმები შემოიტანა. ჩვენ კი ამ დროს ხილხულით ვიყავით გულნაჭერები. მაგრამ, ნურას უკაცრავად, მასპინძლები როგორ გამოგოშვებენ, ქაფქაფა ღომი თუ არ გასინჯე.

დიასახლისმა ქვაბი შეაღებულზე ჩამოჰკიდა.

წაბლი ყრველნაირად მიყვარს — შემწვარიც, მოხარშულიც, უმიც...

ვინ ჩამოთვლის ყველა იმ სიამოვნებას, იმ ფერშეცვლილ სილამაზეს, რომელიც მუდამ თან ახლავს ჩემი სოფლის შემოღვომას. ყველაფერი დაწვრილებით რომ მოგიყვებო, ამას ძალიან დიდი დრო სჭირდება, ამიტომ თავს აღარ შეგაწყენთ.

არ იფიქროთ, რომ ახალმთვარეში ან კანდაშკდარი ბროწეულების ბრიალა ცეცხლმა მომიყვანა, ან წაბლის ბერტყვის ყრმობისეულმა სიყვარულმა.

არა! მე სულ სხვა რამემ ამიძულა სამუდამოდ დაერჩენილიყავი აქ, ამ ღვითით კურთხეულ არემარეში. ეს სხვა რამე კი ჩემი პროფესიაა. ჩემმა სიყვარულმაც პირველად აქ გაშალა ფრთები-რომ არ ჩამოვსულიყავი ახალმთვარეში, აბა, საიდან შევხვდებოდი ამრას?

ახლა მზის ამოსვლას არ იკითხავთ?

ვისაც საკუთარი თვალით არ უნახავს მზის ამოსვლა ახალმთვარეში, რაც არ უნდა დაწვრილებით მოუყვებო, მინც

ვერ გაიგებს მისი სილამაზის სიზმარულ სიღრმეობებს.

პირველად მზის ამოსვლა მხარხამანმა მანჩენა, მანამდე მე ამისთვის ყურადღება არ მიმიქცევია. არა, ყურადღება როგორ არ მიმიქცევია, მაგრამ მე მას სულ სხვანაირად ვხედავდი.

მეორეჯერ იგი თათივამ დამანახა. მისთვისაც ხარხამანს უსწავლებია თვალთვალი. როგორც შემდეგ გამოვარკვიე, თურმე ამ სოფლის ყოველ მკვიდრს მიანიჩნია, რომ მზე მათთან იღვიძებს.

კაცი, რომელსაც ეს სურათი არ უნახავს, იტყვის, დიდი ამბავი, რაო, ვითომ, ახალმთვარეში მზე სხვანაირია?

შეიძლება ჩემმა პასუხმა განგაცვიფროთ, მაგრამ მე იმას გეტყვით, რასაც ვფიქრობ და როგორცაა მწამს:

მზე ახალმთვარეში სულ სხვანაირად იღვიძებს, ეს მზე სხვა მზეებს სულაც არა ჰგავს.

აი, დღესაც იალადებიდან მე და ხარხამანი მონუსხულივით ხმაამოუღებლივ შევხვდით მზის ამოსვლას.

შეეძლებოდა კი ვადმოგვეთ ეს სურათი, ისე, როგორც მას ჩემი თვალები ხედავენ? ცდა ბედის მონახვერეაო, უთქვამთ, და მეც ვცდი.

ახალმთვარეს კერძის დიდ ქვასავით თაქს ადგას დიდებული „კიანთაზის“ მთა. თუ მზის ამოსვლა გინდა ნახო, გაითენიდან უნდა უთვალთვალო ამ მთას! იგი მოვარგონებთ ბეჭებგანიერ გოლიათს, რომელმაც მხრებიდან გადაიგდო შავი ნაბადი, ზღვაში შევიდა, იბანავა და ახლა მზეს ეფიცება. მთების ზურგს თანდათან სინათლე ეპარება, მათ მიღმა, ჩემთვის უხილავ მხარეს აგიზგიზდება კოცონი, რომლის ალი მთის მწვერვალამდე აღწევს, და ყველაფერს აფერმკრთალებს, შემდეგ ეს ალი მბუქრავ სინათლედ გადაიქცევა და ნელნელა იწყებს ქრობას.

ამის შემდეგ ფხიზლად უნდა იყო — მზე ამოსვლას იწყებს.

როცა თვალმოუშორებლად შეაქცევრდება კიანთაზის შიშველ ზურგს. მოგეჩვენება, რომ პატარა გოგონა, რომე-

ლიც დამალობანას თამაშობს, ჩაც-
ქულა ამ მთის იქით, და თავი ოდნავ
წამოუყვია, აბრეშუმით ნაზ თმებზე
შებმული წითელი ბაფთები კი ნიავის
ყოველ ჩამოქროლვაზე ოდნავ ირხევა.
შემდეგ, თითქოს ვერ გაბედა გამოსე-
ლა, ისევ ჩაიმალა. და ასე გრძელდება
დიღხანს; ბოლოს წამოდგება, რათა
თავისი მომხიბვლელი სილამაზით დაა-
ტყვევოს ყველა, თანდათან მალა-
მალა იწევს.

შემდეგ კი, ეს წითელბაფთიანი თავი
დაასკუპდება ამაყად აზიდულ მთის
მწვერვალს.

ეკვვარეშეა, რომ სწორედ ეს არის
ახალმთვარის მზე, თორემ გოგონას რა
უნდა აქ? აი ასე იღვიძებს ყოველ დი-
ლით მზე ამ სოფელში. იგი თავის პირ-
ველ სხივებს იმ სოფელს აფრქვევს, სა-
დაც იღვიძებს. შემდეგ კი იწევს სულ
მალა, მალა და ასე იპყრობს ქვეყ-
ნიერებას!

შეიძლება იკითხოს კაცმა, ეყოფა თუ
არა მთელ მსოფლიოს ის მზე, რომელიც
ახალმთვარეში ამოდის?

რა თქმა უნდა, ეყოფა.

და ეს ნურავინ ვაგვიკვირდებათ!

აქ ამოსული მზე ყველასათვის ერთ-
ნაირად კეთილია და ყველას თანაბრად
უნაწილებს მაცოცხლებელ სხივებს.

მე, როცა შევცქერი ჩვენი სოფლის
მზეს (თითქოს მართლაც არსებობდეს
სხვა მზე!) გული სიხარულით მეცხება
და მთელ სხეულში ბედნიერების ქრუ-
ნტელი მივლის. არა, არ ძალმიძს დავი-
ჯერ თუნდ ერთის წამით, რომ ამ
დროს შესაძლოა ვინმეს უჭირდეს, ან
საშინელი წამების ქვეშ ამოსდიოდეს
სული, ან კიდევ ცაში იხედებოდეს იმის
შიშით, თავზე ყუმბარა არ დამეცესო.
ასე მგონია, ქვეყნად ყველა ადამიანი
ბედნიერი და სხივმოსილია, კეთილა
და კაცთმოყვარე.

კოტა დრო დაგვრჩია იმისათვის, რომ
პირუტყვის თადარიგი დავიჭიროთ.

უცნაურად ექცევა წვრილფეხა საქო-
ნელი მზის ამოსვლის დროს. იმ ბავ-
შეებივით, რომლებმაც ეს-ეს არის ზღვა-

ში იბანავეს, თითქოს წვერცანცარა თხე-
ბიც განთიადის სინათლეში ეტეხევენ
და თან ისე მადლიანად იღებებანს ღმრს
რთქო ბალახს, კაცს ეგონება, მზის სხი-
ვებსაც თან ატანენო.

ახლა თიკნებს არ იკითხვათ?

აი, მათი დამორჩილებაა საქმე.

რას არ მოიმოქმედებენ ეს კუდრაკები!

ერთმანეთს ეჯახებიან და მთის ფერ-
დობზე ისე მაგრად ენარჩებებიან, კაცო
იფიქრებს ცოცხლები ვეღარ ადგებიან-
ნო, მაგრამ ისევ ცქვიტად ჩამოხტებიან,
ერთმანეთის რჩოლას მოჰყვებიან, თით-
ქოს რქები ექაგებათო. დილიდან საღა-
მომდე ამ ყოფაში არიან, მაგრამ დაღლა
რაა, მათ არ იციან.

ვიდრე წვრილფეხა საქონელს ილა-
ლებზე გარეკავენ, ხარზამანი ირგვლივ
შემოუფლის და საგულდაგულოდ ათვა-
ლიერებს მათ. ასევე ვიქცევი მეც. ვერ
იქნა და ვერ შევაჩვიეთ ხარზამანი ბა-
ლათის ტარებას. მისი აზრით, თუ ექი-
მის გარდა სხვა ვინმე ჩაიცვამს ხალათს,
ძალიან უღამაზოდ და სასაცილოდ გა-
მოიყურება.

თვითელი თხა ზედმიწევნით გვყავს
შესწავლილი მე და ხარზამანს. ისე შე-
ვეჩვიეთ და შევეთვისეთ ამ ცელქებს.
საკმარისია თვალეში ჩაეხედოთ, რომ
უკვე ვიცით, რომელი რის გამკეთებე-
ლია, ყოველ თხას თავისი სახელი აქვს
შერქმეული.

აი, ყველაზე ძლიერი თხა, ქვაზე რომ
შემდგარა, მას დომბეი ჰქვია, ის არის
წინამძღოლი. ყელზე ეყვანი ჰკიდია.
როდესაც მე და ხარზამანი მივალთ მას-
თან, თავს აქეთ-იქით ვადააქნევს,
ეყვანს ააწკარუნებს და ამით ამცნობს
დანარჩენებს: მოემზადეთ, ჩვენი უფრო-
სები მობრძანდებიანო.

დანარჩენი თხებიც ყურებს დაცქე-
ტენ და სხარტად წამოცვივდებიან ზეზე.
ხარზამანი თვითელ პირუტყვს
გულმოდგინედ ათვალერებს.

იგი წინ მიდის, მე კი უკან მივყვები,
ამას უფროს-უმცროსობის წესი მოი-
თხოვს.

თხებიც ისე გვიკრავენ თავს, თითქოს

გვესალმებინათ. ერთნი ამას დიდი სიამოვნებით აკეთებენ, მეორენი ზანტად, თვითეული საკუთარი ხასიათის მიხედვით იქცევა. ჩვენ ამას უსაქმურობის გამო კი არ ვაკეთებთ, საჭიროება მოითხოვს, ამით ვამოწმებთ პირუტყვის ჯანმრთელობას.

ამის დასადასტურებლად ახლავე გიამობით ერთ ფაქტს. როდესაც დომბეის მიუეხლოვდით, რაღაცნაირად აიწურა. წინა ფეხი მალლა ჰქონდა აწეული ისე, რომ მიწას არ აკარებდა. როგორც ჩანს, ქვა დაგორებულა და ფეხი უტყენია.

დაშავებული თხა ცალკე გაგვყავს და ვემკურნალობთ.

აი, ასე ვიქცევით ყოველ დილით. ორივე ერთად ვაწარმოებთ შემოვლას. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება თხემა საძოვრებზე გაირეკოს.

და აი ეს წუთიც დადგა. ხარზამანმა ისე ძლიერი და გამსჭვალავი ხმით დაიყვირა, რომ მისი ექო ცხრა მთას ცხრა ლუქმასავით დაურვიდა. საქონელმა იგრძნო, რომ მათი გზა გაიხსნა, ისინიც კენტრუმ-კენტრუმით გაეშურნენ საძოვრებისაკენ. მათ უკან მწყემსები მიჰყვნენ.

ახალ სიძესავით იმალება თხა მაზლოუ. რაც ამ ჯოგში გაჩნდა, თავს მეტად დაჩაგრულად გრძნობს. აი, ახლაც ყველასაგან განცალკევებით მიჩანჩალებს. ალბათ მაზლოუსაც უნდა გავროოს თხებში, მაგრამ მას ხარზამანის გარდა, ახლოს არავენ იკარებს, სუნი აქვს თავისებური და იმიტომ.

ხარზამანი დიდხანს გვედავებოდა, მაზლოუს არავითარი სუნი არა აქვსო, მაგრამ ჩვენ მაინც დავრწმუნდით.

აქვეა მსხვილფეხა პირუტყვის სადგომი. იქაც უნდა შევიარო და თვალი გადავავლო საქონელს. ამას ჩემი სამსახურებრივი მოვალეობა მაიძულებს.

ზაფასს ბრიგადამ თავისი საქონელი უკვე წესრიგში მოიყვანა. ქვაბები პირთამდნა სავსე ქაფმომდგარი რძით.

მე კარგად ვიცი, რომ არც ერთი პირუტყვი არ არის ავად, მაგრამ მაინც

ვათვალევრებ, სიფრთხილეს თავი არ სტყევა.

ჯანსაღი და ჯიშისანი საქონელი ჩვენი სოფლის გული და სულია, უყურებ ჩიქანსაცვე ძროხებს და გული სიამით გვესება!

ნაწილი საქონელს მოჰყვება საძოვრებზე, ნაწილი კი იქვე რჩება. განა სადგომში ცოტაა სამუშაო? ყველა თავის საქმიტაა დაკავებული; ზოგი ყველს იყვანს, ზოგი არაყანს აკეთებს, ზოგიც სულგუნს ხარშავს. ასე რომ, სამუშაო რამდენიც გნებავთ იმდენია.

ეს დრო იყო, როცა მზეს თავის ოქროსფერი თმები უკვე გაეშალა და ზღვის ზედაპირით ისველებდა. მეც დავტოვე იქაურობა და შინისკენ გავეშურე. დაგორებულ ქვასავით სწრაფად დავეში დაბლობისაკენ.

საოცარია ჩვენი სოფელი.

თითქოს მთელი აფხაზური მიწის მადლს აქ მოუყრია თავი. რას არ შეხედები აქ; პირტიტველა მთებს, თუ მწვანით დაფარულ მთა-გორებს, მინდვრებს და ქედებს, ვინ ჩამოთვლის ყველა სანახობას.

აი ახლაც, როცა შინისკენ მივისწრაფოდი, ვერც კი შეენიშნე, რანაირად აღმოჩნდი პატარა მინდორზე. ეს ჩემთვის ისეთი მოულოდნელი იყო, რომ უეცრად შევცბი: მინდვრის ირგვლივ უზარმაზარი ხეები ჩამწყრივებულყო, ჩვენში ამ ხეებს „ყინულას“ უწოდებენ.

როგორც ჩანს, მთებიდან სირბილით მოვიდიოდი, რადგან მომეჩვენა, რომ ჩემს თვალწინ მიწა ტრიალებდა და ხეებიც შეუჩერებლად, ნარნარით უვლიდნენ გარს მინდორს.

გზა ნელი ნაბიჯით განვაგრძე. ამასობაში მიდამოს ბინდი შეეპარა. მე არ ვჩქარობდი, რადგან მინდოდა კარგად დაბნელებულიყო. ეს სოფელი, როგორც დღისითაა ლამაზი და მომხიბვლელი, დამითაც ასევე თვალწარმტაცია. რამდენ ლამისეულ სურათს არ შეეხედებით აქ; თითქოს ერთმანეთს ბანს ეუბნებიანო, მოისმის ძაღლების გაბმული ყეფა.

მოვდივარ ჩემთვის, უხმაუროდ, ისეთივე დიხჯი და მძიმე, როგორც თვით ეს ღამე, რომელიც გარს მარტყია.

ძაღლების ხმა მიწყდა, კანტიუნტად გაისმის მხოლოდ.

როგორც კი ივრძნეს ღამის სიბნელე, ნაკადულებმა ჩურჩულს უმატეს, თითქოს გადაწყვიტეს თავიანთ წილ მყუდროებაში იჯრონ გული მთისა და ბარის ახალ-ახალი კორებით.

როდესაც ზაფხისის სახლის გვერდით მდგარ წისკვილს მიუახლოვდი, უნებლიედ შევჩერდი, წისკვილი ხმაშეწყობილად ფქვავდა და ფქვავდა. ამ ხმას რომ ვისმენ, ასე მგონია სოფლის ვეებერთელა გული აქ, ამ პატარა წისკვილში ფეთქავს-მეთქი.

დილაა.

ამრა მარტო წევს თავის პალატაში. ქრის დილის ნიაგი და თუთის ტოტები განუწყვეტლივ ეხებიან ფანჯრის მინას, თითქოს ამრასკენ მიიწვევენო. ამრა კი აინუწმიაც არ აგდებს მათ ახირებულ წადილს და შორს, შორს იხედება... ტოტებს კი აგრე ჰგონიათ, რომ ამრა მათ უყურებს, ამრას მზერა მხოლოდ მათ ეალერსება... და ამ რწმენით გათამამებული თუთა მთელი ტანით იხრება სარკმელისაკენ და უთვალავი მწვანე თითებით ოჯახში შემოჭრას ღამობს. რაც უფრო ნელდებოდა ქარი, ტოტებიც მით უფრო წყნარდებოდნენ, დროგამოშვებით ისევ თუ მოაკითხავდნენ ამრას სარკმელს.

სად იყო და სად არა, მოფრინდა რომელიღაც ჩიტი და თუთის ხის ტოტს კენწეროზე მოექცა. ტოტი მაშინვე შეტოკდა, ჩიტუნამ ფრთა ფრთას შემოჰკრა, შეფრთხილდა და კისერი წაიგრძელა — ეს უკვე სიხარულს ნიშნავს, მერე თავმოქმონედ შებრუნდა ტოტზე — ოთხივე მხრივ შებრუნდა, თითქოს თავისი სილამაზე უნდა აჩვენოსო სარკმელთან მყოლიარე ქალიშვილს.

პაწია ფრინველი დიდხანს არ გაჩერდება, სადაცაა კამარას შეჰკრავს და გაფრინდება, მაგრამ მანამდე რაღაც სათქმელი აქვს ჩიტუნას, სათქმელი თუ

სამღერი?... თითქოს მისი პაწაწინა, ნისკარტიდან ოქროს ნამცაცებულებად ცვიდა.

ამრამ გაიფიქრა, მშვიტ-მწყურვალად რომ იყოს კაცი, მაინც გატაცებით დაუგდებს ყურს ამ საოცარი ფრინველის წკრიალა ხმასო.

დაილოცოს, ბუნებავ, შენი მადლიანი კალთა, რომელიც მუდამ საესეა სითბოთი და ნუგეშით და გაჭირვებულს არასოდეს არ მიატოვებს შუა გზაზე.

ჩიტუნამ სტვენა დაიწყო და მაშინვე თავლად დაიღვარა. დროდადრო ფრთებს ისწორებდა, რათა უფრო მონერხებულად მკდარიყო თუთის კენწეროზე, სულმოუთქმელად სტვენდა ჩიტუნა, თითქოს ეშინოდა, ერთი წამითაც რომ შევჩერდე, ამრას ყურადღებას სხვა რამ წარიტაცებსო.

„იკიკიკე, ჩემო ჩიტუნავ, იკიკიკე, მხოლოდ ჩემთვის. იკიკიკე ყოველ დილით, ყოველ ღამე... იკიკიკე ზამთარ-ზაფხულ, მუდამ, მუდამ, რომ ჩემს ცხოვრებას შენი ხმები ალამაზებდეს, შენი წმინდა და ალამაზარალი ხმები. მაშ, იკიკიკე, იკიკიკე შეუსვენებლივ და ჩემს მოწყენას უმკურნალე, ჩემო პატარავ!“

ჩიტუნა მთელ სხეულით თრთოდა და ცახცახებდა. ეს თრთოლა და ეს ცახცახი სიცოცხლისადმი შეუნელებელი ღტოლვა იყო, მარადიული სიყვარულის მწვანე სიმღერა!..

როცა პალატაში ექიმები შემოდინა, იმ წუთშივე ბოლო ეღება ლირიულ სტვენას, რომელიც უჩინარი ძაფებით ერთმანეთთან აახლოებს ამრასა და ჩიტუნას სულიერ განწყობილებას.

მათ არ სჭირდებათ მოწმე. ამიტომ ჩიტუნა თავის უქანასკნელ აკორდებს უკვე ფრთაგაშლილი აწედის ქალიშვილს და თვალს მიეფარება.

სადილობისას ისევ ბრუნდება ჩიტუნა, კვლავ მეორდება ლირიული სტვენა და უჩინარი ძაფებით კვლავ ეთვისებთან ერთმანეთს ამ ორი სხვადასხვა არსების სულიერი განწყობილებები.

მერე ჩიტუნა მიფრინავს.

ძალიან უმიძის ქალიშვილს მასთან განშორება, ძალიან უმიძის, მაგრამ რა ქნას? ჩიტუნა უნდა გაფრინდეს. ქალიშვილმა კი ახალ შეხვედრაზე იოცნებოს.

ამრაც წევს და ოცნებობს.

ოცნებობს და ელის თავის მგალობელს, რომელიც რატომღაც იგვიანებს. იგვიანებს ჩიტუნა და უნებურად იბადება შიშნარევი ფიქრი:

„ვაითუ, სამუდამოდ დაიგვიანა?... ვაითუ!... მაგრამ არა, ბუნება ისე უღვთოთ არ გასწორავს თავის ყველაზე უცოდველსა და ალაღმართალ ფრთოსან არსებას, რომელსაც შეუძლია ადამიანის გული იმედებით აავსოს, სამუდამოდ ააცილოს სევდასა და სასოწარკვეთას!.. ის მოვა! მოვა! სხვანაირად არც შეიძლება!“

რა ძალუმად ძგერს ამრას გული?

ნეთუ, ასევე ძგერდა იგი, როცა პირველ პაემანზე მიეჩქარებოდა ან პირველ გამოცდას აბარებდა?..

თუ ახალგაზრდა ქალი ჩუმი და ტკბილი მღვლეარებით არავის ელის, ეს იმას ნიშნავს, მის ცხოვრებას ზღვარი დაედო.

საიდან ვიცი?

ჩვენი სოფლის მოხუცებისაგან გამოვიდა.

და ამრაც ელის თავის ჩიტუნას, ელის ჩუმი და ნეტარი თრთოლვით.

ელის თუთის ხეც, გამარცხელი და მარტოხელა.

ჩიტუნა კი არსად ჩანს.

მოიწყინა ამრამ.

მოიწყინა თუთამაც.

ამასობაში შეუმჩნეველად მოსალამოვდა.

„იღვს მინც იმდენი იჭიკჭიკა, იმდენი იფრთხილა, არ გავამხილე, თორემ იმთავითვე ავად მენიშნა, — თავისთვის გათვლო გუნებაში ამრამ, — მინც რა უნდა შემთხვეოდა?.. ვის რას დაუშავებდა მუჭის ოდენა მგალობელი?..“

მოფრინდა რომელიღაც სხვა ჩიტი და ჩუმად, ხმის ამოუღებლად ამოირჩია მისთვის ხელსაყრელი ადგილი.

დუმს ჩიტუნა. არ ინძრევა, თითქოს ნახატიაო, რომელიღაც სიტყვებში უზილავ წერტილს მისჩერებში. სიბნელე დაღვრილი მელანივით უცებ ედება გარემოს. ამრას ფიქრმა გაკეწეწლა: „ზიფათის მაცნე ზომ არ არის ნეტავ ეს ჩიტი?.. იქნებ ასეთ დროს დუმილით უზიარებენ ზოლმე ერთმანეთს მწუხარებას?... არა, სჯობია თავი დავიიმედო იმით, რომ ეს ჩიტუნა სრულიად შემთხვევით მოფრინდა აქ, იგი მარტოდმარტოა, ყველასაგან დავიწყებული და შეურაცხყოფილი და არავითარი საერთო არ აქვს იმ მაამებელ ჩიტუნასთან!“

ამრას არ შეუნიშნავს, როდის მოფრინდა თავისი გულის მაამებელი ჩიტუნა. ეს კი მაშინ მოხდა, როცა ქალიშვილმა დაღლილი თვალი მოსწყვიტა თუთის კენწეროს და პალატისაკენ შებრუნდა... ჩუმად იყურება ჩიტი განათებულ ფანჯარაში, რაღაც უნდა თქვას ჩიტუნამ, წამდაუწუმ ფრთას რომ ისწორებს, მაგრამ ხმას ვერ იღებს. იგი თითქოს იმითაც არის კმაყოფილი, რომ განათებულ ფანჯარაში ამრას ხედავს.

ქალიშვილმა თითქოს იგრძნო ლამეული მზერა, თითქოს იგრძნო და გულიც გაუთბა... მთელ სხეულში სიაშე ჩაელვარა, ნეტარებით გააჩრეოლა და თვალები დახუჭა: „იჯექ, მანდ, ჩემო ჩიტუნია, ნურსად გაფრინდები, ღამეში ზიფათს რასმე არ გადაეყარო... იჯექ, თუ გინდა ტკბილად ჩამეძინოს... „მერე თავისთვის გაიფიქრა:“ რომ გავიხედო და არ დამხედეს, მაშინ?... ისე ჯობია ამ რწმენით ვიყო!..“

შუალამეა.

ამრას მინც არ ეძინება.

მღუმარე ჩიტი კარგა ხანია გაფრინდა. ამრას ჩიტი კი ისევ თვალმოუშორებლად იყურება სუსტად განათებულ ფანჯარაში. თვალს არ აშორებს მისგან ზურგმეტყვევით მწოლიარე ავადმყოფს, რომელსაც მხოლოდ გამოთენისას მიელულა თვალი.

ამრამ რომ გაიღვიძა, ექიმებს შემოვლა უკვე დაწყებული ჰქონდათ და ის-

ის იყო. ამრას პალატაშიც შესულიყვნენ.

ამრამ პირველად თუთას შეხედა.

თუთის კენჭერთა ცარიელი იყო. „შესაძლოა ეჭიმებმა დააფრთხეს“, — გაიფიქრა გულდაჯერებით.

ეჭიმები პალატიდან რიგრიგობით გაიკრიფნენ, ამრა ისევ მარტო დარჩა.

მარტობას იგი ისე შეეჩვია, რომ ამ ბოლო დროს დესისაც ვეღარ იტანდა. აქ რა უნდა გამოეყოთ, შინ წადი და კაცებს მოუარეო, — ეტყოდა ხოლმე. დესიც აღარ ეწინააღმდეგებოდა.

უცებ პალატის კარი ნელა გაიღო.

ამრამ მიიხედა და თვალებს არ დაუჭერა, — მის წინ ალგერი იდგა. იგი გაქვავებულივით ატუზულიყო კედელთან და არ იძროდა. ერთი ნაბიჯიც ვერ გადმოედგა...

სად არის ის ალგერი, რომელსაც ამრა აღრე იცნობდა?.. სად გაქრა მისი სიამაყე ახალგაზრდული, სად გაქრა მისი ახოვანება?.. ვინაა ეს, საცოდავად რომ მოკრუნჩხულა, თითქოს ქურდობაზე წასწრესო და ქვეშევრემ იყურება?..

ენა რაღა იქნა! ენა, რომელიც აღრე წყაროს წყალივით მოტუსვენარობდა?.. რამ ჩააჩუმა, რამ ამოაშრო სათავე იგი წინანდელი სიხარულისა?..

ამრას არცერთი ნერვი არ შეტოკებია.

— ამრა!.. როგორა ხარ!.. თავს როგორა გრძნობ? — ძლივს ამოდერდა ალგერიმ, თან ორივე ხელის თითები ერთმანეთში გადაეჭლო და ამტვრევდა.

— დაჯექი! — ცივად უპასუხა ამრამ. ამ ერთ სიტყვაში უცებ გამოჩნდა ალგერის მიმართ მისი ახლანდელი დამოკიდებულება და მწარე სინანულიც მის მიერ დაუფიქრებლად გადადგმული ნაბიჯის გამო.

ალგერიმ რის ვაი-ვაგლახით გადმოედგა ორიოდ ნაბიჯი. მიწვდა სკამს და როგორც იქნა დაჯდა.

ამრამ ფანჯარაში გაიხედა.

„რატომ, რატომ დუმს ასე საშინლად?.. — ფიქრობდა ალგერი, — ხმა ამოიღოს, თქვას ყველაფერი, შემარ-

ცხენოს, გამავლოს კიდეც, რაც უნდა ის ჰქნას, ოღონდ ეს გულისგამაწვრილებელი სიჩუმე დაარღვიოს, ოღონდ ჩქარა“.

ამრა კი კვლავინდებურად მშვიდად იწვა, მას არც ეჩქარებოდა და არც აგვიანდებოდა. მისთვის ყველაფერი სულერთი იყო.

— ამრა.. მე... — ყრულ წარმოთქვა ალგერიმ, მაგრამ სიტყვებს თავი ვერ მოაბა და ისევ თითებს დაუწყყო მტვრევა.

— ჰო, თქვი, რა გაწუხებს? — ფიჩხივით შეუყვითა ამრამ ისედაც აღმოღებულ ალგერს.

— აი, ხედავ... ამრა, ადამიანმა აღრე თუ გვიან ხომ უნდა გაარკვიოს თავისი საქმე, რათა იცოდეს, მომავალში მაინც რომელ გზას დაადგეს?.. — ერთბაშად ამოედგა ალგერიმ ენა, — ჰოდა, აი, ამისათვის მოვედი.

— ვერ გავიგე, რისი თქმა გინდა!

— როცა მე შევეცადე გადამედგა გადამწყვეტი ნაბიჯი ჩემს ცხოვრებაში, ჩემი გონებაც მაშინ გაიხსნა, ბოლოს საქმეები, რომელთაც აღრე ნაკლებ ყურადღებას ექცევდი, ერთბაშად ამოტივტივდნენ და ჩამოთრეს.

ამრამ გადაწყვიტა ალგერისათვის ხელი არ შეეშალა, რათა თავისუფლად გამოეთქვა თავისი აზრი.

— აიკილო სხვისი ცოდვა, უსინდისობა, სულერთია, ბოლომდე ვერ ზიდავ, — ალგერი ცდილობდა მშვიდად ელაპარაკა, — ვინაიდან იგი თვითონვე გამომიტყდა შენს სიყვარულში, გადაწყვიტე გზიდან ჩამოეშორებოდი.

— ვინ არის იგი?

— ალოუ — ალგერის ეგონა ამ ერთადერთი სიტყვით დაამთავრა თავისი სათქმელი და თავისუფლად ამოისუნთქა.

— ალოუ? კი, მაგრამ რაში ადანაშაულებ მას?

— ოო, ალგერი! — გაკვირვებით ასწია წარბები მოულოდნელად შესულმა ციციანომ, — ხელი ხომ არ შეგიშალეთ?

— სულაც არა! — უმაღლვე უპასუხა

ამრამ. — ძალიან კარგ დროს მოხვედი. ციციწო გავარდა ოთახიდან.

დაბნეული ალგერი უაზროდ იყურებოდა აქეთ-იქით. ველარც ჯდებოდა და ველარც ოთახიდან გადიოდა. იგი ჰგავდა ფუტურო ხეს, რომელიც წსაქცევადაა გამზადებული.

— შემიდეგ? — ჰკითხა მოთმინებად-კარგულმა ამრამ.

— ეს იყო და ეს. იგი გაქრა, არავის უწყის, სად გადაიკარგა.

იმ დღეს ციციწო აღარ შესულა ამრასთან. ყველაფერი უცნაურად აეწყო. მათი შეხვედრაც არ ჰგავდა ადრეულ შეხვედრებს. ციციწოსთვის ერთი რამ იყო გაუგებარი: რატომ გამოიცივლა ამრა ასე? პირველად, როდესაც ციციწომ ალგერის შესახებ ყველაფერი გულახდილად უთხრა, ამრას საზე შეეცვალა. აი, ახლაც... ისე მწარედ უკბინა. თითქოს შურს მათი სიყვარული ან კიცხავს მათ დამოკიდებულებასა...

ამრას ყველაზე მეტად ის ამწარებს, ალგერიმ თავის ქუქყიან საქმეში მეც რომ გამრიბა, მერე რა, ხომ მივედი მასთან და ვუთხარი, ამრა მე მიყვარს. და გზიდან ჩამომეცალე-მეთქი. ეს რა მისატანი იყო? თუმცა იგი ყველაფერს იკადრებს, ყველაფერს, აგერ, რამდენ ხანს ატარებდა სიცრუისა და უწყინდურობის ნიღაბს.

ის სიტყვები, რაც მან ამრას უთხრა, ნამდვილად ვუთხარი ალგერის, მაგრამ ხომ ხედავთ, როგორ გამოიყენა მან ჩემი ნათქვამი თავისი ბინძური საქმეების დასაფარავად! თუ ასე ძალიან შესტკიოდა ჩემზე გული, რატომ თავის დროზე არ უთხრა ამრას ყველაფერი? თუ ვაჟაკი იყო, მაშინვე ეთქვა მისთვის და გზიდან ჩამომეცლოდა! მაგრამ ამრამ რა იცის, რაშია საქმე!

ჩქარა მაინც დამთავრდეს ელსადგურის მშენებლობა, რომ წავიდეს აქედან, აიკრას გუდნაბადი და წავიდეს.

ეს დღეც მალე დადგება, მშენებლობის მთავარი ინჟინერი ძალღონეს არ იშურებს, რომ დროზე დაამთავროს დაწყებული საქმე. თვითონ ალგერიც

ხმაშალა აცხადებს კრებაზე: უნდა გაორკეცდეს და გასამკეცდეს მუშაობა, მუშაობის ტემპი უნდა ამარტყდეს, არამ ხალხს მალე მივეცეთ სინათლეო. როდემდის უნდა იყვნენ ასე? მათ უნდა ვადამდე ადრე დაამთავრონ ნაქისრი ვალდებულება. აი, მხოლოდ ამით გამოავლენენ თავიანთ დიდ სიყვარულს სამშობლოსადმი; ხალხიც მადლიერი დარჩება.

ალგერის შეხედულებით ციციწოს და ამრას შედარება სისულელეა. ისინი ისე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, როგორც ზღვა და მთა. სულ სხვაა ციციწო, როგორც გარეგნობით, ისე შინაარსით.

როგორი გოგო დადგა ციციწო — პირდაპირ ანგელოზს დაემსგავსა! ლოყები ატმის ყვავილივით უღვივის. პროფესიაც რომ შესაფერი აქვს — ექიმი-ქირურგი. ყველა პაციენტი, რომელსაც ის განკურნავს, მადლიერების გრძნობით გაიხსენებს და დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებს!

ამრა! ამრა რაღას აკეთებს ამ დროს? მის გონებაში გაცოცხლდნენ ის დღეები, რომელიც ალგერის უკავშირდება. გაახსენდა შეხვედრის პირველი დღე, როცა ალგერი თავისი ამზანაგებით გამოჩნდა მათ ეზოში. ამ დღიდან ამრამ ვერ დაივიწყა იგი.

რატომ ეგონა, რომ ისინი ერთმანეთისათვის იყვნენ დაბადებულნი? და მხოლოდ ის ერთი არსებობდა მისთვის, დანარჩენებს კი შეუებრალებლად ჰკრავდა ხელს.

რატომ იყო ალგერის თვალები მუდამ ისეთი სუფთა და ნათელი, რომ ამრა ვერასოდეს ვერ შეიტანდა ეჭვს მის გულწრფელობაში?

ხელები? მისი ხელების ყოველი მოძრაობა, ამრასთან საუბრის დროს იყო მისი სიმართლის ყველაზე დიდი დანადასტურებელი. დროდადრო თუ შეეცდებოდა ხოლმე, ეს იმ სიხარულის გამო მოსდიოდა, რომელსაც ის განიცდის. მის თეთრ, ლამაზ სახეზე არასოდეს გამოჩენილა მეტი ჩრდილები. მაშ, სად,

სად იმალებოდა, ის ბოროტება, ასე მოულოდნელად რომ გამოეჩინა? სად გაქრა მისი უმანკო თვალები?

პალატაში ამრას სკოლის ამხანაგები შემოვიდნენ.

მათ თითქოს იგრძნეს, რომ საჭირო იყო ავადმყოფის გონებიდან განდევნილიყო ეს აწეწილი ფიქრები. თუმცა ქალიშვილს იშვიათად ტოვებდნენ მარტო. მნახველთა ერთი ჯგუფი რომ მიდიოდა, მეორე-მოდდიოდა.

თანამშრომლებმა ცოტათი გაამხიარულეს ამრა, გოგონები ერთმანეთს არ აცლიდნენ, სხაპასხუბით უყვებოდნენ ახალ კორებს.

ამათ ფეხდაფეხ მოჰყვა თათეი.

— რა მოგივიდა, ამრა? — თათეიმ გულში ჩაიხუტა ამრას ხელები.

— ისეთი არაფერი, გადავრჩი, შეიძლება უფრო ცუდად წასულიყო ჩემი საქმე. ხომ გაგიგონია, უბერუდება ადამიანს ფეხდაფეხ დასდევსო.

— როგორ მოგივიდა, რანიარად გადავარდი? — გულისტკივილით ეუბნებოდა თათეი, თან თითქოს ესაყვედურებოდა, „რატომ თავს არ უფრთხილდებიო!“

— როგორ ვაზრდილხარ, თათეი, ბიჭო, დავაეკაცებულხარ, — სხვა საგანზე გადაიტანა ამრამ საუბარი და ამით აგრძნობინა, რომ აღარ სურს წარსულის გახსენება, — როდის ჩამოხვედი?

— დღეს, აი ახლა... მე არაფერი ვიცოდი. აგრა შემხვდა სოხუმში და მიამბო. მაშინათვე გამოვემგზავრე, აბა, რა მომასვენებდა.

— შენი საქმეები როგორღა მიდის?

— ჩემს საქმეებს არა უშავს, შენ კი, როგორც ვხედავ, თავს სრულებით არ უფრთხილდები.

— კარგი ერთი, ვუფრთხილდები კი არა! ახალი სიმღერა არ დაგიწერია? — ამრა ყოველმხრივ ცდილობდა ბანზე აეგდო თათეის სიტყვა.

— კი, დავწერე ცოტა რაღაც...

— ბაბუა ნახე?

— არა, ჯერ არსად არ ვყოფილვარ, პირდაპირ შენთან მოვედი.

— არ ნახე?

— როგორ არა, აუცილებლად ვნახე!

— ნახე, გაიხარებს!..

იმ დღეს ამრა ექიმბაშმა ამტონმაც ინახულა. ფეხი შეუხსნა და გულდასმით შეამოწმა. უკვე აღარ ჩასთვალა საჭიროდ შეხვევა და ჯობი დაუდო საწოლთან, რომელიც თავისივე ხელით გამოთალა ამრასთვის:

— შეილო, აი ამ ჯობით დაიწყე სიარული, იგი ყოველთვის გაგახსენებს ჩემს თავს...

— გმადლობთ, — უთხრა ოდნავ გაღიმებულმა ამრამ და ამ ერთ სიტყვაში გამოხატა მთელი თავისი სიმპათია ამ კაცის მიმართ.

— აბა, ყოჩაღად იყავი! — შუბლზე აკოცა ამტონმა ქალიშვილს და წავიდა.

26

ხარზამანი მანქანით ჩამოვიდა ახალ-მთვარეში და მაშინვე სოფსაბჭოში შევიდა. კარგა ხანია სოფლის ხელმძღვანელობას არ შეხვედრია. მისი აზრით, მათგან შეიძლება გაიგოს კაცმა: წელს როგორ მოსაეღას უჩანს პირი, როგორ მიდის საქმე მეცხოველეობაში, რა მდგომარეობაშია მშენებლობა და ბოლოს, რა თქმა უნდა, საერთაშორისო მდგომარეობა.

ხარზამანი სწორედ მათ შეხვდა, ვისაც დაექებდა—სოფ. საბჭოსა და კოლმეურნეობის თავმჯდომარეებს.

დაწვრილებით ილაპარაკეს, როგორც საშინაო, ისე საგარეო საკითხებზე. ბოლოს, როცა ხარზამანმა წასვლა დაამირა, ისეთ რამეზე ჩამოუგდეს სიტყვა, რომ ბერიკაცი შეიძლება ძალზე გაგულისებულყო, კარგად იცოდნენ, რომ მოხუცს არ ესიამოვნებოდა მათი ნათქვამი.

— სხვა ადგილი ველარ ნახა, იმ დალოცვილმა, მაინცდამაინც ჩეიი ნაკვეთი რომ ამოიჩნია და თავს გაბეზრებთ?

პიროვნება არ დაუსახელებიათ, რომელსაც ხარზამანის ნაკვეთში უნდო-

და ჩასახლება. თვითონაც არ ჰკითხა მისი ვინაობა.

— თუ გნებავთ, აიღეთ და ჩემს პირდაპირ დასახლებთ, ჩემს ცხვირწინ, რომ ერთმანეთს კარგად შევეუშალოთ ხელი.

— შენ თუ აგრე ფიქრობ?.. — შეყოყმანდა სოფსაბჭოს თავმჯდომარე.

— არა, თუ შენ არ გინდა... — დასტური მისცა კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ.

— როგორც თქვენ გინდათ და საქროდ სცნოთ, ისე მოიქეცით, — სხვათაშორის ღაილაპარაკა ხარზამანმა და ოთახიდან გავიდა.

შეუმჩნევლად მიადგა ბერიკაცო თავის ეზო-კარს. მაგრამ შინ არ შესულა. ის იმ ნაკვეთში მივიდა, რომელიც ღობის გარეთ დარჩა და ახლა ვიღაცის დასახლებას აპირებენ.

— ეს რა უბედურებაა? — ფიქრობდა ხარზამანი თან გარემოს ათვალეირებდა, — თითქოს სოფელში მიწა გამოილია, მაინცდამაინც აქ უნდა დასახლდეს; განგებ მიწყობენ თუ რა? — დილით გამოხვალ და თვალში ეკალივით ჩაგეჩხილება ის ვიღაც. წყარო, რომელიც ჩემმა წინაბრებმა დამიტოვეს, ვერ უნდა მოვიხმარო, ჩემს მიცვალებულთა საფლავებზე სხვებმა უნდა ჰყარონ ნაგავი? — ეს მაინც რატომ არ იფიქრებს?

ვერც აქ მოისვენა ხარზამანმა და ფერმისაკენ გაუტია.

როდესაც ფერმაში მოვიდა, ყველან შევატყვევით, რაღაცაზე იყო განაწყენებული, მაგრამ, როგორც სხვა დროს იცოდა ხოლმე, არც ახლა მოგვცა ამის საშუალება, რაიმე გვეკითხა.

კარგად არ მახსოვს, მეორე თუ მესამე დღეს, მომჩვენა, რომ ხარზამანი შესაფერის დროს არჩევდა, რათა ჩემთვის რაღაც საიდუმლო ეთქვა.

ჩემი წინათვრძნობა გამართლდა.

გამთენიისას პირუტყვი საძოვარზე მიუღწევით, ხოლო ჩვენ ერთმანეთის პირისპირ, ქვევზე ჩამოვჯექით.

მოხუცმა დაიწყო:

— გახსოვს, ალოუ, როცა პირველად აქ ერთმანეთს გავესაუბრეთ, შენ ჩვენს სოფელზე თქვი, მშობლიურებით შემიყვარდაო?..

— როგორ არ მახსოვს!

— ამის შემდეგ შენგან აღარ მსმენია ასეთი რამ, გული ხომ არ გაგიგრილდა?.. იქნებ მოგწყინდა კიდევაც, ჰა?..

— ეგ რამ გაფიქრებინათ, ხარზამან ბატონო, გამიგრილდა კი არა ისე შევეთვისე იჭაურობას...

— ღმერთმა გისმინოს, — აღარ დამამთავრებინა გულმოცემულმა ბერიკაცმა, — მაგრამ შენ იცი, თავად როგორ ვუყურებ ამ საქმეს?

— როგორ?

— ის, ვისაც სოფელში არ უცხოვრია და არ გაუდგამს მასში ფესვები, იმ ფოთოლსა ჰგავს, რომელიც მართოდმართა გარჩენილი ხეზე და შემოდგომის ნოტიო ქარი როგორც უნდა ისე ათამაშებს.

— განა ეჭვი გეპარებათ, რომ მე საკმაოდ მყარად ვგრძნობ ამ სოფელში თავს და არაერთარ ქარს არ ძალუძს თავის ნებაზე მათამაშოს?

— არა, არა, შეილო, ალოუ! — იწყინა ხარზამანმა, — მე ეგ არ მითქვამს, უბრალოდ ვიფიქრე, ხომ არ დადგადრო, ოჯახი რომ შექმნა-მეთქი, მართალია, ზაფხულის სახლი, სადაც ახლა შენ ცხოვრობ, შენი სახლია, მაგრამ, როგორც იტყვიან, საკუთარი ოჯახი და საკუთარი ლუკმა უფრო ტკბილი და უფრო გემრიელია...

— რა თქმა უნდა, ხარზამან ბატონო, ამხედრად ვფიქრობ, ოღონდ, თუ ისე გამიმართლდა, როგორც მე მინდა...

— ყოჩაღ, ალოუ! — წამოიძახა ხარზამანმა და მხარზე ხელი დამკრა, — რას ჰქვია, თუ გაგიმართლდა, ჩვენ აჭ არა ვართ?!

— გმადლობთ, ხარზამან ბატონო! — გავიბადრე მე.

ხარზამანი მიხვეულ-მოხვეული სიტყვებით მიადგა იმ ძირითად საკითხს, რომლითაც იგი ძლიერ დაინტერესებული იყო.

— როგორც გეტყობა, ის ადგილიც მინიშნებული გაქვს, სადაც უნდა დასახლდე არა, ალთუ? — შემეკითხა ხარზამანი და ცალი თვალი ეშმაკურად მოკუტა.

— არა, ამაზე არ მიფიქრია.

— საითვენაც ხელს ვაიშვერ, ადგილსაც იქ მოქცემენ.

— ეს სათქმელად ადგილია.

— სათქმელადაც ადგილია და საქმედაც! — გაჩივტდა ხარზამანი, — ვინაჲავეთ კოლმეურნეობას შენზე უკეთესი, რომ უარი გითბრან?

— მიწის საკითხი საერთოდ რთულია, ხარზამან ბატონო, მიწა ხალხის საკუთრებაა.

— ღაც, ხალხსაც შეეკითხონ, თუ კი ვინმე წინააღმდეგი აღმოჩნდება, ეს უღვაში შემირცხვეს, რას ამბობ?

— არ მინდა ვინმეს ვაწყენინო.

— პირიქით, ყველას გაუხარდება!

— კაი დაგემართოთ, მეც ყველასი მადლობელი ვიქნები.

— მინდოდა რაღაც კიდევ შეთქვა შენთვის, ალთუ! — თითქოს თავისთავს შეეკითხა ხარზამანი და საძოვრებისაკენ შებრუნდა ისე, სხვათაშორის, — ვთქვათ ეს ადგილი არ მოგეწონა, ის ადგილიც, მერე სხვაც თვალში არ მოგივიდა, განა წახვიდოდი და მიატოვებდი სწორედ იმ ადგილს, რომელიც შესაძლოა გულის სიღრმეში უფრო მოგწონდეს?..

— რომელ ადგილს?.. — დავიხტერესდი მე.

— თუმცა, ვატყობ, არც ის ადგილი მოგეწონება, — ისევ შეყოყმანდა ხარზამანი.

— ახალმთვარის რომელი მიწა შეიძლება დაიწუნოს კაცმა?

— არა, ისე გამოდის, თითქოს ძალას გატანდე... — სცადა თავის შეკავება ხარზამანმა.

— მაინც, რომელ ადგილს გულისხმობ?

— აი, თავისუფალი მიწა რომ არის, ახალი გზის გადაღმა, მე რომ ჩამომპარეს. შენ იქ პირველად დაადგი ფეხი,

ახალმთვარეში რომ ჩამოხვედი, პოდა... იქ იცხოვრე, დმერთი და რჯული, ზმას არ ამოვიღებ, თვითონვე გულისწამება და ასე მოხდეს და იმიტომაც გეტუბნები!

— მჯერა, რომ გულით მეტუბნებით ამას, ხარზამან ბატონო, მაგრამ... — ცოტა ხნით ჩავფიქრდი, თითქოს ამ ადგილზე წაიფთოვებოდა, — განა სხვა საცხოვრებელი ადგილი არ მოიძებნება, რომ მაინცდამაინც ცხვირწინ არ ჩაგისახლდეთ და თვალში ეკალივით არ ამოგივიდეთ?..

„საიდან იცის, — გაუკვირდა ხარზამანს, — საოცარია, პირდაპირ, ამ ხალხმა თვალეში რომ შემოგხედოს, უკვე იცის რას ფიქრობ და რა გაწუხებს.“

— ტყუილად ფიქრობ, რომ ხელს შემეშლი, — თქვა ბოლოს ბერიკაცმა, — მირჩევნია შენ იყო კარის მეზობელი, ვიდრე სხვა. ნათქვამია, „კარგი მეზობელი მზის უწინარეს დასანახავიაო“.

— ამაზე კარგი რაღა იქნება, მაგრამ ის მიწა, რომელზედაც თქვენი ოფლი დადგრილა და თქვენი მარჯვენითაა დამუშავებული... —

— შვილო ჩემო, — დამრიგებლური ტონით მომმართა ხარზამანმა, — ყოველივე ის, რითაც შეიძლება აღმოაჩინებდნენ იყოს, დაუნახებლად უნდა გაიკეს. თუ შენ იმ მიწაზე დასახლდები, ასე ჩავთვლი, რომ არაფერი არ დამიკარგავს, იცოდე, ამას მთელი სულითა და გულით გეტუბნები.

ფერმაში მომუშავე მუშაკთაგან არცერთმა არ იცოდა, რას აპირებდა ხარზამანი, ზოლო, როცა მოხუცმა შეატყო, რომ დადგა შესაფერი დრო, გულდაჩერებით მიადგა სოფსაბქოს.

მან ამჯობინა მიემართა იმ ხალხსათვის, რომელთანაც ადრეც ჰქონდა საუბარი თავის მიწის შესახებ.

— აი, რა, ეს ჩემი მიწა კბილში ხომ არ უნდა, გაგეჩხიროთ ყველას? — თითქოს გულმოსულმა დაიწყო ხარზამანმა.

— აგრე რატომ ლაპარაკობ, ხარზამან? — დაუყოყნა სოფსაბქოს თავმჯდომარემ.

— ვინმე გეწინააღმდეგება, ან ძალას გატანს თუ რა? — კვერი დაუძვრა კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ.

— მომისმინეთ, რას ჩააცვიდით ამ წინააღმდეგობას, — ეტყობა, ხელმძღვანელობა ვერ მიხვდა, ხარზამანს სწყინდა რამე თუ, შესათანხმებლად მოვიდა, რაკი საფუძვლიანად აწონდა-წონა მათი წინადადება, — განა მე ვითხარით, რომ ვინმე მეწინააღმდეგება ან ძალას მატანს-მეთქი, თქვენ მხოლოდ არ გინდათ გაიგოთ ერთი რამ: ამისხენით, რატომ გავიწყდებათ, რომ ამ მიწაზე ჩემი შრომაა?

— ეს ყველამ ვიცით, — ხმამალა თქვა სოფსაბჭოს თავმჯდომარემ.

— და არც არასდროს დაგვაიწყდებდა — დაუმოწმა კოლმეურნეობის თავმჯდომარემაც.

— მაშ, ვინ უნდა მოიყვანოთ და ჩაასახლოთ ჩემს მიწაზე? განა არ ვარ ღირსი, წინდაწინ ვიცოდე, ვინ იქნება ჩემი კარის მეზობელი?

— ამას რა ლაპარაკი სჭირდება, უნდა იცოდე.

— თუ აღარ გვათქმევინებთ, საიდან გეცოდინება!

— თქვენი თქმა რად მინდა, — ბანზე აუჯდო სიტყვა ხარზამანმა, — დაუშვათ, როგორც თქვენ ფიქრობთ, მე არ დამიჯდა ჰუკუაში, მერე რაღა ვქნათ, იქ უნდა იცხოვროს ისეთიმა კაცმა, ვის მეზობლობასაც არასოდეს არ ვითაკნლებ!

— აგაშენა ღმერთმა!

— აგრე გეთქვა, შე კაცო!

— ჰოდა, სხვა არაფერი მაქვს სათხოვნელი, — როგორც იქნა დამშვიდდა ბერიკაცი.

— კი, მაგრამ, აღარ იტყვი ვინაა ის აღამიანი?

— ჰო, მართლა, ბარემ გვითხარი, ვინ ვინდა?

— აი, ეს მესმის, — დაკმაყოფილდა ხარზამანი, — რომ არა თქვათ, არ ვიცოდითო, გეტყვით, კეთილი და პატიოსანი, რატომაც არ გეტყვით? მე

მინდა იქ ალოუ დასახლდეს, ჩვენა ფერმის ეჭიმი.

— ალოუ?!

— ნანბა?!

თავმჯდომარეებმა ერთმანეთს გადახედეს, აშკარა იყო, ერთი ცლივს იკავებდა სიცილს და მეორეც.

— როგორც გინდა, ხარზამან!

— ჩვენ თანახმა ვართ.

— აგაშენათ ღმერთმა! — გაბადრული წამოდგა ხარზამანი.

სამივენი ერთად გამოვიდნენ სოფსაბჭოდან. შუა გზაში სოფსაბჭოს თავმჯდომარემ სხვათაშორის გადაულაპარაკა ხარზამანს:

— ისე კი, უნდა ვითხრა, რომ ის შენი მიწა, ჩვენც სწორედ ალოუ ნანბასათვის გვინდოდა.

— ჰოდა, რაღას მაწვალეზდით, თქვენ დალოცვილებო!

— აბა, აბა, როდის გაწვალეზდით, შე კაცო!

ხარზამანი დატკბა:

— ახლა ეს მითხარით, თვითონ ალოუ უნდა მოვიდეს თქვენთან და ვთხოვოთ ის მიწა, თუ თქვენვე შესთავაზებთ მას? — ესეც უნდა დაეზუსტებინა ხარზამანს.

— ეს მიწა ხომ თვითონ აირჩია, თავისი სურვილით?

— აბა, რა, თვითონვე აირჩია.

— ნამდვილად გამაგიყებთ! — გაუკვირდა მოხუცს, — რაო?.. თვითონვე აირჩიაო?.. ეს რა გავიგონე, ხალხო!.. კატას აიძულეზთ საკუთარი თათებით მოიპაროს თავისივე კნუტი, საკუთარი თათებით!.. ჰაიტ, თქვე ეშმაკებო, თქვენა!..

სამივენი კარგა ხანს გულიანად რივნოდნენ.

ცარიელი სიტყვებით თავს არ შეგაწყენთ მკითხველო; ბოლოს და ბოლოს დავსახლდი იქ, სადაც ჩემი სურვილი იყო.

ამბობენ, „ხელი ხელსა ჰბანს, ორავე — პირსაო“, მაშინვე მხარში ამომიდგა ყველა ჩემი კეთილისმყოფელი, მალე აგაშენეთ პატარა სახლი და სა-

ცხოვრებლად გადაევიდა. პირდაპირ წელზე ფეხს იდგამდნენ ხარზამანბ და ალისის, ვიდრე მათ ყოფილ მიწაზე სახლს ჩავდგამდი და საცხოვრებლად გადავიდოდი.

სოფლებშია თუ შეგატყვეს, რომ მიწა გიყვარს, შენთვის სულსაც არ დაიშურებენ, მათ, ასე ვთქვათ, მზითევიც კი გამიმზადეს, თითქოსდა კი გასათხოვარი გოგო ვყოფილიყავი. ერთმა ქვაბი მომიტანა, მეორემ — კერიაზე ჩამოსაკიდებელი ჭაჭვი, მესამემ — ღობის ჩოგანი, მეოთხემ — ჭიჭები, თევშები და ათასგვარი წვირღმანი, რაც საცხოვრებლად აუცილებელია.

ჩქარა მაინც გამოეწეროს საავადმყოფოდან ამრა! შინ დაბრუნდეს და შეხედოს იმ ადგილს, სადაც მე ვცხოვრობ, მხოლოდ შეხედოს და თუგინდ ხმაც არ ამოიღოს, მაინც მიეხვდები, ეწყინა თუ გაუხარდა.

მალე ასრულდა ჩემი სურვილი — ამრა საავადმყოფოდან გამოეწერა და შინ დაბრუნდა. ჩემთვის სრულიად მოულოდნელი იყო ამრას გამოჩენა, საიდან მეცოდინებოდა რამე, თუკი მის შობილები არ მეტყოდნენ? ამ ამბავმა ცოტა არ იყოს შემაფიქრია, ჭიანჭველსავით უხმაუროდ შემომიჩნდა ეჭვი: ადრე, როცა მათთან ვცხოვრობდი, ყველას სჯეროდა, რომ მე აფხაზური ზნე-ჩვეულებების ერთგული ვიყავი და გულშიაც არ გავივლებდი ოჯახის შეურაცხყოფას, ახლა კი, როცა მათი მეზობელი გავხდი, უფრო უნდა გაუფრთხილდნენ ქალიშვილის სახელს და მორიდონ ავ. ენას, სჩანს, ამის გამო არ შემატყობინეს საავადმყოფოდან ამრას გამოწერის ამბავი.

და როცა ხარზამანის ეზოში საავადმყოფოს მანქანა შევიდა, მაშინვე გავიფიქრე: „მე ხომ მისი მეზობელი ვარ?.. ალბათ ახლა ასე სჯობია!..“ ამრა მანქანიდან გადმოვიდა და ხელჯოხს დაეყრდნო. მას დესი და ალდიზი გამოყვნენ. ქალიშვილმა ხარზად მოავლო თვალი კარგახნის უნახავ ეზო-კარს, ბოლოს 4. „მნათობი“, № 4.

ოდნავ შემობრუნდა და როცა ჩემი ეზო დაინახა, გაუკვირდა. მე მაშინვე მათკენ გავემართე.

— დედა, ეს რა სახლი, აუშენებიათ იქ?

— ის ალოუს სახლია, შვილო, — უპასუხა დესიმ ქალიშვილს და გაუღიშა, რადგან იცოდა ამრას გულწრფელად გაახარებდა.

— ახალი მეზობელი! — დიდის ამბით წარმოთქვა ალდიზმა, — ღმერთმანი, კარგი საქმეა, კარგი!

— მომილოცავს, ალოუ!.. რა მშვენივრად მოგწყვია ყველაფერი! — აღტაცებით წამოიძახა ამრამ და სცადა ჩემკენ გადმოედგა ნაბიჯი, მაგრამ ფეხი ისე თავისუფლად არ ემორჩილებოდა, როგორც თვითონ ამრას უნდოდა და ხელი შევაშველე.

ყველანი ოდისკენ გავემართეთ.

ამრას დაბრუნების დღიდან სიმშვიდე დავკარგე, — მე ხომ არ ვიცოდი, რა ხდებოდა ალგერის გულში? როგორ მოიქცევა იგი, დამორდება ქალიშვილს თუ ისევ თავგზას აუბნევს? ყველაფერი ამრაზეა დამოკიდებული, ვინ გავიგებს, ქალიშვილის გული მოღებება და აპატოებს, თუ უკან არ დაიხევს და კვლავინდებურად უარყოფს მას?!

აღმართს დავადექი და მშენებლობისაკენ გავწიე. ორ უხარმაზარ კლდეს შორის თვალწარმტაცად იდგა ახალმთვარის თეთრად შეფეთილი ელემტროსადგური.

ბედად მშენებლობის უკანასკნელი აკორდები ჩემს მოსვლას დავმთხვავ.

ცხადია, იმ საზეიმო მომენტში უხერხული იყო საუბრის დაწყება იმ საკითხებზე, რომელიც ყველაზე მეტად მაინტერესებდა, მაგრამ, რაკი ალგერის უკვე მოეუხმე, იბტიბარი აღარ გავიტეხე და ჭიჭურ მივმართე:

— ალგერი, გულახდილად მიპასუხე, როგორ ვადაწყუდა თქვენი ამბავი?

— ვისი? — გაიკვირვა ალგერიმ.

— შენი და ამრასი!

— ჰო, რა საკითხი? — ვითომ ახლა მიხვდაო.

— თქვენი ურთიერთობის...

— ჩემსა და ამრას შორის არავითარი კავშირი აღარ არსებობს. რამდენადაც ვიცი, მისი გული სხვაგან...

— მოეწვი, მაგ ზღაპრებს, თუ კაცი ხარ, შენ იცი რომ...

— მე ის ვიცი, რომ შენ ამრა გიყვარს! — მომიჭრა ალგერიმ, — გინდოდა გზიდან ჩამოგშორებოდი, აჰა, ძმაო, გზაც შენია, დამილოცინიხართ! — და ალგერიმ ორივე ხელი გაშალა, მეტი რა შემიძლიაო.

— ნუ მეხუმრები, ალგერი!

— სახუმროდ სულ არ შეკალია, ალოუ, მეჩქარება, დღეს თქვენს სოფელში სინათლე უნდა ჩავრთოთ, მერე კი თვალს ვედარ მომკრავთ.

— რაო? დღეს უნდა ჩართოთ?... დღეს?... — სისარულის ქრუანტელმა მთელ სხეულში დამიბრინა.

მართალი გითხრათ, არ ვიცი, რა უფრო გამიხარდა; ის, რომ ამაღამ მთელი სოფელი ელნათურებით გაჩახახადება, თუ ის, რომ ამის შემდეგ ალგერი აღარ იქნება აქ?..

არ ვიცი!

— ჰო, დღეს! — ძუნწად მიპასუხა ალგერიმ.

— მერე და საზეიმო შეკრების ორგანიზაცია... მიტინგი და ამისთანები?..

— ამისთანები მაშინ იყო საკირო, როცა პირველი ელექტროსადგურები იხადებოდნენ... ახლა სადაა მიტინგების დრო?..

უცნაური ხასიათი მაქვს, რაც მართალია მართალია, როცა ალგერიმ მიითხრა, აჰა, ძმაო, გზაც შენია და ყველაფერი, დამილოცინიხართ კიდევაცო, უფრო მეტად დავიბენი, თითქოს მუხლებიცი ამიკანკალდა, ასე მეგონა, განადგურებული ვიდეკი მის წინ და როგორ მოგქცეულიყავი არ ვიცოდი.

ახლა რაღა ექნა? როგორც იტყვიან, „ცხელ გულზე“ შევუდღე საქმეს, თუ?..

თუ. აჯობებს, ცოტახანს კიდევ მოვიცადო?..

ამ დღეში ვიყავი, როდესაც ჩემსა და ამრას შორის ოჯახში ახალი ამბავი მოხდა. კაცი ბჭობდა და ღმერთი იცინოდაო, რა დროს ეგ იყო?

იმ საღამოს, როცა სოფელში სინათლე უნდა ჩავრთოთ, დღეს მთელი დღე ესტუმრა თავისი და.

დღესი და ამრამ გულწრფელად გაიხარეს, მაგრამ ამბავი, რომელიც ამრამ გაიგო, ლახვარით მოხვდა გულში... სიკვდილი ერჩია ამ ამბის გაგონებას.

როგორც კი ყური მოჰკრა ციციუნოს დედის ლაპარაკს, ამრამ ვერ მოითმინა და იმ ოთახში შევიდა, სადაც დები საუბრობდნენ.

— წადი, შეილო ამრა, ცოტა მოისვენე, თორემ... გადაიღლები, — ურჩია დღესი, რადგან შევილის გამოხედვა არ მოეწონა.

— ჰო, ასე აჯობებს, — ირონიულად დაეთანხმა ამრა, — თორემ მართლა გადავიღლები!..

ბინდებოდა, როცა ხარზამანს აცნობებს, ოჯახში სტუმარი მოგვივიდაო. ისიც მაშინათვე მოემზადა და შინისკენ გასწია.

ცოტა მანძილი ჰქონდა გასავლელი, როცა ღრუბლებიდან ბადრი მთვარე გამოცურდა, მოხუცმა ცას შეხედა. აქაიქ ვარსკვლავნიც ისე კიაფობდნენ, თითქოს წაცარიშოყრილ ნაპერწყლებს ქარმა დაჰბერა და გააღვივო.

თავის სახლ-კარს რომ მიუახლოვდა, როგორც ყოველთვის, ხარზამანი შეჩერდა, ცას ახედა, რომ, ვიდრე შინ შევიდოდა, ერთხელ კიდევ მოეკრა თვალი თავისი ვარსკვლავისათვის.

მოხუცმა სწორედ მაშინ შეამჩნია იგი, როცა ცას მოსწყდა და მთელი სისწრაფით დაბლა დაეშვა და სადღაც შორს, თვალსაწიერზე ტანატყორცნილ ხეებს შორის გაიხიჩა, მაგრამ არ ჩამქრალა.

ჰოი, საოცრებავ! სწორედ ამ დროს მას მოეჩვენა, თითქოს ცა გაძარცვეს.

უხილავეს ორთქლებში და ყველა ვარსკვლავი ახალმთვარის უბნში ააბრღვეო-
აღეს.

ეს მართლაც მოჩვენება იყო, ვარსკვლავებს დაბლა რა უნდოდათ, — ელექტროსადგური ამუშავდა და ახალმთვარის ოჯახებში სინათლის უთვალავი პატარ-პატარა ოქროს მდინარეები მიუშვა... როცა ბერიკაცი ხიდს მიუახლოვდა, სინათლემ, რომელიც ხიდს გვერდით აღმართულ ბოძზე კაშკაშებდა, თვალი მოსჭრა და ხარზამანმა უნებლიეთ გაიფიქრა: „ეს სინათლე რომ მაშინ ყოფილიყო, განა საბრალო ამრას შეემთხვეოდა ასეთი უსიამოვნება?..“

მთელ სოფელში, როგორც ეს ახალწლის დამეს ან ბავშვის დაბადების დროს იციან, ატყდა თოფების ბათქაბუთქი, ხან აქ და ხან იქ მხიარული შექაჩილებით ერთმანეთს უზიარებდნენ სინათლის წყაროს ოქროს შხეფებით ამეტყველებულ ბედნიერებას.

ძალღებმაც კი ისეთი ყუფა-ყმული ასტეხეს, თითქოს მათი „აღსასრულის ქაში“ დამდგარიყო.

ბილგიაც ფეხბორებით გამოძვრა თავის ხუხულადან. იგი თითქოს განაწყენებული იყო იმით, რომ ყველაზე გვიან შეიტყო თავის სოფელში მოხდარი ამბავი და ისეთი ყუფა ატეხა, გეგონებოდა ახალმთვარის ელნათურებს ერთიანად ჩაყლაპვას უპირებდა.

ყუფდა ბილგია, თავი მალდა აეწია და ყუფდა გაუთავებლივ. იქნებ თავის სიბერეს უყუფდა დაბეჩავებული პირუტყვი ამ უცნაურ საღამოს ერთბაშად გააზღვარდავებულ სოფელში?..

როდესაც მთელი ოჯახი შეიკრიბა, ციციონოს დედამ გულდაწყვეტით დაიწყო:

— უბედურ დღეში ჩაგვაგდო ციციონომ, რა დროს იმის გათხოვება იყო, ჯერ რა უნახია ქვეყანაზე, რომ უღელი დაიდგა კისერზე. ცოტა თვალი გაეხილა, მაგას ყოველთვის მოასწრებდა! ეჰ, ახლა გინდ უსაყვედურე, გინდ არა, აღარაფერი ეშველება! მათი ცხოვრება სამხედრო სამსახურთანაა დაკავშირე-

ბული, დღეს აქ არიან, ხვალ იქ. ამ გზის მეტი ვინ გაგაჩნია? როცა ციციონომ ასეთი ნაბიჯი გადადგა, მის გვერდით არაფერი იყო, არც მე და არც მამაძისი.

— ღმერთმა კარგი ბედი და იღბალი მისცეს. ძალიან სასიხარულო ამბავი გეთხარი, ეგ ჩვენი სისხრულიც არის, — თქვა ხარზამანმა.

ხარზამანის ნათქვამს ალიასმაც და დესიმაც დაუტრა კვერი.

— ვისზე თხოვდება აღარ იტყვი? — შეეციოთ ხარზამანი.

— განა ვიცი, ხეირიანად არც კი მიწახავს. მე მგონია, თქვენ უკეთ იცნობთ მას.

— მაინც ვინ არის? — ვერ მიხვდა ხარზამანი.

— ალგერი... ჰო, ალგერი ჰქვია, — ძლივს წარმოთქვა, — აქ მუშაობს, თქვენს სოფელში. ბავშვობაში მინახავს. ციციონო და ალგერი ერთად სწავლობდნენ, ერთ სკოლაში. მე მგონია იმ დროიდან უყვართ ერთმანეთი...

— აა, ალგერი? ძალიან კარგი ახალგაზრდაა, — შეაქო ხარზამანმა, — ძალიან კარგი! ეგ ურიგთ საქმე არ უნდა იყოს.

ალგერის სახელის ხსენებამ ხანჯალივით გაუარა გულში ამრას.

„როგორ არის ჩახლართული საქმე! — უიქრობდა ხარზამანი, — წადი და გაიგე, ვინ არის მართალი. თუ ალგერის და ციციონოს საქმე გადაწყვეტილია, მაშ აბრა უცოდველი ყოფილა! ხარზამანს კი დღემდე ეჭვი ეპარებოდა ალგერის და ამრას სიყვარულში. მაშ, ვისთან ჰქონდა ამრას საქმე, ვისთან?!“

— ალგერი მართლაც საკმაოდ ჰქვიანი და საქმეში ჩახედული ახალგაზრდაა, — კვერი დაუტრა ალიასმაც.

დიდი ხნის მსჯელობის შემდეგ სტუპარცია და მასპინძლებიც ერთ დასკვნამდე მივიდნენ, — ციციონო ხარზამანის სახლიდან უნდა გათხოვილიყო, ქორწილიც აქ უნდა გადაეხადა და აქედან უნდა წაეყვანა საქმროს.

ეს აფხაზებისათვის ჩვეულებრივი

ამბავია, მაგრამ ციციხო რას იტყვის. თვითონ ამრა ისე უნდა მოიქცეს, თითქოს არაფერი მომხდარა მათ შორის, დობა უნდა გაუწიოს ციციხოს, ყოველგვარი წყენა გულში ჩაიმარხოს და ციციხოს ბედნიერება საკუთარ ბედნიერებად ჩათვალოს, არა და, ხალხის ყბაში ჩავარდება.

როგორც არ უნდა გაუჭირდეს, ეს სცენა უნდა გაითამაშოს, მაგრამ შეძლებს ამრა ამას?

ვერა, ვერ შეძლებს.

მაშ, როგორ მოიქცეს? განა შეიძლება გვერდზე გადგეს ამ დროს და შორიდან უყუროს. ყველას ხომ ვერ ეტყვი თავის სატიკივარს. ეს მხოლოდ მე და იმან ვიცით... ჰო, კიდეც — ალგერიმ.

ალგერის, ცხადია, არ უნდა, რომ ციციხო ამრას სახლიდან თხოვდებდა, მაგრამ რა ქნას? საიდანაც ეხერხება, იქიდან უნდა წაიყვანოს პატარძალი, ხომ ვერ ეტყვის ციციხოს, რა დამოკიდებულება ჰქონდა ამრასთან?

ასე იყო თუ ისე, ქორწილისათვის მზადება გაჩაღდა.

მე თავის გამოჩენის საშუალება მომეცა. ხელები დაეკაპიწე და მზადების ორმოტრიალში ჩავები. ამრამ ფეხის ტყვილი მოიმიზეზა და გან-გან დადიოდა, არაფერში არ იღებდა მონაწილეობას. კბილს კბილი დააჭირა. რაც ქორწილის ღამეს გადაიტანა ამრამ, ამას თვითონ მიხედები, მკითხველო. მე კი არაფერს ვეტყვით, რადგან მოგვიანებით ამრა დაწვრილებით მომიყვია. თავის განცდების შესახებ და მთხოვა არავისთვის გამეჩხილა.

ციციხო წაიყვანეს. მაგიდას ერთი-ორი ჭირვეული სტუმარიღა შემორჩა.

ყველაფერმა ჩემს თვალწინ ჩაიარა. უზომოდ ბედნიერი ვიყავი.

მე და ამრა ერთ ოთახში ვართ... მეცხრე ცაზე მეგონა თავი. ო, რა ტკბილია ცხოვრება!

ეს ჩემამდეც უთქვამთ, არა?

ალბათ, დედამიწის ზურგზე ჩემზე ბედნიერი კაცი არ არსებობს, არა!

არც ახალმოთვარეზე უკეთესი სოფელია სადმე. ირგვლივ ყველაფერი მიციხის, სოფელი დგას ჩემს წინაშე. გულგახსნილი და თავისი ღონიერი მკლავებით მაღლა ვყავარ ატაცებული.

ყოველ დღით, ვარჯიშის შემდეგ, გამოვდივარ ჩემს პატარა აივანზე და გავეკერი ამრას ქიშკარს. ამრაც ერთსა და იმავე დროს გამოდის, ხელს მიჭნევს და თავის გზით მიდის.

— გამარჯობა, ამრა! — უხმოდ ვესალმები და მეც ვუქნევ ხელს.

ეს ერთი შეხედვაც საკმარისია ჩემთვის, მეორე დღიამდე ბედნიერად დავაბიჯებ ჩემს საყვარელ სოფელში.

დენი ახალ გამოუჩენამდე ვაიყვანეთ და ძროხების ელექტროწველანზე გადავედით, ხარზამანი აღმატერად უყურებდა ამ ამბავს.

მე და ხარზამანი სწორედ იმ დროს მივედით ფერმაში, როცა პირველად სინჯავდნენ ელექტროწველავ მანქანას. რაღაც საწოვარას მაგვარი „სისიძავლე“, ასე მონათლა იგი ხარზამანმა, მიუმაგრეს ძროხებს ჯიქნებზე და დაუწყეს წველა.

ძროხები, თუ ბუხები არ აწუხებდნენ, მშვიდად იდგნენ — ბედს დამორჩილებულნი.

მხოლოდ ხარზამანი იყო დაძაბულა, თითქოს დენი მის ძარღვებში მიედინებოდა.

არაფერი მომხდარა, წველა დაამთვარეს და ძროხები გაუშვეს, ხარზამანმა მხოლოდ ახლა ამოისუნთქა შვეებით.

— ძალიან თვინიერი ძროხები გყოლია, ზაფას, — უთხრა ხარზამანმა.

— ჩემი ძროხები მე მგვანან ხასიათით, იქვე გასცა პასუხი ზაფასმა.

— ჩემი თხები კი არ დანებდებიან, დავრდომილი თხაც არ მისცემს უფლებას, რომ ელექტრონით გამოწველოს. დაიმშვიდა გული ხარზამანმა.

— შეიძლება, როგორც აღმაიანები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ისე განსხვავდებიან პირუტყტებშიც. ძროხას სხვა ბუნებისაა, თხა კი — სულ სხვა, —

ხუმრობითა თუ ნიშნის მოგებით უთხრა ზაფასმა.

მეორე დღეს ფარდულში მე და ხარზამანი მარტონი დავრჩით, უეცრად რადიოს ხმამ მიიქცია ჩვენი ყურადღება.

— ჩუმად, ჩუმად! — თქვა ხარზამანმა, თუმცა მე ხმას არ ვიღებდი. გესმის რას გადმოსცემს რადიო?

— მესმის, მესმის!

— ლაპარაკობს სოხუმი, რამდენიმე წუთის შემდეგ მოისმინეთ მუსიკალური სასწავლებლის სტუდენტის თათვი ახბას ნაწარმოებები, რომელსაც ეწოდება „მზე ჩვენი ილვიძებს!“ მართლა ასე თქვა?

— ჰო, ზუსტად ასე თქვა, — დავუდასტურე მე, როცა ხარზამანმა უშეცდომოდ გაიმეორა დიქტორის სიტყვები.

— უსმინე! — ხარზამანი წამოდგა და გაიარ-გამოიარა, შემდეგ შეჩერდა და ირგვლივ ისე მიიხედ-მოიხედა, თითქოს მწვერვალიდან გასცქერის ქვეყანასაო, — ათასობით ადამიანმა გაიგო, რაც რადიომ გადმოსცა, და ახლა სუნთქვაშეკრულნი უსმენენ მას. ჰა, როგორი საქმეა?

მალე გაისმა ჰარმონიული მუსიკა. თითქოს ჩვენს ლამაზ მიწიდან აფრინდა, და ლამობს ჩვენც ავგიტაცოს, ვაგვავფრინოს შორს, ძალიან შორს, თვალუწვდენელ სილაყვარდში.

მუსიკას მალე აჰყვა მომღერლის ხმაც.

სიმღერა დამთავრდა, ხარზამანი თავის ადგილზე დაქდა, მე კი ჩემს ადგილზე. მაგრამ რა სახე ჰქონდა ბერიკაცს! ამის გადმოცემა სიტყვებით შეუძლებელია. მე რომ მხატვარი ვყოფილიყავი, დღევანდელი ზოგიერთი კრიტიკოსის სიტყვებით რომ ვთქვა, ადამიანის მთელ შინაგან სამყაროს ხარზამანის სახით გადმოვცემდი. იმ სახით, რომელზეც აღბეჭდილი იყო უდიდესი ბედნიერება!

მე ახალმთვარეში წავედი ყველის ჩასაბარებლად. შუაღლე გადასული

იყო, როცა ჩემი საქმეები მოვაგვარე და უკან ვბრუნდებოდი. გზაში ალგერის შემხედა, ცოლთან ერთად იდგო!

ოდნავადაც არ შემხარბებია მათი ბედნიერება. პირიქით, გულწრფელად გამეხარდა რომ დავინახე.

მისალმების შემდეგ ალგერის ვუთხარი:

— რატომ დავვივიწყე ასე, ერთხელ არ ჩამოხვედი ახალმთვარეში? — ისე ვთქვი, თითქოს ძალიან მენატრებოდა მისი ნახვა. ასეთები ვართ ადამიანები, ზოგჯერ საკუთარი თავის მოტყუებითაც ვერთობით ხოლმე.

— დრო, დრო, — გაუგებრად მიპასუხა ალგერიმ. — თავზე რომ ცეცხლი მეციდოს, ჩასაქრობი დრო არა მაქვს. საქმე და საქმე, სულ საქმეში ვარ! როცა ახალმთვარეში ვიყავი, მაშინ ბევრი დრო მქონდა თავისუფალი. ახლა სულ სხვაა...

— ახლა სად აშენებ სადგურს?

— სადღა არ ვაშენებ?! — წარბები აზიდა და თავმომწონედ მიპასუხა.

— ჰო, თუ ასეა, სად გეცლება, დიდ გასაქირში იქნები! — თითქოს გულთან ახლოს მივიტანე მისი მოუცვლელობა.

— რას იზამ, ერთდროულად რამდენიმე ელექტროსადგურის მთავარი ინჟინერი ვარ, — თქვა და ხელები გაშალა, შემდეგ ისე შეაერთა, თითქოს მთელი აფხაზეთი მოიმწყვდია ხელებს შუა. — ახლა ჩამოვედი სოხუმიდან. დღეს დამამტკიცეს ამ თანამდებობაზე.

„ეს კაცი შორს წავა“, — გავიფიქრე, მაგრამ ეს აზრი ჩემთანვე დაეტოვე.

— აი, როგორც ხედავ, ჩემს ნივთებს ვაგროვებ, სოხუმში ვადავდივარ.

— თუ ასეა, გეჩქარება ალბათ, ღმერთმა კეთილად გატაროთ. მშვიდობით, დრო ვიხელთე და გავეცალე.

ჩაის ფაბრიკას მივუახლოვდი, ალყაფის კართან აგრა ვიღაც ვაქს სხაბასხუბით ელაპარაკებოდა. ჩვენი კოლმეურნეობის მძღოლს ვთხოვე მანქანა გაეჩერებინა.

მანქანიდან თავი გამოვყავი და აგრას მივესალმე.

მან გამოიღმა და ხელი დამიქნია.

— მე ძალიან კარგად ვარ — მომადება მერე, თუმცა არ მიკითხავს, როგორ ხარ-მეთქი, — ვიცი, შენი საქმეებიც სრულ წესრიგშია. ყოჩაღ, ასე უნდა! — შემდეგ ისევ მიუბრუნდა თავის თანამოსაუბრეს, თითქოს ამით მითხრა:

„აი, ხომ ხედავ, ვისთან ვდგავარ, არ იფიქრო, შენზე ნაკლები იყოს!“

ზინდღებოდა, როცა შინ მივედი. ნახევარი ეზოც არ მქონდა გავლილი, რომ მთელი სოფელი გაჩახჩახდა ელნათურებით.

და უცბად, ჩემი ეზოდან ისეთი სახახობა გადაიშალა, რომ ერთ ადგილზე მონუსხულივით შევდექი. მერე, როგორც იქნა, ღობესთან მივედი და ქვევით გადავიხედე. აქედან ხელისგულივით მოჩანდა მთელი სოფელი: ყოველი სახლიდან სინათლის ცინცხალ-ცინცხალა, ოქროსფერი წყაროები მოსჩქებდნენ. სიბნელეში შთანთქმული, მუდამ მშფოთვარე და მოუსვენარი აალობსტა ჰგავდა ჭერ კიდევ, ცოცხალ, დიდ თევზს, რომელიც მუცელამობურცული ვდია რიყზე და უმწვოდა ფართხალებს. მდინარე ჭერ გამოჩნდებოდა აჭა-იქ, მერე თვალს მიეფარებოდა, ბოლოს კი, როცა გაივსებდა, მხრებს გაშლიდა და თავისუფლად გაინავრდებდა, ზღვის პირას მიტანებული, მომაკვდავი თევზივით უკანასკნელად გაიბრძოლებდა, მძლავრად მოიქნევიდა კედს და ზღვის გაუმაძლარ ხახაში თვალსა და ხელს შუა ჩაიკარგებოდა.

ამ სიმაღლიდან ამკარად ჩანდა, როგორ მიიზღაზნებოდა გზაზე თამბაქოს ბარდანებით პირთამდი დატვირთული მანქანები და როგორ ახამამებდნენ ვეება ფარებს. მძიმე-მძიმედ გადიოდნენ მანქანები ახალმთვარიდან, რათა სახელმწიფოსათვის ჩაებარებინათ აფხაზური ოქროსფერი თამბაქო.

აღიასის ბრიგადა დღე და ღამეს ასწორებდა თამბაქოს ტეხვაში. მათ ამინდიც ხელს უწყობდა.

მთელ წელიწადს გრძელდება მუშაობა თამბაქოს პლანტაციებში. ტეხვა

დამთავრდება თუ არა, იწყება ნიადაგის გაფხვიერება, ამისათვის კი საჭიროა სასუქის გამოწვია, წუნწუნხით მიწის განოწყვა, ნაცრის მოყრა და ათასი რამ.

როგორც კი თამბაქოს ტეხვის დრო დადგება, აღიასი თავის მანქანას მიუკლდება და გვიან დამემდე ჩაპიკრკიტებს. თუმცა ჭერჭერობით არაფერი გამოუღის, არასიმედო საქმეს მოჰკიდა ხელი აღიასმა. მაგარმ იგი ჯიუტია და ერთხელ დაწყებულ საქმეს ასე ადვილად არ მოეშვება. თუ რამე გამოვიდა, ხომ კარგი, თუ არა და, მას მტკიცედ სწამს, რომ დღეს იქნება თუ ხვალ, ახალმთვარეში დაიბადება ისეთი კაცი, რომელიც მის მიერ დაწყებულ საქმეს ხორცს შეასხამს და დიდი ხნის ნატვრას სინამდვილედ აქცევს, აუცილებლად დაიბადება ასეთი კაცი!

ჩემი სახლის ცოტა ქვემოთ თათვის ოდაა წამოკიმული, მე იქითკენ გავიხედე, ხვალ ხომ კვირადლეა და, როგორც ყოველ კვირადლეს, თათვი ახლაც შინაა, ჩემდაუნებურად შემოვბრუნდი და აივანზე გადმომდგარი აპრა დაივანზე, იგი ჩემს ეზო-კარს გადმოსცქერის.

საინტერესოა, მხედავს თუ არა?

ვერა, ვერ მხედავს.

მეჩვენება, რომ მისი სახე წამდაუწყებ იცვლება, რა ნაღვლიანმა ფიქრებმა მოიცვა? რომ დავენახე, ხელს დამიქნევიდა...

ამრა ნელა დაეშვა კიბეზე და ჩემკენ გამოემართა. აი, მოადგა იგი ჩემს ჭიშკარს, სადაცაა ეზოშიც შემოვია... მაგრამ, არა, იგი ვერ გაბედავს ასეთი ნაბიჯის გადადგმას, ვინმემ რომ დაინახოს, რას იფიქრებს, მართოხელა კაცთან ღამით ქალიშვილი თავისი ფეხით მივიდაო...

მართლაც, ამრამ ჩემს ჭიშკართან ჩაიარა... მე სულგანაბული ვიდექი ერთ ადგილზე. იგი ზღვისკენ წავიდა. ელანაკრავივით გამოვევარი ეზოდან. გადავწყვიტე გზა მომეჭრა და დავწვოდი.

აი, მიუთახლოვდი კიდევ, გრძნობს

თუ არა, რომ ფეხდაფეხ მიყვები?.. რას გაუგებ?

იგი სულ ახლოს მივიდა ზღვასთან, ისე ახლოს, რომ მხეფები ეწინწყლებოდა სახეზე.

ამასობაში მის გვერდით აღმოვჩნდი.

— საღამო მშვიდობისა, ამრა!

— შენა ხარ, ალოუ? საღამო მშვიდობისა! — მორცხვად მომესალმა ქალიშვილი. — ხედავ, როგორ გალამაზდა ჩვენი სოფელი? — მითხრა და ახალმთავარისკენ შებრუნდა.

— ჰო, ძალიან გალამაზდა — ვუპასუხე და მეც შევბრუნდი.

კარგა ხანს უსიტყვოდ გავცქეროდი სოფელს. ელნათურებით გაჩახახებულნი ახალმთავარე ჰკავდა ვეებერთელა ხომალდს, რომელიც ეს-ეს არის ნაპირს მიადგება და ზღვის მსუბუქ ნისლეში ოდნავ ირწყვია...

იმ საღამოს ამრა პირველად გამოვიდა უჯოხოდ. მომეჩვენა, რომ იგი ახლა უფრო მოხდენილად დადიოდა, ვიდრე ოდესმე, ნატყენ ფეხს ამრა უფრო სწორაფად გადადგამდა ხოლმე, თითქმის ფეხქვეშ მიწა ეცლებოდა, მაგრამ ესეც ძლიერ უხდებოდა მას!.. თითქოს ეს ფიზიკური ნაკლი კი არა, განგებ შერჩეული სიარულის მანერა იყო.

ორივემ თითქმის ერთბაშად შევნიშნეთ: თათვი ზღვის პირას იდგა და პატარა ჯოხს ისე იქნევდა, თითქოს სადირიკორო პულტთან ყოფილიყო.

სანამ რამეს მოვისახრებდი, ამრამ მითხრა:

— ეტყობა მუსიკალურ ნაწარმოებს ქმნის, მოდი, ხელს ნუ შეეუშლით.

ჩვენს თავზე მთავარ გადაცურდა. მაღლე იგი ჩასაველისაყენ გადაიზნეჩა და თვალუწვდენელ ზღვაზე ვერცხლისფერი ბილიკი გადაქიმა.

ამ სანახაობას მე და ამრა უბმოვ

შეეცქეროდით, მოჯადოებულნი ვიდრე ერთმანეთის გვერდით და ისეთი შეგრძნება დაგვეუფლა, თითქოს ჩვენი ხომალდი სადაცაა მოწყდება თავის მყუდრო ნავსადგურს და შეცურდება თვალსაწიერზე გაშლილ სივრცეში.

— ალოუ! — გაისმა სიჩუმეში ამრას ხმა.

— რა იყო, ამრა?

— ამრა მიყვარსო გითქვამს ვინმესთვის?

— ჰო,...

— მე რატომ არაფერი მითხარი. ალოუ?

— საამისო ნიადაგი არ იყო შეშხადებული ამრა, რომ მეთქვა კიდევ, მაინც არ თანამიგრძნობდი.

— როგორც ვატყობ, ნიადაგი უკვე მომწიფდა არა?..

— ჰო, ამრა, ჰო, ახლა კი დროა, ყველაფერი გულწრფელად გითხრა.

— მე მჯერა შენი, ალუ!

— ო, ამრა!..

როცა ამრას საოცრად თბილი და მითრთოლვარე ხელები ჩემმა თითებმა დაისაკუთრეს, ჩემი ალერსით მომზირალი მისი თვალები ნელ-ნელა მიიხუტუნენ, ჩაღმდნენ. ჩემმა თვალებმაც მათ მიბაძეს...

...სუნთქვაშეკრულნი გავცქეროდით ზღვაზე მთვარის გზას და გვეგონა, რომ ჩვენი რძისფერი ხომალდიც სწორედ მთვარის გზას მიჰყვებოდა წყნარი ტაატიით. მაშინ მომინდა, ძლიერ მომინდა, რომ მთელ ქვეყანას გავგონა, უხმო ძახილი ჩემი სულისა:

„ჩვენ ახალმთავარიდან ვართ!.. ჩვენ თან იღვიძებს ის მზეც, რომელიც თქვენ ყველას გათბობთ!.. ის ყოველ დღილი ჩვენთან იღვიძებს. „მიშველ“ მთაზე ამოწვევრილი, გესმით? მზე ჩვენთან იღვიძებს!..“

აქილევსის ქუსლი და ფარი

ნაწევრები პოემიდან

ქალღმერთმა თეტიდამ თავისი პირმშო აქილევსი უკვდავების ემბაზში ვანბანა ჩვილის ქუსლს, რომელზედაც ხელი გაიდა მშობელს. ღვთაებრივი სიბრძნე არ შეხებია და აქილევსსაც მხოლოდ მამის ეწერა სიკვდილი თუ ქუსლში დაჰყოდადუნენ.

ღმერთმა ქედესტომ აქილევსისათვის გამოჰკვიღლ ფარზე ორი ქალაქი გამოსახა: ერთში ქორწილი და დროსტარებაა, მეორეში — ომი... ფარზე გამოსახულია აღამიანთა ცხოვრების მთელი ავკარგი და ბრძოლა მისი ღირსებისათვის.

წ ი ნ ა თ ქ ე ა *

მინდა, ავუბა მხარი დროებას,
სიმღერით გავცდე დროს და განედებს.
მეც კუზე შევავი ჩემი პოემა
და აქილევსთან შეგმა გაგებდე.
გამოდის გმირი ძველ ეპოსიდან
და ბრმა პომეროსს შესთხოვს შეწევნას,

აჰა, ვეება მშვილდი მოზიდა,
სტყორცნა ისარი ჯა დაედგნა.
აქილევსს სჯობნის ეინი ალაგუნებს,
გულფიცხია და ქარზე სწრაფია,
ისარს დაიჭერს და კუს ბაკანზე
წააწერს ჩემთვის ეპიტაფიას...

* პოემა აქილევსის ქუსლი და ფარი* თანა-მედროვეობის ამსახველი ეპიური ტილოა.

ნაწარმოების მთავარი გმირია ახალგაზრდა მხატვარი ჯოკია ლაშვი. მისი ცხოვრებისეული და შემოქმედებითი ბიოგრაფია გამსჭვალულია პატრიოტიზმის სულისკვეთებით და ეპოქის მხატვრულ დოკუმენტს წარმოადგენს. პოემის ალბელო დრო წარმოსახულია ეპიური პლანით, ხოლო დროისა და ცხოვრების მიერ წამოჭრილი საკითხები ვაშუქებულია ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური ხასიათის შემცველი ლირიკული წიადსვლებით.

პოემის სათაური სიმბოლურია: ომი დასაბამიდან კაცობრიობის აქილევსის ქუსლია, ხო-

ლო მშვიდობა, ჰუმანიზმი, შემოქმედებითი შრომა — აღამიანური ძლიერების სიმბოლო — ფარი აქილევსისა.

ამ სიმბოლოების დედაზრი გადატანილია ცხოვრების სხვადასხვა განზომილებაში, აღამიანთა ურთიერთობებსა და სულიერ მეტამორფოზებში.

ამ პოემას საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ბეჭდვითი სიტყვის სახელმწიფო კომიტეტისა და საქართველოს შწერალთა კავშირის მიერ ვ. ი. ლენინის დაბადების ასი წლისთავისა და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების ორმოცდაათი წლისთავისადმი მიძღვნილ კონკურსზე პრემია მიენიჭა.

ასე! კუს ზურგზე შევსვი პოემა,
როგორც ძველ დროში რწმენა და მითი
არის მიზანი!

გზაც იპოება!

კუც მიზნისაკენ მიდის და მიდის...

ასე წვეთ-წვეთად

და მისხალ-მისხალ

ვთქვი სასურველიც და მოსარდიც,

ასე იზრდება და ნაყოფს ისხამს,

რაც არის ნაღდი და ჭეშმარიტი

ო, მომავლო, იყავი მაცნე

და ბედისწერის მსჯავრი გამოთქვი —

კუს რჭოვან ბაკანს საფერფლედ აქცევ

თუ გამარჯვების თასად გამოთლი?

ოღონდ გაფრთხილდი, ფეხმარდო ეამო,

თუნდ რკინის გეცვას წულა-მესტები,

მოძრაობათა შევკრიბე ჯამი

და კუს გასწრებას ნულა ეცდები.

მინდა აეუბა მხარი დროებას

და მინდა: მსგავსმა შეიცნოს მსგავსი.

დევს მაგიდაზე ჩემი პოემა

როგორც საფერფლე...

ან როგორც თასი...

კ ა რ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

გვიანი იყო... გაეცდი მოედანს,

ქალაქმა უკვე ძილი ინება,

ვით უხმაურო სრბოლა კომეტის,

ცით მოისმოდა ჟამთა დინება.

ამ დროს ხეებზე სინეზე ცოცავს,

ფანჯარებზე სიზმრის ჩრდილები თრთიან,

ამ დროს გაისმის სინემის ლოცვად

კვირტების სკდომა და რია-რია.

ნამის კაპუნით ღამე ივსება,

მყუდროება და გაზაფხულია

და დედა ჩიტის ოქროს სიზმრები

ბუდეებს ფრთებად გადაბურვია.

ძილი ნებისა, ჩემო ქალაქო,

ეს მყუდრო ძილი არ დაგკარგოდეს,

ძილი ნებისა შენს აგარაკებს,

შენს შემოგარენს, ზერებს და წალკოტებს.

„ძილი ნებისა“ — რაოდენ დიდის,

რაოდენ ბრძნულის მთქმელია ჩემთვის,

„ძილი ნებისა“ — ლოცვაა ჩიტის,

ლოცვა-ვედრება ყოველი დედის.

ეს უფლებაა ჩვენი მიწა-წყლის

და ენიჭება ყოველ ქმნილებას

ეს მოთხოვნაა თითონ სიცოცხლის

და არა მხოლოდ მოთხოვნილება.

ძილი ნებისა, ჩემო წარსულო,

უნაგირზე და შუბზე მთვლემარეც.

ისევე გრძელდები... ხარ უსასრულო,

სად მომწვივ, სად მომეპარე!

შენა ხარ აზრი სიმღერით თქმული —

(არ შეიძლება აზრის შეწყვეტა!)

მაკურთხებელი რაინდულ სულის,

ლიბო და დვრიტა ყოვლისშემძლეა.

ეს ორი სიტყვა — „ძილი ნებისა“,

ძველმა უძილო დრომ თუ დაბადა.

გედირსათ... მყუდრო ძილი გედირსათ

თქვენ, აჩრდილებო მამა-პაპათა.

„ძილი ნებისა“ — ეს ყოვილია

და სილამაზე რაინდულ სულის,

ჩემო ქალაქო, სულ ტყუილია,

ვერ ვინატრებდი უკეთეს სურვილს.

ღამე საესვა ბევრი ტკივილით

და ჩვენგან ითხოვს ზრუნვას და სითბოს,

დაიბადება ჩვილი ტირილით

და ეს — სიცოცხლე იცინის თვითონ.

საწერ მაგიდებს უზის ქალაქი,

ეძიებენ და კიდევ პპობენ

და სახვალთო განძად ალაგებს

ნახაზებს, სქემებს და განტოლებებს.

და როგორც მწერი აბლაბუდაში,

ანდა ბუტკოში ყვავილთ მრავლობა,

ისე ცახცახებს გრძელ ფორმულაში

შესაძლებლობა და რეალობა.

როგორც პარკიდან ოქროს პეპლები

ანდა ყლორტიდან კვირტი ულვეი,

სულიდან ისე მოფრთხილებენ

მეტაფორები და ფორმულები.

უზის ქალაქი საწერ მაგიდებს

და შთაგონებას ტყრქვეშ აბუდებს

და ნოტებიდან ცაში გააქიდებს

ხმათა ბადეებს და აბლაბუდებს.

ვიღაც აცოცხლებს წინაპრის ყოვილს,

წლებით დარჩილულ პაპირუსიდან.

და სულის ფსკერზე ტკივილად ღვივის,

რა მძიმე ტვირთიც ჰაპებს უზიდავთ.

და როგორც ქარში თავთუხის ყანა,

ირხვევა აზრი ქვაში, რკინაში

და სიკვდილს ებრძვის დასტაქრის დანა,

სტრიქონი, გემი და ვარიერაჟი ასეთი ფიქრით შუბლი მიხურდა და გაეცქეროდი ძირს სანაპიროს, ღამის დარაჯი იჯდა ჯიხურთან და მიძიმე-მიძიმედ სწევდა პაპიროსს. სადღაც გაისმა კასრის ხრიგინი, მერე დახშული ყურ ნაბიჯები და მოიტანა გაცმა იღლით წარმოდგენები და აფიშები. კასრიდან კედელს წებო ასხურა და აიშართა ფერთა სტელაჟი ბაგირზე ქოლგით როკავს მასხარა, მთლად გახვეული ცისარტყელაში.

პიდაოკან:

ზარბულ — ყარა მუსტაფა
პაბალკამეილი — ბულო.

ფახაურთი:

ბასკები — თბილისის „ღინამო“.

ვიდაკამ გაზონს გადააბიჯა და შეამტკრია ჩრდილით კედელი, ახედ-დახედა ცირკის აფიშას, სადაც ესატა რკინის მკვებტელი, ძლივს მოუვიდა ბოლო პაპიროსს, მერე ის იყო ფეხარეულმა გამობრუნება რომ დააპირა, შე შემწრება ანაზღუულად. და გაოცებით წამოიმახა — ბიჭოს, ვის ვხვდავ, შენ ხარ, ჯოკია?! და შემიგუბა სუნთქვა კინაღამ, გრძელი ხელები ისე მოშხვია! — ველარ გიცანი... — მაშ, გაემდიდრდები...

ნახე?! ბასკების გუნდი ჩამოდის... მაშ, ჩემზე იყოს ორი ბილეთი ოღონდ შინ დამხვდი ზგე საღამოთი. ახლა კი წამო, რამე დაელიოთ, თუნდ თითო ჭიქა ცივი ბორჯომი. კარგი, პა, გვყო, ნულა ორჭოფობ... არა მცალკან-მეთქი — ვუთხარი,

ათასი რამე, მოვიმიზეზე, ბუბა კი მაინც ხვეწნა-მუღარით, ძალად ჩამიძღვა „გემოს“ კიბეზე. თითზე ვგეთა ოქროს ბეჭედი, პალსტუხზეც მსხვილი ოქროს სამაგრი — როგორც ვარსკვლავი ზღვათაქვეშეთის, ანუ ყვავილის მცირე ლარნაკი. ბუბას იცნობდა მთელი ქალაქი, ყველა უბანში ჰყავდა დოსტები, ბუბაზე მართლა ღირს ლაპარაკი და თუ გიამბობთ, ნუ გაოცდებით. ღამაში იყო და დედისერთა, ზრდიდნენ ფერებით და უჩვეულოდ. ეს ერთი ჰყავდა ჯაფარიძეთა ქალებით მდიდარ საკვარეულოს. ბავშვობიდანვე ანებიერებდნენ გამორჩეული ჩაცმა-დახურვით, ბავშვობიდანვე ანებიერებდნენ და სხვაზე მეტიც ჰქონდა თვალყური. არ დაუკლიათ უცხო ენები, მუსიკა... ცეკვა... და სხვა მრავალი. და ამტკიცებდნენ შინაბერები: „ბუბის ნამდვილად აქვს მომაფლი“. აიკიდებდა ვეუბა ჩულოს, აუყვებოდა ზოზინით „ბელინსკს“. მიწაზე ისე მოჩანდა ჩერო, თითქოს მურა დათვს მისდევდა ბელი. შინაბერები ჰყავდა მეგობრად, ბავშვს კი სხვა სურდა, სხვა ადარდებდა — მონატრებული იყო ცელქობას, თავის ტოლებთან განავარდებას. უფერულია ბავშვის ცხოვრება თუკი ბავშვურად ვერ გაერთობა, ბუბას სწყუროდა თავის ტოლებთან ჩვეულებრივი ურთიერთობა. და ამდენ საგნებს, წრესა თუ სცენას პატარა ბუბი ვერ აუვიდა, მალე მუსიკა და უცხო ენა ამოირეცხა კედელს გულიდან. მაგრამ სწავლისთვის ასაჩუქრებდნენ, ქრთამს აძალდებდნენ შინაბერები, თან პირდებოდნენ უფრო უკეთესს ათასგვარ ფიცით და მოფერებით.

ბუბას უყვარდა თიხის ყულაბა —
 ვეებერთელა ხარი ირემი
 და დაუშინეს დიდი უღუფა
 მამიდებისგან დანაპირები.
 ხარი ხურდა ფულს არ დაგიღვედათ,
 ჭირვეულობდა რქებგაფარჩხული,
 მხოლოდ ტკიცინა ფულს მიირთმევდა
 და ჩალასავით ნთქავდა ხრახუნით.
 ბავშვს აუსრულდა რაც მოისურვა,
 გახდა მომთხოვნი და მბრძანებელი,
 კვლავ მიიწვიეს ჯერ ინგლისურის,
 მერე მუსიკის მასწავლებელიც.
 მაგრამ სწავლის დროს უბნის ბიჭები
 ეპარებოდნენ ქურდულად სარკმელს,
 ეღმობებოდნენ და აფუჭებდნენ
 მამიდებისგან აწყობილ საქმეს.
 და ბავშვმა სწავლის რეჟისს უმუხთლა,
 უბნის ბიჭები დაიძმობილა.
 მერე სკოლაშიც ააყვია ცუდღუტებს
 და „სატალოთი“ გახდა ცნობილი.
 ეტანებოდა დილის კინოებს
 „ვეუნდებოდნენ“ რაშიმ რჩეული,
 ჯერ ნებებოდნენ ესკიმოებით
 ლადიმის წყლებით და ტკბილეულით,
 მერე კი ლუდით... ლუდით... ოღონდაც
 არ მოეწონათ... არც დაიძინიეს.
 დარდიმანდებათ თავი მოჰქონდათ
 და გამხელისა შერცხვით ყვირილებს.
 ლახტს თამაშობდნენ ნარიყალაზე
 ან გაპყურებდნენ ქალაქს ციხიდან.
 ისანი, როგორც ქალი ლამაზი,
 მტკერისპირად ნისლის კაბას იხდიდა.
 ცურავდა დილის მოღურჯო ბოლში
 კუს ტბა თუ ბაღი ბოტანიკური
 და ნარიყალა — დევების კოშკი
 ცაზე ლეგენდის კვამლით მიკრული.
 ხან კოჭაობდნენ სანაპიროზე,
 ხან ტრამვაიდან სწავლობდნენ ხტომას,
 ბლომად მიჰქონდათ პაპიროსები
 ქართული პური და ძეხვიც ბლომად.
 დიდი ყულაბა ბუბას უცდიდა
 და უზოგავდა სარჩოს მუცლიდან,

მიიჭრებოდა ბუბაც ირემთან
 და ყელზე დანას დაადირებდა,
 უჩიხიანებდა, აჟანჯღარებდა,
 თანაც დროდადრო იღგა კარებთან
 გაფითრებული, თავაწყული,
 ცახცახათა და სმუნაღქცული.
 მაკრატლითა და წინდის ჩხირებით
 გაწვალებული ჰყავდა ირემი
 და ასე ჰქონდა გამოუღვევი
 ტკიცინ-ტკიცინა მსხვილი ფულები.
 ფული ეს სიტყვა როცა გაისმის
 მთერალი მაშინვე ხდება ფხიწელი.
 მოხუცი კარგავს სიღარბაისლეს
 და ბავშვი ხდება დარბაისელი.
 ვინ აღარ არის ფულის მოაჯე,
 ბავშვიც კი ფულის მახვეწობია
 ის ფულის ნიშანს ბევრს აღმოაჩენს,
 სანამ ხუთ ნიშანს შეასწავლიან!
 ერთ მშვენიერ დღეს კინო „სპარტაკში“
 დილის სეანსი როცა დამთავრდა,
 დამთავრდა კიდევ ბავშვთა პარბაში
 თავაშეგებულთა და ონავართა.
 კარებში იდგნენ ახალგაზრდები
 და უბოდიშოდ ართმევდნენ ჩანთებს,
 სხვა დროს მამაცნი და გულადები,
 დაბნეული და წამხდრები ჩანდნენ.
 სახლში კი ატყდა საშინელება
 და ერთი ვაი-უშველებელი,
 გულმემოყრილმა შინაბჭრებმა
 გაიციტეს ყველა მასწავლებელი.
 მთელი ოჯახი თუმცა გოდებდა,
 აუშდრეველი ჩანდა გარედან,
 ბუბას იცავდა თავგამოდებით
 და ყოველივეს სხვეს აბრალებდა.
 მაგრამ ყველაფერს მისვდნენ მაშინვე
 ყულაბას ეცნენ-სახეშემოილნი
 და თუმანილა აღმოაჩინეს
 ისიც მაკრატლით გვერდებშეჭერილი.
 ...მაშინ სკოლასთან რაღაც ავებდათ
 იყო პატარა სასაქარლამო,
 სადაც უღვევად იყო გამფტეტი
 ბავშვებისათვის აგრე საამო.
 გარეთ ლელავდნენ თანატოლები,
 უთვალთვალვებდნენ ბუბას ქუჩიდან,

მაგრამ „ჩვეების“ გადასწორებას ბუბა ერთხელაც არ შეუწინდა. „ჩვეს“ აიღებდა, და ტელეფონთან შეჩერდებოდა სალაროს უკან, უბის წიგნაკში იქექებოდა, და ყალბი „ჩვეიც“ მზად იყო უკვე. მაგრამ ერთ დღესაც ატყდა დებოში, მოგროვდა ხალხი ცნობისმოყვარე და წყველა-კრულვით სკოლის ეზოში შემოქლომინდა სქელი მოლარე. სულს ვერ ითქვამდა სახემშლილი, (გულით სწეული იყო ვეების.) ცალ ხელში ბუბას ყური ეჭირა, ცალითაც მთელი შეგერა ჩვეების. ბუბა გარიცხვას მაშინ გადაარჩა და გაფრთხილება აკმარეს მხოლოდ, მაგრამ დახედეთ! იმ წელს წამთარში ისევ მოლარემ იმსხვერპლა ბოლოს. ინათლებოდა თოვლის ემბაზით თვითეული ხე, ქვა თუ ნაფოტი. ბავშვები, ყოველ დასვენებაზე, თოვლში გაფრბოდით და ვვუნდაობდით. ზოგი თამამი და თავმომწონე შორს მიდიოდა სკოლის ეზოდან და გზად მიმავალ უცხო გოგონებს მძიმედ დაზეპილ გუნდებს ესროდა. ვიღაცამ გზაში ქაქანი მორთო და შემოგორდა ეზოში წყველით. წელს ქვემოთ აწინდა გუნდა მორტყმული, წელს ქვემოთ! თუმცა სად ქონდა წელი!! „ვიცი ვინც არი ის არააზადა, ას ბავშვში ვიცნობ თვალად, ტანადო“ ჰოდა, ძებნასაც კი არ დაზარდა, ადგა და ხელი ბუბას დაადო. შინ დაითხოვეს დასჯილი ბუბა, გარეთ კი ჩუმად ცვიოდა თოვლი და თეთრ ბურანში გახვეულ უბანს „ნავთის“ ძახილი ესმოდა შორით. თოვდა და თოვდა... ზამბახ-გვირილებს ზამთარი ჰყრიდა ათასი პეშვით და სიჩუმეში „ნავთის“ ყვირილი, დახტოდა როგორც თრითინა ტყეში. უცებ ფეხის კვრით კარი შექანდა და შემოიჭრა ოთახში ხვნეშით მთლად დამთვლილი ქურთი მენავთე ორი მოზრდილი ბიღონით ხელში, კლასი შეირჩა და აგუგუნდა,

ბუბე უნგრის თითქოს კრაზანას. — ჰა, ხაზიკა, რამთონი უნდა... აი იმ ბიჭმა გამოაგზავნა... ფანჯრებს მიეცვივდით: გზაზე კიოსკთან წყალს მიირთმევდა ბუბა ანგალი, ხელებს გვიქნევდა და იცინოდა, ტკბებოდა თავის ნაფშაკარით. ყიფინით ფანჯრებს ახანზარებდა კლასი სიჩუმით ნამარხულვე, მოვიხედეთ და... ღია კარებთან ეყარა სველი ნაფებურები. აი ბუბაზე რაც კი ვიცოდით, რამე ამბავი თუ ეპიზოდი, რაც გავისხნებ მის მოლოდინში... მოვიდა ბუბა, მოიბოდიშა, მერე ბოთლს დასწვდა დარდიმანდულად და ოსტატობაც მიჩვენა სრული, შამპანურს კრინტიც არ დასცდენია, ისე დალია მშფოთვარე სული. — ჩემო ჯოკია, დაიწყო ბუბამ, — მოდი, დავლით, ჩვენი ბავშვობის, ექვსი წელია, რაც ბაზრის უბანს და ოცდამერვე სკოლას დავემორდით. დროს არ ვაგდებდით აინუნშიაც და, აჰა, უკვე სკოლას ვამთავრებთ. შენ კი რა გიჭირს, თავი ქუდში გაჭებს, — აკადემია გელის სამხატვრო. კარგად ხატავდი, რაც მართალია, დიდს ამყარებდნენ შენზე იმედებს, ახლა კი ჩვენთვის სადღა გცალია, დროს ასე რიგად ვერ გაიმეტებ. თუ ნახვა გინდა — მნახე დილაღ, ბუბა როდია ბიჭი ურიგო. მხოლოდ თამაშზე თუ დაგინახავ, სტვენ და ღრიალებ — ნაღდად ხულიგნობ! არც „ზემელზე“ ხარ, არც „რუსთაველზე“, ერთმანეთს ვხვდებით ასე შემთხვევით... ... მერე ბავშვობის ფათერაკებზე ბევრი ვიცინეთ და სმას შევეყვით...

* * *

გვიან „დინამოს“ სალაროებთან მომცრო კოცონებს უსხდნენ ბიჭები და მათ სხველებს დამახინჯებით

ძირს ქვაფენილი იმეორებდა.
მოჩანდა როგორც ტვერი შუბების,
რკინის მესერი —

ჩრდილით ტყუპები.

აგტომობილთა ფარები წამით
გაქცეულ ჩრდილებს კედლებს ახლიდა,
თითქოს ავსულებს ერთ-ერთი ღამე
ამოებიათ ტროის ალიყიდან.
რკინის მესერი მაღალ-მაღალი
მართლა მოჰგავდა აღერილ შუბებს,
ეს გნიახი და აყალმაყალი
იმ სულს, რომელიც ბანაკში სუფევს,
იდგნენ ან ისხდნენ გზის ჩაყოლებით
ამდენი კაცი ღამეს ათეფდა,
თუმცა „დინამოს“ სალაროები
გაიდებოდა დილის ათიდან.
ისხდნენ ან გუნდად იდგნენ ბიჭები,
იყო მსჯელობა, დავა, კამათი
და თვითყულის სმენა იჭერდა
სახელებს, როგორც ჩიტს კაკანათი.
და ვრცელდებოდა ზეპირი წიგნი,
დილაზე არცთუ მცირე ტირაჟით,
ფათურაკები რიგი და რიგი
შერლოკ-ჰოლმისი თუ კვატანტიარძის.
ზოგი ყვინთავდა გალაყნის ძირას,
ან ჩუმად სტვენდა საყვარელ მოტივს
და კნაწუნებდა მზესუმზირასებრ
ლაზღანდარობა და ანეგდოტი.
ხან სიმღერებით ვიფრინეთ ძილი
და ძილთან ერთად წუთები თვლემის
ხან „დვა უდართი“,
ხან ლაზტის ცემით,
ხან „მრგვალი ვირით“
ხან „გრძელი ვირით“,
სანამ დიდმიდან არ შემოვიდა
რძითა და მაწონით ნამდვილი ვირი.
მოვარბენინეთ პური თონედან
და წავისხმსეთ ადრიან დილით.
ქუჩებს მოედო ბოსტნების სუნი.
მზე კი ცოცხვით ვჭირათ ხელში
მეგზოვებს,

და მათი ზრუნვით

სულ სხვა ხდებოდა ქალაქის ეშხი.
მაღე იმდენი ხალხი მოზღვაავდა,
ქუჩაც ყაყანი იხე აივსო,
გარეთ გამოსულ ბაზარს მოჰგავდა
საშვიდნოემბროს და სამაისოს.
ღამისმოველების ტალღა ევება

მაშინ აზავთდა და გაძლიერდა,
როცა მოვიდნენ მოლარეები
და მხედრიონი მილიციელთა.
მოდგა თუ არა ცხენების მწკრივი
ბიჭებში სტვენა ატვხა ზოგმა,
ზოგი ცუდლუტიც მაშინვე მოჰყვა,
„ვინ თქვა არსენა მოკვდაოს“ ყვირის.
ჯერ ისევ აჭერს მზე აღმაცვრად,
ჯერ ერთ საათსაც არ გაუვლია,
სალაროებზე გაჩნდა წარწერა,
„ყველა ბილეთი გაყიდულია“
ბრბო აირია ზაფრანდაკრული,
დაკარგა თავის პატვისიცემა.
მესერზე ატყდა ქვების რაკუნი,
სალაროებზე — მუშტების ცემა.
და ბუზღუნებდნენ: „ამ თაღლითობას
არც პატრონი ჰყავს, არც გამკითხველი?
მიდგა და მოდგა

და ხელს ითობდა

ათასი ჯურის გადაწყვიდელი.
და იზრდებოდა ფასი თანდათან,
მაინც რა ღირდა ერთი ბილეთი,
ზოგმა შეიხსნა მჯავის საათი
და ზოგმა დათმო ველოსიპედი.
„თუ ვერ ვიშოვე ბილეთი, მორჩა,
ვერ დამაკავეს რკინის ჯებირიც,
ან გადავძვრები სადმე მესერზე,
ან შეგვარდები სხვა ბიჭებივით.“
მეც ავედევნე უბილეთოებს
და იერიშზე მეც გადავეშვი.
ის იყო კიდევ შიგნით შეგტოპე,
რომ ვიღაც კაცი წამწედა კარებში.
სწრაფად შეგვრგვეს „ჩორნი ვორონში“
თითქოს და ციხე გვქონდა მისჯილი
და მალე სადღაც, დიღმის ბოლოში,
ძირს ჩამოგვრგვეს სტვენა-ყივინით.
ირგვლივ ჰყვაოდა მინდვრის ბილილა,
მტვერში კუთავდა შარავზა თეთრი.
ბიჭებს ვუთხარი მოდი, ვირბინოთ,
რეპორტაჟს მაინც მივუსწროთ-მეთქი.
„კარგი, მოდისო“...

და შევეყვებით

დიღმის ეზოებს, ხეხილებს, ვაზებს,
მაგრამ სულ მალე (ჯერ მოუდღელი!)
მარტო მოვრბოდი სამხედრო გზაზე.
მარტო მოვრბოდი, გზა იყო სწორი,
მჩატედ მოვრბოდი, ძალას ვიკრებდი

და, აჰა, ერთგან კოტეჯებს შორის
გზად გამოიჭრა მოტოციკლეტი.
მამინვე კვამლის სუნი ვიწყოს,
გადიგრიალა, გაჰკრა მუხურად,
მძლოს ტოლსტოურა ვევა ტილოსი,
ვარსკვლავიანი ქუდი ეხურა.
მოერბივარ თითქოს მზე მირტყამს უროს,
ხვატი სხეულში დენივით მივლის,
მზე მუჭში მიმწყვდევს,
რომ გამომწეროს

ჩრდილი —

ხან მოკლე,

ხან გრძელი ჩრდილი.

წინ ყანებია მწვანეკორნება,
ხან ოწინრები იწვდიან კისრებს.
მოტოციკლეტი ხან ჩამორჩება,
ხან გვერდით მომდევს

და ხანაც მისწრებს,

ბოლოს უცნობმა სვლა შეანელა,
მოშიასლოვდა

და მოკლედ მოჭრა:

— ყოჩად, კარგია მართონელო,
და მერე ისევ,

— კარგია, ყოჩად!

მერე რაღაცა თქვა სასაცილო,
გვერდით მომისვა როგორც ლტოლვილი,
— ალბათ ფეხბურთზე არა, ყმაწვილო?

თვალი ჩამივრა თანატოლივით.

ჰა, სტადიონიც ამხელს ხვაშიადს
და მილიციაც დიდ ჯაფაშია —
გზას გვიკაფავენ ხალხს მისეულნი,
გვესალმებთან მოკრძალებულად.

და გულში ვფიქრობ, ვილაც ღირსეულ
დიდკაცთან ერთად მოვბრძანებულვარ. —
სამვით შევედით

და ვიყაბულეთ

ერთი ადგილი ლოფსთან ქვევით...

უკვე დრტვინავდა დევთა ქვაბული
ღრინაცულით და ხელების ქნვეით...

ახლადგაცნობილი კაცი სპორტის ოსტატი
აბელ როგავა გახლდათ. მან ჭოკიას დიდი წარ-
მატებები აღუთქვა მძლეოსნობაში და ურჩია
მასთან ევარჯიშა სექტემბრიდან „დინამოს“
სტადიონზე.

შინ მოპარუნებულ ჭოკიას მავიდაზე ბუბას
მოტანილი ორი ბილეთი დახვდა.

ორშაბათს კარნახისათვის
ჭოკიას კლასი დაატოვებინა.

მასწავლებელმა
ერქინული
გონიერებისა

ზოგი ფანჯარა საკლასო ოთახს
დერეფნის მხარეს ქუჩისკენ ჰქონდა.
თეთრად შედებილ მინებზე ისხდნენ,
როგორც პეპლები თალსოვანები,
ფოთლისოდენა და მუჭის სისხლად
ამოფხაჭნილი ტუჭრუტანები.
დავხატე თვალი და მივაკარი
ერთ-ერთ ამნაირ ტუჭრუტანაზე.
ავად აბზინდა თვალის კაკალი,
თითქოს ციკლოპის ან სატანასი,
მასწავლებელი თითით მტუქსავდა
და მიყვიროდა: „მოშორდი ფანჯრებს“.
თვალი იმდენად იყო უზადო,
შესრულებული იმდენად მარჯვედ,
ყველას ნამდვილი თვალი ვგონა,
უბრალოდ ვჭეიც კი არ შეჰქონდა.
მასწავლებელი უეცრად გაშრა
და რა თქმა უნდა გაწყრა საშინლად,
როცა ყოველგვარ ეჭვის გარეშე
ნახატი თვალი აღმოაჩინა.

— ლაში? ა, ლაში?! — ყვიროდა
დიდხანს,

არ იქნებოა შენი საშველი.

.....

დამრიგებელმა კი ცივად მითხრა:
ხვალვე მოვიდეს მამიდაშენი.

• • •

ფუნიკულორზე თუკი ასულხართ
და თბილისისთვის გადაგიხედავთ,
როგორც ათასი კითხვის ბასუსი,
ქალაქი ისე მოჩანს იქედან.
ქალაქი მოჭკავს დიდებულ სურათს,
მაგრამ აჰა-იქ უცხო ხილვებით
აიჩინჩებება კუბიზმის სულიც
კონუსით, პრიზმით და ტეხილებით.
მერე თანდათან რბილდება მწერა
და სახურავთა წითელ წარღვნიდან,
ჯერ ორთაჭალა ამოდის ნელა,
ვით მუხამბაში ძველი არღნიდან.
მერე იშლება ქვის სიმფონია
და სიმფონია მინის და რკინის.
თითქოს ქალაქი დევის თონვა,

წითელი ფერი ღვივის და კივის, ერთდროს ჭადრების მწვანე ჯებირი სანაპიროსთან ერთ სახლს შევნიდა, კომუნარების ბაღს მიბჯენილი ეს იყო ჩვენი სკოლის შენობა. სკოლის პირდაპირ, როგორც კონუსი შეთანხმებული თითქო დრო-ჟამთან, ვეგებრთელა თეთრ სოკოსავით საპარაშუტე კოშკი მოჩანდა. ზემო სართულში იყო ჯიხური და ცახცახებდა როგორც ფოთოლი. თითქოს მიწიდან ცად გარიყული დირიებალია ანდა გოდოლი. როცა არ იყო ხტომის სეზონი კოშკზე ვიყავით ახირხლულები. ძირს ქუდებივით სჩანდნენ ვსონი აესილი ქვეების ხურდა ფულებით. ქალაქს დაეცქვრდით დევის სოკოდან, უქარო დარში, როცა თბილოდა. შიგ შეყუყულებს თავი მოგვექონდა, ზოგს მეციხოვნედ, ზოგსაც პილოტად, ხტომის სეზონი როცა დგებოდა, სულ სხვანაირად გვიძგერდა გული, მივიდოდით და იმდენს ვტკებოდით, რამდენიც გვექონდა საუზმის ფული, გაკვეთილების დამთავრებამდე მოსწავლეებზე არ ყიდდნენ ბილეთს, მაგრამ დარაჯი იყო შექრთამე, ყაბულდებოდა სრულიად მცირედს. ბაღში ყოველთვის იყვნენ ბავშვები, „შატალოებზე“ — მუდამ მრავალი, ამიტომ დარაჯს ამ შეთავსებით ცუდი არ ჰქონდა შემოსავალი. პოლა იმ დღითაც ქრთამით ავედი, — „სიფთა ხარ, აი, პირველი ხტები!“ „კლასში „ფიზიკა“ სხნიდა გაკვეთილს, მოჩანდა დაფა, მერხები, მხრები. ერთიც გაუხედე ზეცის კაბადონს და გადაეშვი ძირს გამხნეებით, მაგრამ ო, ნურას უკაცრავადო — ცამ ილღიებში მტაცა ხელები. ვერ გეტყვით, მაშინ რა განვიცადე, ერთი კი იყო — არ დავიბენი. კარგა მანძილი იყო მიწამდე და ქანაობდნენ კოშკის კიბენი. და პარაშუტი ზორბა ქორივით თავს დამცხრომდა ფრთებგაფოფრილი.

ასე მეგონა, ცხენზე ვიჯექი და ვირწვოდი მთელი სხეულით და ქუნა როგორც ცხენი ჯაგლავი, ლაჯებში მყავდა გამომწყვდეული. ბაღში მაშინვე ატყდა განჯაში და ბრბო ყაყანით შეგროვდა ქვევით, გულგრილის როლი გავიტამაშე: დავიწყე ღრეჭა, ხელების ქნევა. კლასში შემნიშნეს, მოაწყდნენ სარკმელს, მე კი ტკუიდან მთლად გადავედი — ამოვაცოცე ჯიბიდან სარკე და მზეს გაგვარი, ვით კეკს-აბედი. და მზეც წრიპინით ასტა სარკიდან ცირკის გაწრთნილი თეთრი თავგვივით, კლასში შეფრინდა, ჭერს დაეკიდა, გადააქოთა ჩრდილის არქივი. მზის ნაოხუნჯარ ფრანად შეფრინდა. მხიარულება ყველას არგუნა, ყველა წიოდა და თვალებიდან ვერ იშორებდა მზის თეთრ თავგუნას. როცა მობეზრდა ქროლვა-თარეში, ოინბაზური ხტუნვა-თამაში, უცებ გაება შავ სათვალეში, როგორც ებმება თავვი საფანგში. ეს დამრიგებლის გახლდათ სათვალე, თითქოს მახეში მე გავები ისე ჩათვალეთ. ხელებმორბილივით მიმწერდა ხალხი, შენობებიდან გამოცვნილი. ქუნა კი თითქოს დგებოდა ყალყზე და ჭიხვინებდა ურა ცხენივით. უეცრად დაცხრა დიდი და მცირე სული განაბა და ხმა გაკმინდა — ვილაც გადმოდგა კოშკის ბაქინიდან და კატასავით გამოაქყვა დირეს. პარაშუტს თავზე მოექცა სწრაფად, ჩამოგვიდა მავთულის ბაგირს და პარაშუტიც დაქანდა დაბლა და ყიყინისგან აფეთქდა ბალი. და ხალხი, ხალხი აუარება ფუტკარის სკასავით გვეხედა ირგვლივ. — „გთხოვთ, წარმოგიდგეთ — შურკა ხარებმო — გასტროლოთრი ოდესის ცირკის!“ — რუსულად მითხრა

და მეგობრულად თმა მომიჩეჩა, რალაც მებუმრა, გზაზე გასული ერთიც მობრუნდა და მიესალმა ხალხს უხერხულად...

გზაჯვარიდან

ამ დღეებში ჯოკია აბელ როგავას შეხვდა სამხატვრო გალერეაში და თავისი გასაჭირი უამბო. აბელი სკოლაში მიჰყვა.

იმვე ზაფხულში ჯოკია ლამხმა ათწლედი დაამთავრა და ცხოვრების ახალ გზაჯვარედინზე გავიდა.

არც მეცხრე ძმა ვარ, არც უფლისწული,
 არც ფათერაკის მაძიებელი,
 ერთად შევირლა და გახიზნულა
 მზისა და მთვარის საბრძანებელი.
 არც სიზმარში ვარ და არც ზღაპარში,
 არც რაინდი ვარ, არც უცხო ელჩი.
 არა მკიდია ზურგზე კაპარჭი,
 არც მგზავრის კვერთხი მიჭირავს ხელში.
 გზაზე აგდია ლოდის ნატეხი,
 როგორც სასწორი მაღლის და ცოდვის, —
 ზოგისთვის ძველად გამოსადგვი,
 ზოგისთვის მხოლოდ სამარის ლოდი.
 და შეუცნობი იდუმალებით
 მიშინებს წუთი საბედისწერო,
 რათა ცხოვრების გზა გასავლელი
 გამიადვილოს ან გამიძნელოს.
 და ყოვის წუთი, თითქოს წეროა,
 რა ისმის ხმაში კარგი თუ ცუდი?
 და რახან ლოდი უწარწეროა,
 ზედ პირველ ასოდ სკუადება წუთი.
 და იტვიფრება სხვა უფრო დიდი,
 სხვა უფრო ძნელი წუთების მწკრივი.
 ეს მათი ჯამი აღნიშნავს სიკვდილს
 ან ბედისწერის არწიველ ყივილს.
 ო, ღმერთო ჩემო, მომე იმედი,
 ყმაწვილის რწმენა კეთილი ჰყავი.
 ვერ დაჯვარდები მხოლოდ მცირედით,
 მომე, ო, მომე ხვავი და ხვავი
 ბედო, წყალობას თუ გაიმეტებ —
 მოვეტანები ნადავლს ქორულად,
 ერთად მომეცი ყველა სიკეთე,
 ერთად, ერთბაშად და ერთდროულად!
 საბედისწერო წუთს ვიჭერ გრძნებით
 და ზელზე ვისვამ ჭიამაიად,
 წუთო, შეისხი, შეისხი ფრთებად
 ჩემი ჩურჩული და ლათაია,
 ო, გიციობ, წუთო, ვარსკვლავთ ნათესავს
 წუთო, მჭირდება შენი მისწობა,
 დაგთესავ, წუთო, ფერში დაგთესავ
 და სულში გაგზრდი მარადისობად.
 გაფრინდი, წუთო — მფრინაო თესლო,
 და ბედისწერის ჯადოსნურ ლოდზე
 ის წააწერე, რაც უნდა შევძლო,

გაფრინდი... საგზლად გაგატან ლოცვებს...
 სულში სხვა ჩქამი, სხვა განგაშია
 და ფეხზე დგება გზა უჭკველი,
 ო, რა მცირეა, რაც გამაჩნია
 და რა დიდია მოსახვეჭელი!
 მოდიდდა ეამი გამოფხიზლების,
 მოდიდდა ეამი და გადმოდინდა.
 მირაქებევით დგება მიხნები
 სხვა უფრო დიდი პორიზონტიდან.
 დროა სხვა ფიქრის, სხვა აღზევების,
 დროა ნამდვილად კანის გამოცვლის.
 უნდა დავაგდო ძველი ჩვევები,
 როგორც ნახშირი ტანისამოსი.
 დამდგარა ეამი ახალი სმენის,
 ახალი ყნოსვის, თვალის ახელის.
 საღებავების ჯადოსნურ ენით
 რამდენი რამე მაქვს გასამხელი!
 უნდა მიაგნო შენს მოწოდებას,
 როგორც დასაწერ წიგნის სათაურს,
 რომ არ თრგუნაედეს სულს შეკოდება
 და აღარ გქონდეს ბედთან სადაო,
 უნდა ნამდვილი გზა გამონახო,
 თორემ ცთომილი გზის გავლის შემდეგ,
 სასტიკად იწვენევს შენი ოჯახი
 საბედისწერო ნაბიჯის შედეგს.
 ... სალამურივით ვარ გამოთლილი
 და ასაფრენად ფრთებაწურვილი,
 მაქვს იმედები და მოლოდინი,
 შექმნის და ძალვის დიდი წყურვილი.
 ფუნჯია ჩემი ბედის ჭოგრიტი
 და ჯადოსნური კვერთხი, ისარი,
 ფუნჯიდან წვეთავს ნათილისმარი
 მომავლის ხილვა, ფიქრი, სიზმარი,
 ის ჯადოსნური გასაღებია
 ბროლის კოშკების თუ ცხრაკლიტულის,
 ფუნჯზე აცხია რაც მზმანებია
 ნათყნებარი თუ წაითხული.
 მე მაქვს სიზმრები მაცთუნებელი
 და ვფურცლავ ბედის ჯადოსნურ რვეულს,
 ყრმას მეოცნებებს, როგორც შეპფერის,
 როგორც შეპფერის ღმერთების რჩეულს
 დღეა, ღამეა — ჩემი ფრთებია,
 რას არ მპირდება ხმა იდუმალი,

იმედები და სიზმრები
ჩემი საწოლი და სასთუმალიც.
ო, რა საშინლად დიდ დღეს შვევები,
სიძნელები ო, რა დიდია,
ჯერაც ბავშვობის ძველი ჩვევები,
ვით საგზლის აბჯა ზურგზე მკიდია.
თუ ჯადოსნური ფანდი არ იცი
და თუ არა ხარ დალის ნაშობი,
სულაც არ არის დღეს საკმარისი
მცირე საგზალი შენი ბავშვობის
თუ არ შექმენი ახალ სიცხადეთ
ძველის ქაოსი მძიმე და რთული,
თუ ახლებურად არ განიცადე,
არ გაიაზრე შენამდე თქმული, —

შვერისხავს დევი, ჭურივით ჩაგფლავს
და გაბზრიალებს ბედი ჩიკორად...
გაქრება შენი ამოო ჯაფა, ბიზლირისხა...
როგორც იყო და არა იყო რა...
მზადა ვარ, სულო, შენი საჭმისთვის,
შენი მორჩილი ყმა და მონა ჭარ,
მორჩა...
გათავდა... ველარ დავიციდი
და მთროლოვარ ხელებს ეუწედი მომავალს.
გზაჯვარედინო,
ხელში ავიღებ,
პალმის რტობად შეგკონავ დღესვე
და გამარჯვების მაცნე თარიღებს
თეთრ ჩიტებივით შეგიფრენ მხრებზე...

* * *

დაიწყო სამხატვრო აკადემიაში მისაღები გამოცდებისათვის მზადების დღეები. ჯოკია ბევრს მეცადინეობდა... ვარჯიშობდა ფერწერაში. აბელ როგავა ზელოვნების მოყვარული გამოდგა, დიდად დაინტერესდა ახალგაზრდა შეგობრის შემოქმედებითი ბედ-იღბლით. ისინი კვირაობით ჭალაქვარეთ ვადიოდნენ. ტილოზე გადაჰქონდათ ციხე-ტაძრები, ხედები. ერთ დღეს მეცხეთა-არმაზის საწახები შემოიარეს.

მზე გამამდარი გლეხკაცივით მთლად გაზარმაყდა,
შუბს დაებჯინა და კიუტად დადგა არმაზთან.

ზურგზე ხორაგით, მოლბურტებით, და ანკესებით
დავხეტიალობთ... წვიმითა და მზით ვიკემსებით.

დგება ალგეთი... თრიალეთი — მგლის სალკვევით...
მოცურავს სული ისტორიის, სული ლეგენდის.

ორბივით ქუში ქონგურები თითქოს მისნობენ —
მზეზე ჰკენკავენ სიჩუმეს და მარადისობას.

ხვეში ჩავედით და მივწეკით
ბიბინა მოლზე,
სადღაც ბაწია ხეაკუნა სწავლობდა „მორზეს“.

მდინარის პირად ამოვიდა ვეება კაცი,
მხარზე გაედო (როგორც ჩანდა შორიდან) ვარცლი.

კაცი ზვეიდან მოდიოდა, ხოლო ქვევიდან
პატარა ბიჭი ლომა ხარებს მიიღენიდა.

უცებ ხარები, ბრვე ხარები (ო, საოცრება!)
იმ კაცს როგორც კი გაუსწორდნენ, იქცნენ მოზერებად.

ვარცლი კი არა, თურმე დეკაკის ნავი მოჰქონდა,
ნავი მოჰქონდა... ნავი ვარცლად ჩანდა ოლონდაც...

მერე მოზვრები, კუდბაწარა და შავხალემა,
ნელ-ნელა ისევ გაიზარდნენ, იქცნენ ხარებად.

— ერიპაა, ამას ვისა ვხედავ, შენა ხარ კაცო?
მაშ გამარჯობათ! — მოგვებულა მისი როხროხი,
თითქოს ფესვებით ამოთხრილი დაფშუნეს გოროხი.

ნავი ჩამოდგა, მოიხადა პატარა ქუდი,
რალა პატარა — ზორბა იყო, ვით ყვავის ბუდე!

— სად დამკარგე, ვერე უნდა, შე კაიკაცო?
ე კარგი ბიჭი ვილა არი, რო აღარ მაცნობ?

...ნავის მთრეველი დევის ჩრდილი გაწვა მამონტად,
თითქოს მამონტმა ლევენდიდან გადმოაბოტა.

მე კი მეგონა, თითქოს ტიტანმა
მცხეთაში მწუხრი თავის ბეჭით შემოიტანა.

თითქოს დღე იყო იღუმალი, დღე რამ გრძნეული,
პრეისტორიულ ქამთასელიდან ამოხეული.

გზაზე მანქანის გრძელი ჩრდილი წამოიშხვართა
და მწვეარივით გაინაბა დევის ტიშკართან.

მანქანის კარი გაიღო და ვილაყამ რიხით
მკერდზე ყოჩივით აიტატა ვეება ტივი.

— აბა, მიიღე, ძია სანდრო, სტუმრად მოდიან,
აპანდე „გრემიც“ გამომართვი, სამი ბოთლია.

სულგუნი, დოში, შამაია და ხიზილალა
ჭრელ ხურჯინიდან დასტა-დასტად გადმოილალა.

— აი, იცოცხლე, ქორწილებში მენახე მუდამ,
სტუმარიც, ღმერთმა აგაშენა, ვეეთი უნდა!

მაინც ვინ არი, მითხარ ბიჭო, ვინ სტუმარია?
— აბა მე რავი, ძია სანდრო, ბევრნი არიან.

ერთი რუსია, სულ იცინის, ზორბა კაცია,
ტანზე სახლვათ კაპიტანის ფორმა აცვია.

დიდს და პატარას ხელს გვართმევდა სულ სათითაოდ
სვეტიცხოვლის და კანდელაკის ნახვა გვინდაო,
ფრთხილად იყავი, ძია სანდრო, არ გეჭიდაოს.

გორში არიან, რაიკომის მდივანიც ახლავთ,
სახლში დაუსვდი, ამოვლენ, მახლას...

ეს ვერე... შენი სტუმრებისთვის რახან ვწალიწობ,
ერთი თლაში ჩამასხი სამაღარიჩოდ...

* * *

ასწლოვან მუხებს მოეფარა მზე სანახვეროდ,
მუხების ჩრდილში წაიხეხესეთ სახელდახელოდ.

მასპინძლობაში წილი იდო ყველა ასაკმა,
ვინც მოიხელთა ძია სანდრომ, ყველა დასაქმა.

— აბა, მიდითო, სულისმოთქმას აღარ აცლიდა...
ზოგი საცერით გამოზრბოდა, ზოგი ვარცლითა.

შეიქნა ერთი ფაცაფუცი, აყალმაყალი,
მიტქონდ-მოტქონდათ შამფურები, ჩაფი, მაყალი.

სახანკლე ქვაბი — მუზარადი ბაყბაყდევსა.
არც ჯიხვის ყანწი, არც ჭინჭილა არ დავეიწყათ.

დღვის ჯალაბმა გაგვიფინა მოლზე ფარდაგი,
სტუმრებმა თავის შესაქცევად ვთხოვეთ ჭადრაკი.

მანაც გადმოგვცა, როგორც თასი საალავერდე,
ქვები არ გვეყო, აედექით და შაშით გავერთეთ.

და როცა შუკა
გააშიშვლა მანქანის შუქმა, —
ლიფსიტასავით ასხმარტალდა პატარა შუკა.

ფარების შუქმა აუქშია ხეებს ჩრდილები.
ფოთოლდაფოთოლ ჩიტებივით ჩათვლემილები.

დანლიწა ღამე ყანასავით და გამოჩალა,
საყდრის კრამიტი გამოზობლდა ვით კიბორჩხალა.

ლანდებმა მცხეთა გადატოპეს და გადასერეს,
შუქი თვეზივით ჩუმად ხვედა ჩრდილის ფაცერებს.

შუქმა გადაჰკრა სვეტიცხოვლის გუმბათს ზემოდან,
(მორწმუნეს ალბათ ანგელოზი ეგონებოდა).

და ქონგურები ბუებივით გაფუყულები
ძირს ეცემოდნენ გალაგნიდან მოთიბულები.

რკინის ჭიშკართან აიზღარბა ჩრდილი ორდობის,
გასხლტა კუნელი, აფართხალდა თითქოს ხოხობი.

მანქანის ფარებს ეხვეოდა ბოლქვი ქინქლისა,
სინათლემ ღამე მიიწება და მიიგლისა.

როგორც ახდელ სკას დაეხვიოს ფუტკრის ღრუბელი,
ისე მიაწყდა ავტომობილს იმა უბნელი.

ახალმოსულებს სურნელება მოჰყვათ დეკასი,
დაწინაურდა, მიეგება სტუმრებს დეკაკაცი.

და მისი ჩრდილი სვეტიცხოვლის ჩრდილთან შებმული,
ფარების შუქით გაზრდილი და გავეშებული.

მთელ მცბეთას ნთქავდა ვეშაპივით...
მოდგნენ სტუმრები -
ქათინაურით, გაოცებით თუ გახუმრებით.

— აი, ეს მესმის! — იძახოდა წითურ თმიანი, —
ასეთი უნდა იყოს ყველა ადამიანი!

— ზარემბო, აქეთ! — დაიძახა გაოცებულმა, —
— შეხე, ილია მურომეცი გაცოცხლებულა!

ეს ხელისგული კი არა და ლომის ტორია!
ეს ტორი ქმნიდა ქართულ ტაძრებს და ისტორიას!

ბეჭებია თუ სვეტიცხოვლის გალავანია,
ანდა ვკითხულობ ქართულ ზღაპარს ყარამანიანს?..

— „გთხოვთ ... გაიყანით, ბატონებო, შურკა ზარემბო!
ნომრის ჩვენება ცირკის ვარსკვლავს არ ეზარება...“

ცირკის ჟონგლერი, პიანისტი და აკრობატი!“
(ახალადა მივხვდით ნახევამები იყვნენ ცოტათი).

ზარემბოს მზერა, მიხრა-მოხრა ქქონდა ანგლური,
ახმახი იყო, ფოცხვერივით ტანდაბარული.

ზურგზე მოვდო თავდაყირა თეთრი გიტარა,
წვიმაში თოფს რომ ატარებენ სწორედ იმგვარად.

სწორედ ის იყო, დაილოცა მისი მარჯვენა,
ეს მან მიშველა პარაშუტით ცაში გარჩენილს.

ზარემბო ჩვენსკენ წამოვიდა კატის ნაბიჯით,
და რალაკათი წააგავდა ცირკის აფიშას.

მოხუცებს ქუდი მოუხადა პატივისცემით,
ქალებს კი ხელზე ეამბორა რიდიტ და კდეშით.

შომიბახლოვდა, გამიღიმა და მორიდებით
გამომიწოდა მათრახივით გრძელი თითები.

ის იყო ხელი გაუწოდე,
რომ უცაბედათ
რალაცა ცივმა შემაჩქეფია და დამაფეთა,

გონს მოვეგე და რასა ვხედავ — როგორც ჭინჭილა
ხელში სიმინდის მოხარშული ტარო მიჭირავს!

წამიც და დამფრთხალ მცნეთელებში ატყდა ხარხარი,
მაგრამ ზარემბოს სხვაც ელოდა მსხვერპლი ახალი.

იმ ერთს ურცხვად რომ ჭიხვინებდა ველურ ულაცად
ჯიბებებიდან „ბუბლიკები“ ამოულაცა.

ეზოში მიჯრით ფეთქებოდა სიცილის ნალმი
და მძლავრი ეჭო დგაფუნებდა გალაუნის გაღმა.

შურკამ ვისკენაც წაიწია, ყველამ უგანა,
უგანა წინას აქეზებდა, წინა — უგანას.

ბოლოს ვილაცა გამოუხტა მთლად თითის სივრცე,
ზარემბომ იმ ღლაპს ორი თითი წაავლო ცხვირზე,

დააცემინა და ბიჭუნას ნესტოებიდან
ხურდა ფულების ჩქერალები გადმოკვია.

ბაღლებს პირები დაებჩინათ შოშიებივით
და საცოდავ ბიჭს შესწქეროდნენ შეშინებულნი..

თითქოს ყველანი უზარმაზარ ქვევრში ვისხედით, —
დევის ბუხუნი იდგა ისეთი.

მაშინ, რომ მარტი ყოფილიყო — სინედლე ხეთა,
ალბათ იმ ხორხოსს მოჰყვებოდა კვირტების ხეთქვა.

და რომ მდგარიყო შემოდგომის მელანქოლია,
გახშირდებოდა ფოთოლცვენა, ასე მგონია.

თამადამ სთხოვა და აბელიც დადგა თარჯიმნად;
უხერხულობას როგორც იქნა გადაგვარჩინა.

ბვერი შეისვა, მხოლოდ ორი დარჩა ფხიზელი,
შურკა ზარემბო და მასპინძელი.

„მეკრძალეზაო“, არა სვამდა ღვინოს პირველი,
დეეს აბა, როგორ დაათრობდა ძეხორციელი.

ხოლო სკვორცოვმა, ცოტა ღვინით რომ შეთამამდა,
თავისუფალი სადღეგრძელო სთხოვა თამადას.

„მე, მეგობრებო, ოდესელი ვარ,
მეზღვარი ვარ და ზღვის მკვლევარი,
აფხაზეთში ვარ მთელი წელია,
ფშაგ-ხვესურეთში — თვე-ნახევარი.
ვეჭებ და ვიკვლევ უძველეს ეგრისს,
დროს ბიბლიაზე უფრო ადრინდელს,
ხმელთაუფც ვსწავლობ ანტიურ ძეგლებს,
საქმე რომ უფრო გამიაღვიდეს.
დიოსკურიის ფსკერზე ჩავდივარ
და ერთი მუჭა მზე ჩამაჭეს ბნელში,
შავი ზღვის ფსკერზე ისე ჩავდივარ,
როგორც წარსულში მომავლის ელჩი.
ვნახე სვანეთი და ხვესურეთი,
გზა ლალუმებით განაკაფარი,
თითქოს ნახატი ვნახე სურათი,
გაქვავებული ვნახე ზღაპარი,
გადავიხედე ქონგურებიდან
და დავინახე ქვეყნის სიკეთე,
თითქოს წარსული მხარში შემიდგა
და მომავალში გადავიხედე.
არ განმიცდია ჯერ სიუცხოვის
უხერხულობა არავითარი,

ყოველ ოჯახში მოკეთე ვპოვე
და მასპინძელი სულით მდიდარი
მინდა, ვადიდო ქართველი გლეხი
მაოტებელი მტერთა-ფარსაგთა,
ვინც თურქულ მთვარეს ნალივით გრეხდა
და სპარსეთის ღოშს ხანჯლით პარსავდა.
ვინც აწუნებდა ციხე-გალავანს,
გლეხი იყო და დარჩა დევგმირად,
ციხის ლიბოს და ტაძრის ბალავარს
ჩაედუღაბა და ჩაგვირა.
მტერს არა, მაგრამ სიკვდილს გაექცა,
ტაძრებს ფრესკებად შემოგვეღდა.
ქვა აამღერა და ქვა გაღვესა,
კაცი იყო და იქცა ლგვენად
ჩემს ბუნებობაში სიზმრად მრავალი
ფანტასტიური ჩვენება მდევდა,
სიზმარი ახდა, ანდა ზღაპარი —
საქართველოში სტუმრად ვარ დევთან.
ომში გმირობა სახელს გიქმნიდათ
და ფალავანიც ბეჭრი გყოლიათ.
ერთი ფურცელი ჩემი წიგნიდან
მინდა, მიუძღვნა მცხეთელ გოლიათს...

* * *

დილით ავდექი, გადავიდე მხარზე მოლბერტი
და არაგვისკენ გზა გადმოვფერდე.

მზით ბრიალებდა ბროლოვანი ცის ოკვანე
ყვითლად, ჟოლოსფრად, ყაყაჩოსფრად, სხივმოკრიალედ,

მზემ ლაქვარდები გააჭაღა, გააჩახჩახა
და დაამსხვრია ფრინველების სტვენა-ჭახჭახად.

ფეხქვეშ ბალახზე ხრაშუნებდა დამსხვრეული ცა,
ნაპერწყალს ყრიდა ზღუჯა-ბლუჯად ნაში ურიცხვი.

მამ, დავიწყოთო, ჯვარმა თავი დამიკანტურა
და მეც მოვხაზე მზისდისკოში ტაძრის კონტური,

მზე მოწვეთავდა მისხალ-მისხალ სველი ფუნჯიდან
და გადახატულ ღრანტეებში ღამეს ჭმუჭნიდა.

შუადღით როცა მზეს ტკვერავდა ჭიჭინობელა
და ქვების სიცხემ ქვამუხების ჩრდილშიც მობერა,

წყლისპირ ხეებში შეჭაქანდა თეთრი მანქანა
და წკირ-ჩინჩხვარი ააკრიახ-ააჭაქანა.

სულ ოთხნი იყვნენ... გადმოლაგდნენ გაოფლილები
და წყალში სიციხე ჩაიბერტყეს კმაყოფილებით.

ფეხთ დაინადეს და შეტოპეს წყალში წელამდე,
მე კი თბილნარის საფარიდან ჩუმად ვზვერაფდი.

წყალი დაკირეს... და ცოცხალი შეპკრეს ჯებირი...
წყლის ბინადარნი ამოცვივდნენ ბრმა ელვებივით.

არაგვი ერთი ამობრუნდა მკედარი თევზივით
და ამოპყარა კალმახები მზით მოთესილი.

ერთმა ქამარი შემოისხნა... მოიშილიფა,
ფეხები წყალში ჩაუშვა და იქცა ტირიფად.

მალე ჰამაკი გამობებს იმ ერთისათვის
და ისიც მძიმედ ჩაესვენა დათვის სიზანტით.

სანამ ყინულის ნატეხებით საესე სათლიდან
სუეს დაითრეფდნენ, სანამ, ვინმე შამფურს გათლიდა,

წყალში ჩაუშვეს, როგორც მომცრო წყალქვეშა გემი,
მთელი ტომარა „წინანდალი“, „ბორჯომი“, „გრემი“.

და მწერს და სიცხეს ქვეროებით უგერიებდნენ.
და მერე ღველფზე, რა განელდა ცეცხლის ღულუნი,
ირმის ცურივით აშიშხინდა ჭყინტი სულგუნი.

ბროწეულიდან გამოსწურეს მზე და დაისი
და სადღვრძელო ბულბულივით ყანწზე დაისვეს.

ახსენეს წმინდა სახელები მეფის თუ ხალხის,
ვინც ღირსეულად ატარებდა სკიპტრას და მახვილს,

დალოცეს ჯვარი, ანანური, სვეტიცხოველი,
დიდი მგოსნები — ერის დიდი შეციხოვნენი.

ვიყოთო კარგი მოქალაქე, მეზურე, მეშინდვრე,
სათაყვანებელ წინაპართა ღირსი მემკვიდრე.

ყანწში ჩათალეს დაისივით სსივებგიზგინა
სპარსული ხმლებით აჩეხილი მზე კრწანისისა.

ბოლოს თამადაც ადღვრძელეს — სუფრის უფროსი,
როგორც უფროსი მიწიერის და საუფლოსიც.

ალშრდელი მამა, სიამაყე... ლომი, პანტერა,
დიდთან დიდი და პატარასთან მუდამ პატარა.

დიდი ვაჟაკი, ბრძენთა ბრძენი, დიდი ქართველი —
ჩვენი გედონ „ბარნაბიჩი“ — ტრესტის მმართველი.

ბახუსის სული გადმოსული საესე ჯიხვიდან
მოკვდავთა გვამში აირია და აჭიხვინდა.

მალე „დიდ ქართველს“ თვითვეული ისე ღოშნიდა,
თითქოს თოვლჭყაპი ჭყლობინებდა სველ კალოშიდან.

მიდგნენ და მოდგნენ,
ნიძლავს სდებდნენ და ტყვიებით ამსხვრევდნენ ბოთლებს

თავი გადასდო „ბარნაბიჩმა“ ვაჭკაცობაზე,
თითქოს ეშმაკი შეუჩნდაო მთვრალს და ქინიანს,

თავზე იდგამდა ცარიელ ბოთლს ოინბაზივით
და გაჰყვიროდა, მესროლეთო, არ მეშინია!..

ბოლოს თხილნარში შემოვიდნენ... უცებ შემნიშნეს,
და მომხვნიენ როგორც რაზმი მოიერიშე.

მოლბერტს მიცვივდნენ, მოწინებით ჭვრეტდნენ სურათებს,
თითებს იფშვრეტდნენ, საქმიანად თვალებს წკურავდნენ.

ახედ-დახედეს, მცოდნის თვალით ასწონ-დასწონეს,
მაგრამ დაასწრო „ხაზეინმა“ თავის ამფსონებს.

— შდაა... ხელოვნება, მგლობრბო, რჩეულთ ხვედრია,
ყველაზე დიდი შემოქმედი თვითონ ღმერთია!..

სუფრასთან ძალად მიმიყვანეს... მახრჩობდა ბრაზი.
ხოტბას მასხამდნენ და ფუნჯივით მისვამდნენ ფრაზებს.

ყანწს მაძალბდნენ, მიირთვიო, ნუ დაიმორცხვე,
— აბა, დაულოთო! ახალგაზრდა შოპენს სიცოცხლე!

მსხვერპლს მოითხოვესო ხელოვნება, — იყვილეს ოთხთა,
ჯიხვი წვალეებით დასცალეს და კისერიც მოტყდათ...

მზემ მძიმე ტორი ჩამოადო ბეჭებზე მთვრალებს,
ყაყანი, ცოხნა გადავიდა ხვრინვაში მალე.

ზოგმა ხის ჩრდილი წაიხურა, ზოგმა ლაბადა,
სოლო პამაკში, როგორც იქნა, ჩაწვა თამადა,

თითქოს ობობა აფუთფუთდა აბლაბუდაში
და პეპელასებრ აცახცახდა შავი ულვაში.

მალე მოიჭრა აბელი და დამტყუა კიდვეც,
ჩემს საძებნელად დაჰყოლოდა მდინარის კიდეს.

რა ნახა ოჩოკოშებივით მიყრილი ხალხი
გაშრა, გაფითრდა, ჩაულამდა თვალეები ნაღვლით.

ყველას აართვა საბუთები აბელ როგავამ
და „ხვრეტდა“ ფოტოაპარატით დაუსოგავად.

* * *

მურკამ იმ ღამით გვისახსოვრა ცირკის აფინა
და სახვალიოდ ყველა ცირკში მიგვიპატიჟა.

მცხეთიდან დევი ჩამოვიდა ჯალაბ-მოყვასით,
პატარა ბიჭი მასრასავით ესვა ჩოხაზე.

ანტრაქტზე იგორ სტეფანეს ძე თვითონ გვეახლა
და ერთმანეთის სადღეგრძელოც შევსვით ხელახლა.

და შემოვიდა ცხენშებმული დიდი ფურგონი,
ზედ ისხდა დასი ჭინკებივით რქიან-ურქონი —

აკრობატები, ჯამბაზები, ჟონგლიორები
და... აკუწული ცისარტყელის დადგა მორვეი.

ისროდნენ რგოლებს და იქნევდნენ ფერად არშიებს.
მურკა ზარემზო იმდენ ხალხში ვერც გავარჩიე.

გამოხდა კაცი ფაფარივით თმაწამოზრდილი,
ჭვითკირა კუნთით აბელტილი და დაკორძილი.

მედლებით იყო შეჭედილი და შევერცხლილი
და სინათლეზე უბრწყინავდა თვეზის ქერცლივით.

მაჯები ჰქონდა შეხვეული ტყავით და თასმით
და ვირას მადლა რომ შეტყორცნიდა,
კუნთები ისე ასხდებოდა მკლავებზე, ტანზე
თითქოს კუები ამოძვრნო სილის ბორცვიდან.

ლომკაცმა მუშტი შეიხვია და ერთი დარტყმით
ლურსმანი ლურსმანს მიაყოლა... მოჭედა ლარტყი.

მაჯაზე რკინა დაიგრისა სახელდახელოდ,
ძალაყინისგან გაიკეთა რკინის საყელო.

ბოლოს ლომკაცმა მთელი დასი ფურგონზე შესვა,
ოფლად გაღვრილი ჰგავდა წვიმით მორღვეულ ფრესკას.

ცხენი გამოხსნა და ხელნაზე თმით გამოება.
ცირკში უბრალო ჩურჩულიც კი შეწყდა დროებით.

ნამდვილად იყო სასწაული ჯერ არ ნახული,
კაცმა თავის თმით გაათრია ტვირთი ზღაპრული.

აღფრთოვანებას ვერ მალავდა მცხეთელი დევი
და ხალხს აფრთხობდა ბუბუნით და ხელების ქნევით.

მოვიდა იგორ სკვორცოვი და შურკა ზარემბო

— ხვალ საგასტროლოდ შავი ზღვისკენ მივემგზავრებით“

• • •

ცბელა... ასფალტი დაკენკილა წვრილი ქუსლებით,
თბილისელები თაკარა მზეს ვეღარ უძლებენ.

და ახლომახლო სოფლებიდან გლეხებს ჩამოაქვთ
სიცხით დათენთილ კაცისათვის რაც საამოა:

ქანტი ტყვეობის, ხაფსიანი კბოდე-ფშანების
მაცოცხლებელი სიგრილე და ლორთქოვანება.

ცვრიანი ხილით და ცივ-ცივი მაწვნის ქილებით
ჩამოაქვთ თოვლის და სინედლის განწყობილება.

მე კი დილიდან ვეფარები მთაწმინდის უბეს,
სადაც სიგრილე ჰგავს ფოფინა, უჩინარ ღრუბელს.

ვკითხულობ, ვსწავლობ, ვიმახსოვრებ... ისევ ვკითხულობ,
ვიშვნებ ცოდნის ფუძე-კედელს, ვით კირითხურო.

• • •

...ბუბა შინ დამხვდა... დაფაცურდა, ეცა განჯინას,
ხმელი ხილი და არყის ბოთლი აღმოაჩინა.

წვრილად ეუამბე შემთხვევები ბოლო დღისანი,
როგორ შევედი სტადიონზე, ვინ გავიცანი.

ეუამბე, რატომ დამითხოვეს გუშინ სკოლიდან,
თვალის დახატვის ოინიდან, რა გამოვიდა.
ან პარაშუტით რანაირად დარჩა ჰაერში
მერე ძირს ვისი წყალობით და როგორ დავეშვი...

კარი გაიღო

და ნამდვილად ამებნა თავგზა —

ზაქივით ზორბა დობერმანი შემოიზღაზნა,
უკან შემოჰყვა და დივანზე დაემგა დინჯად,
თორმეტოდე წლის ყმაწვილი — „დედიკოს ბიჭი“
ცირკის პონივით ბუთქუნა და ნაპატიები
ნამდვილი კერბი — მომვლულების და გადიების.

— რეჟს გაიცანი !

— სტუმარს თათი! — უბრძანა ბუბამ

რეჟისც ატოტდა... ცალი ტორით დამიწყო ბუბნა,
 მერე მომეშვა და მზის გულზე გადაიტანა
 გასისინებულ სელაპივით ლაპლაპა ტანი.
 — კარტში მოვიგე, — მითხრა ბუბამ, — ჰა, როგორია?
 ძალია, მაგრამ ლომის ტორი გამოჰყოლია,
 — ეს კი მეზობლის ვაჟკაცია, და ჰაი გიდი,
 (ბუბამ ბიჭუნას ღაბაბისქვეშ ამოსადო თითი).
 — ნახეთ, „პატარა მამელუკში“ რა ბდღვირს აადენს.
 ვაჰ, რა მაჯების პატრონია... ნახე, აპანდე!
 ბიჭი სიამით წამოწითლდა, თავი ჩაჰკიდა
 და ნეკა თითით უხვრხულად ფხვცდა მაგიდას...
 — ჯერ, მართალია, მძიმეა და ვერ ჭიშავს ყირას,
 სამაგიეროდ იჯაბნიებს ფუთიან გირას,
 მგონი არსენას ბავშვობაშიც არა უჭირს რა,
 ორიანებმა თუკი საქმე არ გაუჭირა.
 აბა, ოროსანს კინოფილში ვინ ათამაშებს
 თუნდაც, ჯოკია, მუხლმოდრეკით ვთხოვთ მამაშენს...
 და ასე უცბად რეჟისორის შვილად გაესაღდი.
 მე ბაპიროსი ამოვიდე...
 — ჩქარა, ასანთი!
 — ბუთხუზ, ასანთი! — ბუბამ ყმაწვილს უყვილა
 — მოემსახურე! რეჟისორის შვილთან გაქვს საქმე!
 და იმ წუთიდან მლიქვნელური ყაღბი დიმილი
 „მამელუკს“ პირზე ადნებოდა მწიფე ხილივით:
 ბუბა წამოდგა — „აბანოში“ წავიდეთ მოდი.
 ბუთხუზ, წალოში შეინახე ხილი და ბოთლი.
 — ბუთხუზ, ღრუბელი!
 — ბუთხუზ, სარკე!
 — ჯაგრისი!
 — ჩანთა!

ყვიროდა ბუბა და თავად კი იცვამდა ზანტად,
 ჩქარა! კარგი ხარ! რეჟის მიხედვე, გაიყვა გარეთ,
 ჩინ-მედლიანი წინსაფარიც ჩააცვი ბარემ,
 ოღონდ შინ დამხვდი, ქურჩისაკენ ნუ იცქირები
 სულ დაზუთხული დამახვედრე გაკვეთილები!
 მოიცა, ბარემ გადამისვი ფეხზე ხავერდი,
 აბა, წავედით!

ძაღლმა კბილებში დაიკავა აბანოს ჩანთა
 და ახლა უფრო საშიში ჩანდა.
 ქურჩაში ბუბას შევეციოთხე — ერთი მითხარი,
 რატომ აწვალე იმ ბავშვს-მეთქი ანდა ვინ არი?
 — ოო, ვე ვირგლა შინაურთა ჯალათი გახლდათ,
 მაგრამ რას იზამ, კრავია ახლა!
 ჯალათი იყო, ჰო, ჯალათი და რა გგონია,
 ჩემი ბავშვობა მასთან მართლაც მონაგონია.
 ეს მე ვიკისრე მისი აღზრდა — მეურვეობა
 და მიზანს ვალწევ არა ჩხუბით, ძალმომრეობით,
 არამედ ისე, სულ უბრალოდ, ქება-დიდებით,

რაც მთავარია „მამელუკში“ თამაშს ვპირდები,
ორებს ასწორებს... ვაგარჯიშებ, ცურვაზეც დამყავს,
დავარბენინებ ძაღლთან ერთად აღმა და დაღმა,
თუმცა საშინლად ზარმაცია, თანაც თავნება,
რეკსს თუ გაატან, სადაც გინდა, გაგვეზაუნება,
ამწვლა ქოფაკს მოვლა უნდა, ჩემო ჯოკია,
ჩემი იყოს და სხვამ მიხედოს ის არ სჯობია?
მოკლედ, მსახური მე და რეკსმა მუქთად ვიშოვეთ,
ბებიამისი კი ავედრებს ჩემს თავს ღვთისმშობელს.
მის ლამაზ დედას ჩემი ფასი არ ჰყავს არავინ,
მმართველი მამაც შექლისება დაუფარავად...

• • •

წიგნებს ვუზივარ.. ვუკირკიტებ თარიღებს... თემებს
და იღვიძებენ რა ამბებიც ხსოვნაში თვლემენ.

სხვენზე მოვიწყვე სამუშაოდ ერთი ოთახი,
მხარზე ქუჩა რომ მიბჯენია როგორც კონდახი.

შუშაბანდები, ფანჯრები და სასურავები
დაღამებამდე მზის მონეტას ასურდავებენ.

ვაზავებ ფერებს... მოთხერილი მაქვს თითი ხუთივე,
აგდია დაფა ფარშევანგის მოჭრილ კუდივით.

სარკმელთან მტრედი გაივლევებს მზით შეფერილი —
ჩემი ქალღმერთის — ჩემი მუზის თეთრი ხელივით.

როცა ქარია, ჭადრის ხეებს როცა აციებთ,
მტრედები ჰგვანან კარგი დარის პროკლამაციებს...

წიგნებს ვუზივარ... ათას რამეს ვიწერ, ვინიშნავ,
ვფურცლავ წიგნებს და დღეებს ვფურცლავ... ვდგები-
ფინიშთან...

კენჭიროზე გავოლილი ხა

მ ო თ ხ რ ო ბ ა

შუა აზიაში მოგზაურობიდან დაე-
ბრუნდი თუ არა, პირველი რაც გავიგე
— ზაზა ჯანდიერის სიკვდილი იყო. მას
შემდეგ დიდი ხანი გავიდა და აღარც
მახსოვს ვინ შითხრა. დღეისთვის კი ის-
ეთი შთაბეჭდილება შემომჩნა, თითქოს
ქუჩის ერთ-ერთმა სადარბაზომ ყრულ
ამომძახა ეს ცნობა. მცირე ხნით გოგ-
ნებული შევდექი, მაგრამ დაბნეულობამ
და გოგნებამ მალე გამიარა და იმა-
ვე წამს ვიგარქენი, რომ ამ ცნობამ სრუ-
ლიად არ გამაკვირვა — თითქოს წინა-
თაც ვიცოდი ანუ მზად ვიყავი გამეგო
ზაზა ჯანდიერის სიკვდილი. ამიტომ აღ-
არც ის გამკვირვებია, რომ ზაზა მოკვდა
სწორედ ასე — სრულიად შემთხვევით
და ჩვეულებრივად. თუმცა, თუ ჩვეუ-
კვირდებით, ყოველ შემთხვევითობასა
და ჩვეულებრივობას ფატალურობისა
და აუცილებლობის ელფერიც ხომ და-
პკრავს.

— ხეზე აღიოდა. ასელის დროს ტო-
ტი მოსტყდომია...

— თუ ფეხი დაუსხლტა?

— ხეზე?

— აბა, კაცო! ბედი არ გინდა?!

შუა აზიაში გამგზავრების სწორედ
წინა დღით ვინახულე ზაზა და წამოსე-
ლა შევეთავაზე. მაგრამ წინათ მოგზაუ-
რობისა და ეგზოტიკურ სანახაობათა

მოყვარულმა, საუბარი მკვახედ შემაწ-
ყვეტინა:

— დამიჯერე, ზანზიბარში კატების
დასათვლელად მთელი სამყაროს შემო-
ვლა არ ღირს. თუმცა შენი საქმისა შენ
უკეთ იცი... რომ ჩამოხვალ, აუცილებ-
ლად მინახულე, — თქვა და ყოყმანით
დასძინა: — ან იქნებ ვერც მინახულო?

— რატომ, აუცილებლად გესტუმრე-
ბი.

— ჰო-ჰო, ყველა როგორ დარწმუნე-
ბულია! ფიქრადაც არ მოუვა, გზაზე
ეგებ ფეხი დამიციდესო, — ამ სიტყვებ-
ზე რაღაც უცნაური ღიმილი გადაეკრა.

— ძალიან არ მამშვიდებ? გამომშვი-
დობებაც ასეთი უნდა, რაღა! — ნაძალა-
დგვად გავიციინე, რადგან მისი ზმაც,
იერიცა და ქცევაც გაღიზიანებულაც
იყო და გამაღიზიანებელიც.

გვიანი ზაფხულის დღე იწურებოდა.
ჩრდილიან ქუჩებს მივყვებოდი და თუ-
მცა წინასწარ არაფერი გადაამეწყვიტა,
უკვე ვიცოდი სადაც უნდა წავსული-
ყავი. მე უნდა წავსულიყავი ჯანდიერ-
თან ქალაქგარეთ სახლში, მენახა ზაზას
უმცროსი და, და გამეგო უკანასკნელი
ცნობა, — ის უკანასკნელი სარწმუნო
სიტყვა, რომელიც საბოლოოდ განმარ-
ტავდა ჩემს ფიქრებში აღრეულ ვარაუ-
დებს. მანამდე კი ჩემი მყარი ადგილ-
სამყოფელიდან ვცდილობდი საამქვეყ-

ნოდ დაემშვიდობებოდი ზაზას იმ ადგილებთან, სადაც სტუდენტობის წლებში, — პაპისეულ „აგარაკზე“ გადასახლებამდე უყვარდა ზეტიალი: კაფე „სამაიასთან“, სამხატვრო გალერეასთან, მდინარის პირა ბაღთან... და როგორც ყოველი ადამიანი, ასეთ დროს გრძნობიერად ზედმიწევნით გაფაჭიზებული, ვისხენებდი ყოველივეს, რაც კი მასზე ვიცოდი.

...ლევან ჯანდიერი, ზაზას პაპა, სახელმძღვანელო კომპოზიტორი იყო. მისმა პიროვნებამ უნებურად საშვილიშვილოდ გაჩნაზღვრა ოჯახის ბედი და ზურაბ ჯანდიერიც, ზაზას მამაც, იმავ მუსიკის გზას დაადგა. მხოლოდ თავის მუსიკალურ ნიჭს მინდობილმა, ნებიერად აღზრდილმა და ახალგაზრდობაშივე რაღაც სხვა ავადმყოფობის მიზეზით ნერვოზულად დაავადებულმა, ვერ შესძლო სახელმძღვანელო წინაპრისათვის მხარი აეხა. იქნებ ფარული შურისა და სიბრახის, ან იქნებ უკმაყოფილებისა თუ რაიმე სხვა მიზეზით, ქალაქიდან პროვინციაში გადასახლდა ცოლთან ერთად. ზაზა კი დედ-მამასთან, ბატონ ლევანთან და ქალბატონ ელისაბედთან დატოვა. იქ ზურაბ ჯანდიერი მალე გარდაიცვალა. გარდაცვალებამდე მცირე ხნით ადრე, ცოლს მიუტოვებია იგი — როგორც ამბობდნენ, ბოლო წლებში ზურაბ ჯანდიერს ლოთობისათვის მიუყვია ხელი და დამეგბსაც ქრჩებში ათევდა, — საგასტროლოდ ჩასულ მომდერაღს წაჰყოლია და გადაკარგულა. მეორე შვილიც, პატარა ნაზი გოგონა, რომელსაც ქალბატონმა ელისაბედმა „სათბურის მცენარე“ შეარქვა, ნაცნობის ხელით ჯანდიერთა დიდ ოჯახში გაუგზავნია. მართალია, ზაზასთან სახლში იმ დროს ხშირად დავიარებოდი, მაგრამ მისი მშობლებისა და გამზრდელების ურთიერთობისთვის თვალყური არ მიდევნებია. ჯერ კიდევ არ ვიყავი იმ ხნის, როდესაც კაცი საკუთარის განსაჭერტად გარეშე ადამიანებს უყვირდება ფარულად. ასე რომ, არც არაფერი ვიცოდი და, არც არაფერი

მასსოვს. ღმერთმა უწყის, რამ აქედან ეს გაეკეთებინა? დედისგან ამგვარე სიქსასტიკის გამოვლენა აქამდე შეუძენარება. მხოლოდ აღვნიშნავ: ზურაბ ჯანდიერის ცოლი გათხოვებამდე მოცეკვავე იყო და წარმოშობით ლეკი... ბუნდოვნად თუ წარმოვისახავ იმ ორ ადამიანს. ერთის მხრივ: მხრებში ოდნავ მოხრილი, კეთილად თუ ნაღვლიანად მომღიმიარი კაცი, რბილი უღვაშებითა და გუგებში ღრმად ჩამწყვდეული ორი ლურჯი ლიცილიცა წვეთით; მეორეს მხრივ: მკაცრად აშოლტილი ქალის ტანი, და მეტისმეტად ფართოდ გახელილი, — თითქოს შეუკავებელი აღზნებისა და ბრძანების თუ გაოცების გამოხატველი დიდრონი შავი თვალები. რომელს ჰგავდა უფრო ზაზა? ვგონებ, ორივეს და, თან არც ერთს.

მეტისმეტად გულკეთილი, მაგრამ ცხოვრებით გააძაყებული, სახელსა და დიდებას მიჩვეული ქალბატონი ელისაბედი, — რომელიც სიცოცხლეზე მალა აყენებდა ოჯახის ღირსებას და კაცში მხოლოდ პიროვნებას წამდა, — დაჟინებული სიყვარულითა და მფარველობით ცდილობდა ზაზას ბუნებრივი მონაცემები („ტალანტი“, როგორც თვითონ იტყოდა ხოლმე), მისთვის სასურველი, ამადლებული გზით წარემართა, ოღონდ ეს მოხუცი ქალი, ცხოვრებისეული პირობების გამო დროისაგან მოწყვეტილი, მხოლოდ საკუთარი წარმოდგენებით და ოცნებებით გართული გამზრდელი აღმოჩნდა. ალბათ ამის გამოც განუვითარდა ზაზას ისეთი თვისებები, რომლებსაც უახლესი მეგობრებიც ეჭვის თვალით ვაფასებდით.

ესეც უნდა ითქვას: ქალბატონ ელისაბედს ზაზასთვის ძალა არ დაუტანებია, თავიდანვე განსაზღვრული ჰქონოდა მომავალი. მართალია, მუსიკის მასწავლებლები პატარაობიდანვე მიუჩინა, მაგრამ დაბეჭითებით არ უნერგავდა მუსიკოსობის სურვილს. ალბათ შვილის უიღბლობით იყო დაშინებული. თვითონ ზაზაც თავს არ აკლავდა მუსიკას

და არც მასწავლებლები იყვნენ მაინცა-
დამაინც კმაყოფილნი. მისი ყოველ-
დღიური ვარჯიში როიალთან უფრო იმ-
პროვიზაციას ჰგავდა; ნაწარმოებსაც
ნაუცბადევად სწავლობდა.

მგონი, მეშვიდე კლასის გამოსაშვებ
კონცერტზე მოხდა ეს ამბავი:

ზაზა და მე კულისებში ვიდევით.
აღუღებებისაგან ადგილზე ვცქმუტავდი,
ხოლო ზაზა მშვიდად გამოიყურებოდა;
თითქოს უღიმოდა კიდევ სცენის შუა-
გულში მდგარ როიალს.

— არ გეშინია? — ყურში ჩავჩურჩუ-
ლე.

— სრულიადაც არა.

— სტყუი.

— რატომ უნდა ვსტყუოდე. პირიქით,
მშვენიერ გუნებაზე ვარ. წარმოგიდგე-
ნია, სონატის მეორე ნაწილის დასაწყისი
თავიდან ამომვარდა! მგონი დასა-
სრულიც, ვერაფრით ვერ გამიხსენებია.
რალაც მსგავსი მელოდია თავში მიტ-
რიალებს, — ბუზი ლოყაზე რომ დაგ-
აჯდება და გილიტინებს, აი ისე. სასა-
ცილოა არა?

— რა არის სასაცილო!

მან ნაძალადევად გაიცინა და მითხრა:
— ეეჰ, არაუშავს. მუსიკა მაინც არ
არის ჩემი საქმე. იმას კი არ ვამბობ, არ
მიყვარს-მეთქი. ძალიანაც მიყვარს, ოლ-
ონდ, ჩემი საქმე არ უნდა იყოს...

სათქმელი არ დაემთავრებინა, რომ
მისი გვარიც ამოიძახეს. ზაზა სწრაფად
წავიდა როიალისაკენ, დაჯდა, ხელებით
მუხლებს დაეყრდნო და უჩვეულოდ
დიდხანს შეყოვნდა. თითქოს იმ წამებ-
ში უნდოდა რალაც გადაეწყვიტა. მგონი
შუბერტის სონატას უკრავდა. პირველი
ნაწილი უშეცდომოდ შეასრულა და,
როდესაც მეორეს შეუდგა, ნაწარმოე-
ბის თემა მოულოდნელად შეიცვალა.
ის უკრავდა რალაც სხვა, ყველასთვის
უცნობ მელოდიას და თან ისეთი სახით,
ვითომ ყოველივე წესისამებრ ხდებოდა.
მხოლოდ ერთხელ, მესამე ნაწილში და-
უბრუნდა ისევ შუბერტს. დარბაზში
მსხლმთავან ბევრი ვერაფერს მიხვდა.
მხოლოდ მასწავლებლები აჩოჩქოლდ-

ნენ. რომ დაამთავრა, კანტიკუნტად ტა-
შიც გაისმა. მეგონა, ზაზა მორცხვად
კუდს ამოიჭებდა სცენიდან; მაინც კი, იმ
კანტიკუნტა ტაშზეც მადლობის ნიშნად
მდაბლად დახარა თავი, თითქოს დამცი-
ნავი მხერაც გადაავლო პირველ რიგში
მსხდარ მასწავლებლებს და ღინჯად გა-
მოემართა ჩემსკენ.

ახლა იმასაც ვეჭვობ, ეს „წარმოდგე-
ნა“ წინასწარ ხომ არ შეამზადა?

იმ კონცერტის შემდეგ მართლაც
დაანება მუსიკას თავი. ლაზლანდარა
ბიჭებს აპყვა და მთელ ქუჩაში უსაქმუ-
რად დაყიალობდა. თღონდ ასეთი ცხო-
ვრებაც დიდხანს არ გაუგვრძლებია.
უნივერსიტეტში შესვლის წინ, რამდე-
ნიმე თვით ადრე, წიგნების კითხვაში
ჩაეფლო და ფილოსოფიით დანტერე-
სდა. თუმცა იმ გასულ მცირე დროშიც
უამრავი ნაცნობები გააჩინა. ამის მიზე-
ზი კი ის იყო, რომ ყველა, ვინც ერთ-
ხელ მაინც შეხვდებოდა ზაზას, აუცი-
ლებლად ივრძობდა რალაც უნებურ
სიახლოვეს მისდამი. მეტიც, ზაზას ყო-
ველი ახალი ნაცნობი უსიტყვოდ ემ-
ორჩილებოდა იმ ენერჯიას, რომელიც
მისი საუბრიდან, ქცევიდან და თვით მი-
სი სხეულიდანაც მოჭარბებულად აშუ-
ქებდა. ემორჩილებოდა და ბოლომდე
რჩებოდა მისი მიზეზმიუგნებელი გავ-
ლენით დატყვევებულნი. ამას ზაზას გა-
რეგნობაც უწყობდა ხელს: ბრტყელი
ბეჭები, მუხლებში ოდნავ გაღუნული
ფეხები, ნაზი და ფერმკრთალი სახის კა-
ნი, ფართო შუბლი, კრაველივით მზზი-
ნავი, მოკლე შეჭრილი ქერა თმა და
ჭროლა თვალების როგორც მწყურვა-
ლი გამოხედვა ჰქონდა. მეგობრების
წრეში სიცოცხლის მოყვარულ, თვით-
კმაყოფილ და ბედნიერ ამხანაგად ითვ-
ლებოდა. და რამდენად მოულოდნელი,
საოცარი იყო ჩემთვის ის ამბავი, რომე-
ლიც მართალია მოგვიანებით, მაგრამ
მაინც აღმოვაჩინე: უამრავი საბუთის
შემდეგაც ძნელად დავიჯერე, რომ ზაზა
მთელი თავისი ყრმობისა და ჭაბუკობის
მანძილზე, თურმე გამუდმებით წვლო-

ბდა სიმარტოვისა და ერთი შეხედვით უსაგნო მწუხარებისაგან. გარეგნულად დალაგებული მისი ცხოვრება, თურმე, აღსავსე ყოფილა უკმაყოფილებისა და ბუნდოვანი სურვილების უტყვე საათებით.

მახსოვს, უნივერსიტეტის მეოთხე კურსის უკანასკნელ სემესტრს რომ ვამთავრებდით, გამოცდების დასასველებლად კაფე „სამაიაში“ გადავწყვიტეთ ჩაგვესიერნა. გზაში ზაზა როგორღაც უგუნებოდ იყო, თითქოს რაღაც აწუხებდა და ვერ გამოთქვდა. ბოლოს, როგორც იცოდა ხოლმე, მოულოდნელად მომიბრუნდა:

— იცი, ხანდახან ასე მეჩვენება, რომ ყველაზე სწორი არსებანი ამ ქვეყნად გადაგვარდნენ.

ზაზას საერთოდ უყვარდა სიტყვების უცნაურად ხმარება. „ლამაზის“ მაგიერ „უხეს“ იტყოდა, „კეთილშობილის“ ნაცვლად „სწორს“, ხოლო „მახინჯის“ ნაცვლად — „მრუდეს“.

— ყველაზე სწორი არსებანი ბრონტოზაურები და დინოზაურები იყვნენ, რომლებმაც არ იცოდნენ რა არის შეგუება.

— ვითომ მართლა ასეა?

— რა თქმა უნდა, ყველაზე შემგუებლური არსება — ყველაზე არასწორია.

— მერღვა, ჩვენ რომლებს ვეკუთვნით?

— ვითომ ვერ ხვდები?! აღამიანი ხომ ყველაფერს ეგუება. ეს კი არა და, უკანასკნელი ცოცხალი სხეული სწორედ მისი საბით წარმომიდგება... აი ნახავ, მომავალში ის ყველაზე დიდ შემგუებლურ, საცოდავ სიმტკიცეს გამოიჩენს. თვით მინერალებზე დიდ სიმტკიცეს... აი ნახავ, ასე თუ არ იქნება! — იმგვარად დასძინა, თითქოს რომელიმე ჩვენგანი მართლა მოესწრებოდა უკანასკნელ დღეებს.

იმ ზაფხულს ბ-ნი ლევანი და ქ-ნი ელისაბედი თითქმის ერთდროულად გარდაიცვალნენ. ზაზა განსაკუთრებით

ქალბატონი ელისაბედის გარდაცვალებამ შეაცბუნა. მართალია, გარეგნულად არაფერს იმჩნევდა, — გასვენებამდე დაძაბული, ტუჩებმოკუმული იდგა და მხოლოდ დამსწრე კაცის გამოფიტული ცხერით მისჩერებოდა კუბოს ჩასადებად გამოზადებულ ხაროს, — მაგრამ მაშინვე მივხვდი, რომ იმ მოხუცმა ქალმა ზაზას საკუთარი ცხოვრების ნაწილიც თან წაიყოლა და დაბნეულობასთან ერთად, უმწეობაც შეაგრძნობინა.

არ ვიცი, ორმა შემთხვევამ, — თუ ჩემთვის უცნობმა კიდევ სხვა მიზეზებმა გამოიწვიეს ის უეცარი ცვლილება, რომელიც მის ცხოვრებაში მოხდა.

დასაფლავების ერთი კვირის თავზე, ზაზა პაპისეულ ქალაქგარე სახლში გადაბარგდა და დიდხანს აღარ გამოჩენილა. ძველი მეგობრები და ნაცნობები შორიდან თუ ვიგებდით მის ამბავს. თვითონ არ გვიხსენებდა და არც ჩვენ ვიწუხებდით თავს. საკუთარი საფიქრელ-სადარღებელიც გვეყოფნიდა. იმის შემდეგ ქალაქში მხოლოდ ერთხელ, რაღაც საყიდლებზე ჩამოსულს შევხვდი და ვკითხე, უნივერსიტეტს თავი რატომ დაანებე-მეთქი.

— აბა, ფილოსოფიურზე რა მინდოდა?! მე და ფილოსოფოსი?! ამ ამბავს სრულიად სხვანაირი აზროვნება სჭირდება, ჩემო ბატონო.

მისმა პასუხმა ცოტა არ იყოს გამაკვირვა. ზაზა საუკეთესო სტუდენტად ითვლებოდა და ფილოსოფიური ფაკულტეტის პროფესორებიცა და სტუდენტებიც მოუთმენლად ელოდნენ მის დაბრუნებას. ამიტომაც გაბრაზებულმა შევუთვი:

— მაშ, რაღას შედიოდი?

— ახლა თვითონაც კი არ ვიცი. ალბათ მაინტერესებდა, პატივცემული ჭეუისკოლოდები რას ფიქრობენ კაცზე და ცხოვრებაზე. მაგრამ ეს იმას ხომ არ ნიშნავს, მათსავით განსწავლის ან ქადაგების ნიჭი მქონდეს.

მისმა ავდებულმა, დამცინავმა პასუხმა კიდევ უფრო გამაბრაზა.

— გინდა მართალი გითხრა?!

— თქვი.

— თვითონაც არ იცო, რა ვინდა...

ესა და ეს.

— ამის ცოდნა არც ისე იოლია, ჩემო ბატონო. ერთი იმაზე თუ გიფიქრია, რომ უფრო ხშირად აღამიანებმა არ იციან რა უნდათ, და ისე ცხოვრობენ. უბრალოდ, რაც ხელთ მოხვდებათ იმას ჩაებლაუჭებიან. თანდათან კი ზედებიან, რომ ყველაფერი მთლად რიგზე ვერ ბრძანდება. მაგრამ ძალა არ ჰყოფნით ცხოვრება შესცვალონ და არსებობაზე ზრუნვაში პიროვნულ მიდრეკილებებსა და მთავარ სურვილებს ახშობენ. ჰო, ნუ გეცინება! მე ხშირად შემინიშნავს ვაქარი, რომელსაც პოეტის გამოხედვა აქვს და პოეტი, რომელსაც სახეზე ყაჩაღის ან დაბლიდარის ღიმილი უთამაშებს.

— ლამაზი პარადოქსია...

— ლამაზი აქ არაფერია, პირიქით, ფრიად ულამაზო... განსაკუთრებით მეორე შემთხვევა. მე კი არ მინდა, ერთ-ერთი მორიგი ულამაზო შემთხვევა გავხდე. გასაგებია?!

ამ სიტყვებზე სასწრაფოდ გამოემშვიდობა და გზა მარტოკამ განაგრძო.

„აგარაკზე“ ორი მოხუცი ნათესავი უვლიდა ზაზას. მაგრამ ერთადერთი ვისაც ახლოს იკარებდა, მისი დაი — ელისო იყო. ეს პატარა გოგონა, სიფრიფანა ტანთან შეუსაბამოდ შერწყმული გრძელი ხელებითა და ფართო მხრებით, — რომლის დაწვამალ სახეს დიდი სქელტუჩებიანი პირი ირიბი ღიმილივით სერავდა, — თავდავიწყებით იყო შეყვარებული თავის ძმაზე და წამითაც არ შორდებოდა. წინათაც შემინიშნავს, როგორი აღტაცებით უსმენდა ზოლმე მის ლაპარაკს, როგორი ალერსით ათვალისწინებდა მის გარეგნობას. მე ელიოსს აუცილებლად მახინჯად ჩავთვლიდი, ისე უცნაურად ნათელი თვალები რომ არ ჰქონოდა. სხვა განსაზღვრა არც კი შემიძლია მოვუძებნო მის თვალს, რომლებიც უნებურად გიზიდავდნენ, გბოჭავდნენ და შემბარავდნენ.

ზოგჯერ იჭვიანო სწიფითაც გადამკრავდა, როდესაც დავინახავდი, რა გულაბდილო სიყვარულით ეფერებოდა ზაზას.

მთელი წელიწადი ისე გავიდა, ერთმანეთი არ გვენახა. და აი, შობის წინა დღეებში ზედიზედ ორჯერ დანესიზმრა ზაზა: ორივეჯერ ქარაფის პირას იდგა თვალუბრაფეთებელი, მკერდგაღებული, გამშავებული, — უფსკრულსკენ გადაქანებული ჯიხვისთვის ორივე ხელი რქებში წაველო და უკან ექაჩებოდა. ამ სიზმარმა უნებურად შემაწუხა, თუმცა გარკვევით ვერაფერს მიეუხვდი, და მაშინვე გადავწყვიტე მომენახულებინა.

ლევან ჯანდიერის „აგარაკი“ პატარა უსახელო ტბის პირას იდგა, ქალაქიდან ოცდაათიოდე კილომეტრის დაშორებით. იქ იშვიათად ვყოფილვარ, მაგრამ მაინც კარგად მახსოვს გზა, — თუკი შეიძლება გზა ეწოდოს ოღროხოლო დაუტყეპნავე შარას, რომელიც მთავარი ტრასიდან იხრებოდა, თანდათან ვიწროვდებოდა და ადგილ-ადგილ იკარგებოდა გარეული თხილნარის ბუჩქებში.

ჭყაპით გაფლენილ გარდვიარდმო მთებს ბურუსი დასწოლოდა. ტალახით გაგლესილ ასფალტზე საბურავები სრიალებდა, ფანჯრები უმაღლეზობდა მტკიცე მშენებლობით; მგზავრობა მეტად მოსაბეზრებელი და ხანგრძლივი გამოდგა. მაგრამ ყოველივე ეს მაინც ვერ აქარწყლებდა ჩემს ხალისიან განწყობილებას, რაც ზაზას მალე ნახვით იყო გამოწვეული. თუმცა, მეგობრის უბრალოდ ნახვის გარდა, ცნობისმოყვარეობის ეინითაც ვიყავი შეპყრობილი, რადგან არა მარტო მომნატრებოდა ზაზა, არამედ მაინტერესებდა კიდევ მისი ნახვა. პირველად სწორედ მაშინ შეენიშნე, რომ ზაზას ვუყურებდი და შევხაროდი ისევე, როგორც ბოტანიკოსი რაიმე იშვიათ მცენარეს.

როდესაც ტბას მივუახლოვდი, მოსაწყენად და უიმედოდ გაძარცვული მენვენა გარემო. ისედაც პატარა ტბის თი-

თქმის ნახევარი შამბნარლელიანს დაეფარა. თბილისარის წვრილი ტოტები ნეკრისის ქარიანი თითებივით ვადახლართულიყვნენ; მალალი ხეების უბეებში ჩაყუყული ყვავის გამქვართლულივით შავი ბუდეები უტიფარი სიშიშვლით მალიზიანებდა. ტბისპირა ალგების მიღმა პირქუშად აღმართულიყო ჯანდიერთა ნაცრისფერი სახლი. ამ მკვრივად აგებული, ისედაც დიდრ შენობის კედლები და მარცხენა მხარეს დატანებული კოშკი ბურუსს ერწყმოდა და ტოვებდა ისეთ შთაბეჭდილებას, თითქოს კიდევ უფრო მეტად იყო განვრცობილი და წაგრძელებული. ვათვალიერებდი მოუვლელ ეზოკარს, მარტო შენობას, მის მძიმე კედლებს, სველი ხეების გაშაგებულ შორებს და მეჩვენებოდა, რომ მთელი ეს მიდამო გარემოცული იყო მხოლოდ მისთვის კუთვნილი განსაკუთრებული ჰაერის გარსით, რომელიც ზამთრის მომპალ ბალახებიდან თუ უძრავი ტბიდან იხრჩოლებოდა, — ხაშშიანი, მთვლემარე, სულისშემხუთველი ჰაერის გარსით. სურათი და ისლათ შემბოზრული სახლიც უფრო ძველი, გამოფიტული მეჩვენებოდა, ვიდრე სინამდვილეში უნდა ყოფილიყო. ეს წამიერი, ბუნდოვანი შთაბეჭდილება გულს მიმიძიმებდა, მანაღვლიანებდა. მერე ძალით განვიქარევე ეს უხიაგი განწყობილება, — გაზაფხულზე ეს ადგილები საუცხოო სანახავი იქნება—მთქი, გაგიფიქრე და ჭიშკარს მივაღდექი.

კარი ელისომ გამიღო. გაუკვირდა ჩემი დანახვა, როგორღაც თავშეკავებულად გამიღიმა და მითხრა:

— რა კარგია, რომ გაგვიხსენეთ... ძალიან გამეხარდა.

მისი მუდამ ფართოდ გახელილი ცისფერი თვალები თუ არა, ალბათ ვერც ვიცნობდი, ისე გამოცვლილიყო. თვრამეტი წლის გოგონას ნაცვლად ჩემს წინ იდგა ზედმეტად თავდაჭერილი და თავაზიანი ქალბატონი, რომელმაც მზა ღიმილი შემაგება და ხვეულ კბეებზე წამიძღვა მეორე სართულისკენ. ცოტა არ იყოს, თავი უხე-

რხულად ვიგრძენი. მიუხედავად ამისა, გზაში ვცადე ძველებურად გავხუჭვებოდი და, როგორც მეგობრის უმცროსს დას, მივეფერებოდი. მაგრამ ყოველი ჩემი ქათინაური კედელს მიყრილი ფეტვივით ცვიოდა. უცებ გამიელვა, რომ ელისო ვილაყას მაგონებდა, ვილაყ კარვად ნაცნობ ადამიანს; მაგრამ ვის, — ვერასგზით ვერ გავიანბრე. კიდევ უფრო უხერხულად მაგრძნობინა თავი მთელს სახლში გამჯდარმა ნესტმა, სიცივემ და გარშემო მდგარმა ძველებურმა ავეჯმა. თითოეული კუთხე როგორღაც მოკლებული იყო მყუდროებას და გაცრეცილი ნივთები დათბებული მოწყენილობით განმსჭვალულიყვნენ.

მეორე სართულზე რომ ავედი, ყრულ მომესმა როიალის ხმა. ხალიჩადაგებული დერეფანი ისე ჩავიარეთ, არსად გავჩერებულვართ. დერეფნის მარცხენა თავში ისევე კიბეს მივადექით და მე მივხვდი, რომ ზაზას ოთახი სახლზე დატანებულ კოშკში იყო მოთავსებული. ასვლასთან ერთად დაკერის ხმა ძლიერდებოდა. კიბე ვიწრო კართან შეწყდა და როდესაც უკანასკნელ საფეხურზე შევდექი, ელისომ მწთხრა:

— მე ჩავალ ვახშაშს მოგიმზადებთ, — და მარტო დამტოვა.

როდესაც კარი შევადე და ზღვრბულზე გადავაბიჯე, მალაქქერიან დარბაზში აღმოვჩნდი. სხვა ოთახებისაგან განსხვავებით, აქ საკმაოდ თბილოდა. გამქვართლული ვისოსებით შემორკალილი ბუხარი გიზგიზებდა კუთხეში. შეიძლება ითქვას, რომ მხოლოდ მისი ალი ანათებდა ოთახს, რადგან ვიწროდ წაგრძელებულ ფანჯრებზე, — რომლებიც იატაკიდან იწყებოდა და თითქმის ჭერს ებჯინებოდა, — მწვანე ხავერდის ფარდები იყო ჩამოფარებული. აქა-იქ კრიტეებში ზოლებად თუ ატანდა ზამთრის საღამოს მჭრქალი შუქი. გრძელ მაგიდაზე და აბრეშუმშემოცვეთილ სავარძლებზე წიგნები, ნოტები და მუსიკალური საკრავები ელაგა. ერთი შეხედვით, მთელი ეს მოწყობილობა დიდი ხნის წინათ მიტოვებულ ადგილსამყო-

ფელს მოგაგონებდათ. მაგრამ როგორ-
ღაც შეურევბული და ჩვეულებრივ
გარემოსთან შეუსაბამო იერი დაჰკრა-
ვდა ყველაფერს. სანამ თვალი ბინდ-
ბუნდს შეეჩვეოდა, ზაზა ვერსად დაეი-
ნახე, დაკვრის ხმა კი უკვე სულ ახლოს
მესმოდა. ოდნავ დაბნეული ვიდექი და
ყურს ვუფდებდი მუსიკას, რომელიც
აშკარად ეხამუშებოდა ჩემს ყურთასმე-
ნას. ეს იყო უფრო რთული, ვიდრე სა-
სიამოვნო ხმები. ბოლოს, როგორც იქ-
ნა მოვლანდე მოპირდაპირე მხარეს რო-
იალთან მჭდარი ზაზა და კარი განგებ
მიეჯახუნე.

— ელისო, რა ამბავია?! აკი გითხარი
ათამდე ვიძუშავებ! — დაკვრის ხმა შე-
წყდა და ზაზა სწრაფად, ბრაზიანად
შემობრუნდა.

— ბოდიშს ვითხოვ, ბატონო ჩემო.
— მინდოდა მეხუმრა, მაგრამ ამ სახლ-
ში თავიდანვე ისე უხერხულად ვგრძ-
ნობდი თავს, რომ მხოლოდ ესა და
ესძინე, — როგორადაც უცნაურად არ
უნდა გეჩვენებოდეთ, ეს მაინც მე ვარ.

მეორე წამს ბინდბუნდში ღიმილმა
თეთრად გაიელვა და გულზე მომეშვა.
დაუკითხავად მიეუახლოვდი ფანჯარას,
ფარდა გადავწიე. ზაზა თვალების
ფშვინტით ჩემსეკნ წამოვიდა. ერთი შე-
ხედვით, ვითომ გახარებულიც იყო,
მაგრამ მისი ხელის ჩამორთმევაცა და
კოცნაც ნაძალადევი, ხელოვნური მეჩ-
ვენა. მალე ეს შთაბეჭდილება გამიჭრა,
და მაინც რიდითა და შეშფოთებითაც
შეგყურებდი. მასში თითქმის სრულიად
ვეღარ ვცნობდი ჩემი ბავშვური ოინე-
ბის მონაწილეს. ამას თავიდანვე კი ვე-
ლოდი, — ველოდი იმ წუთიდან, როდენ-
საც ელისოს შევხვდი. ოდნავ თუ ელ-
ისოს გარეგნობაში სიმტკიცე და თავ-
დაჰქერილობა იხატებოდა, ზაზა შეუბო-
ვრად დაძაბული, უხილავი ზღუდის წი-
ნაშე მბორგავი კაცის შთაბეჭდილე-
ბას ტოვებდა. სახის ნაკვთები წაგრძე-
ლებოდა, მხრებში ოდნავ მოხრილიყო
და მასთან შედარებით ყმაწვილ კაცად
გამოვიყურებოდი. ყველაზე მეტად
სწორედ ამან ჩამისახა გულში რიდისა

და შეშფოთების არეული შეგრძნება,
კიდევ უფრო გამაყვირვა მისმა ლაპარა-
კმა და ქცევამ. საუბრის დროს წაბრწყამ
ხან მოწყენილობა, ხანაც მხიარულება
აიტანდა. ასევე სწრაფად ეცვლებოდა
ხმის კილო, — დროდადრო ძალზე მჭა-
ხე, ენერგიულად თვითდაჯერებული და
უხეში ხდებოდა, ზუსტად ისეთი მჭახე
და ხორხისმიერი, როგორიც ხელიდან
წასულ ლოთებსა და ჰაშიშის მწველებს
აქვთ მძაფრი ალტყინების წამებში. წი-
ნადადებსაც დაუკავშირებლად წამოი-
სროდა ხოლმე და თითქოს ძალით ცდი-
ლობდა ყოველი ახრი ახირებულად
წარმოეთქვა, თავიდანვე რამდენჯერმე
მისაყვედურა, სავსებით დამივიწყეო:

— თუმცა დაეიწყება ხომ ადამიანთა
ყველაზე საჭირო სენია, — სიცილით
დასძინა, — არაფერი რომ არ გვაიწი-
ყდებოდეს, არც არაფერს ახალს შევქ-
მნილით. უფრო სწორად, ადამიანი იმი-
ტომ ქმნის ახალს, რომ ძველი ავიწყდე-
ბა. ასე არ არის? — და მაშინვე მოიწი-
ყინა.

ჩვენ გაკვრით გავიხსენეთ ძველი საე-
რთო მეგობრები და ნაცნობები. ვცდი-
ლობდი ქალაქში მომხდარი წერილმა-
ნიც კი მომიყოლა. მის საკუთარ ცხოვ-
რებაზე კი განგებ არაფერს ვეკითხე-
ბოდი. ოთახში მიმობნეული საკრავები
და ნოტები ისედაც მიმხელდა ზაზას
ახლანდელ საქმიანობას. მხოლოდ რო-
დესაც სალაპარაკო გამოგველია, თით-
ქოსდა ზერეღედ სიტყვა მუსიკაზე ჩა-
მოვავდე. ასეთივე ნათამაშევი წინას-
წარგანუზრახველობით ჩაერთვევინე
მაგნიტოფონი და საკმაოდ დიდ ხანს
ყურს ვუფდებდი თუა საუკუნეების
საგალობლებს. ჩანაწერი რომ დასრუ-
ლდა, ზაზამ უკებ თინიანად მითხრა:

— ხომ მაღალია?! ასევე მაღალია ყო-
ველი დიდი მხატვრული ნაწარმოები.
მაგრამ მუსიკა... — წამით შეყოვნდა
და უკვე ღიქრში გართულმა თითქოს
თავისთვის განავრძო, — მუსიკა ეს
უკვე არის საგანი თავისთავად თუ თავ-
ვის თავში. სწორედ ის საგანი, რომელ-
საც პატივცემული ფილოსოფოსი მხო-

ლოდ მიღმა სამყაროში ხედავდა, — რეალური და გრძნობადი მოვლენა. თუმცა სრულიად დამოუკიდებელი იმისგან, თუ რას შთააგონებს ან რა გრძნობებს აღუძრავს მსმენელებს. მსმენელი თავად უნდა მიეახლოს მას და თავად უნდა მისწვდეს, დიახ, მისწვდეს, როგორც ჰაერში გამოვიდულ უსხეულო ფანტომს... აბა, ამასაც მოუსმინე.

ის სწრაფად მიუჯდა როილს და ბახის ერთ-ერთი სულია დაუკრა, შეუჩერებლად გადავიდა სეზარ ფრანკის ნაწარმოებზე, რაველის რამდენიმე ნაწევრს დაურთო. ბოლოს ვაგნერის მელიდიები ააქდერა „პარსიდილიდან“ და თან ლაპარაკი განაგრძო:

— ხედავ რამხელა სხვადასხვაობა, რამდენი შესაძლებლობა! დღეს კი ზოგიერთისთვის ყოველივე ამოწურულია. განა ამის ამოწურვა შეიძლება? რა თქმა უნდა, არა. და იცი რატომ? — შუაგზაზე უცხად შესწყვიტა დაკვრა და მომიტრიალდა, — სწორედ იმიტომ, რომ თავისთავად არსებობს, როგორც სიმბოლო, როგორც ნიშანი... მისი ანარეკლი წამიერად გაივლევებს სულში და სამუდამოდ ჩარჩება. ის გაეღვება კი ბრწყინვალეა, თვალისმომჭრელი, სამინლად თვალისმომჭრელი.

— მხედველობიდან ერთი რამ გამოგჩა, ზაზა?

— რა?

— მუსიკის არსი და ის, თუ რას გამოხატავს...

— სისულელეა! ეს ხომ მტკნარი სისულელეა! გამოხატველობა მუსიკისთვის არასდროს ყოფილა ნიშანდობლივი თვისება და თუ ეინმეს ხანდახან ეჩვენება, რომ რაიმეს გამოხატავს, ეს მხოლოდ ილუზიაა. გამოხატველობაო?! ჰე, ეს ხომ მუსიკის რაღაც დამატებითი, გარედან შეტენილი თვისებაა.

ზაზა ისე მოულოდნელად ადგლდა, რომ დავიბენი. ერთი პირობა გადაწყვიტე შეკვამათებოდი, რადგან მისი მსჯელობიდან გამომდინარე მუსიკას ყოველგვარი ცხოვრებისეული მნიშვნე-

ლობა ეკარგებოდა. მაგრამ ისევე გაჩუმება ვამჯობინე. თანაც შევატყვე, რომ თვითონაც პირდაპირ თუ არა, მოიარებოდა მინც მიმახვედრებდა ამ უცხაური მოსაზრების მნიშვნელობას. მართლაც ზაზა წამით შემომამჩერდა, ალბათ სახეზე შემატყუა დატყვება და ჩაიცირა:

— ეიცო, უთქმელია ცვლენები, რაც გაეჭვებს, გგონია, ჩემი ნათქვამი მუსიკის საჭიროებას აქარწყლებს... ცდებით, დღეად ცდებით! სწორედ რომ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად მუსიკა მიმაჩნია! უბრალოდ იმიტომ, რომ ეს ერთადერთი სფეროა, რომელშიც ადამიანი მყოფადს ახორციელებს. ნუ გიკვირს. ეს ასეა. ვერც მხატვრობა, ვერც პოეზია და მითუმეტეს ბელეტრისტიკა ამას ვერ ახერხებს, ერთადერთი მუსიკაა, რომელსაც ძალა შესწევს დაიჭიროს წამი და მოამწყვდოს თავის მარწუხებში. იქნებ გადაჯარბებულადაც მოგეჩვენოს, მაგრამ მუსიკას ყოველივე არსებულის მოწესრიგებაც კი ავალია... ის აწესრიგებს თვით უწყვეტ კავშირს ადამიანსა და დროს შორის. ახლა გამიგე? მიმიხვდი რატომ გითხარი, რომ გამომხატველობა ეს მისი მეორე, მეხუთე თუ მეთათხარისხოვანი და გარედან მიკერებული თვისებაა?

შე არაფერი მიიტკვამს. გაუნძრევლად ვიჯექი და თვალს არ ვაშორებდი ზაზას. მთელი ტანით შემართული ის ახლა გაცილებით უფრო მაღალი მეჩვენებოდა, ვიდრე სინამდვილეში იყო. ვულის სიღრმეში უწინდებურად არ მჭეროდა, რასაც მიმოტყციებდა; მაგრამ სიტყვებს ისეთი შთამბეჭდავი, ყოველგვარი წინააღმდეგობის უგულვებელმყოფელი ენით გამოსატყვამდა, რომ უნებლიედ ვეთანხმებოდი.

— მუსიკის განხორციელებისათვის კი ერთი აუცილებელი პირობაა საჭირო. კერძოდ, განსაზღვრული აგებულება. დიახ, წესრიგი, ზუსტი, კანონზომიერა წესრიგი, რადგან თვით ის სიმბოლო თავის თავში ზედმოწვევით მოწესრიგებულია... როდესაც მიღწეულია გარკვეული წესრიგი, ნაწარმოები დამთავრე-

ბულად შეგვიძლია ჩავთვალოთ. სწორედ ეს მწყობრი აგებულება იწვევს განსაკუთრებული ხასიათის ემოციებს, რასაც არავითარი კავშირი არა აქვს ყოველდღიურ შეგრძნებებსა, და ცხოვრებისეულ განცდებთან. მუსიკით გამოწვეული აღტაცება ყველაზე უკეთ ჩვენს იმ სულიერ მდგომარეობას წაგავს, როდესაც რაიმე ბრწყინვალე არქიტექტურულ ნაგებობას შევყურებთ. გოეთემ აკი თქვა კიდევ: არქიტექტურა — ქვადატყული მუსიკააო. თუ ეს ასეა, — და მართლაც ასეა, მაშინ მუსიკა ხომ ბგერადატყული არქიტექტურა იქნება.

ჩემთვის უკვე თითქმის ყოველივე ნათელი გახდა. მაგრამ მაინც მინდოდა ბოლომდე ჩავწვდომოდი და დავრწმუნებულიყავი. ცნობისმოყვარეობამ ამიტანა, ველარ მოვითმინე და პირდაპირ ვკითხე:

— შეგიძლია რამე დამიკრა?

— რა? რაველი, ვაგნერი, ბახი თუ კიდევ რომელი? — ისე მომიგო, თითქოს კითხვას ვერ მიმხვდა, — ამ ერთი წლის მანძილზე თითქმის ყველა გადავღემა...

— თვითონაც იცი.

ზაზა ჩაფიქრდა. მერე უცებ მომიბრუნდა და მტკიცედ მიპასუხა:

— არა, ჯერ არ შემიძლია. ჯერ ის არ არის, რაც მინდა. მხოლოდ ვარჯიში, მკურნალები მივინებები... მაგრამ ეს ხომ მუსიკა არ არის. აი, როდესაც მივალწევ იმ სიმალეს — თუკი მხოლოდ ბავშვური ლილინისათვის არ ვარ განწირული, თუკი დადგება დრო და მომეგვინება ის ძალა... ყველაფერი ხომ იქიდან მოდის, იქ იმალება, გესმის, მხოლოდ იქ! — ძლივს გასაგონი ჩურჩულით დაასრულა და გაბრაზებით, ნერვიულად ზევით აიშვირა გრძელი, ძვლიანი საჩვენებელი თითი.

სწორედ ამ დროს კარი გაიღო და ზღერბლზე ელისო გამოჩნდა. ხელში დიდი ძველებური სინი ეჭირა, რომელზეც ვანშამი იყო შემოწყობილი. ფიქრში ისევ გამიღვავა იმ მსგავსებამ რომელმაც პირველ შეხვედრისას დამა-

ბნია. მაგრამ ახლა ეს მსგავსება სრულიად აშკარად წარმოძვსახა: ელისო ჰკავდა ქალბატონ ელისაბედს! მის სახეზე თითქოს ქალბატონი ელისაბედის თბილი, მოალერსე და იმავე დროს ქედ-მალღური ღიმილი კრთოდა; და იმავე ქალბატონი ელისაბედის მსგავსად, დაბალ მრგვალ მაგიდაზე გვიწყობდა სუფრას.

— საუბრის გარდა ვანშამითაც რომ გავმასპინძლებოდით სტუმარს, არ იქნებოდა ურიგო.

მის დანახვაზე ზაზა გამხიარულდა, სახეც კი გაუბრწყინდა და ხუმრობით იმავე კილოთი წარმოსთქვა:

— ჩემი დაიკო, როგორც ყოველთვის ბრძნულად მეტყველებს!

სუფრასთან ელისო გვერდით მომიგდა და მეკითხა:

— ზაზამ ვითხრაო, მუსიკას რომ დაუბრუნდა?

— არა, ასე პირდაპირ არ უთქვამს, მაგრამ ისედაც მივხვდი. გულში უკვე ეუსურვე კიდევ წარმატება. მის გამარჯვებაში დარწმუნებულიცა ვარ თუ...

— თუ — რა?

მართლაც და ეს „თუ“ რაღა შუაში იყო? მართალია, როგორღაც უნებურად წამომცდა, მაგრამ მაინც რა ინიღბებოდა ამ თუნდაც უნებური „თუ“-ს მიღმა? თუ გული დაუდო? სისულელეა! ჩემს თვალწინ ამ იჭვის არავითარი საბაზი არ არსებობდა. პირიქით. ან თვითონ ელისო ასე უცბად და დაკინებით რატომ ჩამეკითხა? თუ რა? თუ გაუძლო და გადაარჩა? მაგრამ რისთვის უნდა გაეძლო? რას გადაარჩენოდა?

— თუ — რა? — ხელმეორედ გავიგონე ელისოს კითხვა.

— არაფერი, ეს ისე, ტყუილა ვთქვი. ყველაფერში იმდენად დაქვემდებარებული ვართ, რომ ეს „თუ“ ხშირად უადგილოდ წამოგვეცდება ხოლმე, სრულიად უაზროდ და უმიზნოდ, — ჩემი დაბნეულობა რომ არ შეენიშნა, შევეცადე, ლაპარაკი ხუმრობაში გადაეტანა, — ეს სენი პატივცემული პამლეტისაგან გადაგვეღო. ჰო, ნუ გეცინებათ, — თუ-

მცა ვხედავდი, რომ არც ერთი მათგანი არ იცინოდა, — მან ეს „თუ“ პირდაპირ გვიანდერძა. „ყოფნა თუ არ ყოფნა?“ აქ ყოფნასა და არყოფნას ისეთი მნიშვნელობა არა აქვს, როგორც იმ იქვს...

— ესე იგი...

— არავითარი ესე იგი, მოდით დავლიოთ.

იმ დღეს გვიან წამოვედი ზაზასგან. დაძმამ ჭიშკრამდე გამაცილა და როცა მანქანაში ჩავეჯექი, ელისომ ჩამჭურჩულა: „კარგი ტენება წშირად გამოიართო, ზაზას ხომ ძალიან უყვარხართ. ძველი მეგობრებიდან მხოლოდ თქვენ გახსენებთ“... აუცილებლად-მეთქი, დავპირდი და მანქანა დავძარი.

მჭრტალი ნისლი ჩამოწოლილიყო და ანთებული ფარებითაც გზას ძლივს მივიკვლევდი. ტბის იქითა მხარეს რომ მივადექი, მანქანა შევაჩერე და ნაპირთან ვაღმოვედი. მძიმედ, უძრავად იწვა ტბა და ლუღიანებიდან ბაყაყების გაუთავებელი ყიყინი ისმოდა. გარშემო არაფერი ჩანდა და სიცივისგან შემაგრეოლა, ზაზასთან მუსიკაზე საუბარმა და წითელმა ლენომ ოდნავ კი გამახალისა, მაგრამ მინც უწინდებურად რაღაც მაწუხებდა. ამ ტბის პირას, სიბნელეში, შეშფოთებისა და წუხილის გრძობა კიდევ უფრო გამეზარდა... ჩემს შთაბეჭდილებაში მკაფიოდ ისახებოდა ზაზას უცნაურად ამღვრეული თვალები, სახის მეტრსმეტი სიფერმკრთალე და თან, არაბუნებრივად მეჩვენებოდა ის ალტყინება, რომლითაც მუსიკაზე საუბრობდა, — ის მოთხოვნა, რომელსაც იგი მუსიკას უყენებდა. უცებ გავიფიქრე, რომ მუსიკა მისთვის მიზანი კი არა, არამედ ერთ-ერთი თუ ერთდერთილა საშუალება იყო. მაგრამ რისი?

ისევ ჯანდირთა სახლისაკენ გავიხედე და ნისლში მბეუტტაეი კოშკის ფანჯარა დავინახე. მერე, ზაზას უქანასკნელი სიტყვები გამახსენდა, როდესაც უკვე სუფრიდან ვდგებოდი.

— აღმადინს სიმალე ავიწყდება, ჩემო კარგო. ცას სრულიად აღარ აქვს ყურადღებას და მხოლოდ შიშას მისჩერებია, — როგორღაც ზიზღიანად თქვა და ნიშნისმოგებით დასძინა, — ცა კი არც ისე შორსაა, როგორც ბევრს ჰგონია. არცთუ ძალიან შორს...

საღამოვედებოდა, როდესაც ჯანდირთა სახლისკენ მიმავალ ბილიკს დავადექი. მანქანა გადასახვევითან ბუჩქებში დავტოვე და გზა ფეხით განვავრძე. ვითომ კიდევ რაღაც უნდა მომეფიქრებინა და ფეხით სიარულში თავი შემემზადებინა ელისოსთან შესახვედრად. ტბას რომ მივადწიე, წამით შემადღებულ ნაპირთან დავდექი და წყალში ჩავიხედე. კრიალა მთრთოლავ ზედაირზე, ციდან არეკლილ ღრუბლებს შორის სამი ალვის ხე და დაგრებილი კოშკი დავლანდე. კოშკი ვრძლად განრთხმულიყო და ფულდუროსავით ჩაბნელებულ ფანჯარას თითქოს ტბის ფსკერზე მდებარე ოთახი გამოეგმინა.

სწრაფად მოვეცილდი ტბას და მეორე მხარეს მდგარ სახლს მივაშურე.

გარშემო ისეთი სიჩუმე იყო, ისე უძრავად თელემდა ყოველი საგანი, რომ კაცი იფიქრებდა, აქ აღარავინ ცხოვრობსო. ზარს ხელი გამოვკარი და კარგა ხანს ველოდე კარის გაღებას. ბოლოს, პარმალზე ვილაც მოხუცი გამოჩნდა და გამომძახა, ჭიშკარი ღიააო. ვკითხე, ელისო შინ თუ არის-მეთქი. არაფერი უთქვამს, სახლში შებრუნდა და რამდენიმე წუთის შემდეგ კიბეზე ჩამომავალი ელისო დავინახე. შავი კაბა ეცვა, უხალისოდ მოაბიჯებდა, სანამ მომიახლოვდებოდა, თავიც არ აუწევია. შორიდანვე შემამჩრწუნა მისმა სახემ, — უმეტყველომ და შეშუპებულმა. თვალები ამოღამებულ უკვებში ღრმად ჩასცვენოდა, ხელები გულზე გადაეჯვარებინა, — ალბათ ჩვევად ვადაქცეოდა ასე სიარული. როცა მომიახლოვდა და მიცნო, მაშინაც არ შერბევია სახის ნაკეთები და მხოლოდ მისაღმების ნიშნად თავი ოდნავ დახარა.

— შინ ხომ არ შემოხვიდოდით? — როგორც იქნა, მკითხა.

— არა, მე სულ ერთი წუთით...

— პო, გასაგებია.

— უბრალოდ, მინდოდა გამეგო... — ისე დავიბენი, რომ წინასწარ მოდიქრებული ყოველი სიტყვა გადამაგიწყდა, — მე ხომ აქ არ ვიყავი. დღეს დილით ჩამოვედი და... პირდაპირ წარმოუდგენელია. თანაც დახუსტებით ვერაფერი მითხრეს...

— ესე იგი, ის დღე გაინტერესებთ, — ელისოს ხმაცა და თვალუბიც სამუდამოდ გამოკეტილი ოთახივით ცივი და უსტკოცლო იყო.

იქვე, კიშკართან სკამზე ჩამოჯდა. მე კი უწინდებურად ვიდექი. როგორღაც უაზროდ მისჩერებოდა მუხლებზე დაწყობილ, მსხვილი, ლურჯი ძარღვებით დაღარულ ხელებს.

— ეს ბოლო თვე ვერ იყო კარგად. მოუსვენრად იყო, — ხმადაბლა დაიწყო, თითქოს მოსაბეზრებელ ვალდებულებას იხდიდა, — ვერც მუშაობდა. სულ უკმაყოფილო იყო. პო, მახსოვს, ერთხელ მითხრა, ყველაზე მაღალი მუსიკა ის არის, რომელიც არც და ვერც იწერება... დილიდან საღამომდე გარეთ ხეტიალობდა. ვეკითხებოდი, რატომ არ მუშაობ-მეთქი. არაფერს მპასუხობდა. ბოლოს დამიყვირა; ეს არც შენი და არც ჩემი საქმე არ არისო...

ლაბარაკისას ელისოს მცირე აღელვების კვალიც არ ემჩნეოდა. თითქოს მის მაგიერ ვიღაც სხვა წარმოთქვამდა იმ სიტყვებს. თვალეებზე ლიბრივით კი გადაკვროდა რაღაც ნალგელის მსგავსი, მაგრამ ისიც უმოძრაო და გაყინული.

— ...იმ დღეს ტბის პირას ზეების ქვეშ ვიწექით. უცებ, რატომღაც იმაზე დაიწყო ლაპარაკი, რომ ყველას წინაშე თავს დამნაშავედ გრძნობდა. ვითომ ჩემს წინაშეც... ათასი რაღაც სულელური წვრილმანი გაიხსენა. მერე თვითონაც გაეცინა თავის ვულჩვილობაზე. გამხიარულდა და წამოიყვირა: ნახე, კენწეროზე ცა არის გაწოლილიო. ზუსტად ასე მითხრა. კიდეც რამდენიმე ხანს იწეა და მოულოდნელად ისეე გაიმეორა, მართლა კენწეროზეა გაწოლილიო. შემდეგ უცებ წამოდგა, ფეხზე გაიხადა და ხეზე აცოცება დაიწყო. ჭერ გაკვირვებული ვუყურებდი. როდესაც შუა ტანს მიუახლოვდა, დაუუვირე გეყოფა-მეთქი, ისეე მხიარულად მიპასუხა: დამაცადე, ახლავე ხელით მივწვდებიო... თან იცინოდა... არ ვიცი, ხუმრობდა თუ... — ელისო შეჩერდა. თვალეებზე გადაკრული ლიბრი თითქოს შეირხა და ამეტყველდა, — რა, გინდათ, ბოლომდე მოვყვე?

მე უკვე სულ სხვა რაღაცაზე ვფიქრობდი და ამ კითხვამ გამომაფხიზლა. უცებ გამიელვა, რამ მომიყვანა-მეთქი, და მომინდა რაც შეიძლება მაღე გაცლოდი იქაურობას. არც ელისოს დაუძალეგია დარჩენა.

როდესაც ტბას გავციდი, უკანასკნელად გავხედე ჯანდიერთა სახლსა და მოსაღამოებულზე გამუქებულ ცას. ის თითქოს მართლაც აღვის ხეთა კენწეროებზე იყო გაწოლილი, — მუჭი ლურჯი, უცნაურად მკვრივი, განსხეულებული, — და თითქოს კიდეც რაღაცას თუ ვიღაცას ელოდა.

ზ ა რ ზ ე ბ ა

ჩემო ბიჭუნავ, დაიმახსოვრე
ხატება მისი, გმირი რომ ჰქვია,
ცრემლი დუდათა, მამების ღონე,
მათი ლანდები აქ ჩუმად ჰქრიან.
დაიმახსოვრე ტკივილი დიდი,
ხელაპყრობილთა ლოცვა და არზა,
შენაც გაიღე გულიდან მინდი,
გახსოვდეს ზარზმა!

• • •

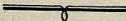
„ჩემო ქვეყნავ, მარად იდიდე,
შენ აღზევების მოტრფიალე ვარ...
უნდა ვამზობდეთ (გული ძვერს ვიდრე):
გაუმარჯოს საქართველოს ერთიანობას.
მოტრფიალე ვარ ნათლის და მართლის,
არ ვჩემობ რასმეს მე უჩვეულოს.
თქვენ მე გულსა მთხოვეთ სამშობლოსათვის?
აჰა, თქვენთან ვარ, ძმებო რჩეულნი!
ბერ ხეებს სჭრიდნენ, ბერ ხეებს სჭრიან,
უნდა ვიცოდეთ, სად რა ბერდება,
თორემ გაჩნდება ჩვენს სულში ჭია,
მჩქროლავი სისხლი შეგვიდვდდება.
„რა მენალვლება!“ — ეს რა თქმა არის?!
უდარდელთაგან მუდამ ვწიშობდით,
ძმაო, სამშობლო არის მთავარი,
თორემ ლუკმაპურს ყველგან იშოვი.
არ მომასვენა გულმა, ეჰ, გულმა,
რაც სულს სწადია, როგორ არა ვთქვა...“

ზღვარს ნუ დამიდებთ სადმე ენგურთან,
 სადმე ლიხთან და სადმე არაგვთან.
 მე მგალობელი ერთი ჩიტი ვარ,
 უნდა ვიფრინო მთა და ბარადა,
 მოსაპოვნელი მარგალიტი მაქვს,
 რა ვიცი, ღმერთი სად დამალავდა.
 ცვალებადია ვინც ხმით და ფერით,
 ლამაზად ფერავს შავ ფრთებს ყორნისას,
 რისხვად დაატყდი, ჰე, ღმერთო ერის,
 უზენაესო მძლევე ყოვლისა!

* * *

ამ მთებს შორის გზებზე მინდა თრთოლვა,
 სადაც ნატყრის თვალის ჩინად ჩანხარ,
 ერთად მოვალთ მე და შემოდგომა
 და მე ვიცი რომელ ბაღში გნახავ.
 ფორთოხლების ოქროს ცვარით თმა სველს,
 ფორთოხლების სურნელებით დამტყბარს,
 გეტყვი: გოგოვ, გზა მასწავლე მთამსვლელს!
 გამიცინებ ისე, თითქოს დათბა,
 ჩიჩილაკი აენტება ჩემს წინ,
 მერე რალა დააღამებს ჩემს ცას.
 მოგუბვება ჩემი ლექსის ლერწი
 და შენს გულზე ლურჯ ფრთებს ჩამოკეცავს.
 შენი სოფლის გზებზე მინდა თრთოლვა,
 სადაც ნატყრის თვალის ჩინად ჩანხარ.
 ერთად მოვალთ მე და შემოდგომა,
 ნიზმარივით ფორთოხლებში გნახავ.

პ ა ს ი ო ნ ე ბ ი

პასიონები „ჩვენი სიზმრების ილუზიები და აგრეთვე ჩვენი ოცნებანია, რომლებიც წარმოიშობიან ფიზიკობისა, როცა ჩვენი აზროვნება უიღუბს“.

დგარტე

1. იმედოვნა და აბატრა თითოპანიანი

ადრიანი გაზაფხული იყო, თბილოდა. ღია ფანჯარასთან ახალგაზრდა კაცი იდგა, გადაწყურებდა ქუჩას, ისუნთქავდა გაზაფხულის სურნელს და დინჯ მზერას აყოლებდა სახლების გაფერმკრთალებულ, დაგრძელებულ ჩრდილებს. მერე შესცივდა, ფანჯარა დახურა და იგრძნო, რომ ოთახში, მის ზურგს უკან ვიღაცაა, და მას უცქერის. შიშმა გაჰყინა. მერე დაძაბა ნებისყოფა და ნელა, მოშლილ მანქანასავით მოტრიალდა. ოთახში ბინდი ჩამდგარიყო. ძლიეს ანთო შუქი. არაფერ იყო, დამშვიდდა. თითქოს გაუქრა შიშოც და ის უცნაური გრძნობაც — სხვისი თვალთვლით გამოწვეული. მერე იგრძნო, უფრო სწორედ, გაახსენდა, რომ ოთახში მაგია იდგა, საწერი მაგია, მაგრამ ახლა მის მაგივრად მრავალწანაგოვან, ყვიფელ სხეულს ხედავდა, რომელიც სხვადასხვაფერად ანათებდა, იგი ხედავდა შრეებსაც, რომლებიც მეტნაკლები სიმე-

ვითრით გამოსცემდნენ სხივებს, შემდეგ მას აღარც გახსენებია მაგია, უფრო სწორად მან აღარც იცოდა, რა იყო მაგია, ამ სიტყვამ მისთვის დაკარგა მატერიალობა, ასევე გაქრა მისთვის სკამი, კედელი, კერი, იატაკი... გარშემო ყველაფერი ანათებდა, ყველაფერი — ნეტი თუ ნაკლები სიმკვეთრით, და იყო... რა იყო? მას ვერ მოენახა სახელი ამ მოვლენისთვის, არც უცდია. მაგრამ ფერთა ამ სიმრავლეში იგი მაინც ხედავდა რაღაც კანონზომიერებას, ერთგვარობას, თუმცა ერთი წყარო ამ სხივებისა მაინც სულ სხვაგვარი იყო. იგი განიზიდავდა მას და თანაც კაცი გრძნობდა საკუთარ ნათებაზე მის ზემოქმედებას. იგი გრძნობდა, რომ მისი ხელები, თუმც ხელები კი არა, არა, ხელებოც ხომ აღარ არსებობდნენ მისთვის, იგი გრძნობდა, რომ იწვის და გამოსცემს სხივებს, იწყებს სხივების გამოცემას როგორც ის, რაღაც უცხო: უცხო თვალისთვის იგი ჩვეულებრივი მამაკაცი იყო, უბრალოდ იდგა შუა

ოთახში და იცქირებოდა აქეთ-იქით, მერე მივიდა ფანჯარასთან და ვალო ფანჯარა, იცქირებოდა ბაღში, უცქეროდა ვარსკვლავებიან ცას, მთვარეს...

მის წინ ფერთა და სხივთა უცნაური სამყარო იყო. გარეშო ლივლივებდა, ყოველივე ერთერთს ირეკლავდა და თითქოს საზღვარი არ ჰქონდა არაფერს, ყველაფერი გადადიოდა ერთმანეთში...

მერე დადგა რაღაც წაში და ყველაფერს დაუბრუნდა თავისი ფორმა, ნივთებმა მიიღეს გამომწვევად დამოუკიდებელი სახე, ისინი დადგნენ, გაჩერდნენ, დამკვიდრდნენ ამა თუ იმ ადგილზე და თუ მისთვის ასე უეცრად დანახული ზღაპრული სამყარო იყო ყველაფერი — მეტყველი, ცოცხალი, მოძრავი... ახლა ბაღში იდგა ხე, რომელზეც მას უკეთეს შემთხვევაში შეეძლო მხოლოდ ეთქვა, რომ იგი იშმუშნება, მეტი არაფერი, რომ ოთახში დგას მაგიდა, ჩუმად დგას, მეტი არაფერი და რომ ოთახში აღარავინ აღარაა...

იგი მიხვდა, რომ ამ გარკვეული დროის განმავლობაში ეზიარა რაღაცას, სხვებისთვის მიუწვდომელს, მაგრამ რას, ვერ მიმხვდარიყო... „იქნებ ეს შთაგონებაა“ — ფიქრობდა იგი — „მაგრამ მაშინ მე ხომ უნდა მქონდეს რაიმეს შექმნის სურვილი?“

მას კი ყოველივეს ხელახლა განცდის სურვილი ჰქონდა და მეტი არაფერი, და ეს სურვილი იმდენად დიდი იყო, რომ იგი ყოველდღე, მწუხრისას ელოდა მას, დიდხანს ელოდა, იგონებდა ყოველივეს, მაგრამ ვერ იხსენებდა განცდას, ფერებს, ლივლივს...

ახლობლებმა შეამჩნიეს, რომ რაღაც აწუხებდა, მაგრამ პირველ ხანებში იგი ვერავის ვერაფერს ეუბნებოდა, მერე გაენდო ცოლს, დედას, ძმას, ყველა ინტერესით უგდებდა ყურს, მაგრამ იგი ზღუდებოდა, რომ მისი არ სჯეროდათ.

ექიმსაც კი გაასიხვეს. მას გაუკვირდა: „იგი ისევეა ავად, როგორც მე ან თქვენ“. — უთხრა მის ცოლს და მერე ძმას გადახედა მრავალმნიშვნელოვნად: „ეს უფრო სხვა ამბავია“. რას გულისხ-

მობდა ექიმი ამ სიტყვებში? მას არ დაუზუსტებია ნათქვამი.

კაცი კი გრძნობდა, რომ ამ რაღაც უცნაურის განცდამ და ცოდნამ იგი დაამოწა გარშემო მყოფთ და, საერთოდ, იგი გრძნობდა, რომ მას უკვე ეპეის თვალთ უცქირენ...

ზოგჯერ თვითონ კაცსაც კი აღარ სჯეროდა, რომ ყოველივე მომხდარი სინამდვილე იყო, რომ ეს საოცარი მეტამორფოზა მან ნამდვილად განიცადა, და გრძნობდა, რომ ყველაზე დიდ ტყვივლს მას სწორედ ეს აყენებდა...

და ერთხელ, როდესაც იგი გარინდებული იდგა ფანჯარასთან და ფიქრობდა, იყო თუ არა ყოველივე მომხდარი რეალობა, ფიქრი ცოლის ხმამ შეაწყვეტინა, იგი ბავშვს სტუქსავდა:

— მოაცილე ეს ჭუჭყიანი ჯოხი აქედან! არავითარი ცხენი ეგ არაა, ახლა შენც დამიწყე რაღაც სისულელეები, ერთი არ მეყოფოდა ვითომ...

კაცს გულზე მოხვდა ცოლის სიტყვები. თითქოს ყველაფერს ეჩვევა ადამიანი. ყველაფერს. ის კი ვერა და ვერ მიეჩვია.

— მამუ, — მერე იქვე მოესმა და მუხლზე ლეკვივით მიეხუტა ბიჭი, — მამუ...

„მაინც რა ეგოისტი ვარ — გაიფიქრა კაცმა — ნერეებს ვუფრთხილდები. ბავშვს კი არა“.

— ჰო, — უთხრა ბიჭს, — ჩემს ოთახში შეიყვანე შენი ცხენი და სკამზე მიაბი.

— მიბმა არ უნდა, — გაუსწორა ბიჭმა — უოდა. ის არსად წავა, თან ისე დილაღა, ისე...

— რატომ?

— ინდიელები მოგვედგნენ, იქ არიან, გარეთ...

— მერე შენ გამოეძევი?

— არა, — გაწითლდა ბიჭი, — არ გამოეძევი, ცხენს წყალი მოსწყურდა, დაისვენებს და დაებრუნდება.

— მეც წამიყვანე. ბიჭი შეყოყმანდა.

— რო ვერ გაეტყვი?...

— ვეცდები, — უთხრა კაცმა, — ნახე, როგორ შეეშინდებათ.

— არა, — უთხრა ბიჭმა, — იტყვიან, რომ მამა მოიყვანაო.

— შე სულაც არ ვიჭნები შენი მამა, მაგათთან მე ძველი ანგარიშები მაქვს...

კაცმა ტყავის ქურთუკი გადაიცივა. ბიჭი გავარდა და თეთრი პისტოლეტები გამოიტანა ოთახიდან. მერე ორიენი ბაღში ჩავიდნენ. ბიჭი წინ გარბოდა, ლელვის ბუჩქებთან მივიდა და ტოტები გადასწია.

— შე შეძახიან. — უთხრა პატარა თეთრკანიანმა დიდს.

— მესმის, — უთხრა დიდმა პატარას, — მათ უნდათ, რომ შენ მარტო, უიარაღოდ შეეჭვილო მათ ბელადს.

— კარგი, მე წავალ. — წამოდგა პატარა თეთრკანიანი.

— წადი, — უთხრა დიდმა, — თუ დაარღვიეს ორთაბრძოლის წესი, მე სამიზნეზე მათი ბელადი მყავს დასმული...“

...კომანჩები იდგნენ და ხმამაღლა რაღაცას გაჰყვიროდნენ“.

მერე, ღამე, კაცი თვალგახელილი იწვა და ძილი არ ეკარებოდა.

„ესეც მარტოა, ეს პატარა ლეკვი“... — ფიქრობდა იგი.

ბავშვი მთელი ტანით იყო მასზე დაწოლილი და კაცს ეშინოდა განძრევის, რომ არ გაეღვიძებინა. გრძნობდა, როგორ დააკრა საწოლს ბავშვისა და საკუთარი სხეულის სიმძიმემ.

მერე ჩაეძინა, ასევე დაკრულს ჩაეძინა.

ბიჭს ისევ ინდიელები ესიზმრებოდა, მაგრამ რატომღაც იღიმოდა, მერე ხმამაღლა გაოცინა კიდეც. უფრო კარგად მოკალათდა მამის მკერდზე და ორივე ხელი ყელზე შემოხვია.

„ინდიელთა ბელადი მიწაზე ეგდო. მისი საბრძოლო ტომავაჯი ბიჭს ჰქონდა ქამარში გარტობილი, ცხენს ფაფარში ჩაფრენოდა და საფარსავე მოჰქროდა“.

II. ცისფერი, შავი და მწვანე

ძილის წინ იგი ყოველთვის იწვიებოდა თხუთმეტი-ოცი წუთით მარტო. მისი ცოლი შედარებით გვიან წვებოდა ხოლმე — სანამ მიაღებდა სახლს, დაუვილიდა ყველაფერს, გაზს, წყალს, სინათლეს შეამოწმებდა.

იგი იწვა მარტოცა, ბნელ ოთახში, თვალებს ხუჭავდა — ოცნებობდა თუ თელემდა. რაღაც იყო საშუალო, იმიტომ რომ ხმაური მეორე ოთახიდან სითქოს ესმოდა, მაგრამ სრულად არ აღიქვამდა. იგი დიდი ხნით ეთიშებოდა გარემოს. დახუჭავდა თვალებს და წარმოიდგენდა — რას წარმოიდგენდა?

მას შეეძლო ფერადი ზმანებები ენახა სურვილისდა მიხედვით, სურათები, რომლებიც ზღაპრული ფერებით ენთნენ. მას შეეძლო ფერების კომპოზიციაც შეექმნა, მას შეეძლო წარმოედგინა ზღვა, მეწამული ზღვა, რომელიც ჩვენ მხოლოდ ვიცით, რომ მეწამულია, მაგრამ არასოდეს არ გვინახავს. მას შეეძლო წარმოედგინა რაღაც არაჩვეულებრივი ფერის სინათლის სვეტი: აი, ასე — მარცხნივ სვეტი, შუაში მეწამული ზღვა, ცოტა აქვით რაღაც გაურკვეველი მწვანე ფერი, გორაკებით და ამ ფერზე იგი ყოველთვის ხედავდა შავ ფერს, ღია ცისფერი ზოლებით. ეს ცისფერი არანორმალური ცისფერი იყო. ასეთ ფერს ჩვენ იშვიათად ვნახულობთ.

მას შეეძლო წარმოედგინა ყველაფერი და ყველა ფერი. წარმოედგინა ყინულის მთები, მოლივლივე ყინული, ისევე აი, იმ, ცისფერი ფერით და იქვე შავი ფერი. მას შეეძლო წარმოედგინა ბევრი ფერი, სხვადასხვა ფერი, მაგრამ ყოველთვის ეს შავი და ცისფერი ფერი მათ თან ახლდა ხოლმე. და როდესაც მივიდოდა ხოლმე იმ მომენტად, რომ უნდა გაეგო რა იყო ეს ცისფერი და შავი ფერის ერთიანობა, რას წარმოადგენდა, თითქმის ყოველთვის გრძნობდა ხოლმე ან ზელის წაყვრას ან საწოლის დაწვეას, ან ისმოდა საწოლის ჭრიალი,

ან კიდევ უფრო უარესი — ესმოდა დამკინაფი: „ჰმ, კიდევ ლოცულობ?“

იგი გაიფიქრებდა: „ხო, ის უკვე მოვიდა“, და დაიწყებოდა მისთვის ყოველდღიური, ჩვეულებრივი დამკინაფი, ოცი წუთი ოცნებისა დამთავრებული იყო.

ეს ჩვეულებრივი დამკინაფი იყო გაგრძელება ჩვეულებრივი დღის: ან ორივენი იძინებდნენ, ან არ იძინებდნენ, ან ერთი ბუზღუნებდა, ან მეორე ბუზღუნებდა, მოკლედ, აღარ იყო ზმანებები, აღარ იყო ფერები და, რაც მთავარია, აღარ იყო ცისფერი და შავი ფერი.

და ასე და ასე...

ეს ზმანებები მას თითქოს რაღაც ენერჯიას აძლევდნენ მეორე დღისათვის, ენერჯიას აძლევდნენ იმ დამკინაფისაკ, მეტიც, თითქოს წმენდდა მას ეს ფერადი ზმანებანი და ოცნებანი.

იგი ეკითხებოდა თავის ნაცნობებს: „თქვენ შეგიძლიათ ფერადი ოცნებები ნახოთ?“

ისინი თავს იქნევდნენ და „არ შეგიძლია“, ეუბნებოდნენ.

„თქვენ იცით ჯა ლამაზია ცისფერი და შავი ფერი?“

„ცისფერი და შავი ფერი მართლა ლამაზია“, ეუბნებოდნენ.

„არა, — იგი უხსნიდა, — არა ჩვეულებრივი ცისფერი და შავი ფერი, არამედ აი, იცით როგორი ცისფერი“.

„ხო... როგორი?...“

ის ჩაფიქრდებოდა და ყოველთვის აღმოაჩენდა ხოლმე, რომ მას არ შეუძლია თქვას როგორი ცისფერი ფერია ეს და იგი ამბობდა: არაჩვეულებრივი ცისფერი“.

თუ მოსაუბრე ზრდილობიანი იყო, ეტყოდა: „კი, მე ვიცი ასეთი ცისფერი, არანორმალური ცისფერი, მართლა ძალიან ლამაზია, თუმცა, თუმცა არანაქლებ ლამაზია ყვითელი და შავი“.

თუ მოსაუბრე ნაკლებზრდილობიანი და პატიოსანი ვახლდათ, ეტყოდა: „მაპატიეთ, არ ვიცი“.

ან კიდევ, თუ უფრო ნაკლებზრდი-

ლობიანი და თანაც ახლობელი, ეტყოდა: „ნეტა ერთი შენც“.

მას თითქოს ეცოდებოდა, კიდევ ერთი ახლობლები, რომლებსაც არ ჰქონდათ ეს ფერები ნანახი, არ შეეძლოთ წარმოედგინათ, ვერ შეეძლოთ გავგოთ... იგი ამ ბოლო ხანებში ხშირად ფიქრობდა, რა იყო ეს ცისფერი და შავი, რატომ აღელვებდა მას, რატომ სიამოვნებდა მას, და ვერ მიხვდარყო. „ვერც მიხვდებოდა. ვერასოდეს! ნუთუ ვერასოდეს?“ არა, თითქოს იყო რაღაც, რაღაც დაიწყებული ამბავი და იგი ცდილობდა, ცდილობდა, ცდილობდა გახსენებას, ალბათ გაიხსენებდა კიდევ, რომ ეს ზმანება მას ხშირად სწევოდა, რომ ყოველდღე ყოფილიყო, მაგრამ ვადიოდა დრო და უფრო და უფრო იშვიათად ხედავდა იგი ამ ფერებს — თვეში ერთხელ ან ორჯერ. ეს დაახლოებით ისეთივე რამ იყო, როგორც შთაგონება — ძნელად მოდიოდა და ადვილად ქრებოდა.

და მან არ იცოდა როდის, როდის დაეწყო მას ეს ზმანებები, არ ახსოვდა. ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს თავიდანვე ამ ზმანებებით დაიბადა, მაგრამ მან, დამკლარი გონების კაცმა, შესანიშნავად იცოდა, რომ ეს ზმანებანი თავიდანვე მასთან არ შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ.

თუმცა ყველაფერს თავისი ბოლო აქვს, და, მართალია, გამოცანები ჩვენთვის ხშირად რჩებიან ამოუხსნელი, მაგრამ ამოუხსნელი რჩებიან მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი სიცოცხლისათვის განკუთვნილი დრო ალბათ საკმაოდ ცოტაა ამ გამოცანათა ამოსახსნელად. ისიც კია, რომ ხშირად გამოცანები ამოიხსნება ჩვენს სიცოცხლეშივე, ზოგჯერ უფრო ადრე, ზოგჯერ უფრო გვიან.

და აი, ერთ საღამოს, როცა იგი მარტოა იწვა, აბსოლუტურად მარტო მთელ სახლში, როცა დღისით იყო ავტანელი შრომა, როცა დღისით იყო ნერვიულობა, როცა დღისით იყო სუნი ტროლიბუსში, ცუდი საუზმე, სადილი

საღღაც სასადილოში, მოკლედ, როცა მთელი დღე ყველაფერზე იყო ცუდი, მას უცებ ეწვია თავისი ზმანება.

და ეს ზმანება იყო საოცრად ლამაზი, ეს ზმანება იყო ისეთი მდიდარი ფერებით, ისეთი მდიდარი კომპოზიციით, ისეთი მდიდარი ნახატებით, რომ იგი ბედნიერად გრძნობდა თავს. და ჰქონდა მას თითქოს წინათგრძნობა რაღაც არაჩვეულებრივისა, ყოველ შემთხვევაში, რაღაც მოლოდინი არაჩვეულებრივისა. და აი, გავიდა თხუთმეტი წუთი ზმანებისა, გავიდა ოცი წუთი ზმანებისა და იგი წავიდა, წავიდა, წავიდა ამ ოცნებებში და უცებ აღმოაჩინა, აღმოაჩინა, რომ მას გაახსენდა საიდან არის ეს ცისფერი და შავი ფერი, საიდან არის ფერთა ეს შეხამება, ეს არაჩვეულებრივი შეხამება ფერებისა.

რამდენი ხანი, რამდენი ხანი აწვალბდა მას ეს გამოუცნობი რამდენადაც მის თვალწინ ყველაფერი კრძალს სიმკვეთრით იღვამდა. მან ხელი გაიწვდინა ფერებისკენ, უნდოდა შეხებოდა, თითქოს შეეხო კიდევ და აღტაცებისგან შეჰყვიროს.

„აი, მოვიდა მისთვის ეს წუთიც, აი, განიხენა მის წინ ჭეშმარიტების კარიც, აი, ელოდა და ხელშესახები გახდა მისთვის საკუთარი ოცნებაც...“ გაიფიქრა, მაგრამ ფერებმა ერთბაშად დაკარგეს სიმკვეთრე, ცისფერი აირია შავში, შემდეგ ცისფერი და შავი მწვანეში, შემდეგ ყველაფერი აირია, სუყველა ფერი და მას აღარ უნახავს, აღარ გაუგია არაფერი, დადგა წუთი, როცა აღარ იყო აღარც ცისფერი, აღარც შავი, აღარც მწვანე, დადგა წუთი, როცა აღარ იყო აღარაფერი.

მისვლისას თქვენი

ცალიდან: „გზა მგობრობისა“

სოციალისტურ ქვეყნების სივრცე
მეჩემქვეყანა, არ მეუცხოვა.
მე ყველა სახლის ოცნებას ვიწვევ,
მე ყველა ქუჩის შემომრჩა ხსოვნა.

სურნელება მცემს ყველა სართულის,
ყველა გამზირის, ყველა მოედნის.
სიყვარულისგან ნებადართული
მზისპირ ქვეყნებში გულით მოყვები.

ძმები ვარნაში და კონსტაციაში
გებვდებოდნენ ზღვიდან მოჭრილ
ტალღებად,
იმ სილამაზის ძლიერ თავსხმაში
ოქროს სილიან ნაპირს დავყვებით.

ვწვდებოდით ყველა კუნჭულს და კუთხეს,
ჭაშნიკად მთების ღიმილი მოვსვი.
მთებს ცისარტყლებად გადმოვყუდნენ
გრეგოლი, აბას და ანთიმოზი.

ციურ არსებებს ჰგავდნენ თვალ-ტანად,
წინ ეშლებოდათ ნაწვეწი ბედი,
მეზიდებოდა აქეთკენ მარად
აწმყო — წარსულის ჯაჭვი უწყვეტი.

არ ყოფილიყო გზები სრულებით,
არ ყოფილიყო ხიდი არცერთი,
მანც უხილავ ჯაჭვის უფლებით
შემოვალწვედი, შემოვალწვედი.

ადამიანურ ნადლით ვივსებით,
სულს გვიანგარებთ შორით წვეულებს,
გითვალღიერებთ გაფაცვიცებით
ცისა და მიწის ატლასეულებს.

ყოველი წამი აღურსად გვექცა,
დროს ვუფრთხილდებით, თავზე ვვვლებით.
ფართოვდებოდა ეს დედამიწა
მზისა და მთვარის გამთბარ ფერებით.

ოქვის კაბაკობაში

შესვალ,
ნასაგ,
მტრისას!..

თუმც ნუ გინდა მტრისთვისაც.
ბნელ მიწურებს ნესტი თრიმლავს,
ჭვარტლიან თვალს ისრისავს.

ოღესის კატაკომბები — სამამულო ომის
გმირ პარტიზანთა თავშესაფარი... აქ მოხდა
ფაშისტ ჯალათებთან სასტიკი შეტაკება.

დავალთ მოღრუბლული,
ჯარნით, თეთრ სანთლებით.
ზოგან მოღუნული,
ზოგან ვიმართებით.

დრო სისხლწაგებული
კედლებს ესიზმრებათ.
ყველა დაღუპული
ზედ კრთის ესკიზებად.

ზოგი ფერ-ხორცს ისხამს,
ჩვენს სიცოცხლეს ერთვის,
იმით შორის მკვირცხლად
მე მაჩერებს ერთი.

დუმილის სულს გვაცლის,
ფერი წვეთს ცხედრული,

მე მაჩერებს კაცი
ამ ნესტიან კედელს
სისხლად მიცხვებული.

ბედისწერაჲ ფიცხო!
მგონი სისხლმა მიცნო,
თრთიან ეს კედლები,
ვეკვრი, ვედვლები.

შორ-შორს ბინდებია,
ომის ქუბილს ვწვდები,
სისხლში იზრდებიან
კაცკასიის მთები.

ოჩის ბესხენება

ქალაქის გარეთ ჩრდილებით სავსე,
საბონის ველზე,
ზეგანზე,
მთაზე

ისევ დგას ტანკთა რაზმი ძლიერი
იმ ჯამინდელი, იმ წამიერი.

ის ქვემეხები იმ დროის დარად
იქვე დგას, ისევ გაისმის კრულვა.
და, ამდენი ხნის მიუხედავად,
ხელს ვადებ,

ხელს მწვავს ფოლადის ლულა.

ბჭობა ბოჭკაოში

ბუნება ქსელავს უხილავ ძაფებს
ხეთა ბოჭკოდან, ფოთოლთ ბოჭკოდან.
სიფრცე თანდათან მალღდება, გვძაბავს,
ევახლოვდებით სოფელ ბოჭკაოს.

მშვიდობა მარად, როდოპის მთებო,
გრიგოლ, აბაზის სილუეტებო!...

თითქმის მეორე ალგეთის ნაპირს
მშობელ კერიის ცეცხლი კიაფობს.
ღვთისმშობლის ხატი სიმშვიდეს გვაფენს,
გრიგოლ და აბაზ ბაკურიანო!

თქვენ ფერთა კრთომას, თქვენს მძლავრ
სულის წვას,

მე ვკეითხები ტაძრების კედლებს,
მე ვკეითხები ბულგარეთის ცას,
მე ვკეითხები ბულგარეთის მთებს.

ვკეითხები ტყეს, ქარებს, კლდის რქებზე
გადმოსხულებს, გადმოკაწრულებს,

გადმოკიდებულს ჩალეწილ ხევზე
ფოთოლ-ყვავილთა მრავალფერ წნულებს.

ჩიტებმა ყურთან ჩამიფრთხილეს,
რალაც ჩამძახეს ნაცნობი ოდით,
მოცლილობის ჟამს, ამით წინაპრებს
იქნებ ჩვენებურ პანგით აწრთობდით!

ამ სველ ფოთლებში, სველ ბალახებში
ცვარ-ნამად დაგრჩათ იქნებ სიტყვები.
დაედივარ ჩუმად, მთასა და ხევში,
მზათ შეწითლებულ ბურში ვინთქმები.

ცა წუხანდელი გარიერაჲს ისხანს,
ვით ბალახები ელდას თიბვის დროს,
ტაძრის ტრაპეზში კითხულობს ვილაც
თქვენს სასოებით ნაწერ ტიბიკონს.

თეთრი პეტრიწის, თეთრი გელათის
თვალწინ ანიფთებს თეთრად სიმორეს,

ხევებს სიწმინდის შუქი გადასდის,
სულის საგზალი ცოტა მიშოვსა.

ელვამ ზედ კლდის პირს წელი დაგრიხა,
გული ჩაფუტდე ხვეს ფაცერიოვით,
მეხის ხმას ველი, იქნებ, თქვენი ხმა
ქჳონდეს აქაურ მეხს ჩაწერილი.

გეგები ლაგით

გვერდს ჩაუვლიან ერთმანეთს რიდით,
მისალმებათა ისმის საყვირი.
გემები, — ქვეყნის სიმბოლო დიდი,
ჩნდებიან გაშლილ შუქით და ბინდით.

ხედებიან ხშირად გემები ზღვებში,
ოკეანეში უცხო-უცხონი,
მათ შუა ჩნდება იდუმალება
განუზომელი და აუწონი.

სეპსტოპოლში... საგომ საღაპთან

გარშემო ჩემი ღვლევა,
ხეები ტოტებფართო.
ამბობს ფოთოლი ყველა,
საქართველოდან ვართო.

ვხედავ ჩვენს ვაზებს გაბმულს,
ლურჯ შაბიამანს მწვეთავს...
თქვენ ვერ ეწვიეთ მამულს,
იგი მოვიდა თქვენთან.

გლანდავენ მთელ სიცხადით,
ანკარა ცრემლთა მდენი. —
თქვენი მთა-ბარის ზატი
ბავშვობის დროინდელი.

თქვენი კერა და სკოლა
სამელნიოთა და ჩანითთ,

ჩემი სურვილი ვეღარ გადაუტევი,
რახან ამ დღემდე სივრცეს შემოვრჩი:
მეხო, როგორმე ერთი ამათი
ხმა ჩამიტანე საქართველოში!

მშვიდობით... ჩნდება შორს ლურჯი
ტბები, —
ძმათა დამდნარი სილუეტები.

მიგვაფიწყდება თუ არის ქვეყნად
რაიმე შუღლი, მტრობა და შეხლა.

ოცნებობ მაღალ, მშობლიურ მთებზე,
ოცნების ძაფი შორს გაეცოლებს.
ქრიან გემები და ნაკვალევზე
სწერენ მშვიდობის უღრმეს სტრიქონებს.

აქ არის: 414-ე ანაბის ქართული დივიზიის
ძმათა სასაფლაო, ქართულწარწერებიანი ობე-
ლისკით... ირგვლივ ჩვენებური ეპი და მცენა-
რეულობა გაუშენებიათ.

იმ გოგონების ხსოვნა
პირველ სიწითლის სვავით;

პირველ თრთოლვაში, შფოთში
მკერდს დამსხვრეული ღამეც...
მაშინ შეხველით ომში,
სიკვდილად დაიდგარეთ.

თქვენ ადრე შვიტყვიათ
დღე-ღამე უღეთოდ მქროლი,
პირველი წვა და ტყვია,
ერთად სუნთქავენ მგონი.

ოსშივარი სდის გუბეს,
ბუჩქებს, ხეებს და ერგოლვას,
ცაში ხელს ვუჭერ ღრუბელს
და თქვენი სისხლი ეონავს.

რ. გამუზარაშვილი

ივანე მაჩაბლის ჟურნალისტური მოღვაწეობიდან

(ი. მაჩაბელი და ჟურნალი „ივერიის“)

გამოჩენილი ქართველი მწერლისა და ჟურნალისტის ივ. მაჩაბლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ ბევრი რამ საინტერესოა და დაწერილა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ვ. ტელიძის მიერ დიდი სიყვარულით დაწერილი წიგნი „ივანე მაჩაბელი“ და ის წერილები, რომლებიც ივ. მაჩაბელს — როგორც ზეკსპირის ნიჭიერ მთარგმნელს — ახასიათებენ. მაგრამ შეუძლებელია არ შევნიშნოთ, რომ დღემდე კვლავ შეუწავლელია ამ ნიჭიერი მწერლის ჟურნალისტური მოღვაწეობა. მხედველობაში გვაქვს არა მხოლოდ მისი — როგორც რედაქტორისა და რედაქციის პასუხისმგებელი თანამშრომლის მიერ ვაჭეული საქმიანობა, არამედ მისი — როგორც პუბლიცისტისა და კრიტიკოსის დამსახურება. ამ უკანასკნელის სათანადო შესწავლა კი შეუძლებელია მანამ, სანამ საბოლოოდ არ იქნება დადგენილი ის წერილები, რომლებიც მას ეკუთვნის, მაგრამ ზედმოწერაღარ არიან გამოქვეყნებულნი. ასეთ წერილთა რაოდენობა კი, როგორც ჩანს, საკმაოა.

როგორც ცნობილია, აქამდე უკვე გვაქვს მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პრესის ბიბლიოგრაფია, მაგრამ ზედმოწერულ წერილთა ავტორობა მასში დადგენილი არ არის. ამ ბიბლიოგრაფიის მიხედვით, ივ. მაჩაბლის თითქმის ყველა სტატია საბუნებისმეტყველო თემაზეა დაწერილი. ეს გარემოება კი, ბუნებრივია, ექვს იწვევს: ნათუ ივ. მაჩაბელი, ასეთი დიდი გამოგნებისა და ნიჭის მწერალი არასოდეს არ იყლიდა ლიტერატურულ-კრიტიკული სტატიებისათვის? ნათუ მხოლოდ მიხ. თემა-

ნიშვილის ლექსთა კრებულზე გამოთქვა თაუისი შეხედულება (ესეც ძალიან მოგვიანებით გაირკვა) და სხვა მწერლებითა და სხვა თხზულებებით არ დაინტერესებულა?

ამგვარი შთაბეჭდილებით დაფიქვით ჩვენ ჟურნალ „ივერიის“ გადათავალიერება, მით უმეტეს ვიკოდით, რომ ივ. მაჩაბელი, გარკვეულ დროის მანძილზე, ძალიან ენერგიულად მუშაობდა ამ ჟურნალს რედაქციაში. ცნობილი ჟურნალისტი გრ. ყიფშიძე ამის თაობაზე გარკვევით წერს: „1880 წელს შეერთდა რედაქციაში „დროებისა“ და „ივერიისა“ და ამ კავშირმა გასტანა 1881 წლის დამლევამდე. შეერთების პირველ წელიწადს „ივერია“ გამოდიოდა კრებულის მსგავსად სამ თვეში ერთხელ... რედაქციაში მუშაობდა მაშინ გამომდებებით ივანე მაჩაბელი, ახალგაზრდა კაცი, უმაღლეს სასწავლებელში კურსდამთავრებული, კარგი მცოდნე ევროპის უმთავრეს ენებისა, მხნე და მარჯვე მუშაი, დიდი მოყვარული ლიტერატურის...“ („ივერია“, 1901 წ. № 199). გ. თუმანიშვილი კი ივ. მაჩაბელს ჟურნალ „ივერიის“ რედაქტორს უწოდებს.

მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თუ ბიბლიოგრაფიულ ცნობარებს დავეყრებით ივ. მაჩაბელმა ჟურნალ „ივერიაში“ მხოლოდ 1879 წელს გამოაქვეყნა თავისი ორი ლექსი („ოცნება“ და „ოცდაერთის წლის ბიჭი ვარ“) და ორი სტატია („ვახის ახალი შტერი“. „ტყე და მისი მნიშვნელობა“), შემდეგ კი შეწყვიტა ბეჭდვა. სინამდვილეში, როგორც ვნახეთ, სურათი სხვაგვარი უნდა იყოს.

უმაღლესი განათლების მიღების შემდეგ ივ.

მანბელი 1879 წლის გაზაფხულზე თბილისში დაბრუნდა და მანამდე ჩება გაცხოველებულ საქმიანობაში. უფროსი მეგობარი ილია ქაქუაძე ამს ყველა თავისი საქმიანობის მონაწილედ ხდოდა. წერა-კითხვის გაშავრელებელი საზოგადოება, ჟურნალის რედაქცია, ბანკი — აი, ის უმთავრესი უწყებები, სადაც მას მუშაობა უხდებოდა მისთვის დამახასიათებელი შემართებით.

ის ორი ლექსი, რომლებითაც მან თავისე თავი გააცნო ევრნალ „ივერიის“ მკითხველს, საკმაოდ კარგად ავლენს ახალგაზრდა ავტორის შინაგან პათოსსა და გონებრივ ინტერესებს.

„ოცდაერთი წლის ბიჭი ვარ,
წერ-ულვამ ახლათ აშლილი,
მკლავ-მარჯვე, მზარ-ბეჭნასხმული,
მარმარილოვბ გათლილი“ —

აქმევიენებს იგი თავის ლექსის „პერსონაჟს“ და ეს სიტყვები მასაც მთელი უფლებით შეეძლო გაემთრობება.

ნიშანდობლივია, რომ „მეფე ლირის“ მთარგმნელი თავის პოეტურ ცდებში სამყაროს აღნაგობითა და ბედით დანატყრესებას იჩენს („ოცნება“).¹ ასევე ბუნებრივია, რომ მთელ ამ განუყენებელ ფილოსოფიურ სჯამ იგი ამთავრებს უღრმესად მიწიერი სურვილებითა და რწმენით:

„ამჯერა შე კიდევ,
რომ ურიცხვთა ვარსკვლავთა შორის
არის ვარსკვლავი,
რომელსაცა მბღმონა ჰყვარათ
იმის ახდენა, რაც ჩვენთვის ქერ სიზმარი
არის,

რაც მრავალთა მიანაით შეტსრულვბლათ:

იქა მტარვალთა მზრბანებლთა ხმა
შეწვევტილა,
იქ აღარ არის უსწორობა, შერბ და მტრობა,
იქ ათი მცნება ერთ მცნებათა გადამქვევლავს
მცნება არის: „სათუენთო ყოველთა
ამბობა“².

ივ. მანაბლის მომავალი პუბლიცისტური მოღვაწეობის ერთგვარ შესავალს წარმოადგენდა ავტოდეი ის ორი წერილიც, რომლებიც მან ევრნალის მომღვეწო ნომრებში (№ 4, 5—6) გამოაქვეყნა. ამგვარი შინაარსის სტატიებით მან შემდეგ დიდი როლი შეასრულა საზენებლისმეტყველო ცოდნის პროპაგანდის საქმეში.

ივ. მანაბლის მტკიცე თანამშრომლობას ევრ-

ნალ „ივერიაში“ საფუძველი მაინც მაშინ ჩაუყარა, როცა შეერთდა „დროებისა“ და „ივერიის“ რედაქციებ (1880 წ.) და გასტრბა-მანამ, სანამ ეს კავშირი გავრცობდა (1881 წლის სოლომდე). უფრო ზუსტად, ივ. მანაბელი ევრნალ „ივერიის“ წამყვან თანამშრომლად მოჩანს 1881 წლის მანძილზე. მისი თავდადებული და ნაყოფიერი შრომა ამყარად ატყუთა ევრნალის ამ წლის ნომრებს, რომლებიც, ჩვენი აზრით, გამოირჩევა წინა და შემდგომი წლების ნომრებიდან.

როგორც ევრნალის შესწავლა გვიჩვენებს, სხვა სარედაქციო ხასიათის სამუშაოსთან ერთად, ივ. მანაბელს ნაივსრი ჰქონდა განყოფილების „ახალი წიგნები“ შედგენა და ხელმძღვანელობა. კიდევ მეტრ, ევრნალის ამ წლის პირველ ათ ნომრში მოთავსებულ ყველა რეცენზია და ბიბლიოგრაფია მის კალამს ეკუთვნის. შემთხვევითი არ ყოფილა მის მიერ ამ განყოფილებაზე ამგვარი შეფობაც. ფაქტიურად ეს იყო ევრნალისტური გზით ხელმძღვანელობა და წარმართვა იმ სამუშაოს, რომელსაც იგი — როგორც ქართულთა შორის წერა-კითხვის გავრცელებელი საზოგადოების პირველი გამგეობის ყველაზე ახალგაზრდა წევრი — ასრულებდა. ერთი სიტყვი ჩვენი საზოგადოების არსებობისა, — წერს იგი ერთ თავის მოხსენებაში, — არის ქართული წიგნების გავრცელება ხალხში. ამ აზრით ჩვენ უნდა შევედგეთ, რაც შეიძლება მალე, წიგნების ბეჭდვას...³

როგორც ჩანს, ამავე მიზნით შედგომია იგი ევრნალ „ივერიაში“ რეცენზირებას იმ წიგნებისას, რომლებიც მაშინ იბეჭდებოდნენ. შემთხვევითი არაა, რომ ევრნალ „ივერიის“ 1881 წლის პირველ ნომრში განყოფილება „ახალი წიგნები“ იხსენება ასეთი საგანგებო შესავლით: „ჩვენს ევრნალში მიქცეული იქნება ევრნალეზა ყოველგვარს ჩვენის ცხოვრების მოვლინებაზედ, რომელიც კი ამ ყურადღების ღირსია. ამის გამო, დღეის ამის იქით ჩვენს მკითხველებს შევატყობინებთ შინაარსს ყოველი ახალი ქართული წიგნისას. ჩვენ მოგვიხდება აგრეთვე ბანდაბან ზოგიერთ სხვა ენაზე დაწერილ წიგნზედაც ლამაზყო, თუ ეს წიგნი ან ჩვენს ქვეყანას შეეხება, ან იმისთანა საგანს, რომელიც საინტერესოა და, სხვათა შორის, ჩვენთვისაც.“

დღეს კი ბოდიშს ვიხდით მკითხველთან, რომ პირველადვე (ხაზი ყველგან ჩვენი — დ. გ.) ერთ უხვირთ და უღბო წიგნზე უნდა მოგვიხდეს ლამაზყო...“

ამჟამად, რომ ამ შენიშვნის ავტორი პირვე-

¹ მხედველობაში აქვს რამაზ ანდრონიკაშვილის წიგნი — «Наше общество и его современное стремление».

¹ ევრნ. „ივერია“, 1879, № 3, გვ. 89.

² იქვე, გვ. 88.

ლდ იწყებს „ახალი წიგნების“ განყოფილების ხელმძღვანელობას და ფართოდაც აქვს ვააზრებელი მისი შემდგომი მოღვაწეობა. თავისი სიტყვა მან საქმედ აქცია და ათი წლის მანძილზე ბევრი საინტერესო რეცენზია და ბიბლიოგრაფია გამოაქვეყნა. აი, ეს წერილებიც:

1. რ. ანდრონიკაშვილის «Наше общество и его современное стремление» 2. ოლ. დიბეტელის მიერ თარგმნილი ევტრემესკის პრიმორციული საანგარიშოები, 3. ი. ჰაგვაიანის „მეფე დიმიტრი თავდადებული“ და „კიკია-ადამიანი?“, 4. სიმეონ ბეგევიის „პოლემიკური საუბარი მღვდლისა ინგილოთ ეფენდისთან“, 5. „ქართული ანბანი, მოძრავი ასოებით და პირველ-საყთხავი წიგნი“, 6. „პარაკმებრისას“, რ. ერისთავის, „კატა აწონა“ — დიშ. მეღვინეთ-ხელსოვის, „კაპიშონა“ — ტერ-ასტე-კატერიანისას, 7. „დღეა ენა“, შუღვენილი ი. ვოგებაშვილისაგან, შესამე შესწორებული გამოცემა, 7. „წყარო“, ყრმათათვის საყთხავი წიგნი № 1, ანთ. ჟღელის რედაქციით, 8. „მოკლე ისტორია...“, თარგმნილი რუსულიდან მელქისედეკ აბესაძისაგან, „ცოლები დაკარგეთ“ — კომედია ალ. გარსევანოვისა, 9. „ეურნალი „იმედი“ № 1“, 10. „დავითიანი“, თქმული გერამიშვილის დავითისაგან, 11. „ყმაწვილი და ფრინველი“, თხზულება ს. გ. ტუსიშვილისა, 12. ფრანალ „იმედის“ ბელეტისტიკა: „შემთხვევის მსხვერპლი“, გ. ჰრელაშვილის, „მარტიანთ ჰაა“, შაქროსი, 13. „მერცხალა“, შიღელის მოთხრობიდან, ვადმოკეთებული შ. ჯანსაგან, 14. „თ. მიხ. თემანიშვილის რჩული ლექსები და თხზულებანი“ 15. „აღუქსანძრე ჰეგვაიანის ლექსები“, 16. „ლექსები, თქმული თ. ვ. ორბელიანისაგან“, 17. „ახალი გამოცელება ისტორიის წინა დროებამე და ქართული ტომის დასაწყისზე“, თხზულება დიშ. ბაქრაძისა, 18. „ეკი მართალთა“, თხზულება ანტონ ფერცელაძისა, 19. „წყარო“, № 2, ანთ. ჟღელის რედაქციით, 20. „ხატური“, რუსულიდან თარგმნილი ან. თემანიშვილისაგან, 21. „წითელი ფარი“, თხზულება ვუჩიტის, ვადმოკეთებული გ. ანდრონიკაშვილისაგან, 22. „სიყვარულის კონა“, თხზულება დიშ. ნადიროვისა, 23. „წყარო“, № 3 და № 4, ანთ. ჟღელის რედაქციით, 24. „ლექსნი“, თხზულება შ. ვორდანიოვისა, 24. „დაბადების საზოგადოების“ გამოცემანი.

სხვადასხვა მოცულობისა და მნიშვნელობის დასახელებული 24 ხელმოწერილი რეცენზია რომ ერთ ავტორს ეკუთვნის ამას აღსატყობებს როგორც განყოფილება „ახალი წიგნების“ რეცენზიერ მოყვანილი შესავალი, ასევე თითო ამ წერილებში გაკეთებული მოითხოვანი და მათივე ენა და სტილი. ხოლო ეს ავტორი რომ ივანე მაჩაბელი, სადაც არ შეიძლება იყოს, ეინაიდან ყვეუ დადგენილია მიხ. თემანიშვილის თხზულებათა შესახებ დაბეჭდილი რეცენზიის მაიაბლისებულობა.

ამგვარად, ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი რეცენზიის ავტორად ამოერიდან უნდა ეალიართ ივანე მაჩაბელი.

რას წარმოადგენს ეს რეცენზიები და რა ადგილს იჭერენ ისინი ჩვენი ეურნალისტიკისა და კრიტიკის ისტორიაში?

რეცენზიის და ბიბლიოგრაფიას ქართული ეურნალისტიკა, ცხადია, მინამდევ კარგად იცნობდა; ბევრ ნიჭიერ შერჩაღსა და ეურნალისტს უყისრია ამა თუ იმ ახალი წიგნის რეცენზირება და თავისი შეხედულება გამოთქვამს მის შესახებ. მაგრამ არ შეეცდებოთ თუ ვიტყვით, რომ ეურნალმა „ივერიამ“, ივანე მაჩაბლის რეცენზიების წყალობით, ეს ეანრი განვითარების ახალ დონეზე აიყვანა და უღარესად შესატყვისი ფორმა მოუჭებნა მას. მოკლედ, ლაკონურად და არსებითად დახასიათება წიგნის ლირსება-ნაყოფიანებანისა და ავტორის დასახელებისა — აი, რით ხასიათდება ეს რეცენზიები.

იგი მაიაბელი უღარესად პირთუენული რეცენზირება, რომელიც ყოველი წიგნის ავარგანობას მისი შეშეცნებითი და განმანათლებლური მნიშვნელობით აფასებს. იგი შაკაცრად ეხსმის თავს ყველა შათ, ვინც შერლობასა და შვიგნობრობას შემთხვევით შიკვლეუბი, ვინც გემოვნების უფუჭებს მხოლოდ მეთხველს და არავითარ სულიერ და გონებრივ საზრდოს არ აღეგს მას. ასეთ ავტორთა წინააღმდეგ იგი სატირისა და ოუმორის იარაღსაც კი იყენებს, რათა მეთხველთა გემოვნების ვამფუჭებელ ამგვარი „მოღვეიების“ შიდა დაუკარგოს. ამასთან ერთად, იგი უღარესად ფაქიზი და ფრთხილი დამფასებელია. თუკი კარგის თქმის შესაძლებლობას იძლევა ავტორის მიერ ვაწეული შრომის რომელიმე მხარე, იგი მას შეუშენველსა და აღუნიშენელს არ ტოვებს.

იგი მაიაბლის ჩვენს მიერ დასახელებული ოცდაათხი რეცენზია, როგორც ეს სათაურებიდანაც შეიძლება გაეთვალისწინოთ, ერთნაირი მნიშვნელობის მქონე არ არის. მაგრამ ყოველი მათგანი ისეა დაწერილი, რომ ავტორი მასში გარკვეული მიზნის რეალიზაციას აღწევს. და ამას იგი ხშირად სულ რამდენიმე ფრაზით ახე-

1 ეურნ. „ივერია“, 1881, № 1.

2 იგივე, № 2.

3 იგივე № 3.

4 იგივე, № 4.

5 იგივე, № 6.

6 იგივე, № 7.

7 იგივე, № 8.

8 იგივე, № 9.

9 იგივე, № 10.

რებს. მაგალითად, „მოკლე ისტორია წმიდისა დიდებულისა და ძლიერ მოსილისა ვიორგისა“ (თარგმნილი რუსულიდან მეღქმისედაც ანასის მიერ) და „ცოლები დავაობით“ (ალ. ვარსკვლავის კომედია) ი. შაბაძელს ერთ რეცენზიაში, უფრო სწორად — ერთ ფრანგში აქვს დახასიათებული: „ესეც ორი საბავშვო წიგნი, — წერს იგი, — მხოლოდ იმ განსჯაებით, რომ პირველი საშოკოთბოტიცი წლის ბავშვებისათვის არის დაწერილი და მეორე კი — დიდ ბავშვს შეუთხზავს“. ხოლო ს. გ. ტუნიშვილის თხზულების („ყმაწვილი და ფრანგული“) შესახებ ამბობს: „არა მგონია, მკითხველი ისეთი უწყალო იყოს, რომ მოგვთხოვოს ამ წიგნის შინაარსის გადმოცემა. თუ მაინცდამაინც არ დაიშლით და ანგარიშს მოგვთხოვთ, უნდა გავიტყუდეთ, რომ თუმცა ვუღმოდგინეთ წყვილით თავიდან ბოლომდე ეს „გაღვიქმილი“ თხზულება თავად ს. გ. ტუნიშვილისა, მაგრამ გავებით კი ვერა გავიგეთარაო“. არანაკლები ირონიით ლაპარაკობს რეცენზენტი მ. ყორღანოვის „ლექსებზე“ და დიმიტრი ნადიროვის თხზულებებზე („სიყვარულის კონა“): „მე უნანსკენელზე მსკლუბობას იგი იწყებს ციტაციით იმ „მიძღვნისა“, რომელშიც ავტორი ქართულთ მიმართავს, შემდეგ კი დასძენს: „ამ წინა, ანუ ბოლოსიტყვაობით უძღვნის დიმიტრი მიხეილის ძე ნადიროვი თავის წიგნს, თავის „ძმებს ქართველებს“ და ვაი იმ ქართველის ბრალად, რომელიც ამ „ნეტარად აკონილ“ წიგნს თავიდან ბოლომდე წაიკითხავს.“

დიმიტრი ნადიროვის „სიყვარულის კონაში“, ლექსებს ვარდა, არის კომედია „ნაწავალი სონა“ და „დიდისტრელის ლუკის ანაბილის ანაბი“. ვალდ კი მღვეს ამ თხზულებათა შინაარსის გადმოცემა, მაგრამ ჯერ სამისო არა დამიშავებიარა მკითხველის წინაშე, რომ ასე უწყალოდ ჩემი დასჯა მოინდომოს და „ანგარიში“ მომტოვოსა“.

ასევე დამსახურებისამებრ მიუზღო ივ. შაბაძელმა ს. გვიგეის წიგნის („პოლემიკური საუბარი მღვდლისა ინგელით ეფენდისთან“) გამოცემის და „დაბადების საზოგადოებას“ უზარო თხზულებების გამოცემისათვის. ჩვენდა სასიამოვნოდ, — წერს ივ. შაბაძელი, — გვიგეის თხზულება ისეთი გუგუბარა, მძიმე ცნით არის დაწერილი, რომ ღრმა ქართულის მყოფნებდაც კი გაუქირდებთ მისი წაიკითხვა, და ამის გამო ამ წიგნს სრულებით არ შეუძლია ენების მოტანა“. მაგრამ იგი შებრდ აუღელეებია ამ წიგნის გამოცემლის განცხადებას, რომელიც ბოლო გვერდზეა დაბეჭდილი: წიგნით შემოსული ფულით დაიბეჭდება სულხან ორბელიანის ლექსიკონი. ს. ორბელიანის ლექსიკონის დაბეჭდა, — ამბობს რეცენზენტი, — დიდ და კარგი საქმეა, მაგრამ წყინდა აზრის მისაღწევად წმიდა საშუალება უნდა იზმაროს კაცმა და არა უწყინდერი და შავნეო“.

ჩვენ აღარ მოვიტანთ დამატებით მაგალითებს, რომლებიც აშკარად მოწმობენ, რომ ივ. შაბაძელმა მკაცრი ბრძოლა გააგრძელა მკითხველში საკმაოდ გავრცელებულ „შერლობა მანას“ და ფულის მქონე თუ ფულისმოყვარე უნიკო მკლბნელთა გატაცებას წიგნების გამოცემით, რათა რეკლამა გაეკეთებიათ საკეთარი თავისათვის.

ივ. შაბაძელი განსაკუთრებული ინტერესით ეკიდებოდა იმ წიგნებს, რომლებიც უშუალოდ მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის იყო განკუთვნილი. იგი მაღლივით, შავამ უარესად მომთხოვია ასეთი წიგნების ავტორებისადმი. რეცენზენტი, პირველყოვლისა, ვერ ურცდებდა ამგვარი წიგნების დამახინჯებული ქართული ენით გამართვის; არ იწონებს უცხო ენათგან საბავშვო წიგნების ხელალებით თარგმნისა და ადგილობრივი პირობებისა და ინტერესების გათვალისწინებლობისადაც. ცხადია, ვერ იომენ ისეთი წიგნების გამრავლებას, რომლებსაც მხოლოდ მკლბარი წარმოდგენის შექმნა შეუძლიათ ცხოვრების ამა თუ იმ მოვლენაზე.

ივ. შაბაძლის თქმით, ანგარიშბანი და ჩირჭიანი ზელო არაღუერს არ უნდა შეეხოს, მაგრამ განსაკუთრებით „ისეთ წმინდა საგანს, როგორიც არის ხალხის განათლება“. უარესად სამწუხარო მოვლენად მიიჩნია მას ბავშვებისათვის ისეთი პირველსაკითხავი წიგნების მიწოდება, რომლებსაც „შეიძლება სამუდამოდ შეაბღლონ ბავშვს წერა-კითხვა“. ამიტომ, რომ იგი მკაცრად გმობს პრაქტიკას ისეთი წიგნების გამოცემისას, როგორიც იყო „ქართული ანბანი, მოძრავი ასოებით და პირველსაკითხავი წიგნი“ (1880 წ.), ო. დიდებულის მიერ ნათარგმნი ებტუშესვის „აბათმეტიკული საანგარიშობი“ (1880 წ.), „მერცხალი“ (გადმოკეთებული შიშელის მოთხრობიდან) და სხვ.

საბავშვო წიგნების ავტორთა საყურადღებოდ ივ. შაბაძელს არაერთხელ დაუწერია, რომ „დიდი ნიჭი, ენის კარგი ცოდნა და ყმაწვილების გულის ცნობა — აუცილებელი საჭიროებაა საყმაწვილო თხზულებების მწერალთათვისო“. მაგრამ მის ამ გაფრთხილებას უფრო ნიჭიერი იმედბდნენ ყურთ, უნიჭონი და სხვა მიზნით გატაცებულნი კი მაინც არ იმლიდნენ თავისას. ამიტომ, იგიც იძულებული იყო არა მარტო მთელი სიმკაცრით ემხილება ასეთი ავტორები, არამედ — უფრადლების ვარგე არ დაეტოვებია არც ის ხარვეზები, რომლებიც კეწმარტი საბავშვო მწერლებისა და პედაგოგების მოღვაწეობაში შეინიშნებოდა. ამ მხრივ უარესად საყურადღებოა ივ. შაბაძლის რეცენზიები ი. გოგვაშვილის „ღედა ენის“ მესამე შესწორებული გამოცემისა (1881 წ.) და ანთ. ჯუღელის

1 ქურნალი „ფერია“, 1881 წ. № 6.

სამაგერო აღმანახის პირველი, მეორე, მესამე და მეოთხე წიგნების შესახებ.

ივ. შაჩაბელი საკმაოდ მაღალ შეფასებას აძლევს ი. გოგებაშვილის „დედა ენას“, მაგრამ აქვს თავისი შენიშვნებიც. მისი შეხედულებებით, „ქარბი იქნებოდა „ნაბაქენი“ და ნათარგმნი“ ლექსები შთაღწევიანი და ამოვალა შემდგენელს და მათ მაგიერად ამისთანა და მშვენიერი კლასიკური დაწერილი ლექსები ჩაერთო, რაგორც: მავალითად, ავაკის „ნატრკა“. საჭიროდ მოაჩინა, წიგნის მხატვრული გაფორმებაც ჩვენნი სინამდვილის ამსახველი სურათებით მომხდარიყო, „თორემ რასა ჰგავს ქართულ საყმაწვილო წიგნში რუსული ქიბისა და რუსეთის ქალაქის დაბატეაო“, დასძენდა იგი.

ივ. შაჩაბელი დადებით შეფასებას აძლევს ანთ. ჭრდილის მიერ ყრმთათვის საკითხავი აღმანახის „წყაროს“ პირველ, მეორე, მესამე და მეოთხე ნომრებსაც. მაგრამ, განსხვავებით „დედა ენისაგან“, მათში ვერ ხედავს ერთი რედაქტორის მტკიცე ხელს მასალის შერჩევისა და დალაგების მხრივ.

„წყაროს“ პირველ ნომერში მოთავსებულ მასალათგან ივ. შაჩაბელი იწონებს ორ ხალხურ ლექსს („შამუკა სავანელი“, „ალხევის ლექსი“), ნ. ლომოურის მიერ თარგმნილ „ყინვა და პატარა შეგირდს“ და, განსაკუთრებით, რაფ. ერისთავის ლექსს „ხამთარი“, რომელსაც სანიმუშოს უწოდებს. რეცენზენტს მაღლობის ღირსად მიაჩნია გამოიმყვებელი და რედაქტორი ანთ. ჭრდილიც ასეთი სასარგებლო საქმის წამოწყებისათვის, მაგრამ, მისი აზრით, იგი კიდევ უფრო დიდი მაღლობის ღირსი იქნება, თუ ერთ რჩევასაც აღსარტლებს: „ის ბევრს იღწვის წიგნების გამოცემისა და გავრცელებისათვის და კარგი იქნებოდა მხოლოდ ამ ასპარეზზე მოქმედება ევპრა, ყოფილიყო „წყაროს“ გამოცემად და რედაქტორობა კი უფრო მარჯვე კაცის ხელში ზაგდო, თორემ ამა ვინ რას იტყვის მისი მოწინავე სტატია რომ წაეთიხოს?“

ანალიტიკური ხასიათის შეფასება მისცა ივ. შაჩაბელმა „წყაროს“ მეორე ნომერსაც, რომლის დამამყვებელად იგი მიიჩნებს ავაკე წერეთლის ლექსს „ალღომას“ და რაფ. ერისთავის ლექსებს: „გაზაფხული“, „ბზობა“, „აღღვომა“. თუმცა მათში ხედავს ზედმეტ აღვილებსაც. სა-მაგიეროდ კრიტიკოსს სრულებით ვერ აკმაყოფილებს ამ ნომერში მოთავსებული პროზაული თხზულებანიც. მისი თქმით, „ნათარგმნი მოთხრობა „ოლა“ სრულიად არ შეეფერება ჩვენს ცხოვრებას“, უგარვისია მისი ენაც კიდევ უფრო სუსტად მიიჩნევს „წურბელას“.

რაც შეეხება „წყაროს“ მესამე და მეოთხე ნომრებს, ივ. შაჩაბელი შერტ კმაყოფილებას გამოთქვამს მათში მოთავსებულ მასალებს გამო. ამ ნომრების სტულისამდგეველად იგი რაფ. ერისთავის ლექსებს თვლის; ძალიან მაღალ შე-

ფასებას აძლევს „ზაფხულს“, მოსწონს „მერცხალიც“, თუმცა ამ უკანასკნელში ერთგვარ ნა-ძალადობას და რიბის გამო სიტყვურ ელუფად სმარებასაც ამჩნევს. ამერად რეცენზენტი კმაყოფილებას გამოთქვამს თარგმნილი პროზაული თხზულებას გამოც. მოსწონს კერძოდ ანდერსენის „ჩიტი და ტუსალის“ თარგმანი.

ივ. შაჩაბელი განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა ნაწარმოების ენას. მწერლისა თუ მეცნიერისაგან იგი მოითხოვდა ხალხისათვის გასაგებ და მიმზიდველი ენით თხრობას. ამის გამო იგი არ ინდობს არც ცნობად ისტორიკოსს დიმიტრიადეს, თუმცა მისი გამოკვლევების მეცნიერული დონე აკმაყოფილებს. „ისტორიის ბროშურის მწერალმა უველაფერი უნდა მიიღოს მხედველობაში და შეტადრე ესა, რომ ჩვეულებრივი შეთხვეული სწავლელი არ არას და ხალხისთანად მხოლოდ მაშინ წაეთიხოს, თუ მწერლის კალამს პატარა სიცოცხლე ეტეობაო“, დასძენს მეცნიერის მისამართით ჩვენი კრიტიკოსი.

ივ. შაჩაბლის ჩვენს მიერ მიმოხილულ რეცენზიებს არ შეიძლება არ დავერწმუნებოდეთ ავტორის დიდ ობიექტურობასა და რაც მთავარია, პირდაპირობაში. საზოგადოებრივი ინტერესების ერთგული ახალგაზრდა კრიტიკოსისათვის უცხო და მიუღებელია პარპოთნეობა და აზრის სინახეობად გამოთქმა. მისი ამოსავალი ყოველთვის ტემპარტიბა და საკუთარი რწმენა. ამიტომაც, მის გულგრილად არავინ უსმენდა, მის ნაწერს ველაგრილად ვერავინ ეკიდებოდა; ყველა ანგარიშს უწყევდა და სათანადო დასვენასაც აკეთებდა.

ასაფერის გვიტყვამს ივ. შაჩაბლის იმ რეცენზიებზე, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ უშუალოდ ქართველ მწერალთა თხზულებების, თუ ცალკეულ ნაწარმოებთა კრიტიკულ შეფასებას. ეს რეცენზიები განსაკუთრებით საინტერესოა ჩვენი ლიტერატურის ისტორიისათვის, რამდენადაც მათი მიხედვით შესაძლებლობა გვაქვს გავითვალისწინოთ 80-იანი წლების ერთ-ერთი ერთდარებული და პროგრესულად მოაზროვნე მწერლის შეხედულება ჩვენი მწერლობის ისტორიის აქტუალურ საკითხებზე.

ამ რეცენზიებთაგან ჩვენ უფრო დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებთ მათ, რომლებშიც მოცემულია ქართველი რომანტიზმის წარმომადგენელთა შემოქმედების ისტორიული თვალსაზრისით შესწავლისა და შეფასების ცდა. ამ მხრივ უაღრესად საინტერესოა ალ. ჭავჭავაძის თხზულებათა პირველი გამოცემის (1881 წ.) გამო დაწერილი ივ. შაჩაბლის რეცენზია.

ალ. ჭავჭავაძის ლექსთა კრებულის გამოხსენებით, — შევნიშნავს ივ. შაჩაბელი, — „ერთი მეტად თვალსაზრისით ამოღრმავებული ალავი ჩვენს

ლიტერატურაში ამოიყოს ძვირფასი და ბრწყინ-
ვალე თვალთა. ამგვარი განცხადებით კრიტიკოს-
ის თავიდანვე გარკვეულ ხდის თავის შეხედუ-
ლებას დიდი ქართველი რომანტიკოსის შემოქ-
მედებაზე: უწოდებს მას ჩვენი ლიტერატურის
ბრწყინვალე და ძვირფას თვალს. ამასთან ერ-
თად, იმაზეც მიახიზნებს მეთხველს, რომ ეს
თვალსაზრისი არ არის ახალი და მხოლოდ
მისი, ალ. ჭავჭავაძის და მის შემოქმედებას ამ-
გვარად აფასებდნენ და აფასებენ სხვებიც. „მე-
ტად ძველი ამბავის შთქმელი ვიქნებით, თუ ვი-
ტყვით, რომ ამ წიგნმა ქართველებს თავიანთი
წარჩინებული პოეტის წიგნი შესძინაო. დიდი
ხანია რაც ალ. ჭავჭავაძის ჩვენს პოეტთა შორის
პირველი ადგილთაგანი უჭირავსა“, დასძენს
მეტად ნაშანადობილად ივ. მაჩხვლი, რითაც
კიდევ უფრო უღალის ხდის თავისი შეხედუ-
ლების საფუძვლიანობასა და საყოველთაო ხასია-
თს.

ივ. მაჩხვლის აზრით, ალ. ჭავჭავაძის პოეზია
შეპირობებულია იმ გარემოთი, რომელშიც პო-
ეტს უხედვლად ეხებოდნენ და მოღვაწეობდა. ეს
გარემო კი ისტორიულად საკმაოდ განსხვავ-
ებული იყო და განსხვავებულ ესთეტიკურ კრი-
ტერიუმსაც უყენებდა შემოქმედს. ამ უკანას-
კნელსაც, ცხადია, არ შეეძლო თავისი ხარკი
არ მიეზღო ამგვარი განწყობილებებისათვის.
ამიტომაც, რომ ალ. ჭავჭავაძის ბევრი ლექსი
თავის ძლიერებას მაშინ აცლენს და შთაბეჭდი-
ლებასაც მაშინ ახდენს „როდესაც გამომტყე-
ლდა ჰყავს ტუბილშივანი საზანდარი და ბანის
მოამეკმად ჩონგურის ვღერა“.

ალ. ჭავჭავაძის თხზულებათა პირველ გამო-
ცემაში უმთავრესად სწორედ ის ლექსები არიან
მოხვედრად, რომლებიც სატრფიალო-სანადი-
მო თემებზე არიან დაწერილი და დაბრძანდ-
ყარაჩოვლეთა სისიღვრო კავებრტუარსაც დი-
დი ხნის მანძილზე ამწვენებდნენ. ამ ლექსების
მოსმენას მართლაც სიმღერით უფრო იყო შე-
ხვეული ქართველი კაცის სმენა, ვიდრე კითხ-
ვით. ეს გარემოება კი საფუძველს აძლევდა
ჩვენს კრიტიკოსს ეთქვა: „**ჩაოვრცე** მო-
ლოერი აწერდა თავის კომედიებს: „**ნუ** დაივი-
წყებთ, რომ კომედია იწერება არა საკითხავად,
არამედ წარმოსადგენად, ისე ალ. ჭავჭავაძის
შეეძლო თავის ლექსების მომეტებულ ნაწილ-
ზე დაეწერა: ჩემი ლექსები იწერება სამღერ-
ლად არა საკითხავად“.

ეპოქისა და ტრადიციის გავლენას მიაწერს
ივ. მაჩხვლი იმასაც, რომ ალ. ჭავჭავაძე ზოგ-
ჯერ თავის ფანტაზიის შემოპირაქვ ფორმებს ირ-
ჩევს და ანაანთებებს, „**აკროსტიხის**“, თუ მოთ-
ნაშებით გაერთმეული ლექსებისათვის იცლის.
მაგრამ კრიტიკოსს მხედველობიდან არ გამოიპო-
რება არც ის ლექსები, რომელთა შინაარსი
ცილდება სატრფიალო-სანადიმო პოეზიის ფარ-
გლებს და სქოლასტიკოს პოეტთაგან დადგენი-

ლი წესებიც უარყოფილია. ასეთ ლექსებში, —
წერს კრიტიკოსი, — „**კაცმა არ იცის, რამ უფ-
რო უნდა განაცვიფროს: ნამდიელ გარბობათა**
გამოტყმამ, კაცის გულის სწავადსხეობის გი-
მობატყამ, ცუბის ტუბილშივანებამ, თუ ვნის
მოქნილობამ და ძლიერებამ“.

ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედების ი. მაჩხვლისე-
ული გაგება და შეფასება სრული და ზუსტი
ვერ არის, მაგრამ ამის მიზეზი თვით ალ. ჭავ-
ჭავაძის ლექსთა იმ კრებულში უნდა ვეძიოთ,
რომლის გამოც დაიწერა მისი კრიტიკული წე-
რილი. ავტორის ბევრი თხზულება ამ კრებულ-
ში არ იყო შეტანილი.

საგულისხმოა, რომ ივ. მაჩხვლემ, ერთ-ერთმა
პირველმა ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკაში,
გაუსულა ხაზი იმ დიდ მნიშვნელობას, რომელიც
იც. ბარათაშვილის პოეზიას ჰქონდა ქართული
მწერლობის განვითარების ისტორიაში. მისი
თქმით, „**მეოცდაათე და მეორმოცე წლები ამ**
საუცუნისა დაუეიწყარი იქნებთან ჩვენი ღარი-
ბი ლიტერატურისათვის. ამ დროს ალექსანდრე
ჭავჭავაძის გრძნობით სავეს და წმინდა სანთელ-
საეთი მოქნა ლექსებს, რომელთა საგანი იყო
ქალები, სიყვარული, ვარდი, წითელი კახური
ღვინო, გაერია აგრეთვე გრძნობით სავეს, მაგ-
რამ ხანდახან სხვა საგნებზედაც მომთქმელი
ლექსები ნივ. ბარათაშვილისა“.

ივ. მაჩხვლის შეხედულებით, თავდაპირველად
ყველა ვერ შეიცნო „**მერანის**“, „**შემოღამება**
მოთქმინადზე“ და მათი ავტორის სხვა ლექსე-
ბის მნიშვნელობა: „**საზანდრებიც ერთგვარი**
გრძნობით მღეროდნენ ალ. ჭავჭავაძის „**სმგერს**
გლახ გულოს“ და ნ. ბარათაშვილის „**სულ**
ბოროტოს“, მაგრამ ზოგიერთმა მისიც შეამჩ-
ნია, რომ ნ. ბარათაშვილის პოეზიით დაიწყო
ახალი ხანა და, თავისი ნიჭის შესაფერისად,
ღეაწლიც დასდო მას.

ივ. მაჩხვლი პრინციპულად უარყოფს მათ
შეხედულებას, ვინც ფიქრობდა, რომ ნ. ბარ-
ათაშვილი იყო რაღაც უცნობი მოვლენა, რო-
მლის პოეზია თითქმის შემზადებული არ ყოფი-
ლიყოს ჩვენს მწერლობის განვითარების იმდრო-
ინდელი დონით. „**ვინც ამას ამბობს, წაიციბოს**
გრაგოლ ობელიანის, მიხეილ თუმანიშვილის,
ვახტანგ ორბელიანის ლექსები და ამ უოვლად
მემცლარ აზრს აღარ იტყვის“¹, შენიშნავს იგი.
ასევე კატეგორიულად უარყოფს ივ. მაჩხვ-
ლი ე. წ. მეორეხარისხოვანი მწერლების შემოქ-
მედების მნიშვნელობის უფუღველყოფის პრაქ-
ტიკას ლიტერატურის ისტორიაში.

თავის შეხედულებების ერთ-ერთ დადასტუ-
რებას იგი ზედავს მიბ. თუმანიშვილის მოღვა-
წეობაში. ამ მწერლის, — შენიშნავს იგი, — მარ-
თალია „**მეურთ** არ უწერია, მაგრამ მის თხზუ-
ლებებში თითქმის იგივე აზრი და გრძნობაა

1 ჟურნ. „**ვერია**“, 1881 წ. № 7.

მოთქმული, რაც ბარათაშვილის ლექსებში და შესანიშნავი ეს არის, რომ მიხ. თუმანიშვილი, თუ ლექსების ქვეშ მოწერილი წელთა რიცხვი არ გვატყუებს, მონებრივი მიმზამავი კი არ არის, იმას თითქმის წინდაწინვე აქვს გამოთქმული იგი, რაც ბარათაშვილს თავის საუკეთესო ლექსების წერის დროს უგარმენია. ამის მაგალითად მოჰყავს მას მ. თუმანიშვილის „სალამურო“ და ნ. ბარათაშვილის „სულთ ბოროტო“. თუმცა იქვე დასძენს, რომ „ნ. ბარათაშვილის უფრო აღრე ჰქონდა დაწერილი „მთაწმინდაზე შემოღამება“ (1836 წ.), „ფიქრო მტკერის პირას“ (1837 წ.), რომლებშიც იგივე მწუხარება და წუთისფლის სამდურავია გამოხატული, როგორც „სულთ ბოროტოში“.

ივ. მაჩაბლის ამ დასაბუთებულ მსჯელობას, ცხადია, ვარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა როგორც ზოგად მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ასევე მიხ. თუმანიშვილის რეაბილიტაციისათვისაც.

მ. თუმანიშვილმა, ივ. მაჩაბლის აზრით, მართალია მხარი აუბნა ნ. ბარათაშვილს და მის მიერ დაწეხულ გზას ქართულ პოეზიაში, მაგრამ მას მხოლოდ ცალი ხელი ჰქონდა ვაწედილი ამ დიდი შემოქმედისაკენ, მხოლოდ ორი-სამი ლექსი აქვს ისეთი, რომლებშიც ბარათაშვილისეული სამდურავი მოისმის; მეორე ხელი კი მას ჩაჭიდებულა აქვს ალ. ჰავაიძისათვის, — მასავეთ მღერის ფილაზე, ლეინოზე, ქალბზე...

მ. თუმანიშვილის პოეზიის ხასიათის კენცტესნიცა ივ. მაჩაბელი ხედავს პოეტის იმ სიტყვებში, როცა იგი ნატრობს „მოწყდეს ამ სოფელს და გაფრინდეს იქ,

სად სიტბოება არს უსყიდელი
და სიყვარული სულს ათბობს მარად.
ამა სოფელსაც არ დაევიწყებ:
ზოგჯერ, ვით ცრემლი სიბრაღელისა,
მოველინებო და ვანუგეგებ
მელსა კაცობრივს, ბნელსა და მწირსა.
ბეჭდა ეს მოსელა იქნება წამი:
ვითა ყვაილზე დღისა ნამი,
შევეთვისები მზისა სხივებსა
და მივთქვევი კვლავცა ედგმასა...“

კრიტიკოსის აზრით, მ. თუმანიშვილი ძირითადად ისეთ საგნებს დახმარის, რომელთა ტრფობა ცენზურისაგანაც კი არასოდეს იქნება აკრძალული, და „მხოლოდ ხანდახან გაიტაცებს ზოლმე დროთა მღელვარება და ლექსობს იმაზე, რასაც ჰქონდა ქვეყნის ტყვილს ენახის“.

ივ. მაჩაბელი საკმაოდ მაღალ შეფასებას აძლევს მ. თუმანიშვილის ლექსის მხატვრულ მზარეს და ვარკვეულ ისტორიულ დამსახურებამდ უფლის მას „სალაუბო ფერკლების“ დაწერასაც.

გადეპირბებულად შეიძლება ითქვას, რომ მიხ. თუმანიშვილის შემოქმედების პირველი ობიექტური დამფასებელი და ზვენი ლიტერატურის ისტორიაში მისი ადგილის გამოკვეთი ზე. მაჩაბელი იყო.

ივ. მაჩაბელმა ცალკე რეცენზია უძღვნა ვახტანგ ორბელიანის ლექსთა კრებულსაც (1881 წ.), რომელშიც მან ამაგდარი პოეტის ნიჭიერება ამოიკითხა. „როგორც ალ. ჰავაიძის პოეზიის აარღვე სიყვარულია, — წერს ივ. მაჩაბელი, — ისე ვ. ორბელიანის პოეზიის ძარღვი არის წუხილი დაკარგულ ბედნიერებაზე და იმედი მომავლისა“. პოეტის მთავარი იდეური აზრის ზორმეხსმად კრიტიკოსი მიიჩნევს ლექსს „იმედო“ და ამაში, ცხადია, არც ცდება.

როგორც ვხედავთ, თავის პატრია რეცენზებში ივ. მაჩაბელმა მოახერხა ბევრი საყურადღებო აზრისა და შენიშვნის გამოთქმა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაზე. ბევრი მათგანი შემდგომმა კვლევა-ძიებამ კიდევ უფრო აშკარა და მისაღები გახადა, რაც თავისთავად მეტყველებს მათ ისტორიულ სამყურელობაზე.

ყოველგვარს იქცევს აგრეთვე ივ. მაჩაბლის რეცენზიები ხალხოსან მწერალთა მხატვრული შემოქმედებისა და მათი ლიტერატურული ორიგინოს ეურხალ „იმედის“ შესახებ.

როგორც ცნობილია, ქართველი საზოციანელები დიდი აღფრთოვანებით არ შეხედდნენ ხალხოსან მწერალთა გამოსვლას ამწერლო ასპარეზზე; კიდევ უფრო ნაკლებ ინტერესით იყვნენ ისინი განწყობილნი ეურხალ „იმედის“ მიმართ, რომელშიც მთელი სისრულით გამოინდა ხალხოსან მწერალთა მსოფლმხედველობრივი კრედო და მათი მხატვრული ტალანტი. ამის მთავარი მიზეზი კი, ზვენი აზრით, ხალხოსნობა მიმართულების წარმომადგენელთა პატარა შესაძლებლობასა და ვაიცილებით მეტ პრეტენზიებში უნდა ედგომოთ.

საზოციანელთა მსგავსად, ხალხოსან მწერალთა შესახებ მაღალი წარმოდგენის არ ყოფილა არც იანვე მაჩაბელი, რომელმაც ეურხალ „იმედის“ ფერკლებზე თავისი შეხედულება გამოთქვა „იმედის“ პირველი და მეორე ნომრების შესახებ. რეცენზენტმა, პირველყოფლისა, არ მოიწონა „იმედის“ პუბლიცისტიკა, რომელიც, მისი თქმით, საწინააღმდეგო აზრების შემცველი იყო და უმართებულად იყენებდა მთელ როგ საიუბილეს. ამასთან ერთად, მასში მან ამოიკითხა ნიპილისტური და გაუმართლებელი დამოკიდებულება სხვა გამოკვეთებისა და ცნობილ შემოქმედთა მიმართ. ეურხალ, მან არ ვაიხარია „იმედის“ პუბლიცისტთა შეხედულება „იმედის“ და მასში გამოქვეყნებული მასალის შესახებ; საყვედურთა მათ ვ. ორბელიანის ლექსის „არის ადგილი“ გაბიბრებებისა და პუშკინის „ბარისისარას შადრევნის“ იდეური აზრის უმართებულო შეფასების გამო. და მეტე ვინ იქუ-

ნებს პუშკინის პოემას? სვამს კითხვას რეცენზენტი და საკმაოდ ირონიულად პასუხობს: „იმედი“, რომელსაც პოემისათვის „როინი და მტკვარი“ პირველი ალაგი მიუციაა“.

იგი მაჩაბელი არ იზიარებს, აგრეთვე, ბ. ბელინსკის ციტატით გამაგრებული „იმედის“ პუბლიცისტის აზრს „ეკვეფილდის მოძღვრის“ შესახებ, რომლის თარგმანს „ივერია“ აქვეყნებდა. მისი თქმით, სხვისი აზრების უკან ამოფარება ვერაფერი ეკუთვნის, მაგრამ თუ ეს საბუთია, მაშინ ვავეცნოთ ი. ტენის „ინგლისური ლიტერატურის ისტორიასაც“, სადაც ეს თხზულება შექმნილია; თვით ბელინსკიც, დამოწმებული ციტატის რამდენიმე ვერსიის შემდეგ, მას გამოჩინულ თხზულებას უწოდებს.

სრულიად სამართლიანად, უფერულს უწოდებს იგი. მაჩაბელი „იმედის“ ბელეტრისტიკისაც, რომელსაც იგი აფასებს გ. ჰრელაშვილის მოთხრობის „შემთხვევის მსჭვებლნი“ და ზ. გელისაშვილის „მარტიანთა პაპას“ მაგალითზე.

გადაჭარბებულ ტენდენციურობას, თხრობის უინტერესოდ განვითარებას და ტიპთა გამოხატვის ტექნიკის უყოღინარობას საყვედურობს იგი. მაჩაბელი ანტ. ფურცელაშვილს მოთხრობის „უკი მართალთა“ გამო, რომელსაც მან საგანგებო რეცენზია უძღვნა.

იგი მაჩაბელს თავისი შეხედულება აქვს გამოთქმული ბ. უმიკაშვილის მიერ გამოცემულ დ. გურამიშვილის „დავითიანის“ შესახებაც. იგი აღიარებს ამ თხზულების როგორც ისტორიული პოემის — დიდ შემეცნებით მნიშვნელობას და მის მხატვრულ ღირსებებს. უკრძალ, მოსწონს მისი მსუბუქი ენა და ლექსის მელოდირი ელფადობა; ამასთან, მზედველობიდან არ უშვებს პოემის რელიგიურ მოტივსაც, რომელიც, მისი თქმით, დღეს გერავის მიზიდავს, მაგრამ ისტორიული თვალსაზრისით ეს ტენდენციაც საინტერესოა.

შეტად მოკლედი აუწყა მკითხველს იგი. მაჩაბელმა ი. ჭავჭავაძის „მეფე დიმიტრი თავდადებულთა“ და „კაცია ადამიანის!“ დაბეჭდვის შესახებ, სხვაგვარად უხერხულიც იყო; „ივერია“ ფურცლებზე მისი რედაქტორის თხზულებათა ღირსებებზე ვრცლად საუბარი ავტორისა

და რეცენზენტის მოკრძალებსათვის შეუფერებელი იქნებოდა. მაგრამ რეცენზენტმა მაინც სპეციალად ჩათვალა უფრადლება გაქმნისილება „ივერია ადამიანის!“ რედაქციურად ცხელსუბუნად შეტანაზე. „ავტორმა, — წერს ის, — გამოტოვა თავის თხზულებიდან ზოგიერთი ისეთი ადგილები, რომელნიც მხოლოდ ავტორებდნენ მოთხრობას და არაფერს კი უმატებდნენ მის ღირსებას, — ის ადგილები, სადაც თვითონ ავტორი ეხასხებოდა მკითხველებს და ლურჯანთათვის რიბის მაგალითით აქვას ასწავლიდა“.

როგორც ვხედავთ, იგი მაჩაბელმა „ივერია“ ფურცლებზე გამოქვეყნებულ რეცენზებში, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ ახალი წიგნების შეფასებას და მათ შიგნით მკითხველს რაიენტირებას, გამოვლენილია ავტორის კრიტიკული ნიჭი, ფართო ერუდიცია და ეროვნული კულტურის განვითარებისათვის ბრძოლის მხურვალე პათოსი. მოატყნა რა ახალი წიგნების მიზიდავისა და შეფასებისათვის მეტად შესატყვისი და საჭირო ფორმები, იგი მაჩაბელმა ქართულ ეტრნალისტიკას მისცა რეცენზიის — როგორც ერთ-ერთი მებრძოლი ფანტის საუკეთესო მაგალითები. მათი გათვალისწინება მომავალში, ცხადია, უფრო გააადვილებს იგი. მაჩაბლის კრიტიკულ-პუბლიცისტური მოღვაწეობის შეცნაურად შესწავლას.

აქვე უნდა შევინიშნოთ, რომ იგი მაჩაბლის თანამშრომლობა ეტრნალ „ივერიაში“ არც მხოლოდ ამით უნდა ამოიწურებოდეს. ჩვენი ღრმა რწმენით, მის კლამს ეკუთვნის აგრეთვე სხვა ხელმოწერილი წერილებიც, რომელთა საბოლოოდ დადგენას ამჟამად ვერ ვახერხებთ, რის გამოდ მათზე მსჯელობასაც აღარ ვაგრძელებთ. კიდევ უფრო დიდი სამუშაოა ჩასატარებელი გავთუ „ღროების“ ამ მიზნით შესასწავლად. „ღროების“ უკანასკნელი რედაქტორი, ჩანს ხელმოწერილად აქვეყნებდა ბევრ წერილს, რომელთა ავტორობის დადგენა ჩვენი ეტრნალისტიკის ისტორიკოსთა ვადამდებელი მოვალეობაა; არცერთი სტატია არ უნდა დაეუკარგოთ იმ ნიჭიერ და დიდად ამავედარ მოღვაწეს, რომელიც, სამწუხაროდ, თვითონ უგზო-უცვლოდ დაგვიკარგა.

შეიქმნა

ერთი, მართლაც, კარგი წელიწადი

გასულ, 1970 წელს მეთხველმა საინტერესო, თუმცა, უჩვეულო წიგნი მიიღო. ადრე, მგონი, არა ყოფილა შემთხვევა, რომ მწერლის ცალკე წიგნად აკანონოს ერთი წლის ნაღველი. კონსტანტინე ლორთქიფანიძე ამ ერთი წლის მასალით ეტყობა კმაყოფილია, ამიტომაც დაატკეპა წიგნს „ერთი კარგი წელიწადი“, სათაურშივე გვაგვარძობინა თავისი განწყობილება. მწერლის სიხარულსა თუ კმაყოფილებას მეთხველიც ხალისით იზიარებს, რადგან კონსტანტინე ლორთქიფანიძე იმ ბედნიერ მწერალთა რიგს განეკუთვნება, ვის ახალ ნაწარმოებს, რა ენარისაც არ უნდა იყოს იგი, ყოველთვის ინტერესით ელიან. ამ, მართლაც, კარგ წელიწადს კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ მოთხრობებიც დაწერა, ლექსებიც, წერილებიც, და კიდევ, ერთი შესანიშნავი იაპონელი პოეტის შემოქმედებასაც აზიარა ქართველი მეთხველი. ყოველივე ამას კი თავი მოუყარა წიგნში „ერთი კარგი წელიწადი“. ეს ორიგინალური წიგნი ლლად, ერთი ამსუბუქებით რომ აკითხება, ერთგვარ სიძველეს მხოლოდ კრიტიკოსს თუ უქმნის, რადგან სულ სხვადასხვა ხასიათისა და ენარის ნაწარმოებებისაგან შედგება და ამიტომაც მასზე შესწავლა ძნელდება. კიდევ უფრო ართულებს კრიტიკოსის მდგომარეობას ის გაიუმოვება, რომ თავისი მასალითაც, პრობლემებით, მწერლის გამგაღებებელი ინტერესების სიუხვით, წიგნი მდიდარი და მრავალფეროვანია. მისი კითხვის დროს ხან რევოლუციურ წარსულში ვადავდებართ, ხან ჩვენს მღელვარე თანამედროვეობას ეუბრუნდებით, ხან შუაყოფ თუ ხანაც ხალისიან საფიქრალს მივცემით. ამ მრავალმხრივობის გამოა, რომ შეთხვეტილებათა ერთ მთლიან ყალიბში მოქცევა ძნელდება და მაინც „ერთ კარგ წელიწადზე“ უკვე რამდენიმე წერილი დაიბეჭდა. როგორც ჩანს, მიუხე-

დავად ჩვენი თანამედროვე მწერლობის იმედიანი მდგომარეობისა, უეშვარტად კარგი წიგნები მაინც იშვიათობაა და ამიტომაც ამ „სინელეებში“ ვერ შეაშინა კრიტიკოსები, ვერ გაუძნელა სურვილი იმისა, რომ თავისი აზრი გამოეთქვათ „ერთ კარგ წელიწადზე“.

ენარობრივად თუ თემატიკითა და პრობლემებით მრავალფეროვანი ეს წიგნი ერთიანი, მთლიანია. ამ ყველაფერს აერთიანებს მწერლის სული, პოზიცია, მსოფლმხედველობა, მსოფლმეგარძნება. ყველა მასალას კრავს, ერთიანებს მწერლის მაღალი მოვალეობის გრძნობა თავისი ერის, სამშობლოს წინაშე. აქაც კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ყოველი სიტყვა ერთი მიზნისაკენაა მიმართული, რომ მთელი მისი განუზომელი ძალა და ენერჯია მეთხველში მოქალაქეობრივი გრძნობის ვალეფებაში დაილიოს და დაიხარჯოს.

„არც ერთ დარგის ბელოვანი ისე არა ჰგავს თავისისავე ქმნილებას, როგორც მწერალი. ეს აღბათ იმის ბრალია, რომ სიტყვის ძალა განუზომელია, დაუღველი. სიტყვის იმდენი ფერი და ელფერი აქვს, რამდენიც, შავლითად, არ გააჩნია მხატვრის პალიტრას ან მუსიკალურ ბეჭეტს.“ — წერს კონსტანტინე ლორთქიფანიძე თავისი ავტობიოგრაფიული მოთხრობის — „ჩემი პირველი კომპოზირების“ წინათქმისში. თითქოს უდავო დებულებაა, მაგრამ მხატვრობის ან მუსიკის გულწრფელმა თავყენისმცენლებმა კიდევ რომ სადავოდ გახადონ იგი, ერთი რამ ურყევია — წიგნი ჰგავს მწერლის ჰგავს მაშინაც კი, როცა სხვადასხვა მიზნის გამო მწერალი განზრახ ცდილობს არ დაიმსგავსოს იგი. ჰგავს იმ უზბალო, მაგრამ შეუფერლი კანონზომიერებით, რითაც შობილი მშობელს ემსგავსება. და თუ ასეა, ცხადია, „ერთი კარგი წელიწადი“ ჰგავს მის ავტორს. თუმცა,

განა მხოლოდ ამ ლოგიკური წინამძღვრებით შეიძლება ასეთ დასკვნამდე მივლეთ. ამ მხვე-სებას ერთი შეხედვითვე შეუმცდარად შეაჩ-ნევს დაკვირვებულ მკითხველს, ეს წიგნის წა-კითხვისთანავე ცხელი ვახდება მოსთვის.

მეტწილად მწერალს ასაკი და ხანი დაბრძნე-ბული კაცისათვის ჩვეულ სიღრმეს (თუ სიმშ-ვილეს არა) პვეტის, რაც ხშირად ანელდე მის შემოქმედებაში, თუნდაც გამოხატვის თვალ-საზრისით, ახალგაზრდულ შემართებასა და ბრძოლის დაუმცხრად ენის. ზუსტად შენიშ-ნავს კრიტიკოსი ოტია პვეკოროია, რომ „ერთი კარგი წილწილი“ საოცრად ჰვეს ავტორს — ექვს თვეულ კარგა გადამცხვებულ მხცოვან კაცს, რომლის ცხოვრებამ ნიდაც ზრომაში, ბრძოლასა და მოქმედებაში ვახვლო. წიგნი ჰვეს მწერალს — წლებთან ზერახებობასა და დროის დაძლევის დაუთრგუნავი ვნებით, მიღ-წეულთ გამო ვნებაგანცლებული ჰვერტის ურყოფითა, სავეთარი პრინციპების ვახვრე-ლი ერთგვლებით“ („ლიტერატურული საქარ-თველო“, № 50, 1970).

ღიბს, ყველა დამახასიათებელი თვისება, ვან-სავეთრებობა კი მებრძოლი სული, სავეთარი პრინციპების ეროვლება, ლიტერატურული პოზიციის ურვევობა სიპაბუტეში და ხანდაზ-მელობაშიც თანაბრად ძლიერად სვეივის კონს-ტანტინე ლორთქიფანიძის ყოველ ახალ ნაწარ-მოებში, შთავარი მწერლის ამ „სავეთარ პრინ-ციპთაგან“, ჩემი ზრით, ზაიც ისაა, რომ კონ-სტანტინე ლორთქიფანიძე მეღამე კველობის, ნათველის ზაიებებელა ცხოვრებაში, მას უფრო შვეტი იზიდავს, ვეღერ ჩრდილი, სვეესისი ახა-სოტეს მორვეია, იმედი არასოდეს ვადამწერია, რწვენი დამიბინის ძლიერებაში არასოდეს ზერ-ყვეია. ეს მხოლოდ დროს მწერლობით შეხენი-ლი თვისებებია ჩრდილი. ასე ვეწილი, კონსტანტი-ნე ლორთქიფანიძეს სხვა ეპოქაშიც, სხვა სო-ცილურ ვითარებაშიც რომ ეცხოვრა, იგი ზა-ინეც ამ მრწამსისა იწვებოდა (თუმცა, ცხადია, სხვაგვარად გამოხატებოდა იგი), რადგან ლტოლვა სივეთისავენ, წყურვილი ბრძოლისა ამ სივეთის დანახვისა და დამკვიდრებისათვის, ორგანულ სიძველელო ირონიის თუ სვეესისის ყოველგვარი გამოხატულებისადმი უპირველი-სად მისი სულის თვისებებია. ხოლო ეპოქა, ჩვენი თანამედროვე ცხოვრება ამ შინაგანი მოთხო-ვნილების, სულიერი სწრაფვის დაურებაში მას თანამდგომად ვაუხდა, ან, რომ ახავის ენოთი-როს ეს ვამოთქმა, ამ სულიერ თვისებებთა გამო მწერალი ვახდა ეპოქის მხურველ თანამდგო-მი. ამ ბედნიერი დამთხვევის გამოა, რომ კონ-სტანტინე ლორთქიფანიძე ასე გულწრფელად, მთელი თავისი „დაუთრგუნავი ვნებითა“ და შემართებით იღწვის თუ იბრძვის ეპოქის მო-წოდებისა და სავეთარი რწმენის დასამკვიდ-

რებლად, ასე მყარად დგას სოციალისტურ-რეალიზმის ლიტერატურის პოზიციებზე.

მოთხრობაში „გაუმარცხოს დღისახორბს“ ზა-ბა ვურგენიმე გამოვერტულება:

„არ მივეჯარს ზვირდავი აღმბანი, ყველაფერს რომ დასცინის და ეწვის თვალით უცქერის. ასეთი კაცი ცხოვრებაში მძალე ნივთივით არის: ყველანაირ საწმელს ვამწარებს, თუ ერ-თი ზეწოც საძმე შეერია.

ჩემთვის შეიძლება ვასაგები იყოს ნიბიზ-ში, ვსთქვით, ისეთი კაცისა, ყველა უფსკრულ-ში რომ ჩახებდა, ყველა მწვერველი მთიარა და ზვერე მიზინია ეს წუთისთველო ამოვებთა ამოვებად, და როგორც ეკლესიასტე მოსთქ-ვამს, „არარაი არს ახალი მზისა ქვეშე... გულ-მან ჩემჰმან იხილა ზრავალი სიბრძნე და მეც-ნიერება, ივავნი და ზელოვნებანი, ნაქმარნი და სივეთენი და ამა, ყოველავე ამოვება და ტანვეა სულისა...“

ვიმეორებ, ამგვარი კაცის აბრუნდი შემოძლია ვავიგო და კიდეც შეიწყნარო ზაგრამ სასაცი-ლოზე სასაცილოა ნიბიზში ისეთი უნდილი კაცისა, ქვევანაზე ერთი ჩიბი რომ არ ვადა-უბრუნებია...“

ისე ნუ ვამეგვებთ, თითქოს ვავივებდე ავ-ტორის მისი მოთხრობის ვებრთან, ზაგრამ ეინე კარგად იცნობს, კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს, იცნობს მის შემოქმედებას და იცის მწერლის ხასიათი, დამეთანხმება, რომ ზაბა ვურგენიმის ამ სიტყვებში ავტორის ველისნაღებია გამოსა-ტული. ათასგვარი განწყობილების მწერლობა არსებობს, კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ მო-აზროვნე და მოღეწე კაცის ეწვეები ან ვრთვ-ვარი ვულატრუბაც კიდეც შეიძლება ვავიგო და „შვიწყნაროს“, ზაგრამ თავად მხოლოდ მხენ და იმედიანი განწყობილებისაა, ეს იმას სულიც არ ნიშნავს, თითქოს კონსტანტინე ლორთქიფა-ნიძის მწერლური თველი ცალმხრივად აღიქ-ვამდეს სამყაროს. მისი შემოქმედება ცხოვრე-ბას მთელი თავისი მრავალმხრივობით იტევს, კეთილთან ერთად ბოროტსაც წარმოვერცინს, ზაგრამ ეს ორი საწყისი აქ მუღმევე შეკრიბა-შია, სწორედ ამტოვამა ესოდენ დიდი დრამა-ტიზმი მის რომანებსა და მოთხრობებში. და რაც მთავარია, ამ ბრძოლაში, თვით უკიდურე-სად დამბებულ სიტუაციებშიც კი, მწერალი არ კარგავს მხენ და იმედიან განწყობილებას, რად-გან მას უბრძოლად და მტკიცედ სვერა კეთი-ლის უძველეობა, სვერა აღმბინისა, მისი ვა-ლუბებლობისა, მისი ვამარჯვებისა, ეს განწყო-ბილება კვებავს სწორედ იმ სიყვარულს რომ-მანტოკულისადმი, რაც კონსტანტინე ლორთქი-ფანიძის შემოქმედებაში თველანათლევ სვედის. ეს განწყობილება აღივეებს იმ მებრძოლ სულს, რაც ასევე შეუმცდარად შევედობია ვიგარმონა ყოველ მას ნაწარმოებში. და რაკი ქართველო მკითხველი ზედმეწვენით იცნობს კონსტანტა-

ნე ლორთქიფანიძეს, მას პირველი წაითხოვეს. თანვე შეუძლია თამამად თქვას, რომ „ერთი კარგი წელიწადი“ ჰკავს მის ავტორს.

ამ წიგნში დაიბეჭდა სამი მოთხრობა („გაუმარჯოს დონკიხოტსი“, „ჩემი პირველი კომპაენიორელი“, „ორთავალე მეთევზეები“), რამდენიმე ლექსი, წერილები („სიყვარულმა მათქმევინა“, „სიტყვა თელ რაზუკაშელზე“) და ისიცაა ტაქობოქს ტანების თარგმანი. ყველაფერ ამას ცალ-ცალკე ქართული მკითხველი ამ წიგნამდეც იცნობდა, უფრო ადრე ქართულ პერიოდულ პრესაში გამოქვეყნდა. მეტიც, ზოგ მათგანს უკვე თავის ისტორიას აქვს, რადგან მკორე დროში მათზე ბევრს არ დაიწერა, დს-კუსიაც კი ვაიმარათა. ეს ერთხელ კიდევ მოწმობს იმას, რამე კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ნაწარმოებები მუდამ ცხოველ ინტერესს აღძრავენ თავისა, მწივე, ცხოვრებისეული პრობლემატით და თამამი მხატვრული თუ პუბლიცისტური აზრით.

როგორც ვთქვი, მოზღვეებელი ოპტიმიზმი მწერალს სულაც არ უშლის ხელს მკითხველის წინაშე ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების მტკივნეული პრობლემები დააყენოს. ამის ერთ სუტეოვანი ნიმუშია „გაუმარჯოს დონკიხოტსი“ მოთხრობა, მაღალი პუბლიცისტური ელერადობისა და მისი პათოსი თითქმის გაუგებარი არ უნდა დარჩენილიყო, იმდენად შეუფარადათა გამობატული მწერლის გულისტკივილი. ბოლოკების მორალი ასეა: **არ შეაშთოებდა მწერალს, ვადამდებ სენი რომ არ იყოს იგი. კეთილდღეობის შემწანობი ვაგებ, ვიწრო პრაქტიციზმი, მაღალი იდეალების დევალუაცია, დაღლილი ადამიანის პოზა ბოლოკიების წმინდა ეგოისტური ბუნებიდან იღებს სათავეს.** საკუთარი პიროვნებისადმი ეგზომ მოჭირბებულე ყურადღებას, საზოგადოებრივისადმი გულსუფრის დაშობას ნარკისის კომპლექსებამდე დაპყავს ადამიანი, თავისი თავით ვატიცებულს კი ეკარება სიკეთის ელემენტარული მოთხოვნილება. აქედან იბადება ცინიზმი და სიძულვილამდე უკვე ერთი ნაბიჯია რჩება. ამდე უფრო დიდი უბედურება ის არის, რომ იმ შემწანობი სულის პატრონები თავიანთ მორალს დაბეჯითებით ქადაგებენ და წერავენ. ბოლოკების მთელ ოჯახი აუბედურდება ერთ წევრთაგანს, რადგან იგი ვადაწყვეტს, რომ კარგი მკურნალი ექიმობა სკოლს ორდინატორობასა და სამეცნიერო ზარისხის მაძიებლობას. ოტია ბოლოკია მშობლების კურთხევით ასეთი შეგონებით მიმართავს უმცროს მძას:

— თუთრი ყვაი ვინდა ვახდე? თუთრი ყვაეუბის დრო წვიდა, ჩემო კარგო. ახლა ყველა ყვაი შავი უნდა იყოს, თორემ სიცოცხლე დაგაყრიან, ავითვალწუნებენ, რატომ ჩვენი ფერისა არ არისო, ადგილს ტყვილად აფუქებსო!

და იქვე, ჩვეულებრივად, მრავალმნიშვნელოვნად დასძენს:

„მე უფრო თანამედროვე ადამიანი შეგონე, ჩემო მამო! შენ კი მთლად ხელიდან წასული რომანტიკოსი ყოფილხარ!“

აი, სწორედ ეს სახედისწერო ფრაზა იქცევა იმ უკომპრომისო დავის საგნად, რაც საბოლოოდ გაამედვენებს ოტია ბოლოკის სულმდაბლობას, მის ზნეობრივ დაცემას. თავდაპირველად ოტიას არგუმენტიცაა რამდენადმე ჩამაფიქრებელია, რადგან შესაძლებელია პირველი ფრაზებით იგი ტექნიკის ფანტასტიკური ძალით დაბრმავებულ, ემოციურად დაცლილ ადამიანად წარმოვიდგინოთ და მისი მდგომარეობა სულ უშიფლოდ არ მოგვეჩვენოს. მისი მსჯელობა გულს არ ეკარება, მაგრამ ოტია თითქმის თანამედროვე მეცნიერების ზღაპრული პროგრესით უეცრად რეტრადსკიული ადამიანის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ერთი შეხედვით, აქნებ იმ „ფიზიკოსთა“ ბანაკს გულწრფელად აყოლოდ კაცადაც კი მოგვეჩვენოს, „ლოკოსებს“ რომ უპირისპირდებოდნენ და უფრო ყოფდნენ. მაგრამ თანდათან სულ უფრო აშკარად იკვეთება მისი ჰუმანიტატი საზე, ყოვლად გაუმართლებელი უკიდურესი სუფესისი, განსწავლული უსწავლელობა, სულიერი სიდიდაც და ბოლოს ჩვენს წინ გამიფრულებელი ობივტივი, მეთავეს, ყოველგვარი ენერგისაგან დაცლილი, გულაყრილი და გამორბეტული კაციდა დგას.

— ატომისა და კიბერნეტიკის საუკუნეში რომანტიკოსებს ვასეუთებული ბევრი აღარაფერი დარჩათ. კაცობრიობა უფრო კვეიანი დალინეირი ვახდა. ჩვენი დროის ადამიანს ახლა ყველაფერი წინასწარ დაანგარიშებული და გამოთვლილი აქვს! — როცა ამას იცხადებს ოტია ბოლოკია, ჩვენ იგი ჯერ კიდევ მხოლოდ ცთომილად შეიძლება მივიჩნიოთ, ვისაც არ ესმის, რომ კოსმოსი სწორედ რომანტიკოსმა ფიზიკოსებმა, მათემატიკოსებმა, კოსმონავტიკებმა, და ათასი დარგის სხვა მეცნიერებმა დაიპყრეს, იმ ადამიანებმა დაიპყრეს, ვინც ოცნებითა და სიუვერულით არიან საყვანი, მაგრამ როდესაც იმავე ატომისა და კიბერნეტიკის საუკუნეში ოტია ბოლოკია ზალიჩა ბუქულა ბეგომიე მოსწონს და მას შენატრის, უკვე ემუხე აღარ გვაპარება, რომ ჩვენს წინ უზნალოდ ზნედაცემული კაცია, ვინც ველარ მობომა და დამეველ პრეტელ-პრეტელ ფრაზებში უნებურად თავისი ჰუმანიტატი გულისწანებაც გამოუტრია.

მწერალი მოთხრობაში განზრახ უპირისპირებს ოტიათმანეთს ორ უტრირებულ თვალსაზრისს. ერთი ბოლოკიას „შეუზღუდველ თავისუფლებას“, რაც საბოლოოდ უკიდურესად პრატიკულ ეგოიზმამდე მიდის, ჯამა გურვენიძე იმ დროა რწმენით აღუდგება წინ, რომ ადამიანი დიდი, ყოვლის მომცველი სიყვარუ-

ლით უნდა ცხოვრობდეს, მის სულში არ უნდა რჩებოდეს ადგილი ანგარებისათვის, რომ „ეოსაც შეუძლია სიყვარულის გამო წყალში გადაივარდეს, მეგობრისათვის სიცოცხლე გასწიროს, დაჩაგრულს გვერდში ამოუდგეს — ქვეყანას სწორედ ისინი აძლევენ დიდ სიმტკიცეს და სილაშაბეს, კაცის ცხოვრებას ისინი უწყერენ დიდ კანონს!“

ამ რწმენის ოტია ბოლოკია დონკიხოტობას უწოდებს, რაზეც ჯაბა გურგენიძე გულწრფელად უბასუხებს:

„—დონკიხოტობა? მამ გაუმარტოს დონკიხოტის!“

ეს ფრაზა კი კრიტიკოსებისათვის იქცა იმ უკონტროლბო დავის საგნად, სადაც ერთმა მხარემ საოცრად მიაბიტური და მტდარი თვალსაზრისი წამოაყენა.

მოთხრობა პუბლიცისტური გზნებითაა დაწერილი, იმდენად, რომ თითქოს აღარადერი რჩება მხატვრულ ქსოვილში შეფარული, გმირებზე თავის თვალსაზრისს სრულიად აშკარად, ზოგჯერ სწორხაზოვნადაც კი გამოთქვამენ. როგორც ჩანს, ზოგიერთებისათვის არც ეს არის საკმარისი, მაგრამ რას იზამ, ამის გამო მწერლებს ვერ მოვთხოვთ, რომ თავიანთი მოთხრობები და რომანები დასკვნებით დაამთავრონ. კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ ამ მოთხრობას ვარკვეულად პუბლიცისტური ფინალი მისცა, თითქოს მკითხველს მიანდო იმის გადაწყვეტა, სწორად მოიქცა თუ არა ჯაბა გურგენიძე, როცა გასაქონში მყოფ ოტია ბოლოკიას არ მიემჯღლა. აი ამან შეაყდინა ზოგიერთები და ბტყადა სერიოზულად დავა იმანზე, უნდა მიშველუბოდა თუ არა ჯაბა ოტიას, თითქოს ყველაზე მნიშვნელოვანი ამ მოთხრობაში სწორედ ეს იყო.

იმათგან, ვინც სერიოზულად ფიქრობს, რომ ჯაბას და ოტიას „დილაოგი მწერალს სჭირდება იმისათვის, რომ მკითხველს უჩვენოს თავისუფლების იდეის გაგებაში თეორიისა და პრაქტიკის ერთმანეთისაგან მოწყვეტის მვენობა“, ან, რომ მოთხრობა „გვასწავლის ერთნაირი სიმლიერით დაეგმობთ როგორც დოგმატრში, ისე საყოველთაოდ აღიარებული ქუშმარტი პრინციპების რევიზიის ყოველგვარი ცდა“ (დოკ. კ. აქმარდიას წერილი „ძირის დონკიხოტობა“ ვახ. „თბილისი“, 10/X 1969), აღარაფერს არ უნდა ვაგვიყვარდეს. ამის შემდეგ უკვე აღარ გვეჩითობება წერილის ავტორის სხვა დასკვნები, თუნდაც ის, რომ ჯაბას „რადგან თეორიული ძალა არ ჰყოფნის, იგი იძულებულია კანონზომიერად მიინიოს თავისი ოპონენტის მტდარი აზრების შესაცვლელად უცხო ფიზიკური ძალის გამოყენება. ამით ის ოტია ბოლოკიას კი არ ეკამათება, არამედ ოცნებობს მის სიკვდარზე და ამით ფიქრობს პრაბლემის თავიდან მოშორებას“. კ. აქმარდიას მსგავსი

მოსაზრებები, როგორც ეთქვათ, —ვეე ვასაკერი აღარაა, რადგან ნათელია, როგორ აღიქვამს იგი მხატვრულ ნაწარმოებს.

გასაკვირი ისაა, რომ საყვედურ-ჯაბას მისამართით ოტია პაქეორიასაც წამოსცდა, ვინც „ერთ კარგ წელიწადს“ ერთი კარგი, პრთფესიონალი კრიტიკოსის წერილი უძღვნა, ოტია პაქეორია წერს:

„ბოლოკიების მიერთსამყარო გავრცობია, ცხოვრების პარზე ხავსივით მოდების ტენდენციასაც იწარჩუნებს, და უცნაურია, მათ კარგად აქვთ შეთვისებული მეშინაური უხამსობის ურყევი წესი და, ასე გასინჯეთ, გამძლეობაც; ესაა მწერლის წუხილის სათავე, და ისიც, რომ არც ჯაბა გურგენიძეა დონ კიხოტი, მას მხოლოდ პირობითი კავშირი აქვს დამყარებულს ამ პრაბლემასთან და მხოლოდ ამით აღმატება ბოლოკიების კლანს“.

ჯაბა გურგენიძეც რომ მწერლის წუხილის სათავეა და მას პირობითი კავშირი აქვს დონკიხოტობასთან, ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ვიფიქროთ, თუ გასაიციხად მივიჩნევთ მის საქციელს, როცა იგი ოტიას განსაცდელის ეამს მიტოვებს, რადგან, ჯერ ერთი, სხვა არაფერი შეიძლება სასაყვედურს მქონდეს ჯაბას, მეორეც, ასე არავითარ შემთხვევაში არ მოიქცეოდა ფათერაყების მოყვარული ლამაზელი რაინდი, სხვაგვარად ეს არ ახსენება. მაგრამ ოტია პაქეორია იმეა წერილში ხომ საეგზებით სამართლიანად შენიშნავს:

„ნუ მიყვებით ჯაბა გურგენიძის საქციელის შეფასებას, მამინ მთავარს მეორეხარისხოვნი შეიქცეოთ, მეტიც, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, მიეშველებოდა იგი ბოლოკიას თუ არა“.

მართლაც, რა მნიშვნელობა აქვს ჯაბა გურგენიძის საქციელს, განა ან მას, ან მისი სახით ავტორის ოტია ბოლოკიას მორჩეულება სურს, რომ ამისათვის მას სიკეთის თვალსაჩინო ვაკვეთილი მისცეს? სულაც არა. მწერალმა ბოლოკიების კარგად შენიღბული სული, ამშობრებული და შემზარავი, დაუნდობლად გააშიშვლა, და ეს ბოლოკიებისათვის კი არა, მკითხველისათვის მოიმოქმედა, რადგან ჩვენ შეიძლება თავად ვერ დავინახოთ ცხოვრებაში, ან მთელი სიმამფრთხი ვერ შევივრძნოთ ის საშიშროება, რაც ამ სოციალურ მოგენაში იმალება და რასაც ასეთი ზნეობრივი მსჯავრი გამოუტანა მოთხრობის ავტორმა. ეს კი იმისათვის განიზრახა მწერალმა, რომ „ბოლოკიების მიერთსამყაროს“ გავრცობის, „ცხოვრების პირზე ხავსივით მოდების“, აღმანანის სულში რომანტიკული ნაპერწყლის ჩაქრობის საშეალება არ მისცეს.

იმდენად, ამ მოთხრობაში მთავარია ბოლოკიების მორალისა და მრწამსის მხილება, ჯაბა გურგენიძე მწერალს იმდენად სჭირდება, რამ-

დენდაც მან უნდა წამოაყენოს ის დამირისპირებული კონცეფცია, რომელთან კამათშიც, ნელნელა გამიწვლდება ჩვენს თვალწინ ოტია ბოლოკია. ჩემი აზრით, მოთხოვნა არ გვაფიქრებს იმას, რომ მწერალს სურდა მოეცა, ერთი მხრივ, ოტია სახით ისეთი გმირი, ვისაც ზურა ე უნდა შეეჯიკეთა და მეორე მხრივ, ჯანს სახით ისეთი — ვინც ჩვენი ცხოვრების მავალითად უნდა გაქრებოდა. ასე მარტივად და სწორბაზონად არ აზროვნებს მწერალი, როგორც ამას კ. აქბარდია მიაწერს. მიუხედავად იმისა, რომ ჯანა გურგენიძე მწერლის გულსინდობს უნდა გვიძღვანებდეს, როცა ასე თავსავლობდით იცავს ამდღებულსა და რომანტიკულს ადამიანში, გვირის არამცხედ გაიგივება ავტორთან, მის იდეალად გამოცხადდება კი ერთად შეედგება აქნებოდა, მწერლის ინტერესები, როგორც ზემოთ ვთქვი, სულ სხვა სფეროში უნდა ვეძოთ. მაგრამ, ამასთან ერთად, მაინც უნდა აღვნიშნო, რომ ეს ამართობა, როცა ჯანა გურგენიძეს ათასგვარ ცოდვას მიაწერენ, კ. აქბარდია თავისი ობონენტების საპასუხოდ დაწერილ მეორე წერილში (ჩვენი იდეალია ქვემოთა რაინდი“, აღიბარებულე საერთოველო“ № 4. 1970) იტყვს:

„ჯანა გურგენიძე ვერ დასძლია ერთი ბოლოკიას სექტიციზმი, რადგან იგი თავდაც სეპტიკოსია. კერძოდ, ის ურავდება და დღედაღუბებს (ზახი აქაც და ქვემოთაც ჩემია, გ.გ.) აღმინათა ცხოვრების რელიგიურ უარყოფას, და აღიარებს ადამიანთა ამქვეყნიური ცხოვრების ამოცანასა და უაზრობას.“

მან „დაამტო“ ოტია ბოლოკიას სექტიციზმი მხოლოდ იმისათვის, რომ შეიწყნაროს და იქადაგოს რელიგიური სექტიციზმი“.

შეიძლება ვეუფერა, რომ ეს ყველაფერი წერლის ავტორის ფანჯარის ნაყოფი იყო მხოლოდ, მაგრამ, უნდა ვიფაროდეთ, ეს საოცარი დასკვნა მან მაინც მოთხოზიდან გამოიტანა იმ სულ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ვერ გაიგო მწერლის მიერ სრულად გასაგები ქართული ენით ნათქვამი, აბღლებული ვარ კიდევ ერთხელ მოვიტანო ეს ციტატი მოთხრობიდან, სადაც ჯანა ამბობს:

„ჩემთვის შეიძლება გასაგები იყოს ნიპილიზმი, ვითქვამთ, ისეთი კაცისა, ყველა უფსკრულში რომ ჩაიხედა, ყველა მწვერვალზე მოიხრა და მერე მიიჩინა ეს წეთოსოფელი ამოცანათა ამოცნად. და როგორც ეკლესიასტე მოსთქვენს, „ახარია არს ახალი მისის ქვეშე... გულმან ჩემმან ახილა მრავალი სიბრძნე და მეტონერება, იგავნი და ხელოვნებანი, ნამჟანნი და სიკეთანი და ამა, ყოველივე ამოცნა და ტანჯვა სულსა...“

ვიმეორებ, ამგვარი კაცის აზრენდი შემოქალია გაიგო და კიდევ შევიწყნარო, მაგრამ სასაცილო ნიპილიზმი ისეთი უნდელი კაცისა,

ქვეყანაზე ერთი ჩხირი რომ არ გადაუტენებია და ყველაზე დიდი სულიერი ტანჯვა მხოლოდ ბანქოს თამაშის დროს განუდღვრებია მისსა და ვალაზე კიდევ ერთი ტუბი... რამე... რამე... მია.

სწორედ ასეთი კაცი იყო ოტია ბოლოკია.“
ჯანა შეიძლება ამ სიტყვებიდან, სადაც ჯანა უნდელი კაცის ნიპილიზმის ხაზგასმით, უტრობებულად უარსაყოფად, გასაბიბრებულად აცხადებს გამარჯვ და ვანსწავლელი კაცის „აბრუნდი“ შეიძლება კიდევ შევიწყნაროთ, ისეთი დასკვნა გამოვიტანოთ, თითქმის იგი „დიდად აფასებს“ რელიგიურ უარყოფის და რელიგიურ სექტიციზმს „ქადაგებს“?

როგორც ჩანს, პოლემიკით ვართულმა კ. აქბარდია მათეტიკური შეძახილი „ძირს დონკი ხოტობა“ არ იქმარა და ლამინელ რაინდს ფათერაკები იმ მხრიდან დაატება თავს, საიდანაც მადღეობი კაცობრიობის წყალობით ფონს გასული „მწუხარებ სახის რაინდი“ სულაც არ მოელოდა ამიტომ, ამ მშვენიერი რაინდის დასაცავად იძულებული ვარ ზოგი რომ ისეთი ვთქვა, რაც ბეერისათვის დიდი ხანია კარგადაც ენობილა.

სერვატესის ამ გენიალური რომანიდან ყველას კარგად გვახსოვს უმადლეს გოტესკამდე აქვანილი სახეები და ეპიზოდები, რომელთა კლასიკური მავალითიცაა ქარის წისქვილებთან ბრძოლა. მაგრამ ზოგიერთებს მხოლოდ ასეთი მოხლავებულ სიცილოს აღმძვრელი პართიული სცენები რჩებთ შეხსიერებაში სჭვა კი, ბეერის იმდავგვარი, სადაც, მავალითად, დონ კიხობტი მწუხმს ბიჭუნას გამოეცემაგება, რატომღაც ავიწყდებათ. ერთ შემთხვევაში, მართლაც, ქუთავადავული კაცის მოქმედების მოწყენა ვხდებით, მეორეში კი — თუმცა უცნაური, მაგრამ დიდად კეთილშობილი რაინდის სავსებით გასაგები სავსიფილისა ასეთი კონტრასტული ეპიზოდები ხშირად ენაცვლებიან ერთმანეთს ამ რომანში. მაგრამ ყველა შემთხვევაში ერთ დამალონებელ დასკვნამდე მივღვართ მაინც, რომ დონ კიხობტის ეპოქაში რაინდული იდეალებისადმი სწრაფვა მხოლოდ ილუზიის სფეროს თუ განეუფრებება. ეს ილუზია, როგორც კი შეეჩახება სინამდვილეს, მაშინვე იმსხრევი, ამ შემთხვევაში სასაცილო სატირალი ხდება. ვერც იმ მწუხმს ბიჭუნას მოუტანა შეება დონ კიხობტა. ბირიქით, მისი წყალობით ბიჭუნა ისეთ დღეში ჩავარდა, რომ თავისი ქომავი რაინდის გაჩენის დღეს სწყუელოდა. ან კიდევ, დონ კიხობტი მიერ დახსნილმა მძარცველმა არ დაეყორა და სანოს სახედარი მოპარა. ამდგვარ ეპიზოდებშიც კი ოცნებააუბღენელი, ხელმოცარული რჩება ჩვენი კეთილშობილი სულის რაინდი. მაგრამ ამას მწერალი იმ განზრახვით კი არ ჩადის, რომ მხოლოდ გვაეცინოს, ან თვისი გმირი აბუხად აივდოს, მის სურს თავისა

ეს ისედაც სწრაფი პროცესი თუ ჩვენი უბასუხისმგებლობითა და ფექსიატობით კიდევ უფრო დაეინქარეთ, მაშინ ერი კატასტროფის წიაღე დადგება. საუკეთესო შემთხვევაში ეს პროცესი პირდაპირ უნდა იყოს დამკვირვებელი საფლას მეურნეობაში ტექნიკის დანერგვასთან, რომ ამით გამოითავს-ფელდებლმა სოფლის მოსახლეობამ გამარდოს ქალაქელთა რიცხვი. სამწუხაროდ, ეს ასე არ ხდება და ბევრი ჩვენთაგანის უბასუხისმგებლობის შედეგად ხელოვნურად ჩქარდება ეს პროცესი. ამასთან, ისიც კარგად უნდა ვვხსოვდეს, რომ საქართველო მთავარიანა ქვეყანაა, ამის გამო თანამედროვე სასოფლო ტექნიკის შეტანაც ძნელდება და არც პატარა სოფლების მოშლა შეიძლება. ქართულ სოფელს მუდამ უფრო მეტი მცხოვრებელი დასჭირდება მომუშავე და, ქალაქელთა რიცხვის ზრდასა თუ სოფლის მოსახლეობის შემცირების თვალსაზრისით, სხვა რესპუბლიკების თუ სახელმწიფოებისათვის დამახასიათებელი პროპორციები მაგალითად მინცლდამინც არ გამოგვიადგება.

ერის ყოველ შვილს ძალიან უნდა ახსოვდეს ის მარტო და მკაცრი სიბრძნე, რომ როგორც კონსტანტინე ლორთქიფანიძე ამბობს, „ცხოვრებას კი ერთი დიდი კანონი აქვს, — მიწა იმი-სია, ვინც იმ მიწას ამუშავებს. ქარხანა იმისაა, ვინც იმ ქარხნის დაზვასთან დგას...“ არც და-ზვა გაჩერდება, თუ მიგატოვებ და, მითუმე-ტრეს, მარაქთან ქართულ მიწასაც, თვლისშომ-ქრელ ქართულ სოფელსაც გაუჩნდება პატრო-ნი, თუ საკუთარმა შეიღებმა შეაქციეს მას ზურგი.

„ამბობენ მწერლად იბადებიანო.

ხანდახან მგონია, რომ ეს მართალია. ხანდა-ხან ისიც კი მგონია, რომ ქვეყნის პირველი ხილვა, ბავშვობისა და ქაბუჯობის წლები სი-ცოცხლის უკანასკნელ დღემდე მიაცილებენ მწერლის შთაგონებას და უჭვად ასაზრდოებენ მას.

რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს, თითქმის იმ პირველ ხილვას დროთა ბრუნვაში არაფერი აქლდება და არაფერი ემატება. აღმინანის ცნო-ბერებას საზღვარს ვინ დაუდებს, მაგრამ ის პირველი ხილვა პირველი სიფაქრულივით არის: მისი დაეიწყება არ შეიძლება.

ძალიან უნდა დავსაჯოს ღმერთმა, რომ ის დავაიწყოს და გულიდან ამოვიკლავს.

სადაც არ უნდა წახვიდე, რამდენი ხანაც არ უნდა გავიდეს, ის შორეული ლანდები მუდამ თავისკენ გვიხიან, რომ ისევ ავაფორიაქონ, გამოვაფხიზლონ, კიდევ რაღაც მოვაწყურონ, კიდევ რაღაც მოვანატრონ და არ გაფიქრებო-ნონ, მე უკვე ვალმა გავედოო“.

კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ამ უბრალოდ ნათქვამ სიტყვებში მისი სულის ნათელი კრთის.

ბავშვობისა და ქაბუჯობის წლები მის ზოგო-ნებასაც ასაზრდოებენ და, რაც მთავარია, თა-ვისი სიწარფელი, სიყვარულიანი და გზნებრი-იმ შემოქმედებით ცეცხლსაც უჭარხარებენ ურობისოდაც, კიდევაც რომ მწერლად იყოს კაცო დაბადებული, თავისი სიტყვით ბევრს ვე-რაფერს არგებს სხვას, დამცხარალი გულითა და აფორიაქებული სულით ვერ დაბუჭტავს სათ-ქმელს ისე, რომ მეთიხველი აინთოს. ან იქნებ მწერლად დაბადება სწორედ პირველი სიყვა-რულის სათუთად შენახვის, ანთებული გულის მუდმივი წვისა და გამოსხივების თანდაყოლილ მაღლსაც გულსმბობს!...

ამ მაღლის წყალობით არაერთხელ ავტყვერ-ბია გული, არაერთხელ განგვიცდია სხვისი ბე-დი თუ უბედობა ისე ძლიერად, რომ საკუთარ ემოციებში ერთგვარად ჩვენ თავსაც ვერ გა-მოტყუდოვნივართ ბოლომდე, ვითურ ამით უნებ-ლიელ საიტომინებოლმა გავაშვებავითაო.

ამ მაღლის გამოა, რომ კონსტანტინე ლორ-თქიფანიძე ხანდახმულ ასაკში ასე ვულწრფე-ლად გამოგვიტყდა თავისი პირველი ხილვები-სა და პირველი სიყვარულის ერთგულებაში. „ერთი კარგ წელიწადში“ დაბეჭდილი მოთხრო-ბებისა და ლექსებში მერყობდ სწორედ ამ გრძნობითაა ნაკარხბველი და გამთხარი.

მოთხრობა „ჩემი პირველი კომკავშირელი“ მრავალმხრეაა სინტერესო. ერთი უბრევე-ლესი ღიხსნებათაგანი კი სწორედ ისაა, რომ მწერალი აღსარებასავეთ გვანდობს გულის პი-რველ აბეჭდვას, პირველ აღტაცებას, ცხოვ-რების პირველი ჭეშმარიტი ხილვით მშენიე-რებას, რისი ხატიცა და სულიც მთელი ცხოვ-რების მანძილზე მოსდგეს. ძველი და ახალი ცხოვრების მიჯნა აქ ქაბუჯის თვალითაა და-ნახბული და იგი დიდი გულწრფელობითაა აღ-ბეჭდილი. ამეც დროს, ამ ქაბუჯისა და მეთი-ხველს შორის შუამავალად უკვე ხანდახმული მწერალი დგას, ვისაც შემოაქვს ის თბილი ღი-მილი თბრობაში, რომლითაც არის ვახსნილი ამ მიამბიტი ქაბუჯის შეუწყველი და მიმნდო-ბი ბუნება, მისი გაუცნობიერებელი ლტოლვა რაღაც წმინდა და რომანტიკულისადმი. და წა-რსულის ხედვის ეს ორი პლანი, შეუფარავი და შეფარული, რაც ძნელად გამოსარჩევიაა ერთმანეთისაგან, ქვნიის იმ პარმონიული და ფართო აღქმის შესაძლებლობას, რაიც უქმა-რობის გრძნობის ნატამოსაც აღარ უტოვებს მეთიხველს.

მოთხრობაში ამ უკვე საყმად შორეული წარსულის დიდი სოციალური და პოლიტიკე-რი კატაკლიზმების ეპოქაა წარმოსახბული. ამ ვხედავთ 1921 წლის თოვლქვეამინი ქეთისის მუქ პეიზაჟებს, გამოდარების იმდენ რომ თი-თოს აღარ იძლევა, განწყობილებას კიდევ უფრო ამიმბებს ლტოლვილებით თუ გამცილ-ებულებით მოყენილი გზები და შეკები, ლტო-ლვილებით, რომლებიც გაფრბიან ზოვათთვის

მისი გმირები ხშირად გვარწმუნებენ თავიანთი სულიერი სამყაროს სიმდიდრეში, ხშირად არაბნ უბრალო და შთაბეჭდილი ჰუმანიზმის ქე-მპირიტი მატარებლები, მაგრამ ისეთი რომანტიკული განხილვისა და ძალის, დიდი შთაგონებისა და ანთებული გულის გმირი, როგორც ბიჭოია ფურცხვანიძეა, მინც არ მოგვეპოვებოდა. მწერალმა ბიჭოია ფურცხვანიძის სახით ცხადი გახადა ჩვენთვის, თუ რა საჭირო უყოფიან ასეთი ხასიათის გმირები, რა დიდი ზემოქმედების ძალა გააჩნით მათ.

წიგნში კიდევ ერთი მოთხრობა, დაბეჭდილი „ორთაქალის მეთევზეები“. მას მინაწერი აქვს — ციკლიდან „ჩემო გვიანე“. როგორც ჩანს, მწერალს გადაწყვეტილი აქვს მოთხრობების მთელი სერია შექმნას, სადაც ვიანეს სხე მთელი სწრაფულით იქნება გახსნილი და მკითხველისათვის ნათელი გახდება გმირის ბედი. ამ მოთხრობასაც იმ შორეულ წლებში გადაეყვართ, როცა საქართველოს მენშევიკური მთავრობა ვანაგებდა. მწერალი პირდაპირ ფერწერული სიხედაღით გვიხატავს იმდროინდელი ყოფის სურათებს, დიჯად და აუტყარებლად მოგვითხრობს თავის გმირებზე, სხვადასხვა ხასიათისა და ბედის, მრწამსისა და ბუნების სოციალური წარმომადგობისა და მღვთმარობის აღმანიანებზე, რის შედეგადაც მკითხველს ნათელი წარმოდგენა ექმნება იმ წლებში ვითარებაზე. მინისტრის ამხანაფის ვიანე კალმახელიძის ოჯახი, მისი წესი და ჩვევები, ტრადიციები და სული მკითხველს არწმუნებს, რომ მენშევიკურ მთავრობას ყველაზე ნაყოფა აწუხებდა თავისი პასუხისმგებლობა ხალხის წინაშე. მოთხრობაში ვიანე კალმახელიძის, მისი შეუდღის ოლინკას პირდაპირ დასარულებული პორტრეტებია გამოკვეთილი. და მინც, მთავარი გმირი მოთხრობისა ვიანეა, თუმცა ეს სხე ისეთივე სისრულით არ არის აქ გახსნილი. ეს უბრალოდ აიხსნება ვიანემ უნდა შეკრას მთელი ციკლი, ის უნდა იყოს ყველა მოთხრობის გმირი და, როცა ჩინაფიქრი მთლიანად განხორციელდება, მშინ გამოიკვეთება სრულად გმირის სხე.

მოთხრობაში ვიანეს გონის მოხლე გოგონაა. მკითხველი გრძნობს, ხედავს კიდევ თუ ვიანე ამ ოჯახში დარჩება, ისეთივე ბედი ელის, როგორც მის ლიტერატურულ წინამორბედებს ჰქონდათ. მაგრამ ვიანეს, როგორც ჩანს, სხვა მომავალი ექნება. კონკრეტულად რა და როგორი, ეს ამ მოთხრობიდან ვერ კიდევ არ ჩანს, ჩვენ მხოლოდ იმისი მოწმენი ვხვდებით, რომ ვიანეს საკმაო ძალა და ნებისყოფა აღმოაჩნდება. იგი თავს უშეუდღის, შეურაცხყოფისა იცოდნის და გონის სახლიდანაც ვიპყევა. ამით მთავარდება მოთხრობა, მაგრამ სხვა მოთხრობებში, რომელთა ვარეშეც „ორთაქალის მეთევზეებს“ უთუოდ ფრაგმენტული იერი და-

რჩება, მკითხველი, ალბათ, ნახავს და მოისმენს იმას, რასაც მხოლოდ ხედვებზე

ვიანე ვიანე კალმახელიძის რატონტყვიის დასაცავად ორთაქალის მეთევზეებს დაუქმეს, მათ წვეულების დროს, მინისტრის ამხანაფს თევზებთან ერთად პროკლამაციებიც შემოაბარეს. ვიანეს ვერ მხოლოდ ის აწუხებს, რომ დაქანცულს, ილაგაწყვეტულს დაარბენინებენ ძველი თბილისის უბნებში იმათ საბოგნელად, ვინც მისი მწყალობლების ოჯახს უსამოგნება დაატეხა თავს. არც იმისი გაცეხება რამე, თუ პროკლამაციები რას ნიშნავს და არც იმისი — რა ხალხი ავრცელებს მათ. და როცა საწადელს მიიღწევს, როცა ვიანეს მათ და აღმოჩნდება, რომ მეთევზეები კი არა, სტამბის მუშეები, წიგნის მებეჭადები ყოფილან, აღარ გასცემს. ამ სწორი ვადაწვეუილებას ვიანე მხოლოდ მართალი გელისთქმით მიიღებს, მისი შეგნება აქ ვერ არაფერ შუაშია. ვიანეს წარმოდგენაში ერთმანეთს ვერ უთავსდება ისეთი ქალსნერი სასწაულის მოხლედა, როგორცაა ვიანეს ბეჭედა და ვაკაცობა ასე იგრძნობს ვიანემ ამ უცნობი ხალხის სიმართლეს და აქედან იწყება მისი ფიქრი ცხოვრებაზე, ნამდვილ სიკეთესა და ბოროტებაზე. სადამდე მიიყვანს ვიანეს ეს ინტუიციით, კეთილი გულით მიგნებული სიმართლე ამას სხვა, მომდევნო მოთხრობებში გვიჩვენებს. ჩვენთვის კი ვერ ცხადი მხოლოდ ერთი რამ არის: ვიანემ გამოფხიზლება დაწყო და სწორი ვიანე დასაბამს მოიკვლია.

ერთ კარგ წელიწადში კონსტანტინე ლორთქიფანიძემ ლიტერატურული წერილიც დაბეჭდა — „სიტყვა თელი რაზიკაშვილზე“. ამ ჩემსა და საინტერესო მწერალზე რატომღაც ძალზე ცოტა რამაა დაწერილი. მარტო ამით არ განისაზღვრება კონსტანტინე ლორთქიფანიძის მწერილის მნიშვნელობა. მთავარი ისაა, რომ მართლაც სამაგალითოა ეს „სიტყვა“ (მხოლოდ ავტორის შორიდგებით უნდა აიხსნას სათაური), სადაც ასე ღრმად და ნათლად არის გახსნილი თელი რაზიკაშვილის მოთხრობების მთელი მომხიბლაობა, მათი ემოციური ძალის მასაზრდოეობელი წყაროები, რაც ასე სიყვარულითა და პატივისცემით მიუყველით კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს. მაგრამ ახლა ჩვენ სხვა რამ გვიანტერესებს. საუხებით სწორად შეინიშნავს ოტია პაჭკორია („ლიტერატურული საქართველო“, №50, 1970), რომ ბევრი რამ თელი რაზიკაშვილის მისამართით თქმული თვით წერილის ავტორისაც შეეფერება. ამაში არაფერი უნდა იყოს გასაკვირი. მიუთმეტეს არც უნებლიე დამთხვევას უნდა მივწეროს. შეიძლება სწორედ იმან დააწერია პრაზიკორია ეს ლიტერატურული ესეი, რომ თავისი წინამორბედი მწერლის შემოქმედებაში ბევრი ისეთი თვისება დინახა, რაც მისთვისაც ახლობელი და ძვირფასი. ოტია პაჭკორიის მოჰყავს კიდევ

ასეთი ადგილები ასიტყვიდან. მე კიდევ ერთ ადგილს მოვიტან კონსტანტინე ლორთქიფანიძის წერილიდან და დარწმუნებული ვარ ახ შევადრებ თუ ვიტყვა, რომ იგივე სიტყვები შეიძლება ვთქვათ თვითონ მასზეც:

„ცხოვრების მოვლენებთან, მასალასთან და მოკიდებულებასთან, ესე იგი, ქვეყნის ხილვის დროს იგი იყო უადრესად წარფელი და უშეალო, მოკლებული ყოველგვარ სიყალბეს, წინასწარ აღებულ სქემას, წინასწარ აღებულ ყალიბს. ის წერდა ისე ლაღად, თავისუფლად, როგორც მიწიდან ამოდის ენჭელა ან ქვილი.

მე მეონია, რომ ის დიდი შინაგანი სიწმინდე და ზნეობრივი იდეალი, სათბუნეაქ რახიკა-შეილის ძაბლვიან სიტყვას მკითხველი მიჰყავს, სწორედ ამ სიწმინდით არის განპირობებული“.

სწორედ ეს შინაგანი სიწმინდე სპეციის კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ყოველ ფრაზიდან, პოეტური თუ პროზაული სიხიდან. სწორედ ეს სილაღე, უშეალოა, უბრალოება ანიებს ყველაზე მეტ მომპიბლავობას მის ნაწევას. თავისი შემოქმედებითი ცხოვრების გრძელ ვაზე მას, ევონებ, არც კი ვამპარია არამყოფ გაპარანული, თუნდაც ვამწახს ლამაზად ნათქვამი სიტყვა. მის სიტყვას მხოლოდ სათქმელი აღმაზეებს, და ის, რომ იგი ერთადერთია ამ სათქმელის გამოსახატავად. ეს მხოლოდ ნიჭის მაღლი არ უნდა იყოს. ესაა სიტყვასთან ჟიუტი კილიის შედევცი. ესაა იმ ურყევი პრინციპის ბედნიერი ნაყოფიც, რასაც მუდამ მისდევდა და მისდევს მწერალი. თავისი აზრისა და გრძნობის გასამგლავებლად კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს არამყოფ უბრალოდ აქმაყოფილებს კლასიკური რეალისტური ფრაზა, არამედ მხოლოდ ის მაინცა გამოხატვის ყველაზე ურყევი საშუალებად. ასეთია კონსტანტინე ლორთქიფანიძის მწერლური მრწამსი და, ყოველ შემთხვევაში, მისივე შემოქმედების ფარგლებში სადავო არავის არაფერი შეიძლება პქონდეს. ამ მრწამსს შემოქმედებითი სიხარულის მეტი არაფერი მოუტანია მწერლისათვის. თვით ახალ ლექსებშიც, ამ კრებულში რომ დაიბეჭდა, ნასახიე არ ჩანს ცთუნებისა, იმ დროს, როცა ვერსიფიკატორული სიახლეებისადმი ლტოლვა ასე ძლიერაა დამახასიათებელი ჩვენი თანამედროვეობისათვის. კონსტანტინე ლორთქიფანიძის პოეტურია ფრაზა და სახეც მუდამ საღაა, ნათელი.

მწლი სათქმელია, მწერლის ბოგარაფიაში რატომ დაემთხვა ასე საკუთარ ლექსებსა და პოეტურ თარგმანებზე მუშაობის ხალსი. კარგა ხანია კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს ლექსი აღარ გამოუქვეყნებია, პოეტურ თარგმანებს, თუმცა იმეითად, მაგრამ ხანდახან მაინც მიმართავდა ზოლმე. ერთი ცხადია, ისიკავა ტაუბოკუს პოეზიაში, მის სიქვეყნოდ განთქმულ ტანებში მან თავისი სულის ნაწილის გამოხატუ-

ლებაც პოეია. იმის თქმას კი, გარდა თვით მწერლისა, ვერავინ შეძლებს, რამ გამოიწვია ეს დამთხვევა, საკუთარი ლექსის წარუყვედმებლქვეყნა ყურადღება ისიკავა ტაუბოკუს პოეზიაშიაზე, თუ ამ უკანასკნელმა აღუძრა სწორედ ეს წყურველი, ასეა თუ ისე, ერთი რამ, ვფიქრობ, ნათლადა შესამჩნევე: რა დიდი სვავობაც არ უნდა იყოს ამ ორი მწერლის ლექსებში, მათ რამდენიმე უადრესად მნიშვნელოვანი გარემოება დიდადაც აახლოვებთ.

უბირველეს ყოვლისა, ეს შევებება იმ უმთავრესს, რაზეც ზემოთ ზოგადად ითქვა, როცა კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ერთიან მწერლურ მანერაზე მივიანშნებდი — ფრაზის ნატრე უბრალოებას, სისადავეს, სინათლეს, ტვეალობას. ასე ყოფილა ისიკავა ტაუბოკუს პოეზიაშიც. ამ კატეგორიულ დასკენას მხოლოდ კონსტანტინე ლორთქიფანიძის თარგმანებთან ვერ გვაკეთებთ, იგი ზოლომდე საწმუნო არ იქნება, რადგან მთარგმნელს შეეძლო ერთგვარად თვითონ შეეტანა ან გაემთაფრებია სისადავის ის გრძნობა, რაც ქართულ მკითხველს ხიზლავს ისიკავა ტაუბოკუს ტანებში. მაგრამ რუსული თარგმანებიც ზომ ამსვე გვაუთქვინებენ. იამანური პოეზიის მთარგმნელი ვერა მარკოვა აღნიშნავს, ხშირად პოეტი ისე მეტისმეტად უბრალოდ ამბობს სათქმელს, ეინჭეს ევონება მის ლექსებში არავითარი ზელოვნება არ არისო, და აქვე დასძენს, რომ ეს უბრალოება მადღერია, ამიტომაც უწევიათ მარსხი ტაუბოკუს მრავალბიციკოვან მიმბაქველებს. ის კი, თუ რა ტვეადია პოეტის ფრაზა, ქართული მკითხველისათვის ამ თარგმანის წყალობით სხეების ჩავონების გარემეც ცხადია და საწმუნო.

და კიდევ, რაც ასე შესამჩნევად საერთოა ამ ორი განსხვავებული მწერლის ლექსებს შორის, ესაა ნათი აშკარად გამოხატული ავტობიოგრაფიულობა. ისიკავა ტაუბოკუს პოეტური ციკლები თავისებური ღირიკული დღეურებია, სადაც სულ რამდენიმე სიტყვითა გამოხატული უსაზღვრო, განსაკვიფრებული ძალის სიკვარული ახლობელი აღმაინებისადმი. და განა იმავე გრძნობით არ არის ნაკარნახევი კონსტანტინე ლორთქიფანიძის მიერ ამ წიგნი გამოქვეყნებული ლექსებიც, რომელთაგან განუზომელ შთაბეჭდილებას ახდენს „მერის“, „ზამთრის პირას“, „დღედა“.

ერთი კარგი წელიწადი იმითაც არის მკითხველისათვის ბედნიერი წიგნი, რომ მან რამდენიმე მოულოდნელი სიხარული მოგვიტანა კონსტანტინე ლორთქიფანიძის ახალი ლექსებითა და თარგმანებით.

ღმერთმა ქნას, კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს და ჩვენს სხვა სასაქადლო მწერლებს ხშირად პქონდეთ ზოლმე ასეთი კარგი წილწადები.

„ულოლიკოს“ ვინაობისა და ულოლიკოს კორექცივის თაობაზე

1970 წელს „მნათობის“ მე-11 ნომერში გამოქვეყნდა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ალექსანდრე კალანდაძის წერილი — „კორექტივები“, შაკელისმოქმელი ჰვესათურით: „ურთიბები და ფაქტები“. ამ წერილში ა. კალანდაძე ზოგიერთ თანამედროვე მკვლევარს ეკამათება რამდენიმე ფსევდონიმის თაობაზე და თავის მხრივ ცდილობს დაადგინოს ფსევდონიმის ამოფარებული ავტორების ვინაობა. წერილში საკმაოდ საინტერესო ფაქტებია მოხმობილი და ზოგი მოსაზრება მკვლევრისა უდავოდ გასაზიარებელია, მაგრამ ზოგი კი — საცილობელი.

„კორექტივებში“ ერთ-ერთი მთავარი ადგილი უჭირავს „ულოლიკოს“ ვინაობის გარკვევას. ამ ფსევდონიმით 1863 წელს „ციცყარში“ გამოქვეყნდა წერილი: „ორიოდე სიტყვა უდავით ყიფიანის სტატიებზედ „გარამბატის“ შესახებ შეხედვებზე მასალებად“. კარგა ხანს სტატიის ავტორად ანტონ ფურცელაძე მიაჩნდათ. შემდეგ ეს მოსაზრება უარყვეს, ბოლო დროს კი ა. კალანდაძემ ავტორად დიმიტრი ბაქრაძე გამოაცხადა. ყოველივე ამასთან დაკავშირებით „კორექტივებში“ ა. კალანდაძე აღნიშნავს: „...მიუხედავად იმისა, რომ 1956 წელს ჩვენ გადაჭრით, — თუშკა სათანადო დამატივების გარეშე, უარყვეით ანტ. ფურცელაძის ავტორობა და „ულოლიკოს“ დიმიტ. ბაქრაძის ფსევდონიმად გამოაცხადეთ, — ავტორად მაინც ანტ. ფურცელაძეს იხსენიებენ. ამ საშობად წლის წინ „ციცყარში“ დაბეჭდილ გამოკვლევებში პროფ. ყ. ტუმბუკაძე, მართალია, ანტ. ფურცელაძეს აღარ ახსენებს, მაგრამ გვეყამათება, თითქოს, დიმიტ. ბაქრაძის ავტორობის შესაძლებლობა კატეგორიულად გამორიცხული იყოს, და საკითხს ისე სვამს, რომ, შესაძლოა, სადავო წერილის ავტორად ალ. ორბელიანი ვიგულისხმობთ“.

მკვლევრის წერილიდან მოტიანილ ამ ციტატაში შეგნებულად დაშვებული არის სამი „შე-

ცდობა“: პირველი ის გახლავთ, რომ ა. კალანდაძეზე ადრე, ვერ კიდევ 1952 წელს, ვ. ვახანიამ „სათანადო დაასაბუთა“, რომ „ულოლიკოს“ არ არის ანტ. ფურცელაძის ფსევდონიმი. ეს მიითთებული გვაქვს იმავე წერილში, რომელსაც ა. კალანდაძე ზემოთ იხსენიებს. კერძოდ, ჩვენ ვწერთ: „ლიტერატორთა ძველი თაობის შეხედულებების გასარკვევად გაიცვლებით მნიშვნელოვანია ულოლიკოს ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი 1863 წლის „ციცყარში“. ფიქრობდნენ, რომ სტატიის ავტორი ანტ. ფურცელაძე იყო, მაგრამ ეს მოსაზრება აშეამად უარყოფილია დოკუმენტური მასალის საფუძველზე (იხ. ვ. ვახანია, ა. ფურცელაძის ფსევდონიმების შესახებ, „სახალხო განათლება“, 1952, № 9). თვითონ წერილს ხსნითაც გამოიცხადეს ა. ფურცელაძის ავტორობას, რამდენადაც მასში გატარებული ძირითადი თემატიკის არ შეესაბამება ქართული სამოციანელების ლიტერატურულ პრინციპებს“.

მეორეც, ზემოთხსენილი ციტატიდან აშკარაა, ჩვენ ანტ. ფურცელაძეს არამც თუ „გახსენებთ“, არამედ კიდევ მიუფთითებთ, რომ მისი ავტორობა გამორიცხულია.

მესამე და მთავარი ის არის, რომ ა. კალანდაძემ მოგვაწერია აზრი, თითქოს სადავო წერილის ავტორად ა. ორბელიანი მიგვანია. ჩვენმა ოპონენტმა ვერ ფრთხილად განაცხადა: „საკითხს ისე სვამს, რომ, შესაძლოა, სადავო წერილის ავტორად ალ. ორბელიანი ვიგულისხმობთ“. წერილის შემდეგ გვერდებზე კი პირდაპირ ბრალს გედებს, რომ „ულოლიკოს“ ა. ორბელიანის ფსევდონიმი გვეონა: „ამიტომ უოველგვარ საფუძველს მოკლებულია ყ. ტუმბუკაძის ეარაუდი, თითქოს, შესაძლებელია „ულოლიკოს“ ალ. ორბელიანის ფსევდონიმი

1 იხ. ჩვენი სტატია — „სალიტერატურო ენის საკითხები სამოციანი წლების ქართულ კრიტიკაში“, ციციყარი, 1966, № 1, გვ. 129, შტ. ჩვენივე — ქართული კრიტიკის ისტორია, 1966, გვ. 435-436.

იყოს... ვასაყვირია, როგორ გამორჩა ჯ. ჭემ-
ბერიძეს მხედველობიდან, რომ „ულოლიოს“,
თვის ახალ მომავლად დაე ყფიანთან ერთად,
თავის ძველ მომავლად ალ. ორბელიანიც ჰყავს
გაქრებივებული...“ და ა. შ. 1
მართლაც რომ „ვასაყვირია“ ასეთი ბრალ-
დება ჩვენ არსად, არადა რის ვე-
თქვამს, რომ შესაძლოა „ულო-
ლიო“ ა. ორბელიანის ფსევ-
დონიმი იყოს. პირაქით, ყველგან და-
ბეჭივებით გააქვს აღნიშნული, რომ „ულო-
ლიო“ ა. ორბელიანის ზოგიერთ შეხედულებას,
გაქრად კი მისი ე. წ. „საშუალო ენის“ თეო-
რიას იზიარებს, ჩვენ ვწერთ: „წარმოადგენილი
მსჯელობის მიხედვით, ძნელი არ არის მივხე-
დეთ, რომ ულოლიო ა. ორბელიანის თვალ-
საზრისს იმეორებს და მისი ენობრივი პოზი-
ცია პრინციპულად არაფრით განსხვავდება ა.
ორბელიანის ენობრივი პოზიციისაგან. რო-
გორც ენაზე, სტატიის ავტორი „მდამბურ“,
ანუ „საშუალო“ ქართულს იცავს და ეს არის
ძველი ქართული საერთო ლიტერატურის ენა,
რომელიც უკვე მე-12 საუკუნიდან უაღბლოდ
და, ანდა: „ულოლიო არც სხვა შემთხვევაში
გამოთქვამს რაიმე ისეთ მოსაზრებას რაც ქართ-
ული კრიტიკისათვის უცნობი იქნებოდა. ერთად
მისი მსჯელობა მწერლის ინდივიდუალური წერ-
ის მანერაზე ა. ორბელიანის აზრის განვითარებას
წარმოადგენს. ასევე, დასაბუთება, რომ გრა-
მატიკის შეწყვეტით სალიტერატურო ენა ვერ
ჩამოყალიბდება და საჭიროა სხვა გზის მივლი-
ნით, არსებითად დამ. ბაქრაძის აზრის დადა-
სტრება. მაგრამ არ უნდა დაევიწყოთ, რომ
ყოველივე ეს ულოლიო მემკვიდრედ, მო-
წადურად კი არ ვიგებოდა, არამედ გავრცო-
ბილი, სინტერესო მსჯელობის სახით მიაწო-
და შეთხვევას და ერთდროულად ავტორის
ინტერესები გამოამჟღავნა“ 2.

ახლა რაც შეეხება დამ. ბაქრაძის ავტორო-
ბას.
1966 წელს იმავე სტატიაში ჩვენ ვწერდით:
„ა. კალანდაძის სიტყვით, „ულოლიო“ დამა-
ტრი ბაქრაძის ფსევდონიმი (ა. კალანდაძე,
„კერესელიძე“, 1959, გვ. 149, სქოლიო),
თუმცა ამის დასამტყვებლად მკვლევარს რა-
იმე საბუთი არ მოაქვს. ეს განცხადება ძნე-
ლად ვასაზიარებელია, რადგან ულოლიოს სტა-
ტიში გატარებული აზრი არამედ თუ არ ემ-
თხვევა დ. ბაქრაძის ენობრივ პრინციპებს,
რომლებიც მან 1860 წ. დაბეჭდილ წერილში
ჩამოაყალიბა, არამედ ეწინააღმდეგება კიდევ
მას. თუ „ულოლიო“, მართლაც, დ. ბაქრაძის
ფსევდონიმი, მაშინ უნდა მივიჩნიოთ, რომ
ამ უკანასკნელს საშიოდ წლის განმავლობაში

არსებითად შეუცვლია თავისი ენობრივი პოზი-
ციები, რაც ძნელად დასაყრდენელია“ 3.
იმედოდ „კორკაბიძის“ ა. კალანდაძე შე-
ეცადა დაესაბუთებინა თავისი მოსაზრება, თე-
სათვის კი საჭირო იყო დ. ბაქრაძისა და „ულო-
ლიოს“ წერილებს შორის საერთო თვალსაზ-
რისის გამოჩინება. რამდენადაც დ. ბაქრაძე თა-
ვისი წერილის გამოვლენა ა. ორბელიანის
სტატიას — „ქართული ენობრივი ენა“,
ამდენად ა. კალანდაძე ა. ორბელიანის ენობ-
რივ შეხედულებებზე შეეხა. ამ შეხედულებ-
ათა ახალი მისი მკვლევარმა რამდენიმე
ნუნათი თუ ენობრივ მკვლევარს დაუწია. ა. კა-
ლანდაძის სიტყვით, — „...დ. ორბელიანი
„გლეხური ენის“ კატეგორიული მოწინააღმდე-
გეც არ ჩანს, თუმცა, მას „დაბაისელთ ენა-
ზე“ დაწინააღმდეგება უწოდებს; ერთიანი ენის და-
დგენას შესაძლებლად თვლის „მდამბურისა“
და „გლეხურის“ შერწყმა-გადამუშავების სა-
ფუძველზე. მისი ძირითადი მოთხოვნა ის არის,
რომ ეს საერთო სალიტერატურო ენა გლეხ-
კატეგორიისათვის გასაგები იყოს. წერილი მიმარ-
თულია არაქაბიძის წინააღმდეგ, რომლებიც,
თუმცა, „ცისკარს“ ამავედგენ, გლეხური ენ-
ით წერსო“ 2 ყოველივე ეს გაუგებრობის შე-
დეგია. ა. ორბელიანმა კატეგორიულად უარ-
ყო როგორც „საღმართო წერილის“ ენა, ასევე
„გლეხკაცების ენა“; საერთო სალიტერატუ-
რი ენა დამ. ბაქრაძის „საშუალო ენა“, ანუ „დაბ-
დაისელთ ენა“ მიიჩნია (რომელსაც იგი ხანდა-
ხან „მდამბურისა“ უწოდებს). ეს იყო ძველი
ქართული საერთო მწერლობის ენა, სახელ-
დობრ, ენა გარკვეული მხატვრული ძეგლები-
სა, რომლებზეც თვითონ ავტორი მიუთითებს
(„ვისრამიანი“, „ვეფხისტყაისიანი“, „რუსუ-
დანიანი“, „დავრიშინი“, „სობრძე სიტყვი-
სა“, „ყარამანიანი“), „დაბაისელთ ენისა“ და
„გლეხურის“ არავითარ „შერწყმა-გადამუშავე-
ბაზე“ აქ ლამაზად არ შეიძლება. ა.
ორბელიანი პირდაპირ წერს: „ამისთვის
ჩვენი საშუალო ანუ დაბაისელთ ენა ისეთი
უნაველებელი ენა არის, რომ დიდ აღვივად შე-
იძლება რომ ესე, რაც უნდა მაღალი საგანი
იყოს, იმაზედაც და კარგათავე გამოეყ ყოველი
ქართული სიტყვივება. მართლად, ჩვენს სა-
შუალო ქართულს ენას როგორც ვნებავთ, ისე
მომოხიბოთ, ისე მიმოკრეცეთ და გამოთქმას ხომ
ისე ლბილად ვაიგონებს ყური, ვერა საამო
იყოს სმენისათვის, მაშინ, როდესაც რომ
გლუხკაცების ენაზედ ეს არ შეიძლება. მართა-
ლია, გლუხკაცების ლამაზაკი მარტივი ენა-
ის და აღვივო ვასაგონი, მაგრამ მაღალი საგანი
ერ გამოევა რიგიანად, არა ყურის საამოდ, რა-
დგან მოშვედული ენა არის გლუხების ლამა-
ზაკი“ 3.

1 ცისკარი, 1966, № 1, გვ. 129, სქოლიო,
შტ. „ქართული კრიტიკის ისტორია“, 1966,
გვ. 436, სქოლიო.
2 მნათობი, 1970, № 11, გვ. 150.
3 ცისკარი, 1860, № 6, გვ. 97—98.

1 მნათობი, 1970, № 11, გვ. 152—153.
2 ცისკარი, 1966, № 1, გვ. 131, შტ. „ქაბ-
თული კრიტიკის ისტორია“, 1966, გვ. 442-443.

ზას, საერთო სახალხო ენას უნდა ეფუძნებოდეს, მისგან იღებდეს საზარდოს (მაშინ სწორედ ეს „გლეხური ენა“ წარმოადგენდა ხალხის უმეტესობის მეტყველებას, რადგან გლეხობა შეადგენდა ერის უდიდეს ნაწილს). ცხადია, არც ერთი კემპარტი მწერლისათვის „გლეხური ენა“ თავისი უშუალო სახით სალიტერატურო ენა არ ყოფილა, მაგრამ დ. ბაქრაძე ვერ ითვალისწინებს, რომ ეს უკანასკნელი საერთო სახალხო ენასთან მჭიდრო კონტაქტის გარეშე დღეიწყოლი აღმოჩნდებოდა!

მასთანავე, დ. ბაქრაძე ახალი ქართული მწერლობის წარმომადგენელთა ენასა და იმ-ეპინდელი ინტელიგენციის მეტყველებაზე იღებს ორიენტაციას. ამ მხრივ იგი პრინციპულად დაუპირისპირდა ა. ორბელიანის თვლსაზრასს, რომელიც ძველი ქართული საერო მწერლობის ენის აღდგენას მოითხოვდა და ვატიგორიულად არ ვაზიარა მისი განცხადება, რომ „უწინდელს ქართულს საერთს წიგნების ენაზედ და შოთა რუსთაველის ქართულ სიტყვიერებაზედ სხვა უკეთესი ქართული ენა ვერ მოიგონება და არც უნდა ვიფიქროთ ამის თვის“.

ასეთია საქმის ვითარება.

ა. კალანდაძე კი დაბეჯითებით ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ა. ორბელიანისა და დ. ბაქრაძის ენობრივი პოზიციები არაფრით განსხვავდება ერთმანეთისაგან: „ამრიგად, ამ დებულების გარშემო აღ. ორბელიანისა და დ. ბაქრაძის შეხედულებათა შორის პრინციპული განსხვავება არ არის, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ, რომ დ. ბაქრაძე უფრო ვადპირით ურთულებს „გლეხურ ენას“... ერთიც და მეორეც, არსებითად, საშუალო ენის მომხრეა“² და რომ „მთით ცხარე პოლემიკის საგნად დაჩივართა საკითხი — არის თუ არა საჭირო გრამატიკა და რეგრარ უნდა დადგინდეს ერთიანი სალიტერატურო ენა“³.

მწელი მისახვედრი არ არის, თუ რატომ ცდილობს ა. კალანდაძე ვაიციგოს ა. ორბელიანისა და დ. ბაქრაძის პოზიციები ერთიანი სალიტერატურო ქართულის დადგინების საკითხში. ა. კალანდაძე ხომ ამტკიცებს, „ულოლიკო“ დ. ბაქრაძის ფსევდონიმიით „ულოლიკო“ კი არსებითად ა. ორბელიანის თვალსაზ-

რისს იზიარებს, ისიც კატეგორიულად მოითხოვს ძველი ქართული საერო ლიტერატურის ენის აღდგენასა და მის ალიარებას თანამედროვე მწერლობის საფუძვლად: „მეთობრეტე საუუენიდან ჩვენ საუენის თავამდისარ საერო მწერლობას ერთი და იგივე ენა უზმარია, ისე ცოტა არამის შეეცელი, რომ სხენებათაც ერთს და ვსევე ენა ყოფილა ხალხისა და საზოგადოებისა... ამ ენის მეტი ენა ჩვენ არ გვეთნია და არცა გვაქვს: საზარებისა და დაბადების ენა ჩენი ენა არ არის“¹.

„ულოლიკო“ აქვე ასახელებს ძველი ქართული საერო ლიტერატურის იმ ძველებს, რომელთაც „დაბრბისელთ ენის“ (იმავე „საშუალო ენის“) ნიმუშებად თავის დროზე იმორწმება ა. ორბელიანი („ვისამამინა“, „ამირანდარჯენიანი“, „სინბრძენ სიკრვისა“, „ყარამინანი“ და სხვ.). წერილში ავტორი ამტკიცებს, რომ აღნიშნული ძველების ენა საესეებით თანადროულია და ვასაგებია დღევანდელი მეითხველისათვის. ამ მხრივ მას არავითარი გამარტივება და შეეცლა არ სჭირდება. საერთოდ, ამ საკითხზე „ულოლიკო“ საკმაოდ ერცლად მსყელობს, მოაქვს საილუსტრაციო ადგილები აღნიშნული ძველებიდან და ა. შ.

ამიტომ ვამბობდით ჩვენ, რომ, ამ შემთხვევაში, „ულოლიკო“ ლიტერატორთა ძველი თაობის, კერძოდ, ა. ორბელიანის ენობრივ პოზიციას იზიარებს. ამიტომ ძნელად სადიტრებელია ეს ფსევდონიმი დ. ბაქრაძეს ევთუწადეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა ვალიაროთ, რომ ამ უკანასკნელს სამილდე წლის განწავლობაში არსებითად შეუცვლია თავისი ენობრივი პრინციპები, რადგან, რავორც ვნახეთ, დ. ბაქრაძე 1860 წელს დაბეჭდილ სტატიამი საპარისპარო თვალსაზრისს ავითარებს და ძველი ქართული საერო ლიტერატურის ენის აღდგენას პრინციპულად არ იზიარებს.

ჩვენ რა უნდა გვეომდეს ამის საწინააღმდეგო, რომ თუნდაც დ. ბაქრაძე იყოს სადავო სტატიის ავტორი. მაგრამ ამას დასაბუთება სჭირდება და არა ფაქტების დამბინეება.

ტყუილად ჰგონია ა. კალანდაძეს, რომ დ. ბაქრაძე ერთადერთი კაცი იყო, ვინც გრამატიკის საჭიროებას უგულვებულებოდა. იმავე ხანებში პ. უმეცაშვილიც აცხადებდა, რომ „ენას კაცი ვერც ღრამმტკით ისწავლის, ვერც

1 უფრო დამწერ. აბ. ჩვენს წიგნში — „ნარკვევები ქართული ლიტერატურისა და კრიტიკის ისტორიიდან“, 1958, გვ. 299—307, ავრეთვე — „ქართული კრიტიკის ისტორია“, 1966, გვ. 167—177.

2 მნათობი, 1970, № 11, გვ. 150. საოცარიო ორილდე სტრიქონის შედეგე ა. კალანდაძე აღნიშნავს, რომ დ. ბაქრაძემ სალიტერატურო ქართულის აღდგენის ერთ-ერთ წყაროდ მიიჩნია „გლესაკების ენაო“ (ქვე).

3 იქვე. „რავორც უნდა დადგინდეს ერთიანი სალიტერატურო ენა“ — ეს იყო, საერთოდ, პოლემიკის მოვარბი საგანი.

1 ცისკარი, 1863, № 9, გვ. 91—92.

არა თვითრეიტიოთ. ენას კაცი ენითვე ისწავლის ცხოვრებაში.¹

როგორც ქედავთ, პ. უმიკაშვილი და ზოგიერთი მისი თანამედროვე ვერ თვითღისწინებენ საკვებით გრამატიკის მნიშვნელობას და ეს უკანასკნელი მათ მწველობაში თითქმის იგნორირებულია როგორც სალიტერატურო ენის წარმატების ერთ-ერთი უცილობელი ფაქტორი. მართალია, სალიტერატურო ენის ხასიათს და განვითარებას ყოველთვის, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავდა მწერლობის განვითარება, მაგრამ მათ უნდა გაეთვალისწინებინათ, რომ მწერლობის წარმატებას, გამოცდილებას განზოგადებდა, გრამატიკულად განაწილებდა და დგაინაწილებდა სქიმატებადა.

დასასრულ იძლევილი ვართ აღვნიშნოთ, რომ ა. ორბელიანის, დ. ზაქარაძის და „ულოლიოს“ მსჯელობის ზოგ მხარეს, რომელთაც ეჭება ა. კალანდაძე, ჩვენ ვაძიებთ ადრე მიმავლეთ უფროდგება შეჩბოდ, ა. ორბელიანის პირთ „სამი ენის“ წესებზე მსჯელობა „სამი სტილის“ თეორიას არ გულისხმობს; რას ნიშნავს დ. ზაქარაძისეული „უცხოესი საზოგადოების ენა“, „ულოლიოს“ მხრივ პრატრეულად მოახზოვენ ზოგიერთი მწერლის პირველად დასახელება ქართული კრიტიკის ისტორიაში, ორთოგრაფიის გამარტივების საკითხში ი. ჭავჭავაძის პოზიციის განიარება და სხვ.). ეს არ უნდა დაივიწყდეს მეკლევარს, მათ უმეტეს, როდესაც ვინმეს ეკამათება.

იმავ წერილში ა. კალანდაძე ამტკიცებს, რომ „ლივილი“ ა. ცავარლის ფსევდონიმია. ეს აზრი მეკლევარმა ჯერ აღვე 1957 წელს გამოთქვა (ა. კალანდაძე, ი. ჭავჭავაძის ბიბლიო: „საქართველოს მოამბის“ დაარსება-შენარჩუნებასათვის“, გვ. 126, სქოლიო). საქმე ის არის, რომ 1865 წელს „ცისკარში“ (№ 3) ა. ცავარელმა განიხილა ნ. არლუთაშვილ-მხარგრძელის კომპილაციური ხასიათის ნარკვევი „გილიამ შექსპირი“ (გამოქვეყნდა „ცისკარში“ 1865 წ., № 1). ა. ცავარელმა მკაცრად გააკრიტიკა ნარკვევის ავტორი და მიიჩნია, რომ ნ. არლუთაშვილ-მხარგრძელი მისი ძალღონისათვის შეუფარებელ საქმეს შეეჭიდა. მაგრამ,

რაც მოთავრია, რეცენზენტის ფიქრობს, რომ ამდგავარი ხასიათის წერილები უსარგებლოა ჩვენი ლიტერატურისათვის, რადგან „მხარგრძელთა“ სტილით განხილვის კომპილაციური იყოს მკითხველისათვის, კრიტიკულ განსჯას წინ უნდა უსწრებდეს შესატყვის მატერიალზე ქმნილებათა ვადთარგმნა ამა თუ იმ ენაზე, ამ შემთხვევაში ქართულ ენაზე იმავე წელს „ცისკარში“ მე-4, 7, 10 ნომრებში დაიბეჭდა წერილების სერია — „ჩვენი დროების მწერლებს“ — „ლივილის“ ხელმოწერილ პირველი წერილი კვლავ „გილიამ შექსპირს“ ეჭება. ლივილი იწუნებს ამ ნარკვევის ენის, მასალის ხასიათს და განხილვის მანერას, რეცენზენტი თვითონ ცდილობს, გარკვეული მკვლევრების დამოწმებით, შექსპირის უფრო დასაბუთებული ბიოგრაფია მიაწოდოს მკითხველს, ღვილილი იმასაც აღნიშნავს, რომ ნ. არლუთაშვილმა შექსპირის სტრატეგიათა ხასიათები ვერ გაარკვეოთ, კერძოდ, ეკამათება მას კორდილიას შესახებ.

როდესაც 1957 წ. ა. კალანდაძე გამოთქვა აზრი, რომ „ლივილი“ ა. ცავარელის ფსევდონიმიათ, იგი თავისი დებულების დასამტკიცებლად მიუთითებდა ერთ-ერთ ხელნაწერზე (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის A — 1753). ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ ჩვენ თავის დროზე აღვნიშნეთ: „...ის ფაქტი, რომ „ცისკარში“ წინა ნომერში სწორედ ა. ცავარელმა სპეციალურად გაარჩია ნ. არლუთაშვილ-მხარგრძელის ზემოაღნიშნული ნარკვევი, უკვე ვგაფიქრებინებს, რომ გამოთქმული მოსაზრება სწორი არ არის. ძნელად დასაჯერებელია, სავანეთში გარჩვევის შემდეგ, უფროსი მომდგენი ნომერში ავტორი კვლავ დამრუხებოდა ნ. არლუთაშვილის „გილიამ შექსპირს“. მაგრამ, რაც მოთავრია, ხელნაწერი, რომელზეც ა. კალანდაძე მიუთითებს თავის აზრის დასადასტურებლად, პირიქით, მეკლევარის ვანცხადებას აბათილებს. ა. ცავარლის სიტყვები — „ეკრესელიძემ მოთხრა ამ სტატიაზედ, ჩინებულოთ“ — სწორედ 1865 წ. მარტის თვეში მისივე სახელით გამოქვეყნებულ სტატია გულისხმობს (და არა ლივილის ფსევდონიმით დაბეჭდილ წერილს). ამ ვარემოებაზე ა. ცავარელი საგვსებოთ გარკვევით მიუთითებს“ (იხ. ჩვენი „საქართველო კრიტიკის ისტორია“, 1966, გვ. 359, სქოლიო). აქლა ა. კალანდაძე აღნიშნულ ხელნაწერს აღარ ახსენებს, მაგრამ დაბეჭდილით იწინააღმდეგობას, რომ „ლივილის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული პირველი წერილი („ცისკარი № 4) ა. ცავარელის სახელით გამოქვეყნებული სტატიის („ცისკარი“, № 3) გაგრძელებაა. ეს არ არის სწორი. ა. კალანდაძე მართლაც არ ეუბნება მკითხველს, როდესაც აცხადებს: „ხოც არ შეიძლება დავუშვათ, რომ არლუთაშვილ-მხარგრძელის წინააღმდეგ ორ დღეში ორმა სხვადასხვა ავტორმა ერთნაირი

1 პ. უმიკაშვილი, „ი. ჭავჭავაძის მოწინააღმდეგეთა მიმართ“ (1861 წ.) წერილი დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (A—1746), თავის დროს იგი არ დაბეჭდილა. 1956 წელს უფრო „მნათობში“ (№ 12) ეს წერილი გამოქვეყნდა ლ. ბერძენიშვილმა. ა. კალანდაძე შეცდომით მიუთითებს, რომ იგი „სამწუხაროდ, დღემდე არ არის გამოქვეყნებული“ (ა. კალანდაძე, ნარკვევები ქართული უფროსი სტილის ისტორიიდან, 1965, გვ. 14). ასეთი შეცდომა ხდება რომ მოსვლოდა (მთა უმეტეს, არც ისე დიდი ხნის წინათ გამოქვეყნებულ წერილთან დგაეშობებთან), ა. კალანდაძე ამას, უთოვოდ, „ეკრესის“ უწოდებდა.

ზურაბ ჭავჭავაძე

გაუშვების უსაყვარლანი პოეტი

მაყვალა მრევლიშვილი გამომენილი ქართვე-
ლი მხატვრის ალექსანდრე მრევლიშვილის ქა-
ლიშვილია. ერთ-ერთ ლექსში პოეტი ასე წარ-
მოგვიდგენს მამის პორტრეტს:

ჩემი იყო და უთქმელი სევდა
ყოველგან სდევდა.
უცხად მობერდა...
სულ ზურგით მისხოვს, კედელთან ახლოს
მღვარი მოღებრტთან.
(„ჩამოთრის ვტიულები“)

საოცრად მერყეული დეტალი მხატვრი მამის წარმოდგენა ზურგით, როცა ოთახში მუშაობდა, მხატვარი ფანჯრის ახლოს, კედელთან დადგმული მოღებრტისავე იქნებოდა მიბრუნებულა და ცნობისმოყვარე გოგონა რომელიც ჩუმად აღევენებდა თვალს ხატვის პროცესს, უფრო ხშირად მამის ზურგს ხედავდა, ვიდრე სახეს.

მრევლიშვილები წინათ საეკლესიო გლეხები იყვნენ და მცხეთის სვეტიცხოველს ემსახურებოდნენ. მაყვალამაც ბავშვობა სანახუროდ მცხეთაში გაატარა, სადაც საქართველოს ისტორიის სუნთქვა „ველური ქინძის სურნელივით“ მძაჭრად იგრძნობა. მცხეთა ჩვენი ჭვეყნის სიმტკიცის სიმბოლოა. ამას ადასტურებს პოეტის მიერ ბავშვობაში გაგონილი ხალხური გამოთქმა: „კარი დაუმცხეთურეთ“, ე. ი. მაგრად ჩაკეტეთ. მცხეთისადმი განსაკუთრებული სიყვარულით გამსჭვალული პოეტი ერთ ლექსში ამბობს:

მწვანეზე ბერგან მივლია,
მხობლავს შრილაიც ხეთა,
მაინც ვველაზე ტბილია
ჩემი ზრიოკი მცხეთა.

გზად დიდებული ტაძრები
არ დაიღვია, ეხედავ,
მაინც უნ მომენატრები,
მამის ავეწარ — მცხეთავ.
(„მგზავრული“)

სიღიაღე ხელოვნების ძეგლებისა, რომლებსაც გოგონა პატარაობიდანვე ეცნობოდა, სიახლოვე და სითბო მამის მეგობარი მხატვრებისა და მწერლებისა, რომელთა შორის იყვნენ ნიკო ნიკოლაძე, ეკატერინე გაბაშვილი, ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთელი, ვასილ ბარნოვი, კონდატე თათარიშვილი (უიარაღო), იოსებ გედეანიშვილი, თედო სახოკია, გიგო გაბაშვილი, იაკობ ნიკოლაძე და სხვები, ცხადია, ხეყნა მომავალი პოეტის გემოვნებს, აფაქიზებდა მის სულიერ განვლდებს, უნერგავდა თანაგრძნობას დაბალ ღობედმცემულ მშრომელებისადმი და აყებდა მჩავერებლების სიმძლევით.

შემდეგ მას მოქალაქეობრივ და მამულიშვილურ გრძნობებს უღრმავებდნენ, ცოდნის პირიზონტს უფართოებდნენ ცნობილი პედაგოგები და უნივერსიტეტის სახელოვანი პროფესორები. მათ შორის იყო ვახტანგ კოტეტიშვილი, რომელმაც სტუდენტი გოგონა ფოლკლორულ ექსპედიციებში ჩააბა, საქართველოს რამდენიმე კუთხე მოატარა და ხალხური პოეზიის ანკარა ნაკადულს დააწავა.

უნივერსიტეტი არც კი დაემთავრებინა, რომ დაიჭაბდა. ტუშუშა გოგონებმა „ხუჭუჭი ომების ავერუბით“ დააბეს იგი და რამდენიმე წლით ჩამოაშორეს საზოგადოებრივ საქმიანობას. „დაფიავავილე. გატდენილი ღროს ვასამარქელოდ ორ-ორი შვილით მოგივილთ გუნდშოო“, მიმართავდა იმ ხანებში პოეტი თავის ამხანაგებს.

მალე მაყვალამ მუშაობა დაიწყო საქართვე-

ლოს მუხეშეში, სადაც იმხანად ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით მზადდებოდა რუსთაველის საიუბილეო გამოცემა. შემდეგ პოეტი მუხაობდა რადიოკომიტეტის საბავშვო განყოფილებაში რედაქციაში და პიონერთა სასახლეში. სამაჟლო ოპის დამთავრების შემდეგ, როცა განახლდა საბავშვო ყურნალუბის გამოცემა, მ. მრევლიშვილი დანიშნულ იქნა ოქტომბრის (მერმინდელი „დიღას“) რედაქტორის მოადგილედ. სწორედ აქ არი ათეული წლის მანძილზე მუშაობამ განსაკუთრებით შეუწყო ზედი ჰისი როგორც შესანიშნავი საბავშვო პოეტის, ჩამოყალიბებას.

მ. მრევლიშვილმა ლექსების წერა ბავშვობაშივე დაიწყო. მისი მოწაფეობისდრკინდელი ერთ-ერთი ლექსის ტექსტზე დაწერილი სიმღერა დღემდე შემორჩა საბავშვო რეპერტუარს (მუსიკა ეუთოვნის მაყვალას სიმღერის მანსკვლეველს, აქემად მსკოვან კომპოზიტორის ნიკო შარაბიძეს):

მღერის ია, მღერის ვარდა,
მღერის ობლად ვაზი.
რა კარგია გაზაფხული,
რა ლამაზი, ნაზი.

პირველი ნათლობა პოეტმა მიიღო ე.ე. ვაბაშვილისა და მარიაანის მხარდაჭერით, ქართველ ქალთა აღმასწავლებლის 1927 წელს. მაგრამ პირველი დიდი წარმატება და შემოქმედებითი სიხარული ახალგაზრდა პოეტს მოუტანა რამდენიმე წლის შემდეგ გამოქვეყნებულმა ლექსმა, რომელსაც „აბრეშუმი“ ჰქვია. 1937 წელს „პიონერში“ დაიბეჭდა პოეტის პირველი საბავშვო ლექსი „სამი დობილი“, რომელიც პატარების ერთ-ერთ საყვარელ ლექსად იქცა.

მ. მრევლიშვილის ლექსების პირველი კრებული 1940 წელს გამოიცა. პატრიოტიზმი, სიყვარული, მოგზაურობა, სპორტი, — ასეთია ამ ლექსების ძირითადი თემატიკა. შემდგომში ეს თემატიკა ვფართოვდა, პოეტის შემოქმედება ეანრობრივადეც უფრო მრავალფეროვანი და სინტერესო გახდა. ოსტატობა დაიხვეწა. ამის დამადასტურებელია ლირიკულ ლექსთა კრებულები „გულისა“, „ჩემი ზეკარი“, პოემა „ქიანახელი“, დრამატული პოემა „მოსიკენ“. მაგრამ ეს კრებულები მინიმ ჩრდილში არიან მოქმედი. პოეტმა ისეთი წარმატება მოიპოვა საბავშვო ლიტერატურის სფეროში, ისე დიდია ამ მხრივ მისი დამსახურება, რომ მისივე შემოქმედების დანარჩენი მხარეები უნებურად დაიბრუნდა.

მ. მრევლიშვილი აქემად ყველაზე პოპულარული პოეტიკა ქართველ საბავშვო მწერალთა შორის. სადაც კი ქართულ ოქსში პატარა ბავშვი იზრდება, მან უთუოდ ზეპირად იცის მაყვალა მრევლიშვილის არაერთი ლექსი, „კიანახელის“ ამ ლექსებს ლამაზად დასტრიათე-

ბულ წიგნებში და მღერის ამ ლექსებზე დაწერილ სიმღერებს.

მ. მრევლიშვილის საბავშვო პოეტიკისა და ლექსების პირველი კრებული „გულისა“ 1940 წელს გამოიცა. მასში ზედის პიესები „კვიცილი“, „დიღასი ჩიტი“, „პატარა სიმღერები“ და ოციოდე ლექსი, მათ ახასიათებთ საბავშვო პოეზიის ბევრი ღირსება: სახეთა სურათოვნება, მუსიკალური რიტმი, ფრაზის სინათლე და სიმარტივე. მოუხედავად ყოველივე ამისა, მაინც უნდა ითქვას, რომ ამ პოეტის უმთავრესად ძირის გზაზეა და ჭერ კიდევ არა აქვს ნაბოვნი ის ჯალთ, რამაც საბოლოოდ მისი შემოქმედება ასე საყვარელი და აბლობელი გახადა ნორჩი მკითხველისათვის.

მაგრამ ამის შემდეგ ერთი წელიც არ გასულა, რომ გამოვიდა პოეტის საბავშვო ლექსების ახალი კრებული და ამ კრებულში უკვე გვხვდება რამდენიმე ბრწყინვალე ნაწარმოები, რომლებიც თამამად შეიძლება გვერდში ამოვუყენოთ ქართული საბავშვო ლიტერატურის კლასიკურ ნიმუშებს. პირველ ყოვლისა, ეს ითქმის ლექსზე „დილა მშვიდობისა“, რომლის მიხედვითაც არის დასათავრებული მთელი წიგნი.

ჩიტო, ჩიტო, ნაცარავ,
ვის უვალთ, ვისა?
— შენ ვივალთ, პატარავ, —
დილა მშვიდობისა!

ამ ოთხ სტრიქონში მთელი სურათია დახატული. მკითხველი მკაფიოდ წარმოადგენს ახლად გაღვიძებულ პატარას, რომელსაც ნაცარა ჩიტი კვიცილი მიესალმება და მშვიდობას უსურვებს. მომდევნო სტრიქონებში ასევე ნათლად არის დახატული მზისა და ყვავილის მისალმება. ბოლოს ყმაწვილიც ხალისიანად უპასუხებს:

— მეც ახლავ აედგები,
მეც დავიბან პირსა,
ყვალს მივესალმები;
— დილა მშვიდობისა!

ლექსში ოსტატურად არის გამოყენებული საბავშვო ნაწარმოებისათვის ძალზე დამახასიათებელი გამოკრებების ზეგნა. მისალმების სიტყვები „დილა მშვიდობისა“, რაც რეგულარულად გასდევს მთელ ლექსს, თანდათანობით აძლიერებს ემოციას და გვაკარწყობინებს მშვიდობის მნიშვნელობასა და სილიადეს. ეს არის მშვენიერი ნიმუში, თუ როგორ შეიძლება ბავშვისათვის ნათლად და მიმზღველად წერა ისეთ რთულ და მნიშვნელოვან თემაზეც კი, როგორცაა მშვიდობის თემა. ეს ლექსი გამოქვეყნებისთანავე იქცა პატარების საყვარელ ნაწარმოებად და სამუდამოდ დაიჭვივდა ადგილი ქართული საყმაწვილო ლიტერატურის ოქროს ფონდში.

ორმოცდაათიან წლებში ზედიზედ გამოდის მაყვალა მრევლიშვილის საბავშვო წიგნები:

„გასეირნება“, „ჩვენი სათამაშოები“, „გოგია და ტოლია“, „ჩიტო-ჩიტო“, „კიკილი-კიკილი კი-ბესა“, „ბიჭი-ბიჭუნური“. ყველა ესენი განკუთვნილია სკოლაშვილთათვის და უმცროსი სასკოლო ასაკის შვიტყველებსათვის. ამ წიგნებში, განსაკუთრებით კი ორმა უკანასკნელმა („კიკილი-კიკილი“ და „ბიჭი-ბიჭუნური“) დიდი პოპულარობა და სიყვარული მოუტანა ავტორს. ზემდეც ამ წიგნებს მოჰყვა „ქანკიკილა“, „მე და დედა“, „მეყვარს ყველა ცისარტყელა“, „ვისაა ზიზია“, „ყოჩი ავტო“ და სხვანი: მწერლის საბავშვო ნაწარმოებები შედარებით სრული საბით წარმოდგენილი 1962 წელს გამოცემულ კრებულში, რომელსაც „დამბიტური“ ჰქვია. ამ წიგნებში საბოლოოდ დღემდე დრამა მათეა მრავალშვილს შესანიშნავი საბავშვო მწერლის სახელი.

მაყვალა მრველიშვილმა გააფართოვა და გაამდიდრა ქართული საბავშვო მწერლობის თემებიცა, გადაახლისა საბავშვო პოეზიის მხატვრულ საშუალებათა არსენალი, შეიტანა მასში ახალი რიტმი, ახალი პოეტური სამკაულები. ყველა ნათლად ხედავს, თუ რა უხარმხარი ტექნიკური რვეოლუცია მოხდა ბოლო დროს ჩვენს ქვეყანაში: ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში დამკვიდრა მრავალფეროანი ახალი მანქანა, ტელეფონი, ტელევიზორი, რეპტიული თვითმფრინავი... ახლა სოფელი ბავშვიც კი შესაძლოა ავტომანქანას უფრო ხშირად ხედავდეს, ვიდრე ურემს, ტრაქტორი და კომბაინი ხომ მისთვის უფრო ჩვეულებრივი საგნებია, ვიდრე გუთანი და კვერი. ყოველდღე ეს, ცხადია, საბავშვო მწერლობაშიც პოელომს სათანადო ასახვას. ზოგჯერ საგნის და მის სახელწოდებას ბავშვი სწორედ საყმაწვილო ლექსით ეცნობა და იმსახვრებს.

მათეშისკენ მომავალი
ზღვაში ცურავს თბომავალი.
— შეიძლება, კაპიტანი,
გემზე ბარჯი ავიტანი?

რა უბრალო და მარტივია ეს სტრიქონები, მაგრამ რა დიდა და წარმატებულად სამყაროს გადაშლის აფი სამითხი წლის ყმაწვილოს წინაშე: ზღვა, თბომავალი, კაპიტანი! ლექსი თითქოს ამაღლებს და რომანტიკულ ელფრით მოსავს ამ სიტყვებს ბავშვის გულსა და გონებაში.

ამ მხრივ ქართულ საყმაწვილო ლიტერატურას საყმაწვილო ხნის ტრადიციები აქვს, მაყვალა მრველიშვილის ნოვატორული როლი და დამსახურება კი ისაა, რომ მან ერთეერთმა პირველმა გაბედულად გამოიყენა ჩვენი თანამედროვე ცივილიზებული ყოფის დეტალები ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროს დასახატავად. ეს ხელს უწყობს, ერთი მხრივ, ბავშვის ცოდნის პირინონტის გაფართოებას, მეორე მხრივ კი უხე საზრდოს აძლევს მის ფანტაზიას:

ელნათურა, ნათურა,
მათელს აბამს დათუნა:
განათებს ფულერის,
რომ ლამურებს უყვროს,

მაყვალა მრველიშვილის ლექსებსა და პოემებში საყმაწვილო ლიტერატურის მუდმივი პერსონაჟები — ეურადლები და მელაქედები, ღაფონები და ყვანალები ცივილიზებული მსოფლიოს წარმომადგენლები არიან, ისინი ისევე სარგებლობენ ტექნიკის მიღწევებით, როგორც ადამიანები: მელაქედები ტელევიზორს უყურებენ, ყვანალა ნაყინს სინჯავენ და ზინჩახვი უცივდება, შაში შაშის თამაშობს საკადრავო დაფაზე, „თავის დედას ტელეფონით ურკავვენ თაყნები“, გოჭი თავის კობლა დინჯით ფოსტაში წერილებს ბეჭედს აკრავს და ა. შ.

ჭრავი ერთთ ქინკრავებს,
ქარი მისწვდა ამ ქრავებს,
ჩაუქრო და არიგებს,
— გაისარქეთ ცოტათი,
ელსადგური აიგეთ, —
განათეთ ოთახი!

ამ პატარა ლექსს თვალსაჩინო ქვეტექსტიც აქვს, რომლითაც დავმობილი არიან ზარმაცი ქინკრავები, ელსადგურის აგება რომ ვერ მოუხერხებიათ და ქრავით კმაყოფილდებიან.

მ. მრველიშვილი მოხდენილად აყვარებს ბუნების სამყაროს და ტექნიკის მოღწევებს, პოელომს მათ შორის მსგავსებას, რითაც რეალისტური და ფანტასტური ერთმანეთს ბუნებრივად ერწყმის. აი, მაგალითად, ქუქებს შემოალაქდათ და გზა დაეხნათ, „შეხვდათ ციცი-ნათელა: რა ვატირებთ, ქუქებო? ავტო ჩინის სანათი, ვზას მე გაეაშუებო“. ქალზე დეიდებელი ოპოზა თითქოს საბავრო გზებით დასრალაშო, ნემსიყლაპის! ვრძელი ედვი გერტმეტრინით გაუშვარია და ა. შ.

რეალისტურისა და ფანტასტურის შერწყმის განსაკუთრებით მკაფიო ნიმუშია პოემა „ჭანკიკილა“. სადაც ბუნებრივად არის დავაშორებული თანამედროვე ტექნიკა და ზღაპრული სამყარო, თვითონ პოემის მთავარი გმირი ჭანკიკილა რკინის ბიჭუნაა, რომელიც სკოლის ხარატებმა გაჩარხეს, ნორჩმა მხატვრებმა გააკობტავეს, ხელმარჩვე გოგონებმა ჩობა შეუცერეს და პაჭიჭები მოუქსოვეს.

რკინის ქუდი დაუხრავს,
შვენის რკინის ქალამანი,
ნეის სიგრძე არც იქნება
ჩვენი წიგნის ფალავანი,
საარაკო საქმეებით
გეგონებათ ყარამანი.

ნორჩმა ტექნიკოსებმა ჭანკიკელს აჩუქეს საოცარი ბედაური — ავტო-ლერქა, რომელსაც

„ათასგვარი მანქანა შიგნითა აქვს ჩადგმული, ტელეცენტრი შიგ აჩის და რადიო-სადგური, ანტენა რომ ჰყუდლა, — ამგვარი კედლია“. ამ ბედღორით ჰანჭიკელა მიემგზავრება ვარსკვლავებში სამოგზაუროდ. ვარსკვლავებში მას ბევრი ხიჯათი გადახდა თავს, ბევრი საინტერესო რამ ნახა, დაეხმარა უჩინაჩინის ქვეყნის მშვიდობიან მცხოვრებლებს, ისხა ისინი დანობავრ „ტაიფუნისაგან“. იქიდან შინსაკენ მამაქალ ჰანჭიკელა თან გამოჰყვა ეშმაკი და ჩირაყდელა ბიჭუნა კაცო, რომელსაც ზღვის დანახვაზე შეხლეურობა მოუხდა, ავტოლოტრას ბერეკტი ჩუმაღ გვერდზე გადახარა, რასაც ავირს მოჰყვა და მეგობრები უცბათ ზღვისქვეშეთი მოხდნენ. აქ ჰანჭიკელამ დაამარცხა ზღვის ყანალი ზვიგენი ზორანელი, შემდეგ ცხრალბუღიდან დაიხსნა კობია გოგო კენიწია და მეგობრებთან ერთად მშვიდობით დაბრუნდა დედამიწაზე.

პოემის სიუჟეტი სწორხაზობრივად, მგერამ საინტერესოდ ეითარდება. რთვორც ვხედავთ, მასში ისტატურად არის გამოყენებული ქართული ხალხური ზღაპრის ელემენტები. ამჟვე დროს, ეს ზღაპრული რკინის ბიჭუნა, თავისი რამით რომ მიფრინავს ვარსკვლავებში, საოცრად ბუნებრივი გვეჩვენება სწორედ ჩვენს ეპოქაში, როცა აღაშინაა უკვე ფეხი დაღვა მოფარეს, სპეციალურ აპარატებს შთავარის ვრუნტის ნიჭშეში ჩამოაქეთ დედა მიწაზე, ხოლო რაკეტები ვენერასაც მისწვდნენ. ამრიგად, ჰანჭიკელა და მისი ლურჯა ერთი მხრივ, კოსმოსის საყელე აპარატურის გასულიერებულნი სახეა, მეორე მეროე მხრივ ჰანჭიკელა სწორედ იმით არის ნორჩი მკითხველებისათვის მიმზიდელი და საინტერესო, რომ ის ცოცხალი არსებაა, მათი თანატოლია და ასე ვამბულად მოგზაურობს ზესხელ-ქვესხელში. ამიტომ იქცა ჰანჭიკელა ჩვენი პატარების მისაბამ და სიყვარულე ვეროდ და მხარი დაუშვენა საბავშვო ლიტერატურის ცნობილ ზღაპრულ პერსონაჟებს — პინოქიოსს, ბურატინოს, ჩიპოლინოსა და სხვებს.

ზღაპრის ელემენტებზე უხვად არის აგრეთვე შეხვეებული პოემებში „მიყვარს ყველა ცისარტყელა“ და „ყოჩი ატო“. პირველი ამოთვანი მოლიანად მეტაფორული ზერხით არის შესრულებული. იგი მოგვითხრობს მზე-ბიჭისა და მისი დის — ეუეუნა წიემის ამბავს. ეუეუნა წიემამ მძის ნახატი მოუსვარა და გაუფუჭა. მშ ძალიან გაჟვარდა, მაგრამ ბოლოს მიანე შედროდა დაიკოს და ორივემ ერთად დაიწყეს მთა-ბარის ხატვა ათასგვარი ფერადებით. მათმა ერთობლივმა ნახატმა ცისარტყელას სახე მიიღო.

ყოჩი ატო სათამაშო მანქანა-ტექსია, რომელსაც დათუნია შოფერი მართავს. ყოჩი ატო არავის ეტუნება და თამაშად დაქრის ქალაქის ქუჩებში, რაც მისი ფათერაკების მიზეზი ზღე-

ბა. პოემა ეცნობს პატარებს ქუჩაში მოძრაობის წესებს, მოუწოდებს წესრიგისა და სიფრინისაკენ.

აღნიშნულ ნაწარმოებთა შექმნაში პირველი დიდად დახმარა მიღღარი ქართული ფოლკლორის დრმა და საფუძვლიანი ცოდნა, ხალხური პოეზიის მაღლით არის ცხებული მისი ლექსებიც: „კიკლი-კიკლი“, „ავანგალა“, „აჩუ“, „შოში და ვოში“, „მატიტულა“ და მრავალი სხვა. ზოგ მათგანში ხალხური ლექსის სტრუქტონია გამოყენებული, ზოგში — ინტონაცია, ზოგში კი მასალისადმი მიდგომის ზერხი, ხატვის პრინციპი, მავალითად, ცნობილია, თუ რა დიდ როლს ასრულებს ზოგ ხალხურ ლექსში გაზვიადება, პიეტროლიზაცია („აქეთ გორასა წიხლსა კერავ, იქით გორასა ძერას ეუხამ, ილახანსა და იორსა დაეგუებებ და ყლას ეუხამ“), („ლოგიტორბა „დიდ ქვაბში არ ეტეოდა, პატარაში ლალად იყო, ასმა კაცმა ვერ შექამა, ერთი კაცის ლექმა იყო“). მ. მკვლელები ოსტატურად იყენებს ამ ხერხებს. საინტერესოდ მოვიტანოთ ერთი მავალით:

ქისა,
ქისა,
ბარაქისა,
თქმა ვინ იცის
არაქისა.
ცაში ვალობს კურდღელი,
ხოჭოს აღვახ უღელი.
ხეზე დაბტის იხვი,
ნიჭებს უსვამს ციყვი!
წიგნს კითხულობს კალმახი,
არ სჭირდება კარნახი.

ესაა „ცოცხალი ტყელი“ (გვიხსენით ხალხური „სანთლის გეთანს ვავაკეთებ, შიგ შევამამ უღლ დევსა, ზღეში ეხნავ და ზღეში ვთესავ, შშრალზე ეინადირებ თევსსა“). დიდმა რუსმა საბავშვო მწერალმა კორნეი ჩუკოვსკიმ ამგვარ ლექსებს „ახრიალი აბაღუბდა“ უწოდა. ერთ დროს საბავშვო პოეტებს თავს ესხმოდნენ ამგვარი ლექსების გამო, იფიწყებდნენ, რომ მსგავსი ნაწარმოებები უხვად გვხვდება მოთვლიონ სხვადასხვა ხალხის ფოლკლორში და ბავშვებს ძალიან უყვართ ისინი, საქმე ისაა, რომ, როდორც კ. ჩუკოვსკი ამბობს, ამგვარი ლექსები არამითყო არ უშლიან ბავშვებს გარემომაცველ საწყაროში ორიენტირებას. პირიქით — გარემოცველებს მათ რეალურად გრძობას. ყმაწვილის გონება ისეა მიმართული, რომ მის შეგნებაში რეალიზმი მკვიდრდება როგორც ბუნების უშუალო გაცნობით, ისე ფანტასტიკის მეშვეობით. ბავშვი, რომელიც უკვე იცნობს კურდღელს და იცის, რომ მას არც ფრენა შეუძლია და არც ვალობა, სიცილით კვდება, როცა ეუბნებიან, ცაში ვალობს კურდღელი. პატარას უხარია, რომ ის არ ტყუუდება

რომ უკვე შექმნილია ტყეებისა და მართლის გარეგნა. ასე, რომ, ამგვარი „ცოცხალი ტყე-
ლა“ ბავშვს ცოდნასაც განუმტკიცებს და სიამ-
ოვნებასაც ანიჭებს.

მაყვალა მრევლიშვილის ლექსებში ხშირად
ვხვდებით მსუბუქ, ხალას იუმორს, რაც აგრე-
თვე ძლიერ მოსწონთ პატარებს. აი, ბიჭი ფეხს
იღვამს და მწერალი დიდმნიშვნელოვნად გვა-
უწყებს: „გაიარა ბესიკომ უკვე ერთი ნაბიჯი“.
ჩვეულებრივ ითქმის, — ნაბიჯი ვადადგავო, მაგ-
რამ როცა მწერალი ამის მავიჯად ამბობს,
უკვე ერთი ნაბიჯი გაიარაო, — პატარა ბესიკო
სასაქცოდოც ხდება და უფრო საყვარელიც.
იუმორს აძლიერებს ბოლო სტრაქონები:

უტბად ჰქადა ბესიკო,
მისი ვავლაც ეს იყო.

მტრალა მელაქედები ეკრამს შიფსა ბე-
ბიამ და უთხბა: — აცალეთ, ტელევიზორში ჩი-
ტები აფრინდებთანო, მართლაც:

აფრინდა ჩიტა, აფრინდა,
ეკრანზე შეიფრახილა,
გასწია თვის პატრუქებთან,
მელაქედებთან კი არა!

ეს სტრაქონები საინტერესოა ხალხური მო-
ტივის მოხდენილ გამოყენების მხრივაც (შეა-
დარეთ ხალხური: „აფრინდა ქორი, აფრინდა“).
მსგავსი მავალითების დასახელება მრავლად
შეიძლება.

ქარგი საბავშვო პოეტი კარგი პედაგოგი და
ფსიქოლოგიც უნდა იყოს. პედაგოგიური ტაქ-
ტიკისა და ფსიქოლოგიური აღნოს გარეშე შეუ-
ძლებელია ბავშვის გულის მონადირება. ეს
თვისებები მ. მრევლიშვილის უხვად აქვს მომ-
ადლებული. რასაკვირველია, მწერალი მომავალ-
ი თაობის აღმზრდელია და გარკვეული მორა-
ლური პრინციპებით ხელმძღვანელობს, მაგრამ
მორალი მხატვრულ ნაწარმოებში არ უნდა
იყოს გამიშვლებული, გამდიდრებელი შუშის
ფორესში მოქცეული. მ. მრევლიშვილი არას-
ოდეს არ სთავაზობს ყმაწვილებს ვალქსილ
სენტიმენტებს, არ მიმართავს შათ უფროსის
ტონით, არამედ თანატოლივით უსაუბრება,
უფრო ხშირად კი მის ლექსებში თვითონ ბავ-
შვები ლაპარაკობენ, უსწორებენ, ასწავლიან
ერთმანეთს:

ანაო, ანა-ბანაო,
არ მიწაა ბირის ბანაო!
— თუ ბირის ბანა არ ვინდა,
ვერ წახვალ ბებოსთანო.

ამ მხრივ განსაკუთრებით საგულისხმოა ლე-
ქსების ციკლი „შე და დედა“ და „ჩვენი სათა-
მაშობები“.

ის სილამე და სიმსუბუქე, რასაც ფესვებზე
ქართულ ფოლკლორში ჰქონდა, ვადფინდო,
კლასიკურ სიმალღზე კი პირველად ვაქვე წე-
რთელმა აიყვანა, საბავშვო პოეზიაში შიო
დღეიმეღმა დაამკვიდრა. მაგრამ გავიდა დრო
და ქართულმა ლექსმა ფორმის მხრივ საგ-
რანობი ცვლილებები განიცადა. შეუძლებელი
იყო, რომ ეს ცვლილებები საბავშვო პოეზია-
შიც არ ასახულიყო და აი, სწორედ მაყვალა
მრევლიშვილი არის ერთ-ერთი იმათგანი, რო-
შლის სახელთანაც დავაყვარებულა ახალი
ფორმების შემოტანა ქართულ საბავშვო პოე-
ზიაში.

მ. მრევლიშვილის ლექსის სტრაქონი მოკლე
და სხარტია. სტრაქონები მოსაზღვრე ან ევარე-
დინი რითმებითაა შევრული, ყოველი სრული
რიტმული მონაკვეთი დასრულებულ აზრს გა-
დმოგვცემს და მკაფიო, თვალსაჩინო სურათის
სახით წარმოგვიდგება.

ქ. ჩუკოვსკი ურჩევდა საბავშვო პოეტებს,
გამოეყენებინათ გასათვლელი ლექსების —
(რუს. СЧИТАЛКИ) რიტმი, მართლაც, ისეთი
ხალხური საბავშვო ლექსები როგორცაა „ენკა,
ბენკა, სიკლისა“, ან „აბდა-უბდა, გადასკუბა“
და სხვანი, რიტმულად მეტად საინტერესოა.
მ. მრევლიშვილი ხშირად იყენებს ამგვარ საბ-
ავშვო თამაშობათა რიტმს; მავალითად:

კიკლი,
კიკლი,
კინესა
ყურცვიტების ციხესა
ბაჭიები სკუბიან.
შეღა კბილებს იღესავს.
ანდა:
ბუჩოო, ახტი-დახტი და
გამოოორდი ტახტიდან!
ან კიდევ:
კობი, კობი,
ტელესკობი,
რატომ აზით
ბელუბს კობი?

ცეკვის რიტმზეა აგებული პოეტის ერთ-ერ-
თი მშენიერი საბავშვო ლექსი „დამპიტატური“:

ოქროს ბურთი მოგორავს,
ტაში, ტუში, ტაშებო!
ათამაშებს ვოგონას,
დაურბინა გარშემო.

ასეთივე საცეკვაო რიტმებია გამოყენებულ
განსაკუთრებით „ჩვენი სათამაშობის“ ციკლის
ლექსებში: „საქანელა“, „ადელია“, „ანანი“,
„საწველი კერდელი“ და სხვანი. ო
პოეტი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს რითმას
საბავშვო ლექსში. მისი რითმები გამოირჩევა
სიახლითა და სიზუსტით. ამავე დროს ხარბ-

მოსიტყვას მნიშვნელოვანი აზრობრივი ფუნქციის აქვს მიუთვინებლად.

დიდი თოვლი მოვიდა,
სპილო იცემს ბოტებს,
ორი ბოტი არ ჰყოფნის, —
ოთხით მიბოტებს.

ეს ცოცხლად დახატული სურათი ნათლად აღიბეჭდება ყმაწვილის შესივრებაში: სპილოს უზარმაზარ ფეხებზე ბოტები აყვია. ზვენი ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამგვარი ალოგიკური ბავშვის გონებაში რეალიზმს ამყვინებენ. ცოდნის განმტკიცებას ხელს უწყობს იმის გაგება, რომ სპილოს ოთხი ფეხი აქვს („ორი ბოტი არ ჰყოფნის, — ოთხით მიბოტებს“), ხოლო ყოველივე ამას ავირგვინებს მშვენიერი რითმა, რომელშიც შედის მცორეწლოვანთათვის ახალი სიტყვა მიაბოტებს. მსგავსი მავალითების დასახელება მ. მრეველიშვილის ლექსებიდან მრავლად შეიძლება გარდა რიტმისა და რითმებისა, ლექსის მუსიკალობას ხელს უწყობს აგრეთვე სიტყვის თამაში, ალიტერაციები. ასეთია, მაგალითად:

აქოყინდა ტიყინა:
— გაიყიკა მერწიო,
მე რომ წყილი დამისხით,
სულ ყანწებით ყლურწიო!

აქ სტროფის პირველ ნაწილში ზედიზედ მეროდება კ და უ, მეორე ნაწილში კი წ და ყ ზგერბი. აქვეა მშვენიერი რითმა: მერწიო-წყილი-ყლურწიო. უოველივე ეს იმ მიზანს ემსახურება, რომ პატარები ამ ციდა ლექსში ეცნობიან თეზის ჭიშებს — მერწიოსა და ტიყინას.

ზგერწიოს მშვენიერი ნიმუშებია აგრეთვე: „შეკურტრულდა კვიცი: — ცეცა უკვე ვიცი!“ „გამოტენდა ტიკი, თუ ბიჭი ხარ, დაიჭი!“ „წირო წარდა წერალს, შეეხვეწა შწერი: — მომეცალე, წერო, ცოტა მეცა შწერი!“ „ატიტელა, ბატიტელა, შეიფოთლა მატიტელა, სულ

ბატებმა გადაკორტნეს, დარჩენილა თავტიტელა“ და ა. შ.

ასეთია მოკლედ მაცალა მრეველიშვილის პოეზიის ზოგიერთი თვალსაზრისი ნიშანსიტყვებს. საბავშვო ლექსებისა და პოემების გარდა პოეტმა დაწერა აგრეთვე რამდენიმე პიესა სკოლამდელთათვის („დედას ჩიტი“, „მოვიღვივართ, მოვივებარია“, „ყუკლოჩინა მამალი და ცრუბეტელა მელია“, „ჩეჯილში“ და სხვანი). ეს პიესებიც ლექსად არის დაწერილი, რომ ისინი უფრო ემოციური და ადვილად დასამახსოვრებელი იყოს ნორჩებისათვის. მათ წარმატებით აყენებენ საბავშვო ბაღის აღმზრდელები თავიანთ მუშაობაში.

მაცალა მრეველიშვილმა ზავშვებისათვის საგანგებოდ გადაამუშავა ქართული ხალხური ზღაპრები „ირმისა და „კომპლუ“.

სამწუხაროდ, მწერალს შემდეგ აღარ გაუგრძელებია ეს მადლიანი საქმე, რომელაც თავის დროზე იაკობ გოგებაშვილმა წამოიწყო, მაგარა როგორღაც ისე მოხდა, რომ ბოლომდე დღესაც არ არის მიყვანილი და ქართული ზღაპრები ჩერ ისევ ელიან თავიანთ ანდერსენსა და გრიმებს, რათა ქართველი ხალხის ამ საუნჯეს დახვეწილი ფორმით ეცნობოდეს მკითხველი და არა ფოლკლორული ვარიანტების სახით.

მ. მრეველიშვილს თავისი წელილი შეაქვს ქართული საყმაწვილო ლიტერატურის თარგმანებით გამდიდრების საქმეშიც. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფრანგული ხალხური საბავშვო ლექსების ბრწყინვალე თარგმანები, ასევე შესანიშნავად თარგმნილი შარლ დე კოსტერის „უღუნეშვილის ლეგენდა“ და სხვანი. ჩვენი ბავშვების უსაყვარლეს მწერალს ახლახანს შეუსრულდა სამოცი წელი, როგორც ცნობილია, ეს შემოქმედებითი სიმწიფის ხანაა. ჩვენი მკითხველები და განსაკუთრებით კი ნორჩი მკითხველები მოელიან მაცალა მრეველიშვილისაგან ახალ-ახალ ნობათს, უსურვენ მწერალს ჭანჭათელობას და ახალ შემოქმედებითს წარმატებებს.

მივი მაღაღარი

„გაბაასება კანისა და სოფლისა“

ადამიანს გარს ახვევია უზარმაზარი სამყარო, რომელიც მას არ შეუქმნია, რომლის სიდიადე, ძალა და იდეალუბა ხან ზიბლავს, ხან კი თრგუნავს და ამიტომ არ შეიძლება მისი განწყობილება, მისი დამოკიდებულება ამ სამყაროსადმი თანაბარი, უცვლელი იყოს. მარტოდეს ბუნების მოვლენებს, შეიძინოს გამოცდილება, დაავროვოს ინფორმაცია, მაგრამ სამყაროს შეცნობის ეს გზა უსასრულოა და როცა უჭირს, როცა გაარეე ძალები მის ყოფას საფრთხეს უქმნიან, ცდილობს გრძობის, წარმოდგენის, განსჯის მეშვეობით შეიცნოს საყოთარო არსებობის მიზანი და დანიშნულება, დაეყრდნოს რაღაც ისეთს, რაც მის ამქვეყნიურ ტანჯვასა და წვალებას გაამართლებს. ეპეი, უნდობლობა, სამყაროსადმი უარყოფითი და მოკიდებულება განსაკუთრებით მაშინ იკიდებს ფეხს ადამიანთა შეგნებაში, როცა იწყება ამა თუ იმ ეპოქის, სახელმწიფოს, ხალხის დაცემა, მის მიერ დაგროვილი სულიერი და მატერიალური ფასეულობის განადგურება. ასეთი ეპოქის შეილი მოწმე ხდება იმისა, თუ როგორ კნინდება ოდესღაც ძლიერი სახელმწიფო, როგორ იშობა საუკუნეთა მანძილზე დაგროვილი სახსრები, ძვირფასი ძეგლები, კულტურის კერები და მის სულში სეუდა, უმეყოფილება და პრაქტიკი ისადგურებს. ამ დროს იგი მარტო ცხოვრებას კი არ ემდგრის, არამედ გაიზნავს, რომელმაც უსასრულო სამყაროში გადმოისროლა და უმატრონოდ მიატრავა.

დაახლოებით ასეთი განწყობილება ეუფლებოდა ჩვენი აღორძინების ხანის პოეტებს და საზოგადო მოღვაწეებს მას შემდეგ, როცა დარწმუნდებოდნენ, რომ მათმა ცდამ: ცოტათი მაინც შეეჩერებინათ სახელმწიფო ინსტიტუტ-

ბის მოშლისა და ნგრევის პროცესი, უნაყოფო ღიაარა. რასაც ისინი წლობით აწეებდნენ, მტერი ერთ დღეში ანადგურებდა, რასაც თავიდან კარგი პირი უნდა, ლალატი აცამტყებდა, რასაც უფრთხილდებოდნენ და ფას აღებდნენ, მათ თეაწინ უფასურდებოდა. განუწყვეტელმა არეულობამ, ყოველდღიურმა საფრთხემ სახელმწიფოს საფუძვლები შეარყია, შელახა რწმენა. ზნეობა, გაქტურა ავანტურისტები. ფართო მასებს უჭირდათ საზოგადოებრივ საქმეებში მონაწილეობის მიღება, რადგან საყეთარ თავზე ზრუნვას ძლივს აუდიოდნენ. ისინი მხოლოდ მაშინ იბრძოდნენ თავემოდებით, როცა მტერი საქართველოში შემოეტრებოდა და მათ არსებობას საფრთხეს უქმნიდა. ასეთ პირობებში ცხოვრება და მოღვაწეობა მთელი ენერჯის მობილიზაციას, დიდ სულიერ დამაბულობას მოითხოვდა, რაც ბოლოს დალილობისა და მარტობის გრძობას იწვევდა. ამიტომაც არ უნდა გვივირდეს, როცა იმდროინდელი პოეტების შემოქმედებაში ხშირად ვხვდებით ბედის გამობას, სოფლის მდურვას, საწუთროსადმი უნდობლობას. საყვირველი ის იქნებოდა, რომ მათ ჰიმნები და ვოდვეილები ეწერათ. თუმცა ბედის გამობა, სრულიად არ ნიშნავს მოღუენებას, გულზე ხელების დაყრფას. მიუხედავად ბედუაღმართობისა, მაშინდელ ქართველებს არც ენერჯია აკლდათ, არც სიმტკიცე და არც სიამაყე. ზოგიერთი მათგანის თაედალება წარუშლელი კვალი დაატოვა ხალხის მეხსიერებაში.

რა არეულ-დაბრეული არ უნდა იყოს ცხოვრება, ადამიანი მაინც ცდილობს სიცხადე შეიტანოს მასში, როგორღაც დააღავოს, წესრიგში მოიყვანოს, რადგან არსებობას უმათერესი მიზანი მაინც საყეთარი თავისა და ქვეყნისათვის ზრუნვია. ამას კი მხოლოდ ისეთი ადამიანებმა

აყვებდნენ, რომლებიც ფეხდაფეხ მიჰყვებოდნენ ცხოვრებას, იცოდნენ რა სტიქიოდა ხალხს, რა უპირადა ჭვენიანს. მხოლოდ ცოდნისა და გამოცდილების შეძენის შემდეგ იწყებდნენ ისინი თავიანთი ნიჭის რეალიზაციას და აზროვნების სფეროში, ევროპულ კი მხატვრულ ლიტერატურაში ებოქის სულის ასახვას. მაგრამ ძველი ტრადიციების რღვევა, გაბატონებულ მხატვრობაში გადაფასება, ახალი მხატვრული დედოფლის შექმნავერა ერთსა და ორ წელიწადში არ ხდებდა. საქართველოში მთელი სამი საუკუნე დასჭირდა ერთს მდგომარეობისა და განწყობილებისათვის შეუფერებელი სატრეკილო და რაინდული პოეზიიდან სინამდვილესთან დაახლოებულ, იდეურ ლიტერატურაზე გადასვლას. სწორედ აქედან დაიწყო აღორძინების ხანა, მაგრამ აღორძინება მოხდა ადამიანთა შეგნებაში, ლიტერატურაში და არა სახელმწიფოებრივ სფეროში, რადგან ამ პერიოდში საქართველო არც ვაზრდილა და არც ვაძლიერებულა. სინამდვილის ამსახველმა მოტივებმა ყვერ კიდევ თეიმურაზ პირველის შემოქმედებაში იხინა თავი, არჩილ მეფემ კატეგორიულად მოითხოვა პოეზიიდან ზღაპრების გადღეგნა, ხოლო შემდეგი თაობის პოეტებმა თავიანთი აზრისა და განწყობილების გამოსახატავად ფორმაც გამოიჩინეს და დროისათვის შესაფერისი პოეტური მასალაც. სულხან-საბა ორბელიანის პროზა, ვახტანგ მეექვსისა და დავით გურამიშვილის პოეზია ახალ ეროვნულ ნიადაგზე აღმოცენდა და ქართული აზროვნების ისტორიაში მთელი ეპოქა შექმნა.

აღორძინების ხანის პოეტებს შორის თემატური მსგავსება იმდენად დიდია, რომ მათი შემოქმედების დახასიათება თითქმის ებოქის დახასიათებას უდრის. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ტრადიციულ ლიტერატურის ვადმონათებს და სპარსული პოეზიის გავლენას, მათი შემოქმედების ძირითადი მოტივები იყო სახელმწიფო ისტორიული მოვლენების აღწერა. უფრო სწორად, ვაუბედურებულ სამშობლოს ბედის გამო წუხილი და სოფლის გმობა. სამშობლოს ბედობაზე წუხილმა შეგნებულ, მოაზროვნე ქართველებს შორის ვადავივა ის გრძნობა, რაკაც ვეროპელებმა პატრიოტიზმი უწოდეს. ქართველებს ამ დროს რეგულარული არმია არ ეყვდოთ, ძალით ვერავის ვაიწვევდნენ ქაზმა და თუ იბრძოდნენ, იბრძოდნენ მხოლოდ იმპორტ, რომ სამშობლოს დაცვა თავიანთი მოვლეთობად მიიჩნდათ. შეიძლება ეს იყო ერთერთი მიზეზი იმისა, რომ ქართულ ლიტერატურაში ასე ადრე იხინა თავი პატრიოტიზმა მოტივებმა. რაც შეეხება სოფლის გმობას, არახელსაყრელმა ისტორიულმა ვითარებამ, ამაო სისხლის ღვრამ, ხშირი ნგრევისა და აობრების შემდეგ ყველაფრის თავიდან დაწეებაში, მალური პროტესტი და წუთისოფლისადმი 9. „მნათობი,“ № 4.

უნდობლობა გამოიწვია ქართველებს უსამართლობად მიიჩნდათ, ის, რომ ერთ ერთს მდენი უბედურება დაატყდა თვამ, დე რადენი უბედურების გამოწვევი მიზნებდას ქვეყნებზე რა არ შეეძლოთ, სოფელს დაუწვეს მღვრეა და გმობა. სოფლისადმი დაპირისპირებამ, იწდივიდესა და ვარე საწყაროს ურთიერობამოკიდებულლებზე ფიქრმა საკაცობრის მნიშვნელობის საკითხები წამოჭრა. სწორედ ამ საკითხებს ეხება არჩილ მეფე თავის პოემაში „გაბაასემა კაცისა და სოფლისა“.

არჩილ მეფეს ადრეულობისა და ვანუქობივი ძალადობის ებოქაში მოხვდა ცხოვრება. ამაო აღმონდა მისი ხანგრძლივი ბრძოლა ტახტისათვის. მოკავშირე ვერც აღმოსავლეთში იპოვა და ვერც დასავლეთში. ბოლოს, ვაუთავებულ ბრძოლებში მოდილობა და პოლიტიკურ სარბიელზე ხელმოცარულმა სამშობლო მიატყუდა და უკან აღარ დაბრუნებულა. რუსეთში მან ხელი მიჰყო ლიტერატურულ საქმიანობას. მოსკოვში საკმაოდ ძლიერი განმანათლებლური სკოლა ნამოყალიბდა. ქართულ ლიტერატურაში არჩილი პირველი პოეტი იყო, რომელმაც ხმა აღიმადლა დრომოჭმული რაინდული ლიტერატურის წინააღმდეგ და მოითხოვა ნამდვილი ამბების აღწერა, ერისა და კაცისათვის მტკივნეული საკითხების გაშუქება. „სხვა ზღაპრულს ამბავს ესევ მართალი ამბავი ვარჩიე ვასალეჭსავად და არც რა ამბატყუილ სწერისა მეფისა და რუსთაველის პირბანის ვასალერებისა, მატა — საქართველოს ამბავსაც კარგად და მართლად მოგახსენებს“, სწერდა არჩილი რუსთაველისა და თეიმურაზის გასაუბრების შესახებ. არჩილმა არა მარტო მოითხოვა ლიტერატურიდან რაინდული თემების განდგენა, არამედ თვითონაც შექმნა რადენიმე ასეთი ნაწარმოები.

„გაბაასემა კაცისა და სოფლისა“ არჩილასტრახანში დაუწერია და იქვე დაუმთავრებია. ამის შესახებ თვითონ ვაწერდის ცნობებს. ნაწარმოები დაწერილია 1684 წლის იანვარ-მარტში. ამ დროს პოეტი ოცდაჩვიდმეტე წლისა ყოფილა. „გაბაასემა კაცისა და სოფლისა“ შიართია დაწერილია და მტეტი დამაწერებლობისათვის პოეტს მისთვის დიალოგის ფორმა მიუკია. ნაწარმოების შექმნის მიზეზი ყოფილა ვინმე დავით მამუკას-ჭე ჯაფარიძის ერთგებანი ლექსი. ამ ცნობასაც თვით არჩილი ვაწერდის პოემის დასაწყისში: „ეს პირველი ლექსი დავით მამუკაშვილის ჯაფარიძის ეთქვა სოფელზედ აშთარხანს. ამას ქვეით სოფლისა და კაცის გაბაასემა ამ ერთმან ლექსმან მოახდინა. ასრე არის ყოფლისფერის, კარგისა და ავის, საქმისა ორსავ მიზეზი. პირველ ასრე ცოტათ იწყების და შემდგომად ასრე განმრავლების“ არჩილი თავის პოემას სწორედ დავით ჯაფარიძის ერთგებანი ლექსით იწყებს:

„თქვენს, ჩარხი სოფლის სიმუხთლის
სამუდმოდ არის მბრუნავი,
ღბინს მოგვეცემს, ქიარი გვერდს ახლავს,
ხან შევება, ხან საკუნთავი,
ნურგინ სდევ, ვერგინ მისწვდები, ცხენი
გყავს, ანუ თუ ნავი,
თქმულა, რომ: არცინ დარჩება ბოლომდინ
შოუმდურავი“.

ჩვენის აზრით ამგვარი განწყობილება წმინ-
და ერთნულ ნიადაგზე აღმოცენდა, რადგან
თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სპარსული
მოზების ისეთ კორიფაგებს, როგორც იყენენ
ომარ ხაბაძე, შაფიზი და სხვები, იმდროინდელ
ქრისტიანულ სამყაროში ამგვარი განწყობილე-
ბა მხოლოდ ყველაზე ცივილიზირებულ ერებ-
ში იკავებდა ფეხს. დავით ჭავჭავაძე ლექსის
უკანასკნელ სტროფში ფილოსოფიურად აცხა-
დებს, რომ დროთა განმავლობაში აღამაინს
ცხოვრებაზე გული უტრუფდება და შოუმდურ-
რავი არავინ რჩება.

არჩილმა გადამწყვიტა კაცისა და სოფლის
უკთფერთდამოკიდებულება უფრო ფართოდ
კავშირებოდა და ამ ერთობაშიანი ლექსის ზე-
გავლენით შექმნა საკმაოდ ვრცელი პოემა
„გადასახება კაცისა და სოფლისა“.

სანამ პოემის შინაარსს გავეცნობოდეთ,
საქმროს ითქვას, რომ არჩილთან „სოფელს“
მრავალი მნიშვნელობა აქვს. სოფელი ხან
ღმერთის სახელით მეტყველი არსია, ხან ხი-
ლული სამყარო, ხან მარადიული ყოფა, ხანაც
ყოველდღიური ცხოვრება. ერთი სიტყვით,
სოფელია ყველაფერი, რაც აღამაინს გარს
არტყია და შიგან დამოუკიდებლად არსებობს.
გარდა ამისა, არჩილმა თვითონ არ იცოდა
ხეირიანად რისთვის მიენიჭება უპირატესო-
ბა.

აღამაინს ქმედებნათვის, ბუნების
ან საზოგადოების კანონებისათვის თუ ქრის-
ტიანული რელიგიის მორალისათვის, სოფე-
ლოვით მრავალსახოვანია კაციც, იგი ხან აღამის
სახელით მეტყველებს, ხან გლეხი კაცის გა-
ჭირებასა და უმწირობას უჩივის, ხანაც გო-
წიერთს შეფის როლში გვევლინება. აღამაინი
უფრო სამყაროს, აბსტრაქციას ვი არ უპი-
როსიპირდება, არამედ მეტყველ, მოაზროვნე
სოფელს და, როგორც ეს ცოცხალ არსებებს
სწვევით, მათ პრეტენზიებს ერთმანეთის მი-
მართ ბოლო არ უჩინს.

არჩილი რომ დიდი დეტისმოსავი და ქრის-
ტეს ერთგული არ იყო, ამას მისი ცხოვრე-
ბაც ადასტურებს, მაგრამ ამ ნაწარმოებში იგი
ისეთ აზრებს გამოთქვამს, რომელთა გამო
ეკლესიის ბატონობა ხანაში შეჩვენებას ვერ
ასცდებოდა. ადამი ხშირად უხერხულ მდგო-
მარებაში აყენებს სოფელს, სწორედ ამ
სოფელს, რომელიც ღმერთის სახელით მეტყვე-
ლებს და ღმერთს უჭირს აღამაინის კითხვებზე

პასუხის გაცემა. მართალია, არამდე ბოლომდე
იხდის ეკლესიის წინაშე, სიტყვიერად აცხა-
დება, რომ ქრისტიანულ მოაზრებულთან სჯ-
დაყო არათფერი მაქვსო, მაგრამ ღმერთთან უპირო-
ბოლოებაში თუნდაც ერთნულ დამკვიდრე-
ბა, რწმენაზე ხელის აღებას ნიშნავს, სუბტიციონში
თავისთავად არ იმალება აღამაინთა შეგნებაში.
ეჭვი და უნდობლობა ეპათა სიავეს, ყოფის გა-
უფასურებას მოაქვს. იმდროინდელ ქართვე-
ლებს მეტყვევებ, სახიფათო, დაძაბულმა ცხოვ-
რებამ დიდი გამოკიდლება შესძინა, ხოლო გა-
მოკიდებამ ზოგი რამის გადაფასება მოით-
ხოვა.

აღამაინი რომ ხშირად ვიწრო ეგოსტი, უპი-
რინციბო და სელმოკლეა, ამში არჩილი
ცხოვრებამ დაარწმუნა, მაგრამ მისი აზრით
მეტყვეობაში, სიმუხთლში და უსამართლობა-
ში არც სოფელი ნაშრომება კაცს, რაც ერთი-
სათვის ნათელია, მეორეს ბნელად ეჩვენება,
რაც ერთს ახარებს, მეორეს აწუხებს. არ-
ჩილს ესმოდა, რომ ამ ქვეყნად იმდენივე სი-
მართლეა, რამდენიც მოაშიინია და ამიტომ
მათ შესაფასებლად მიუცარძობებლობას, თბიერ-
ტურობას თხოულობს:

„მათი საქმე მათ იტბან, ნუ უფდავიართ
ჩვენ ნურცერბათა“.

და აი იწყება კაცისა და სოფლის დავა.
ბიბლიური თქმულების მიხედვით პირველი
აღამაინი თვით ღმერთმა შექმნა და მას სწო-
რედ მისივე ქმნილება აღუდგა წინ. ადამი საყ-
ვედურათ მიმართავს სოფელს, ამ შემთხვევა-
ში ღმერთს და გაბედულად ეუბნება, რომ
ღმერთმა ცოდნის ხე მის საცდენებლად შექ-
მნა, უფარდელმა, ვინებადასმულმა უნებუ-
რად ეგება აკრძალული ნაყოფი და წაწყდა.
დაკარგა ედში, უზრუნველი ცხოვრება.

„ნაყოფიან შენმან არ მოწყულა, არ ეიცო
მოგაქვს ვისითა
ხილემ სულ მომელა, წარწყმიდა თქვი
თუ სხვით იქნა ვისითა“

სოფლის პასუხში ერთგვარ შეუსაბამობას
აქვს ადგილი. შეიძლება ეს არჩილი ეკლესი-
ისათვის თვალის ასახვევად დასაქირდა. პასუ-
ხი აღამისათვის თითქმის ღმერთს უნდა გავ-
ცა, მაგრამ ეკამათება ხილული სამყარო, უფ-
რო სწორად ედემის ბაღი. სოფლის პასუხი
თავის მართლებას უფრო გავს, ვიდრე რამეც
მტკიცებას, ან უარყოფას.

ისტანა არ ვარ, არც გველი, არც ეფას
ცოტას მნახველო,
ლუთისგან შეიღმენ საწვილოდ, შენ თავს რად
არ ამიხველო?

ამის შემდეგ სოფელი აღამს უხსნის, რომ
სამყაროში ორი ძალა უპიროსიპირდება ერთ-
მანეთს — კეთილი და ბოროტი. ღმერთი

ყოვლის მყოფნი, ყოვლად ძლიერი და ყოვლად კეთილი, მაგრამ მისაც ყავს ძლიერი და ბოროტი მტრები — ავი სულუბი. ავი სულუბი აღმასი მტრობენ, რადგან იგი ღვთის ქმნილებაა. მისი ბედი ღმერთს ეს არ შეუძლია, არამედ ავი სულუბს და ამიტომაც აცდუნეს იგი.

აღამი ყურს უვლდებს სოფლის შეგონებას, მაგრამ უკრიტიკოდ არაფერს ღებულობს. თუ ღმერთს მართლაც ისეთი ძლიერი და ბოროტი მტრები ჰყავს, რომლებიც მას არც ეძუებინან, მაშინ რატომ დარგო მან ედემის ბაღში ცოდნის ხე, რატომ მისცა ავი სულუბს იმის საშუალება, რომ ავი ეცდუნებოთ.

„აღადათუ მტრმან ჩემმან შეიშურვა ეს დიდება, ნაშინ შენის ნაყოფითა მოჰხდა ჩემი შეგვენება“.

ამ სტრიქონებში ცხადად ჩანს ღვთის საკეთილშინაობა და სამართლიანობაში დაჰყვება. თუ ღმერთს მართლაც სურდა დაეცვა იგი ბოროტი სულუბისაგან, მაშინ არც უნდა დარგო ცოდნის ხე მის მიხლობლად, და თუ დარგო, უნდა დაეცვა კიდევ მისი ვულვბურვილო ქმნილება ეშმაკი და გამოცდილი მტრებისაგან. მაგრამ ღმერთმა ხეც დარგო და არც იგი დაიცვა. ამიტომ აღამის შეცდენა უფრო ღვთის ბრალეა, ვიდრე მისი მტრების. ვარდა ამისა აღამს ღმერთის ყოვლის შემძლებლობაშიც ემარება ეშვი. თუ გველი ანუ სამოელი მანეც და ბოროტი სულია, მაშინ რა საჭიროა მისი არსებობა ამ ქვეყნად, და თუ მანაც არსებობს, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი ან თვით ღმერთს სჭირდება, ანდა არ ძალუფს მისი აღგვა.

„სად ჰქონდა გველსა ადგილი უშენოდ, დასაესებულო!“

სოფლის პასუხი ძალზე პრიმიტიულია. აღამის შეცდენას იგი ევას აბრალებს.

„აღამ, საქმეს მე ნუ მიღებ და ნურცარას ჩემს ნაყოფსა, ევას რჩევით დაეაქარაგე ედემსა და კარგ საწყაფსა“.

აღამის მსჯელობა უფრო დამაყრებელია. იგი ევას ცდუნებასაც ღვთის უსამართლობით, უფრო სწორედ წინადადებად აბრალებს. ევა ხომ ღმერთმა მას შეჰწოდ და თანამეცხედრედ მისცა. ევაც ხომ მისავე ვულვბურვილო და უცოდველი არსება იყო და ამიტომ იგი მისგან ლალატს არ მოელოდა. ხოლო თუ ევას ბოროტი ზრახვა ეყო ვულში, ეს ღმერთს მასზე აღარ უნდა სყოფიდა და ასეთი არსება არ უნდა მიეცა მისთვის შემწველ და მეგობარად. ვარდა ამისა, როცა ედემში ცხოვრობდა, მან არც კარგი იყო და არც ავი, იგი მათ ერთმანე-

თისაგან ვერც კი არჩევდა და ამიტომ არც შეეძლო დაეზღვია თავი მტრებისაგან.

„არ სატანამ მოიბოზა უღუბლონი, ყოველი გველი, დედაცაი მოაცდუნვა, — ვის ლალატსაც არ მოველი, რა ხილიათა, არც ის ვიცი, მშრალი იყო თუ სოველი, წყევლმცა ხარ, მათიანად შენვან იქმნა სულ ყოველი“.

სოფლის პასუხი ან თავის მართლებას, ანდა ზერტულ მსჯელობას იმის შესახებ თუ როგორ უნდა დაეცვა აღამს თავი ავი სულუბისაგან, არჩილი ცხოვრებისაგან ნაკვეში, სამშობლოდან გაღბეწვილი კაცი იყო და კარგად იცოდა, რომ აღამის უფრო მეტი რამ აქვს სადაეო სოფელთან, ვიდრე სოფელს აღამთან. ამიტომ აღამის პასუხი უფრო მშაფი და დამაყრებელია.

სოფელი ასეთ ბრალდებას უყენებს აღამს:

„ჩემს ნაყოფს რათ დააბრალებ, ძალად როდის მოგვრით? შენის ნებით თუ არ გექმნა უგულვებოდა ვერც მტრია“.

სოფლის პასუხში აღამი დიდ წინააღმდეგობას ხედავს. ახლა მას უკვე საკუთარ სრულყოფილებაშიც ემარება ეჭვი ეტყობა, მასში იმთავითვე იყო მოცემული ავიც და კარგიც, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ბოროტს ვერ მიეზრობოდა, და თუ მიეზრო, ეს იმას ნიშნავს, რომ მას საკუთარი ნება ჰქონია და შეგნებულად ჩაუდენია ცოდვა, საკუთარი ჭკუით მოუწოდებია ავსა და კარგში გარკვევა. ბოლოსდაბოლოს, მას მარცხ უნდა შეეცინო ავი, რადგან ბოროტების არ ცოდნა სრულიად არ ნიშნავს ბოროტების არ არსებობას.

„მაშ თუ სრული დავიბადე და სიკრძე არ გამომეცა, ეგზომ დიდი და უმსგავსო ავი შენზედ, თქვი, რით მომეცა? თუ ბუნებით არ მქონია, რაზან აღვდექე, რად თან ამეცა? მაგით უფრო არ შენ მომეცა, ნიეთთა შერთეთ თუ არა მყვა?“

სოფელი აღამს ეუბნება, შენი საქმე მაშინ წახდა, როცა ხილვა, ცოდნის შექმნა მოინდოვეო. მაგრამ აღამს ცოდნის შექმნა ცოდვად არ მოაჩნია. განა მოაზროვნე აღამიანი უკეთ არ გამოადგება ღმერთსაც და კაცსაც. უკეთ არ გავრკვევა ავსა და კარგში, ეუბნება აღამი სოფელს და შემდეგ მწარედ უჩივის საკუთარ ხედვას, რადგან შრომით თავის რჩენა მშობე ტერითად მიაჩნია. თავმოზრებული სოფელი

ველარ უძლებს ადამის სამართლიან საუფედურებს და იძულებულია სიმართლე უთხრას.

„ნუ გვინა ვაშლით მოჰყავი, ნუთუ ყურძნით ან ლეღვითა, არა, მცენების ურჩობითა და ბრძანების გადასვლითა, უფრო კიდევ განდმართობისა ნდობითა და სტუკილითა“.

აი თერმე რაში ყოფილა საქმე. ღმერთს ადამი მორჩილ ყმად სდომებია. ამიტომაც აუტრახლა იმ ნაყოფის ტანა, რომელიც ცოდნისა და დამოუკიდებლობის იძლევა. მაგრამ ადამმა არ ისურვა მონობა უსიტყვო მორჩილების მან ტანყვა და დამოუკიდებლად არსებობა არჩია. ღმერთს არ მოეწონა მისივე ქმნილების ურჩობა, სამყაროში გამეფებისავე სწრაფვა და სხატვიად დასაჯა, ედემიდან განდევნა. ადამი დაემორჩილა ბედს, დასტოვა კედმი და შრომით შეუდგა თავის ჩრენს, მაგრამ ერთი რამ მაინც დიდ უსამართლობად მიანხია: ცოდვა ჩაიდინა მან და ღმერთს მართო იგი უნდა დაესაჯა, მაგრამ მან მისი ცოდვა და სასჯელი მის შეილებზეც გააგრძელა.

„უფროსდა მტკობთ ჩემთ შეილთა, წამს ბარული ხარ, წამს თურო, ორს ბევრს ვადაჰქარ ლხვარაი, სხვათ უმარავთა სამთ ურო“.

ადამისა და სოფლის დეაში არჩილი იმდენ გვეს გამოსთქვამს, ისე კრიტიკულად უდგება ბიბლიურ მითებს, რომ ზოგიერთი სტროფა რომანტიკულადაც კი ვლერს. ბაირონის კენი დახლოებით ისეთივე ბრალდებებს უყენებს ღმერთს, როგორსაც არჩილ მეფის ადამი. რა თქმა უნდა, არჩილს ჩვენ ბაირონს არ ვაღრით, მას არც ნიჭი ჰქონდა დიდი ინგლისელი პოეტის, არც ზაბობიარი სული ედვა სხეულში და ევტაც ორიგინალური ფორმა გამოაჩნა თავისი აზრების ვადმოსაცემად, მაგრამ, უკრ ერთი, არჩილი თითქმის მთელი საუფრით უსწრებდა წინ რომანტიზმს, მეორეც, ევროპულ პოეტებს მთელი ცივილიზირებული სამყარო აწუდიდა სულიერ საზრდოს, ჩვენს პოეტებს კი იმის შენარჩუნებას უპირდათ, რაც წინარბემა დაუტოვეს, და ბოლოს — ევროპელი შწარალი მდომივ მეფავალურებში იმყოფებოდა, კრიტიკა და საზოგადოება დროზე აწუდიდა საჭირო კორექტივებს, ჩვენს პოეტებს კი არც შემეფასებლები ყავდათ და არც დამფასებლები.

ადამის შემდეგ სოფელს უპირისპირდებიან ადამის შეილები, ანუ მთელი კაცობრიობა. ამასობაში სოფელმაც იკეალა სახე. იგი ყოფის, ცხოვრების სახელით მეტყველებს და ქრისტიანულ მოჩაღს ქადაგებს. აქლა მას აზროვნება, კარგა და ავი გარკვევა სიკეთედ

მიანხია და ადამიანებს ურჩევს გამოიყენონ გონება ცხოვრების მოსაწყესრიგებლად.

„არ წაერთმევია უფლება კარგის და მისი მფლობლობა, ხელმწიფება გვეს ორისაც, რომლისაც გინდათ მპყრობლობა“.

მაგრამ ადამის შეილთა აზრით კაცობრიობის გარდაქმნა არც ისე ადვილია, როგორც ეს სოფელს ჰგონია, რადგან ყოველი ნივთი, ყოველი არსი მხოლოდ წინასახეობის განმეორებაა და ადვილად არ იცვლება. კარგი და მშვენიერი კარგა და მშვენიერს შობს, ავი და მახინჯი ავსა და მახინჯს. ზოგ ნივთს სიყვითე მოაქვს, ზოგს ღვარძლი და ცდუნება. არც თვით ადამიანია უნაკლო და ბოროტების არმცოდნე. მის გულში შური, სიხარბე და პატივმოყვარეობა ბუდობს. ასეთი ადამიანები თაიანთ შეილებსაც ისეთებს ზრდიან, როგორც თეთონ არიან. ამიტომ კაცთა მოდგმისათვის შეუძლებელია განთავისუფლდეს იმ ნაკლისაგან, რაც შემეყიდრეობით მიიღო და ყველაგან თან ახლავს.

„რაც არსია ყოელი რამე თვის-თვის ნივთზედ ჩამოდიან, მფშენიერნი გვარ მოდგმითა თესლით მდელი ამოდიან, ზოგთ ნაყოფი წმინდა მოაქეთ, ზოგთ უხმარი და ღვარძლიან, კვლავ მშობელნი თვისთა შეილთა მისევ საქციელზე ზრდიან“.

„ნაყოფი, რაცა ერთბამად ძირითგან ამოიღება, ჩვენც მის ფესვიდამ მოგვიდგამს, მისთ ბოლო არ შოიღება, შენი ცდუნებით მის გამო ჩვენშიაც შემოიღება“.

სოფლის აზრით ამქვეყნიური ცხოვრება მოკლე და უსაგნოა, მაგრამ ადამიანებს არ ესაშით ეს. ამიტომაც იჩენენ უკიდურეს სიხარბეს მატერიალური ფაქელოპისადმი, ხორციელი სიმოვნებისადმი და ამით სამოთხეში მოხვედრის შესაძლებლობას, მარადიულ ნეტარებას კარგავენ. ადამიანებს არ ყოფნით ჰქუა იმისათვის, რომ წარმავალი მარადიულს ანაცვალონ.

„რად მოყვარე ხართ, უკვდავნი, მოკვდავის ცრუ დიდებოია, იმ პატივისა ბატონისა ესე ვით მოგინდებთა“.

შეიძლება ყველაფერი ეს ასეა, მაგრამ ადამიანს მაინც მაინც არ ესმის რატომ თხოულობს სოფელი მისგან სამართლიანობას, ღვთისადმი ერთგულებას, ეკუმუტარულ რწმენას და ავსა

და კარგში ვარკვევის, ვანა ადამიანი იმდენად ძლიერი და სრულყოფილია, რომ ყველაფრის განსჯა და სწორად გადაწყვეტა შესწლოს, ვანა მისი ხასიათი იმდენად მტკიცეა, რომ სიხარბე, სიძუნწე და პატივმოყვარეობა დასძლიოს, ვანა მის გონებას შეუძლია დათრგუნოს ავხორცობა, სიბილწე, სისასტიკე. როგორ შეიძლება სრულყოფილი იყოს ადამიანი, როცა თვით სოფელი, რომლის სიღრმესაც კაციავერ წვდობა, ძალზე შორსაა სრულყოფილებსაგან. ცხოვრება ადამიანზე უფრო რთული და გაუგებარია და ამავე დროს მასზე უფრო მუხთალი და გაუტანელი. ადამიანს არ შესწევს ამის უნარი, რომ სოფელი აცდუნოს, ცდუნებისა და ვერაგობის ბუდე თვით სოფელია.

„თუ მდიდარ მყოფ, კიდევ უფროს დიდებასა მომანდომებ, როს შემომყრა დიდს ლაშქარსა, თავსა დიად მომპონებ, მერე ერთს სხვას წამომპიდებ, მომრევ, იმას დამამონებ“.

ადამიანი მწარედ უჩივის თავის ბუნების უხეირობას. იცის, რომ ძუნწია, თავკრძა, ვანა უტანელი. მის გაუმადლობას საზღვარი არა აქვს. ამიტომაც ემდობის იგი შემოქმედს, რა ქნას ასეთი უხეირო ბუნების პატრონმა, როგორ მოერიოს საკუთარ თავს, როგორ არჩიოს ძნელად მოსაპოვებელი სიკეთე, ადვილად მიცდუნებულ ბოროტებას. მას ხომ არ ეთხოვია საკუთარი თავი განმეინათვის, ამატომ წინასწარ არც შეეძლო ცოდნოდა, როგორი ბუნება დაჰყვებოდა. რა მისი ბრალია, თუ ღმერთმა იგი ასეთი შექმნა:

„სხვა რაც ნივთია შენი რამ საღებო, კაცთა სახმარი, არასფრით არათ გამამდებ, ვარ ვით შემშლით მომყმარი, მიძახდენ, არვის არ მიცემ, ძახილით ხმანი დამხდარი, სიდ ხმება, სად რა დღებება, იქა ეჭე ცუდად წამხდარი“.

მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი მხარეა ამ საკითხისა. ახლა სხვა მხრიდან მივუდევთ მას. ადამიანს კეთილი სურვილებიც აქვს და ცდილობს მათ განხორციელებას, მაგრამ ამგვარი სურვილების განხორციელებისათვისაც ბევრი ტანჯვა და წვალებაა საჭირო. მაგალითად, ცოლის შერთვა ხომ კეთილი საქმეა, მაგრამ რამდენი წვალება სჭირდება ოჯახის შექმნას, მოწყობას, შენახვას. ხომ სავალალოა უშვილო კაცის ცხოვრება, მაგრამ არც მრავალშვილიანი ადამიანი ბედნიერი. სად უნდა გაივლოს ზღვარი სიმწარესა და სიტუბოებს შორის, რო-

გორ უნდა გაიმიჯნოს სიკეთე და ბოროტება, სიდ არსებობს წესრიგი, სიციხადე ქვეყნული „უქორწილოთა ქორწილი ქუჩით“

ეოცნებიან, ქორწილებითა ნიდაგ სახმარი ეჭრუნებთან, უშვილოთა სწევით სურვილი, მუდამ ერთდუნებთან, შეილ-ბერიც ქმნილა მრავალჭერი შენის ჯავრითა დნებთან“.

სოფელი ადამიანს თავმდაბლობისაყენ, სიკეთისაყენ, ღვთის წყალობის დამსახურებისაყენ მოუწოდებს, მაგრამ ადამიანს სოფლის ღარიგება აღზიანებს. ტყეილი მის აწიხებს და არა სოფელს, მოკვდავი კაცია და არა სოფელი, ცხოვრების სიმძიმე მის მხრებს აწევს და არა სოფლის ქედს. სოფელი გრძნობას მოყლებული არსია და ამიტომ ადამიანისა არაფერი ესმის.

„სოფელიო ჩემობ სიმაართლეს, ეს რა სიმაართლის გვანია“.

შემდეგ ადამიანი სოციალურ უთანასწორობას უჩივის. თუ ყველა ადამიანი ღვთის შექმნილია, თუ ყველას თანაბრად მოუთხოვება აგი და კარგი, თუ მის წინაშე ყველა თანასწორია, მაშინ რატომაა ასეთი დიდი სხვაობა ქონების განაწილებაში, რატომ აქვს ერთს უთავალავი, მეორეს კი ღუქმანური ენატრება, რატომ ცხოვრობს ერთი სისახლეში, მეორეს კი თავშესაფარიც არ ვაჩნია, რატომაა უმრავლესობა ღარიბი და უმცირესობა მდიდარი?

„ზოგს ამდენს მისცემ, სოფელიო, რიცხვსა არ შეაგნებინებ, ზოგი სიყმილით მომყმარი გყავს, ნაცუნელს მოამებინებ, მრავალთა სახლს არ აღირსებ, ერთს ცამდის ააგებინებ“.

სოფელი ადამიანს არწმუნებს, რომ სიმდიდრეში არავითარი სიამოვნება არაა. მდიდარი ვერასოდეს ვერ დამსახურებს ღვთის წყალობას, ვერ მოხვდება სამოთხეში. უძღბია ადამიანის ხსნა არ იქნება.

„ვინც უძღვობა შეიტბოს, მია ნივთი არა ეყოს რა, სრულ ტახტად ქონდეს ქვეყანა, არცა ის ართუ ეყოს რა, კაცს მსგავსსა ჯოჯობეთისას რა მორჩეს, ან რა, ეყოს რა?“

ადამიანს ვერ გაუგია როგორ არ უნდა შეურდეს მეფის დიდება, სიმდიდრე, სიძლიერე, როგორ უცქიროს მშვიდად იმას, ვინაც ვარი მოჩაილებს, ირგვლე დიდებულებს და სიყვებულები ახვევია. როგორ შეიძლება სხვისმა

ძლევამოსილებამ მასში არ გამოიწვიოს გამ-
დიდების, გამეფების სურვილი. ადამსაც ზომ
დაებადა სურვილი საკუთარი გონებით განე-
კერტა ყველაფერი, გამეფებულყო, გაღმერ-
თებულყო. განა ჩვენ მისი შთამომავლება
არა ვართ, განა გაბატონებისაყენ სწრაფვა იმ-
თავითვე არ არას მოცემული ჰქონდა.

„სოფელი, ვით არ მიწოდეს, რა ემს
შეგხდომო შეგესა,
ვეირგენითა და პოტფირით ტახტსა ჯდეს
დარბაზ-სეფესა“.

„აა, ცრუე, როგორ არ მინდა, რა ენახო
ამხანაგია
დიდებანსა და პატრუსა, გვერდს ახლდენ
ყმანი ვარგნია,
აქლემის ყათრით, ჯორებით ზვერი
დასლევდენ ბარჯია,
მე მზიანს საბძელს ვეძებდე, თბილია,
ცივა ვარჯია“.

კაცმა სოფელზე უკეთ იცის რა მძიმე და
აღტანელი ღარიბი კაცის ზედატი. ღარიბს ვა-
ლესიაშიც კი არ უშვებენ, დასცილიან, აბუჩად
იგდებენ, ზარობენ მისი საცოდაობით. ღარიბი-
სათვის ყველა კარი დახშულია, ყველა გზა
მძიმეა, ყოველი ლექმა მწირია, ღარიბი არა-
ვის სჭირდება, არაფერს წარმოადგენს. იგი
ვერათრით ვერ განთავისუფლდება ცხოვრების
მუხრუჭებისაგან.

„შემოვლიდენ ლიტანიას, ახლოს არვიან
მიმიწვებდეს,
დამციონდენენ ქიშხნი ჰემნნი, მე ვეწუბდე და
ის იშობდეს,
ქარშიდ ვიყო ამ ყოფასა, შინ ბატონი არ
მიწვებდეს,
დიდი რამე ცოდნა უნდა, ვინც შენს მუხრუჭს
მოიშვებდა“.

სიმდიდრე რომ მხოლოდ ღირსეულთ ეპყრათ
სელთ, ადამიანი როგორმე შეეგუებოდა ამ ავი-
ბაეს, მაგრამ ცხოვრებაში ასე არ ხდება. სიმ-
დიდრეს ზნობად ისეთები ფლობენ, რომელ-
თაც მისი მოხმარა, გამოყენება არ იცინ. მათ
არც რიდი აქვთ ვინმესი, არც პატივისცემა და
არც სიყვარული.

„ბევრს ასეთს მისცემ სიმდიდრეს, ვირობა და
იკამბეჩაო,
დანის ზმარება არ იცის, თუ არ კბილებათ
ქებეჩაო“.

სოფელი ვეღარ უძლებს კაცთა მოდების სა-
ყვედურებს და თხოვნით მიმართავს ღმერთს

„აა, ღმერთო, შემიწყალე, დამხსენ
ამათ საყვედურსა“.

მე ერთი ვარ, ვით გოულ ამღმენ პირსა
რამადურსა?
ვერცის ვნახე მადლიერსა, ასე ყველს
ერთად მძღურსა“.

სოფელი ღმერთს შესხივის, ამ ქვეყნად კმა-
ყოფილი ვერცენ ვნახო. მაგრამ ადამიანისათ-
ვის ყველაფერი წარმავალია — სიყვარულიც,
სიამოვნებაც და სიციხეც. მხოლოდ ცხოვრე-
ბაა მარადიული და უცვლელი. ამიტომ არ შე-
იძლება კაცი კმაყოფილი და მოსვენებულ
იყოს. მისი სხეული სუსტია, ათასგვარი ტირისა
და სენის ბუდვა, სიციხილი კი მოუცილებელ
მოვალესათვთ ადგას თავს. ამიტომ რა ვასაყვი-
რობა, რომ ბევრი რამის ეშინოდეს. ძლიერნი
ამა ქვეყნისა სუსტთა დასამონებლად სწორედ
შინს იყენებენ. ასევე იქცევა სოფელიც. კაცს
იგი ქრისტეს სახელით და განჯითხვით აშინებს.

„იქ წარგადგინონ ყოველი, მართალნი
ზართ თუ ცოდვილნი,
საცილობენნი საქმისა, ყოველნი კაცთა
შობილნი.“

ბელშიფიფე, მეფე. მდიდარნი, მცირნი და
ბატონისშვილნი,
მამინ შორს დაგრიგეთ, ვისა გუაფთ
სიყრუის დობილ-შობილნი“.

მაგრამ ადამიანს იმქვეყნიურ ცხოვრებაზე მე-
ტად ამქვეყნიური ცხოვრების დახლართულ სა-
კითხებში გარკვევა აინტერესებს. სოფელი
კაცს მოუწოდებს უხვად გასცეს, ღარიბებს და-
ეხმაროს, სხვებისთვის შეტი იზრუნოს, ვიდრე
თავისთვის, მაგრამ თუ მან ყველაფერი სხვეს
დაურიგა, მაშინ რითიდა ირჩინოს თავი, თუ
კაცი სიმდიდრეს თავისთვის არ გამოიყენებს,
მაშინ რა საჭიროა სიმდიდრის დაგროვება, რათ
უნდა მოხდეს ქონების შექმნაში დახარჯული
ენერჯიის ანაზღაურება. ხოლო თუ ქონების
დაგროვებას აზრი არა აქვს, მაშინ ადამიანმა
თავის ძალ-ღონე სხვა მიზნების განხროცილე-
ბას უნდა მოახმაროს, მაგრამ ასეთ მიზნებს იგი
ვერ ხედავს. მას არც ის სწამს, რომ საზოგა-
დობრივი წყობის შეცვლა მის ნებაზეა დამო-
კიდებული. როგორ დაიჯეროს, რომ შეფეს არ
უნდა მეფობა, თავადს ძალაუფლება ევაჭარს
მოგება, გლეხს მიწა. ადამიანს ვერც კი წარ-
მოდგენია ცხოვრება გარკვეული საზოგადოებ-
რივი წყობის გარეშე.

„ეინ დაიჯეროს, სოფელი, მეფეს ნუ
უნდა მეფობა“ და ა. შ.

კაცს სიციხილი დიდ დამორჩენელ ძალად და
უბედურებად მიაჩნია, მის გამო წელში ვერ
გასწორებულა, მაგრამ მას კიდევ ერთი დიდი

უსამართლობა აღმოვითხი. რატომ ხდება, რომ ახალგაზრდა, ჯანსიონით სავსე კაცი უღროოდ, მოულოდნელად კვდება, ხოლო ზოგიერთი იმდენხანს ცოცხლობს, რომ სიბერისაგან თავი უკეს მოახრებელი. კაცს ვერ გაუგია რატომ კვდება ნადრკვედ კეთილი და ვინიერი კაცი და რატომ ცხოვრობს დიდხანს უსაქმური და უსუღუგული ადამიანი, რატომ არ ემორჩილება ასეთი მნიშვნელოვანი მოკლეა რაიმე კანონ-ზომიერებას.

„ერთს ახალსა მოწოდულსა ხელისმყარელსა სიკეთისას, სენსა შეპური, დაცუპკნობ ყვაელის მისი მშენებებისას,

სხვის ერთს ასრე დაბერებ, თვით სიციცხ-ლეს შეაზარებ, საყოლს ყველას მოაძღვლებ, მანე არცის არ აზარებ.“

სოფელს, რა თქმა უნდა, არ შეუძლია პასუხი გასცეს ამგვარ კითხვებს. იგი ღვთის საიდუმლოებას და შეუცნობლობას ეფუძნება, მაგრამ დღითიღა კაცისათვისაც ისევე გაუგებარი და მიუწოდომელია, როგორც სოფლისათვის.

„ღვთის საიდუმლოს ძიება, გერცავენი მის მისწოდებთან“.

ამის შემდეგ ადამიანი სოფელს სახეობს ასწავლოს, როგორ მოახას თავი უკუღმართ ცხოვრებას, დაუსახოს ჭეშმარიტი მიზანი. მიზანზე სოფელი, უფრო სწორედ იეროი არას ამბობს, მაგრამ თავის სოციალურ და პოლიტიკურ შეხედულებებს დაწერილობით გავცნობს. არსილი აბსოლუტური მონატიის მომხრე იყო და ადამიანებისაგან სახელმწიფოებრივი ეთიკისა და საზოგადოებრივი მორალის დაკვას მოითხოვდა. მისი აზრით ქვეყნის უშალღესი ხელსუფალი უნდა იყოს მეფე. სახელმწიფოს მართვაში მას უნდა ეხმარებოდეს თავიდანუარობა, საზოგადოებრივი მონატიის დაცვაში კი სასულიერო პირნი. მათ ქვევით უნდა იდგნან ეპარქები, კიდევ უფრო ქვევით მშრომელი ხალხი. მოკვდავთა შორის მეფე საზოგადოებრივი იერარქიის ყველაზე მაღალ საფეხურზე დგას და ამიტომ სოფელი პირველად მას მიმართავს. მეფე უნდა იყოს სამართლიანი, მშრომელი ხალხის ჭრამაგი, მოძალადეთა ამაღლავაგი, ქვრივობოლთა გამკითხავი, კარგად უნდა იცნობდეს ცხოვრებას და ადამიანებს. ხელისუფლება მეფემ არც თვითონ უნდა გამოიყენოს ძალადობისათვის და არც სხვის უნდა მისცეს ამის უფლება. მისი უპირველესი მოვალეობაა ქარის გაწყობა და სახელმწიფო საზღვრების დაცვა. მთელი მისი ცხოვრება უნდა ემორჩილებოდეს ერის ინტერესებს და დაკავშირებული უნდა

იყოს ღმერთთან. ასეთი მეფე სოფელსაც უყვარს, ხალხსაც და ღმერთსაც. მეფემ პატივით კეთილი და გონიერი მეფე ვერადგას გაწყობს, თუ მას ერთგული და შეგნებული ქვეშევრდომები არა ჰყავს. სახელმწიფოში წესრიგის დამყარება და რეგულარული არმიის შექმნა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა თავიდანუარობა დაინტერესებულთა ქვეყნის კეთილდღეობით და გაძლიერებით. ამიტომ სოფელი მეფის შემდეგ მზადრებს მიმართავს. მხედარი უნდა იყოს პატიოსანი, მამაცი, მეფისა და ხალხის ერთგული. იგი უნდა დევნიდეს ყველაფერს, რასაც სახელმწიფოსათვის ზიანი მოაქვს და ხელს უწყობდეს ისეთ წამოწყებებს, რაც ქვეყნისათვის სისარგებლოა. მხედარი სისტიკად უნდა ებრძოდეს ტყვეთა პარეის და სყიდვა-გაყიდვას (ეს საკითხი ძალზე შევადგე იღვა მაშინდელ საქართველოში და არჩილს არ შეეძლო გვერდი აეღო მისთვის). სასულიერო პირთაგან სოფელი სიწმინდეს, ღვთისმოსაობას, უანგარობას, ხალხთან სიახლოვეს და სახელმწიფოს ინტერესების დაცვას მოითხოვს. სასულიერო პირმა ქრთამითა და გვირგვინითობით კი არ უნდა მოიპოვოს თანამდებობა, არამედ საკუთარი ნიჭით და ვინაწაიღულობით. უფი და უფიერო მწყემსს მეფემ სამწყსო არ უნდა დააბაროს, თორემ ასეთი მკერხალი დამპალი ხორცის ნაცულად ჭამათულს ამოსკრის, დაავსებს ნათელს და გაამეფებს ბნელს. ეპარქიისაგან სოფელი საქმის ცოდნას, პატიოსნებას, ზომიერებას მოითხოვს. ხალხს და ქვეყნას სოფელს ისეთი ვაჭარი, რომელიც ძალიან იაფად ყიდულობს და ძალიან ძვირად ყიდის, ვინც ზომამში და წონაში ატყუებს მყიდველს. მშრომელ ხალხს სოფელი სიყვარულს, პატიოსნად შრომას, ქვეყნისადმი ერთგულებას და მოთმინებას ავალებს. ამის შემდეგ იგი მოუღ კაცობრიობას მიმართავს და მეღაწეოლოურად აცხადებს, რომ ადამიანი ბოლოზე ვერაოდეს ვერ ჩაუვდება ბუნების სიღრმეობებს, ვერ გაიგებს ამ ცხოვრების ჩარხის ტრიალს, ვერ განსაზღვრავს მოკლეების წარმოქმნის მიზეზებს, ვერ იწინასწარმეტყულებს მომავალს. ადამიანი არასოდეს არ იქნება სრულყოფილი. მისი შესაძლებლობა ვერ გასცდება გარკვეულ ზღვარს. უნაკლო და სრულყოფილი მხოლოდ ღმერთია.

„კაცო რას ზეობ, არ იცით რა არის წინამდებარე ღამე რას მაკობს, დღე რას შობს, ვინა ხართ ამის მძებარი, ეგრევე მიხედეუბა. სრულიად იქი-აქ მიმომდებარე, არავინ არ ღვთის მეტი სრული და დაუკლებარე“.

კაცის სწორედ ცხოვრების ამ შეუცნობლობას უჩივის. არსებობა მისთვის მნიშვნე ტყირთია.

მოელი მისი ძალ-ღონე უმზინოდ, უხეიროდ იხარჯება. ვერ იბოვია მან ჭეშმარიტება ამ ქვეყნად, ვერ გაუგო ღმერთს, ვერ განათავისუფლდა ეკვებისაგან. მისი სხეულის შესაძლებლობანი შეზღუდულია, მის სულს არა აქვს ფართო გასაქანი. მით უმეტეს მაშინ, როცა მან საკუთარი არსებობის მიზანი არ იცის. ეს რომ იკოდეს, მაშინ ყველაფერი გარკვეული იქნებოდა, ყველაფერს ექნებოდა აზრი და მნიშვნელობა. სხვაგვარად ცხოვრება ტანჯვა, წყალება და ამაოებაა.

„ა, ჯერო ამის სოფლისა ცრუსა და დაუღდრომლისა, წამ ერთს ერთ პირზედ არ მყოფის, მყოფის და მომავლისა, სიკეთით ჟოტას მომცემის, დამამზობელია მრავლისა, ვერ შეგვგია, სით მივა კვალი მის მომავლისა“.

არჩილ მეფეს, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო ამდენი საკაცობრიო პრობლემების დამლუვა და ცხოვრების უამრავი საღვთო საკითხების სწორად ვადაქრა, მაგრამ მან იმოთაღ ღღინსაქვე გააკეთა, რომ მათ შეეხო, ღმერთთან, ზილულ სამყაროსთან, მარადიულ ყოფასთან კამათის დროს არჩილი მეტ გაბედულებას, მეტ კრიტიკულ დამოკიდებულებას იჩენს, ვიდრე მაშინ, როცა სახელმწიფოებრივ ეთიკაზე და საზოგადოებრივ მორალზე გვესაუბრებდა. ვარე სამყაროსთან კამათის დროს იგი უყოყმანოდ იცავს ადამიანის ინტერესებს, ეგობს სოფლის სიმუხლეს და ვაღტანლობას, მაგრამ, როცა ცხოვრებისეულ საკითხებს ეხება, კერძოდ კი იმდროინდელი საქართველოს საეკლესიო მდგომარეობას, კრიტიკისა და რადიკალური მსჯელობისაგან თავს იკავებს და ადამიანთა შეგნების გამოსათხიზლებლად დარჩებუბსა და შეგონებებს მიმართავს. და ეს გასაგებიცაა, სამთავროებელ დაყოფილი საქართველო დღითიდღე უქსურდებოდა. მინაგან აშლილობას ზედ ერთვოდა ვარეშე მტრების ვანუქვევტელი თარეში. აულავამეი ძალადობა არღვევდა წესრიგსა და კანონიერებას. მხოლოდ საკუთარი ინტერესებისათვის ზრუნვა ხელს უწყობდა ბოროტმოქმედების ვაგრეცლებას. ათასგვარ სისძაგლეს ამის უკიდურესი გამოვლინება იყო ტყვეთა მოტყვევა და უცხოეთში მონად ვაყოღვა. ასე-

თი ეთაბრება საფრთხეს უქმნიდა ერის მომავალს, არჩილს, რა თქმა უნდა, შეგნებულე ჭონდა თუ რა დიდი საფრთხის წინაშე იდგა ქვეყანა და ამიტომ ყველა ფენის წარმომადგენელი-საგან თხოულობდა პასუხისმგებლობას, სახელმწიფოებრივი ეთიკისა და საზოგადოებრივი მორალის მტკიცედ დაცვას. ამ შემთხვევაში მან მეტი ანგარიში ვაუწია განსაკუთრე მყოფ სამშობლოს, ვიდრე პირად თვალსაზრისის და შემოქმედის თავიუფლებას. მან იცოდა, რომ ქვეყნის აღსადგენად და გასაძლიერებლად ერთენული შეგნების ამაღლება და ზნეობის ვამტკიცებაა საჭირო.

ნაწარმოების დასასრულს არჩილი მკითხველებს მიმართავს. ამ მიმართვიდან ვებულობთ, რომ მან ეს თხზულება მკითხველების გასართობად კი არ დასწერა, არამედ სურდა ერთგვარი ვარკვეულობა შეეტანა იმ რთულ და საჭირობოტო საკითხების ვამუქებაში, რომლებიც იმდროინდელ ქართველებს აწუხებდა. მისი მიზანი იყო ყოფიერების კრიტიკულად შეფასება და არსებობის ვამამართლებელი მიზნის პოვნა. იბოვია მან თუ არა ასეთი მიზანი, ეს სხვა საკითხია, მაგრამ თვით ამ საკითხის დასამ უკვე მეტყველება ქართული აზრის სიმწიფეზე. რა მნიშვნელობა აქვს, ვის წაუყენა არჩილმა ბრალდება—ღმერთს, ზილულ სამყაროს თუ მარადიულ ყოფას. მთავარი ისაა, რომ მან ადამიანი სამყაროს ცენტრში დააყენა, სცნო მისი პრატესტი და უკმაყოფილება, დაუპირისპირა ყოველივე იმას, რაც კაცს თრგუნავს, ამაოდ ახარჯინებს ძალ-ღონეს, არ აძლევს საკუთარი არსებობის რეალიზაციის საშუალებას.

არჩილ მეფე სოციალურ წინააღმდეგობათა ნებრილების მომხრე და კაცთმოყვარე ადამიანი იყო. მისი კაცთმოყვარეობა ვაახრებული იდეებით საზრდობობდა. საქართველოში ვამეფებულმა ძალადობამ, ადამიანთა ერთმანეთისადმი უნდობლობამ იგი საბოლოოდ დაარწმუნა, რომ აუცილებელია ქართველებს შორის სოლიდარობის ვამტკიცება, მათი შეკავშირება ერთი დიდი, საერთო იდეით, რადგან ვიწრო ინდივიდუალიზმი, ადამიანთა შეგნებაში პირადული ინტერესების ვამეფება, საფრთხეს უქმნიდა ერის არსებობას. ამიტომაც ცდილობდა არჩილი ზეგაყენა მოხელენი თანამემამულეებზე, შთანერგა მათთვის შრომის სიყვარული, მოვალეობის ვრწმობა, სამშობლოსადმი თვადლება.

ზანიგები სამხრის გეოგრაფიულ სახელებში

მესხეთ-ჭავჭავთვში სხვადასხვა დარგის ისტორიულ ძეგლთა ვასაოცარი სიმრავლეა. უძველესი ტერანები — სამთო სოფლის მეურნეობის განუმეორებელი ნაგებობანი, ლიტერატურისა თუ ზურათმოდურული ხელოვნების უბადლო ნიმუშები მიუთითებენ ამ მხარის მეწინავეობაზე, რომელსაც ხელთ ეპყრა ერთგული კულტურის სადაეები. მაღალი კულტურა იძურწებოდა ეპოქიდან ეპოქამდე, თაობიდან თაობამდე, ვითარდებოდა, წინ მიიწევდა. ეს მიწა რომ ქართველ ტომთა უძველეს საცხოვრისად მოჩანს, ზანთა ნაქალაქივი მიგვანიშნებს.

ახალციხეში ყურადღება მიიქცევა სოფლის სახელებმა. ვივარადღეთ მათი ზანური წარმომავლობის შესაძლებლობა. შენიშნული გვაქვს, რომ ქართულთან შედარებით მეგრულში ო — ბგერა ხშირად გვხვდება. შესაძლოა იმატომაც, რომ მეგრულ-ქანურ ოს ქართულში ა შეესატყვისება: ქოთომი — ქათამი; კონი — კაცი. ამ და სხვა გაეროებათა გამო, შესაძლოა გამოიყვეთოს სპეციფიკური ხასიათი, რომელიც ვარჯენულადვე საქანურს ვახდის სიტყვის ზანურ წარმომავლობას. ძვე შევიცანიო ტომონიშები: ტობა, ტოლოში, ბოვა, ქობარიში, ოჭოჭალი, ობობა.

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურა (ავადეშიკოსები — ი. ჭავჭავილი, ს. ჯანაშია, ა. შანიძე, ს. ჯიქია და სხვები) ცნობს მესხეთ-ჭავჭავთვში ზანური გეოგრაფიული სახელების არსებობას.

ავადეშიკოსი ა. შანიძე თავის ნაშრომში „ქ ბგერის წარმოშობის წყაროები ქართველურ ენებში“ არკვევს ქ ბგერის გაერცელებისა და წარ-

მომავლობის საკითხს ქართველურ ენებში — „ქ ბგერა ქართველურ ენებში ემეტესად მეორეული წარმოშობისაა და ვანვითარებულთა სხვა ბგერათა ვარდაქმნის შედეგად ვარკვეულ ფონეტიკურ პირობებში. პირველადი ქ უნდა გვექნოდეს კოლხურ ფენაში, ნაწილობრივ სვანურშიც, როცა ქართულში მის შესატყვისად ქ გვექვს“.

ავადეშიკოს ა. შანიძის აზრით, ქართველურ ხერის ერთობის ხანაში მოიპოვებოდა რთული ბგერა, რომელმაც ერთი მხრით, ქართული არ წარმოშვა, მეორე მხრით, კოლხური „ქ“. ეტორი იმოწმებს „არ ტანუქს“ და ამბობს: „ქართული უურ სიტყვის კოლხური შესატყვისისა რუქ-ი ეს უფრო შედის შემადგენელ ნაილად სამხრეთ საქართველოს ცნობილი ქალქის სახელში არ ტანუქი — რაც წარმომდგარია არტან (იშ) უფოსაგან ირტა(პანში) უფი — არ ტანუქი“. წყაროების მოხმობის კვლობაზე აეტორი ასკვნის: ვარდაქმნები დიდი ხნის წინ უნდა მოხმადარიყო: „თუ ვორჯაპალის დროსაც აღნიშნულ კიტეს არტანულ უწოდებდნენ, მაშინ გამ ოდის, რომ ქართულს ყური კანურად უფი ყოვილა უქვე V საუკუნეში (ქართველი, სადაც არტანუქი მდებარეობს, კოლხური ტომების ქვეყანა იყო)“.

ავადეშიკოსი ს. ჯიქია „გურჯისტანის ფილათის დიდ დავთარში“ ვარადღობს, რომ ცხრატა ზანური სიტყვაა — ჩხორო ქა ანუ ჩხორო ინიქ (ტბრა ქა).

გ. თოფურია თავის ნაშრომში, ერთი პიპოტეტიკური ფორმის რეალურობისათვის ზანური ენის არეალდან (სამეცხის ტომონიშიკიდან) ქართველურ ენათა შედარებითი ფრენტიკის საფუძველზე ადგენს, რომ ქობ პირი, რომელიც შედის ტომონიშებში: ქობარეთი, ქობურისი, ქობისხევი, ვერანა ქობარეთი, ქობაურა და სხვა არის ზანური. მეგ-

! საქართველოს სსრ მეცნიერებათა ავადეშიკოსის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, ტ. 11, 1960 წ.

რულ-ქუბურ და ქართულ-წახლ ძირების კანონ-
ზომიერი შესატყვისი. ამ მხარის (სამცხის) მკე-
როს და მკეროს ტომონიმიის შესწავლა პეტრ ისეთ
ტომონის წარმოაჩენს, რომელთა ახსნაც მხო-
ლოდ ზანური ენის ნიადგზე ხერხდება, რამდ.
მკე: ოხ ოხ მკ, ტოხ ოხ, ტოლო მკი, ჟინ-
ჯიგორა, ხონა: ყოჩანეთი, მახ-
ნათი, ძველი დაღვი, დაღვი მუკა
და სხვ."

როგორც ვხედავთ, ისტორიულ სამცხეში ზა-
ნური ტომონიმების შესახებ მეცნიერული ვა-
რადუა არსებობს. მაგრამ ვერც მასშტაბით.
ჩვენ კი გვეოხნია, რომ ზანურ ტომონიმებს თუნ-
დაც მხოლოდ დღევანდელ შესხეთ-ჭაჭახეთში
გაერთელების ვაცლებით ფართო არეალი აქვს,
ვიდრე იგი სამეცნიერო ლიტერატურაშია წარ-
მოდგენილად.

კვანძის გახსნას შევედგებით ლიტერატურაში
არაერთხელ დამოწმებულ ლექსით:

„ღენიო ბოგასა, ბერი — კლდეს,
თევის მე მოხოვეთ ტოხ ოხ ოხ,
წითელი ვაშლი თუ ვნებათ,
ვლმა-გამოღმა წყო რ მას აა.“
(ლაშაზი ქალის მძებნელი
წიგა ახ დილა — ბოგასა) 1

აქვე დაესახელებთ ნასოფლარებს — ხე-
ლიშასა და კიხორაშის, რომლებიც
ფოლკლორშივე მოიხსენიებიან.

ხანჯამული სიტყვები საყურადღებო გეოგრა-
ფიულ სახელებს წარმოადგენენ.

საოგროც ცნობილია, ტომონიმები მიუთითებენ
კეთილმოცუბაზე: 1. გარგოლიში (ხუფლიდი), უფ-
ლისციხე, თბილისი; 2. ორიენტორზე, რამე სო-
ნიშნოზე; ხილისათვი, გორა (ორიენტორად გო-
რას მინიშნებელი), 3. თვისება — ხასიათზე. ტა-
ხახველა (ხველი, შშალი ტბა), თეთრახვეა.

გეოგრაფიული სახელების წარმოქმნას სხვა
ფაქტორებიც უდევს საფუძვლად, მაგრამ ჩვენი
ყურადღების საგანს მისი კლასიფიკაცია როდი
შეადგენს. გვსურს აღვნიშნათ, რომ ორიენტი-
რის მიხედვით განსაზღვრული სამცხის ზანური
ტომონიმები განსაყარ სიხუტატს ავლენენ. მათი
ლექსაქერი მნიშვნელობა უადრესად რეა-
ლურია:

ახალციხის ქვაბულის ფერდობები დადარუ-
ლია მრავალრიცხოვანი მოკლე მდინარეებით
(ოტეხე, ფოცხოვი, ვრაველი და სხვა); ხევი ხეც
ეშპას, მთა — მთას. სამხრეთ მთიანეთი მეტად
რელიეფური და ამიტომ — ერთფეროვანი.
გეოგრაფიული სახელი განსაყურებულ და-
ხუსტებას მოითხოვს, სიხუსტე ყველგან არის

1 ს. მკვალათია, „მესხეთ-ჭაჭახეთი“, 1938 წ.
ბოლო ორი ტაევი ჩაიწერათ ნიკოლოზ სუდა-
ძისგან.

საქირო, მაგრამ ამ შემთხვევაში მის ზედწიგე-
ნითობას ვესჯამთ ხაზს.

ადგილმდებარეობის გულდასმყოფლად შეიკე-
რებამ ერთხელ კიდევ დავაჩვენებთ ლექსებზე
რო დასკვნების უტყუარობაში.

ტოხა — ნასოფლარი ტოხა ახალციხიდან აღ-
მოსავლეთით მდებარეობს. იგი მთიებით შემო-
ზღუდული მცირე ქვაბულია — ტოხა. აღმოსავ-
ლეთით თრიალეთის ქედის გადაღმა სოფელი
რუსთავია, ჩრდილო-აღმოსავლეთით — დიდი ნა-
სოფლარი ორჯოლა, ჩრდილო-დასავლეთით —
სოფელი მინაძე, სამხრეთის მთების გადაღმა —
მდინარე მტკვრის ხეობა.

მთათა ირგვლივ რკალს დასავლეთით ტომის
ხევი აბლევებს, ხოლო სამხრეთ-აღმოსავლეთით —
ლექთის ღეღე. ხეგები რომ არა, ტაფობი ტბის
ფსკერი იქნებოდა, აღბათ.

ღელეები თითქმის შშრალია, მაგრამ ოდესღაც
რომ წყალუხენი ყოფილან, ამის დამამტკიცებე-
ლი საბუთება გვაქვს:

1. კოლცლორი — „თევი მე მოხოვეთ, ტო-
ხასა“ ...
2. ტომის მდინარის კალაბოტი ღრმა ყოფილა,
კლდოვან ნაპირზე წყლის დონის ნაკვალევი
კარგა მადლა ჩანს, წყლისგან გამოლოცილა-ვაშო-
მულია იგი და ჟერ კიდევ სინტაის მომწვანო
ფერი დასკრავს.

3. ტომის ყოფილა მკეოღრი, წყობის კო-
მეტრნიობს თაემქდომარე რეებს სუდაძე ადის-
ტურებს, რომ ტომის ღელეში ფეშალში გან-
მარბებული თევი ეპოვიათ (1944 წელს სარ-
წყაი წყლის უქონლობის გამო სოფელ ტომის
მოსახლეობა წყობას გადასახლებულა, ახლო-
ზე კომლექტრნიობის ფერმა დაჩინილი).

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ლექთის
ღეღე, თავისი დიდი ღრმულით, რომელიც ხატ-
ბეგრის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ამ მიჯაძში
წყრილი, მღაშე წყაროები მოწინაყარებენ (სა-
მელი წყარო — კერძოდლა ტომის ხევიც, მარ-
ცხეცა მხარეს). აქვე მოიპოვება მარილი, რი-
მგლსაც კომლექტრნიობას საქონლისთვის ეზი-
დებიან. სავარაუდოა, რომ ტომის წყალუ გაა-
რულა ამ დამშრალა და მარილის ღეღე დაუტო-
ვებია — იქნებ ლექთის ღელეც ამის გამო ეწო-
დება.

მთები ტყით უნდა ყოფილიყო დაფარული.
ხალხის ნათქვამი გადმოგვცა რეებს სუდაძე:
თურქებს შემოსევის დროს ცეცხლი წაუციდ-
ბით და ცხრა დღე-ღამე იწიდა აქაურნათო.
ჩრდილოეთით, წიწნარი რომ მდებარა, ნაკვა-
ლევი დღესაც შეიმჩნევა. მთაში პოულობენ
სამეის გამთაჟონით ჩაუბრულ, ჩარკინებულ
ნახანძარლ ძირებს.

სამხრეთს შერჩენია ფიჭვის კორამები. ამ
ადგილებს სოფელში ბეზნაძეებისა და ვასაქ-
ველიძეების ტყეს უწოდებენ (მათ სუდაქ-
ეზე ადრე უცხოვრებია ტბაში, შემდეგ აქა-

ურბა: მიუტოვებით). ტვე მოსპო, ბუნებრივია, წყალი დაშრებოდა. ტობის მდინარის კლამოტი სოფლის შარად ქცეულა — აქედან შთავარ გზატყვილამდე ხუთოდ კილომეტრი იქნება. წყალუბობის დროს კი ჩრდილოეთის მთებზე, სოფელ მინაძებზე გავლით, მიემართებოდა ტობის შარავა. მაშინდელი გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით, როცა ტობაში მისასვლელი ერთადერთი გზა მინაძებზე გადადიოდა, სოფელ მინაძის გადმოსახლებიდან გარემო მართლაც ტობად — ღრმად წარმოღებოდა.

ტობა რომ მიუვლი და უგზო ადგილი იყო, უმობრეთელ ახრელ მიხეილის ძე ქაჩაბიძის ნაამბობიდან ირყევა — რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე პირველის დროს ტობა მდინარე წლის განმავლობაში აღრიცხულიც არ ქქონია და შემობვევით აღმოუჩნიათ.

სოფლის სახელის ეტიმოლოგიას ადგილობრივნი წყალში ტობავს უკავშირებენ. „ტობა — ტობადან შეერქვა“ — გვითხრა 77 წლის მოხრობა ნიკოლოზ სუდაძემ, ხოლო ახრელ ქაჩაბიძე სიტყვის წარმოქმნას ღრობას უკავშირებს (მისი განმარტებით ღრობა — ღრობას ნიშნავს).

თანამედროვეთაგან სხვაგვარი ახსნა არც არის მოსალოდნელი. თიქქმის უველმ იცის, რომ წინაპრები ჩამოსახლებულნი ჰყოლიათ. სუდაძებზე ადრე სულაძებზე უფროდ. ნოლოზ და სალომე ზედგენიძებმა თვისტობით აპირიდელი სამუფოსოს ზუსტი მისამართიც გვითხრეს: გორის რაიონი, სოფელი ხიდელთაბა.

ტობა უქველესი ფორმაა — ზანური ლექსიკის ეუთენილება, მეგრულად ტობა-ტობა — ღრმასაც ნიშნავს და ტბასაც. მეცნიერებამიც დადგენილია, მეგრულ ტობა ქართული ტბის კანონზომიერ შესატყვისა რომ წარმოადგენს (ნ. შარი «Грамматика Чанского языка (Лазского)» აკადემიკოსები — ა. ზანიძე — «К этимологии названия Топата»: ა. ჩიქობავა — „ქანური-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“; ს. ქანაშია, „თუბალთაბად ტბაბრენი-ობერი“).

ამგვარად, ფოლკლორ, გეოგრაფიული გარემო და ლინგვისტური კანონზომიერება ვეარჩვენებენ, რომ ახალციხის ტობა უძველესი ტობონიში და ამ მხარეში ზანური ფენის დამადასტურებელ სახელად მიგვანია.

ხელიშა — მტკვრის ხეობაში, მარჯვენა სანაპიროზე, ასპინძის აღმოსავლეთით, გზატყვილის პირზე დგას ეკლესია — ძველი ნოსოფლარის ნაშთი. ეკლესიის ჩრდილოეთით ფერდობი აღმართულია. მთავა დასავლეთითაც, ასო-რასი ნაბიჯის მანძილზე აღმოსავლეთით — ხეილიშას ხევიც, სამხრეთით კი, გზატყვილის ქვემოთ — მდინარე მტკვარი, რომელსაც ერთვის ხეილიშას წყალი.

ფერდობთან სამიოდ ახალი სახლი მართავს — ვინ იცის, მეტამდნედ უბრუნდება სიყოცხელ სოფელს კომლზრავალი ვერ იქნებოდა ხეილიშა — ეკლესიასთან პატარა მარჯვენა-ლია, მთავარიარობა ვსაქმის არ იძლევის. ეკლესიის მახლობლად სასმელი წყალი უნდა ქქონიდა სოფელს, შემდგომ დაკარგულა, დღეს ხევის წყაროთი სარგებლობენ.

ეკლესიის დასავლეთით მიხეილ ბერიძის სახლი დგას. მისმა მეუღლეც სალომე ზედგენიძემ არ იცის, რატომ ქქეია სოფელსა და ხევის ხეილიშა, წყალს ახლა ტამალასაც ეძახიან, რადგან ზემოთყენ იგი სოფელ ტამალასაც ხამოუვლის.

ხეილიშას საშვი ადიდება სიკონია, გზას წაღუავს და კეტავს ხოლმე: 1958 წლის წყალდიდობისას ხეილიშა ხიდქვეშ ვერ გატეულა და დაგვებულა. ტრანსპორტი სამ დღეს არ მოძრაობდა გზის ჩაყეტვის გამო — სწორედ ეს ლექსიკური მნიშვნელობა აქვს ხეილიშასაც. ო ხეილიშო მეგრულად აღმწყვდეველას ქქეია, ხეილიშა — დამწყვდევის, გზის გადაკეტვის.

ტობონიში იმ მხრივაც არის საუფრადებო, რომ ზუსტად ამავე სახელს წალენჯიხის რაიონის სოფელ უახუნათან ეხედებოთ. იქ ლელესიც და ადგილსაც ო ხეილიშო — სამწყვდეველა ქქეია.

ჩვენი აზრით, მეტად საუფლისხმოა ის ვარემოება, რომ სამცხის ტობონიშების შესატყვისი ტბის გვებება სამეგრელოშიც. მაგალითად, ს. ქაჩაბის „გურჯისტანის“ ვილაჟიის დიდ დეოთარში“ დამოწმებული აქვს სოფელი ოლოზი, რომელიც საქართველოს ისტორიულ რუქაზეც არის აღნიშნული და მდებარეობს ურჯიქის სამხრეთ-დასავლეთით, ოლითიდან 51, ხოლო არტაანიდან — 75 ვერსის მანძილზე. ოლოზს მდინარის სახელად ეხედებით წალენჯიხის რაიონში. ახალციხის ჩამოვლის მდინარე ფოცხოვი, ცხაკაის რაიონში კი მდებარეობს სოფელი ფოცხო. ხეილიშაც ხომ ისეთ სახელთა რიგშია მოხვედრილი, რომელსაც პირადელი სამეგრელოში მიუჭებნება.

სოფელი ხეილიშა ნიშანდობლივად იმ წერტილში მდებარეობს, სადაც ხევი სამწყვდეველას ქქნის, გზას კეტავს. ამდენად, სამცხის ამ ტობონიშის ახსნაც მხოლოდ ზანურით ხერხდება.

წყობა — საყურადღებო გეოგრაფიულ სახელად მიგვანია წყობა — იგი კომპოზიტია წყობა-ანუ წყობა-მ(გ)ა. სამეგრელოს ტობონიშებში ეხედებით მსგავს კომპოზიტებს: ღაღა-მ(გ)ა; ბანა-მ(გ)ა-მ(გ)ა (გვეგუტობის რაიონი).

წყობა-მ(გ)ა ნიშნავს შესარწყმელის ანუ შესარტვის ნაპირს. წყობა — შერწყმა, შერტევა, ბავა — ნაპირი (სამცხეში არსებობს ქართული ზურთისი, წყობა ზანურია და მართ

ხერთვისს კი არ ნიშნავს, არამედ ხერთვისის ნაპირს. როდესაც ზანური სახელების შინაარსობრივ სწავსტესა და რეალობაზე ვლამარაკობდით, წყობრივ გვერდზე მხედველობაში.

დათვალერებამ გვევლიცა, ისე ზუსტად შეესაბამებოდა სახელი ადგილს.

წყობრძის სამხრეთით მდინარე ურაველი ესაზღვრება, სოფელი იწყება სწორედ იქ, სადაც სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან მომდინარე ხეთოთურაველს ერთვის, დასავლეთით არის მეორე შესართავი. როგორც მოგვხსენებთ, სოფელს ხევი ჰყოფს ორ ნაწილად, ჩრდილოეთიდან მოემართება წყობრძის წყალი („წითელი ეაშვი თუ გნებავთ, ვაღმა-ვაღიშმა წყობრძისა“). ამგვარად, წყობრძის ხევიც ურაველს ერთვის.

მდინარე ხეთოს, ურავლისა და წყობრძის ხევის შესართავთა ფერდობიან ნაპირს შეჰყვება სოფელი წყობრძა — შესართავთა ნაპირი. ზანური სახელი რეალურად ასახავს გარემოს.

ახლა განვახილავთ ტოპონიმებს, რომლებიც ადგილზე არ შეგვიმორწყებია, მაგრამ ფორმითაც და შინაარსითაც ყურადღებას იმსახურებენ.

ქვემოთ ჩამოთვლილი გეოგრაფიული სახელები ძირითადად ამოკრებული გვაქვს სამცხის ტოპონიმოგრაფიის ნ. სხარულიძისა და ი. მისურაძის ნაშრომებიდან.

ზანურში ნათესაობითი ფორმის აწარმოებს ქართული — ის სუფიქსის კანონზომიერი შესატყვისი — იმ ბოლოსართი. ი. ყიფშიძე შეგრძელი ენის გრამატიკაში წერს: «*Полная форма р. падежа использована в качестве названий местности и рек... например.* წულში (гора) ჩხოუში (река) ჭკადუაში (село), ქუთუში (город Кутанси и т. д.). ასეთი ფორმით არაერთი გეოგრაფიული სახელი გვხვდება სამცხეში: ქიხორ-ის-ი

(ხელირის პარალელურად მდებარე ხევი და ნასოფლარი) ლიტერატურაში ჩიხორშიად არის აღრიცხული, მოსახლეობაც ასე ეძახის, თურქულს ვაგლენა არისო. შ. წიქვაძემ გვითხრა: „ჩიხორში ეძახიან, მაგრამ სოფელს ნამდვილად ქიხორში ერქვა“. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ არსებობს მეგრული გვარი ჩიხორია. ტოლოში (სოფელი ასანძვანში), არეში (ნასოფლარი თმოგვის სამხრეთ-დასავლეთით), ვარმაში (მინდორი ზველთან), დადეში (ნასოფლარი ასპინძასთან). მსგავსი წარმოება სამეგრელოშიც, მაგალითად: გრიგოლ-ის-ი (ხევიად). მეგრული გეოგრაფიული სახელი ისევეა წარმოება, როგორც ქართული ბოლნის-ი, შინდ-ის-ი, თბილ-ის-ი. ზემოთ ჩამოთვლილი — იმ ბოლოსართიანი სახელები წარმოების მხრივ მივაჩინია საყურადღებოდ.

ოქობრალიც, პირველ რიგში, წარმოების მხრივ იმსახურებს ყურადღებას. ი, ოეზანურში დანიშნულების სახელთა წარმოებულა აფიქსებია: ო-ხაჩვალ-ი (სათონი); ო-ბარალი-

(დასაბარო), ო-ხელიარი-ი (სამწყვედვი); ო-ხოკოლე (სახოკოლი), ო-ქარაი-ე (საქარაიო). ხოკოლეა, ჭარაია — გვარებიც; ო-ხაჩვალ-ი (სოლოკელი, საყდარი), ო-ქოთომ-ე (ქოთომი).

ო-ქობრალი, ე. ი. სა-ქობრალი-ი წარჩე-ილ ფუძეში ხომ არა გვაქვს გვიარ ვარჯოლი-თან საქმე? ვარჯოლია — ვორჯოლიანი, ჩოგორც გვარი, დამოწმებული აქვს ავადმიკოს ს. ჭანაშია. თავის „თებალ-თბალ, ტბარენი-იბერი“ აქაც ხომ არ იყო ო-ქობრალი-ე, ანუ სოფელი, სადაც ეს გვარი სახლობდა? საგულისხმოა იმ მხრივაც, რომ იხსენიება უძველეს სოფლად, რომელსაც შინაინობის გამო ადგილი უცვლია, ვაღასახლებულა ეალეს.

ოე მაწარმოებლები ექნებოდათ ოზანის (ნასოფლარი ანდრასწინათთან) და ოდუნდას (ნასოფლარი სიათბათთან). იქნებ, ოდუნდა თავს (სათაონსო)! ხოლო ოზანა-ოხვამეს (სალოკეს) უკავშირდებოდას (ოხვამე მეგრულში ხუმა-ხმადან ხომ არ წარმოლეა და ნიშნავს ხშირად ლოკუს ადგილს?).

ზანავს (სოფლებს ადგიენისა და ბორჯომის რაიონებში) ქართული — ავ სუფიქსი აწარმოებს, თელ-ავ-ისა და მან-ავ-ის მსგავსად, მაგრამ ლიტერატურაში მეგრულად აღინიშნა (ს. ჭანაშია — თებალ-თბალ, ტბარენი-იბერი), რომ ზან ტერმინთან არის დაკავშირებული (ზანა — ცხავია, საზანო — თერჯოლა; ზანათი-აბაშა და სხვა).

წითორა (ნასოფლარი ურავლის ხეობაში) დღევანდელი წითურის ადრინდელ ფორმად გვჩვენება: მათ შორის ისეთივე მიმართება შეიძლება იყოს, როგორც კობურსა და ჭუბურს შორის. წითორი მეგრულად წითელს ნიშნავს. (ხის ჭინი), წი ფორა, ალბათ, წიფლანის გულისხმობს, წითელი იმ ადგილებში დღესაც ხარობს.

ნაბონა (ტყე წყურთის ნასოფლო საბჭოში) სარტად ჰვავს მეგრულ სიტყვას — ნაბანს — ბონეა — ქართულად დაბანის ნიშნავს.

(კონიო (ახალქალაქის რაიონი), კონიანეთი (ტყე წამოგრებით), კონი — კაცი.

ყურადღებას იქცევს ძველი ნასოფლარის ორფლოს სახელიც. ფლო მეგრულად ჩლიქს ჰქვია. ჩლიქის მნიშვნელობით მეგრულში გვხვდება ჩიქლიც. ფლოს შესატყვისად კი ქართულში ფლოქვი გვაქვს. ზანურში სრულ-

1 ს. შავალათია (ნაშრომში „სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია“ 1941 წ. გვ. 323) ამბობს: „აღამიანის ქანწრთელობასთან დაკავშირებული იყო „ოდუნდა სამგაიო“ (სამიქელ-გაბრიო), რომელსაც ოჯახის უფროსი თავის სსსობრელოდ იხილდა... ოჯახის უფროსი მამაკაცი თავისი უფროსი ვაჟის თანხლებით ხონის „ოდუნდას სამგაიოს თავგანთავ“ (ჭურთან) მიიტანდა“... და ლოცულობდა თავის საჯანსალოდ.

ბმოვინანი, შეუქმნავე ვარიანტებია, ქართულში უფრო რეღუქიულ ფორმებს ეხვდებით, ზანურის ერთერთი ნიშანდობლივობა ესეცაა და ამიტომ მიგვაჩნია ფოლო საყურადღებოდ: ფოლო მეგრულში კვალის მნიშვნელობითაც იხმარება: „ფოლო დინაფილი“ (წყევლა — კვალწაყმედილს ნიშნავს). მივდივართ დასკვნამდე — ორფოლა — ორფლოქვას ან ორკვალას უნდა ნიშნავდეს. სოფლის სახელის გეოპოლოგიასთან დაკავშირებით (დაახლოებით ამის მსგავსი განმარტება მოგვცა რ. სუღაძემაც).

დასასრულ უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამცხეში ზანური გეოგრაფიული სახელები კანტიკენტად კი არ გვხვდება, არამედ საქაოლ ხშირად, ოლონდაც მათ მიგნება და ახსნა უნდა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩამოთვლილ სახელებსა უმრავლესობას ძველი ფორმა შეტყენია.

ჩვენი აზრით, სამცხეში მიკვლეულ ზანურ სახელებში, ეთნონიმიკა შემონახული ზანების შემდგომ ისევე თვისტომი ქართულები დასახლებულან, რომელთა შეტყენებებს სიტულებით არ ეუტყობა და მშვენიერად შეიგება დახვედრილი ტომონიმები, ამიტომ სიტყვები გუქვავებულან და ასევე უცვლელად მოაღწევიათ ჩვენამდე.

სამცხეში ლიტერატურისა და ისტორიულ წყაროთა ზოგიერთი ცნობა იმ თვალსაზრისით ჩანს საყურადღებო, რომ შეიძლება შესხეთის ზანური ფენის ასახსნელად გამოდგას.

პირველ რიგში მივითითებთ სოფელ უდგეში ნაპოვნ არქეოლოგიურ მასალებზე, რომლებიც ძირითადად კოლხური ელტერის საგანბურს მიეკუთვნება; ბრინჯაოს ცულების თუ სხვა კოლხური მასალების არსებობა სამცხეში იქნებ არ მიეწეროს შემთხვევითობას.

ასევე საინტერესოდ მიგვაჩნია ჰეკატე მილეტელის ცნობა შესხების კოლხური წარმომავლობის შესახებ. ავტორი ბერძენ მკითხველს ხაზვასით ვაწუშარტავს, რომ „მოსხები კოლხური ტომს წარმოადგენენ და მატეენების მეზობლად ცხოვრობენ“ („დედამიწის აღწერა“, ფრანგ. 188).

იქნებ ეს ცნობა კომენტარს არ საჭიროებდეს და აზრს უშეალოდ ვადმოსცემდეს?

ჰეკატე მილეტელი ხომ VI საუკუნის (ძ. წ.) ელნიური აღმოსავლეთის თვალსაზრის პოლიტიკური მოღვაწეა, რომელიც კარგად იცნობს თავის თანამედროვე საბერძნეთის მფლობელობაში შემავალ ქვეყნებს, აგრეთვე, კოლხეთსაც, მოხვლია ისინი, ბევრი რამ თვალით უნახავს, ამიტომ სარწმუნო ავტორიდაც ითვლება.

ნიშანდობლივად მიგვაჩნია ის ფაქტიც, რომ შესხეთის, კერძოდ ქვაბლიანის რელიეფები სან? ტიანდ იყოფა: დარბაზულს, ტაღურს, მენაშე ე. წ. „ლაზური“ (გ. ჩიტია, „გლეხის სახლი ქვაბლიანში“, საქართველოს საისტორიო-ეთნოგრაფიულ საზოგადოების ორგანო — მიმოხილველი“, 1926 წ. გვ. 139-140-152). ოდა და ლაზური სახლები ქართლში აგრერივად რად უნდა უყოფილიყო გავრცელებული? ის გარემოება, რომ შესხეთში რთული კომპლექსებიც არის დამოწმებული — დარბაზთან ოდისა და ლაზური სახლის ელემენტების შეტყემა, იმას ხომ არ გვაუწყებს, რომ დარბაზი ახლა შემოდის ყოფაში და მის გვერდით მშენებლობის ძველ ტრადიციებსაც არ დაუკარგავთ უფლებები?

მოგაწყვდიეთ ერთ ცნობასაც: ს. მაკალათია ეთნოგრაფიული ზასიათის ნაშრომში — „შესხეთ-ქავახეთი“ 114-ე გვერდზე ავტორს საინტერესო ფაქტს — შერყახეთში (ახალქალაქთან), სოფლის შესასვლელში მდგარა ქვის ორი სვეტი — ძიქვასა და ლალიას სახელწოდებით ერთს სვეტთაგანი, ლალია წაქეული დახვედრია ავტორის. სვეტებს შუა ადგილს ფალოსისა და კტეისის ძალზე პრიმიტიული გრაფიული გამოსახულება ჰქონიათ. ქვის სვეტებს საღმრთოს სწირავენენ (შავი მტრედი, ქათამი, ცხვარი და ა. შ.) უშვილიანი — ქალებიც და მამაკაცებიც. აქვე ლოცულობდენ რთევამშრალი ქალებიც.

ავტორის აზრით, ქვის სვეტები წარმართობისდროინდელ ფალოსისა და კტეისის კერპებს უნდა წარმოადგენდენ. ფალოსის ელტის ყველაზე აშკარა საბუთები სვანეთშია მიკვლეული (იე. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 1 და ე. ბარდაველაძე, „Древние религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен“). ს. მაკალათიას ნაშრომში მრავალმხრივ არის მნიშვნელოვანი, იგი ამდღარებს ცოდნას ქრისტიანობამდე ქართულ რელიგიასზეც.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია კერპის სახელწოდებამ — ძიქვა, ავტორი ვანიხილავს მის ეტიმოლოგიას და „ძიქვადან“ წარმოქმნილად წარმოგვიდგენს. ხომ არ შეიძლება ამ სიტყვის ეტიმოლოგია ზანურ ძიქვას (შარვალი — მეგრულად) დაეკავშიროთ?

ყველა ზემოთ დამოწმებული ისტორიული საბუთი, ეფემრობთ, ფონს უჭმნის შესხეთ-ქავახეთის ტომონიმიკაში ზანური ფენის არსებობას, მიუთითებენ მის რეალურობასა და უძველესობაზე.

იხილეთ ჩანაწერი

პალერიან გავრინდაუპილი

ყოველი ადამიანი, იქნება ის პოეტი, მუსიკოსი, მოქანდაკე თუ საზოგადო მოღვაწე, ფასდება იმის მიხედვით, თუ რა შედეგია იმ ქვეყანას, იმ მიწას, სადაც უცხოვრობს. მაგრამ ყველას წილხვედრი როლია ისეთი აფორიაქებული, საინტერესო, შემოქმედებითი აფეთქებებით სავსე წლები, როგორც ვ. გაფრინდაშვილის შემთხვევა. ყალიბდებოდა დიდი ქვეყანა, უალიბდებოდა დიდი ხელოვნება, ადამიანის სული ეძიებდა ახალ სივრცეებს და ამ დროს შექმნილი ყოველი სტიქიონი დღეს განსაკუთრებით საინტერესო და ფასეულია.

„ისეთი ღმერთი დავეწრო მინდა,
რომ არ დამჭირდეს კიდევ ცხოვრება,
და მჭერა, ჩემი სამღერა წმინდა
სამშობლო მხარეს ემასსოვრება“.

ეს ლექსი 1926 წ. დიწერა. იგი თითქმის 30 წლითაა დაშორებული იმ პირველი სტრაქონებიდან, რომლებითაც ვ. გაფრინდაშვილი სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა. ამ ათ წელიწადში პოეტმა ბევრი ფერისცვალება განიცადა, იგი ხომ იმ შემოქმედთა რიცხვს ვაძოვნოდა, რომელთა შანთბული სული ვერ ეტეოდა განსაზღვრულ ჩარჩოებში, მიიწვდა პოეზიის სხვა განუვადლო შეფერვლებსავე და ამ გზაზე ხშირად განიცდიდა ტანჯვასა და ვარდამოსნას, დაცემასა და აღმავლობას, სხვადასხვა ეპოქის პრეტა: ბედს, სხვადასხვა ტემპერამენტისა და დამაბოზის შემოქმედთა ბედს ყოველთვის ჰყავს ერთი საერთო მთაყუელი, ეს არის დრო. წლების მიღმა უფრო იოლია ცივი თვლით შეფასება იმ ოცნებებისა და განცდებისა, რომელთა შეფასებაში სწორედ თანამედ-

როვეებს არ შეუძლიათ იყენენ ველჯობლივ, აუღელვებელი და მიუყვარობებელი.

ვალერიან გაფრინდაშვილის პირველი ქართული ლექსები 1915-16 წლებით თარიღდება. ეს არის საოცარი წლები, როცა, პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, მსოფლიოს შეატორტმანებს მღვრიე ტალღა ადამიანური ვნებებისა. ბევრმა რაიმე ცხოვრებისეულ სინამდვილეში შეაქვეა ადამიანი, შეაშინა, ხვალისდელი დღის რწმენა დაუქარგა და ცხოვრების ამოებზე ჩააფიქრა.

რადგან ბურჟუაზია ვერ ახერხებს მოახლოებული რევოლუციის შეჩერებას, იგი იწყებს სინამდვილის უარყოფას, მისგან გაქცევას, ქვეყნიერების წარმავლობის ქადაგებას. ასეთ გარემოში, ასეთ წლებში, რასაცირველია, ბევრი რამ გადაფისდა ხელოვნებაში. იწყება ძიება ახალი გზებისა, მისწრაფება განუცდელი-სავე, ახლებურად წარმოსახვა განცდებისა. ქართულ ლექსშიაც იგრანობა სხვა უცხო სურნელება. ქართული ლექსი თითქმის სწყდება ტრადიციულ ფესვებს, იტვირთება ფერებით, საღებავებით, მანამდის განუცდელი, აუღელველი ზმანებებით, მანამდის თაქმას ვაუ-აზრებელი ცნებები იკავებენ ლექსის სტრუქტურებს, ლექსის ფორმალური მხარე ვადავ-ეურადლებს ცენტრში. ეს ის დროა, როცა პოდლერის „ბორტების ყვავილები“ და არტურ რემპოს „მთავალი ზომლილი, უკვე ვარჯა მოგვიანებით, ჩვენშიც იქცევა პოეზიის საოცნებო ეტალონად, ხოლო ფერი და სტერა — მშვენიერების უმაღლეს საზოგადო და ეს ზოგჯერ კანალია აზრის, ცოცხალი სიტყვის საზიანოდ ხდება.

შეუკავებელი, გაშინდაგურებული აღსარება პოდლერისაა, დამის სიზმარული ჩვენებებით სავსე მარინი, რომელთაც აღაქამდა უღერ-

სადა დასაბუთო პოეტის ნერვები, მისი ლექსების უცნაური არქიტექტონიკა, დაბოლოს მარტოობა, მარტოობა, რაც ესოდენ მამართად აგრძნობდა ზოდერის ლექსის თითქმის ყოველ სტრიქონში, იყო საჩუქრად იმდროინდელი ბურჟუაზიული კულტურისა. ბოდლერის ბედი და პიროვნება, მისი ლექსების არტიზანიზმი წლების მანძილზე დიდ გავლენას ახდენდა მთელი ფრანგული პოეზიის განვითარებაზე, განსაკუთრებით „დაწყვეტილი“ პოეტთა თაობაზე (სენო ლეფორტი, ტრისტან კორბიერი, ლოტრეამონი, ნაწილობრივ სტეფანე მალარმე და აბტურ რემბო — რომელზედაც ვ. პიულომ თქვა: „ეს არის შექსპირი — ბავშვი“). მათი მნიშვნელოვანი სამყარო სულ უფრო პირქვეში და მრესავარია.

ქართულმა სიმბოლიზმმა გაცილებით უფრო გვიან, სწორედ მეამბოხე სული და მამოხმობა (თუ შეიძლება ასე ითქვას) წამოიღო ფრანგული სიმბოლიზმისაგან. ვ. გაფრინდაშვილი თავის ლექსში „კომუნარებმა“ პირდაპირ ასახელებს აბტურ რემბოს, როგორც თანამებრძოლს ფრანგი რევოლუციონერებისა, როგორც მეოცნებესა და კომუნარს:

„ეს თქვენთან არის — კატასტროფის ხარბა მგოსანი,
ვით აბტურ რემბო, გაგვიტეხულ ბრძოლას უნართო;
მთვრალი ხომალდის კაპიტანი და გვაროსანი,
მოს სივრცეებზე მეოცნებე და კომუნარი“.

ბუნება ახალი ფორმისა, ღიბა ახალი სიტყვისა, ახალი ფერისა, დაგმობა ძველი, გაკეთილი ვიზისა, იყო მიზანი და სურვილი ქართული სიმბოლიზმებისა.

„სელოკენება არის ის, რასაც სხვა სფეროებში ექვემდებარება ზემოთაგონებას; სელოკენური ნაწარმოები არის მოჭრული კარები მარადისობისა... ჩვენ ვცხოვრობთ გარშემორტყმულნი საწვდამო, მარადამული ტყეებით. ვიცი და მამსადავმე, მეცნიერებაც უძღვრია ფარდა ახალის ამ ტყეებში... მაგრამ ჩვენ უმეფლოდ არ ვართ ჩაყვითლი ამ „ციხეფარსა მარადისებულში“. იქიდან არის გასასვლელი, სარკმელები თავისუფლებისაგან. ეს საჩუქრები ისი მამონტებში ექატანისა, ზეგრანობიერი ინტუიციის, რომელიც იძლევა სამყაროს მოვლენებში ღრმად ჩაწვდომის საშუალებას“¹. წერდა რუსული სიმბოლიზმის უდაღესი წარმომადგენელი ვალერი ბრიტსოვი.

ასეთვე აზრისანი იყვნენ ქართველი სიმბოლისტებიც. „მოკლენების მიღმა საგნები იხ“

მოკლებიან უცხოში. სოფელს დიდი ხანია გაუნდა ორეული და მოჩვენებებით დასაბლდა ქვეყანა... ორი თვალა ადამიანისა დასველდა: პოეზია და რელიგია ახედებინა გულში და მათთვის საჭიროა შეიქმნას ათვისების და გამოთქმის ახალი ფორმები... პოეზია გვაგონობინებს მთელს პირობათობას ქვეყნისა და გვებადება სურვილი, რომ ეს მამიწი ნიღბი გადაუხადოთ მის უთქმელ ქვედაპირს... პოეტს მინიჭებული აქვს იგრძნოს მოკლენების გადაღმა მარადელი უკვდავებისა...“².

„ციხეფარი ყანწების“ გამოჩენა საეხებით ცინიზმობიერი იყო ამ დროში. ეს ერთგვარი ხარკის მოხდაც იყო ეპოქის წინაშე და ემიგრანობა, უოველ შემთხვევაში, ქართული სიმბოლიზმი დიდად დადასტურებულა არა მარტო ფრანგი, არამედ რუსი სიმბოლისტებისგანაც. „ყანწების მისისა“ აყო და რჩება გამართობ ქართული პოეზია მსოფლიო რადიუსით“.

„პოეტის საბელი ანათებს ღირიყვას, როგორც მეტეორს... ყანწელები ხშირად ასხენებენ ლექსებში ფრანგი პოეტების სახელებს, რადგანაც ქმნიან ახალ მითოლოგიას.“

ამ ახალი მითოლოგიის მასყარადში „ყანწელებს“ დიდი გაბედულობით შეჰყავთ ერთმანეთი (მათი იაშვილის ლექსი — ალი არსენიშვილი). შეიძლება ეს პირველი მგაღლით იყოს მსოფლიო პოეზიაში, როდესაც პოეტებმა მოინდომეს პირადი მეგობრობის გაზღამება, როდესაც პოეტებმა ვარდაქმნეს ინტიმობა პოეზიად და თავის ინტიმურ გრძნობებს მისცეს უნავერსალური ღირიყის ხასიათი (ქალდეა, „სოფლისის ხერხეშეა“). ინტიმობა არის ხაზი, რომელიც განსაკუთრებულ ადვილს ანიჭებს „ყანწელებს“ მსოფლიო პოეზიაში“³ — წერდა ვ. გაფრინდაშვილი თავის „დეკლარაციაში“ 1922 წ.

„ინტიმობა, ვარდაქმნილი პოეზიათ“, „სახლამარო მეგობრობა, დღეს წლებს მიღმა რადაც განსაკუთრებულ ელფერს ანიჭებს „ციხეფარიყანწელო“ გვეფს განსაკუთრებულად ჩანან: ტიციან ტამიძე, მათი იაშვილი, ვ. გაფრინდაშვილი, გიორგი ლეონიძე, სანდრო ცირიკიძე, სერგო კლდიაშვილი.“

„საქართველოს შუე გაანათებს სიციცტლეს ლამაზს, მამინაც, როცა პოეზიით დავიღებებით...“ — წერდა 1921 წ. („მეოცენ, ნიამ“, № 6). ტიციან ტამიძე და ამ საქართველოს შუემ, ერთგულმა ტყავილმა მრესა კლდე განსაკუთრებული ელფერი ქართული სიმბოლისტების პოეზიას და ბევრი დიდი ქართველი პოეტი შეუნება ჩვენს ლიტერატურას.

¹ ს. ცირიკიძე, „ტიციან ტამიძე“, „მეოცეებე ნიამობრები“, № 10, 1923 წ.

² ვ. გაფრინდაშვილი, „დეკლარაცია“, „მეოცეებე ნიამობრები“, წიგნი მეშვიდე, 1922 წ. გვ. 11.

³ ლ. ასათიანი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, წიგნი ლიტ-ზე, 1940 წ. გვ. 84.

ვ. გაფრინდაშვილი ქართულ პოეტთან ყველაზე მეტად იყო ფანტასტიკოსა და მისტიკოს პოეტად თავის წერილებში, რომლებიც სისტემატურად იბეჭდებოდა „სივხურყან-წელთა“ თითქმის ყველა ბეჭდვით ორჯანოში. იგი თანმიმდევრებით აყალიბებდა სიმბოლიზმის თეორიულ საფუძვლებს.

„ჩვენ არ ვგრძობავთ ის, რაც პირდაპირ სახით გვაქვია — ჩვენ ვეინდა ნიღაბი... ჩვენი ცხოვრება მახინჯი ანარქულია მეორე იდეალური სამყაროსი, რომელსაც პლატონი ჩვენს პირველყოფილ სამშობლოს ეწოდებს...“¹

სინამდვილის უარყოფა, „მიღმა ქვეყანაზე“ ოცნება, შიშაყვები, მისტიკა, ბლოკის სტიქეებით რომ ვთქვათ, „გაორებული ხილვანი“ ყველგან თან დაჰყვება პოეტს, რომელსაც შეგებულად ვაღმაქვს პოეზიაში ის, რასაც თეორიულად სესხელობს ფრანგი სიმბოლისტებისაგან.

„მალარმემ შექმნა ოთახის ესთეტიკა, რასაკვირველია, ოთახის თვალსაჩინო კატეგორია არის სარკე. შეიძლება მალარმე არის პირველი პოეტი, რომელმაც მოაქცია ყურადღება სარკეს, როგორც შემოქმედების საგანს და მალარმემ მოგვცა სარკის პოეზია. სარკე ხომ უდიდესი სიმბოლოა ჩვენი ყოფნისა. არაფერი ისე მისტიკურად არ გამოხატავს ჩვენი ყოფნის ლანდშრობას, ჩვენს ობობას, ჩვენს კავშირს წარსულთან და მომავალთან, როგორც სარკე“². ეს თეორიული მოსაზრება, რომელიც ვ. გაფრინდაშვილმა ვაღმოიჩინა შარლ ბოდლერისაგან, სტეფანე მალარმესა და ანრი დერენისაგან, აი როგორ არის განცდილი და ვაღმაქვს მის პოეზიაში:

„ეინ არის სარკის უფსკრულიდან რომ
მეკლენება,
ვისი თვალები ემტკრება ჩემს ფერმკრთალ
თვალებს,
ნუთუ მიცქერის საყუთარი ჩემი ჩვენება,
ნუთუ ჩემს გულში მისტიკური შიში ახლებს“³

სარკეები იძლევიან სინამდვილის უამრავ საჩუქებს. პოეტს არ აინტერესებს სინამდვილე, მას სურს მისი ანარქული „გრაჟუნულ სარკეში“, რადგან სინამდვილე მაშინ მრავალსაზოგადნი ხდება. „სახე ყოველთვის ერთია, სიმბოლო კი მრავალსახიანი. მისი შინაარსი უბრალოა და ამოუწერავი, რაც სიმბოლოს აძლევს უბრა-

ტისობას, როგორც პოეტური შემოქმედების შეთოდს“⁴.

ვ. გაფრინდაშვილი ერთ სარკეს ნიწმინდში წერდა: „სიმბოლიზმის ფილოსოფიას“ ქმნაქცევება თეატრის ფილოსოფიას, რადგანაც ყოველი სიმბოლო არის სინამდვილის მასკა“.

...„ზოგიერთი მსახიობი სცენაზე გასვლის წინ პირველად იწერს და ვაღის სცენაზე, როგორც ეშაფოტზე. მსახიობს ქტრუმს თავისი პროფესია არ ეზარება, მაგრამ ის ხშირად სწვევლის თავის როლებს, თავის ყალბ ორქელებს და სწუვრია იმათგან განთავისუფლება, იმტომ რომ აღამინი ყოველთვის მიზანი უნდა იყოს და არა სანაჯალბი. თუ მსახიობი რეჟისორის ან დამამტურების სამაჯალბაა — ამის უარყოფა შეიძლება (გორდონ კრეგი გეპირდება იდეალურ თეატრს, სადაც მსახიობებს შესცვლიან შარიონტეები), მაგრამ შეუძლებელია იმის უარყოფა, რომ ჩვენ ყველა საიდუმლო რეჟისორის განკარგვრლებაში ვართ. ყოველი აღამინი არის ვასპარ გავზერი, რომელიც სიკვდილამდე თავის თავს დაეძებს“⁵ — დაეძებსსოფროთ ეს ფრანჯ: „სიკვდილამდე თავის თავს დაეძებს“.

ეს თეატრალურობა თითქმის ვ. გაფრინდაშვილის პოეზიაშიც ეტყობა და ამ პერიოდის ლექსებს თითქმის ცოტადნად ცივს, შორეულს ხდის. ამ წერილში ვაფრინდაშვილი კიდევ უფრო შორის მიდის პარალელების დაძებნისას: „როლმა არ უნდა დამირჩილოს მსახიობი... აქ ჩვენ წინ იშლება ნამდვილი „დღელი ორქელთან“, დღელი მსახიობის იმ პაროვნებასთან, რომელსაც ის აქანდაკებს. ამ დღელს ინტიმური ხასიათი აქვს და ის შეუშინეველია მათურებელისათვის... ყოველი ჩილი არის მასკა და თუ ეს ასეა მსახიობს შეუძლია ამხილოს თავისი „მე“ და შექმნას ახალი მასკა“⁶.

ასეთი დღელი აქვს პოეტს გამოცხადებულ თავის თავთან და მისი ყოველი ახალი ლექსი ახალი ნიღაბია, რომელსაც იგი იღებს, როგორც ახალ როლს, როგორც სიმბოლოს და როგორც მასკას“.

კიდევ ერთი ანგულისხმობი მომენტია: „მსახიობი ერთდა იმავე დროს ეყუთვნის სინამდვილეს და ოცნებას და მან თავის პაროვნებაზე იმ ორი დასაწყისის ტრაგიული წინააღმდეგობა უნდა შეადღოს“⁷. სინამდვილისა და ოცნების ტრაგიული შედეგება იგრანობა სწო-

¹ ვ. გაფრინდაშვილი, ეტრნალი „მეოცნებე ნიამორები“, 1921 წ., № 5, გვ. 14-15.

² ვ. გაფრინდაშვილი, „სტეფანე მალარმე“ „მეოცნებე ნიამორები“, 1919 წ., № 2.

³ ვ. გაფრინდაშვილი, „მე — სარკეში“, რჩეული, 1956 წ. 4. გვ. 195.

⁴ ვ. გაფრინდაშვილი, „სტიტუნე მალარმე“, „მეოცნებე ნიამორები“, 1919 წ., № 2.

⁵ ვ. გაფრინდაშვილი, „მსახიობი“, „ხელოვნება“, 1919 წ., № 6, გვ. 6.

⁶ იქვე, გვ. 7.

⁷ იქვე, გვ. 8.

რედ ვ. გაფრინდაშვილის ამ პერიოდის ლექსებში, რომლებშიც „პოეტი თითქმის პირველად იწერს და გადის სკენაზე, როგორც ემფოტრუნი“.

„დადგება ღამე — მსახობი შორდება სინამდვილეს და ემსახურება მასკებს. შისი პირველია შეხედ გამობილი, ორ სამყაროს შუა ექანება, დამორიდელი პირველს და მეორეს, ის უფსკრული, რომელიც არის ცხოვრების და სკენის შორის, ვერ ამოვსება თუ მსახობმა არ შეიგონ მთელი ცხოვრება, როგორც მასკარადი. მსახობმა უნდა შეიგნოს, რომ თეატრი და ცხოვრება ემარჩილებიან ერთ და იმავე ეპოქებს და მათზე უფრო გაბედულად ითამაშებს ის თავის როლებს, რომ შემდეგში უარყოს ყველა როლები, დაამარცხოს ისინი და დამტკიცოს თავისი „მე“, თავისი მასკა“... „ჩვენი ცხოვრებაც უეპანასკნელად თეატრია და ყოველი ჩვენგანი მსახობია“.¹

ასევე ნიღბს მოიხსობდა ვ. გაფრინდაშვილი პოეზიაშიც. „ჩვენ არ გვიტყუებს ის, რაც პირდაპირი სახით გვეკლინება — ჩვენ გვინდა ნიღბი. ყველაზე უფრო საშინელი და ერთნოვლი ნიღბი მშვენიერის არის სიმახინჯე. ... სინამდვილე თავისთავად მახინჯია — ლირიკა ამართლებს ამ სიმახინჯეს და მასში ნახტომს თავის იდეას“.²

ვ. გაფრინდაშვილი თითქმის მთელი რიგი წლებს მინძილზე ატარებდა ამ ნიღბს, თამაშობდა იმ როლს, რომლითაც გამოვიდა არა მარტო 1915 წელს პირველად დაწერილი ლექსებით, არამედ რომლისთვისაც ემზადებოდა უფრო ადრე, 1909-1912 წელს დაწერილი რუსული ლექსებით. თუ დავაკვირდებით ამ ლექსებს, დავინახავთ, რომ აქ უკვე მზადდება ნიღბი იმ სამყაროში შესასვლელად, რომელიც „მტრებისფერი“ და „ცისფერი“ ფერებით ეხატებოდა პოეტს.

1913 წ. უკვე გვხვდება სიმბოლისტიკისათვის ეგზომ სასურველი სონეტის ფორმით დაწერილი ლექსი, ეს არის «Незначительный сонет», აქ უკვე პოეტის ლექსიკონში შემოდის სიმბოლისტიკის იერიით გაშუქებული სახე ოფელიასი, ღამის განცდაც უახლოვდება სიმბოლისტიკისათვის ჩვეულ განცდას ღამისას.

«Тревожный шестест рифм усталых и небрежных
И траур тишины в вечерний ясный миг,
Вдали алмазы звезд, как взор, статуи
неживых.
И утренней зари бледнеющий двойник.»

1 ვ. გაფრინდაშვილი, „მსახობი“, „ხელოვნება“, 1919 წ. გვ. 5-8.
2 ვ. გაფრინდაშვილი, „მეოცნებე ნიამორები“, 1921 წ. წიგნი მეხუთე, გვ. 15.
10. „მსახობი“, № 4.

И как Офелию прекрасный вечер томит,
И сердце вновь дрожит от сладостных обид;
На землю скоро ночь свой черный плащ
уронит
И легкий ветер меня дыханьем
окропит...»¹

მეტად საინტერესოა აგრეთვე რუსულად დაწერილი სონეტი «Альфред Мюссе».

ვ. გაფრინდაშვილი იყო ის პოეტი, რომელიც უფრო გვიან მალალ მისწრაფებდა, მაღალ იდეალად სივრცეს, ქალებმა და თვითმკვლელობას ირჩევდა, უარს ამბობდა ამქვეყნიურ ცხოვრებაზე, მოსწრაფოდა იქითა, მიღმა, ირეალურ, ფანტასმაგორიებით სავსე სამყაროში, სადაც ფარშევანგები, უდარაფებდნენ ცისფერ ნისლეებს, სადაც იყო ერთ ქიშკრები, ცნუ აზნაურები ამორდია და კალიოსტრო, „ღამისებში გაჩაღებული მარგალიტის ტახტი“. „ოქტოს გვირგვინით გაშუქებული მემვიდრე ვალერიან გაფრინდაშვილი“ უარს ამბობდა ვიქტორ ჰიუგოს და აკაკის შემქმედებობაზე, ფრანგი სიმბოლისტი ლაფორტის მსგავსად, პლექი მიანდა პოეტის ფაქიზი სულის სასურველ კარიერად.

„სამარცხენოა პოეტისათვის სხვა კარიერა გარდა თვითმკვლელობის!
არა მსურს ვიყო ვიქტორ ჰიუგო ან აკაკი, მე მირჩევნია დავიღუპო, როგორც ბოქმე, სამარცხენოა პოეტისათვის სხვა კარიერა გარდა სივრცის...
(„ბოქმის მონოლოგი“).

პოეტს სასურველი წვეულები ვგულებოდა დაისებმა, იისფრად შემოსილ წითლებში, სადაც ტალღებზე იღვწენ ტიციანი და კოლომბინა“, სადაც

... „ნდროგინებს შეაქვლებს ლექსის მთავარი —
მათ არტურ რემბო დამამყენებს ამაყ შეფერად,
იწვის დაისი, ვით ფრინველი, ვით ფრთაყავარი,
და იკაზმება სიკვდილის წინ რავნად რაფერად“.

უნდა ითქვას, რომ ეს ლექსი — „ყვარისწერები დაისში“ ყველაზე უფრო თვალსაჩინო გამოხატულებაა პოეტის ცდისა შეადგენოს, ხელოვნურად დატკავშიროს ერთმანეთს ის სახელები, რომელთა მიჯნა ასე აჯაღობდა „ცისფერყაწველებს“ და ძალიან დამახასიათებლად არის აქ პოეზიაში გაღმობიანილი ეს პრინციპი სახელთა გაიდულებისა.

1 საქართველოს ლიტ. მუზეუმი ხელნაწერების ფონდი, 25568 1-9.

„ვარსკვლავებით დაცვალებული ცა“, შორი ზვე-
ნებები, ქაოსი, საფირონები, იაფუნდები, ნია-
შორები, გედო, სპეტაკი ნარგისები, ზამბახები.
ჯიოკონდა, ანგელოსები, დამსები და მთავარუ-
ლები ავსებენ მისი ლექსის სტრუქტურას.

„ჩემმა ოცნებამ ცის ვადებულ კარებს
მიაწვრო,
მოველი ჭარბს დასიდან, ვით კეისარი,
ორი სარდალი: ამორღია და კალიოსტრო —
იწყება ომი ჭველებური შუბით, ისარიათ“
(1920 წ.)

მარტოობის წვარზე გაკრული პოეტის სული
სავსეა „ერთ ავონებით“ და უნდაღი „ციური
ვარდებით“ შემკული სიმშვიდე ეთამაშება სიყვ-
დლის აჩრდილს.

უვარსკვლავო და წვიმიანი სიმღერების ნავთ-
საფუძელი ისევე მატერიას განზიდებული სუ-
ლია პოეტისა.

შემოდგომის ყვითელ სახეზე წვეყარებულ
პოეტი გრძობს, რომ არ გათენდება ზაფხულის
დღია, რომ შემოდგომა საოცრად ემსგავსება
საფიქრის სიყვითლის გამოც. „შემოდგომა“ და
ძაღლის სიმღერა“, „აგონია“ და „ღამის ფოთ-
ლები“, „სალამოს მასკები“ და „სანტიმენტა-
ლური ტრილოგია“ არის მარტოობა და მოწყე-
ნილობა სავეტ ტიპილით, თოვლითა და გან-
შორებით, ლაღინითა და აგზნებული ტანჯული
სახეებით, უოფნა — არყოფნით აგებული
ღამის უფსკრული.

„სალამო, როგორც ოფელია, ჩაიძირება
ღამის შორეულ და ნელინელ დამტოვებს
მარტო.
ჩემი ოცნება ისევე ღამეს შეეწირება
და საღამოზე, ვით ჰამლეტმა უნდა
ვიდარდო“...
(„სალამოს მასკები“)

„ვარ მარტოობის წვარზე გაკრული,
შხოლოდ ღამეა ჩემი ტამარი,
და შევ წყვილიდში, ყველასგან კრული,
მივდივარ, როგორც ელენახანი!“
(1916 წ., „ღამის ფოთლები“)

პოეტის სულში ხშირად შეიჭრება უცხო ქალ-
წული, მაგრამ იგი რეალური არსება კი არ არის,
აზიამედ რაღაც ცივი, შორეული მოღანდება,
იგი სამზოლოა ვ. გაფრინდაშვილის პოეზიაში
მისტიცისა და გაურკვევლობისა, შემოაქვს სი-
ცივე და უჩვეულობა. ქალის ხელთათმანი, ქა-
ლის ჩაქვნილი ხელოვნური თვალი ვ. გაფრინ-
დაშვილის ავადმყოფური ტრაგიკალის მიზეზი
ხდება.

1 ვ. გაფრინდაშვილი, „სამბლოვიას ტოსტი
ამორღის ვარდაცვალებამზე“, „მეოცნებე ნია-
შორება“, 1921 წ., № 5, გვ. 7.

„თვალის მავიერად შენ ძიარფას ქვან მუღამ
სიკრის მკრეშე,
რომ მე ყოველთვის ვოცნებობ...
სანტიმენტა
თვალებზე“
(„ქალს ჩაქვნილ თვალით“)

პოეტი ეტრფის დიდ სასახლეში გამოკეტულ
მარტოობის ინფანტას („მარტოობის დედოფა-
ლი“), „მარაოსავით ხელებგაწვდილ ბროლის
დედოფალს“, მაგრამ „ჯიოკონდის ამბოროთ“,
„საფირონებიანი თეთრი საცოლოებით“ სავსე,
„მარტოლის კოშკები“ დატვირთულ სიერცივებში
სადაც „თეთრი ტყემლით ველამენტილი
როდენის „ფიქრა“ და ვარსკვლავებში „ჩამჭდა-
რა ქაღო ფაუსტის ღამისა“, — იჭრება უნაზეს
ლირიზმით დაწერილი სტრაქიონები ვ. გაფრინ-
დაშვილის „პირველი თოვლისა“.

„პირველი თოვლი მე მაგონებს პირველ
სიყვარულს
და პირველ ღამეს.
როცა მე ხარბად დევეწიფე მშვენიებას
ქალურს,
ახალ სიამეს“.

თუმცა ეს ლექსი სავსეა კარნაულებით, ბე-
ტარიებით, სიმბოლიური თეთრი გვედებით, თქ-
ცა იქ არა ერთხელ იბრუნება თეატრალური
ფარდა, შეფარვით მაინც იპარება ის ხმა სინამ-
დელისა, რომელიც მისდაუნებურად ერწყმობდა
ზოლზე ვ. გაფრინდაშვილის პოეზიაში. იშვიათად,
კუმშარტი შემოქმედი ისე გაორდეს სავეთარ
მესთან, სავეთარ სამყაროსთან, სულთან, ისე
განსხვავდეს, როგორც ეს ვალერიან გაფრინდა-
შვილს მოუვიდა.

შევ ლორწებებს, ლერჯ საღამოებში გამოჩე-
ნილ კატაფალკებს, გამედოღურებულ ოქროს
ბუღდებს და გვიან ანობაარბებს, დამყავებელი
ბაზრების მისტერიოებს მოსდევს საოცრად ნა-
ტიფი და უავდრო გონების ნათელი, ნათელი,
რომელიც ზარივით რეკს განკურნებული გუ-
ლიდან და უარყოფა იმ ძველისა და ნასესხე-
ბისა, რომელიც თვით ტიციანის აზრით, უცხო
სხეულივით იყო შეტრიალი ამ ბრწყინვალე ლი-
ტერატურაში. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვიმოწ-
მებთ 1922 წელს 19 ოქტომბერს დაწერილი ტი-
ციან ტაბიძის ლექსს „სეზონის ფალავანს“.

„მე თვითონ მიყვარდა წინად ლირიკა,
შზად ვეყავ უმიზეზოდ მთელი დღე მეტარი.
დღეს ყველა იმედი მართლა გაიბრია
ლირიკის პოეტი მგონია მესტვირი“.

ვალერიან გაფრინდაშვილი ცოტა მოგვიინე-
ბით, მაგრამ მაინც მიხვდა, რომ „სეზონის ფა-
ლავანი“ დამარცხებული ფალავანია. შეიძლება
თან გასყვავთ დიდი ტყვილები და სინინული,
მაგრამ ფაქტი ერთია: თვალს მივუბრუნებ „ღაი-

სები" და „ცისფერი ყანწები“, „მეოცნებე ნია-
მორები" და წყალწითელაზე გატარებული
ლამები. ოქტომბრის რევოლუციამ შემოაბრუნ-
ნა მისი პოეტური წისქვილის ბორბალი და სულ
სხვა მსოფლმხედველობის წყალი მიღშეა მას.

„დაბრუნდით მიწასთან“, მან პირველად
მოუწოდა 1925 წელს თავის თანამოკალმე-თა-
ნამოაზრეთ და მთელი გატაცებით უმღერა საბ-
კითა ქვეყანას, რომელიც ის-ის იყო იდგამდა
ფეხს, ამ დღიდან მას მწერლობას უკვე ქვეყა-
რეალისტური მწერლობა.

ვ. გაფრინდაშვილი მთელი თავისი სიცოცხ-
ლე დაუღალავად და შეუპოვრად ებრძოდა
„იდეალ ფერებს“. „იდეალ ფერებში" დახ-
ვეწილ, ამდლებულ სტრატეგებს, რაც მის ს-
მშობლოს სიყვდილს შემდეგაც ემასხვრებო-
და.

„ისეთი ლექსი დაწერო მინდა,
რომ არ დამჭირდეს კიდევ ცხოვრება,
და მჯერა, ჩემი სიმღერა წმინდა
სამშობლო მხარეს ემასხვრება“.

„ვარდის თაროზე თელმდა მისი პოეტურა
გასაღები, გასაღები, რომლითაც უნდა გავხსნა
ახალი ადამიანის სული — სული ამდლებული,
რთული და მეამბოხე, იგი ამაყ გეღზე იდგამს
მძიმესა და კეთილშობილურ უღელს, თუმც
ეჩოთარება გუხუნდნავს და ამბობს:

„ახალ ლექსს ეამბრბ ჩემთვის ათასჯერ,
რომ შიგ ჩაებერო სული მგაღლი. —
ეს დიდი შრომა არა ჰგავს სასჯელს,
და არც შევება იგი ახალი.“

მამ ვასწი, ლექსო, იბრძოლე მარჯვედ,
მე აწი ვეღარ მოგვეგლები,
ან უნდა მოკვდე, ან უნდა დარჩე
წმინდა სახელით და სურნელებით.“
(„ლექსის დაბეჭდვამდე“)

ვ. გაფრინდაშვილის ლექსებში ძველი სიტყ-
ვების ადგილს იჭერს ახალი სიტყვები, ფერითა
და ტოლი ახალი დროისა და სიტუაციებისა:
ქანყი და პატიმარი, ბრძოლა და რევოლუცია,
ქალათი და სარდალი, დემონსტრაცია, ქაჩხანა,
ლევანი, ოქტომბერი და სახელი რევოლუციის
შემოქმედისა — ლენინი. ახლა იგი, უდიდესი
რწმენით შთავგონებული, ერთი აზრით არის
შეპყრობილი.

„მისი ხილვისას ერთი აზრი დამებადება:
კაცობრიობა თავიდანვე ლენინს ელოდა
და ისტორიამ, — მოქანდაკემ, — შექმნა
ბელადი;
ამართულ ხელით ბრინჯაოდან ის
გვეცხადება.“

იგი, მღვმარე, გზას გეინათებს სხივთა
კლავით...
ჩვენ მას შევცქერით სტყვერულით და
მოკრალბებით...
(„ლენინი“)

ახლა იგი, ყოველგვარი გაოჩების გარეშე,
პირუთვნელია და, თუ ზოგჯერ იპყრობს რა-
ღაც სინანული დეკარგული „ცისფრია“ ფერის
გამო (ლექსი „მბინე“, „რთუთ ვარ მხოლოდ და-
შშაალი წყარო“, ციცილიდან „ზღვას“ და სხვ.),
ხელაღებით არც შეიძლება ვაღერიან გაფ-
რინდაშვილი, პოეტი და დიდი ინტელექტის
ლიტერატორი, მოზრუნებულო და დამდგო-
რათუ ახალი წვიმების თავსმამში, სადაც ბეწე-
ზე ეკიდა მისი სულიერი მრწამსი და ლი-
ტერატურული პოზიციები, მაგრამ მოზრუნდა
და დაეთანხმა, რატომ? რისთვის? ამაზე თე-
ოთნ ე. გაფრინდაშვილი პასუხობს:

„ერწყვე მოგონებებს, როგორც მებაღე,
ღიბს, ეს არის ჩემი მამული:
და თუ ცხოვრებას მე დავეთანხმე,
მიტომ, რომ იყო მზე მეწამული“.
(1929 წ. „მებაღე“)

მზე მეწამული ანთა პოეტის გულში, ძღე-
რენ მწვანე სიმღერები და ვახაფხულის ახალი
პანკები აბრუნებენ მორეცს მარტოობისას სა-
ზეიმოდ, ახალი პანკები, დამშვენებულინი
„ვარდებით და იაგუნდებით“. „ფერო“, „ჩო-
ნი“, „აწქსი“, „სიმღერა“ („ბევრი მგოსანი
ჰგავს ყრუ ბეთხოვენს“). „რევოლუციის წარ-
სულიდან“, „ლენინის სიყვანს“, „ოქტომბრის
სტრატეგიაში“, „ჩემი ქვეყანა“, „ქუთისის“,
„წითლბელა“, „დიდ ოქტომბერს“, „ანტროლო-
გია და ბეტონი“. — აი ლექსები, რომლებშიც
პოეტმა გამოხატა თავისი სულისკვეთება და
დამოკიდებულება ახალი დროისადმი.

„საქვე პოეზიამ თავის სიმღერა
დიად ოქტომბრის პირველ გრეივალთან,
ცა ხანძარებით ვაღიშებრა
და ციცილიანი დაფერთა კალით“.
(„ოქტომბრის სტრატეგიაში“)

ვ. გაფრინდაშვილის პოეზიის ამოსავალი
წერტილი, გასაღები მისი სულისა შეიძლება
ვეძიოთ შემდეგ სტრატეგიაში:

„რომ არ დავკარგო ქვეშაობტება
და ვიყო სულით ცვლავ ბედნიერი“...
(„ძველი პალტო“)

„რომ არ დავკარგო ქვეშაობტება — ეს
სტრატეგია შესაძლოა გამოდგეს ვ. გაფრინდა-
შვილის შემოქმედების მარადიულ საფუძვლად.
ქვეშაობტება და აღზევებული სული იყო ვ.

გაფრინდაშვილის პოეტური სინატიფისა და ლირსების მარადიული საფუძველი.

ჩვენ ზემოთ ხაზი გავუსვით ერთ ფრანსს: „სიყვდილამდე თავის თავს დაეძებს“. ეს პოეტის აღზევებელი, თავისუფალი სული დაეძებდა თავისთავში კვშიარიტებას და კვშიარიტებაში თავის თავისუფალ სულს. ეს მთელი ფილოსოფიაა. სხვა საკითხია, რამდენად სწორი იყო ის გზა, რომლითაც პოეტი კვშიარიტებისკენ მიისწრაფოდა.

ადრინდელი —

„გადივარდები როგორც ყამბახი დაისში თავით — ლეთსგან ქებული და ვით პეპელა იწვის ლამბაზე, მე დაიწვევებ გაბრწყინებულში.“
(„ფთა მორგანა“)

ანდა

„ვით ძველი კიბე ჩიანგრევა ქუჩა ცხვირის დამწვრებულ დღეებს დაისებში არ ჰყავთ, და ისე, როგორც ეშაფოტზე რთებსპიერი, თავის საჩკიდან დაიცივლებს გაფრინდაშვილი“...
(„ხამთრის დღეების გასვენება“)

ამ თვალსაზრისით ყველაზე დამახასიათებელი ლექსია „ძიება“.

„შენ უნდა ნახო კვშიარიტება, ნუთუ ეს არის შეუძლებელი? შორეულ გზების სცანი დიდება, მსუბუქ ნიღბების აყავ მსღებელი“.

1921 წელს „მეოცნებე ნიამორების“ იანერის ნომერში ვ. გაფრინდაშვილი წერს: „... ხელოვნება კიდევ უფრო გააღრმავებს თავის შინაარსს და ეცდება მთელი სინამდვილის გარდაქმნას. მახინჯი სახე თანდათან უფრო კეთილმოხილი გახდება. იქნება იმდენი სილამაზე, რამდენიც კაცი და ნივთი არსებობს. ხელოვნება გააღმერთებს მთელ ქვეყანას და როგორც ქრისტი ვანკურნავს კაცობრიობას ყველა სენებიდან...“

1940 წ. მითისა და ფანტასმაგორიებისაგან დიდბნის განთავისუფლებული პოეტის სული კვლავ ახლისაკენ მიისწრაფვის და აცხადებს:

„მე მუდამ ვცხოვრობ იმის იმედით, რომ აღმოვაჩენ რაიმე ახალს, ვარ კმაყოფილი პოეტურ ბედით და კვლავ დავეძებ რითმებს ფრთამალას“
(„9 თებერვალი, 1940 წ.“)

ეს ძიება ახლისა არ შეწყვეტილა, მონახა პოეტმა კვშიარიტი გზა ხალხის გულისაყენ, შორის დარჩა მითი და ფანტასტიკა.

„მე კი ვეწივი ყოველდღიურ სიტყვასთან ერთად, დაეძებ რითმებს და სახეებს იმედია, რომ ჩემი ლექსი მკითხველამდე მივიღეს, ბოლოს, როგორც ჩამჭრალ ვასკვლავების სხივი გვიანი“.
(„ფიჭრი ლექსებზე“)

როცა ეს კვშიარიტება უკვე ნაპოვნი აქვს, პოეტი სინანულით აცხადებს:

„დღემდე მირაყებს ამაოდ ექმნიდი, ტყველად ვეძებდი ზურმუხტებს, ლაღებს. სანახაობა ამაზე დიდი არ ღირსებია ჩემს ცოცხალ თვალებს“.
(„ზღვაზე“)

საგანგებოდ გვინდა შეგვიხსენოთ ვ. გაფრინდაშვილის ლექსზე „ტყეს“ (1926 წ.): ეს ლექსი თითქოს მონანიებაა ძველისა და ამავე დროს სწრაფვაა და ნლომა მიუწვდომელისა. ამ ლექსში, რომლითაც იგი უბრუნდება აკაკისა და ვაჟას კლასიკური პოეზიის ფესვებს, პოეტს არ გამარტავია არც ერთი უაღბლო ნოტა. მოვიყვანოთ ადგილებს ამ ლექსიდან:

„ეგ შენი მწვანე სამეფო კომკია მიუწვდომელი სული და გული დამება, ვარ მუდამ შენი მდომელი.“

მე, ხშირად დაგშორებივარ, ხშირად ვყოფილვარ თბილად, მაგრამ მახსოვდი ყოველთვის, მიგულვებოხარ შშობილად.

მიმიდე შვილი ცოდვილი, მაკურე წინდა ცვარვილი, რომ განაყოფნოს სენიდან ეს გული ნახანარები...“

შენ მახიარე წყაროებს, გრილი ნიავი მწყურია. მე შენს ტრფობაში, ძლიერო, ოცნება დამიწურია“...

თავისი უშუალობითა და დიდი ექსპრესიით ეს ლექსი ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ძლიერი ლექსია ვ. გაფრინდაშვილის პოეზიაში. იგი თითქოს ამოვარდნილია პოეტისათვის დამახასიათებელი ლექსური წყობიდან. ვ. გაფრინდაშვილის ბევრი ადრინდელი ლექსების პოეტურობას ზღუდავდა და ენებდა პოეტის მიერ დაკანონებული თეორიული შეზღუდვებიანი, სიმბოლურებისათვის დაკანონებულ სუნეტის ფორმაში შეუძლებელი ხდებოდა მოე-

ლი პოეტური შესაძლებლობების გამოვლი-
ნება. სონეტის განსაზღვრული ფორმა ერთ-
გვარ ნარჩოში სეამდა, ფრთებს კვეცდა პოე-
ტის აღმაფრენას, ზოგჯერ აქვედა ვ. გაფრინ-
დაშვილს ცივი და „წიფნური აზროვნების“
პოეტად. ამ ლექსში ვხვდებით სულ სხვა გაფ-
რინდაშვილს — თავისუფალს, ლაღს, სტრი-
ქონებს შეტი სუნთქვებს საშუალება აქვს, და
ღეჭს იც უფრო სიფრიფანა და გამჭვირვალე
ხდება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ვ. გაფრინდაშვილმა
გადმოიტანა სიმბოლიზმის დროინდელი თითქ-
მის მთელი თავისი პოეტური აქსესუარი თა-
ვის შემდგომ ლირიკაში, მაგრამ აქ ისინი უკ-
ვე ახალი დროის სამსახურში სხვაგვარად
თლერენ.

„ბევრი მგოსანი ჰგავს ყრუ ბებოვენს,
რომელიც გრივალს უსმენდა შორით.
ცაში ზეციალს გამოვეთხოვეთ
და მივაშტრტე მიწას ამბორით“.

(„სიმღერა“, 1930 წ.)

პოეტი ბოლომდე წერდა აჩემებული და
საყვარელი სონეტის ფორმით. უნდა ითქვას,

რომ სონეტის ფორმით მას დაწერილი აქვს
უფრო მიძღვნილი ხასიათის ლექსები და პა-
რიზის თემაზე დაწერილი ადრინდელ პლექსე-
ბი: „დანტონ“, „რობესპიერი“, „მეჩვეულ მუ-
რატ“, „მაქსიმილიან რობესპიერი“. პარიზის
თემა საერთოდ აინტერესებდათ „ცისფერფან-
წილებს“, იზიდავდა რევოლუციური ამბოხით,
სადაც ისინი მარადიულ ბოქმას და თავისუ-
ფალი სულის აღზევებას ხედავდნენ.

შემდეგ სხვანაირად სთქვა პოეტიამ თავისი
სიმღერა:

„დიად ოქტომბრის პირველ გრივალთან,
ცა ზანძარებით გადაისერა
და ცეცხლიანი დაბერტყა კალთა“.

(„ოქტომბრის სტრიქონები“)

ვ. გაფრინდაშვილი იყო მოქანდაკე აღტა-
ცებული, ყოფილმა ობოლმა ლიტერატურაში, ქვეყ-
ნის სევდის გამწიარებელმა, ხელოვნების
მწვენიერი და დიდებული გზა განვლო და
დაგვიტოვა რთული და ჰირგამოვლელი, ძვირ-
ფასი შემოქმედება.

ქართული საბჭოთა ისტორიული რომანის განვითარების გზა

წიგნი პირველი

დროის მიმდინარეობის გაცნობიერება ჩვენს
გონებაში იმაზე მიგვივითებს, რომ ადამიანი
არ ემაყოფილებოდა თანადროულობის ათვისე-
ბით და გახარებით, თანადროულობა განიხილვ-
ბა, როგორც განუწყვეტელი ისტორიული პრო-
ცესის მონაცემი, მისი ერთი სტადია. ად-
მიანი, როგორც გონიერი არსება, რომელიც
რთულ მიმართებაშია გარემოსთან თავისი
პრაქტიკული და თეორიული მოღვაწეობით,
— ფილოსოფიური, ეთიკური, ესთეტიკური და
მხატვრული მიმართებებით, ცდილობს თანა-
დროულობა არ გამოთქვას ისტორიული პრო-
ცესიდან და მისი არსი გაარკვეოს წარსულ-
თან შეპირისპირებით. თანადროულობას ის
უკავშირებს მომავალსაც, რამდენადაც მისი (მო-
მავლის) კონტურების წარმოდგენა მოსახერ-
ხებელია.

სწორედ აქედან და მომავალზე ფიქრი იმ-
ჟღერებს ადამიანს გაარკვევის ვინ არის იგი, საი-
დან მოვიდა, როგორია მისი ხასიათი, როგორ
ყალიბდებოდა ის, რა ისტორიული პროცესე-
ბი და მოვლენები ახდენენ მასზე ზეგავლენას.
ყოველივე ეს შეიძლება ითქვას თვითველ ად-
მიანზედაც და მოლიანად ხალხზე, ერზე, რომ-
ელიც აგრეთვე ცდილობს გაარკვეოს თავისი
აღვლი მსოფლიო ისტორიის რთულ პროცესე-
ბში.

წარსული სინამდვილის აღდგენა, ყოველთვის
ხდება ახალი, მოცემულ მომენტში თანამედრო-
ვე სინამდვილეში. ეს არის ფრიალ თავისებუ-
ლი და საინტერესო ფაქტი — წარსულის კონ-
კრეტული კვშიარითების გაცნობიერება ხდება
ორი სინამდვილის — წარსულისა და თანამე-
დროვე სინამდვილის ურთიერთ გადაკვეთის
პროცესში.

კონკრეტული ისტორიული კვშიარითებანი,

სხვადასხვა დროს, ადამიანის გონების პროგრე-
სის გამო, სხვადასხვაანაირად უნდა ასსნილიყ-
ვნენ.

წარსულის ათვისება ხდება თანამედროვე-
ობის სიმალლიდან და ამიტომ ასახული წარსუ-
ლი ყოველთვის ახალი უნდა იყოს, ყოველ
ახალი ისტორიულ რომანს ახალი კონცეფცია
უდევს საფუძვლად. წინააღმდეგ შემთხვევაში
იგი სრულიად უინტერესო განმეორება იქნე-
ბოდა.

განსაკუთრებით საჭირო ხდება ისტორიის
ახლებური შეფასება ძლიერი ისტორიული ქარ-
ტების შემდეგ, დიდ ისტორიულ გზ-
ქვარეუნიებზე, და მაშინ ახალი ძალით იჩენს
თავს ისტორიის ათვისების პრობლემა. საინ-
ტერესოა, ის მომენტაც, რომ სწორედ ამავე
პერიოდებში ხდება საერთოდ ისტორიული
რომანის წახაზვა თუ ახალი ძალით აღორძინება

საბჭოთა ისტორიული რომანის შექმნის პირ-
ველი ცდები უკვე ოქტომბრის რევოლუციის
შემდგომ პირველივე წლებში, გვხვდება. პირვე-
ლი მოგონებანი, ცოცხალ რევოლუციურ შთა-
ბეჭდილებათა საფუძველზე, ხალხის რევო-
ლუციურ წარსულ შეგონ — ეს იყო გვებთა
აქანყებანი ახლო და შორეულ წარსულში.

ამ აზრის დამადასტურებელი მაგალითების
მოყვანა ქართული ლიტერატურაიდანაც შეიძლე-
ბა ნიკო ლორთქიფანიძის „ბილიკებიდან ლი-
ნდაგზე“ 1905 წლის რევოლუციის ამბებს ასა-
ხავს, დეო ქიატლის „სისხლი“ — ამ რევო-
ლუციის შემდგომ პერიოდს, მ. ჭავჭავაძის
„არსენა მარაბდელი“ კი — ქართველი გლე-
ხობის აქანყების XIX საუკუნეში.

მაგრამ „ისტორიული რომანი — როგორც
აღ. ტოლსტოი წერდა — კი არ არის რომანი
წარსულზე, ეს თბრობაა აწმყოზე, უფრო ზუს-

ტად რომ ვთქვათ, ჩვენი წინამძღვრების იმ მეგობრებთან, რომლებიც ცხოველყოფილი აღმოჩნდა და ჩვენამდე მოაღწია" („წიგნი მისა“, 1945, №№ 2-3, გვ. 184).

ამასთან ერთად დგება საკითხი; სახელდობრ, რა უნდა ავიღოთ ისტორიიდან, რაზე გავასხვილოთ ყურადღება. „უთუვალე ის, რაც ჩვენი ქვეყნის აწმყოს არ ეკუთვნის, არაა ჩვენი, სავსებით ამით ხარჯვია ენერჯისა და ქალაქისა“, — ამბობს კ. გამსახურდია. უფრო განსაზღვრულად, იგივე მოსახრება გამოთქმულია აქვს ა. ნ. ტოლსტოის: „ისტორიული რომანი არ იწერება ობიექტურად. თვითველი მხატვარი, მიმართავს რა თავის ხედვას წინსული-სავე, ნახულობს და იღებს იქიდან მხოლოდ იმას, რაც მას აღუდგება, რისი დახმარებითაც მას შეუძლია უყუთ გამოის თავისი დრო“.

ისტორიული რომანის გმირებს დავუდგინებთ ხალხის მასებისაგან გამოსული, შემოქმედებისა და მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყებულთა ხელმძღვანელები და მეთაურები. მაგრამ ისტორიული რომანებში მთავარი გმირები ყოველთვის არ არიან შერჩეული ხალხის წილიდან გამოსულნი. სახელმწიფოებრივი მშენებლობის აზრით, ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში, თავიანთ სახელმწიფოთა ძლიერების განმტკიცებაში ვარაუდებულად აღვიღო უპირადად სხვა კლასებიდან და ზუნებოდან გამოსულ გმირებს. ისინი თავიანთი ხალხის პროგრესს ემსახურებოდნენ.

პირველი ასეთი, მაქსიმ გორკის შეფასებით, ნამდვილი საბჭოთა ისტორიული რომანი — ტოლსტოის „პეტრე პირველი“ იყო, ალ. ტოლსტოის პეტრე პირველს — პიროვნებასა და სახელმწიფო მოღვაწეს — აშხნევდა ნაკლოვანებებს. მაგრამ, უპირველესად, მიიჩნევდა დადებით გმირად, რომელიც რუსეთის განახლებისათვის იბრძოდა, რათა ის წინ წაეწეო, შიწინავე ქვეყნების რიგში ჩაეყენებინა, ეზიარებინა ევროპის კულტურისათვის, დაეცაწიერებინა ევროპისთვის ეკონომიურად.

ყველაფერი ეს, უპირველესად, საზოგადოების სხვადასხვა ფენებისადმი მეფის დამოკიდებულებაში ჩანს. „...ომი შედეგად ბაღტიას ზღვაზე გასვლისათვის, — წერს ს. შ. პეტროვი, — ისტორიული აუცილებლობის წარმოადგენდა რუსეთის სახელმწიფოსათვის. სწორედ იმ აზრისათვის უნდა იქნა, უპირველეს ყოვლისა, შეესხა ბორცო ტოლსტოის, რთუა ის პეტრესა და ვაქრების ურთიერთობას ხატავდა“¹. მაგრამ ა. ნ. ტოლსტოი არ ხატავს და ცხადია, არც შეეძლო დაეხატა პეტრე როგორც

იდეალური გმირი. ზომ ცნობილია ე. ი. ლენინის სიტყვები: «Петр ускорил процесс западничества варварской Руси, не останавливаясь перед варварскими средствами, борьбу против варварства»¹.

მაგრამ ლენინის ამ სიტყვებში და რომანშია ჩანს, რომ პეტრე არ იყო ჩვეულებრივი მეფე, ის იყო მოწინავე მოღვაწე, დაუღალავი მებრძოლი თავისი ქვეყნის, ერის ძლიერების განმტკიცებისა და აღზრებისათვის.

თავის უარყოფით დამოკიდებულებას ჩვეულებრივი მეფეებისადმი პირდაპირ გამოხატავს კ. გამსახურდია: „ზოგიერთ კრიტიკოსს ეგონა, თითქოს მე ბაგრატიონების პანეგირიცა მაინტერესებდა. ჩვენს ისტორიაში 200-ზე მეტი მეფის სახელია ცნობილი, მაგრამ მრავალ მათგანისათვის ერთ წიფთ მელანს არ დაგვარჩავს. მე თუ მეტი ავუგე ვიგორა I და ბაგრატ IV, ვიგორა II და დავით II, ვე იმიტომ, რომ ისინი ქართველი ხალხის საარსებო ბრძოლების თავიკაცები და დიდი შიმულაშვილები იყვნენ“².

იმიტომ ვასაგებია უნდა იყოს, რომ საბჭოთა ისტორიული რომანში მთავარ ადგილს დაღებული გმირი იკავებს.

მაგრამ საბჭოთა ხალხების წარსულის დიდი დაფასებას, რასაც მათში თავისთავის, საკუთარი ძალების რწმენა უნდა ვაწე-მტკიცებინა, ისტორიული სიმართლის ნამდვილი ისტორიისის შეეცლა არ უნდა გამოეწევა. აქ შეეწიერების უხიზელი ხმა ისმოდა: „საჭიროა ხალხმა იცოდეს თავისი წარსული საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია“. მაგრამ მან „უნდა იცოდეს, რასაკვირველია, უტყუარია, ჭეშმარიტი ისტორია და არა ვაზვიადებულა ყალბი“³. ვაზვიადებულა ადვოკატური ისტორიის საჭიროებას მხოლოდ ის უნდა გრძობდეს, ვინც წარსულში ეძებს ხსნას, ან ვისაც წარსულის შესწავლით მტრის თავისი შეღახული ეროვნული გრძნობა დიკაყოფილოს. ზოლო ამგვარი საფუძველი აზრადაც არ უნდა მოუვიდეს იმ ეროვნების წარმომადგენელს, რომელიც სიცოცხლისა და მოქმედებაზე მყოქრობს — ამას ივანე ქავახიშვილი ვერ ეიდე 1904 წელს ამბობდა. აქ კარგად არის გადმოცემული ჭეშმარიტი ისტორიისთვის დამოკიდებულება ისტორიისადმი.

ფაქტებზე უხიზელი შეხედულება საწინდარი იყო ნამდვილი ისტორიისისა, რომელიც ვხას ვადვოკატება წარსულის იდეალიზაციას. ცალკეულ ისტორიულ პიროვნებათა იდეალიზაციას.

¹ ე. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 307, რუს. გამოცემა.

² კ. გამსახურდია, რჩეული, ტ. IV, გვ. 807.

³ ი. ქავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. 1, 1960, გვ. 6.

¹ ს. შ. პეტროვი, „საბჭოთა ისტორიული რომანი“, „სოცეტური პისატელი“, მოსკოვი, 1953 წ., გვ. 108.

ასეთი არც თუ იოლი ამოცანები იდვა ისტორიული რომანის წინაშე.

• • •

ქართული საბჭოთა ისტორიული რომანი ვ. ბარნოვის შემოქმედებაში იღებს სათავეს, ვ. ბარნოვს ერთ-ერთი უპირველესი ადგილი მიეკუთვნება ქართული ისტორიული რომანის ჩამოყალიბებაში და მის ერთ-ერთ ფუძემდებლად გვევლინება. ნაწილი მისი ისტორიული რომანებისა კი სწორედ საბჭოთა პერიოდში შექმნილია და, რაც მთავარია, თავისი ღრმა ჰუმანიზმითა და ესთეტიკური იდეალებით ვ. ბარნოვის რომანები ახლო დგას საბჭოთა ლიტერატურის ესთეტიკასთან. თვით ვ. ბარნოვი დიდი სიხარულით შეხვდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებას და ახალი ენერგიით შეედგა ისეთი ნაწარმოებების შექმნას, როგორც მის ხალხს სჭირდებოდა.

იმ პერიოდში, ლიტერატურული ბრძოლების, აზრთა და მხატვრულ მოზიციათა დამპირაობების დროს, როცა ლიტერატურის სწავა ემართებოდა და სახეობებთან ერთად იჭმნებოდა ისტორიული რომანიც, დიდი როლი შეასრულა ვ. ბარნოვმა, მხატვრული სიტყვის ამ განუმეორებელმა ოსტატმა.

ვ. ბარნოვი თავის რომანებს უნარჩუნებდა ისტორიულ სიმატლეს. მაგრამ ამასთან ერთად მწერალი წამოჭრიდა და წყვეტდა ცხოვრების ღრმა ფილოსოფიურ პრობლემებს, რომლებიც მის აინტერესებს, არა მხოლოდ წარსულის ასპექტში, არამედ უფრო მეტად აწმყოსთან კავშირში.

ასეთი მოზიციის ისტორიული რომანის შექმნაში ბარნოვს თავიდანვე ჰქონდა მუშაშეკრებული, რამდენადაც მან წერა დაიწყო სრულიად მომწიფებულმა კაცმა, ჩამოყალიბებულ თავიანთი მსოფლმხედველობით და ესთეტიკური იდეალებით. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, განსაუთრებელი ცვალებები ვ. ბარნოვის ესთეტიკურ იდეალებს არ განუცდია. მისი იდეალები — ხალხის სამსახური — პრაგმატული იყო. ეს აზრი, მართო მისი ისტორიული რომანებით კი არ მტკიცდება, არამედ თანამედროვე თემებზე შექმნილი ნაწარმოებებითაც.

მხატვრული სტილით ბარნოვს XIX საუკუნის და XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ ლიტერატურაში სრულიად დამოუკიდებელი ადგილი უჭირავს. ის გამოირჩევა წერის მანერის ორიგინალობით, და ამასთან სრულიად თავისებური მსოფლმხედველებისა და იდეების მწერლად გვევლინება.

მისი მხატვრული სტილი, როგორც ვიწრო, ისე სავსებით ფართო გაგებით, შედგება მწერლის ტალანტის ინდივიდუალური თვისებების და მისი მხატვრული კონცეფციის, ისტორიის

ათვისებისა და გამოხატვის პრიციპების შერწყმისა. მისი ამაღლებული რომანტიკული სტილი, ერთი მხრივ, უკავშირდება აბრაონულ ქართულ პროზას, დაწყებულს უფროცა მაგრო-გრაფიული ლიტერატურიდან. მდიდარი ქართული პავიოგრაფიული ლიტერატურის ნიმუშებში — „შეშინების წამებასა“ და „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ სამართლიანად ხედავენ რომანის ჩანასახს. იღონდ, სტილი რომელიც ერთი ყანის ან მისი სახეობის შეგნით არ იქმნება. ბარნოვის სტილის შინაგანი რიტმი, ასევე, პოეზებს თავის შორედ წინაპრებს უძველესი ქართული ისტორიოგრაფიული და ფილოსოფიური ლიტერატურის სახით. ის უფრო შორედ წინაპრებს უკავშირდება, ვიდრე ვთქვით, XIX საუკუნის მხატვრულ ისტორიულ თხზულებათა სტილს, მგავლობად, გრაფიულ რწეულიშეჯლის რომანების, აჯაი წერეთელის „ბაშა-აჩუის“, ი. ჰავციავანის „ნეკოლონ გოსტამაზიშვილის“, ე. ნინოშვილის რომანისა „ქანუ გურიისა“, ან უთარაღს „მამულეკის“ სტილს.

ბარნოვის სტილი იმ ეპოქის სტილს უახლოვდება, რომელსაც ასახავს. ეს პოლიკა მრავალსადავო ასმექტს შეიცავს. ასახვის ობიექტისადმი ამგვარი მიდგომა საბჭოთა ისტორიულ რომანში მხოლოდ პერსონაჟთა მუქტველებში გამოიყენა... ისტორიული გმირები — წერს ალ. ტოლსტოი — უნდა აზროვნებდნენ და აღაჩაუბნებდნენ ისე, როგორც მათ აწისყენ თავიანთი ეპოქა და იმ ეპოქის ვარემოებები უბიძგებს.¹ თუ ეს მთლიანად ეხება გმირებს, პერსონაჟებს, სამაგიეროდ, ავტორის ენა მთლიანდ ნაწილობრივ უნდა იცავდეს ამ წესს, უმთავრესად იმ დროის ლექსიკისა და სემანტიკის მიმართ. ენის მთლიანი გათანაბდროება აქაც შეუძლებელი ხდება. აქ არ მიმართა მისაბამ მგავლობად ცნობილი რომანისტიკის ფოხტეანგერის პრაქტიკა, როცა იგი იუდევნა ლთა ომების აღწერისას თანადროულ ტერმინებს: „გენერალს“ და „ოფიცერს“ ხმარობს. ეს არის უთუოდ გათლებული გზათ სიარული.² — წერს ე. გამსახურდია.

ვ. ბარნოვის რომანებისათვის კი ძირითადდ ერთნაირი სტილია დამახასიათებელი როგორც პერსონაჟისათვის, ისე ავტორისათვისაც. ცხადია, არაფერ არ ეძებს ერთიანობას ბარნოვის ისტორიული რომანებისა და მისში ასახული მწერლის სტილში. ასახაზე იკავის სტილთან ეჭვარლის სტილის სიახლოვე შედარებითია. ის იმდენად ენაში არ ელინდება (რომელაიც თავის მხრივ არქაიზაციის ცვალი ემზნება), რამდენადაც, უმთავრესად, ფრანკის თავისებურ

¹ ალ. ტოლსტოი, ტ. 13, რუს. გამ. გვ. 593.

² ე. გამსახურდია, რწეული ტ. III, თბილისი, 1960, გვ. 717.

გამართლებაში, რიტმულ პროზასა და ბოლოს, აზროვნების მანერაში.

ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, თითქმის ბარნოვის აზროვნება, მისი იდეალები წარსულს ეუთვნოდეს. ასახაზე ეპოქის სტილთან სიახლოვე მის ისტორიულ რომანებში ელინდება როგორც მხატვრული თავისებურება. ეს მწერლის განსაკუთრებული გზა ისტორიზმისაკენ, სინამდვილესთან მიახლოების თავისებური ფორმა, სულ ერთია, ისტორიულ პიროვნებებს ხატავს თუ გამოვინდ გვიჩვენებს.

რაც შეეხება მწერლის იდეალებს, ისინი მკიდრო კავშირშია სამოციანელების პროგრესულ იდეალებთან. მე-19 ს. ბოლოსა და მე-20 საუკუნის პირველ მეოთხედში პროგრესულმა ერთგულმა და სოციალურმა იდეალებმა გავლენა მოახდინა ვ. ბარნოვის მსოფლმხედველობაზე. ბარნოვისა, რომელმაც თავის დროზე რელიგიური ჭრისტიანული განათლება მიიღო, და შეიძლება ითქვას, აღიზარდა კიდევ ამ სულისძვეობით.

ოღონდ, ბარნოვის ღმერთი არც ქრისტიკული, არც წარმართობის რომელიმე კერა, ღმერთის ცნება და არსი ბარნოვის მსოფლმხედველობაში უკავშირდება ვასტორიკურ კატეორიებს და თავისებურ ვარდამანს განიციდის. მწვენიერია-სიყვარული-ღმერთი — ეს ბარნოვის მსოფლმხედველობის სამი ძირითადი ელემენტია. მწერლის მიერ ბუნებისა და საზოგადოების შინაგანი განვითარების კანონების გაცემა ელინდება „ტრაილის“ ურთიერთმოქმედების ფარგლებში. ბარნოვის მსოფლმხედველობაში სწორედ ეს უღვევს საფუძვლად იდეალისტური აზროვნების კვლასაც, ამასვე უკავშირდება და ამისგანვე გამომდინარეობს ვ. ბარნოვის სოციალური შეხედულებები, მისი წარმადგენები ბრძოლაზე, ხალხზე, გვირგვინზე, კეთილსა და ბორბის დამირისპირებაზე.

ვ. ბარნოვის შემოქმედების მთავარი მოტივი კეთილის დამშვიდებელი გმირის დაუღალავი ძიებაა, მისი შემოქმედების მთავრი დრამატუზმი გამოდინარეობს იდეალისა და სინამდვილის შეუსატყვისობიდან. ოღონდ მწერალი ღმერთს არის დარწმუნებული კეთილი საწყისის საბოლოო გამარჯვებაში. მაგრამ გამარჯვება თავისთავად როდი მოდის, იგი შეიძლება მიღწეულ იქნას ადამიანური ენერჯის დამახვის შედეგად. ადამიანობის, ჰუმანრობის საყვარლზე მსხვერპლი ადამიანებმა უნდა მიიტანონ. ხელოვნების მიზანიც ეს არის — კეთილის დანერგვა, მისი განმტკიცება. ბარნოვიც თავის ისტორიულ რომანებში განამტკიცებს ერთგუ-

ლებას მოვალეობისადმი, სამშობლოსადმი, სიყვარულისადმი, ქმნის ნათელ მხატვრულ სახეებს, ღრმად იჭრება ადამიანურ დამოუკიდებულებაში, გვირგვინს ფსიქოლოგიაში.

ბარნოვის ისტორიული რომანები „ისნის ცისკარი“ (1901), „მემქნალი შარავანდედი“ (1913), — „ტრფობა წამებული“ (1918), „ხაზართა სისძლი“ (1922), „ღიღი შოურავი“ (1925), „არმაზის მსხვერვა“ (1925) და სხვ. ადაღვენ წაჭათველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანეს პერიოდებს, უმთავრესად ასახავენ იმ პერიოდს, როცა ჭაბუკი ბაღბა აწარმოებდა გამათვისებულ ბრძოლებს დამპყრობლების წინააღმდეგ, გაერთიანებისა და დამოუკიდებლობისათვის.

იოთამე, თინანო და საამი („ისნის ცისკარი“), აშოტი ერუოპალატი („ტრფობა წამებული“), გიორგი სააკაძე („ღიღი შოურავი“) უმირველესად, თავისი სამშობლოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირები არიან.

გმირის პატრიოტული მისწრაფებები მწერლის განსაკუთრებული დანერგვის საგანია. იგი განსაზღვრავს გმირის მხატვრულ სახეს, მის ძირითად შინაარსს. მაგრამ მწერალი ამით არ კმაყოფილდება. მისი გმირები მხოლოდ სამშობლოს დამცველებს როდი გამოხატავენ სწორხაზოვნად, არამედ სისხლბორცით სავე ცოცხალი ადამიანური ხასიათები არიან, რომელთა იმპულსებს და მისწრაფებებს არ ვანახლვრავს ერთი რომელიმე იდეა...

ბარნოვის გმირები მხოლოდ ხალხის მისწრაფებებთან კავშირში მოიპოვებენ ძლიერებას, როცა მათი მოქმედება ეთხვევა ან გამოდინარეობს ხალხის საერთო მსწრაფებიდან, ასეთხად გვეხატებიან ვ. ბარნოვის ისტორიულ რომანებში იოთამე, თინანო, საამ გოსტამბიშვილი, აშოტი ერუოპალატი, გიორგი სააკაძე, და სხვები.

რომანი „ტრფობა წამებული“ გვიჩვენებს აშოტი ერუოპალატის ბრძოლას არაბების ბატონობისაგან, საქართველოს გასათავისუფლებლად, მის თავგანწირულ შრომას ქვეყნის მშენებლობისათვის, ეკლესიებისა და მონასტრების აღდგენისა და ახლის აღმართვისათვის.

აშოტის უდიდესი ოცნება იყო დამპყრობელთა განდევნა ქვეყნის ყველა კუთხიდან, მთელი საქართველოს გაერთიანება ერთ სახელმწიფოდ და მშენებლობის გაჩაღება.

აშოტის ეს ოცნება, მისი მოქმედება ხალხის ინტერესებს ეთანხმებოდა და სანამ ეს ურთიერთგებობა არ დაირღვა, ცხოვრების წარბი წაღმა ბრუნავდა.

ეს ხაზი — გმირისა და ხალხის ურთიერთგებობა ვ. ბარნოვისათვის ვადამწვეტია. ვ. სააკაძე, პროგრესული პოლიტიკური მოღვაწე, ჩინებული მხედართმთავარი და შეუღლებული

1. შ. რაიდან, ვ. ბარნოვის ისტორიული რომანები, 1944; ვ. ცისკარიძე, ვ. ბარნოვი, ლიტერატურული ძიებები, ტ. VI, 1958.

შეომარი განდიდებულა მწერლის შიერ („დიდ მოურავში“), სანამ ამ გმირმა არ დაიჭრა კავშირი ხალხთან, სანამ არ დაიხმო სანა მისი აღმზარდელი ხალხის, ქვეყნის ხმის სასმენად. მაგრამ როცა საიყავე წინააღმდეგობებში გავხლართა და თავის მოძებებზე ხმალი აღმართა, ევლადარფერი მას ვერ გაამართლებს, ვერავითარი პირადი გმირობა მას ვერ დაეხმარება, ის განწირულია და ეს სწორედითავე გმირი მხოლოდ ებრძლება მწერალს.

ბარნოვის შემოქმედებას მცდარად აფასებდნენ ის კრიტიკოსები, რომლებიც თავის დროზე, მას საქართველოს ფეოდალურ-ნაშაფულური წარსულის რომანტიკოს მომღერლად თვლიდნენ. ის რომანტიკოსი იყო, მაგრამ ისეთი რომანტიკოსი, რომლის ყველა ოცნება უფლებივად ეყვითენოდა თავის ქვეყანას, თავის ხალხს, ამ ხალხს წარსულს, აწმყოს და მომავალს. ბარნოვის გმირები, რომლებთანაც მწერალი სულს უნახესი ოცნებებით არის დაკავშირებული, ყოველ თავიანთ წმინდა ზრახვას ხალხს უტყვებრებენ. თუ გმირი ხალხის ცხოვრებიდან მოწყვეტილია და მიზნად ისახავს საკუთარი პიროვნების განდიდებას, ის აუცილებლად უნდა დამარცხდეს, რადგან სწორ საფუძველზე არ დგას.

თინათინი („მომჭალა შარავანდედი“) ცდილობს დიდება მოიპოვოს. ის უარყოფს ადამიანურ ცხოვრებას და ძალით იხშობს გულის ბუნებრივ ხმას. დიდება, რომლისკენაც ის ისწრაფვის, ახსტრაქტულია და კონკრეტულ შინაარსს მოკლებული, გაუაზრებელი, ბოლოსდაბოლოს, იგი ჭარბავს შარავანდედს თეთი კაბების დედათლის თვალში. რომელმაც ვერ მოიპოვა ბედნიერება და ვერც მიაღწია სასურველ დიდებას. ამ კატეგორიის პერსონაჟებს მიეკუთვნება გურანდუხტიც („ტრფობა წამებული“).

სამოშალოს დამკვედი გმირების ხასიათში განსაყოფრებობთ გვიხდა ხალხ გავუსეთ იმ მხარეს, რომელსაც ასე გულდავრულ გამოკვეთს ე. ბარნოვი. ეს გმირები, ასე თავგანწირულად რომ იბრძვიან უცხოელ დამპყრობლების წინააღმდეგ, ყოველთვის ჰეშანტრნი და ადამიანურნი რჩებიან მტერთან დამოკიდებულებაშიც კი. ისინი განასახიერებენ თავიანთ ხალხს დიდ კულტურას, რომელიც მხოლოდ უძველესი დამწერლობით, ლიტერატურითა და ხელოვნებით, გაუხუნებელი ნაწარმოებებით და დიადი არქიტექტურული ძეგლებით, ლითონისა და ხის დამუშავების დიდი ოსტატობით კი არ გამოიხატება, არამედ უმოთხრესად ადამიანის სულით, მისი ჰეშანტრობით, ადამიანობით. საკუთარი თავისადმი, მშობლიური ხალხისადმი პატივისცემა მათ შეგნებაში ეფუძნება საერთოდ ადამიანისადმი პატივისცემას.

ისტორიულად ცნობილია ამოც კერობაღატის შემართება და ევაკაცობა, რასაც ის აელ-

ნდა მრავალრიცხოვან ომებში. ბარნოვი ისტორიულ წყაროებს ეფუძნება და ამოცხად ხატავს, როგორც უშიშარი მებრძოლი.

მაგრამ ბრძოლაში უშიშარი და შეუტრეხებელი ამოც ადამიანურ სულგრძელობას იხენს დამარცხებულ მტრისადმი. ერთხელ, ბრძოლის შემდეგ, ამოცის გამარჯვებული ლაშქარი ისვენებდა, ამოცთან დიდებულნი შვიდნი და სთხოვეს გამარჯვება ლხინით აღვნიშნათო. მან უბახუბა: „შრომის შეპლევ შვენიას ზეიში. მაგრამ არა ჰამას ძლეული მტრის მეტად დამკირება. მებრძოლი ფერხთ-ქვეშ არის დღეს განათხზული და ჩვენი ვალაა დიდსულოვანად მოვეუპოოთ იმას... არა ევებოს ზე აღვაქონოთ ჰმა მზიარელი, როცა ისინი სისხლის ცრემლით სტრკიან“.

ბარნოვის ისტორიული რომანის გმირები, როგორც ვთქვით, ცოცხალი ადამიანები არიან, რომლებიც არ შემოიფარგლებიან ერთი რომელიმე იმპულსით, ენებით. ისინი რთულ, ცხოვრებისეულ სიტუაციებში და მრავალმხრივ ადამიანურ გამოკიდებებში არიან წარმოდგენილნი. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ბარნოვი სიყვარულს, და იმიტომ კი არა, რომ სიყვარული ცხოვრების ფრთხილ, ღრმად და ყოველმხრივ ამსახველი რომანისთვის აუცილებელია. „მშენიერა-სიყვარული-ღმერთი“ ამ კავშირითა სამედიანობით ისხნება გმირთა ხასიათის განმსაზღვრელი ნიშნები და ვაჩიხატება ბევრი რამ ნაწარმოების მსატერული კონტექსტის გასახსნელად. სიყვარული, ამითუიმ კუხებით, დანახულია ბარნოვის ყველა ნაწარმოებში, განსაკუთრებით ამ მხრივ უნდა აღინშნოს „ისინი ცისკარი“, „მომჭალა შარავანდედი“, „ტრფობა წამებული“, „არაზის მსხრებელი“. ვერადერს ვეცდებით ამ ნაწარმოებების გმირთა ხასიათში, თუ არ გვაიანალიზოთ მათი დამოკიდებულება სიყვარულისადმი, თუ არ ვაითვალისწინებთ როგორ აელენენ ისინი თავიანთ თავს სიყვარულში. სიყვარულში ჩნდება სამამის, ამოცის ჰეშანტურები იდეალში. ტრფობაში ჰეჭაძაღში გამოხატულია არა მართო მიჯნურის ურთიერთკავშირი, არამედ პიროვნების, ადამიანურა არსების პროტესტი შეშაუტუნობრივი კანონიერი, კონსერვატიული ეკლესიის წინააღმდეგ. რომლის წარმომადგენლადაც რომინში გამოდის გრიგოლ ხანძთელი, IX საუკუნის ქართული ეკლესიის გამონილი მოღვაწე. როგორც ცნობილია, გრიგოლ ხანძთელმა, ამ ენგატიულმა ისტორიულმა მოღვაწემ მებრძოლ დიდებოთა როლი შეასრულა ქრისტიანობის განმტკიცებასა და არაბთა ბატონობის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ისტორიოგრაფიის მიხედვით, ვიოტგი მერხლეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“, ასევე ბარნოვის რომანის მიხედვით გრიგოლ ხანძთელი — ი. ეკლესია — არაბი დამპყრობლების წინააღმდეგ

ბრძოლის საქმეში გათანაბრებულია საერა ხელისუფლებისათვის, ამოტ ეტროპალიტან, შავრამ ეკლესია, ლეთის წინაშე თანასწორობისაყენ მოწოდებისათვის ერთად, სინამდვილეში ბოჭვდა პირიუენებას, მის თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობას, აქარწყლებდა მის მისწრაფებებსა და იმედსებს, რომლებიც შეიძლება საზოგადოების თვითთული წევრის ნების სრული გამოვლინების სანქცინდარი ყოფილიყო ერთი მხრივ ნებისყოფის კანცენტრირება (რაც მართო უცხოელ დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის როდი იყო სკიპარო), მეორე მხრივ პირიუენების წაშლა — ახ დატეხითი და უარყოფითი როლი ქართული ეკლესიისა IX საუკუნეში.

გრიგოლ ხანძთელი „ღვთის ნებას“ ასრულებდა და მიჰქონდა საფლავამდე მიიყვანა. ამით გამოქსწორებული ზიანი მიიყენა სამშობლოს თავისუფლებას, რომელსაც ასე გულღვივდ ემსახურებოდა თვითონ.

გრიგოლისა და ამოტის ურთიერთბრძოლის, მართალია, იმარჯვებს გრიგოლი, მაგრამ ბარნოვის რომანში თავს იჩენს უღრმესი სევდა დამსხვრეული წმინდა საყვარელის გამო, ადამიანის პირიუენების თავისუფლების გამო, ერთიანი თავისუფალი სამშობლოს გამო და სწორედ ამით უკავშირდება რომანი ბარნოვის თანამედროვეობას.

ბარნოვი, როგორც ვთქვით, ყოველთვის სომართლით გადმოგვეყვას ისტორიულ ფაქტებს, მაგრამ მათს ვაგებაში ისტორიკოსს ან ძველწიგნებს არასდროს არ მისდევს. მისი შეხედულება წარსულზე ყოველთვის არივიანიად არის და იგი თავისებურად ხსნის ისტორიულ მომხდარის არსს. თანამედროვე შეხედულება გამოყოფის ყოველი დეტალის ვაგებაში. გვიანდა მოვიყვანოთ თუნდაც ერთი მაგალითი.

გ. მეტრეველ ასე ხსნის შუქიასა და ამოტის ურთიერთთავიშის: „ბოლო აცდენა მტერმსხ ზელმწიფე იგი და მოიყვანა მან დედამაცო სოქებას ცოხებას მას შინა, რომელსა თანა იმრუშებდა, რამეთუ ემეკი ტრფიხალებისა ფრიალ აზრუნდა, რომელსა პირველ არა აქუნდა ესე ვითარი ჩვეულება, არამედ ძლელა იქმნა ბოროტიათ მით ცოდვითა“.¹

ბარნოვი ასე ფიქრობს: თუ შევეს „პირველ არა აქუნდა ესე ვითარი ჩვეულება“ და შუქიასთან კავშირი გამოჩაყალბისა, მაშინ აქ მხოლოდ და მხოლოდ ქალისაფში მამაკაცის მისწრაფება იქ არ ყოფილა, არამედ დიდი სიყვარული, რომელიც ბოლოს და ბოლოს, კანონიკურ რეგლისისათვის დამარისპირების გამო, ვაზდა შუქიასა და ამოტის დაღუპვის შიგნით. ეს არის პირითადი არსა ზღვება ბარნოვის რომანისა.

რომანში დახატულია დიდი სიყვარული, რომელსაც ლუპავს ეკლესია. ეს ვარემოება ქმნას ვანწყობას, რომელიც მიმართულია უცხოელსა და კონსერვატორლობის, დოგმატიკურბრძოლის, ადამიანის თავისუფლების შეზოქვის წინააღმდეგ.

აი ასე, ეს „რელიგიური“ შერალი გამოდის წინააღმდეგ რელიგიისა, რომელიც ბოჭვს ადამიანურ მისწრაფებებს.

შემდგომში ბარნოვის შემოქმედებაში უფრო ძლიერდება ეს ზაზი, თუ ამოტი ეკლესიის მიმართ თავის წინააღმდეგობაში მინც სუსტია, ხეარამზე („არამაზის მსხვრევაში“) უფრო კატეგორიულია რელიგიის წინააღმდეგ, რომელიც ადამიანების ზედწივრებას ამსხვრევს, მათ სოცოცხლეს უწრაფებს. აი „არამაზის მსხვრევის“ ფინალი:

„მოყუდა ბრძოლა საზარელი, ცას მოშორდა ვეშაბი შავი. ისწრაფოდა არმაზისყენ ხეარამზე ქალი.

— სად არის რევი? ნახეთ აშხალი! ბატონიშვილი ხმაღამოწედილი ნაენებთა შორის. მუქვამუქი არსადა სწინადა.

— აშხალი! ნახეთ აშხალი! — ვაკიოდა თმაგაშლილი ქალი ხეარამზე, ესებდნენ ვეცაკის მკვდართა შორის თუ დატრილებში.

— ემა, აშხალი! გადმოაიზინეს, სასიკვდილოთ დატქრათ ვიბრი.

— ვერ ცოცხალია!
— აშხალი ჩემო! შესძახა ქალმა. და მოეხედა. წაადგა ნინო ხელისხლიანი; თუ ვაპქულეოდა.

— დაწყნარდი, ქალო! ქვარის მადლი... ქალმა შეხედა ქალდა ნინოს. მნელის შეხედვით, შეიწყვიტა ყელზედ ქვარი და ვადსტოტრცნა. მოეჭო ქაბუქს. ვაიერყოლა აშხალიმა ქალის მკლავებში და გაათანგა. დასწყდა ქალ ვეის ხანქალს. დააკლა თავი“.¹

ასე დიდა ადამიანური სისხრულის დაღუპვის ტრაგედია, ასე დიდა ბროტესტი ყოველგვარი რელიგიის წინააღმდეგ, რომელიც ანადგურებს ადამიანობას, მის პირიუენებას, ბედნიერებას და თავისუფლებას. გატვორცნილი ქვარი — უდიდესი ბროტესტია ხეარამზესი და ეს მას აყენებს ზემანიზმისათვის მეტბოლი ვშირების რიგში.

ამ სურათში კიდევ მეორე სახესიმბოლოა. ეს არის ნინო სისხლიანი ხელით. ეკლესია არ ჩერდება სისხლის წინაშე „ტრფობა წამებულშიც“. „რას ეხედავ ამას? შესძახა მგაცრიალ — სისხლი! დეარი სისხლისა წმინდასაც ადგულს“

ბოლოს თვით ამოტიც ეკლესიაში დაიღუპა, — თუმცა აქ ეკლესია პირდაპირ ბრალში არ

¹ ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, 1946, თბილისი, გვ. 137.

ყოფილა. მაინც ამას სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს

„დაეცა აშოტ“

მისი სისხლით შეიღება საქართვეელი*.

ეკლესიის სახელის სისხლიდან დაეკვირება ისეთი „რელიგიური“ მოაზროვნისა და მწერლისათვის, როგორც ვ. ბარნოვი იყო, შეიძლება აზრის სრულიად მიუღებელ მიმართულება მოგვეჩვენოს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ვ. ბარნოვის ხანგრძლივი სამწერლო მოღვაწეობის უკანასკნელი ამონაკვები დამთავრდა ისეთ პერიოდს, რომელსაც მსოფლიო ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ოქტომბრის რევოლუციამ და საქართველოში სამართა ხელისუფლების დამყარებამ უშეშველი ზეგავლენა მოახდინა მწერლის მსოფლმხედველობაზე. იგი ისევ ისტორიული ეპირის ფარგლებში დარჩა და თავისი მხატვრული სტილი შეინარჩუნა (ამ მხრივ ცვლილებები არც იყო მოსალოდნელი, რადგან ამისათვის ვ. ბარნოვი, სამაგად ხანდაზმულ და მევეთაზე ჩამოყალიბებულ მწერალი იყო ამ დროს), მაგრამ ბევრად შეიცვალა მისი შეხედულებები ცხოვრებაზე, ისტორიაზე, როცა ჩვენ ვლაპარაკობთ ქრისტიანობაზე, და განსაკუთრებით კანონიერ ეკლესიაზე, უნდა აღინიშნოს, რომ ბარნოვი თავიდანვე არ ყოფილა მათ მიმართ დემოკრატიული იდეებით შეზღუდული, მაგრამ სისხლიან ეკლესიის სახელის დაცემიერება რომანებში „ტრაგომა წამებულ“ (1918) და „არმაზის მსხვერველი“ (1925) ნაყოფია ისტორიაზე, ადამიანთა საზოგადოების განვითარებაზე მწერლის ახლებური შეხედულებებისა. რაც არა მარტო მის მხატვრულ ნაწარმოებებში, არამედ ლექციების კურსშიც გამოვლინდა. „არმაზის მსხვერველი“ ნათლად გამოხატულია, რომ ქრისტიანობის გავრცელება ბიზანტიელი კეისრების ხელში იარაღი იყო საერთაშორისო ასპარეზზე თავიანთი გავლენის გასავრცობად, რომ—ქრისტიანობის ცენტრი — ოცნებობდა გამზდარიყო მსოფლიოს ცენტრიც. დედოფალ ნანას გამოცილილი ჰქონდა, ახალი სკელის ქადაგებას მოჰყვებოდა რომის გავლენა. ბიზანტიელ უფლებების დამყარება. ფიქრობდა ნანა, შეეგონებინა ეს შეფისათვის. მარიანი თეთონავი გრძობდა, საით ისწარფოდა რომთა ხელში იყვნენ. რა შეეძლო?! მძღავრი ძალა მოიწვედა, ვით ბედისწერა...¹

ამ ასექტში „არმაზის მსხვერველი“ გვიჩვენებს მნიშვნელობა იზრდება, ზვარამზე—პერსონაჟის აზრი განუზომლად ღრმადდება, მრავალმხრივი ხდება, კონკრეტულ ისტორიულ ასექტის იქნის იგი მარტო ზემანური იდეალებითაა თავის მებრ-

ძოლ გვიჩვენებს, რაც ადამიანის პიროვნების თავისუფლებისათვის, სიყვარულისათვის თავგანწირვას გულისხმობს, არამედ ამას უერთდებიან ეროვნულ თავისუფლებას უშაღესი იდეალები, უცხოური გავლენების წინააღმდეგ ბრძოლა, როგორც დიდ მხატვარს შეგვიჩვენებს, ბარნოვის რომანებში დიდი საზოგადოებრივი პრობლემები გარდატეხება გვიჩვენებს ბედში, მათს ცხოვრებაში, ყოველივე ეს ისახება ზვარამზე და ადამიანის სიყვარულში, მის ბედსა თუ უბედურ დასასრულში, მაგრამ სიყვარული, როგორც ჩვენ უკვე ვიცით, ბარნოვის მიხედვით, მხოლოდ ირი ახალგაზრდის ურთიერთდამაყვამიტებელი გრძობაა კი არ არის, არამედ ესთეტიკურ-ფილოსოფიური კატეგორია, რომელსაც ცენტრალური ადგილი უჭირავს ბარნოვის ტრაგედიაში და საერთოდ ადამიანურის გამოვლინების სფეროა. და ყველაფერი ის, რაც ადამიანის ბედნიერებას წინ ელოდება, დამალულ უნდა იქნას ადამიანის მიერ. მაგრამ რა გზით, როგორ უნდა იქნას დამალული? აი სწორედ ამ მიუღებელ იმ სფეროს ამ დიდი მწერლისა და მოაზროვნის შემოქმედებაში, რომელიც დღეს ჩვენ, ბუნებრივია, ვერ გვაქვით ვიხედო.

ადამიანის ვარდამქმნის შესაძლებლობას ბარნოვი მხოლოდ საყოფიერ ნებისყოფის წრთობაში, მორალური სიმტკიცის გამოწვევაში ხედავდა. ცხოვრების, ადამიანის ვარდამქმნაში ბარნოვის ყურადღებას ნაკლებად იზიდავდა კლასთა ბრძოლა, კერძოდ, გლეხობის გამოსვლები შემამულეთა წინააღმდეგ, და ეს მაშინ, როცა მწერალს ადამიანის იდეალად, რომელიც ენაც ის ისწარფვოდა, სწორედ მშობლიური ადამიანი მიანდა. ვ. ბარნოს სხვადასხვა დროს სხვადასხვა კრიტიკოსი თუ ლიტერატურის მკოდნე ტყუილად მიაწერდა სიმპათიებს საქართველოს ფეოდალური წარსულის მიმართ. ბარნოვი ყველგან, ყოველ ნაწარმოებში მკვეთრად გვიხატავს წარსულის მიხინვ მზარეებს. ფეოდალების ადვილბინილობას, მათს გვოტურ მისწრაფებებს, ურთიერთმტრობას, ბრძოლას სახელმწიფოს დეცენტრალიზაციისათვის, მერაინობას, მანუზრობას, გამოცდველობას, დაბალი ფენების ექსპლოატაციას, საეკლესიო ცხოვრების შეუბრალებლობას, რელიგიის მიერ ადამიანების შეზღუდვას და ა. შ. ხალხის ყველა ფენიდან ვ. ბარნოვი უპირატესობას აძლევდა ამტრებს, ხელოსნებს, ამ აზრს განამტკიცებს „ისინი ცისკაიცი“.

ბარნოვი კარვად ხედავდა კლასობრივ დიფერენციაციას, მაგრამ ცხოვრების ვარდამქმნაში ვადამწვეტ მნიშვნელობას არ აძლევდა კლასთა ბრძოლას. ვ. ბარნოვი ადამიანის ვარდამქმნის პრობლემას, საერთოდ, აბსტრაქტულად აყენებდა. ყველა ადამიანი სრულმნილი უნდა გაზღეს დამოუკიდებლად და ერთმანეთზე ზეგავ-

1. ვ. ციციშვილი, ვ. ბარნოვი, ლიტერატურული ძეგლები, ტ. VI, 1958 წ.

2. ვ. ბარნოვი, თხზ. სრული კრებ. ტ. VII, 1962, გვ. 469.

ლენით. ზნეობრივად გამოიწრთოს მადლი იდეალებისათვის ბრძოლაში.

დაბალი ფენებიდან გამოსულ გმირებს ბარნოვი განსაყურებულნი სიმპათიით ხატავს ყოველთვის, მაგრამ თავის ისტორიულ რომანებში არასდროს არ გვიჩვენებს მათ კლასობრივი ბრძოლის პერსპექტივებში, (თუც იღებულა ალინიზმის, რომ ამ მხრივ არის განსხვავება ე. ბარნოვის ისტორიულ რომანებსა და თანამედროვეობის ამსახველ მისსავე მოთხრობებს შორის).

კლასობრივი ბრძოლის ასახვა, როგორც ჩანს, იყო ქართული საბჭოთა ისტორიული რომანის განვითარების შემდგომი საფეხური. ამ საფეხურს იწყებენ შ. დადიანი და მიხ. ჯავახიშვილი.

ქართული საბჭოთა ისტორიული რომანის განვითარებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს შ. დადიანის რომანებს „გიორგი რუსსა“ და „ურდუმს“. შეიძლება „ურდუმს“, როგორც მხატვრული ნაწარმოები, შ. დადიანის მიღწევად არ ჩაითვალოს, მაგრამ იგი მფიქთათებს მწერლის ინტერესების ახალ წრეზე.

„გიორგი რუსსა“ თითქმის ყველა პერსონაჟი თამარის მეფობისდროინდელი ცნობილი პიროვნებაა. თამარ მეფის საქმრად აღსრული ბოგოლიუბსკის შვილის იურის მოწვევა დევს რომანის სიუჟეტის საფუძველში და ამავე ისტორიული ამბის განვითარებას მიჰყვება. ეს განვითარება ავლენს ხასიათებს, შეცვლიათ ძლიერი ენებების ადამიანთა ცხოვრების ფერულში და ვალაშის მეთორმეტე საუკუნის საქართველოს ცხოვრების რთულ პანორამას

დადიანი ყურადღებას ამახვილებს ქართველ ფეოდალთა ურთიერთობებზე, საკუთარ განდიდებისაკენ მათს მისწრაფებაზე, თავიანთი ძალა-უფლების გაძლიერება, გავლენის სფეროს განვრცობა, მეფის კარზე პირველობისათვის ბრძოლა და საკუთარი სამთავროებისა და საფეოდალოების შექმნალობისათვის ზრუნვა ფეოდალთა უმთავრესი საქმე იყო. მათი მოქმედების სტიმული შურა და ეგოიზმი გახლდათ და ისინი არაფრის წინაშე არ ჩერდებოდნენ. მათი „მოღაწეობის“ მთავარი იარაღი იყო ინტრიგა, ხმის გავრცელება, მხატვრულად დაწყობის მახეობა. თბილისის ამირას აბულ-საანს თავისი ჩანაფიქრების განხორციელების მიზნით შეაქვს დარბაზში წინადადება იური ბოგოლიუბსკის მოწვევის შესახებ. ასევე თავისი საკუთარი ზრახვები, გამოჩენა ამოკრავებს დიდგვარ ზნეობა ზოგაბაგას, რომელიც ქართველობს ჩამოიყვანოს ბოგოლიუბსკი „პატრიარქმან, დიდებულმან, ეპიტოთა და სპათა—მოახსენეს თამარს, და მათგან ნება-დაფრთავი განმზადეს ქორწილი...

ყოვლად უწადინელმან ქორწინებისამან იაქაქსა, ქმარსანობისაგანა“.

და ეს რაღი იყო თვითნებობის მხელდაც ერთეული გამოვლენება. დიდს ფეოდალებში და დიდებულები ხშირად ერთმანედობდნენ ხოლმე თამარის წინააღმდეგ. მეფის ცენტრალურ ხელისუფლებასთან ბრძოლათ ისინი ასუსტებდნენ სატელეფიფოს. ამ მომენტზე ამახვილებს ურადღებს. შ. დადიანის რომანი. მწერალი ეტყება მიზეზებს, თუ რატომ დაეცა ძლიერი ქართული სახელმწიფო შემდგომ საუკუნეებში, და ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად ფეოდალური სეპარატიზმი მიიჩნდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგი კრიტიკოსი სხვადასხვა დროს მკაცრად და დაუმსახურებლად აკრიტიკებდა შალვა დადიანის ისტორიული რომანს „გიორგი რუსს“. მწერალს მიაწერდნენ ნაციონალიზმს, რასაც, ცხადია, არ შეიძლება დავეთანხმოთ.

შ. დადიანი მართლაც ყურადღებას უთმობს ი. ბოგოლიუბსკის პიროვნების ცნობილ მანკიერ მხარეებს, რაც ისტორიული წყაროებით არის დადასტურებული, მაგრამ ამის გამო შ. დადიანს ნაციონალიზმი რომ მიაწერო, დავსახებრებელი, მძიმე ბრალდებაა. იური ბოგოლიუბსკი ცნობილი ისტორიული პიროვნებაა. რუსი ხალხის განზოგადებულ ტიპად უფრო უნდა მივიჩნიოთ შ. დადიანის გამოგონილი გმირი — კუზმა, რომელიც საქართველოში თავის აღზრდილთან — იურისთან ერთად ჩამოვიდა. კუზმა რუსს შ. დადიანი დიდი სულიერი სიმბოლო ხატავს. მწერალი მასში ავლენს უკეთეს ადამიანურ თვისებებს.

ი. ბოგოლიუბსკის პიროვნების მანკიერ მხარეზე ყურადღების გამახვილება არ ყოფილა შ. დადიანისათვის თვითმზნანი. ეს მას დიდებულთა თვითნებური გადაწყვეტილების განსასჯელად სპირიტუალობა.

დიდებულთა თავგასულობა განსაკუთრებით მკვეთრად თამარის მეფობის პირველ წლებში გამოვლინდა.

ყურ კიდევ, ბაგრატ მესამესა და ბაგრატ მეოთხის დროიდან, რაცც საქართველოს გავრთიანება დაიწყო, ხოლო უფრო კი დავით აღმაშენებლის ეპოქიდან მოყოლებული, ქვეყნის სოციალურ სტრუქტურაში ერთგვარი დემოკრატიზაცია იყო დასახული. ამ დემოკრატიზაციის საფუძველი იყო ქვეყნის საზოგადოებისგებლო მოსტრებზე პირადი დამსახურებისამებრ, პირადი ღირსებებისამებრ წინ წამოწევის პრინციპი. დიდგვაროვნული დინასტიის პრინციპი საშუალებას იძლეოდა რომ ქვეყნის ბურჟის ადგილას სუსტი და უნდელი კაცი აღმოჩენილიყო. ხოლო თუ რა უმეტესობა იყო ქვეყ...

1. ისტორიანი და აზმანი შარაენდელთანი, ქართლის ცხოვრება; პროფ. ყუბნიშვილის რედ.; ტ. VI, 1959, გვ. 37.

ნისათვის სუსტი, გამჭრიახობას მოკლებული და უნიჭო კაცის მეგობა, ან მის მიერ დიდი პოსტის დაკერა, ქართველები მრავალჯერ დარწმუნებულან ამაში, თუთ დღევით აღმაშენებლის მამა გიორგი II „უხუცესი ყოველთა მეთვითა აფხაზეთისათა და ზურად უკეთესი ყოველთა კაცთსა... შეტად რბილი და სუსტი ხასიათის კაცაა ჩინს, ამასთანავე მას ჰკლებია ის ხსიანი და საქმიანობა, რომელიც ქვეყნის ბატონისათვის აუცილებლად არის საჭირო... ვერც დიდგვაროვან აზნაურებს უწყედა ღირსეულ წინააღმდეგობას და ვერც გათამამებულ გარეშე მტერს იგვრებდა.“¹

ამ შავალითს პირადს მხილველი დავით აღმაშენებელი გამეფების შემდეგ მთავრობის საპატრონო-მეგობრობის პოსტებზე წინ წამოწევისას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა კანდიდატის პირად ღირსებებს. დემოკრატიზაციის ეს პრინციპი ბაგრატ III-ის დროიდანვე ტარდებოდა სასულიერო ხელისუფლებაშიც. „გიორგი მოაწმინდელმა... ქართული ეკლესიის წოდებრიობა დაარღვია. წოდებრივი უპირატესობა საეკლესიო საქმეში უარყო და ადამიანის პირადი ღირსება წინ წამოაყენა, თან ეცადა ქართული ეკლესიისათვის დემოკრატიული მიზართულება მიეცა.“²

გიორგი მოაწმინდელმა „შემშობის ღრს“ სხვადასხვა ადგილას „შეკრიბა, რომელნიმე ქალაქთაგანი, რომელნიმე დაბათაგანი, სხვანი უდაბურთა ადგილთა პოვნა, სხვანი შონებისაგან გამოიყუანა, ხილთ სხვანი უმწარესისა ცხოვრებისაგან იხსნა“, შეასწავლა რაც საჭირო იყო, განაათვა, აღზარდა და „ესეც ვითარათა შეურაცხთა საქმეთაგან მღვდლად უბიწოდ, მწედ სარწმუნოდ ქრისტესა შეწირნი მთელ საქართველოს განეფინა საქმე ესე საუთრველი“.³

საერო და სასულიერო ცხოვრებაში ერთგვარი დემოკრატიული პრინციპების დანერგვა, თუნდაც ძალიან შეზღუდულად, მოასწავებდა დიდგვაროვანთა პრივილეგიების შევიწროვებას, რასაც დიდებულნი, რასაკვირველია, ძნელად უპირვედებოდნენ. ამიტომ თამარის გამეფების პირველ წლებში, როცა ისინი ფიქრობდნენ, რომ სუსტ თვითმპყრობელთან ჰქონდათ საქმე, რაკი ქალი იყო მეფედ, შეთქმულებებს აწყოზდნენ მის წინააღმდეგ და აშკარად გამოსვლასაც არ ერიდებოდნენ. პირველი მათი მოთხოვნები დიდგვაროვანთა უფლებების აღდგენას შეეხებოდა. ამის შემდეგ იყო „უგვარო“

მსახურთუხუცესისა და ამირსპასალარის ყუბა-არისა და აფრიდონის განაპტყველება ირტლებით გააკეთა თამარმა.

ეს, რასაკვირველია, ქვეყნის სახელმწიფოებრივი და სოციალური წარმატებისათვის შეტად საზიანო იყო: შეიღბა საქართველოს მოწინავე მოღვაწეების და მეფეების თავგამოდებული და მედგარი ჭირნახულობით მოპოვებული შეგნება, რომ ადამიანის პირადს ღირსებას შესაფერისი პატივი უნდა ჰქონოდა ცხოვრებაში და ყველაფერი გვიარსებლობით არ განისაზღვრებოდა, ახლა კი დიდგვაროვნობამ და აზნაურობამ კვლავ წამოიპყრა თავი.“⁴

ეკრძოდ, თამარის საქმროდ უფლისწულის მოწყვედა უთუოდ დიდგვაროვნული ინსტიტუტის პრინციპების დაცვა, როცა „მეფეთა მიერ არა ეგებოს ქვეშევრდომთა შეუღლებება“⁵ ამ პრინციპის ფორმალური შესრულების იქით თითქო არაფრის დანახვა არ იყო საჭირო, თითქო სრულიად არ ჰქონდა მნიშვნელობა პირად ღირსებას იმ კაცისა, რომელიც საქართველოს თვითმპყრობელი მეფის თანამდგომი უნდა გამხდარიყო. ბასილი ეზოს-მოძღვრის საგულისხმო სიტყვით რუსთა უფლისწულის თამარ მეფის საქმროდ არჩევის საქმე „ვერა ვეთილად განაგეს, რამეთუ არაჲ კაცი იგი ღირსი საქმისა წარგადინეს და არცა მისსა მცენიერ იყუნეს, რომელსა იგი მოაყუანებდეს“.⁶

ბასილი ეზოს-მოძღვარი უცხო უფლისწულის მოწინააღმდეგეთა დასში იყო. მკატან ეს ვარემოება სრულიადაც არ უქარავს ძალას მის მართებულ სიტყვებს.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ დიდი როლი შეასრულა რუსი უფლისწულის სარწმუნოებამ, დაზბაზის ერი ასე ადვილად არ დაუქურდა მხარს აბულ ხანს, იტრა ბოგოლუბსკი ქრისტიანი რომ არ ყოფილიყო. „მართლად უნდა ითქვას... რუსი თავადის ქრისტიანობამ, მართლმადიდებლობამ მოხმბლა ყველანი“. აბულ ხანსა ეს ვარემოებაც თავისი მიზნების სისარკველოდ გამოიყენა. იგი და ზანქან ზორაბაძელი არის დავიდევდათ რუს უფლისწულს რა პირადი ღირსებები გააჩნდა, ან რა ზნის კაცი იყო. ეს შალვა დადიანის ჩანაფიქრის ერთი მხარეა, სადაც უკვე გამოვლინდა დიდებულთა პირადი ანგარება.

შემდგომშიაც მოქმედება რომანში გიორგი რუსის თავგადასავლის ირველიე ვითარდება. ეს თავგადასავალი გამოყენებულა როგორც

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ს. უახიშვილის რედაქტორობით, 1965, ტ. II, გვ. 159.

² ივ. ჯავახიშვილი, მითითებული წიგნი, გვ. 191.

³ გიორგი ხუცესმოწამონი „ცხოვრება გიორგი მოაწმინდელისა“, გვ. 326.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ს. ყუხიშვილის რედაქტორობით, 1965, ტ. II, გვ. 247.

⁵ შ. დადიანი, რჩეული თხზულებანი, 1959, ტ. II, გვ. 66. შემდეგში დავითმწამონთ ამ გამოცემას.

⁶ ბასილი ეზოს-მოძღვარი, თბილისი, 1944, გვ. 16.

კომპოზიციური ღერძი, რომელზეც ტრიალებს ნაწარმოების მთელი სიუჟეტი.

აქ გამოჩნდა რომანისტის უზაღო ოსტატობა, ვრცელი რომანის მანძილზე მას არცერთი სიუჟეტური მომხრა ხელიდან არ გასტყობია, ნაწარმოების მთავარი თემიდან არ ვაღუფხვევია. ყველა შენაყადი ცენტრისაკენ მიეშურება და შესანიშნავ კომპოზიციურ წყობას ქმნის. ამ მხრივაც „გიორგი რუსი“ კლასიკური რეალისტური რომანია. მაგრამ „გიორგი რუსის“ რეალიზმი მარტო მისი ფორმით კი არ გამოძღვლენდა, არამედ, უპირველესად, შინაარსით, მთავარი ის კი არ არის, რომ შ. დადიანი ზედმიწევნით იცნობს წყაროებს (ამ მხრივ შეიძლება ზედმეტ გულმოდგინებასაც იჩენდეს რომანისტი, როცა ის ხანდახან სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ქართლმწერელს), რომანის რეალისტურობის ძირითადი საფუძველი ის არის, რომ მწერალს შეუძლია აქვს საკუთარი ისტორიული კონცეფცია, როგორც მხატვრული შოთღმხედველობა და მეთოდი, რომელიც მისი ორიენტირია ისტორიული მოვლენების შეფასებასა და მხატვრულ ასახვაში. მწერალი ფხიზელი თვალთ უყურებს მოვლენებს, ცდილობს მიუკერძოებლად გამოხატოს კარგი და ავი როგორც მტრისა და მოყვარისა, ისე საკუთარი, ეროვნული. მის არ შეუძლია დღემდე მათი ანაბრის გვერდით მშობლიური ხალხის ნაცოვან მხარესაც: „ქართველთა დრადილ შემკული ხალხია, მაგრამ ერთი დიდი ნაკლი ჰქონიათ: თავის-თავის დალატა, უკეთუ მათგანი ვინმე ზეწამთიწია და ვაღონიერდა, შემდეგ თავს მალა იღებს ურჩობას იწყებს. თუთ მეღესაც აღარ ებუება, საზოგადოს იგოწყებს. საპირადოზე ვადაღის. ასეთი მღვთმარება ეხარება სხეებს და ახლა ისინი იწყებენ ამავე გზით სიარულს, რომ შემდეგ ერთმანეთში შედლი ზამოავდონ, ან კიდევ მათი შემაერთებელი ტახტი დაამოან...“ (გვ. 51). გვანგებ ძნელი ამის გამო ანტიბატრიოტიზმი დასწამო მწერალს. იგი მამულიშვილური გულისტკივილით შეინიშნავს საკუთარი ხალხის ნაკლოვანებებს, მის დაღებში მხარეებთან ერთად, ეს მისი მეთოდიც, ისტორიული სინამდვილის შეცნობისა და ასახვის რეალისტური მეთოდიც. ამიტომაც იგი ვიოარგი რუსისა და აბუბეჭის ვაკეკობას ხედავს, ამავე დროს თვალს არ ხუჭავს მათ ნაკლოვანებებზე. ამის გამო მას ნაციონალისტი რომ უწოდო, დიდი შეცდომაა. ისინი სამდილია, რომ თავისი ხალხის ნაკლოვანების მხარის გეოაწარავება მას ამ ხალხის სიყვარულითვე მოსდის და, ამავე დროს, რასაც კარგს შეინიშნავს, იმასაც გამოხატავს. განსაკუთრებული სიყვარულით ხატავს ის თამარ მეფეს, ცოყს, დიდო არიშაანს და სხვებს. მაგრამ არ შეიძლება ამისათვის ნაციონალისტი შეარქვა მს. ზოგჯერ ცნებების აღრევის მოწმე ვხედებით ხოლმე. სამწუხაროდ, „მამულიშვი-

ლობას“, „ბატრიოტიზმს“ ზოგჯერ „ნაციონალიზმში“ ურევენ ხოლმე.

ინტერნაციონალიზმი სრულფასოვანად ნავს საკუთარის უარყოფას, პირიქით, მყარ ეროვნულ ნიადაგზე უნდა იდგეს, საკაცობრიო სიგანძურში რომ რაიმე შენი საკუთარი შეიტანო და ინტერნაციონალურ იდეებს ემსახურო.

ამისათვის საჭიროა საკუთარი ეროვნული ძალების რწმენა. შ. დადიანი განსაკუთრებული გულისყურით ხატავს მწერალთა და ფილოსოფოსთა იმ ჯგუფს, რომელთაც სტრდათ. წაირელის დავადა, უშელოდ ზელო დავარა ურფილისა და კარგად ესმოდათ, რომ ეს იქნებოდა დავერება. რწმენის განმტკიცება საქართველისადმი“. (გვ. 137). ამისათვის საჭიროა ერის ცხოვრების შემოქმედებითი ეპოქების გამოვლისწინება.

მაგრამ არანაკლებ აუცილებელია ეროვნული პრობლემების გამოვლენა.

გიორგი რუსის ირგვლივ ატეხილმა ბრძოლებმა ცხადდ გამოავლინა ქვეყნის შიგნით არსებული პოლიტიკური და სოციალური წინააღმდეგობები.

ამ მთავარ როლს უკვე მსახურთუხუცესი ვარდან დადიანი ასრულებს. აბულ ასანი, უტანდარი, გუზანი, ბოყო წაყელი, ივანე ყვარვერე და სხვა შეთქმულნი, სამფლობელოების გადიდებაზე და სხვაგვარ გამოჩინებაზე ფიქრობენ. ვარდან დადიანი უფრო რთული ხასიათია, მისი მადა ყოველისმომწყველია. იგი ფიქრობდა ბოლოს მეთოი ლაზისტანელი ბატონიონების სამეფო გვარისთვის და მისი შვილის შერკვილის გამეფებით საფუძველი დაედო დიდანების დინასტიისათვის. მის ახარება კიდევ, რომ ვიორგი რუსი არ იყო მეფობისათვის საჭირო თვისებებით აღჭურვილი კაცი და იცნებებოდა იმ დროზე, როცა ფაქტობრივად შეფე თვით იქნებოდა. ამ მიზნით პირველივე დღიდან რუსი უფლისწული თავის გავლენის ქვეშ მოქცეა. ვიორგი რუსის პირველი ექსორიის შემდეგ დიდებულთა კოალიცია შექმნა თამარ მეფის წინააღმდეგ და ზინსტიანო განდევნილი იურის დაუკავშირდა.

შ. დადიანი სხვადასხვა კუთხით, სხვადასხვა პერსონაჟის აღმშობ ხატავს პერსონაჟს თუ მოვლენას. ასევეა შექმნილი ვარდან დადიანის მხატვრული სახე.

„რად არ მომწონს ეს დადიანი? — ფიქრობდა რატი. — რა დაუშვებია ჩემთვის? მეგობრობის ვარდა, არაფერი. შეფისთვის? სამშობლოსთვის? იქაც ერთგულებით და თვადღების მეტი არაფერი. მაშ, რა აქვს ამ კაცს უსიამოვნო? საქციელი? სიღარბისლე? ჭკუა? გონება? საქციელი აქვს, ზრდილია ზედმიწევნით...“

...ო, რა მოუბაია? „გველსა ხერელად ამოიყვანს“... მერე რა? რომ არ გამოუმტკავებია მისი ცული თვისებანი?... თუ მეც სიბარ-

ბით მომდის?! ისიც დიდი ერისთავი და მეც... მაგრამ მე მხოლოდ ქართლის ბატონი ვარ, ვე კი არის პატრონი ორბელიანი და კაეწონისა, ლისი ბიჭი ნიკაფხიაძემ უცილობლად მქონებულა... განაგებს ყველას, სენანთსა და საეგროსა, გურასა, თავერისა და არგვეთს, დიდი გავლენა აქვს, დიდი პეზუტი მის ქვეყანაში... ახლა კიდევ... მავას უბოძეს მსახურთუხუცესობა... ოო მძალერი კაცია... პატარა მეფეა ნამდვილი... მეც, ესეუ განდიდებულ დიდ თავადს ვინ იცის რა ზვიადი ზრახვები უტრიალებენ გონებაში... ააჰ!

კინლამ წამოაყვირა რატომ და ნელად თვალუბზე ხელი მოისვია: „ეს რა მომივიდა ახარადა!“

რატის შეეშინდა ამ უფსკრულში გადახედვისა“.

მაგრამ შ. დადიანის რომანში არის გმირი, რომელსაც ვერ აერთობს ვარდნთან შეხვედრა.

„...დიდებულები კი თათბირობდნენ... მხოლოდ თამარი, — იმათზე ქეიანი და ფრთხილი... დათანხმდა. აა, ხომ დავითანხმე ეს თანხმობა შენი ტყვეობაა, ვერაფერ ვერ დაგიპყრო, მე დაგიპყარი, თამარ... არაა მე შენი სხეული არ მინდა... ჩემგან დაპყრობა უფრო მაგარი!“ თვალბი უღვარდებია, გული ისევ ძალზე უყვიადა, ტირილი ისევ იმეორებდა:

„ვერაფერ ვერ დაგიპყრო, მე დაგიპყარი, თამარ!“

„ვერა, ვერ დაგიპყარი, დადიანო!“ ისე მკაფიოდ შემოესმა ნახი, მაგრამ მტოცე და ურყევი ხმა — თამარისა ვარდნ დადიანის, რომ კინლამ გულს შემოეყარა.

ზვიად სურვილებით აღტიწებულს არ შეუშინებია, როგორ მოადგა ყარს მეფე თამარი: ახლა მიხვდა, რომ თამარს ხმაც არ აყოლია. ეს სიტყვები უთბრეს მხოლოდ თამარის თვალუბრაში.

ახლა იკონებს, ყართან რომ მივიდა თამარი, თითქო პირდაპირ დადიანისკენ წამოვიდა, თითქო ცხენი ერთი წუთით შეჩერდა კიდევ დადიანთან და თვალ თვალში გაუყარა.

ო, ეს თვალუბრა!

რად უთრთის მთელი ტანი ასე საშინლად, თითქოს სცემეს და მიადგესო? არაა ეს კიდევ უარესია. უთოდ ასე თითოდა კაცი აბელის მოკვლის შემდეგ, როცა საბაოთ-ღმერთთან იხმო“.

თავისი პირიშე ქართულმა ხალხმა წმინდანად შერაცხა და ეკლესიამ მისი ხსენების დღედ პირველი მისი დაიწესა. ზელოვანი, რომელიც თამარის მხატვრული სახის შექმნას დაისახავს შინადა, როდეს მდგომარეობაში აღმოჩნდება. მწილა ოსტატის შემოქმედება მიწვევებს ამ სახლის მაკორ რეზონანსს და მისი შარაიანდღის თუნდაც აირალი გამოსახოს.

შ. დადიანი როდელი გზით წავიდა, მწერალმა

მიადწია თამარის ქალური მშვენივების პოსტერტურ გამოსახვას. მაგრამ თამარი როდელი ადამიანური ხასიათია. მისი ქალური მშვენივება სუბტიურია უფრო, ვიდრე შიწიერი, თავად ცხილკანს თამარ ქალისა და თამარ მეფის, პაეტრობაში გადამწყვეტი უპირატესობა შიანიჭოს მეფეს, რომელსაც ქართული სახელმწიფოს, ქართული ხალხის კეთილდღეობისათვის ბრძოლა აყრისია, თამარ ქალს კი ურჩევს საუთარი გრძობების მიყენებას, პირველის დათმობას, მიუთმეტეს, რომ მისი პირველი და უკანასკნელი სიყვარული ღეშმა ბატონიშვილიან ერთად ჩაესვენა.

თამარი ღირაუვლად მართავს ქვეყანას, ამა აღწევს თავისი სიბრძნით, ნებისყოფის სიმტკიცით, დამლომაცის გამჭკრამხობით და შეუცდომელი ადლოთი. იგი ყველა თავის ქვეშევრდომ დიდებულზე უფრო გონიერი და მათთვის მიუწვდომელი. ისინი გრძობენ ამას: — ვინ შემძლებელ არს მიხედვარად, თუ რას განიცდის ჩვენი ღეთება! — ზეარია მხარგრძელის ეს სიტყვები ქვეშევრდომთა საერთო აზრს გამოხატავს.

იგი უფრო მეტობს ქვეაგონებით, ვიდრე იარაღის ძალით. ყოველი კონფლიქტის დასაწყისში ცილობს საქმე მოლაპარაკებით გაათავსოს. მან აყრიალა სიყვდილით დასაწყა, „ნაკვეთის აპოლება“, დაბრძეება. ყოველი მიღებული გადაწყვეტილება ღრმა განსჯის შედეგია, თამარს ყოველთვის სრული შინაგანი სიმართლით შეუძლია თქვას: „თვით მე სწორედ ის ვაეკეთე, რაც ხალხს უნდოდა.“ აგი ზნეობრივი სიწმინდის მაგალითია თავად და ვთავური ნორმების მკაცი დამცველი.

დიდებულები მას მხოლოდ პოლიტიკურად რადი უპიბისპირდებან, ისინი ხშირად სამოქალაქო ცხოვრების წესებს არღვევენ და ბნელ საქმეებზე ხელს ითმობენ. ზორაბაბესი და მისი მარყენა ზელი ეკვორ ჩესტბიანი საქართველოს ისე უყურებდნენ, როგორც ვასათულ ბუქს, „ტყბილ ღეშას“, ყველგურს კაღრულობდნენ ოქროს გელისათვის: ნარკორეებით, ტყვეებით ვაქრობას, მაჭანკლობას და სხვა ათასგური კომბინაციას, მათ ოქროს ფასად მხარს უწერენ აბულ ასანი და დადიანიც კი. ხალხის ზნეობრივი სიწმინდის საფუძველი აქედან შეიძლებოდა დაჩვეულებული. ამიტომ იყო, რომ თამარი ასე მკაცრად ევიდებოდა ამ საქმეს.

ჩვენი უკვე აღვნიშნეთ, რომ შ. დადიანი დღოსტატურად აგებს რომანის კომპოზიციას და ახერხებს ტეველი სიუჟეტური ხაზების შექმნას. მწერალი სრულადაც არ კმაყოფილება მეფეების და დიდებულთა ცხოვრების ასახვით და ცდლობს ქვეყნის ცხოვრების ყველა უმნიშვნელოვანეს მხარე უჩვენოს უკთხველს. ის გულმოდგინებითა და სიყვარულით ხატავს მწერლებსა და ფილოსოფოსებს, გოდრბი ჩორჩანელს, უმრწემს

ჩახრუხისძეს, გვიჩვენებს სხვა ერების შეცნე-
რებთან და მწერლებთან მათს ურთიერთობას,
მათ გულწრფელ სამსახურს და უსახლერო
სიყვარულს სამშობლოსადმი... „მგონებო არ-
იან, მაგრამ დიდი ვაკუნა აქვთ... მ-კათ ფე-
ლით ვერ მოსცილდი, არც ძველს შეიძღვნიან...
მაგათი სიტყვა კი დიდათ ფასდება სასახლის
კარზე...“

შ. დადიანი დიდი მოადონებით წამოსწევს
წინ საქართველოს ცხოვრების და პერსონაჟთა
ბიოგრაფიის ყველა დეტალს, რომელიც მისი
აზრით, „ვეფხისტყაოსანის“ სიუჟეტსა და
გმირებს ეკავშირდება. იმ დროს, რომელსაც
შ. დადიანის რომანი ასახავს, „ვეფხისტყაოს-
ნი“ ვერ კიდევ შექმნილი არ არის. შოთა რუ-
სთაველი და ჩახრუხისძე უხუცესი გადახვე-
წილნი არიან სამშობლოდან. თამარს ისინი
მორეველი ჰყავს და ელის მათს დაბრუნებას.
შ. რუსთაველის პოემა, რომანისტიკის აზრით,
მისი შემდეგ არის შექმნილი.

ქვეყნის ევლბრული ცხოვრების ჩვენება.
შ. დადიანს მნიშვნელოვან მხატვრულ ამოცა-
ნად მიიხსნია და მას მართო მწერლებისა და
ფილოსოფოსთა მხატვრული სახეების შექმნით
როდი ასახავს. მწერლის ჩინაფიქრობი, იგი უნ-
და გამოიხატოს მთელი რომანის მხატვრული
ფაქტურით. ამავე ამოცანას ემორჩილება ნა-
წარმოების ენობრივი კისოვილიც.

რომანის ენა თანამედროვეა. თანამედროვე
სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებას (შეიძ-
ლება აქ უფრო მართებელი იყოს ლაპარაკი
თანამედროვე ლიტერატურულ სტილზე) საფუ-
ძვლად დაედო XX საუკუნის ქართველ მწერალ-
თა ერთობლივი შემოქმედება. მაინც შეიძლება
რამდენიმე მწერლის გამოყოფა, შე ვიტყვოდ
ნაწარმოებისაც. აქ, უპირველესად, უნდა დავა-
სახელოთ ნიკო ლომთაძეთაძის ნაწარმოებები,
ეოსანტინე გამსახურდიას „დიონისოს ღმირ-
ლი“, მიხეილ ვაჟაბისილის „თეთრი საყუდო“
და „ვაჟას ხიზნება“, დ. შენგელიას „სანაგა-
რდო“, თავის ადგილს დაიჭერს მათ შორის შ.
დადიანის „გოთრგი რუსიც“.

ასეთია რომანის ენის საერთო ხასიათი. არ-
ქაეცა აქა-იქ არის გამოყენებული ორნამენტა-
ბად. ლექსიცა ზომიერად არის შევსებული
ძველი სიტყვებით, უკეთ რომ ეთქვას, ძველი
ფორმებით. მათ იშვიათად, მაგრამ თავის აღ-
ვრის აყენებს მწერალი და მოხდენილ მხატ-
ვრულ სახეს ჰქმნის. თხრობა რომანში ეპიუ-
რია, დაბრახსლური, იუქაქარბული, შ. დადიანი
განსაკუთრებით დიდ დატვირთვას აძლევს

დილოვებს. მოქმედების განვითარების და პე-
რსონაჟთა დებასაჟების გარდაქმნა დღეობის
დილოვების საშეალებითვე ცუდლოვებს ცმის
გადმოცემას, ცნობების მოწოდებას. ამისათვის
დილოვში სწირად იყენებს რეტროსპექტულ
ბლანს („ხმა გახსოვს, ეს ასე იყო“). მაგრამ
ხანდახან იგულისხმება, რომ ის, რაზეც ლაპა-
რავდა, ორივე მოსაუბრემ კარგად იცის და
იმიტომ იხსენებენ, რომ მკითხველს გააცნონ.
ზოგჯერ ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ
პერსონაჟები ვანგებ, მკითხველისათვის ლაპა-
რავებენ. ეს უთუოდ რომანის სტილური ნაე-
ლოვანებაა.

და ბოლოს, ორიოდ სიტყვა შ. დადიანის
რომანში წარსული სინამდვილისა და გამოწ-
გონის ურთიერთ-შეფარდებაზე. როგორც უკ-
ვე ეთქვათ, შ. დადიანი ისტორიულ წყაროებს
ყველაქველ მოპყვება. მხოლოდ ერთხელ, თამ-
არის ქორწილის ნაცვლად დაწინდვა შემოაქვს
რომანში. რაც შეეხება პერსონაჟებს, აქაც უმ-
ეტესობა ისტორიულად ცნობილი პირები არ-
იან. გამოგონილი პერსონაჟებიდან კუხვას
შემდეგ ყველაზე მნიშვნელოვანია თაფლი და
შაქარა ბოლოტრაშვილები. ამ ორ გმირს, მწე-
რლის ჩინაფიქრობით, დიდი დატვირთვა აქისრია
ნაწარმოებში. ძირითადად დამა ბოლოტრ-
შვილების მხატვრულმა სახეებმა უნდა გავა-
ხსნას მწარმოელი ადამიანების გლეხობის ბე-
დი. პირდაპირ უნდა ითქვას ამ დიდ ამოცანას
ვერ ასრულებენ ეს გმირები.

თავისთავად კარგად არის დაბატული თაფ-
ლი, მისი წრფელი, ხალასი ადამიანური ბუნ-
ება, მტკიცე ხასიათი და სპეტაკი ზნეობა. თა-
ფლი გამოხატავს უმძაფრეს სიმბოლურ ბა-
ტონეზობისადმი. მაგრამ სწორედ ეს სიმბო-
ლიკი ვერ არის მოტივირებული რომანში, მას
დაკონკრეტება აკლია, რადგან გლეხისა და ბა-
ტონის ურთიერთობა ტიპურ სიტუაციოში არ-
ის გამოხატული. თაფლი და შაქარა გაახატებუ-
ლი გლეხების შეაღები არიან. ამიტომ კლასთა
ღამიანობიერება საკმაო სიმძაფრით ვერ აისა-
ხა რომან „გოთრგი რუსში“.

ამ ნაკლის დაძლევა შ. დადიანმა სკდა
„ურდუმში“, რომელიც XIX საუკუნის შუა
ათეულ წლებს სამეგრელოს გლეხთა აჯანყე-
ბას ასახავს ამ აჯანყებას ურე მიქაეა მეთოფ-
რობდა. მაგრამ „ურდუმში“ არა დგას შ. და-
დიანის შემოქმედების უმაღლესი მიღწევების
ღონეზე. ამასთან, ამ რომანზე ადრე გამოქვე-
ყნდა მიხეილ ვაჟაბისილის „ახსენა მარამ-
დელი“.

გორაკ ახედა

პაინრიკ მანი

(დაბადების მე-100 წლისთავის გამო)

1950 წლის დასაწყისში დემოკრატიული გერმანიის ახლადდაარსებული ზელოვნებათა აკადემიის პრეზიდენტად დაუსწრებლად აირჩიეს ცნობილი მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, დიდი რეალისტი და პუბლიცისტი, ანტიფაშისტური და დემოკრატიული პაინრიკ მანი. ჩვიდმეტი წლის მანძილზე ემიგრაციაში მყოფმა მწერალმა, რომელიც 1933 წელსვე გერმანულ ფაშისტებს გაექცა, დიდი სიბარძლით მიაღწია ზელოვნებათა აკადემიის პრეზიდენტის პოსტზე არჩევის ცნობა და სამოცდაცხრამეტ წელს მიღწეულმა მწერალმა გადაწყვიტა სამშობლოში დაბრუნებულიყო. მაგრამ იმავე წლის 12 მარტს (27 მარტს ქ. მანის სამოცდაცხრამეტი წელი უსრულდებოდა), მაშინ როცა დემოკრატიული გერმანიის გაზეთები ხალხს აუწყებდა ქ. მანი მალე სამშობლოში დაბრუნდებოდა, სანტა მონიკაში (კალიფორნია) იგი გულის შეტევისაგან გარდაიცვალა. გამოსამწვიდობებელი სიტყვა სხვებთან ერთად ლინ ფოიბტაგერმაყ წარმოთქვა და ქ. მანის ცხედარი უცხო მიწას მიაბარეს. მხოლოდ 1961 წლის 25 მარტს გადმოასვენეს მასი ნეშტი და, ბერლინში, დორგთეს სასაფლაოზე, აქ უკვე გარდაცვლილი და ადრე ფაშისტების მიერ მასებით ექსპრობირებული ზუკერისა და ბრეტის საფლავებს გვერდით დაამარხეს.

ფაქტიურად ქ. მანის სამშობლოში დაბრუნების დღიდან უნდა დაწყებულიყო მისი, როგორც მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ხელახალი ცხოვრება, იგი შეორედა უნდა „ალ-მოყინა“ მშობლიურ ხალხს, რადგან მანამდე გამოცემული და ემიგრაციაში შექმნილი ნაწარმოებები სწორედ სამშობლოში უნდა გამოეყენებოდა და ახლებურად უნდა წაეთხელიყო მშობლიურ წიაღში. მაგრამ ის, რის გაკეთებაც

და ხილვაც მწერალმა ვერ მოასწრო, ვაყენო დემოკრატიული გერმანიის ზელოვნებათა აკადემიასთან დაარსებულმა „პაინრიკ მანის არქივმა“. მომდევნო წლებში მომზადდა და გამოიცა 15 ტომი, მათში შევიდა მწერლის რომანები, ნოველები, პიესები და ესეები. ქ. მანის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ დაწერა სტატუები, გამოკვლევები და მონოგრაფიები. ამ მხრივ საქართველოშიც გადაიდგა ნაბიჯი და ჯერ კიდევ 1953 წ. ბ. მანის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ დისერტაცია დიკვა ნ. კაყაბაძემ; შემდეგ ეს მონოგრაფიული ნაშრომი ცალკე წიგნად გამოვიდა.¹

ახლა კი, როცა გერმანია და მასთან ერთად სხვა ხალხებიც ქ. მანის — გამოჩენილი გერმანელი მწერლის დაბადების მე-100 წლისთავს ზეიმობენ, ერთხელ კიდევ გადავხედოთ მწერლის მიერ განვლილ შემოქმედების გზას.

• • •

პაინრიკ მანის ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა ემთხვევა გერმანიის ისტორიის უკუღსურ მნიშვნელოვან ხანას. ქ. მანი დაიბადა 1871 წლის 27 მარტს ლიუბეკში, სენატორის თომას იოჰან პაინრიკ მანის ოჯახში. დედა წარმოშობით ბრაზილიელი კრიკოლის ქალიშვილი იყო, სილვა და ბრუნსი.

პაინრიკმა მწერლობაში ადრე სცადა ხელი და პირველი მხატვრული ნაწარმოებები უკვე 1885 წელს დაწერა. 1891 წელს, 51 წლის ასაკში

¹ ნოდარ კაყაბაძე, „პაინრიკ მანის ცხოვრება და შემოქმედება“. თბილისი, 1956.

ში, გარდაიცვალა პაინრიპის მამა და ლუბეკში გაქტბდა იოჰან ზიგუნდ მანის სახელით ცნობილი ფირმა. ხოლო 1893 წ. მანების მთელი ოჯახი ლუბეკიდან საცხოვრებლად მიუწვეს რადსახლად. ამავე წელს პ. მანი სამოგზაუროდ მიდის საფრანგეთსა და იტალიაში. 1898 წლამდე პაინრიპი და მისი უმცროსი ძმა თომასი მომეტებულად იტალიაში, ქ. პალესტრინაში ცხოვრობენ და აქვე იწყება პაინრიპის სერიოზული შემოქმედებითი საქმიანობა.

ხანგრძლივი და მრავალფეროვანი იყო პ. მანის ლიტერატურული მოღვაწეობა, განუწყვეტლივ ქვეყნდებოდა მისი შოთხრობები, რომანები, პიესები.

1933 წელს პ. მანი, ისევე, როგორც ბევრი მისი თანამემამულე და კოლეგა, ემიგრაციაში წაიყდა. გერმანულმა ფაშისტებმა გერმანიის მოქალაქეობა ჩამოართვეს პ. მანს და სხვა მწერლების წიგნებთან ერთად, მისი წიგნებიც ცეცხლში გადაუბახეს. 1940 წლამდე პ. მანმა საფრანგეთში დაყო, იმავე წელს ესპანეთისა და პორტუგალიის გავლით ამერიკის შეიჯარა თავი და სოკვილის დღემდე (1950) კალიფორნიის ქალაქ სანტა მონიკაში ცხოვრობდა.

ამ პერიოდში (1871-1950) მოხდა გერმანიის გაერთიანება, პ. მანის სიცოცხლეში გერმანიაში ორჯერ სასტიკი საზღვარაღმარცხება განიცადა. მწერალი შეესწრო ეიშიმარის რესპუბლიკის, „მესამე იმპერიას“ და ბოლოს გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკას. თუ ყველაფერ ამას დავემატებთ ამ ხანში მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მომხდარ დიდ ისტორიულ მოვლენებს (დიდი ოტომანების სოციალისტური რევოლუცია და სხვ.) მაშინ ნათელი ვახდება თუ რაოდენ რთულ გარემოში უხდებოდა ცხოვრება და მოღვაწეობა პ. მანს.

მეტყობაზე საუკუნის უკანასკნელი სამი ათეული წლები მეტად მწვავე წინააღმდეგობრიობათა შემცველი ხანაა, როგორც პოლიტიკურ-ეკონომიურ, ისევე კულტურულ-იდეოლოგიურ სფეროში.

გასული საუკუნის 70-90-იანი წლები ითვლება იმპერიალიზმის, კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადიის ჩამოყალიბების პერიოდად. ამ დროს მწვავედბა ეკონომიური კრიზისები, ეს ის დროა, რადესაც პოლიტურაობი გამოდის როგორც გადამწყვეტა ძალა ბურჟუაზიასთან ბრძოლაში.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გერმანიაში მოხდა დიდი სოციალური ძვრები. ყველაზე საგულესში და დიდი ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენა იყო 1871 წლის 18 იანვარს გერმანიის გაერთიანება პრუსიის პეგემონით. ნახევრად ფეოდალურ-იუნკრული გერმანია სწრაფად დაადგა კაპიტალიზმის განვითარების გზას და კოლონიური პოლიტიკა ვახდა გერმანიის მმართველი კლასების წარმმართველი ძალა.

ნის მმართველი კლასების წარმმართველი ძალა.

გერმანიის იმპერიალიზმი ხანდაზღუდრ თივისებურნებობით, რაც მის განსხვავებდა დასავლეთ ევროპის სხვა ბურჟუაზიული ქვეყნებისაგან. მისი ეს სპეციფიკა განსაზღვრული იყო გერმანული კაპიტალიზმის პრუსიული განვითარების ვხით. გერმანიის ისტორიული განვითარების ეს თავისებურება იმპერიალიზმის ექოქაშიც ვადმოპყვა.

გერმანიის ბურჟუაზია ამ დროს სრული კომპრომისის გზას ადგება და საერთო ენას ნახელობს იუნკრობასთან. ისინი ხელი-ხელ ჩაყიდებულად აწარმოებენ შეტევას პროლეტარიატზე. მაგრამ რაც უფრო ძლიერდება კაპიტალიზმის აგრესია, იმდენად აქტიურ და შურთიგებულ ბრძოლას აწარმოებს პროლეტარიატი კაპიტალიზმის წინააღმდეგ.

შინაგანი წინააღმდეგობები, რაც ესოდენ დამახასიათებელია კაპიტალისტური სამყაროსათვის, როგორც ეკონომიურ, პოლიტიკურ, ისევე კულტურულ სფეროში, აგრეთვე დასაბრმონია, — კაპიტალისტური აყრობის სიმამხიყე, ყველაფერი ეს ამსახვ ლიტერატურაში. მე-19 საუკუნის დასასრულის ლიტერატურაში ვაძლიერდა დეადენტური მიმდინარეობები: ნატურალიზმი, იმპრესიონიზმი, სიმბოლიზმი და სხვ. „იხმები“ ბურჟუაზიული ხელოვნების ვამოვლენის ფორმები ვახდა. აი რას სწერდა ამ ებოქის შესახებ 1890 წ. ანატოლ ფრანსი: „ჩვენნი თანამედროვე ლიტერატურა ცხოველურ უხემ ნატურალიზმსა და ევხალტირებულ მისტიციზმს შორის აქეთ-იქით აწყდებდა. ჩვენ ან ტალიზმი ან დრებლუბში ვართ. საშუალო არ არსებობს...“!

მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის დასავლეთის ლიტერატურაში, და ყერაოდ გერმანულ ლიტერატურაში, მრავალი მიმდინარეობა იყო ვახტონებული. რომანიზმისა და რეალიზმის ებოქის გერმანიაში მოქვეა მეტად რთული ლიტერატურული ატმოსფერო. ვამარყელდა „იხმები“ ნატურალიზმი, იმპრესიონიზმი, სიმბოლიზმი და სხვ.

ყველა ამ „იხმის“ წარმომადგენლები ცდილობდნენ რაც შეიძლება სრულად აეხასიათებოქის ტყვიელები, და ყველა მთვანი დარწმუნებული იყო, რომ ახალ სოციალურ გარემოს, ახალ ურთიერთობას მხოლოდ ახალი მხატვრული ხერხები, ახალი მხატვრული მეოთედები სჭირდებოდა. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ დროის ლიტერატურულ ურთიერთობას, ლიტერატურის დონეს მარტოდმარტო ნატურალიზმი, იმპრესიონიზმი, სიმბოლიზმი და

1 ციტირებულია წიგნიდან — «Очерки истории русской советской литературы, ч. I, М., 1954, გვ. 10.

სხვა „იშემბი“ როდი განსაზღვრავდა: რეალიზ-
მი, რეალისტური ლიტერატურა იყო და რჩე-
ბოდა ეპოქის ყველაზე უფრო სრულყოფილ
და ყოვლისშემძველ მიმდინარეობად.

ასეთი კონსტრუქციით აღსავე ეპოქაში
ბერტელსიული შწერლისათვის საკმაოდ ძველი
ხელებოდა სწორი ორიენტაცია და ისინი ხმა-
რად სხვადასხვა დეკადენტურ მიმდინარეობებს
ეკედლებოდნენ. თითქმის არ მოიხებნებდა და-
საველი ევროპის არცერთი ბერტელსიული
პროგრესული შწერალი ან საზოგადო მოღვაწე,
რომელსაც სიმბოლიზმის, იმპრესიონიზმის და
სხვა „იშემბის“ ან ბერტელსიული ლიტერატუ-
რის რომელიმე მიმდინარეობის გავლენა ვა ე-
ნეცადოს შემოქმედებით განვითარების გავ-
ვეულ საფეხურზე. კრიტიკული რეალიზმის
პოზიციებამდე ანდა პროლეტარული შწერლა-
ბის ბანაკამდე მათი მოსვლა ერთბაშად არ ხე-
ბოდა. ეს იყო რთული წინააღმდეგობრიობის
შედეგი ვა, რომლის გადალახვას ესა თუ
ის შწერალი ან საზოგადო მოღვაწე ათუღ
წლებს ანდომებდა, „რესეთისა და საზღვარე-
ვითის ხელოვნებისა და ლიტერატურის მეტ-
ნაელებად პროგრესული მოღვაწენო, რომლე-
ბიც ბერტელსიულმეშინაწერი სამყაროსადმი
ზიზლით იყენენ განსკეალდენი... ახალ ისტო-
რიულ ვითარებაში ულსათერო რეალიზმის
დაიდი ტრადიციების განვითარების განაგრძო-
დენი“.¹

მე-19 საუკუნის მიწურულსა და მე-20 საუ-
კუნის პირველ ნახევარში ევროპაში, კერძოდ
გერმანიაში, ახალ ისტორიულ პირობებში კლასი-
კური რეალიზმის დიდებული ტრადიციების
განაგრძელებლად, სხვა შწერლებს შორის,
ჰაინრიხ შანის გვევლინება.

ჰაინრიხ შანის შემოქმედების შესახებ უამ-
რავი ლიტერატურა არსებობს. მის მეგვიდ-
კუბას მსაფლიოს ყველა ეთხეში სწავლუ-
ბენ, ისე როგორც ყველა რთულ შემოქმედს,
ჰაინრიხ შანსაც ჰყავს მომხრეები და მოწინააღ-
მდეგეები, მაგრამ დღეისათვის უკვე ცხადია,
რომ შანის სახით ლიტერატურაში ადგილი
დაიმკვიდრა კრიტიკული რეალიზმის ერთ-
ერთმა ბრწყინვალე წარმომადგენელმა, რომ-
ლისთვისაც აგრეთვე უტყვო არ იყო სხვადა-
სხვა ანტირეალისტური შენარევები.

გერმანული კრიტიკული რეალიზმის ბრწყინ-
ვალე წარმომადგენლის ჰ. შანის შემოქ-
მედება არ ყოფილა სწორბზოვანი, უფრო მე-
ტიც, ჰაინრიხ შანი, როგორც რეალისტი, მე-
დამ უპირისპირდებოდა ჰაინრიხ შანს — ან-
ტირეალისტი. მაგრამ როგორც კრიტიკულ ლი-
ტერატურაში ცნობილი, ჰაინრიხ შანის შემოქ-
მედებაში რეალისტური ტენდენციები შემოქ-

მედებითი მოღვაწეობის ყველა ეტაპზე შე-
ნიშნება.

შანს შემდეგ, რაც შესაძლებელ გახდა შანის
ნის შემოქმედებითი გზის განვითარებისათვის,
უფრო ურთადებით მიგვედევნებინა თვალა,
აღმოჩნდა, რომ, მისი პირველი ლიტერატუ-
რული პროდუქცია ლექსები იყო, ისევე რო-
გორც მისი უმცროსი ძმის — თომას შანისა.²

თუ არის ვიტყვით ჰაინრიხ შანის პირველ
ლიტერატურულ პროდუქციაზე, რომანზე —
„ერთ ოჯახში“, — რომელიც 1894 წელს ვა-
მოქვეყნდა და რომელსაც შემდგომში თვითონ
ავტორი უარყოფდა, მაშინ მისი სერიოზული
სამწერლო გზის დასაწყისად შეგვიძლია 1897
წელს გამოქვეყნებული ნოველების კრებულ
„სასწავლებლოები“ მივიჩნიოთ.

ნოველისტიკას ჰაინრიხ შანის შემოქმედება-
ში დიდი ადგილი უჭირავს. თავისი მოღვაწეო-
ბის ამა თუ იმ ეტაპზე იგი ყოველთვის მი-
მართავდა ნოველის ტარს და დღეს მისი ნო-
ველისტიკა ცალკე კვლევის საგანია. ჰაინრიხ
შანის ნოველები მრავალფეროვანია და შემო-
ხვევითი როდია, რომ მისი ნოველები სხვადა-
სხვა ციკლებად არის დაყოფილი: ადრეული
ნოველები, იტალიური ნოველები, ისტორიუ-
ლი ნოველები, ნოველები ხელოვნებასა და
ცხოვრებაზე, ნოველები ბავშვების მოვარე-
ბიდან, სატირული ნოველები და სხვ.

ჰაინრიხ შანის ნოველები წლების მანძილ-
ზე, შწერლის სიცოცხლეში და მას შემდეგაც,
დაახლოებით ოცდაათამდე ტომად არის (სხვა-
დასხვა კრებულების სახით) გამოცემული, და
ოცამდე სხვადასხვა გერმანულენოვან გამო-
ცემლობას აქვს გამოქვეყნებულა. მაგრამ, აღ-
სანიშნავია, რომ არცერთ გამოცემლობას,
ნოველების კრებულების არცერთ შემდგენელს
ჰ. შანის ნოველების სრული კრებული არ ვა-
მოუცია, თუმცა მათ, ობიექტური მიზეზების
გამო, არ შეეძლოთ ეს გაეკეთებინათ. ამიტომ
ყველა თავისი გემოვნებისა და სურვილის მი-

¹ ამ ცნობას ვაწვდის ი. ვ. ეგოროვი წიგნი
История немецкой литературы, т. 4,
გვ. 457. ჩვენ შესაძლებლობა გვეჩვენება ჰ. შანის
ლექსებს უფრო დაწერილებით შევეხეთ.

² იხ. Нодар Какабадзе, «Лирика молодого
Томаса Манна, Труды ТГУ, 1965, № 5; Nodar Kakabadse, «Paul Tomas macht Verse
oder die Kommentare zur Lyrik des jungen
Tomas Mann», «Weimarer Beiträge», 1966,
№ 3; Нодар Какабадзе, «Томас Манн —
поэт», «Вопросы литературы», 1966, № 7;
ნოდარ კაკაბაძე, «თომას შანი», I, ადრეული
შემოქმედება, თბილისი, 1967. თომასის იწყებს
ლექსების წერას, ანუ ახალგაზრდა თომას შანის
ლარკის კონტრატები, გვ. 150-167.

ხედვით ადგენდა პ. მანის ნოველების კრებულებს. მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ გერმანელი ფაშისტების მიერ სამშობლოდან განდევნილმა მწერალმა ჩვიდმეტრ წელი ემიგრაციაში გაატარა და უცხოეთში გარდაიცვალა. მხოლოდ 1950 წელს, როცა გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ხელოვნებათა აკადემიისთან „პანინი მანის არქივი“ შეიქმნა, მან ითავა მწერლის მასალების შეკრება, დამუშავება და გამოცემა. ხელოვნებათა აკადემიის მიერ გამოცემულ თხუთმეტრომეტრულში ორი ტომი მწერლის რჩეულ ნოველებს დაეთმო.¹

პ. მანის ნოველების ეს კრებულებიც არ არის სრული. ნოველების მთელი და სრული შემკვდრების გამოცემა მომავლის საქმეა. მაგალითისათვის ვავეცნოთ ცნობას პ. მანის ერთი გამოუქვეყნებელი ნოველის შესახებ, რომელსაც გეფუდის ცნობილი რუსი ლიტერატურათმცოდნე; პ. მანის შემოქმედების სპეციალისტი რ. ვ. ვეგორივი:

«Валюнианная новелла «Великий современник» («Der große Moderne», 1891, пока еще тоже не изданная) изображает больного Гейне в «матрачной могиле». С искренним восхищением перед мужеством и стойкостью поэта воспроизводит Г. Манн поток мыслей больного, его размышления о Матильде, не понимающей поэзии, его думы о Дон Кихоте, который долго сражается, но так и не познал радость победы. Как прекрасно отдать жизнь поэзии, любви, борьбе! — таков итог авторских размышлений в этой трогательной миниатюре»².

ჯერ კიდევ 1896 წლის სექტემბერში პ. მანმა მიუნხენში დაწერა მოთხრობა „მოპარული საბუთი“. 1897 წლის აპრილში მან იგი ექვსნაწი „სიმპლიცისიმუსში“ გამოაქვეყნა. ამ ნოველაში უკვე გამოჩნდა არსებელი სოციალური სინამდვილისადმი პ. მანის მიმართება. შინაგან საქმეთა სამინისტროს საიდუმლო მრჩევლის, გლუმკოვის სახეში განზოგადებულია ვოლკელმის ეპოქის გერმანელი ბიურგერის ხასიათი. გლუმკოვის დღიურების წაკითხვისას ნათლად შეიძლება წარმოვიდგინოთ ადამიანი, რომე-

ლიც პროფესორ უნრატის ნაშრომთაგანია მასა ხელი ატყვია, უნრატის დარჩენილი გამოკვლილი.

პანინი მანის ბრწყინვალე დრამატურული ნოველების ციკლში — „ბავშვობის“ მკაცრებში დას — რომლებიც შედარებით გვიან დაიწერა, კლასობრივი უთანასწორობა ბუნდოვნად არის მინიშნებული; ამ ნოველების მიხედვით მწველიც არის იმდროინდელი საზოგადოებისა და სოციალური გარემოს რეალურად წარმოდგენა. ბავშვობის მოგონებებს ციკლის ნოველებში, ბევრი მნიშვნელოვანი, კარგად მიგნებული მხატვრული დეტალია, რომლებიც ზედმწვენივთ გეისინის ბავშვის, მოზარდის გულბრწყინლო ბუნებას, იმ ადამიანისა, რომლისთვისაც ქვეყანა, სამართო საკუთარი ქუჩის ბოლოში მთავრდება. გულწრფელი, ფსიქოლოგიურად დამაჯერებელია ბავშვის თვლით დანახული სინდისის ქანდაკება, მსახიობის — ბატონი გევერტის სახე და სხე.

ბავშვობის მოგონებებზე შექმნილი ნოველები 1929 წ. გამოქვეყნდა. ამ ნოველების წაკითხვისას არავის წამო ეტვი არ შეეპარება, რომ ყველაფერს, რაც აქ არის მოთხრობილი, ბავშვობაში განვილილი და ნანახი უდევს საფუძვლად. ის ამბები, რაც ამ ნოველებში თამაშდება, ვ. წ. „ბუნდებროკების სახლში“ ხდება. მაგალითად, „ორგვარი სახის“ გვირის პროტოტიპი პ. მანის მამათომას იოჰან პანინი მანი გახლავთ (სხვათაშორის, იგივე პიროვნებაა ნაგელისხმევი თომას მანის რომანის „ბუნდებროკების“ გვირის თომას ბუნდებროკის სახეში). პ. მანმა ბავშვობის მოგონებების ნოველებში არც თავისი უმცროსი იმა „დაინდო“ და „ორი კარგი ვაკეთილის“ გვირებში თავისი თავი და თომასი იგულისხმა.

პანინი მანის „ბავშვობის მოგონებების“ ნოველების ციკლის უდავოდ დიდ მხატვრულ ღირსებაზე მთვითთებდა ის გარემოება, რომ ვერმანელმა კრიტიკოსმა სამართლიანად შენიშნა: ამ ნოველებში თომას მანის „ბუნდებროკების“ პროტოტიპები მოჩანანო.

ამ ციკლის ნოველებს შორე უდავოდ დიდ და მრავალისმეტყველო ღირსება აქვს. ეს არის მათი მორალური-დიდაქტიური და აღმზრდელი მნიშვნელობა. „ბავშვობის მოგონებების“ ნოველები მარტო შინაარსითა და მხატვრული შესრულებით კი არ არის საინტერესო, არამედ მორალითაც ასეთებია: „მასკარადი“, „ორგვარი სახე“, „დაკარგული წიგნი“, „ბატონი გევერტი“ და სხვა.

ამ ნოველებში ბავშვის თვლით დანახული ქვეყანა ვასაგები და მისაწვდომია, როგორც

¹ იხ. Heinrich Mann, Novellen, I, II, B. B. Aufbau Verlag, Berlin, 1953.

(ზუსტად იგივე გამოცემები განმეორდა რამდენჯერმე მომდევნო წლებში — ნ. რ.).

² «История немецкой литературы», т. 4, гл. 457.

მოხარულებისათვის, ისევე დიდებისათვის, რომლებიც მშინადად პატარების ქვეყიდან დიდ მნიშვნელობის მორალურ დასკვნებს აყვებენ. ნოველა „სასაქარაღის“ მთავარი გმირები (ბენედიქტოზი) მოსაშაპებურ გოგონა შტონე და პატარა ბავშვი, იგივე ატორი) მხატვრულად და ფსიქოლოგიურად დამაყრებელნი, ბუნებრივნი და ცხოვრებისეულნი არიან, ხოლო მათი დიდაქტიურ-მორალური დასკვნები განზოგადებულა და დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს მინიჭებულა.

ასეთივე დიდა დიდაქტიური, აღმზრდელობითი მნიშვნელობისა ამ ციკლის დანარჩენი ნოველები.

იტალია იყო ის ქვეყანა, სადაც, პ. მანის სიტყვებით რომ ვთქვათ „დათბადა მისი ნიჭი“ და გააყვარა რაღაცა თუ იტალიას მწერალმა უღელსა ღრმა ღირსებით აღბეჭდილი ნოველების ციკლი.

იტალიური ნოველები პ. მანმა სხვადასხვა პერიოდში შექმნა „ფულვია“ (1905 წ.), „სამხარლო ტონიეტა“ (1910 წ.), „დევილიტა“ (1921 წ.).

„ფულვია“ პ. მანის შემოქმედების ადრეული პერიოდის ნაწარმოებებს მიეკუთვნება. მართალია, ნოველა მე-19 საუკუნეში ავსტრიული დამპყრობლების წინააღმდეგ იტალიელი ხალხის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ისტორიას ეხება, მაგრამ მთავარი გმირის ფულვიას სახე მაინც სასიყვარულო ურთიერთობათა ფონზე იხატება. იგი შთაბეჭდილობას ატარებს უტოვებს სამშობლოს სიყვარულს, რასაც ვერაფერა იტორი და ვერცელი ვერ აიწონის.

პ. მანი ამ ნოველებში გვევლინება იტალიური ზასიათის, იტალიური ხე-ჩვეულებების კარგ მცოდნედ. ვის არ მოხბობს „იტალიური ქრონიკები“ აღწერილი გმირთა სახეები: კანტალების, ტონიეტას, მათთვის მიქელეს, გრაფი ტარკურელის (ნოველა „სამხარლო ტონიეტა“), ნარტოს, ალდოს, ლინდის („დევილიტა“). „იტალიური ქრონიკების“ ნოველების ციკლი პ. მანის ნოველებში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია თავისი ღრმა სულიერი განცდებითა და ორიგინალური კოლორიტული მხატვრული სახეებით. ამ ნოველების ციკლში გამოვლინდა მანის რბილი დიდი სიყვარული უბრალო ადამიანებისადმი, ფაქტში დამოკიდებულმა მათი სულიერი განცდებისადმი. „იტალიური ქრონიკების“ გმირები საოცრად წარმოატა რომანტიკული საბურველით არიან შემოსილი და ცხადად გამოიჩენიან მწერლის დანარჩენი ნოველებისაგან. ამ აშკარად ჩანს მწერლის მხატვრული ოსტატობა, დაუმრეტელი ფანტაზია და სხვა ეროვნებებს ადამიანების სულიერი და ფსიქოლოგიური ნიშანთვისებების უხადო ცოდნა.

მაგრამ, პ. მანის შემოქმედებებში, ისე რომ

გორც ნოველისტიკაში, დიდი და მნიშვნელოვანი ადვილი უჭირავს სოციალურ საკითხს. ამ ციკლის ნოველებიდან უბირველესად აღსანიშნავია სატირულ-გროტესკული ნოველა „გრეტუქენი“.

ნოველა „გრეტუქენი“ პ. მანს 1907 წ. დაუწერია და 1910 წელს ინტელ-ფერლავს (ლაიფციგი) მფრ გამოცემულ ნოველათა კრებულში — „გული“ — დაბეჭდილა. თავდაპირველად აღსანიშნავია ერთი გარემოება. ამ ნოველაში პირველად ვხვდებით შემდგომში „კანტაბელი და გამაურებული რომანის“ „ქვეშევრდომის“ (ტრილოგია „იმპერიის“ პირველი წიგნია — ნ. რ.) მთავარი მოქმედი გმირის დიდერიკ პესლინგის პიროვნებას.

პ. მანი „საოცურს მიმოხილვაში“ წერს, რომ ვიღაცემ მეორის დროინდელი გერმანიის შესახებ დასაწერი რომანისათვის 1906 წლიდან ვაგროვებდი მასალებს. და ვიდრე მწერალი „ქვეშევრდომის“ წერას შეუდგებოდა, ეპქს წელიწადს ასეთი რუდენებით უგროვებია მასალები.

ნოველა „გრეტუქენი“ რამდენიმე მოქმედი გმირი ჰქავს და ისინი ყველანი ერთნაირად ღრებულნი მაღალმხატვრული სახეებით.

პ. მანისათვის „გრეტუქენის“ დაწერამდეც არ იყო უცხო სატირულ-გროტესკული ზერხის გამოყენება, მაგრამ ამ ნოველაში დიდერკისა და მისი ოჯახის, ასევე კლოცეს სახეების გამოკეთისას სატირულ-გროტესკულმა წერის მიწერამ აშკარად ახალ ეტაპს მაღწია. მწერავე სოციალური დეტალია: ოჯახის უფროსი დიდერიკი, რომელიც ციკლი და ქალიშვილს კანტებს უთვლიან, საღამოობით ღუფანაში ყურადღებებს არ აქცევს დანახარჯს, ისე ჰგანატეს ფულს, ამის მიზეზი კი ის არის, რომ დიდერიკი უკვე გერმანიის შთოფლიო ბატონობაზე ჰამაღლა ოცნებობს. ასეთია მისი იმპერიალისტიკური გაუმადლო ბუნება. მაგრამ მწერალი ამათ როდი კმაყოფილდება, იგი დიდერიკის სახეს კიდევ ერთი დეტალით ავსებს და მარულებს. გროტესკულია და ამავე დროს ნიშანდობლივი დიდერიკის გაუმადლო ბუნება ოჯახში. სადილობისას თუგს მხოლოდ თეთონ მიიჩნევენ. თუ გადარჩა რამე შეუძლებელი, ან, უფრო სწორად, ვერ შესძლო შესანკლა, თავის ქალიშვილს მიუვდება. ამის შემდეგ უზომოდ გამძღარ დიდერიკის, საუბელი რომ მოიწილოს, მხოლოდ ციკლის მასალები შევლის.

მალიან საინტერესო პიროვნებაა ნოველის გმირი გრეტუქენი, დიდერიკ პესლინგის გონება-ჩღუნგი ქალიშვილი, რომლისთვისაც მოხბობს საქმრო უკვე აურჩეველი, ასეთვე გონებარღუნგი და ენაბუ ელოცვი. თუმცა დიდერიკ პესლინგის ოჯახში სხვაგვარად აღზრდილი ადამი-

ანის წარმოდგენა შეუძლებელია, როგორც გრეტჰენია, მწერალმა მანძი შექმნა გრეტჰენის პიროვნების ერთადერთი ნათელი თვისებით დაიღვრება. ეს არის თავისუფალი აზროვნებისაგან ბუნდოვანი სწრაფვა. გრეტჰენი, მის ცხოვრებაში გარესამყარო რომ შემოღობოს, თითქოსდა ცდილობს თანამედროვეობის მოთხოვნისაგან უკანხეობს და ამისათვის რა ხრიკებს არ მიმართავს: ფული რომ იშოვნოს, ქურდულად თავისი მამის ქაბზე იჭრება, დრო რომ გამოიპოოს, მუდამ ტუთილებს იგონებს. გრეტჰენი, ერთი შეხედვით, ცდილობს კიდევაც გააქცეს ამ საზოგადოებას, იმ წრეს, რომელშიც მას უხდება ცხოვრება. და აი, პოზიტიონტზე გამოხატება ხელოვანი, მსახიობი ლეონ შტოლცენკი. თითქოსდა ყველაფერი ნათელია, თავისუფალი აზროვნებისაგან, დამოუკიდებელი ცხოვრებისაგან სწრაფება ხელს აღაფრთოვანებს, ვინაიდან „გზა ხსნის“ უკვე ნაპოვია, მაგრამ... მაგრამ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ყველაფერი და ყველა გაბრუნებული და გადაგვარებულია. შტოლცენკი გარეყარი აღმოჩნდა და გრეტჰენმა უკან დაიხია, ისევ მამის კერა და მისთვის ენახულ საქმეს არჩია, ვინაიდან შტოლცენკთან შედარებით ისინი უფრო საინონი და უმარტივი მოეჩვენა. გრეტჰენის გულში საბოლოოდ კვდება თავისუფლებისაგან ბუნდოვანი, ვაუთით-ცნობიერებული სწრაფვის სურვილი.

გრეტჰენი შტოლცენკის ბედს ნატრობდა, მასთან ერთად გაქცევის სურვილი ასულდგმულზედა „ნეტარ ქვეყანას“, თავისუფლებას იმის იქით ხედავდა. ასეთი იყო მისი წარმოდგენა შტოლცენკისთან ზალხზე. შტოლცენკი კი თავის მხრივ გრეტჰენის ბედს ნატრობს.

3. მანმა კი ნოველში ნათლად და ზელმესობებდა მოიყვანა თანამედროვე გაერესამყაროს სინამდვილე. მისთვის, როგორც რეალისტი მწერლისათვის, მიუღებელი იყო ბურჟუაზიული სინამდვილე. სადაც გრეტჰენებისათვის და შტოლცენკისათვის ბინძურ და მუქუიან ქაოსში იყვნენ ჩაფლული. ნოველში 3. მანს აცერტობს დადებითი გმირი არ ჰყავს გამოყვანილი, არცერთი ნათელი წერტილი არ შეიძინებდა მის ნაწარმოებში. მწერალმა ყველაფერა შექი ფერებით დაატა, ნეგატიურად, ისეთად მოკვებოდა არსებული სინამდვილე, როგორც იგი სინამდვილეში იყო. და აქვე შეიძლება დამატო, რომ სწორედ ეს ნეგატივიზმი, პერსპექტივის უქონლობა არის ნოველისა და სავსე 3. მანის შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი, რადგან მას ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ნათელ იდეალზე.

შეტად ორიგინალური და ამავე დროს ადვილად გასაგებია არის ნოველში შტოლცენკის მიერ გრეტჰენისათვის ბეჭდის წაგლეჯის სცენა.

ნა. სინამდვილეში 3. მანი ამ დეტალით გვანაზნებს, რომ გრეტჰენმა ბეჭდის დაკარგვით მთლიანად დაკარგა ნდობა ადამიანებისადმი. გააწმამოყოფებისადმი, ბეჭდის დაკარგვით გაჭრა უფასოვანი ილუზია, უფასოვანი იმედები. ბეჭდის დაკარგვის სცენა მწერალი სულელოდ ძარცვავს გრეტჰენსაც და შტოლცენკსაც. გრეტჰენი იმდენად შეაძრწუნა გარესამყაროს სინამდვილემ, რომ მან საბოლოოდ ის უფლებებიც კი დათმო, რომელიც საქმისათვის ეკუთვნის და იმდენად ბრძოლის შემდეგ მოიპოვა. მას აღარავითარი თავისუფლება აღარ იტაცებს, მისთვის ინტერესი დაკარგა დამოუკიდებელი. თავისუფალ ცხოვრებას, გრეტჰენმა ნავსაყუდელი შეშინა და ფილისტერ კლოცმენთან ჰპოვა.

როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან დავინახეთ, 3. მანის ნოველისტიკა მრავალმხრივი და მრავალფეროვანია. იგი განუყოფელი და შემადგენელი ნაწილია იმ დიდი და ერთიანი შემოქმედებითი შექმეიდრობისა, რომელსაც კრიტიკული რეალიზმის ისტორიაში 3. მანის სახელი ეწოდება.

გერმანული კრიტიკოსი ჰერბერტ იერინგი პიანრი მანის შემოქმედების შესახებ დამწერალ მონოგრაფიაში შენიშნავს: „მსოფლიო ლიტერატურის საბჭოში გერმანიას ბევრა ადგილი ჰქონდა დაკავებული. მაგრამ ერთი სავსე რაზედა რჩებოდა თავისუფალი: პოლიტიკური რომანის ადგილი“. ივევ 3. იერინგის ღრმად რწმენით, „პიანრი მანმა მსოფლიო ლიტერატურის საბჭოში გერმანიისათვის თავისუფლად დარჩენილი, პოლიტიკური, სოციალური რომანის ადგილი დაიკავა“.

პიანრი მანის პირველი სერიოზული ნაწარმოები, ფართო ეპოქის ტილო, რომელიც სხვათა ვაგულსწილი ხანააღება და მასში წმინდა პიანრი მანისეული ზელწერაც თელაანინია, არის რომანი „ნეტარ ქვეყანაში“. სატირული ნაწარმოები „ნეტარ ქვეყანაში“ 1900 წელს გამოქვეყნდა და გარდა იმისა, რომ იგი რეალისტიკური, სატირული, სოციალური და მშობილებელი რომანია, ამასთანავე ნიშანდობლივად არის 3. მანის შემოქმედებისათვის. ნიშანდობლივია იგი მრავალმხრივ, მაგრამ ჩვენ ახლა ორი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი პუნქტი გვანტერესებს. პირველი და უმთავრესია პიანრი მანისეული სატირული დამოკიდებულება სინამდვილისადმი, გაერესამყაროსადმი, რაც მომდევნო პერიოდის ნაწარმოებებში უფრო გამწვავდება და ადგილადაგილ გროტესკში გადაზრდება. მეორე და ასევე უმთავრესი ის არის, რომ 3. მანის რომანებში („პიანრი მან-4“ ის გა-

1 Herbert Ihering; „Heinrich Mann“, Aufbau Verlag, Berlin, 1952, გვ. 5-6.

მოკლებით, რომელიც საფრანგეთის ისტორიულ-სინამდვილიდან არის აღებული) არცერთი დადებითი, მისაზივი გმირი არ არის გამოყვანილი. ამითაც გამოიჩინება პ. მანის შემდეგი დროის ნაწარმოებები.

პ. მანის რომანი „ნეტარ ქვეყანაში“ აგრეთვე პირველი სერიოზული ნაწარმოებია იყო, ცხადი გახდა, რომ ამ რომანის ავტორი ორიგინალურ სიტყვას იტყვდა და გარკვეულ აღვირს დაკავებდა კიდევ ლიტერატურაში. და ასეც მოხდა, თვითონ პ. მანი ავტობიოგრაფიულ შენიშვნებში წერს: „ოცი წლისას არაფერი არ შემიძლო. ოცდაათისამ „ნეტარ ქვეყანაში“ მუშაობისას რომანის წერის ტექნიკა შევისწავლე“.

რომანის მოქმედება პ. მანის თანამედროვე გერმანიაში ხდება, კერძოდ, ბერლინში, და ამიტომაც ამ ნაწარმოებს „ბერლინერ რომანი“ უწოდებენ კიდევ. მასში უმარავი საპრობორატო საკითხია წამოჭრილი, რომლებიც ამდროინდელ კაპიტალისტურ გერმანიას აბიათებდა და რადგანაც კაპიტალისტური საზოგადოების დამახასიათებელი კრიზისები ერთდარად დამახასიათებელია ცალკეული ქვეყნებისათვის, ამიტომაც პ. მანმა თოქსის სიძობილი სიუჟეტური წარგა აირჩია და რომანის მთავარი მოქმედი გმირი ანდრეას ცუმზე „ძალუნებრივად დემიგავს“ ბალზაის „მოპასიანის“ ზოლას გმირებს; მავალითად, ყოველ დიურმა (იხ. მაგ. პ. იერინგისა და ნ. კაპაბაძის ექვე დასახელებული მონოგრაფიები.), ყოველგვარი ხერხებითა და მაქინაციებით ცდილობენ საზოგადოებაში გზა გაეყავონ, როგორც ერთი საფეხურით მაღლა ავიდნენ იერაქის ვიბზე, ამისათვის კი არავითარ ძალღონეს არ იშურებენ ანდრეას ცუმზე ყოველ დიურმას და მისი მსგავსი გმირების უმცროსი მამა, რომელიც მათგან მხოლოდ იმით გამოირჩევა, რომ იმპერიალიზმის ეპოქის გამწვავებულ ერთეულებში უფრო მეტ „გასაქმანს“ აძლევს მის არაადამიანურ ბუნებას.

„ნეტარ ქვეყანაში“ ბევრი საგულსნობი და სანტიკრესო დეტალია გადმოცემული. პ. მანს ისინი უშეულოდ ცხოვრებიდან, გარემომცველ საზოგადოებას მოჰქონდა და ამიტომაც არის ნაწარმოებში ძალიან ბევრი ორიგინალური და ცხოვრებისეული ტიპი დახატული. „ნეტარ ქვეყანაში“ პ. მანმა დაუნდობლად გაილაშქრა იმპერიალიზმის გერმანიის სოციალური სინამდვილის წინააღმდეგ, თუმცა ამ სინამდვილიდან თავის დახსნის საშუალებებზე მას არ მიუთითებია, და არც შეელო ეს გავეთვებინა, რადგან, მაჩათალია, მწერალი საზოგადოებაში გაბატონებულ უთანასწორობას ხედავდა, ამხევედა, ობიექტურად აღწერდა კიდევ ყოველივეს, მაგრამ პროლეტარიატის კლასობრივ ბრძოლისაგან იგი შორს იდგა.

როგორც ვხედავთ, პ. მანი იმთავითვე დაღვა კრიტიკული რეალიზმის პოზიციებზე და თავის პირველსავე ნაწარმოებში „ნეტარ ქვეყანაში“ საზოგადოების სასოკივლილო განაჩენი გამოცხადებდა, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით. წინამორბედი და თანამედროვე მწერლების მსგავსად პ. მანს არ „მეურბილებია“ და „მეურბილებია“, ბურჟუაზიული საზოგადოების ზნეობეულებები, „დერ-აუმარული“ არ წაუცხია“ მოამყვადი საზოგადოებისათვის, მან ძირფესვიანად, შეუბრალებლად, უშედავითად აღწერა თანამედროვე საზოგადოება და ამ საზოგადოების სოციალური საფუძვლები. მაგრამ ასე ხდებოდა პ. მანის წინდა წყლის სოციალურ რომანებში, ზოლო როცა მწერლის შემოქმედებაში დეკადენტური „გარბობები“ მოპრობებოდა, მანის იგი ცდილობდა ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში იდეალური გმირი მოეძებნა, რაც არ იყო რეალური და მარცხითაც მთავრდებოდა.

პ. მანის ნაწარმოებების მიმოხილვისას, კერძოდ რომანების ანალიზისას, ხედავდებოდა მისაღები ის ფაქტიც, რომ მიუხედავად იმისა, პ. მანის ყველა რომანი არაა კრიტიკული რეალიზმის პოზიციებიდან დაწერილი, ყველა რომანში ისე შეწყველ არაა გაკრიტიკებული არცერთი სოციალური სიტუაცია, როგორც მავალითად „ნეტარ ქვეყანაში“. ამიტომაც არის ლიტერატურათმცოდნეობაში მიღებული და აღდგენილი, რომ პ. მანის, როგორც შემოქმედის ბუნებაში მუდამ ბრძოლაა რეალისტისა და ანტი-რეალისტის შორის, ამის მავალითა „ნეტარ ქვეყანაში“ მომდევნო რომანი ტრილოგია „ქალმწერები“, 1902-1903 წლებში დაწერილი „დიანა“, „მინევრა“ და „ვენერა“. თუმცა გარეგნულად პ. მანს თითქმის არ სურდა თავისი ძირითადი იდეიდან გადაეხვეია და კვლავ არსებული სოციალური წყობის კრიტიკისად მოკლენოდა საზოგადოებას, ტრილოგია „ქალმწერებში“ იგი ვერ ასედა დეკადენტურ-იმპროვიზისტულ უბას, თუმცა თითქმის პ. მანმა ამ ტრილოგიათვისაც გმირები რეალური ცხოვრებაში დაქებნა, მიუხედავად არტისტულ და ბოჰემურ წრეებს გამოსტაცა ისინი, მათი განზოგადება და ზორცმესნმა მანც ვერ მოახერხა. მართალია პ. მანი ცდილობს ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში მოეძებნოს იდეალური გმირი, რომელიც ამალდებდა თავის კლასზე, მაგრამ ასეთი ცდა მარცხით მთავრდება, რადგანაც თვითონ პ. მანი, თუმცა ბურჟუაზიული საზოგადოებისადმი კრიტიკულ-კატრული დამოკიდებულება ჰქონდა, მანც ვერ ამალდა თავის კლასზე (სივე დემარტა ინგლისში ჟონ გოლბურთის და დასავლეთის კრიტიკული რეალიზმის ბევრ წარმომადგენელს), ვერ აღიარა პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის პროგრამა, და თუ მან ასეთი გმირის მოძებნა და

დახატვა მოაჭერხა, იგი არ არის განზოგადებული სახე, ეს გმირი ბუნტარი და ინდივიდუალისტი რჩება ბოლომდე. ასეთი ნაწარმოებების მიმართ ივენ შეგვეყო განგვეზოგადებინა ლიტერატურისმცოდნის ნ. კაუბაძის გამოხატვაში, რომელიც „ქალღმერთებს“ შეეხება: „პინკინი მანი ბურჟუაზიულ სინამდვილეში პოეტურ იდეალ ვერ პოულობს, ვერაფერს ნახულობს მასში ისეთს, რაც ოდნავ მაინც ღირსი იქნება მიღებისა და აღიარებისა, რაც მცირეოდენ მაინც შეთანხმებოდა მის ჰუმანისტურ იდეალს, და მწერალი იძულებული ხდება მიამეროს ესთეტიზმისა და ეროტიკის სფეროს. პ. მანი ამ ტრილოგიით აყუთებს შარტხიან ქვას — ნათელი წერტილები, „ოახსება“ აღმოაჩინოს ბურჟუაზიულ „უდაბნოში“. მწერალი დაღატობს ტვალბუმს და ქმნის სოციალური ცხოვრებიდან მოწყვეტილი, რეალური შინაარსისაგან დაკლილი, „სარულქმნილი“, „რენესანსული“ ადამიანის იდეალს¹. ასეთ ნაწარმოებთა რიცხვს მივაკუთვნებთ: ნაწილობრივ — „რასებს შორის“ (1907) „დედა მარიაში“ (1927 წ.), „სუნთქვა“ (1949 წ.).

რადგანაც ზვენთვის ცნობილი ვახდა პ. მანის შემოქმედების ძირითადი ტენდენციები, შევეცდებით უჩრადლება უფრო ამ სატირულ ნაწარმოებებზე გავამახვილოთ, რომელშიც დროთა განმავლობაში ზედ უფრო და უფრო იხვეწებოდა და სრულყოფილდებოდა პ. მანის ლიტერატურული გერხი, სინამდვილისადმი სატირულ-გროტესკული დამოკიდებულება.

სატირულ-გროტესკულ ნაწარმოებთა რიცხს მოკუთვნება პ. მანის მიერ 1905 წელს გამოქვეყნებული სოციალურ-კრიტიკული რომანი „პროფესორი უნრატის“² საველისებოა, რომ პ. მანმა სათაურშივე ახსნა თავისი დამოკიდებულება გმირისადმი. საქმე ის არის, რომ გერმანული სიტყვა „უნრატი“ ნიშნავს ნაგავს. მწერალმა ამ რომანში კრიტიკის საგანად დასახა გერმანულ სკოლებში გაბატონებული აღზრდის პროსიულ-კანარმული სისტემა.

რომანის „პროფესორი უნრატის“ ქვესათაურია „ერთი ტირანის აღსასრული“. პროფესორი

რი უნრატი მართლაც ერთი პატარა ტირანი, რომელსაც შიშობანილი შესუქერებიან თუთუქი ვლასარდლებიცა და მთელი ქალაქიც, ამ არაადამიანს, რომელსაც ადამიანური მხოლოდ კონსტიტუცია შერჩენია, გული ხალხიანა აქვს სავსე, თავისი თავის ვარდა ყველა ამ ქვეყნის მტრად მიიჩნია და ყველას, დიდსა თუ პატარას, ეკვის თვალით უყურებს. იღუბებით შეპყრობილ ამ კაცუნას თავი სახელმწიფოს ბურჟუაზ წარმოდგენია და დასრულმუნებელია, რომ მისი მახვილი თვალი თუ არა, ქვეყანა მოღალატეებითა და ავისმდომლებით აივსება.

ასეთი ადამიანი „უნრატის“ მომავალ თანხას გერმანიას და გასაყვინი როდია ასეთი ტირანის ზღვში აღზრდილი მოსწავლეები სულერად დამახინჯებულა სტრუგენდენე ვინმეხის კედლებს. უცუთეს შემთხვევაში, ისინი უსიტრუ, უტრპოპტილი მონები, ქვეშევრდომები არიან არსებული სახელმწიფო მანქანისა. მაგრამ პ. მანი უნრატის ხასიათს განეთარებაზო ბოლომდე თანმიმდევრულა. დესპოტ უნრატს, ტირანს პროფესორს, რომელიც თოქოსდა კანონზომიერების, მორალისა და ზნე-ჩვეულებების ურყევი დამცველია, მომღერალი ქალის კანის შრიალი წაიოტაკებს და საბოლოოდ ისეთ ამორალისტად მოგვევლინება, რომ მის აღვირახსნილობას პოლიცია უღებო ზღვავს. პროფესორს უნრატს ხასიათი ვითარდება და „იხვეწება“ იმდროინდელი სოციალ-პოლიტიკურ ურთიერთობათა ფონზე-გმირის ხასიათის განვითარება ემთხვევა რთულ სოციალ-პოლიტიკურ კატაკლიზმებს და ვინც იცნობს იმდროინდელ ერთიერთობას, უნრატი მისთვის ეპოქის დედად შეიღობ იქცევა. პ. მანი შორსმჭვრეტელური სიღრმევით ზატედა უნრატს და კაფუცისფერი ანგელოზის“ მუღმიც კლავტებს, რომელთა ვალბმა, ფარისევლოზმა ბუნებაშ პარველი მსოფლიო ომის წინ დიდერამ ჰესლინგი წარმოშვა, ხოლო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გამოვლელურა ბუნება იგივე დიდებო ჰესლინგივე შექმნილ რომანში „ქვეშევრდომში“ გამოჩნდა-სრულად. არც ის არის შემთხვევითი, რომ პრუსიულმა აღზრდის სისტემამ ვილჰელმ II ეპოქაში, რომლის ნათელ და შეიძლება ითქვას, ყოველმხრივ ამომწურავ მასალას „პროფესორი უნრატი“ იძლევა, ჩაუყარა საფუძველი მომავალი ფაშისტური სულსიყვეთების დამკვიდრებასა და გავრცელებას.

ცნობილია, რომ პ. მანი თავის მამათან — თომასთან ერთად 1893 წლიდან 1898 წლამდე იტალიაში ცხოვრობდა, ჯერ-რომში, შემდეგ კი — პატარა ქალაქ პალესტრინაში, ისიც ცნობილია, რომ შემდეგ მშობის შემოქმედებაში იტალია ხშირად იქცევა მოქმედების განვითარების ადგილად. მაგალითად, თომას მანის რომანის „დოქტორი ფულსტენის“ გმირი აღრიან

1 ნოდარ კაკაბაძე, „პინკინი მანის ცხოვრება და შემოქმედება“, თბილისი, 1956 წ. გვ. 38-39.
 2 ამ რომანის მიხედვით ორჯერ ვადაილეს ფილმი „ცისფერი ანგელოზი“. ადრე რეჟისორ იონუფ ფონ შტერნბერგმა შექმნა ფილმი ემილ იანინგისა და მარლენ დიტირიხის მონაწილეობით და დიდი წარმატებაც ხვდა წილად; პ. მანი ირონიულად შენიშნავს ერთ წერტილში, ფილმის წარმატებში მიზეზი „ჩემი თავი და მარლენე დიტირიხის ფეხებიოა“. მეორედ ფილმი რეჟისორმა ედუარდ დმიტრიევმა მთი ბრიტანია და უნრატ ოტრეგენის მონაწილეობით პოლუდულად გადაიღო.

ლევრეონი თავს აფარებს იტალიის ქალაქ პალესტრინას; ზოლო პ. მანმა ნოველების მთელი ციკლი მიუძღვნა იტალიას (იტალიური ნოველები). რომან „პატარა ქალაქში“ კი პალესტრინაზე ნაველისხმევი.

პ. მანმა 1907 წელს დაიწყო „და 1909 წელს“ დაამთავრა რომანი „პატარა ქალაქი“, რომელიც იმავე წელს გამოცემა კიდევაც ლიფცივის ინსტიტუტში გამოქვეყნდა. შემდეგ პ. მანი წერდა: „როცა ვისახებ ჩემი რომანების შექმნას, ნათლად ვხედავ რა გზით მივდივარ. ამ გზას მე მივყავარ ინდივიდუალიზმის ანთიპოდინად დემოკრატიის თავიანთსკამდე. „პერეკოვონია ასში“ ტიპური ავთენტური სამ ქალაქურთს... „პატარა ქალაქში“ კი პირიქით, ტიპური ავთენტური ხალხი, კაცობრიობა“.

„პატარა ქალაქი“ არ არის ისეთი სოციალური ნაწარმობა, როგორც მაგალითად „პროფესორი უნრატია“. „პატარა ქალაქში“ მწერალმა აღწერა ერთი პროვინციული ქალაქის ცხოვრება, სადაც დღიდან-დღემდე, თვიდან-თვიმდე და წლიდან-თივამდე არაფერი არ იცვლება და ქალაქის მუდმივი ცხოვრებას არაფერი არ არსებობს. ამ შემთხვევაში გმირებისადმი მწერლის დროინდელი სატირული დამოკიდებულება იცვლება თემისისტული დამოკიდებულებით, თემისა საბოლოოდ ჩვენთვის ნათელია მწერლის უარყოფითი დამოკიდებულება ცხოვრების ასეთი წესისადმი. პროვინციული პატარა ქალაქის მშვიდი ცხოვრებას დაარღვევს სავსატროლოდ ჩამოსული საოპერო დასი. აქაც, ისე როგორც დიდ ქალაქებში, საზოგადოება ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად დაიყოფა, „პროგრესისტებად“ და „კონსერვატებად“. ამ ბანაკებს შორის გუთუვებულ მტრობასა და შედეგად, რაც ზოგჯერ ხელნაწილად უნისსლო შეტაკებებში გადაიხრდება ხოლმე, მთელი ქალაქი, საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელი მონაწილეობს. მართალია, ნაწარმოებში გარკვეულ როლს თამაშობს ხალხი, რომელსაც პ. მანი გვიხატავს ერთად და დემოკრატიის დამცველ მხარე, მაგრამ ეს კიდევ არ ნიშნავს ამას, თითქმის ავტორს ამ ნაწარმოებებში, თავის სხვა რომანებთან შედარებით, რაიმე განმსხვავებელი თვისებით დაჯილდოვებინოს იგი.

ერთ-ერთი კრიტიკოსი შეიძლება იტყვას, ამოწმებდა დახასიათებას ვეაშლევს „პატარა ქალაქისას“, როცა წერს: „მწერალი აქ გვნიშნავს რეალისტურად გველინება, რომელიც სწორედ ერთდღეს ვარდობებას ართმევს თავს მასობრივ სენებში, რომელსაც მთავარი როლი იკისრება „გმირი“ და „მშაპ“ ერთმანეთთან მხარის-მხარე დგანან; ისინი ერთნი არიან. თვით ხალხი თავისი ერთობლიობით რომანის გმირია

და ძალღმად მოძრაე სანახაობაში მთავარი როლს თამაშობს“¹.

საქონის რეზიუმე

ეიქტორ მანი, ჰაინრიხ მან და ჰაინრიხ მან, თავის ავტობიოგრაფიულ წიგნში „ჩვენ ზეთის ვიყავით“ შემდეგ ამბავს გადმოგვცემს: 1907 წ. შობამდე რამდენიმე დღით ადრე, ერთ საღამოს თამასთან სტუმრად ყოფნისას, მან „პატარა ქალაქი“ გამატანა თან და მითხრა „შენ ეს უნდა წაიციოთ, ეს ჰაინრიხის საუკეთესო ნაწარმოებია“. თამას მანის ეს აზრი ჰაინრიხის „პატარა ქალაქზე“ ბევრისმეტყველოდა.

პ. მანი 1911-1925 წლებში მუშაობდა ტრილოგიაზე—„იმპერია“, რომანი „ქვეშევრდომი“ ტრილოგიის („იმპერია“) პირველი ნაწილია. მასში სატირულად არის ასახული პირველი მსოფლიო ომის წინადადრინდელი იმპერიალისტური გერმანიის სოციალური სინამდვილე. „ქვეშევრდომი“ უფრო ვრცლად განვიხილავთ, რადგან პ. მანის შემოქმედებაში ეს ნაწარმოები ყველაზე უფრო დამახასიათებელი სოციალ-პოლიტიკური სატირა-პამფლეტია. ამ რომანში მწერალმა ფინანსწარმეტყველი კაიზერის გერმანიის გარდაუვალი მარცხი. გასათიერი ისტორიულ-სოციალური აღლო და მსატრელი შორსმჭვრეტელია მწერალს და შეალებას აღეგნა რამდენიმე წლით ადრე „უწინასწარმეტყველი“ ესა თუ ის ისტორიული მოვლენა.

რომანი „ქვეშევრდომი“ იმპერიალისტური ეპოქის გერმანიის ბურჟუაზიული საზოგადოების ამსახველი ფართო სოციალური ტილოა. რომანის მოქმედება იმდება გერმანიის ბურჟუაზიული საზოგადოების წარმომადგენლის დიდებულ პესლინგის ოჯახის ფონზე. მასში მწერალი გვიხატავს იმდროინდელი გერმანიული საზოგადოების სატირულ სურათს. მწერალი შეეყვართ პესლინგებს ოჯახში და გერმანიული ბურჟუაზიული საზოგადოების ამ ერთი სოციალური და „ფსიქოლოგიური“ „უქრდის“ დახასიათებლად საფუძველზე იგი წარმოდგენს გვიქმნის საერთოდ გერმანიის ბურჟუაზიული საზოგადოებაზე. ამ რომანში მთელი სისრული იქნეს თავს ბურჟუაზიული საზოგადოების ფარისველური ბუნება, რომელიც ყალბ „სათნოებას“ და რიგობრივს იფარებს ნიღბად, ბურჟუაზიული საზოგადოებას, იმპერიალისტურ რეაქციას, პროსოდ ონკრობას, გერმანიის სოციალ-დემოკრატების გამყიდველ ლიდერებს რომ ამხელს, მწერალი იმპერიალისტური გერმანიის რეალისტურ სურათს იძლევა. ეპოქის სოციალური კონფლიქტებს კი პ. მანი თავისებური ლიტერატურული ხერხით ასახავს. ეს თავისებური ლიტერატურული ხერხით არის სატირა.

¹ Heinrich Mann, „Die kleine Stadt, Aufbau-Verlag, Berlin, 1956, გვ. 425.

სატირული თხზულებითათვის დამახასიათებელია ის, რომ იგი ყველაზე თვალწააღივ და უშუალოდ გვიჩვენებს, თუ როგორ შეფასებას აძლევს ავტორი რეჟისორს, სალტაიკო-შტადლერსა და ვოგელის პერსონაჟებს ღრმად ამხედრდნენ სატირულ-სტილიზაციას და საინტერესოზე გამოჰქონდათ და ანადგურებდნენ რუსეთის მანკიერ სინამდვილეს.

3. მანის ფართო ეპოქური ტილო „ქვეშევრდომი“ იმის ნათელი დადასტურებაა, რომ ის კარგად იცნობდა გერმანიის ბურჟუაზიის სინამდვილეს. და როგორც ყველა დიდი ეპოქური ტილო, „ქვეშევრდომიც“ გასცდა თავისი ქვეყნისა და ეპოქის ფარგლებს, უშუალოდ დასახულ მიზნებს და საბოლოო ანგარიშით მან მართკონკრეტულად გერმანული ბურჟუაზია კი არა, საერთოდ კაპიტალიზმის არადასმიანობა, მარბაროსული ბუნებაც ამხილა. რომანის გმირი — დიდერიკი ჰესლინგი იმპერიალიზმის ეპოქის გერმანული კაპიტალისტის ტიპია. მისში კონცენტრირებული სახით მოცემულია გერმანული რეჟიმული ბურჟუაზი ყველა ის თვისება — ნიშანი, რომელითა განვითარებამ, ვალდებულებამ და „სრულყოფამ“ შემდეგში გერმანული ფაშისტის ტიპი წარმოქმნა.

რომანი თავიდანვე გვიმცნობს მთავარ პერსონაჟს — ჰესლინგს. მწერალი მის ბავშვობას ვაღმოგვცემს. ის დონდლო, უსიცოცხლო ყოფილა, ოცნება ჰქვარებოდა და ყველაფრის შინებოდა. ოჯახის უფროსი — ბატონი ჰესლინგი — მარტო დიდერიკს კი არა, თავის ცოლსაც შინს ჰკვრიდა,

ძალაუფლების წილი დიდერიკს მალსა და არბილით ჰქონდა ვაჟდარი: თუ კი რაიმეს დააშავებდა, იგი ბატონ ჰესლინგთან თვითონ გამოცხადდებოდა, რათა მამას საყადრისად დაეხაფა.

დიდერიკის ასეთი ქვეშევრდომული ხასიათი სრული სახით ელინდება სკოლაში. სკოლა ოჯახის შემდეგ პირველი ადგილი იყო, სადაც დიდერიკმა შეიმუშავა უფროსებისადმი და მბრძანებლებისადმი მორჩილებისა და ქედის მოკრის „პოლიტიკა“. მას სიამოვნებას ჰკვრის მასწავლებლის ბუნკეს მიერ მოწაფის დასახის ყველა მეთოდი. დიდერიკს ფანტატიკურად უყვარს ძალაუფლება, მაშინაც, როცა იგი მის წინააღმდეგ არის მიმართული, და მაშინაც, როცა თვითონ სხვის წინააღმდეგ იყენებს მას. მწერალი ვაღმოგვცემს: „ის მხოლოდ მაშინ გრძნობდა სრულ კმაყოფილებას და სიმშვილეს, როცა თვითონ სცემდნენ ის თბუქმის არასოდეს არავის წინააღმდეგობას არ უწყევდა“.

სულ მალე იგი ვაჭარ კლასის წამუში და მოკლე ხანში მისი დამტყნის შედეგად ვაიროცხა კიდევაც მოწაფე. სკოლაში დიდერიკმა, თავის მასწავლებლის მეშუერემ, ებრაელების წვალება და გვეპო წინააღმდეგობა; უნდა ითქვას, რომ

ჰესლინგს „ჩანასახებიანი“ ფორმით მოცემული აქვს რასობრივი „თეორია“, რომელიც, როგორც ვიცით, ჩამოყალიბებულია ეთნოგრაფიის სახით შემუშავდა ნაქისტების ხელში. ცოლთან გუსტა დაიქმნათან საუბარში ჰესლინგი აღნიშნავს: „მხოლოდ ფრიდრიკ დიდი ვერ იტანდა ინგლისელებს, ქურდსა და მოვკერე ხალხს, ისე როგორც მე ვერ ვიტან მათ“. იგი სრული მასუბისმგებლობით აღნიშნავს, რომ „ეს სიტყვები მის უდიდებულესობას ეკუთვნის და მე მის თამამად ხელს ვაჭერო“.

ალბათ იეთობათ ამ მტკიცებამ საბუთად რა გაანია ჰესლინგს. სრულებთაც არაფერია მისთვის ისიც საემარისია, რომ მის უდიდებულესობას ეჭვარებოდა ინგლისელები და ის თვითონ ხომ მისი ნებასუტრუის შემსრულებელი და ყურმოჭირი მონაა.

დიდერიკი მალე თავის სამშობლო ქალაქიდან — ნეტცივიდან ბერლინში გადადის სწავლის დასასრულებლად. აქ დიდერიკი ეწვია ბატონ გოპელის ოჯახს, თავისი მამის ძველ მეგობარს. ბატონი გოპელი ლიბერალურად განწყობილი ბურჟუა და ანარქისტ და შოიენისტ დიდერიკს არ მოსწონს.

მწერალი სატირულად აღწერს ქალის საზოგადოებაში დიდერიკის პირველ მოხვედრას. იგი პირისპირ აღმოჩნდება გოპელის ქალიშვილის აგნესას წინაშე. ზემარე, ვაუთლულ პროვინციელს, ერთი მხრივ, სიამოვნებას ჰკვრის ქალიშვილთან ყოფნა, მაგრამ მეორე მხრივ ეშინია, რომ რაიმე კრიტიკული საქმე არ ჩაიდინოს; იგი ოცნებას დაიწყებს, თუ როგორ გასცილდეს იქარობას, რომ მეორედ ფეხი არ დიდგას გოპელის ოჯახში. მამის შინში რომ არ ჰქონოდა სრულებით არ მოვიდოდა ამ ოჯახში. უხერხული მდგომარეობიდან მას აგნესასთან მოსული ყმაწვილი კაცი მალმანი გამოიყვანს. დიდერიკს კონცერტზე წასვლას შესაძლებენ. დიდერიკი ბიელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში პირველად აღმოჩნდება სახელეთო საღაროსთან. და მის ვაოცებას საზღვარი არ აქვს, როდესაც ვააგნესს, თითო ბილეთი ოთხი მარკა ღირსს; მას შინისაგან თვალები ვაუფართოვდება. დიდერიკმა დიდი ფიქრის შემდეგ ბილეთები იყიდა. მწერალი დაასკვნის: „ეს იყო პირველი თული, რომელიც მან სხვისათვის დახარჯა“.

დიდერიკი ბერლინში სტუდენტობის დროს შედის რეჟიმული შოიენისტურ კორპორაციაში „სოციალტონია“ — ახალი ტერტონია — ამ კორპორაციის მოვალეობა იმით გამოიხატება, რომ ახალბურთის შოიენისტურად განწყობილი ახალბურთობა. დიდერიკმა მალე თავისი „გამძლეობით“ ამ კორპორაციაში მოიპოვა „თინამესტროს“ ადგილი.

ყოველივე ამ „სოციალტონია“ ერთად დიდერიკი მინებელი სიმულანტია. მართალია, მას

სურს გერმანიისათვის ჯარისკაცები, მაგრამ თვითონ სივალდებულო სამხედრო სამსახურსაც კი ვაჭრბმს. ის დარტყეულია, ყოველშემთხვევაში, ურჩევნია ასხვისი ხელით ნარის გლეჯა. იარაღი მას შიშს ჰგვრის, ძალას აცლის. ბევრი „წვალუბის“ შემდეგ, ყალბი სამედიცინო დისციპლინის საფუძვლზე, დიდერისი ჯარიდან გაათავისუფლეს. იგი კვლავ გვერდში ამოუდგა „ახალი ტერორიზმს“ ამფსონებს.

დიდერისი პოლიტიკის დარგში ისეთივე ბუცი და მოკლე ტყუისაა, როგორიც იყენებდა მისი ბურჟუაზიული თანამშემუღობის და როგორიც კი შეიძლება გვჩარხა ვილჰელმის ეპოქას, სწავლის უაზარმულ სისტემას. მას ესმის თავისი მასწავლებლების სიტყვები და ფრაზები „სამამბობო სწავლების“, „სამშობლოს მტრების“, „ქრისტიანული სოციალიზმის იდეების“ შესახებ, მაგრამ მისთვის ისევე უცხო და გაუგებარია რჩება ამ სიტყვების შინაარსი, როგორც მისი მასწავლებლებსათვის.

დიდერისი აღფრთოვანებული უყვება აგნესას კაიზერის სახეიმი მსვლელობას, რომელსაც ამბოხებულებმა, ნახევრად მოშორილ მასამაც ვერ შეუშავეს ხელი და დიდერისი ზოლით ამბობს: „საჭირო იყო ქვეშევრდები დაწინაურებული“.

აგნესამ ამ სიტყვებზე, მართალია, ვაუბრდება, მაგრამ მანაც უბასუხა: „ხალხი შიშობს: ისიც ზომს „ხალხია“. თვალბეჭადმოკვარულმა დიდერისმა აღფრთოვანება უბასუხა: — „ხალხი? — შინაგონ მტრები არიან ძინი!“

დიდერისს ზიზღს ჰგვრის მუშები, ხალხი. მას უხდა, რომ მუშა — მისი ხელქვეითი — ცოცხალ მანქანად იქცეს, სიტყვა არ შეუბრუნოს. ყოველ ბრძანებას უსტრუკვოდ ემორჩილებოდნენ (როგორც თვითონ აის დაჩაგრული უფროებისადაც დამოკიდებულებას). მამის გარდაცვალების შემდეგ, იგი მექვიდრე ვახლება მამისეული ქაღალდის ქარხნისა. „განათლებული“ დიდერისი პირველად მივიდა ქარხანაში და იო რა სიტყვით მიმართა მუშებს: „მუშებო! თქვენ, როგორც ჩემ ხელქვეითებს, მინდა გითხარა... რომ ვინც მე ხელს შემოიღობს მუშობაში, გავანადგურებ... აქ არის მხოლოდ ერთი მშრბანებელი — და ეს მშრბანებელი მე ვარ. მე მასუხს ვაგებ ღმერთისა და ჩემი საკუთარი სინდისის წინაშე... ჩემთვის თითოეული სოციალ-დემოკრატი მტერია ჩემი საქმისა და ჩემი სამშობლოსა“...

უღანაშუალო ადამიანის დასჯა დიდერისისთვის არაფერია. ამისათვის მიზუნად ისიც საკმარისია, რომ მას იგი ევაგრება. გუშავის მიერ უმიზუნად მოყლული მუშის შესახებ დიდერისი ცინიკურად შენიშნავს: „პატონო, მე არ მსურს რაიმე უფუკა გუშავის ნაწილობრივად. პირიქით, მე ყოველთვის ვიცი, რო-

მომ ჯარისკაცები მხოლოდ იმისათვის, არიან, რომ ისროლნა“.

კაიზერის ყურმოჭრილი *შტრასენ* ქვეყნისეული ქვეშევრდომის ეს სიტყვები ძალიან ჰგავს გერმანული ფაშისტების ყოფილი ფურერის პიტერის სიტყვებს: „მე არ ვსაჭიროებ ინტელექტუალურ აღზრდას, ცოდნით მე ახალგაზრდობას ვაგაფუქებ... ჩემი ორდენის ციხესიმაგრეში ვაზრდება ახალგაზრდობა, რომლის წინაშეც ქვეყანა შემწუნდება. მე მინდა ალგაზრდი უხეში, მშრბანებელი და უღმობელო ახალგაზრდობა. ახალგაზრდობა, სწორად ასეთი უნდა იყოს. მე მინდა, რომ ის ჩამოკავდეს ახალგაზრდა გარეულ ნადირს“. მისივე „აფორიზმებს“ მივეუთვნება შემდეგი სიტყვები: „გერმანიას სჭირდება არა პოეტები, არამედ ჯარისკაცები“. ინტელიგენცია — ეს ერის ნაყარ-წყარია“.

ისტორიის მსვლელობამ დაამტკიცა, რომ დიდერისს ჰესლინგი არ იყო „ფანტასტიკური“, „შეთხულო“, „არარეალური“ პერსონაჟი, რასაც ბურჟუაზიული კრიტიკა ირწუნებოდა. ამ პერსონაჟის თითქმის ყოველ მოქმედებასა და საქციელს, მის ყოველ „ზჩისს“ და ფიქრსი ჩინასახვერის ფრამტი ჩამარხელი „მხაკისფერი ქიჩი“.

თვითონ პ. მანმა ვანაცხადა ერთგან, რომ ეს რომანი „შეიცავს ნაციისტის წინასახესო“.

ხასიათის ასეთი მკვეთრი ტიპურობა აქცევს მას, — ჰესლინგს უმაგალითო გარტესულ სახედ და წარმოსადგენს მოამკედელი ბურჟუაზიის მორალურ ფსიქოლოგის გამოსახულებას. კაიზერული გერმანიის სახელმწიფო აპარატი აქცევდა ადამიანს ზელოვნურ, ავტომატურ ადამიანად. ყოველგვარი ბუნებრივი ადამიანში იორტუნებოდა და იგი იქცეოდა ცხოვრების შემაფრებულ ელემენტად. დიდერისი ცილირის ყველაფერი მის „უდიდებულესობას“ დაემსგავსოს: უღვაშებს მისდაგვარად იყთებს, ოჯახში ბიბლიას აყთებს ცოლს, კერაობით ყველანი ეკლესიაში მიჰყავს. დიდერისი კაიზერის მანქანის ერთი პატარა ნაწილია, მაგრამ საყმოდ დამახასიათებელი და ტიპური. პ. მანის დამახებრება სწორედ ის არის, რომ მან ჰესლინგი ვილჰელმის „იდეების რეპორაჟ“ აქცია და თავის მხრივ „ინინასწარმეტყველა“ ვილჰელმის იმპერიის გარდაუვალი კატასტროფა. ზოლო თითონ პ. მანი ამბობდა, რომ „მისი რომანის ცალკეული ბედი ემახებრება მთელი სახელმწიფოს კლასის გზის გამახტასას“. მწერალი თავისი გმირის ცხოვრებას მთელი რომანის მანძილზე ვადავიშლის, იგი ახერბებს ვახსნას გმირის მთელი სულიერი საყარო.

რომანის მოქმედება, მეორე მხრივ, იშლება ახალი ტიპის კაბიტალიზატის-შოფინისტის, იმპერიალისტის დიდერისს ჰესლინგისა და ძველი პატარბრტალური ბურჟუაზიის წარმომადგენ-

ლის — ლიბერალ ბუქის დამარცხებებს ფონზე.

რომანში, მოხუცი ბუქის სიცვლით, მწერალს სურს ხაზი გაუსვას მე-19 საუკუნეში მომავლად ბურჟუაზიულ ლიბერალიზმს, რომელიც გზას უბრძოლველად უთმობდა რეაქციულ, კაცობრივულ ბურჟუაზიას. ბუქი გარდაიცვალა, პენსიონზე დარჩა. გარდაიცვალა რბილკანიანი ლიბერალი, დარჩა კაცობრივულ პენსიონზე.

„ქვეშევრდომში“ სამარცხენო ბოძზეა გაჩენილი გერმანიის იმპერიის ერთგული ქვეშევრდომი, გონებალღუნე, ზებურე, გათოლული, უკულტურო პესლინგი, საჩუქრული აბის აღწერილი იმპერატორისა და მისი ერთგული ქვეშევრდომის პირველი მუხევერა. წუმბეში გამხლართული დიდებულები ღმირს მოგვრის იმპერატორს. ღმირი იყო მისთვის უმადესი ჯილდო, რომელიც კი შეიძლება დამსახურის ადამიანმა. მეორედ იგი იტალიაში მოგზაურობის დროს შეხვდება მის „უდიდებულენობას“.

უმეცარი და არაფრის მცოდნე პესლინგი ერთ დღეს რაბრის თეატრში ისმენდა ვაგნერის „ლოუნგრაიმს“. სანახაობით აღტაცებული პესლინგი გადასწყვეტს დეშეა გადგზავენს ვაგნერს, მაგრამ ამ შემთხვევაში მისი მეუღლე უფრო „განათლებული“ აღმოჩნდება და ქმარს ეტყვის, ვაგნერი უკვე გარდაიცვალაო. ეს დეტალი ანეგდოტის შთაბეჭდილებას ახდენს, მაგრამ ნაცისტებმა და მათმა აღზრდილმა ქვეშევრდომებმა ეს დაუქრებელი — რამ დასაქრებელი გახადეს. სამშულო ომის დროს ტყვედ ჩაპარდნილი გერმანიის არმიის ჯარისკაცები და ოფიცრები სრულ უეცრობას იჩენდნენ გერმანული კულტურისა და ლიტერატურის ცოდნაში. შინაგული მოთაინათვისის სრულიად უცნობი იყო გოეთეს და ჰაინეს სახელები. დიდებულები მათთან შედარებით მართლაც რომ „განათლებული“ აღმოჩნდებოდა. მას ზომ ერთ დროს შილერის წიგნი ეკიბრა ზელში. შემდეგ კი გაყიდა, რამდენადაც ვერაფრითათვის ვერ გამოიყენა. ასეთივე უმეცარია დიდებულები ზელოვნებმა დარგში. მისი აზრით, ზელოვნებათა შორის რანკობრები დამოკიდებულება არსებობს. იგი არჩევს „დაბალი“ და „მაღალი“ რანკის ზელოვნებას, — უმადესი ელოვნება მესიკია თქვა მან — ამიტომია ის გერმანული ზელოვნება. შემდეგ მოდის დრამა. თურმე, დიდებულის აზრით, ზელოვნებათა შორის ის, რაც არ მოითხოვს წაყიბუბას, მაღალი რანკისაა. ხოლო რომანი დაბალი რანკისაა, რადგან იგი უნდა წაყიბობო. დიდებულის „გამანადგურებელი არგუმენტაცია“ მის „მოწინააღმდეგეს“ ფუსტე დამიქნადაც აჩუბებს. ნაცისტები ღირსეული შემკვიდრენი აღმოჩნდნენ დიდებულ პესლინგსა, როდესაც ისინი

კლინში ჩიკოტესის სახლ-მეურნეში შეიქმნენ კედლიდან, დიდი რუსი კომპოზიტორის სურათთან ერთად, თავიანთი თანამეცამედლე ბეთოვენის სურათიც ჩამოგულქმნულნი.

ინტელექტუალურად შეზღუდულ დიდებულს არაფრის განსისი უნარია არა აქვს. მას არც მორალური კატეგორიები მოეპოვება. დიდებულები ბერლინში ყოფნის დროს შეაძენს ვაგნლის ქალიშვილს აგნესას, როდესაც აგნესას მამა შესთავაზებს მას, ცოლად შეირთე ჩემ ქალიშვილიო, გაევირცხეული დიდებულები მკვებდ უბასუბებს, აჯანსი ვერ შევიყვან ისეთ ქალს, რომელიც ჯერისწინამდე ნებუნება მამაცისო. დიდებულები ცხვირწინ მიუხურავს ვარს აგნესას მამას. ამ დეტალშიც კარგად არის გადმოცემული ამორალური და ცინიკური დიდებულის შინაგანი ბუნება.

დაძახასათებელი და ბუქის მოქმედია რომანის დასასრული. ტულაქის პალატი წრეების გადამწყვეტილებით უნდა დადგან ვილჰელმ I ძველი. გახსნის დღეს საზეიმოდ გამოწყობილი დიდებულები სიტყვის სათქმელად ეზადებენ. იგი ისეთ რიტუვას წარმოთქვამს როგორც კი შეეფერება ქვეშევრდომს. ამ დროს ატყდება მქეპეხილი და წამოვსა კოესპირული წიგნი. დიდებულები თვალს დაუბნელებენ. მოზენიე საზოგადოების თავზე შავი ღრუბელი და მქეპეხილი ალგორიული გამობატულება იყო იმისა, რომ კიბურის იმპერია დაეშობოდა, ეს იყო იმპერიალიტური ომის წინადაღ.

თავიდან-ფეხებამდე დასველებულმა დიდებულებმა ორდენი მიიღო, იგი სიცივისაგან კანკალუბს. მაგრამ შედლებიდაგვარად „მხნელ“ მიაბიჯებს ჭუნებში.

დაძახასათებელია აგრეთვე ბურჟუაზიული საარჩევნო სისტემის „მექანიზმის“ სატირული ასახვა. აქ იმარჯუნს მის, ვისაც დიდი ზმა, გრძელი ხელები და ფულით სავსე ჯიბე აქვს. რომანში კარგად არის ნახვენები ფულის გამხრწნელი გაყენა ადამიანზე. ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ფული ახალი „ღებრითა“. ვისაც ფული აქვს, მას შეუძლია დემატრონიო ყველაფერს, პრესას, საწამებებს, სახელმწიფო მანქანას, აგრეთვე, ფულზეა ამ საზოგადოებაში დამყარებული სიყვარულიც (დიდებულებმა ზომ გუსტე დამიქენი დიდი ქონების გულისათვის შეირობო).

3. მანის თავისებურება — დაძახასათის პურსონაგი თვით საყეთარი სახელითაც. პესლინგი წარმოგვინდა გერმანული სიტყვიდან hässlich რაც ნიშნავს უგვანოს, საზიზღარს, სავიკელს. მოვიგონათ აგრეთვე მისი სხვა სატირული თხზულების მთავარი მოქმედი პიროვნებატი (პროფესორი უნკატიდან), რაც ნიშნავს — ნავაგს.

რომანში ნაპოლეონ ფიშერის სახით მოცემულია სოციალ-დემოკრატის კლასიკური სახე,

რომელიც თავის პირადი კეთილდღეობის ზღვარსა და მოწყობისათვის ჰყიდის კლასის ინტერესებს.

ნაოლეონ ფიშერი ერთი იმ მუშათაგანია, რომელიც დაბრკაში მოვიდა დაბალი ფუნდის და დიდი ხნის განმავლობაში პროლეტარიატის რიგებში იდგა. მართალია, მისთვის უცხო იყო რევოლუცია, მაგრამ მაინც თითქმის მუშათა ინტერესების გამომხატველად გვევლინებოდა. მან უღალატა მუშათა კლასის ინტერესებს, მიეყო და ბურჟუაზიას და მისი დანაშაულებრივი საქმეების თანამონაწილე გახდა. ჰესლენგი და, ფიშერი ერთი მიზნისაკენ მიისწრაფიან, იღონდ — სხედანსხეა გზით.

რომანის სულტ მხარედ უნდა ჩათვალოს, რომ მასში სწორად არ არის ნახვევები მუშათა კლასის რიგი ვერტრანის საზოგადოებრივი ცხოვრებაში. პროლეტარიატს კ. მანი არაორგანიზებულ და სტიქიურ ძალად წარმოგვიდგენს, რაც იმის მოწმობაა, რომ მწერალი ამ დროისათვის ცუდად იცნობდა ვერმანელ მუშებს. რომანში ნახვევებია უმუშევართა, ნახვევად მომთმომილად მასს დემონსტრაცია, მაგრამ ცხენზე მოკირანე იმპერატორს მუშები დემონსტრაციის შესსკვრიათ.

რომანის მეორე ადგილას მუშები ლოზუნგებით და „ინტერნაციონალს“ სიმღერით გაჰყვებიან ჰენრიში; იფიქრებენ, რომ ამოხსნებულა ის ნიაღვარი წალკავს ყველაფერსო. მაგრამ აქაც ისინი სტიქიურ, არაორგანიზებულ, შეუკრინებულ, ინსტიტუტებით მოქმედ ძალად გვევლინებიან. რომანის ეს ხალხი მწერალმა რამდენიმე გამოსწორა: ტრილოვის მეორე წიგნში — „ლატავნი“. აქ უკვე პროლეტარიატი დასაბუთია ვარკვევად საზოგადოებრივი ძალად, რომელიც ერთადერთი უპირისპირდება კაპიტალიზმს.

რომანის („ქვეშევრდომი“) როგორც კომპოზიციაში, ისე ენაში ჩანს ნაწარმოების ძირითადი აზრი — ბურჟუაზიული სამყაროს ჩვეულება მთელი თავისი დაბნელობითი აქსესუარებითა და ნიუანსებით. გმირების სრული ტიპიზაციის-ნიადგვრე მწერალს მისნად დავსახავს ცალკეული ისტორიული კანონზომიერების გაითვალნა, იგი ზოგადს გამოხატავს მკაფიო, ინდივიდუალიზებულ სახეობით, კერძოში, მკირებში ავლენს იდიას და მნიშვნელოვანს, ბოლო საბოლოოდ, ზღვარი იმლება ვილქელმის იმპერიის სისტემასა და ფაშისტიკურ სისტემას შორის.

ემიგრაციის წლებში შექმნილ ნაწარმოებთა შორის კ. მანის შემოქმედებაში გამოიჩნევა 1935-1937 წლებში დაწერილი ორნაწილიანი რომანი „ანრი მე-4“. ეს ის წლებია, როცა მწერალი აქტიურად იბრკავს ფაშისტის წინააღმდეგ და ამ თავის აქტიურ, პრაქტიკულ ბრძოლას მხატვრულ შემოქმედებაშიც ავლენს.

ფრანგული ენა და ლიტერატურა, საფრანგეთის ისტორია, საფრანგეთის ეკონომიკა, ჩვეულება ბევრგზიდან ძალიან ახლოდებულა და მშობლიური იყო კ. მანისათვის. ზომ თვითონვე შენიშნავს ავტობიოგრაფიაში: „ფრანგული განათლება ისეთივე მივლედ, როგორც ვერმანელი“.

ვიდრე კ. მანი „ანრის“ წერას შეუდგებოდა, მას საფუძვლიანად შეუღწავლია მუთუქს-მეტე საკუენის საფრანგეთის ისტორია და ცხოვრება, აუარება მასალა, ისტორიული წყარო წაუკითხავს და დაუმუშავებია; მის არქივში ინახება ამ თემის ვარშემო დამუშავებული ლიტერატურა; თურმე კ. მანი ისეთი რუდუნებით სწავლობდა და ამუშავებდა ამ ლიტერატურას, რომ ერთი ფრანგი ისტორიკოსის შეიღტომიანი ნაშრომის არეებზე მიწერილი შენიშვნები რომ ცალკე შეიკრიბოს, ერთი ტომი მხოლოდ ის იქნებოდა.

ზეწინის უკვე ნათელი გახდა, რომ ამ დროს კ. მანის შემოქმედებაში დადებითი გმირი ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში მიუწევდომოდ აღმოჩნდა. არსებულ წყწყულობებში, სოციალურ ვარეობში, თუმცა მუშათა კლასისადმი სიბნაითება ჰქონდა, მან ვერ მოახერხა მოცდებნა დადებითი გმირი. მაგრამ კ. მანის შემოქმედებაში დადებითი გმირის საკითხში მანინ წარმატებულ უნდა ჩათვალოს რომანი „ანრი მე-4“, რომელშიც ზორცმესხელისა მწერლის ოცნება — შეექმნა გმირი აღმანი. კი. ტომ „ანრი მე-4“, მარტო კ. მანის შემოქმედებაში კი არა, ერთ-ერთი უბრწყინვალესი რომანთაგანია მსოფლიოს ისტორიული რომანის ოქროს საგანძურში.

ანრი პატარაობიდანვე ეცნობა პროტესტანტებსა და კათოლიკებს შორის ატეხილი შუღლის მიზეზს. მწერალი მას წინის პირველი ფურცლებიდანვე (როცა პატარა ანრი პარიზისაკენ დაადგება გზას) გატაცებითა და მიმზიდვილად მოგვითხრობს. პარიზადგება გზას ისინი თითქმის სრულიად დღეს მოზუნდებან და როცა ანრი სენეურემენის სახლის მიღმა ჩაბრუნების სტივებს მოკრავს თვალს, მისთვის უკვე ნათელი გახდება, თუ რისთვის ებრძობება მთელი სიცოცხლია მანძილზე. ორ ათეულ დღეში ანრის თვალწინ შეიკვლია ლანდშაფტი, ხალხი, პოლიტიკოთა სიტუაცია, შეხედულეა ქვეყანაზე. მწერალი წიგნის დასაწყისშივე გვემცნობს, თუ რაოდენ რთულია გზა უდგეს ანრის წინ, თუ როგორ ბრძოლებს ვადაბნის იგუ. რა ეკალ-ბარდით იქნება მოგვნილი ეს გზა.

მართალია, რომანში წარსულის სურათებია ვაკოცლებული და, ისიც — მშობლიური ქვეყნისა კი არა, არამედ საფრანგეთისა, მაგრამ „ანრი მე-4“ დიდი ეპიკური ტილია, რომელიც უტყუარად ადადგენს ისტორიას და ყველა წერტილში ემთხვევა და ეხმარება თა-

ნამედროვეობას. ამ შემთხვევაში ჩვენ თავისუფლად შეგვიძლია გავიფიქროთ პ. მანის თანამემამულის, თანამედროვის, თანამოკალმის ლიონ ფოიტიანგერის სიტყვები: — „ისტორიაში ფერულა კი არ უნდა ეძებდეს, არამედ ცეცხლს“.

ანრი მე-4, რომელიც თავის ქვეყანას რთულ მატრიოლ პირობებში, რელიგიური ომების პერიოდში მოექცინება, ტიტანური ძალისა და გონების მემწეობით ვალუებსა და გიზებზე ახლდებდა და საფრანგეთში აბსოლუტიზმის საფუძვლებს განამტკიცებს, რაც თავის დროზე პროგრესული მოვლენა იყო.

ანრი ნავაჩელი, რომელიც ჯერ მუდ პატარა, შეიღის წლის ყრბაა, მტკიცეულად აღიქვამს თავის იუბიში განატონებულ მდგომარეობას, აქედან მოყოლებული, ანრი რთულ და საბიჭათო გზას გადის, ვიდრე საფრანგეთის მეფედ მოგვევლინება, მაგრამ მას ჩვენ ცოცხლის ვეზდეთ როგორც ძველის მკრეველსა და აბლის დამციდრებელს, რომელსაც თითქოს ამ ბრძოლაში საკუთარი სიციცხლე არაფრად უღირს. ამიტომაც არის, რომ ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში ჩაფიქრებულ „დიად გეგმას“ წიგნის მეორე ნაწილში, როცა ანრი უკვე საფრანგეთის მეფეა, მტკიცე და გამორჩთობილი ხაზითაა, ჩორცი ესხმება. რომანში სიტუაციების კანონზომიერ განვითარებას კანონზომიერ დასასრულამდე მივყავართ და საბოლოოდ ანრი მე-4 ქემანისტ მეფის სახით პ. მანის შემოქმედებაში ხორცი ესხმება პროგრესული იდეებთანაფხ მებრძოლ გმირს, რომელიც ამ წლებში (1935-1937) პროგრესული მოვლენა იყო, რომელიც მედგრად ებრძოდა გერმანულ ფაშისტებს.

და ბოლოს, ჩამდენიმე სიტყვით შევხებით პ. მანის ესეებს. პ. მანის ესეისტური ნაწერები განუყოფელი და შემადგენელი ნაწილია მწერლის მხატვრული შემოქმედებისა, დღემდე გამოცემული პ. მანის ესეების საბ ტომი იმდენ მასალას შეიცავს, რომ მათი უბრალო ჩამოვლაც კი შეუძლებელია. ერთნაირად სინტერესთა და მნიშვნელოვანი მისი პოლიტიკური პუბლიცისტთა და ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილები. პ. მანი ერთ-ერთი უკანა-თლებულესი მწერალი იყო, რომელიც ღრმად სწედებოდა წარსული დროსა და თანამედროვეობის მსოფლიო მნიშვნელობის მწერალთა მხატვრულ შემოქმედებას, ასევე სწორად უღებდა ადღის მსოფლიოში შექმნილ პოლიტიკურ და ეკონომიურ სიტუაციებს.

პ. მანს სხვადასხვა დროს დაწერილი აქვს ესეები ვოლტერისა და სტენდალის, ექტორ ჰოვოს და გულტაე ფლობერის, ანატოლ ფრან-

სისა და ემილ ზოლას და სხვათა შესახებ. იგი არც ლუსინგისა და გოთეს, ჰანტეს და იბსენის, გერპარტ პეტშანისა და ველდერის წერებსა და თომას მანის წინაშე დარჩენილი ვაღლში. ამ მწერლობას შესახებ დაწერილი ესეებში, რომლებიც სხვადასხვა დროსა, სხვადასხვა ვაზრისა და სტილის მწერალთა შემოქმედებას იხილავს, შეიცავს ლიტერატურისა და ხელოვნების მნიშვნელოვან საკითხებზე ბეპანას, ფრანც ველდერის ჯერ კიდევ 1915 წ. პ. მანს ასეთი სიტყვებით მიმართავდა: „ნება მიბოძეთ მივიღ ველთ მოგილოცოთ ის დიდებულ მუგლი, რომელიც თქვენს ნაწარმოებში ზოლას (ნაველისსხვეია პ. მანის ესეისტური ნაწარმოები „ზოლა“ — ნ. რ.) აღმართათ. ჩემი აზრით, ნაწარმოების ფორმა ისეთივე მძლავრი და შეკრულია, როგორც მისი ენა. თუკი საფრანგეთს შეუძლია ზოლათი იამაყოს, უფრო მეტად ეს შეუძლია გერმანიამ გააკეთოს, რადგან ეს წიგნი ამ დროში გერმანიელს მიერ არის დაწერალი“.

ბოლო პ. მანის პოლიტიკური პუბლიცისტთა, რომელიც მიმართულია კონკრეტული გერმანიისა და ვაიშარის რესპუბლიკის, ფაშიზმისა და დიქტატურის წინააღმდეგ, გამოიჩინება სინამდვილისდმი ძეითვე მწიფე, კრიტიკული დამოკიდებულებით, რითაც ასე ცნობილია მისი სოციალური რომანები პროფესორა უნარიტო, „ქვემეცროში“ და სხვ. შეუძლებელია არ გაიხსენოთ ფრანც პფემფერტის მოსწრებული სიტყვები, რომელიც გამოქვეყნებული იყო 1913 წ. „ექვიონში“: „პოლიტიკაში ჰანრიმ მანი გვაყოლია. მას, დიდ ხელოვანს, შეეძლო პოლიტიკური მადეობრა ყოფილიყო“². ამ ნაველისტევიო ის ამბავი, რომ პ. მანი „წინასწარ ვარაზობდა, „წინასწარ“ განკერტბდა მომავალს. ჩვენ ეს „ქვემეცროში“ მავალითი-დანაც დავინახეთ. ექიმების ენით რომ ვთქვათ, პ. მანი ბრწყინვალე და უტყუარი დიაგნოსტიკოსი იყო, რის უნარსაც მოყლებულნი იყვნენ ზოგერთი გერმანელი პოლიტიკური მოღვაწენი.

ცხადია, ასეთი მწერლის შემოქმედება აქტუალობას დღესაც ინარჩუნებს, რადგან პროგრესული გერმანელი რეალისტისა და ქემანისტი მწერლის, ცნობილი ანტიფაშისტისა და ლემოკრატი პიონრი მანის შემოქმედება მიმართულია მილიტარიზმის, პოლიტიკური რეაქციის, ძალმომრეობის, დიქტატურისა და სოციალურა უსამართლობის წინააღმდეგ.

¹ Klaus Sohröter. Heinrich Mann, Rowohlt, Hamburg, 1967, გვ. 167.

² იქვე.

„ტყის ქეზი“

მეფის რუსეთის ანტიხალხური პოლიტიკის წინააღმდეგ საქართველოს მშრომელი გლეხობის ბრძოლის საუკეთესო ნიმუშია თიანეთის, თელავის, და სიღნაღის მახრებიდან ტყეში გაბრუნებული ვაჟაკთა მოქმედება 1906-1913 წლებში. მათ ხალხში „ტყის ქეზი“ შეარქვა. ეს რაზმი თავისი მოქმედებით მშრომელი ხალხის საუკეთესო დამცველის როლს ასრულებდა. რაზმის წევრები ღარიბ გლეხობას ეხმარებოდნენ მემამულეებთან სადავო საკითხების გადაჭრის, მეფის რუსეთის სახელმწიფო მოხელეების მიერ მშრომელი გლეხობის მიმართ უსამართლო მოქმედებების აღკვეთის და ზოგიერთი მწავრელისათვის სასიკვდილო განაჩენის გამოტანის საქმეში.

შევაგროვეთ ამ რაზმის მოქმედების შესახებ საარქივო, პერიოდული პრესისა და ცოცხალ მატინაჟთა მიერ გადმოცემული მასალები. რაზმის წევრები 1900-იან წლებიდან რუსეთში დაწყებულ მუშათა და გლეხთა რევოლუციურ მოძრაობას გამოეხმარნენ, რისთვისაც მთავრობის ადგილობრივმა მოხელეებმა და მემამულეებმა მათ მიმართ გააძლიერეს რეპრესიები. რაზმის წევრებს აღარ ედგომებოდათ სოფელში. შექმნეს შეიარაღებული რაზმი და პარტიზანული ბრძოლები. საშუალებით ანადგურებდნენ მემამულეებს, წვედუნენ მათ სახლყარს, ახდენდნენ უშრომელი ბოძოლების ფულის კონფისკაციას, ამ ფულს ახმარდნენ რაზმის შეიარაღებას, ღარიბთა ოჯახებს და სხვ.

რაზმი, რომელსაც ხელმძღვანელობდა დაუდევარი ხალიკო სვიმონიშვილი, 50-მდე კაცს აერთიანებდა. მათ შორის განსაკუთრებული სიმამაცით გამოირჩეოდნენ: ლადო ფეჭარიშვილი, ნიკო კასრაძე, ბაგრატ ლომიძე, ეთრ-ჟია ბერძენიშვილი, გუგულა ოსიფოვი, ალექსი ბიჭიაშვილი, ნიკოლოზ ხუციშვილი, გიორგი ხერბლაძე, ვოგია კენკაშვილი, ილია ბებუ-

რიშვილი, სანდრო ბუღაძე, კოლა ჩილინდრიშვილი, ვიგო სესიკაშვილი, ნიკო ყაველაშვილი, ილია ფიჩალიშვილი, გიორგი მახნიაშვილი და სხვ.¹

რაზმის წევრები, როგორც კი შეიტყობდნენ რომელიმე სოფელში ღარიბი გლეხებისადმი ვისიმე უსამართლო მოქმედებას, დამნაშავეს ან სიცოცხლეს გამოასალმებდნენ, ანდა მტკიცე პირობას დაადებინებდნენ, რომ ასე აღარ მოიქცეოდა.

მოკლედ შევხვით იმ მიზეზებს რამაც აიძულა „ტყის ქეზი“ გადაედგათ ეს ნაბიჯები. რუსეთის იმპერიის დროინდელი მიწების სახელმწიფო და თავადაზნაურული მფლობელობის წესი, მისი ანტიხალხური სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა, სიღნაღის მახრის გლეხობას მუდმივი ეკონომიური გაჭირვების და პოლიტიკური უფლებობის მდგომარეობაში ტოვებდა. სახელმწიფო გლეხები მიწებს რომ ამუშაებდნენ, იმდენ ფულად გადასახადს იხდიდნენ, რომ ოჯახის გამოსაყვებად თვითონ ბევრი აღარაფერი რჩებოდათ. საბატონო გლეხები მემამულეებისაგან მიწას იჭარბით იღებდნენ. ისინი მოსავლის მეოთხედს და ხშირად ნახევარსაც მემამულეს აძლევდნენ, თვითონ კი ცარიელი რჩებოდნენ.

ხიზანთა მიერ მემამულეთა მიწების განსაზღვრული პირობებით და ვადით დამუშავების შემდეგ, ახალი გარიგების მიხედვით, მემამულე სულ უფრო და უფრო მეტს თხოვლობდა ხიზანისაგან. კაპიტალიზმის განვითარებამ მოშალა ხიზანისა და ბატონს შორის ოდნელაც განმტკიცებული საშუალო ტრადიციები.

გლეხობის გაჭირვებულ მდგომარეობა ვერც საგლეხო რეფორმამ შეცვალა. პირობით მან უარეს მდგომარეობაში ჩააყენა მშრომელი

¹ ვაზ. „ხმა კახეთისა“, 1913 წ. 17 იანვარი.

მიწათმოქმედნი. „რეფორმამდე აღმოსავლეთ საქართველოში ყრმა გლეხთა საჩვენებლობაში იყო 84655 დესეტინა მიწა, კომლზე 5,9 დესეტინა, რეფორმის შემდეგ მათს საჩვენებლობაში დარჩა 55 667 დესეტინა, კომლზე 3,9 დესეტინა.“¹ მაგრამ თუ ვიანგარიშებთ, რომ მიწების დიდი ნაწილი ეკლავებს და არაგლეხურ ფენებს ეკირათ, მშრომელი გლეხობის დიდ ნაწილს კომლზე მხოლოდ 0,78-დან 3 დესეტინამდე სახვავ-სათესი მიწა ჰქონდა.

გლეხთა ცხოვრების პირობებისათვის არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა ტყითა და საძოვრებით საჩვენებლობას, მაგრამ ბუნების ამ ნაწილობრივისათვის ისინი დიდ გადასახადს იხდიდნენ. სახელმწიფოს მიერ დაღვენილი გადასახადი, ტყიდან ყოველგვარი გამოსაძირზე, კომლზე 4 მან. და 57 კაპიკი იყო.²

საგლეხო რეფორმის შემდეგ საძოვრები სახელმწიფოს და მემამულეებს ეკუთვნოდა, სახელმწიფოს მიერ დაღვენილი გადასახადი ყოველ დესეტინა საძოვარზე იყო 20 კაპიკის რაოდენობით მსხვილფეხზე და 10 კაპიკი — წვირლფეხზე.³

გარდა მიწათმოქმედებისა გლეხობის საარსებო წყარო მესაქონლეობა იყო. მემამულეების და სახელმწიფოს ხელში საძოვრების დარჩენის გამო გლეხობას უჭირდა საქონლის შენახვა. აღმოსავლეთ საქართველოს უმეტეს რაიონებში საქონლის რაოდენობა მოსახლეობის კომლზეზე ასეთ სურათს იძლეოდა. მოსახლეობის 41,2 პროცენტს სულ არ გაიანდა საქონელი, 48,6 პროცენტს კი სულ არ ჰყავდა მუშა საქონელი. მშრომელი გლეხობა განიცდიდა საქონლის მწვევე ნაწილობას. ასეთი გლეხობის 15,5 პროცენტს ჰყავდა ერთიდან ორ უღლამდე, 8,3 პროცენტს — ორიდან სამ უღლამდე, 4 პროცენტს — სამიდან ოთხ უღლამდე და 5 უღლზე მეტი საქონელი გლეხობის მხოლოდ 6,5 პროცენტს ჰყავდა.⁴ თითო ცხენი გლეხობის 65% ჰყავდა. ღორი — 89,9 პროცენტს სულ არ ჰყავდა.⁵

¹ ი. ბენდიანიშვილი, აგარარული ურთიერთობანი საქართველოში 1891-1917 წლებში, თბილისი, 1965 წ. გვ. 7.

² И. Антелава. Государственные крестьяне Грузии в 19 веке. Тбилиси, 1962 г., стр. 327.

³ Материалы для изучения эконолического быта государственных крестьян Завнавказского края, т. IV, ч. II. Тбилиси, 1886 г., стр. 251-252.

⁴ Материалы... т. IV, ч. II, 1886, стр. 282-286.

⁵ Там же.

12. „მშენი“, № 4.

ახლა იმის შესახებ, თუ რა სახის და რაოდენობის გადასახადს იხდიდა გლეხობა ი. ანტილავის გამოსანიგარიშებით, აღმოსავლეთ საქართველოს სახელმწიფო გლეხთა თეორიული კომლზე წელიწადში 13 მან და 36 კაპიკს იხდიდა. მაშინ, როცა დასავლეთ საქართველოს გლეხთა კომლს 10 მან. და 36 კაპიკი შექონდა. ცნობილია, რომ საქართველოს მემამულეები განთავისუფლებულნი იყვნენ ზოგიერთი გადასახადისგან. გლეხობა, ზემოთაღნიშნული გადასახადების გარდა, საქორწინო, დაკრძალვის და სხვა წესების შესრულებისათვის ნატურით უხდიდა გადასახადებს საერო პირებს.

ამ მდგომარეობას ზედ ერთვოდა გლეხთა უფლებო მდგომარეობა. საგლეხო რეფორმის მიერ იურიდიულად განთავისუფლებული გლეხი ისევე შემამულის ქარზე იდგა და მიწის ან გამოსყიდვის ანდა იჯარით აღების უფლებას თხოვლობდა. მიწის გაყიდვა და იჯარით გაყემა მემამულის სურვილზე იყო დამოკიდებული. დროებით ვალდებულების მძიმე პირობები სასტიკად ტანჯავდა ყოფილ სამატონო გლეხობას. სახელმწიფო გლეხები ერთი შეხედვით თითქმის უკეთ იყვნენ უზრუნველყოფილნი, ვიდრე დროებითი ვალდებულნი, მაგრამ არც მათი მდგომარეობა იყო სახარბიელო. ისინი ყოველ დესეტინა მიწაზე 2 მან და 50 კაპიკიდან 3 მანეთამდე იხდიდნენ, რაც მეტად დიდ თანხას შეადგენდა. ამიტომ მისი ოჯახი თითქმის მშვიდი რჩებოდა.

საქართველოს გლეხობას, გადასახადების გარდა, სულა ჰქონდა ამოცილი სხვადასხვა სახის ბეგარისაგან (გზების და ხიდების შეკეთება, ამის პერიოდში არმიის ტრანსპორტით მომსახურება და სხვ).

განუწყვეტილი შრომა, შრომის პროდუქტების დიდი ნაწილის სხვის ხელში ეკანონოდ გადასვლა, საყოფარი ოჯახის წევრების შიმშილსა და სიტუტელში ყოფნა, ღარიბ გლეხობას აიძულებდა ეძებნა გამოსავალი. მათს სხეულსა და სულში დაგროვილი იყო საუკუნეების მანძილზე არსებული უსამართლობის ბოლშეარში და სასყარისი იყო რაიმე მიზეზი, რომ მშრომელი ხალხის რისხვა თავს დასტეხოდათ უშრომელ მდიდართ.

ასეთი მიზეზი იყო 1905 წლის რევოლუციის დაწყება რუსეთსა და საქართველოში. კახეთის მშრომელი გლეხობა აქტიურად ჩივდა რევოლუციურ მოძრაობაში, აგრარული საკითხის გადასაჭრელად გლეხობის დიდი ნაწილი, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობით, საბრძოლო რაზმებს აღკვნიდა. ამ რაზმების მიზანს არსებული ხელისუფლების დაშობა და დემოკრატიული წყობილების შექმნა შეადგენდა.

გლეხობის ერთი ნაწილი კი ბრძოლის სხვა ზერს — პარტიზანულ ბრძოლას ირჩევდა. სწორედ ასეთ ბრძოლას აჩაღებდა „ტყის ძმების“ რაზმი. მშრომელ გლეხობას ამ რაზმთან სისტემატური კავშირი ჰქონდა დამყარებული. გლეხები რაზმელებს სახლებში იფარავდნენ სიცივისა თუ გაქირვების დროს, შეძლებისდაგვარად საცდებით, საცმელით და იარაღითაც კი ამარაგებდნენ, რადგან რაზმი ღარიბი გლეხობის მფარველად ითვლებოდა. გლეხები თავიანთ გაქირვებას „ტყის ძმებს“ შესჩივლებდნენ ხოლმე. ისინიც ბევრს აღარ აყოფნებდნენ და მშრომელთა შტრებს სასწრაფოდ უსწორდებოდნენ. აი მათი ასეთი მოქმედების მაგალითები.

სასულიერო გადასახადებისაგან და ოინბაზუერი მოქმედებისაგან მეტისმეტე შეწუხებისათვის მათ 1905 წლის 16 მაისს მოკლეს მღვდელი მ. ბარნაიშვილი, 28 აგვისტოს — ვაჭარი ვ. ყაჯარდუხოვი, 17 ნოემბერს თავდასხმა მოაწუგეს ქალაქის ბოქაულ დობრიდონზე, 18 დეკემბერს სიცოცხლეს გამოასალმეს ს. ანდვის მამახალისა პეტრე დარჩიაშვილი.¹

1906-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში თბილისის ვებერნატორმა ვაძლიერა ამ რაზმისადმი მეთვალყურეობა და დევნა მავრამ შეუდრეკელ მებრძოლებს ეხარაფერი დააკლო. რაზმი უფრო ძლიერდებოდა ახლა-ახალი წიგნებით. რევოლუციის მიწაწილ მშრომელი გლეხები ტყეში გარბოდნენ და „ტყის ძმებს“ უერთდებოდნენ. ქ. თელავში მცხოვრებ ადამ ურუშიტაშვილის გადმოცემით, მათ წინააღმდეგ ვაგზანდელი პოლიციელთა რაზმები ვერ ბედავდნენ „ტყის ძმების“ პირისპირ შეხვედრას, ხოლო ზოგჯერ სოლიდარობასაც იჩენდნენ მათ მიმართ. ზმირი ყოფილა შემთხვევა, რომ პოლიციელებს ბრძანება მიუღიათ „ტყის ძმებთან“ ბრძოლის შესახებ, ფაქტობრივად კი მოჩვენებითი „ბრძოლა“ ხაუტარებდათ. ტყეში შესულთ თოფების სროლა აუტეხიათ და უკან დაბრუნებულან, „მოწინააღმდეგის ქარბა ძალების მოწოლის გამო“.

რევოლუციის დამარცხებით გათამამებულმა მეფის ადგილობრივმა მოხელეებმა და შემოხელეებმა ზელჯები გაიხსნეს. ახლა ისინი რევოლუციის დროს მიუხედავად ზარალს მშრომელი გლეხობიდან ანაზღაურებდნენ. დაიწყო რევოლუციის პერიოდში გლეხობის მიერ ვადუხდელი გადასახადების იძულებითი გადახდა, წინააღმდეგობის შემთხვევაში დაპატიმრებით იწყებოდნენ.

ეს უვალაფერი კარგად იყო ცნობილი „ტყის ძმების“ წევრებისათვის და რამდენადაც სოფ-

ლებში გაძლიერდა რეპრესიები, იმდენად რაზმეულებიც მეტად უხდიდნენ სწავიერებს. ბოლოებს.

სოფ. გურჯაანის ვაჭარი და შემოხელე ნ. აქამუხლოვი სასტიკად ატუებდა მშრომელ გლეხობას. „ტყის ძმებმა“ რამდენჯერმე გააფრთხილეს, მაგრამ ნ. აქამუხლოვი თავისას არ იშლიდა და ორმაჯ და სამმაჯ ფასად ჰყიღდა ააქონელს, საუთარ საქმეებზე, ვენახებსა და ბაღებში კი იფად ამუშავებდა გლეხებს. ამიტომ იყო, რომ 1912 წლის 9 ოქტომბერს გუგულა ოსეფოვმა ეს ვაჭარი სიცოცხლეს გამოასალმა.

ამ ფაქტს პრესა შემდეგნაირად გადმოგვცემს: „9 ოქტომბერს სოფ. გურჯაანში „მშობი აქამუხლოვების არყის ქარხანასთან მისულა ორი უცნობი ვატი. უთხოვნით ერთი მამა აქამუხლოვისათვის ერთი სტაქანი არაყი დაგვალაგინეო. რადგანაც აქამუხლოვი დაბრალა არყის ასაქვებად უცნობთ რამდენჯერმე დუხბალუბიათ მისთვის მალუზარის რევოლუციური და იქვე მოუცლავთ, თვითონ გაქცეულან და შემდეგ ბარათი დატოვებით — „არაყის არ დაბარალოთ, მე გუგულამ მოკვლიო“.¹

იმვე საღამოს გუგულა ოსეფოვი და იგივე ამხანაგი სოფელ მუცუხანს გაემართნენ, რათა ენახათ ამ სოფლის გზირი, რომელიც ვადასახადებისაგან მოსვენებას არ აძლევდა მშრომელებს. საღამოს მართლაც ზაად ამ გზირს, ხარჯთამყრეუს და 2 სტრაცნიეს შემოეყარნენ. ისინი ვადასახადების აკრფაზე იყვნენ გამოსულნი. როცა „ტყის ძმები“ მათ მოხლოებას, გზირს პასპორტი მოუთხოვია ერთი რაზმელისათვის. უცნობს უთქვამს, ახლავეო, ჟიბიდან პასპორტის მაგიერ მალუზარი ამოუღია და გულში ტყეა დაღეოა გზირისათვის, რომელიც იქვე მომკვდარა. სროლის დროს თან მიეძახებია, „გუგულაო“. რაც შეეხება 2 სტრაცნიეს, ისინი არ მოუცლავთ, ხოლო ხარჯთამყრევი კი გაქცევით გადაუტანიათ თავი.²

„ტყის ძმების“ რაზმის განადგურებას კავკასიის მეფისნაცვლი ვორონოვი-დამკოვი დადხანს ცდილობდა, მაგრამ მიზანს ვერ აღწევდა. რაზმელები ვეპაციურად იგერიებდნენ პოლიციელთა ყველა შეტევას. აი ერთი ეპიზოდი მათი ბრძოლისა. 1912 წლის 10 მარტს თბილისის მახლის უფროსმა ი. ჯანდიერმა შეიტყო, რომ ზალიყო სვიმონიშვილის რაზმი ცეცგომბორის ტყით ღუშეთიდან თბილისის მიდამოებისაკენ წამოვიდა, რათა სავარეუოს მახრამი გასულიყო. იქ „ტყის ძმებს“ განზრახული სქონდათ მოეკლათ პოლიციის ბოქაული აღ-

1 ქ. ვაგოლაშვილის მოგონება, სიღნაღის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი, ფ. 645.

2 გ. მირიანაშვილის მოგონება, სიღნაღის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი, ფ. 3987.

1 გზ. „ხმა კახეთისა“, 1912 წ. 14 ოქტომბერი.

2 იქვე.

ბექაშვილი. თბილისა და საგარეოს შორის რაზმმა დაისვენა და ტყეში სადილს შეჰქცევოდა. რაზმის უშიშროებას ორი გუშაგი იცავდა. პოლიციელებმა შესძლეს გეგოთ „ტყის მშენის“ რაზმის სამყოფელი და მიუახლოვდნენ საუბრის დროს. გუშაგმა — დუშეთის მხარის სოფელ წილენის მემკვიდრეებს გამოქვეყნა დავით ალექსიშვილმა ვერ შენაშნა მიპარული პოლიციელები და მიპარული ვასაროლითვე პოლიციელებმა დაპრეს ქომარდი რაზმელი, სროლის ხმაზე წამოიშალა რაზმი და მიიღო საბრძოლო მდგომარეობა. პოლიციელთა რაზმმა ორი მხრიდან შეეტია და „ტყის მშენიც“ ორ წაუფად გაიყვანენ. დამწყობ ფიცებში ბრძოლა, გამარჯვებულ სროლის ხმებში ხალიცი სემინიშვილი ამხვევებდა ამხანაგებს მდგარი ბრძოლისათვის, სროლა შებინდებამდე გავრჭელდა. ბრძოლის შეწყვეტა მხოლოდ შებინდებამ შეაჩერა, პრესა პოლიციელთა რაზმის ზარალს არ ასახელებდა და მხოლოდ „ტყის მშენის“ ზარალზე სწერს, რომ გუშაგი დავით ალექსიშვილი გარდაიცვალა, ხოლო ერთი რაზმელი დაიჭრა, რომელიც ამხანაგებმა წააყვანეს თანა.²

„ტყის მშენის“ საქმიანობა მოსვენებას არ აძლევდა მეფისნაცვალს. რადგან რაზმი თანდათან იცვებოდა და ბრძოლისუნარიანობით მტკიცდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს უსამართლობას გამოქვეყნული გულუბნისაგან, რაზმის გაძლიერებამ ძლიერ დააფიქრა მეფისნაცვალის ვორონცოვ-დაშკოვი და, რადაც უნდა დამჭარბოყო, გადაწყვიტა მისი განადგურება მან თელავის, თიანეთის და სიღნაღის მახრის უფროსებს გამოეყო დიდი ფულადი თანხები და დაეავლა გაეჩინათ აგენტები, რომლებიც შესძლებდნენ რაზმში შეპარვას და მათს განადგურებას ჯარის დახმარებით. მახრის მოხელეების მიერ დამირბეულმა ფულებმა გააბრუნა ზოგიერთი ანგარებოანი პირი, რომელთაც შესძლეს ჩაირცხულიყვნენ რაზმში „მშათა“ ნიღბით.

აქედან უკვე იწყება რაზმის საიდუმლოების გაცემა და ბრძოლისუნარიანობის დაზუსტება. „ტყის მშენის“ ახლად შემარტებული წევრების ნაწილი უიარაღოები იყვნენ, ამიტომ რაზმის ხელმძღვანელებმა ზალიცი სემინიშვილმა გადაწყვიტა საბრძოლო იარაღების შესყიდვა და მათი შეიარაღება. მანვე მოიფიქრა თბილისის სატელეგრაფო კანტორაზე თავდასხმის მოწყობა და ფულის კონფისკაცია.

ვ. ი. ლენინი წინააღმდეგი არ იყო რევოლუციის ინტერესებისათვის მტრის ფულადი სახ-

სრების ექსპრობირებისა, რომელიც უნდა მოეხდინათ წითელ რაზმელებს ან იდივდუალურ პირებს ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს. სტატიაში „პარტიზნული რაზმის“³ ლენინი ხაზს უსვამს ბრძოლის სხვადასხვა ხერხებს. „მარქსიზმი უსათუოდ არ უარყოფს ბრძოლის არცერთ ფორმას, მცო არ სჭერდა ბრძოლის შესაძლებელ და მიზლოდ ამ მომენტში არსებულ ფორმებს; იგი აღიარებს, რომ არსებული სოციალური კონიუნქტურის შეცვლისთან ერთად აუცილებელია ბრძოლის განსაზღვრული პერიოდის მოღვაწეთათვის უცნობი ფორმები, ამ მხრივ მაქსიმუმი სწავლობს თუ შეიძლება ითქვას, მასობრივი პრაქტიკით და შორს არის პრეტენზიისაგან — ასწავლის მასებს ბრძოლის ისეთი ფორმები, რომელთაც კაბინეტში ჩაკეტული „სისტემატიკოსები“ იგონებენ“.¹

შემდეგ ვ. ი. ლენინი განმარტავს: „შეიარაღებული ბრძოლა ისახავს ორ სხვადასხვა მიზანს, რომელიც ზუსტად უნდა გავარჩიოთ ერთმანეთში: სახელდობრ, ეს ბრძოლა ჯერ ერთი მიმართულია ცალკეულ პირთა, სამხედრო პოლიციური სამსახურის უფროსთა და ხელქვეითთა მოკვლისაკენ; — მეორეც როგორც მთავრობის ისე კერძო პირთა ფულადი სახსრების კონფისკაციისაკენ. კონფისკებულ სახსრები ნაწილობრივ ხმარდება პარტიას, ნაწილობრივ იხარჯება სპეციალურად შეიარაღებულ და აჯანყების მომზადებაზე“.²

1912 წლის 7 დეკემბერს რაზმის გაბედულ წევრს გუგულა ოსაბოვს დაევალი თბილისელი თინაშტრმანის ალექსანდრე მარველიძის დახმარებით თბილისში ჩასვლა და ტელეგრაფის კანტორაზე თავდასხმისათვის გეგმის შედგენა. ეს ამბავი გამეფობა საშუალებით მაშინვე შეიტყო თბილისის პოლიციისმეტრმა და კახეთის მხრიდან თბილისის მისადგომებზე პოლიციელთა რაზმები განაღავა ბრძოლის ამ ეპიზოდს პრესა ასე გადმოგვეცხვს: ჩამოსულნი მიუახლოვდნენ მარველიძის მამის სახელოსნოს, საწარმო სახელოსნოში შევიდა, ხოლო ყაჩაღი გივუკამ (გუგულა) გორეთ დარჩა და დამოღვას აპირებდა, რომ პოლიცია უკბე გარს შემოერთა. ერთი პოლიცია ყაჩაღისაკენ გაემართა. ამ დროს ყაჩაღმა სწრაფად პალტოს ქვეშედან მუხურის რევოლვერი ამოაძრო და პოლიციელს ორჯერ ესროლა, მაგრამ აცდინა, რადგან უკანდნ ერთი პოლიციელი მიეპარა რევოლვერის ხელი იქრა და მიზანი დაეპარკვინა. ყაჩაღი მეტად მძლავრი აღმოჩნდა. პოლიციელნი აქეთ-იქით ხელით გაფანტა, განზე გახტა და კიდევ სროლას აპირებდა, მაგრამ ამ დროს პოლიციელებმა რამდენჯერმე ესროლეს და სა-

1 ალ. ბექაშვილმა მოტყუებით შეძლო მოეცლა „ტყის მშენის“ რაზმის წევრი ნიკო კასრაძე.
2 „სახალხო გაზეთი“, 1912 წ. 21 მარტი.
3 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. II, გვ. 241-242.
4 იქვე, გვ. 244-245.
5 მეფის მოხელენი მათ ყაჩაღებად ნათლავდნენ.

სიკვდილოდ დასჯეს. ამ დროს სახელისწოდან პოლიციელთ ანდროს სამყერ ესროლა და ერთ პოლიციელს პალტოს კალთებში მოარტყა. სანდროს სახელისწოდან გამოვიარდა და კიდევ სროლას აპირებდა, მაგრამ პოლიციელებმა შემოთხვეწინეს და ცოცხლად შეიპყრეს.¹

რაზმის წევრების სიკვდილმა აღამფთოთა „ტყის ძმების“ მთელი შემადგენლობა, მაგრამ მათი ძალებით თბილისზე შეტევა შეუძლებელი იყო. რაზმს, ამ ფაქტის შემდეგაც, სატელეგრაფო კანტორაზე დაეცა და წამოღებული ფულით წითლარაზმეთა შეიარაღება არ გადღეფიქრა. ახლა ამ ამოცანის შესრულება რაზმის ხელმძღვანელმა ზალიყო სემონიშვილმა და ლენტი კალანდამ იესარეს. ეს საიდუმლოებაც გაეცემულ იქნა იმერკაცამდე სამი დღით ადრე. მათ თბილისის პრინციპალს, სამოქალაქო ფორმით შენაღებელი, ორი დღის განმავლობაში ელოდა გოლოგინის გამზირზე.

1913 წლის 8 იანვარს ორივე რაზმელი თბილისში ჩავიდა. ისინი დღის 12 საათზე ერთად გაემართნენ სატელეგრაფო კანტორის მიმართულებით; გოლოგინის გამზირის ვაკლით. პოლიცია მათ შეუბრუნებლად აედევნა. როცა რაზმელებმა ეს ამბავი შეამჩნიეს პოლიციელებს დაუწყეს სროლა და მათაც სროლით უპასუხეს. რაზმელები ერთიდან ჩამოხტნენ და კადეტის (ამჟამად ლენინარსკის ქუჩა) შესახვევს შეაფარეს თავი. დიწყო ბრძოლა, პოლიციის ქარბმა ძალებმა რაზმელები არტილერიის ჭეხაზე მიამწყვდიეს. აქ ისინი შეეპრდნენ სხედანსხვა უბოში და იქიდან ვაუშართეს მათ ბრძოლა. ნახევარ საათიანი ბრძოლის შემდეგ ორივე მებრძოლი გმირულად დაიღუპა.²

რა ზარალი მოუვიდათ პოლიციელებს, ამას შეფის მთავრობის პრესა არ გვაძლევს ზუსტ ცნობას, მაგრამ შეუძლებელია ამ ვეფხეების მსგავს ვაჯაკებს, რომლებსაც 8 წლის განმავლობაში მრავალი ბრძოლა გადაუხდიათ მთავრობის მოხელეებისა და პოლიციის წევრების წინააღმდეგ, რამდენიმე პოლიციელს მისიც არ გამოესალმებინათ წუთისოდისათვის.

გამკვლელები უხელმძღვანელოდ დარჩენილი მთელი რაზმის განადგურების ვერაფერ გეგმას აზნადებდნენ. ახლა გამკვლელების მეშვეობით რაზმის ყოველდღიური ადგილსამყოფელი ცნობილი იყო პოლიციისათვის და იმ დღეა სამკედრო-საეციკოცხო ბრძოლის ეამი.

1913 წლის 12 იანვარს, როცა „ტყის ძმები“, ხელმძღვანელის მოკვლის გამო, ღრმა სევდას

იყენენ მიცემულნი, გუშაგმა ცხენოსანი რაზმის მიახლოება ამცნო. რაზმმა სასწრაფოდ მიიღო საბრძოლო მდგომარეობა. მათ შეფის ოპრინინგები ახლო მანძილზე მიუშვეს და სროლა შეტეხეს. ცხენოსანი რაზმელები პირველად დაიბნენ, მაგრამ გონს მაღე მოვიდნენ. ჩამოხტნენ ცხენებიდან, დაიკავეს საფარები და ბრძოლა გააჩაღეს. ორივე მხარე ტყეიას არ ზოგადდაეცხილა აწვიმდათ „ტყის ძმებს“. ცხენოსანთა რაზმი, ძალთა სიჭარბის მეშვეობით, წინ მიიწედა და მწყობრიდან გამოსეფდა მოწინააღმდეგის ძალები, მაგრამ არც „ტყის ძმები“ რბვიდნენ ვალში. მათ თითქმის განახევრეს შეფის ოპრინინგების რაზმი. ბრძოლა ორ საათზე მეტხანს გაგრძელდა „ტყის ძმები“ დამარცხდნენ. მათი რაზმის წევრთა ნახევარზე მეტის განადგურების შემდეგ ბრძოლა შეწყდა და მცირე ნაწილმა კი დატოვა საბრძოლო პოზიცია.¹

1913 წლის 17 იანვარს სიღნაღის პოლიციაში ცნობა მიიღო, რაზმის 5 წევრი სოფ. ხოდაშნის ტყის მადამოგებში იმყოფებოთ. 18 იანვარს პოლიციაში მიავგო რაზმელებს, თუმცა რაზმელები მცირენი იყენენ, გაქცევა მისიც არ იკადრეს და პირისპირ შეებნენ 30-მდე შეიარაღებულ პოლიციელს. ამ ბრძოლაში დაიღუპა ხეთივე რაზმელი. მათ შორის პრესა ასახელებს: ვაგო შეუაშვილს და არჩილ ბეიშვილის გვარებს.² ასე გამოცალეს მეფის მოხელეებმა სიღნაღის, თელავის და თიანეთის გარბის მშრომელ გლეხობას მათთვის სოციალისტო ქომაგები — „ტყის ძმები“.

შეფისნაცივლის სახელზე შემამულეების და სხვა ბოზოლების აუარებელი საჩივრები იგზავნებოდა „ტყის ძმების“ მიერ ქონების დატაცების, მარტოველი გლეხობისათვის მხარდაჭერის შესახებ. ფოსტა-ტელეგრაფის სამმართველო იძულებული იყო გაძლიერებული დაეცა გმეყოლებმა აღმოსავლეთ საქართველოს რაიონებში მისეული საფოსტო ტრანსპორტისათვის ვაარცივის თვიდან ასაცილებლად გარდა ამისა, მეტად სახიფათო იყო შემამულეთა, შეფის მოხელეთა და შეძლებულ პირთა თვისეული მგზავრობა ადგილიდან ადგილზე. ამიტომ იყო, რომ შეფისნაცივლაში ყველა ზომა იხმარა ამ რაზმის განახევრებლად, რასაც დიდი ზარალის შედეგად მიიღწია.

მაგრამ „ტყის ძმების“ რაზმის განადგურებით შეფისნაცივლმა საქმეს ვერ უშველა. გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა კვლავ გრძელდებოდა.

¹ გზ. „ხმა კახეთისა“, 1912 წ., 16 დეკემბერი.

² იქვე, 1913 წ., 17 იანვარი.

¹ გზ. „ხმა კახეთისა“, 1913 წ. 27 იანვარი.

² იქვე.

ერთი მივიწყებული, ძველი საგზაო მზანებლობა

შრავალრიცხოვანი, შესანიშნავი მატერიალური ძეგლები, რომლებიც ქართველი ერის სიამაყეს და მისი საქმიანობის უტყუარ მჩვენებლებს წარმოადგენენ, გაფანტული არიან საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე — გრანდიოზული ტაძრების, ციხე-კოშკების, ქვის ხიდების, საცხოვრებელი სახლებისა და სამეურნეო ნაგებობათა სახით. უმრავლესობა ამ ძეგლებსა გამოვლინებულია, აღრიცხულია და მეტად თუ ნაკლებად შექონებულიააა შესწავლილი. მასთან ერთად მოიპოვება წერალობითი მასალები და დამაჩვენებელი საბუთები ქართველი ერის სხვა მშენებლობით მოღვაწეობაზე, რომელთა მატერიალურმა ნაშთებმა, მართალია, ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს, მაგრამ ამჯერ საქმიანობაზე არსებობს უტყუარი ცნობები, რომლებსაც შეგვიძლია მთლიანად დავყვარდეთ.

გვინდა შეთხვევის ყურადღება შევაჩეროთ ასეთი მოღვაწეობის ერთ სინტერესო მავალზე, რომელიც განვითარება XVII ს. პირველ ნახევარს.

1637 წ. კახეთის მეფის თეიმურაზ I დავალებით, მოსკოვში იმყოფებოდა კახეთის სამეფოს საელჩო, რომელსაც მეთაურობდა იმ დროის გამორჩეული მოღვაწე — მიტროპოლიტი ნიკიფორე (ირბახი). რუსეთის მეფემ მიხეილ თეფდორეს ძემ, ისარგებლა რა ქართველი ელჩების მოსკოვში ყოფნით, როდესაც მიტროპოლიტი ნიკიფორე საქართველოში ბრუნდებოდა, თან გამოაყოლა რუსეთის მრავალრიცხოვანი საელჩო — თავად თეფდორე ვოლკონსკის მეთაურობით.

რუსულ-ქართული საელჩოები მოსკოვიდან საქართველოში გამოემგზავრნენ 1637 წ. 23 ივნისს, მდ. ვოლგით. მათ ასტრახანის მაღლიუს ოქტომბერს. ელჩებს მოსკოვიდან მიღებული პქონდათ წინადადება — საქართველოში მოსტლიყვენ ჩრდილო კავკასიით, დარაალის ხეობაზე გავლით.

ქ. ასტრახანიდან ელჩები ვაგმართნენ ციხე თერგისაკენ, რომელიც 1588 წელს, მდ. თერგისა და ზღვის შესართავთან რუსებმა ააგეს — როგორც სამხედრო დანაკრძენი, ციხე-სიმაგრე ჩრდილოეთ კავკასიის მისადგომებთან.

ციხე თერგამდე ელჩებს მოგზაურობა მოუხდათ გემებით, კასპიის ზღვით. გზაში მათ 150 კაციისაგან შემდგარი „სტრელცების“ რაზ-

მი იყავდა. ზღვით მოგზაურობისას ელჩებს თავს დაესხა ცნობილი მეკობრის ანდრეიკ ბეზბოჟინის ბრბო, შეტყუებაში დამყენნი სასტიკად დამარცხდნენ, ანდრეიკა კი დიპრა და გაქცევით უშველა თავს.

ელჩებმა ციხე თერგს 10 ოქტომბერს მიღწიეს. შემდგომი გზის დასაზვერავად და კახთა მეფის თეიმურაზის ადვილსამყოფელს დასადგენად გაიგზავნა საგანგებო შიკრიკი. შიკრიკმა დაბრუნებისას ელჩებს აცნობა, რომ ამ ხანად თეიმურაზი კახეთში არ იმყოფებოდა — იგი იმერეთში წასულიყო მეფე გიორგისთან, რომლის შეიღს აღუქსანდრეს ცოლად კახთა მეფის ასული ჰყავდა. ამიტომ ელჩებს თერგში მოუხდათ დაზამორება.

1638 წ. აპრილში ელჩებმა მიიღეს ცნობა, რომ მეფე თეიმურაზი დაბრუნებულყო კახეთში, მაგრამ მეფე იტყობინებოდა და აფრთხილებდა ელჩებს, რომ ისინი საქართველოში არ წასულიყვნენ ჩვეულებრივი გზით — ყვარის უღელტეხილით — არავეს ხეობით, სოფ. ეინვალზე გავლით, აქ მათ მოელოდა ზიფათი და დატყუებუბა თავალებული არავეს ერისთავისაგან, რომლის რეზიდენცია იმ ხანად ანანტრის ციხეში იმყოფებოდა.

იმ დროს მეფე თეიმურაზისა და არავეს ერისთავს ზურაბს შორის ურთიერთობა იმდენად გამწვავებულა იყო, რომ უკანასკნელი არამც თუ არ ემორჩილებოდა საქართველოს მეფეებს, არამედ კავშირშიაც კი ყოფილა ქართველი ერის ვარეშე მტრებთან. ამიტომ მეფე თეიმურაზი იძლედა გზის ახალ, მეტად ძნელად ვსაძლეულ მიმართულებას — კავკასიონის სამხრეთით კალთების ვასწერავ — ქისტეთზე, ზეესტრეთზე, თმვისა და თმეოზე გავლით. იგი ატყობინებდა ელჩებს, აფრთვე, რომ ამ მიმართულებითაც ვაქლა იმ ხანად შეუძლებელი ყოფილა, თუ წინასწარ ახალ საურმე გზა არ იქნებოდა გაყვანილი. გზის გაყვანის თითონ მეფე კასრტობდა. მართლაც, მეფე თეიმურაზი მაშინვე შესდგომია გზის მშენებლობას.

მ ივლისს მეფე თეიმურაზი თერგში მყოფ ელჩებს ატყობინებდა, რომ მშენებლობა დამთავრებულია და მათ შეუძლიათ გზის ვაგრძელება კახეთისაკენ, თანაც მეფე მიუთითებდა გზის მიმართულებას — «...Чтобы шли к

ნემუ в Грузии. А шли б на Мундара да на Хавсу да на Туси; а от Хавсы-де в трех днищах Теймураз царь стоит сам и дожидаетца вас ц. в. послов и дорогу очистил. И в те поры дорога была не чиста, пройти было немочно. А встреча-де будет от государя нашего Теймураза царя и подводы под государеву Казну к Хавсе «Преж сего послы тою дорогою не хаживали и дороги не бывало». (М. Полиевктов. Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений. 1615—1640. Тбилиси, 1937, стр. 245 и 246).

ელწები ცნობის მიღებისთანავე ციხე თერგვიდან დარიალისაკენ გამოემგზავრნენ. გზა ჩრდილოეთ კავკასიის ფარგლებში იმ ხანად მეტად გაანელებული ყოფილა. დიდი სიციხეებასაგან ამოშენი ფოთლის გასპოვებული დნობის ვითა — მდ. თერგი იმგვარად აღადგებულა, რომ ნაპირები გადურტყხავს და დიდ ფართობზე გამოიღო.

ელჩებს დიდი წვალებით მუნდარის ბანაკამდე მიუღწევიათ. უაბარლოდ თავდის მუნქდარის იმ დროის ადგილსამყოფელის დადგენა მეტად ძნელია, რადგან ჩრდილოეთ კავკასიის მომთაბარე ტომები — ოსები, უაბარლოდები, ჩეჩქეზები და სხვ. ერთ ვარკვეულ ადგილზე არ ბინადრდებოდნენ. საქონლის გოვებისა და მრავალრიცხოვანი ცხვრის ფარების გამოსაყვებად ისინი მუდმივ მოძრაობაში იმყოფებოდნენ, ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდნენ. როგორც ჩანს, იმ დროს თავადი მუნდარი დარიალის ხეობის მშლობლად, ახლანდელ ქ. ორჭონიის მიდამოებში ბინადრობდა.

1638 წ. 31 ივლისს რუს-ქართველი ელჩები მუნდარის ბანაკიდან საქართველოსაკენ გამოემგზავრებულან. მათ მოსყვებოდა ჩერქეზი თავადი ხავსა, რომელსაც დავალებული ქმონდა საელჩოების საქართველოს საზღვრამდე მოცივლება. ელჩები დარიალის ხეობით მოემართებოდნენ, როგორც ეს რუსი ელჩების ჩანაწერებიდან ჩანს («послы пошли щелями по реке по Тергу» იქვე, გვ. 249). მაგრამ ელჩებს დარიალის ხეობით სტეფანოწმინდამდე (ს. უახვებამდე) არ მოუღწევიათ. მათ შეუხვდეს მდ. ხდის (ახლა ქისტინა) გვერდის ხეობისაკენ, რომლის გავლის შემდეგ კახთა მიერ ახლად გაყვანილი გზა იწყებოდა.

რუსი «სტრელებისა» რაზმი, რომელიც თერგვიდან გამოყოფილენ ელჩებს, დარიალიდან უკან გაბრუნდა, რადგან ელჩების შემდგომი დაცვა კახთა მეფეს ეკისრებოდა. როგორც რუსი ელჩების წერილობით- მოხსენებიდან ჩანს, პირველ ხანში მათ ძალიან გასჭირვებიათ მგზავრობა, რადგან მდ. ხდის ხეობის გასწვრივ მიწველი ბილიკი მეტად სახიფათო, ძნელად გასაყველი ყოფილა და საგრძნობლად დაუხა-

რალბია მგზავრები «...шли мы послы на своих лошадах, и многие лошади з гор со выюки попадали и з голоду померли; и топере люди идут пешии» (იქვე, გვ. 253).

როგორც ჩანს, მეფე თეიმურაზს გზის მშენებლობა ხდის ხეობაში არ უწარმოებია, რადგან ეს ადგილობა იმ დროს ქისტების მფლობელობაში იმყოფებოდა.

სამი დღის მგზავრობის შემდეგ — 6 აგვისტოს ელჩები მეტად მძიმე უღელტეხილით ქისტეთიდან ხევსურეთში გადასულან. აქედან იწყებოდა კახელების მიერ ახალგაყვანილი გზა, აქ მათ კახელების მიერ გაგზავნილი სურსათით დატვირთული 28 ურემი დახვედრიათ. ამის შესახებ რუსი ელჩები წერენ: «Август в 6 де прислано от Теймураза царя под государеву казну 8 подвод; да послам 20 подвод. И послы пошли горами каменными меж гор щелями. И перешли горы каменную и снежную и ночевали под деревнею в тусской земле. Того ж дни прислал царь к послам с приставы з Дмитрием да с Иваном два блюда архох гретцих и русских да груш, да слив, да яблук, да арбуз, да чегирю ведра с три». (იქვე, გვ. 253-254).

გამოგზავნილი ტრანსპორტი ჩვეულებრივ ქართულ, ორბორბლიან, ერთი უღელი ხარით შემბლულ ურემს წარმოადგენდა. ამგვარი ქართული ურემი კარგად იყო შეფარებული საქართველოს ერთელ მთიან გზებთან. საქართველოს მძიმე ტრანსპორტულ პირობებში, მრავალი საუკუნის მანძილზე, მთავარ ტვირთსაზიდ საშუალებას ამგვარი ურემი წარმოადგენდა.

როგორც ჩანს, ელჩებს ყოველგვარი მოსალოდნელი ხელოვნისაგან დასაცვად, მეფე თეიმურაზი თავის ლაშქრით ფეხდაფეხ უკან მისდევდა «...а Теймураз царь с ратными людьми шол позади послов» — აღნიშნავენ ელჩები.

7 აგვისტოს ელჩებმა, ვინაგრძობდნენ რა გზას, გადალახეს შიდალი, თოვლიანი არხატის მწვერვლი, რომლის ძირშიაც ვითარეს ღამე. აქ მათ დახვდათ ტრანსპორტის მიორე წყება — 33 ურემი.

ამგვარად, ელჩებმა გაიარეს ხევსურეთი (Хавса), ფშავი (Псов), თუშეთი (Туси) და 20 აგვისტოს შიდალიეს შიდა კახეთს.

მანძილ, დარიალიდან კახეთამდე (ალავერდის მონასტრამდე) მათ 20 დღეში გაიარეს, მოსკოვიდან წამოსვლიდან კი 14 თვე იყო გასული.

მეფე თეიმურაზი თუ უკან მისდევდა ელჩებს დასაცვად, როდესაც მათ ფეხი შესდგეს კახეთის მიწაზე, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მან ფარულად მიუგარა ელჩების ბანაკს და დაწი-

ნურდა, რათა საბატიო შორეულ სტუმრებს თავის სასახლეში სათანადო წესით დახვედროდა. მართლაც, 1638 წ. 6 სექტემბერს მეფე თეიმურაზმა დიდი ზემოთ მიიღო რუსეთის მეფის ელჩები ალავერდის მონასტრის სასახლეში.

რუსეთის მეფის მიხეილ თედორეს ძის სახელზე გაგზავნილ, 1639 წ. 25 აპრილით დათარიღებულ მეფე თეიმურაზ I წერილში ჩამოთვლილია ყველა ტოპი, რომელთა მიწაზეც მოუხდათ გველა რუს-ქართველ ელჩებს.

წერილი დაწერილია ბერძნულ ენაზე. ამ წერილში მეფე თეიმურაზი გარკვევით აღნიშნავს, რომ ორ თვეს მოუნდა გზის მშენებლობას.

ინტერესს მოკლებული არ იქნება ელჩების მიერ გავლილი მარშრუტის დახუსტება, რათა გარკვეული წარმოდგენა ექიონით-მათ მიერ გადატანილ საინფორმაციო.

დარიალის ხეობიდან ელჩებს გავლათ ქვრ ქისტეთზე, მდ. ხდის ხეობით. ცნობილი რუსი ალბინისტი ქალი მ. პრეობრაჟენსკაია მდ. ხდის ხეობას ამგვარად აღწერს — „გზა მიემართებოდა მდ. ხდის მარჯვენა ნაპირით. აღმართი ხეობით თითქმის შეუძრნეველია. ორი საათი ხელი სეღის შემდეგ მივალწიეთ 1500 მ სიმაღლეს. ჩვენ წინ აღიშართა პირველი კიბის მყინვარი. ხდის სამხრეთ-აღმოსავლეთი მიმართულმა აქვს და ბილიცი თანდათანობით სცილდება მდინარის კალაპოტს. მივალწიეთ 2000 მ სიმაღლეს. ხეობის მარცხენა ფერდობზე გვხვდება ჩანქერი — ყურუ-ბურ-ალაჰქედან მოსჩანს ოს-ქერის უღელტეხილით ჯარახის ხეობაში მიმავალი ბილიცი. ქისტები ხდის ხეობით მიემართებიან კიბის მყინვარისაკენ და აქედან კი — დაუბატყებელ სტუმრებად — ხეყურებათ. თავის მხარე ხეყურებიც სარკებლობენ ხდის ხეობით, როგორც უახლოესი გზით საქონლის გადასარეკად.

2100 მ სიმაღლეზე ბილიცი სამხრეთისაკენ უხვევს. მარჯვნივ ჩანს ლამაზი შინოს მწვერვალი, თვით ხეობა მეტად ფართოდება და მისი უმთავრესი ნაწილი ქვეყანაში არის დაფარული.

კიბის მგორე მყინვარი (3025 მ) ყველა მხრიდან მაღალი მწვერვალებით არის შემოფარგლული, მაგრამ მწვერვალებს შორის არსებობს ვახვალი, რომელიც ხეყურეთისაკენ მიემართება.*

შემდეგ არხოტისათვის უღელტეხილით ელჩები გადადიდოდნენ ხეყურეთში, აქედან იწყებოდა თეიმურაზის მიერ გაყვანილი გზის სათავე. ზვესტრეთიდან მაღალი, თოვლიანი მწვერვალებით გზა გადადიოდა ფშავის არა-

ვებ და შემდეგ ბორბალოს უღელტეხილს ეხვეებოდა აღმზის სათავეებისაკენ — ს. ჰანკისზე.

პროფ. მ. პოლივეტოვი თავის წიგნში «Экономические и политические разведки Московского государства XVII в. на Кавказе (Тифлис, 1932 г., стр. 33-34), სწორად აღნიშნავს ვოლკონსკის მარშრუტს:

«Войдя в ущ. Терка они взяли влево и шли, вероятно, вверх по Киястянке (Хде), далее через Архотский перевал вышли в Хевсурскую Арагву, шли вниз по этой реке и вверх по Пшавской Арагве. Отсюда снова через горы, около Борбало вышли к истокам Алазани, откуда уже, вниз по этой реке им открывался прямой путь в Кахетию».

ამრიგად, ელჩებს დარიალის ხეობიდან გავლათ ქვრ ქისტეთი, შემდეგ ხეყურეთი, ფშავი, თუშეთი და შილდწყვიით კახეთს.

აღნიშნული მიმართულებით თეიმურაზის მიერ გზა შენდებოდა ორი თვის, მაისი-ივნისის განმავლობაში.

რადგან ამ მაღალმთიან მხარეს ადგილობრივი მოსახლეობა მკაცრად იქნებოდა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს მეტად სასწრაფო და ძნელი საგზაო სამუშაოები შიდა ატეხილიდან გამოყვანილი მოსახლეობის მიერ უნდა შესრულებულიყო. ვარდა მძიმე კლდის სამუშაოებისა საჭირო იქნებოდა აქედან ბოთქარ მდინარეებზე ხის მაგარი ხიდების მოწყობაც, რაშიც, შორეული დროიდან ქართველები მეტად დახელოვნებული ყოფილან. ერთი სატყეო, ეს საპასუხისმგებლო, შრომატევადი საგზაო სამუშაო უნდა შესრულებულიყო მეტად მოკლე დროში.

მართლაც, ახალი გზის მშენებლობა ეს იყო დიდი, სავანებო ხასიათის დავალება, ერთ-მორწმუნე რუსეთის მეფის ელჩების კახთა მეფის თეიმურაზის სამფლობელოში მობრძანებასთან დაკავშირებული. ამ ელჩებს თან მოჰქონდათ ქართველი ერისათვის დიდი იმედი და წუგეში, რაც იმ ხანად კახეთის მოსახლეობას ესპერანობოდა. უცხო დამპყრობლების შემოტევისაგან დასაცავად და გასამხნეველად.

ძნელად წარმოსადგენია, რამდენი მოხერხება და უნარი გამოიჩინა მეფე თეიმურაზმა, რომ მოკლე დროში შესრულებინა ეს ტიტანური საგზაო სამუშაოები — ახალი საურმე გზის გაყვანა დარიალიდან კახეთამდე, მაღალ, თოვლიან მთის მწვერვალებზე, ღრმა ზეეებსა და უფსკრულებზე გადულით.

გზის სამუშაოებზე თავმოყრილ მოსახლეობას სათავეში ედგა თვით მეფე და, როგორც უბრალო გზის მშენებელი, ორი თვის განმავლობაში ზეჯთად უძღებოდა ამ საქმეს.

თუმცა მეფე თეიმურაზი რუსეთის მეფეს

* М. Преображенская, Ежегодник Русск. Географ. общества, Выпуск 3 1940 г., стр. 52-62.

წერდა — „დიდი სიყვარული გამოდინარე
ოქციონი შეუერთა უღრმეზღვრისობისდმი, მივე-
დით და გაქსენი გზა, შვარამ ჩვენივეს ვსა-
გვებია, კახთა მეფე თავის შიშიმე მოღვაწეობაში
სრულიად არ ხელმძღვანელობდა ქვეშევრდო-
ნული გრანობებით და რუსეთის მეფისადმი
ღრმა სიყვარულით, არამედ ეს გამოწვეული
იყო თავისი დამავრული ერის გადარჩენის სა-
ჭიროებით და მალალი პატრიოტული მისწრა-
ფებით.

ამიტომაც, წარმოსადგენია, რა იმედით შე-
უვრებდნენ კახელები რუსი ელჩების ჩამოს-
ვლას საქართველოში. ეს იმედები და ნუგეში
კახელებმა გამოხატეს თავგანწირულ შრომაში
იმ სამუშაოების შესრულებისას, რაც დაკვირ-
ვებული იყო აღნიშნული გზის გაყვანასთან.

ამასთან ერთად ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ-
გვარი წყალებითა და თავდადებული შრომით
აქნებულა ტრასა მდემდე სამომავლო გზის
არ წარმოადგენდა. ის მხოლოდ ერთდროული
დანიშნულებისა იყო. რუსეთის ელჩებმა ამ
გზით გაიარეს მხოლოდ კახეთში მოსასვლელად.
რუსეთში დაბრუნება მათ მოუხდათ სხვა
გზით — გრემი-ზაგვი-შემხანია-დარუბანდი-ა-
ტრახანით.

ელჩების გავლის შემდეგ ახალი გზა, ცხადია,
ჩრებოდა უპატრონოდ, რაც გამოიწვევდა მან-
ნეტეასა და განადგურებას.

ქართველი ერის ისტორიაში მრავალი მძიმე,
ტრაგიული ფურცელია, რომლებშიაც აღბეჭ-
ვლილი უამრავი გმირული ეპიზოდია, იმ უცხო
დამპყრობლებთან ბრძოლები, რომლებიც მო-
სწრათაოდნენ საქართველოს ხელში ჩასაგდებ-
ნად და ქართველი ერის დასამორჩებლად. აქ
აღნიშნული გზის მშენებლობაც წარმოადგენს
ქართველი ერის სახელოვანი მოღვაწეობის
ერთ-ერთ ნიმუშს, რომელიც, აგრეთვე, მიმარ-
თული იყო უცხო დამპყრობლებისაგან — ჩუ-
ხი ერის დამხარებით, ქვეყნის დასაცავად.

როდესაც ვმსჯელობთ კახელი გლეხობის
უმაჯაღესოთ, თავგანწირულ, გმირულ შრომაზე
XVII ს. პირველ ნახევარში, რუსეთის ელჩ-
ბისათვის გზის მშენებლობის დროს, უნებლიე-
დ ვგავიანდებთ ერთი ანალოგიური მავალით
საგზაო მშენებლობისა, რომელსაც ადგილი
ქონდა ჩვენს ეპოქაში, იმავე კახეთის ფარ-
გლებში.

1951 წ. შემოდგომის დასაწყისში ამ შერ-
ლის ავტორის დაავლებული ჰქონდა შეიმოწმე-
ბინა თბილისის საგზაო ტექნიკუმის სტრუქტუ-
რების საწარმოო პრაქტიკის მიმდინარეობა თუ-
შეთის ახალი გზის მშენებლობაზე, ს. ამალის
მიმართულებით. ცნობილ „თორღვას ანალოგ“
ვგავით, ამ მშენებლობაზე შეუწყვეტილ ნაკა-

დად მიემართებოდა მშრომელი გლეხობა კა-
ხეთის რვა რაიონიდან — ახმეტლიდან, თელავი-
დან, გურჯაანიდან, სიღნაღიდან, ქიზილთყარა-
ნიდან, კაპრეთიდან, ლავოტეხიდან და სუბკლკლი-
დან. თვითველი კოლმეურნეობა სატვირთო ავ-
ტომანქანებით მიდიოდა მდინარე სტორის ხე-
ობაში, მათთვის წინასწარი განსაზღვრულ სამუ-
შაო ადგილებზე.

მშრომელი გლეხობას თან მიჰქონდა საჭირო
სამუშაო იარაღი და ხელსაწყოები, აგრეთვე
განსაზღვრული დროისათვის საჭირო სურსათი,
მათ თან მოჰყავდათ მხარეული ქალები.

წერაჩვენებით, ძალაყინებით, ნიხნებით, ასა-
ფოტებებით მასლებით ისინი მთელად კლდე-
ებში სჭირდნენ გზის ახალ ტრასას.

რამდენიმე ათასი კოლმეურნე იყო ჩიხველი
ამ შრომაში, ისინი დიდი ხალისითა და მონდო-
ბებით მუშაობდნენ. მღ. სტორის ხეობაში
აფეთქებათა და ქუბილის განუწყვეტელი ხმა
ისმოდა. მაგარი კლდის ლოდები, ზედ ამოსუ-
ლი ასწლოვანი ხეებით, რამდენიმე ათეული
მეტრის სიმაღლიდან მიექანებოდნენ სტორის
ეიზრო კლავატში, მტვრით და ბუქი მალა-
მთების მუხრეალეს ადრევედა. მდინარის ახლო-
რა წყალი ქუეყანაში და აძლევული მდებარე-
ბოდა, როგორც ეს იცის ხოლმე მთებში, დიდი
ნიაღვრის შემდეგ.

დაიბნდებისას, დღის მძიმე შრომის შე-
დეგ, გლეხობა თავს იყრდა მთ მიერ გაჭრი-
ლი ტხის ეკისზე. მათ უმასპინძლებოდნენ
ახლად გამოშცხვარი ჰორით, ცხერის ხორციით,
ხილით; ღვინით სავსე ყანწებით და ჭამები ხე-
ლიდან ხელში გადადიოდა. იყო კახური ხეი-
მი — სადღეგრძელოები, სიმღერა, ცეცხი.

მეორე დღეს, დილა ადრინად მუშაობა ისევ
გრძელდებოდა. განსაზღვრული დავალების შე-
სრულების შემდეგ კოლმეურნეები სიმღერით
ბრუნდებოდნენ თავიანთ სახლებში, მათ
სეუდღეში სხვები, ახალმოსულები.

„თორღვას ანალოგზე“ 25 კმ-ზედ მანძილი
ფეხით გაიარე, რათა დაემტკიცათ იყიცი ხალხის
ანსახელი შრომითი ენთუზიაზმით. ამ შრომით
გამოწვეულ აღფრთოვანებას ემატებოდა სტო-
რის ხეობის მომზობლად სილამაზე, „თორღვას
ანალო“ (37,5) კი დალოდობის უებარი წამე-
ლი ამომხდა.

მაშინ დაგრწმუნდი, თუ რა დამწვრტელი ღო-
ნი და უნერგო ყოვილა დავაროვდა ქართველ
მშრომელ გლეხობაში და რა მონდომებითა და
შეგნებით იყენებს იგი ამ ძალასა და დონეს
ერთობული და საზოგადოებრივი მშენებლობის
საქმეში.

ჩემთვის მთლიანად ვსაბუთო ვახდა ის გმი-
რული შრომითი მოღვაწეობა, რაც დიდი აღ-
ფრთოვანებითა და ენთუზიაზმით განამარჯი-
ვლეს თანამედროვე კახელების წინაპრებმა, რა-
დესაც მეფე თამარაბ I ხელმძღვანელობით,
ორი თვის განმავლობაში, გაუვალ კლდეებსა
და ღრეველს ვაყვავდათ საერაზე გზა დარიალი-
დან კახეთამდე.

აღნიშნული ფაქტი ერთ-ერთ საინტერესო
ფურცელს წარმოადგენს ქართველი და რუსი
ხალხის ერთობის XVII ს. პირველი
ნახევრის ისტორიიდან.

ჯვაროსანთა ლაშქრობის ისტორიიდან

XI საუკუნის დამლევიდან მოვლი ორი საუკუნის მანძილზე დასავლეთი ევროპა მოიცავდა დიდმა მოვლენამ, რომელიც მკიდროდ იყო დაკავშირებული ბატონყმური ფრთიერობის გაბატონებასთან და ფეოდალური ქალაქების წარმოშობასთან. დაიწყო სამხედრო ფეოდალური კოლონიზაცია, რომელმაც, ისევე, როგორც იმ დროის ყოველმა მოვლენამ სარწმუნოებრივი გამოსახულება მიიღო-ქვაროსნული ლაშქრობის სახით, ე. წ. „წმინდა ადგილების“ დასაპყრობად, — „ქრისტეს საფლავის“ ვასთავისუფლებლად. მოიწყო რამდენიმე ქვაროსნული ლაშქრობა. ეს მოხდა 1096-1270 წლების პერიოდში. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანი და ცნობილია პირველი ლაშქრობა, რომლის დროს, დიდი მსხვერპლის ფასად, დასავლეთი ფეოდალებმა და ვაჭრებმა დაიპყრეს სირია და პალესტინის მთელი სანაპირო, ხელში ჩაიგდეს ქალაქები იერუსალიმი, ანტიოქია, ტრიპოლი, აკრა, ედესა და სხვ. იქ მათ დააარსეს თავიანთი ფეოდალური სახელმწიფოები, რომელთა შორის მთავარი იყო იერუსალიმის სამეფო.

XII საუკუნის სამოკლდიათთან წლებში აღმოჩნდა საელეთში შეიქმნა ძლიერი სახელმწიფო, რომელმაც გააერთიანა წინა აზიის უმეტესი ნაწილი. მუსლიმანთა ეს ახალი სახელმწიფო შექმნა ეგვიპტის ვახიზმა სალამ-ად-დინმა (სალადინი).

სალამ-ად-დინის სასიოცებლო მიზანი იყო ქრისტიანთა ბატონობის მოსპობა სირია-პალესტინაში და, პირველ ყოვლისა, იერუსალიმის სამეფოს დამორჩილება.

1187 წლის 19 სექტემბრისათვის სულთანმა ალყა შემოარტყა ქალაქს, დამკვიდრეს არაფერი აღარ დარჩათ, გარდა იმისა, რომ დაეწყოთ მოლაპარაკება ეგვიპტის სულთანთან.

1187 წელს, 2 ოქტომბერს, იერუსალიმის კა-

რი გაუღეს და სალამ-ად-დინი დიდი ზეიმით შევიდა ქალაქში.

წინა აზიაში შექმნილი პირობები უკარნახებდა კათოლიკურ ეკლესიას და ფეოდალური ევროპის შეგუერებას. რათა სასწრაფოდ მიეღოთ შესაფერისი ზომები, აღედგინათ სირია-პალესტინაში წინანდელი მდგომარეობა და, შეძლების ფარგლებში, გაეუზოტებებინათ კიდევ იგი. ამ ამოცანის გადაწყვეტისათვის მოიწყო ქვაროსანთა მესამე ლაშქრობა.

ამ ლაშქრობაში ევროპის სამი მთავარი ძალა — გერმანიის იმპერატორი ფრიდრიხ ბარბაროსა, საფრანგეთის მეფე ფილიპე-აგუსტუსი და ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგული მონაწილეობდნენ. ლაშქრობის ხელმძღვანელი დასწამუნებულნი იყვნენ იოლ გამარჯვებაში, მაგრამ სინამდვილემ მათ სრულიად სხვა სურათი გადაუშალა.

მესამე ლაშქრობაში პირველი ამოჩაყდა ფრიდრიხ ბარბაროსა. მან 1188 წლის 25 დეკემბრისათვის გამოესცა ბრძანებულება, რათა ლაშქრობის ყველა მონაწილეს 1189 წლის 23 აპრილისათვის თავი მოეყარათ რევენსბურგში. ლაშქრობა დაიწყო ამავე წლის მაისში.

გერმანიის იმპერატორს მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა იკონიის სულთან კილიჯ არსლან II-სთან, ქრისტიანთა მოსისხლე მტერთან ისე, როგორც ბიზანტიის იმპერატორს სალამ-ად-დინთან, იერუსალიმის დამპყრობელთან. ქრისტიანთა და მუსლიმანთა ამგვარი დამოკიდებულება ერთხელ კიდევ გეომტკიცებს იმას, რომ ქვაროსანთა ლაშქრობის მიზეზი იყო არა რელიგიური, არამედ ეკონომიური და სოციალური მხარე, როგორც ამხე მივითითებენ მარტინუსის კლასიკოსები.

იმპერატორმა 1189 წლის ივლისში პირადი დაბლობით მიადწია ნისას და სოფიას.

ჭარი განაგრძობდა წინსვლას კონსტანტინეპოლისაკენ და როცა თრაციაში დაეშენნენ ბიზანტიის იმპერატორმა ისაყ II ანგელოსმა ფრიდრიხის წყრილი ვუფუგანა. ის მოთხოვდა ჩვეულებს და იმის ნახევარს, რასაც ჯვაროსნები დაიპყრობდნენ სირია-პალესტინაში. ფრიდრიხის ელჩები, ნიურენბერგიდან გამოვავინდონი, ისაყმა დააპატიმრა და მძევლებს მოათხოვდა. მაგრამ გერმანელთა წინსვლა წარმატებით მიმდინარეობდა. 1189 წლის 26 აგვისტოს აღებულ იქნა ფილიპოპოლი. ამ წარმატებას გერმანელებმა უმაღლოდნენ ადგილობრივ სომხებს, რომლებმაც ნიადგიე მოუშინადეს არა მარტო ქალაქის აღების, არამედ მათ აცნობეს ბერძენთა ჭარის მოახლოებაც, რის შედეგად ბიზანტია სასტიკად დამარცხდა. გერმანიის იმპერატორმა უელაფერი გაავითა იმისათვის, რომ წესრიგი დაეყარებინა ქარში. მან ჭარი რაზმებად გაუო და დაინიშნა სამხედრო საბჭო 60 კაცის შემადგენლობით. გერმანელთა გამარჯვებამ შესაფერისი შედეგი გამოიღო. ისაყ II იძულებული გახდა გაეთხოვრებინა ფრიდრიხის ელჩები, რომლებიც დიდი ზემოდა მიაღეს ფილიპოპოლში დაბანაკებულმა ჭარებმა და ხელმწიფანელობამ.

საბოლოო ანგარიშით, 1190 წლის 14 თებერვლს დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომლის თანახმად ბიზანტიას 235 გემით ჯვაროსნები, კონსტანტინეპოლზე გავლით, უნდა გადაეყვანა აზიაში. ფრიდრიხ I დათანხმდა ამ პირობებზე და 1190 წლის მარტში ადრიანოპოლიდან დაიძრა სამხრეთისაკენ. ცუდი ამინდის გამო ჭარის გადაყვანა გრძელდებოდა 22-დან 28 მარტამდე. ჯვაროსნები, თითქმის ამ რაოდენობით, რამდენიმე იყვნენ დასაწყისში, გადავიდნენ მცირე აზიაში, ხოლო ბიზანტიას გერმანელებთან ბრძოლაში დიდი ზარალი მოუყოლა, ბევრი მებრძოლი დააყლა.

ჯვაროსნები 1190 წლის 17 მაისს მიაღწენ სატრაბო და მდიდარ ქალაქ იკონიუმს.

18 მაისს დაიწყო იერიში, ქალაქი იიღეს და ევროპელებს მდიდარი ნადავლი ჩუფერდათ. თურქ-სელჯუკები იძულებულნი გახდნენ ზავი ეთხოვათ, რითაც თვით იმპერატორი იყო დაინტერესებული. ფრიდრიხ I-მა მიიღო დაზავების პირობები.

1190 წლის 10 ივნისს ფრიდრიხ ბარბაროსა უცერად დაიბრუნა ამოხოტრებულ საღვთში. მისმა სოკელიმა აბეც-დარევა შეიტანა გერმანელთა ჭარში. რანდთა გარკვეული ნაწილი სამშობლოს დაბრუნდა, ნაწილმა იმავე წლის ზაფხულს მიადრწია ანტიოქიას, სადაც ბევრი რანდელი ჭირმა იმსხვერპლა. გერმანელთა ჭარის გადარჩენილმა ნაწილმა ლაოპოლად ავსტრიელის მეთაურობით, მონაწილეობა მიიღო აგრის გარემოცვაში.

აყონი შეიქმნა კვანძი ჯვაროსნებისა და მუს-

ლიმანთა დაჯახებისა, რომელსაც უნდა გადაეწყვიტა აღმოსავლეთის სამეფოების, არსებობის საკითხი, ამიტომ აყონისათვის ბრძოლაში პრინციპული ხასიათი მიიღო. ბევრი თურქუაზილი ისტორიკოსი უსაყვედურებს ჯვაროსნებს ამგვარი სამხედრო ეგვიპტის შემუშავების გამო, იმ მოტივით, რომ უკეთესი იყო ადგილობრივ ქრისტიანებსა და ჯვაროსნებს ფრანკთა გაეშალით მთელ სირია-პალესტინაში და ბოლო მოეღოთ თურქ-სელჯუკთა მებრძოლი ძალებისათვის. ამგვარი აზრის მქონენი არ ითვალისწინებდნენ იმას, რომ ევროპელები სამხედრო საქურველს, პროვიანტს, ცოცხალ ძალას ზღვით იღებდნენ და ამ არტერიის გალაქრა ჯვაროსნებს სამხედრო კატასტროფას უქადდა.

ფილიპე II და რიჩარდ I ჭარ ჩამოსული არ იყვნენ, მაგრამ ქალაქს ხმელთით მოელოდა სრული გარემოცვა, ამიტომ სალა-ე-დ-დინმა გადაწყვიტა გარდღია რკალი და ფიზიკურად მოესპო მოწინააღმდეგეები. მან 1190 წლის 12 სექტემბერს დაიწყო შტრევა, 15 სექტემბრისათვის მას გარკვეული წარმატება ჰქონდა, მაგრამ 24 სექტემბერს ქალაქს მოადგა ევროპელთა ახალი ნაყოლი. 4 ოქტომბერს ქრისტიანები გადავიდნენ შტრევაზე, ბირველ ხანებში წარმატებასაც მიაღწიეს, მაგრამ შემდეგ დამარცხდნენ და ეგვიპტელებმა იზვიმეს თავისი წარმატება. ბრძოლა გრძელდებოდა ორივე მხარე იღებდა მამულე ძალებს. ქრისტიანები შეუდგნენ თავიანთი პოზიციების გამაგრებას, აყონის მიღამოეში შექმნეს ახალი ნავსადგური, სადაც ევროპიდან მომავალთ თავისუფლად იღებდნენ.

1191 წლის ზაფხულში აყონს ჩამოვიდნენ ჭარ ფილიპე II და შემდეგ რიჩარდ ლმეული. მათ შეუერთდა გერმანელთა ჭარით ლეოპოლდ ავსტრიელი. აყონს ირგვლივ თავი მოიყარეს საფრანგეთის, ინგლისის და გერმანიის ძალებმა. ჯვაროსანთა მესამე ლაშქრობის მონაწილეებმა ვერ გაათავისუფლეს იერუსალიმი თურქების ბატონობიდან, არამედ დიდი ძალების დაქიმით და ტექნიკის გამოყენებით ძლიეს მოახზუნეს აყონის აღება და ისიც ვარაზონის მეთაურობითან მოლაპარაკებით. 1191 წლის 11 ივლისს დაწყებული მოლაპარაკება დამთავრდა 12 ივლისს ქალაქის კარის გაღებით. შეთანხმების მიხედვით სალა-ე-დ-დინი ვალდებული იყო ტყვე ქრისტიანები, კერძოდ, რანდები გაეთავისუფლებინა, ქალაქის საწოვავის მხარეც ჯვაროსნებისათვის უნდა ჩაეზარებინათ. წმინდა ჯვარი დებარუნებინათ და 200.000 ოქარი გადაეხადათ იმავე წლის 20 აგვისტოსათვის. სალა-ე-დ-დინი იძულებული გახდა უქან დაეხია და დაიწყო მხადება ვადამწყვეტი ბრძოლისათვის იერუსალიმის დასაცავად. უნდა ითქვას, რომ ჯვაროსნებს არც კი უცდიათ ამ წმინდა ადგილის აღება, რაც გამოჩნული იყო თავის დროზე. აყონის აღების შემდეგ მათ თავიანთ მფლობელობაში მყოფი

ტერიტორია დაინაწილეს, რითაც კიდევ უფრო გაართულა საეროთა ძალით თურქ-სელჯუკთა წინააღმდეგ ბრძოლის საქმე. საფრანგეთის მეფემ და სხვა მსხვილმა ფეოდალებმა თავის საქმე მოთავსებულად ჩათვალეს და სამშობლოსაგან გაუდგნენ გზას. რიჩარდი, მართალია, დარჩა აღმოსავლეთში, მაგრამ მასაც თითქმის არაფერი გაუეთვებია. პირველ ყოვლისა, რიჩარდი შეეცადა სალა-ედ-დინისაგან მიეღო კონსტანტინოპოლი, რომელიც უკანასკნელმა დანიშნულ დროს ვერ გადაუხადა, ამას რიჩარდმა საშინელი საქციელით უპასუხა: სიკვდილით დასაჯა 2000 მუსლიმანი მძევალი, ხოლო ამ საქციელით გაბრაზებულმა მუსლიმანებმა თავიანთი ვალდებულება, რასავერებლად აღარ შესარულეს. უნდა ითქვას, რომ ბრძოლა ჯვაროსნებსა და სალა-ედ-დინს შორის გრძელდებოდა. საბოლოოდ, ამ ორ მეთაურს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება 1192 წლის 2 სექტემბერს, რომლის თანახმად ჯვაროსნებს გადაეცათ ზღვის პირეთი ტრიპოლი იაფამდე და ქრისტიანთა მიეცათ იერუსალიმში შესვლის უფლება სამი წლის განმავლობაში. ეს იყო ის მაქსიმალური მიღწევა, რისი გაცემებაც მოახერხა მეფე რიჩარდმა. ცხადია, საციხის ამგვარი გადაწყვეტა ვერცერთ მხარეს ვერ დაკმაყოფილებდა. ინგლისის მეფეს ძალზე უარყოფილია სამშობლოში დაბრუნება, რადგანაც იქ თავის მძაჭონთან საერთო უნა გამოხატა „წმინდა ადგილებიდან“ დაბრუნებულმა ფილიპე II-ემ. უნდა ითქვას, რომ არც სალა-ედ-დინს ჰქონდა კარგად საქმე. თუთონ აეღო იყო, ჯარი მოიქმნა, ზოლო ხელმძღვანელები უკმაყოფილო იყვნენ ზანგრძლივი ომებით.

ჯვაროსანთა მესამე ლაშქრობაში, რომელიც 1189-1192 წლებში მიმდინარებოდა, მონაწილეობდა ეგვიპტის სამი უდიდესი ძალა: გერმანიის, ინგლისის და საფრანგეთის. ეს აიხსნებოდა მუსლიმანთა სამყაროს, კერძოდ, სალა-ედ-დინის, მიეღო შესაფერისი ღონისძიება ჯვაროსნული მოლაშქრეების წინააღმდეგ. წინა აზიაში ასეთი ვითარება ხელს უწყობდა ამიერკავკასიის მოწინავე სახელმწიფოს — საქართველოს — ჯერ თავის შინაური და მერე საგარეო საქმეები თავის სასარგებლოდ მოეგვარებინა. თურქებსა და ჯვაროსნებს შორის წლების განმავლობაში სისხლისმღვრელი ბრძოლა მეტად ხელსაყრელ სიტუაციას ქმნიდა, რათა საქართველოს მესუფურს — მეფეთაშეფე თამარს (1184-1213) დასახული სახელმწიფო საქმეები ბრწყინვალედ გააღწევოდა. ცნობილია, რომ მას გამეფების პირველ პერიოდში სიმწვლეები ჰქონდა. აქ, პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ეკლესიის ხელმძღვანელთა დამოკიდებულება ცენტრალურ ხელისუფლებისადმი, დიდგვაროვანთა ვაჟიცვა და ყუთლუარსლანის მოახიფთა, რომელსაც შემდეგში დაემატა თამარის პირველი ქმნის გიორ-

გი რუსის გამეფება (1187-1188), რომელიც დაახლოებით 3 წლის შემდეგ 1190-1191 წლებში დაბრუნდა კონსტანტინოპოლიდან „ქრისტიანულს“ ში. აუცილებელია აღინიშნოს, რომ საქართველო მოქმედება უცნობა არ იყო ბიზანტიისათვის, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში ცდილობდა საქართველოს დამორჩილებას. ის უდევოდ მომზად იქნებოდა საქართველოს დასუსტებისა, რაც მას საქართველოს შინაური საქმეში ჩარევის შესაძლებლობას მისცემდა. მეორე მხრივაც, უნდა ვიფიქროთ, რომ განდევნილ გიორგის საიდუმლო ურთიერთობა ეწეებოდა თამარის მეფობით უკმაყოფილო ფეოდალებთან. შემთხვევითი არ იყო, რომ მას მოლაპარაკება ჰქონდა კანონ-ქალაქში საგანგებო დაგეგმვით ჩამოსულ „ნაციონალ მეტურმლოთეუტის“ გიორგისთან. „გაფიცილინი“ დამორჩილებულნი იყვნენ, მაგრამ უკმაყოფილოთა რაოდენობა საკმაოდ დიდი იყო. ამას ნათლად ამტკიცებს გიორგის მომხრეთა რიცხვი. მას მიემხრნენ გუზანი „პატარონი შეეშეთისა და კლარჯეთისა“, სამცხის სპასალარი მთიეთი, ივანე-ყვარყვარე ციხის ჯვარელი, მსახურთხუცესი ვარდან დადიანი. მას მხარს უჭერდნენ: „ყოველი სვანეთი, აფხაზეთი, საეგროთი, გურია, რაჭა, თაყარი და არაგვეთი“! გიორგი რუსის ირგვლივ გაერთიანებული შეამზობენი საშინოვანება უქადდნენ ცენტრალურ ხელისუფლებას. აჯანყებულნი ორი მხრით ვამეგრეთ მართონ სახელმწიფოს ერთგულთა წინააღმდეგ შეიქმნა მეტად დამაბული მდგომარეობა და საბოლოო ვახდა მთელი ძალების მობოძობა აჯანყებულთა დასამორჩილებლად. საქართველოში ეს ბრძოლა ემთხვევა ჯვაროსანთა III ლაშქრობის მონაწილეთა აქტიური მოქმედებას.

საქართველოში არსებული ვითარება აღნიშნულ პერიოდში მეტად ხელსაყრელი იყო გარეშე მტრებისათვის, კერძოდ სალა-ედ-დინისათვის. მაგრამ მუსლიმანთა ხელმძღვანელს სწორედ ამ დროს თავს ეხმობდა ჯვაროსანთა მრავალრიცხოვანი ჯარი ფილიპე-ავესტუსისა და რიჩარდ ლომგულის მეთაურობით. ცხადია, ამ ვითარებაში მუსლიმანთა მთელი ყურადღება მიმართული იყო თავდაცვისაგან. ამის შედეგია, რომ მუსლიმანთა მეთაურმა საქართველოში შექმნილი მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ ვერ გამოიყენა და მის შინაურ საქმეებში ვერ ჩაერია. ჯვაროსანთა III ლაშქრობამ ხელშეწყობი როლი შეასრულა საქართველოს ეკონომიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. ამავე დროს აუცილებელია ისიც, რომ საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობა და მოლაპარაკება ჰქონდა სალა-ედ-დინთან. ამას აღსატყობებს აღმოსავლეთის ისტორიკოსთა მრომები: „აღმოსავლეთის ისტორიკოსთა კრე-

1 ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეორე, გვ. 261.

ბული ჟეაროსანთა ლაშქრობის შესახებ", და „წიგნი ორი ბაღის შესახებ, ორი სამეფოს ნურ-ედ-დინის და სალაჰ-ედ-დინის ისტორია“. ისტორიკოსთა ეს კრებული რამდენიმე ტომის შეიცავს. მესამე ტომი განსაკუთრებით ეგება სალაჰ-ედ-დინზე ჟეაროსანთა გამარჯვების ეპოპეას. ამ ნაშრომში უერთდლებას იპეროპის შემდეგი ცნობა: „ჯეარი შეინახა (სალაჰ-ედ-დინში) და თავის ნამძვილ ადგილს-თავლაში მოათავსა. ეს ვაჟეთა არა იმიტომ, რომ პატავს სცემდა, არამედ ეზიზღებოდა. ეს ყველაზე მეტად დაამწუხრებდა ქრისტიანებს როცა ვაჯებდნენ, რომ ჟეარი მათ ზღუდა. ბერძენებმა და ქართველებმა ხელგაშლილი ძღვენი გამოგზავნეს და ელჩს-ელჩზე აგზავნიდნენ, მაგრამ უშედეგოდ. მათი თხოვნა უარყოფილ იქნა, ვერ მიიღეს ის, რასი დღი სურვილი ჰქონდათ“. ამ ციტატაში ასახულია აზრი, რომლითაც ბერძენებს და ქართველებს უარი ეთქვათ ქონების და ჟეარის დაბრუნებაზე, ეგება სალაჰ-ედ-დინის მეფობის პირველ პერიოდს, როცა ის წარმატებით ებრძოდა ქრისტიანებს და ტერიტორიას ტერიტორიაზე ატოვებდა. მაგრამ ევროპელების გამოლაშქრების შემდეგ სულთანის მდგომარეობა არსებითად შეიცვალა და ამას ნათელყოფს შემდეგში ციტატა: „დასახლებული შრომის შესამე ტომში ვითხოვლობთ: ქართველების გამოგზავნილი ელჩიც მოვიდა. მან მონასტერში მოხსნა კამიტელი მისი უკეთ შენახვის მიზნით, რომელიც ამ ხალხს ეკუთვნოდა იერუსალიმში. ის ჩიოდა, რომ მათ მონასტერი წაართვეს და სულთანს თხოვდა, რომ მას მათი კუთვნილი ადგილები უკან დაებრუნებინათ“.

ამ შეთხვევაში საჭმე გვაქვს პალესტინაში არსებული ქართველთა ჟეარის მონასტრის საქმესთან. საქართველოს ელჩი უმტკიცებდა სულთან სალაჰ-ედ-დინს ჩამორთმეულ დაწესებულებათა და ქონებათა უსამართლობას, და მოითხოვდა მათს უკან დაბრუნებას. რაც შეეხება „ქრისტეს ჟეარს“, მის დაბრუნებას მოითხოვდა ქრისტიანული საყარო და მათ შორის საქართველოც. არსებითა მნიშვნელობა, ჩვენი აზრით, ჟეარის მონასტრის ჰქონდა, რომელიც იყო კულტურული ცენტრი ადმოსავლეობისა და დასავლეთის ურთიერთობისათვის. სწორედ ამით აიხსნება წყაროში მოცემული ცნობა, რომ ქართველები ელჩს ელჩზე გზავნიდნენ თურქთა სულთანთან. აქ ბევრი საინტერესო და სადავო საკითხები იყრის თავს. პირველ ყოვლისა, უნდა დავვინდოთ ქართველთა ელჩის ვინაობა. ზემოთ აღნიშნულ წყაროში აღნიშნული ელჩა რასულ-აღ-გურჯი პრატ. ს. კვაბაძის აზრით შოთა

რუსთაველია. ჩვენი შეხედულებითაც უფრო იყო აზრადენების დღი ტიტანი შოთა რუსთაველი. ამ მოსაზრებას ამტკიცებს ჟეარეთვე 1905 წელს ბერძნულად გამოცემული კრებული „სახელი სიონი“, სადაც სპეციალურ თავად არის გამოყოფილი „ჯეარის მონასტრის შემადგენე“. ამ შემადგენეში ელჩად დასახლებულია უკვლავი შოთა, ზოლო პალესტინაში მისი ჩასვლის თარიღი 1192 წელი.¹

ცნობა, რომელიც მოცემულია „ახალ სიონში“ კრემარიტად მიგვარნია. უდავოა, რომ საქართველო თავის საუკეთესო შვილს — შ. რუსთაველს ელჩად ვაგზავნიდა, რომელიც მამონდელი კულტურის განსაზღვრება იყო და, მეორეც, თურქული ენაც მისთვის უცნობი არ იქნებოდა. რაც შეეხება თარიღს, ისიც სწორად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც, როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, ჟეაროსნება და სალაჰ-ედ-დინს შორის შეთანხმება დიდდა 1192 წელს, რომლის თანახმად ქრისტიანებს უფლება მიეცათ იერუსალიმში შესვლისა. ამ მოვლენას უდაოდ მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველებსა და სალაჰ-ედ-დინის მოლაპარაკების დადებითად დავიროვნებისათვის. ეს მდგომარეობა ქართველებმა გამოიყენეს და სულთანთან შეთანხმებებით შეუდგნენ მველი მონასტრების აღდგენას. ამ დონისიებას ჩაბარება, როგორც ჩანს, თამარ მეფემ პირადად დაავალა ყოფილ ელჩს შოთა რუსთაველს. მან აღადგინა მუსლიმანების მიერ გაუვრანებული ჟეარის მონასტერი და თავისა თაოსნობით ხელახლა მოახატვანო იგი, როგორც ცნობილია ბელასტრის ერთერთ სვეტზე თითონაც არის დახატული, მისი პორტრეტი ქართულთა დეკორაციამ ჩამოიტანა 1960 წელს საქართველოში, რამაც ხელი შეუწყო ქართველთა გენიოსი პოეტის ბიოგრაფიის დადგენას.

ამგვარად ივეიპტის სახელგანთქმულ სულთანს და საჩაღლ სალაჰ-ედ-დინს, რომელიც თავის დროზე ქრისტიანების უსაშინელეს მტრად ითვლებოდა, ჟეაროსნებათა ბრძოლამ არ მისცა შესაძლებლობა საქართველოს შინაური მდგომარეობა გამოეყენებინა და თავისი სამეფო კედამ უფრო გაედართოყუებინა. პირიქით, ჟეაროსნებათა ბრძოლამ მუსლიმანები აძილა ლოიალური პოლიტიკა ეწარმოებინა საქართველოსთან და ბევრი სადავო და სპირიტორიტო საკითხი საქართველოს სასარგებლოდ გადაწყვიტა. ამან მისცა ჩვენს ქვეყანას საშუალება კიდევ უფრო განეშტაკიებინა თავისი სამინაო და სავარეო მდგომარეობა და მოწინავე ქვეყნად ქვეულოცო წინა ახანამ.

¹ ცნობა მოწოდებულია ტულ-ავივიდან ს. ლსევის მიერ. გაზ. „კომუნისტა“ 19 იანვ. 1960.

¹ ს. კვაბაძე, რუსთაველი და მისი გუჯის-ტყაოსანი. თბ. განათლება, 1966. გვ. 179.

იოსებ იმედაშვილის შურონალი „თეატრი და ცხოვრება“

იოსებ იმედაშვილის საგამოცემლო მოღვაწეობიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მის მიერ დაარსებული ჟურნალის „თეატრი და ცხოვრება“ გამოცემას. „თეატრი და ცხოვრება“ მეოცე საუკუნის ორი ათეული წლის მანძილზე, ქართულ პერიოდულ გამოცემათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ჟურნალი იყო.

იოსებ იმედაშვილმა ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ დააარსა 1910 წელს. ჟურნალის პირველი ნომერი გამოვიდა 1910 წლის 2 იანვარს, ქართული თეატრის დღესთან დაკავშირებით, ხოლო მისი გამოცემა შეწყდა 1926 წლის მარტში. მთელი ამ ხნის მანძილზე ჟურნალის ფაქტობრივი რედაქტორ-გამომცემელი იოსებ იმედაშვილი იყო, იმ პერიოდშიც კი, როცა იგი დევნას განიცდიდა მეფის თვითმპყრობელობის მიერ და ჟურნალი მისი მეუღლის ანა ერუდის ხელმოწერით გამოდიოდა 1914-1917 წლებში.

ჟურნალი სავსებით ამართლებდა თავის სათაურს. თეატრი ხომ ყველაზე მძლავრი იარაღი ცხოვრების რეალური ასახვისა, ცხოვრების სარკვეა, პეიზაჟი იდეალების მქადაგებელია. ჟურნალსაც შთაავარ მიზნად დასახული ჰქონდა თეატრი ცხოვრების, ხალხის სამსახურში წაყვანილია. იოსებ იმედაშვილი ერუდის საპროგრამო სტრატეგიაში გარკვევით აცხადებდა: „ხელოვნების უწინდეს ტაძრის, აღმაშენებლის გრძელბრუნების გამოაქვითებულ ერთ უდიდეს იარაღს განვილვა, სცენის დაწესებულებას გარკვევა, ცხოვრების შეგნელებულსა გამოუქება... აი, რა არის დანიშნულება ამ ახალი გამოცემისა“ (ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ 1910 წ. №1). ეს იდეურა მრწამსი, შრომობრივი ხელოვნების მომავლისათვის ზრუნვა ჟურნალის ყოველდღიური პროგრამა იყო.

ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ გამოვი-

და თვითმპყრობელობის გაძლიერებული რეჟიმის ხანაში, იმ დროს, როდესაც ყოველი თავისუფალი სიტყვა სასტიკად იდევნებოდა, როდესაც ერის თავისუფლებისათვის ზრუნვა დანაშაულად ითვლებოდა. ქართველი ერის სულიერი მდგომარეობის ამ კრიტიკულ მომენტში ისეთი ჟურნალის დაარსება, რომელიც ხალხის ტყვეობებს საცნაურს ხდიდა და აღრმავებდა ერის თვითშეგნებას, დიდი ეროვნული საქმე იყო. ეს საქმე გამოცემლის დიდ თავგანწირვას მოითხოვდა. ჟურნალს სიმატლის ჩირაღდანი ებურა ხელთ და გამარჯვების რწმუნას ნერგავდა ხალხში.

„თეატრი და ცხოვრება“ — წერდა ცნობილი მწერალი ქალი ვან დევილი (დომინია ერისთავი)—ძალიან ბევრჯერ ერთგვიან საყვირად ევლინებოდა უიმედობით დასწვებულ ქართველ მკითხველს ცარიზმის დროს, როცა შეგნეულ გარემოებასა წყალობით იგი მოკლებული იყო სიტყვა რომ სულეტი საზრდოს, ევლინებოდა და გულში იმედის სხივს ჩაჰმუჭებდა ხოლმე... („თ. და ცხ.“ 1925 წ. №12)

ახლად დაარსებული ჟურნალის ვარსკვლავი თავი მოიყარავს ქართული ხელოვნებისა და ლიტერატურის თვალსაჩინო წარმომადგენლებში. იოსებ იმედაშვილი ხშირად სავანებოდა იწვევდა მათ ჟურნალში სათანაშრომლოდ. ჟურნალის ფურცლებს ამშვენებდნენ მწერლები, დრამატურგები, პოეტები, მსახიობები, პუბლიცისტები, მეცნიერები, მუსიკოსები, მხატვრები, მუშა-მწერლები. დღიდან დაარსებისა, ჟურნალის უახლოესი თანაშრომლები გახდნენ და მის ფურცლებზე კვლავ დაართო შემოქმედებითი სარბელი ივანე გამართულმა, სილოვან ხუნდაძემ, შალვა დადიანმა, არტურ ლაისტამ, ალექსანდრე სუბათაშვილმა, სოფრომ მეგობრობაშვილმა, იპოლიტე ვართაგვამ, ლეო ქიქელიძემ, მოსე თოიძემ, კოტე მესხმა, ვახტანგ კობეტიშვილმა, დიმიტრი

შეგრეობა, ვალერიან გუნამ, კოტე ყოფიანმა, შოა მღვიმელმა, ვასილ ბარნოევმა და მრავალმა სხვა გამოჩენილმა მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ. ჟურნალს დაბადებიდანვე ამხნევებდა თავისი თანამშრომლობით დიდი აკაკი. ჟურნალის დამარტვის პირველივე წლის ნომერში აკაკი დაბეჭდა ლექსები: „ზარი“, „სიყვარული“, „თანამედროვე ქალი“, მოთხრობა „ალსარება“, პიესა „რეპეტია“, **ეთნოგრაფიული** წერილი „მოთამაშე ქათმები“, ვრცელი სტატია „გახსენება თეატრის შესახებ“, რომელშიც მიმოხილულია გიორგი ერისთავის, ივანე კერესელიძის, რაფიელ ერისთავის, **ფერისანე კლდიაშვილის** და სხვათა დეაწლი ქართული თეატრის წინაშე. დაბეჭდა აგრეთვე ალექსანდრე სუშმათაშვილის სტატია სათეატრო ხელოვნებაზე — „აქტიორი, ავტორი და რეჟისორი“, რომელიც შეეხებოდა ქართული თეატრის საქარბორტო საკითხებს; ივანე გომარტელის, ვალერიან გუნამს და ლეო ქიახელის პიესები, ზაქარია ტუჩინაძის წერილები ქართული თეატრის ისტორიაზე, ვალერიან შალვაშვილის წერილები სათეატრო პრობლემებზე, ვეატრიანე გაბაშვილის, ნიკო ლორთქიფანიძისა და იაკობაძის მოთხრობები და ნოველები, დეტუ შეგრელის, ალექსანდრე აბაშელის, ლილია შეგრელაძის (მიმქალი) და ტიციან ტაბიძის ლექსები. ნომერი არ გამოვიდოდა, მასში გალაკტიონის ლექსი რომ ამ ყოფილყო დაბეჭდილი.

ივანე გომარტელი წერდა: „ჩემთვის ეს ჟურნალი განსაკუთრებით საყვარელია. მრავალი წლის განმავლობაში მე და ის ერთმანეთის შესაილდმელი ვყავით და ერთმანეთს ეუზარტბდიო ჩვენს ფიქრსა და ზრახვებს, ჩვენს ქმუნებს და იმედებს“ („თ. და ცხ.“ 1920 წ. №13). ივანე გომარტელის ეს სიტყვები თავისთვლად შეიძლება განეზოგადოთ იმ აღმანიებზე, რომლებიც წლების მანძილზე თანამშრომლობდნენ „თეატრსა და ცხოვრებაში“. თითქმის არ დარჩენილა არცერთი მწერალი თუ საზოგადო მოღვაწე, რაგინდ მივიწყებული არ უნდა ყოფილიყო, რომ იოსებ იმედაშვილს თავისი ჟურნალის ფურცლებზე შესაფერისი ადგილი არ დებთო მისთვის. აკაკის გვერდით ჟურნალში იმედაშვილს შედარებით მცირე სახელის პოეტთა ლექსებიც ამის თაობაზე იოსებ გრიშაშვილი სამართლიანად წერდა:

„სხვა ჟურნალები ყურადღებას არ აქევენ ჩვენი ლიტერატურის კუჩულებს, იმედაშვილს კი უყვარს ყველა „გამოჩენილი და დაიწყებული“, რომელთაც ერთ ღროს დიდი ამაგი მიუძღოდათ საზოგადო ასპარეზზე“ („თ. და ცხ.“ 1925 წ. №12)

ჟურნალმა ბევრი სახალხო მწერალი გამოზარდა, მათი ნაწერები პირველად „თეატრსა

და ცხოვრებაში“ ქვეყნდებოდა, ამ ჟურნალით იწყებოდა მათი სამწერლო გზა. ივანე გომარტელის „მე შეტად დავალებული ვარ, იოსებ იმედაშვილისაგან მისი მეგობრული დამოკიდებულებით, — წერდა ალექსანდრე აბაშელი, — პირველი თბილი სიტყვა ჩემი სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლის გამო მე იოსებ იმედაშვილმა შემაგება. მან დაბეჭდა თავის ჟურნალში ლიტერატურული მიმოხილვა, სადაც გამახსენებელი შეფასება მისცა ჩემს პირველ ლექსებს. მე არასოდეს არ დამეიწყებია და არც დამეიწყებია ეს პირველი თბილი სალამი და გამახსენება“ (გაზეთი „ლიტერატურა და ხელოვნება“ 1952 წ. №19)

„თეატრისა და ცხოვრების“ ფურცლებზე იიდგეს ფეხი შემდეგში სახელგანთქლები მწერლებმა და პოეტებმა გალაკტიონ ტაბიძემ; იოსებ გრიშაშვილმა, სანდრო შანშიაშვილმა, ალექსანდრე აბაშელმა, ტიციან ტაბიძემ. გიორგი ტუჩინაშვილმა, სიკო ფაშალიშვილმა, გიორგი ლეონიძემ, ტერენტი გრანელმა, ვალერიან გაფრინდაშვილმა, ნოე ჩხიკვაძემ, მარიკანმა, სალო მგელაძემ, დენმა შენგელთაძემ, კონსტანტინე კვიციანიძემ, ილია მოსაშვილმა, ხარტონ ვარდოშვილმა, ვასო გორგაძემ, სეზამან ერთაწმინდელმა და მრავალმა სხვამ. მათ შესახებ ილია მოსაშვილი წერდა:

„მათ ლაშაზი ბინა გამოქებნენ და ხელოვნების უსიერტო ტაძრის ერთ კუთხეში დასცეს ოცნების მსუბუქი კარავი. ეს კუთხე იყო „თეატრი და ცხოვრება“. ეს პოეტები უცნაურმა კაცმა (ივლისსხმება იოსებ იმედაშვილი — ლ. ა), რომელიც ზარატუსტრას გრძელი ყავარჩინთ დაიარება დღესაც ჩვენი ცხოვრების უდაბნოში, შეიფარა და აღმოსავლეთობი დარბაზობა გაუმართა“ („თ. და ცხ.“ 1920 წ. №13)

საყურადღებოა, რომ ქართულ სალიტერატურო კრტიკაში გალაკტიონ ტაბიძის პოეტებმა სახელად პირველად ამ ჟურნალის ფურცლებზე გაივლია.

ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა ქართული თეატრის ზედიზების საკითხებს. ეროვნული სასცენო ხელოვნების აყვავება, მისი განმტკიცება იყო ჟურნალის მძინდა მიზანი. ამის დადასტურებაა თვითონ იოსების წერილები თეატრის შესახებ. მგფს რეჟიმის ღროს „თეატრი და ცხოვრება“ იყო ერთადერთი ჟურნალი, რომელიც ყოველწლიურად ცდილობდა ხალხის ფართო მახებისათვის თეატრისადმი სიყვარული ჩაენერგა და გაედევებინა.

„თეატრი და ცხოვრება“ — წერდა სოფრომ მგალობლიშვილი, — მუდამ თავს ევლებოდა ქართულ თეატრს, ამ ჩვენს საღაროს, საუნჯეს, რომელიც შავ და უყელმა ღროფაში შეიქმნა ქართველებისათვის ტაძარი ქართული სიტყვის, ქართული ზნე-ჩვეულებათა შესწავ-

ლის, გათვალისწინების. სად იყო სხვაგან ტუბილი ქართული, რუსთაველის ტუბილი სტუპა, მისი უყვადვი სული ტრიალბდა უჩინარად ჩვენს თეატრში... „თეატრი და ცხოვრება“ კვლავ უდგა ქართულ თეატრს; არც ერთი შესაძინევი მომენტი ქართული თეატრისა და ჩვენი ცხოვრებისა უსაბუნოდ არ გაუშვია. დროის მოთხოვნებს ანგარიშს უწევდა“ („თ. და ცხ.“ 1925 წ. №12).

მთელი თხუთმეტი წლის მანძილზე „თეატრი და ცხოვრება“ ფიხლად იდგა მშობლიური თეატრის ინტერესთა სადაზარაოზე, რითაც ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ქართულ სათეატრო ხელოვნებას.

ეურნალი „თეატრი და ცხოვრება“, სათეატრო ხელოვნების ვარდა, ქართული კულტურისა და ხელოვნების თითქმის ყველა დარგს შეეხო. მრავალმა ახალმა წამოწყებამ ხელოვნების დარგში პირველად იოსებ იმედაშვილის ეურნალის ინიციატივით პპოვა პოპულარიზაცია აღსანიშნავია, რომ პირველად საქართველოში „თეატრი და ცხოვრების“ ფურცლებზე გამოჩნდა წერილები კინოს შესახებ, ამ ეურნალში პპოვა ფართოდ ადგლი ქართული ეროვნული კინემატოგრაფიის მტყარეულმა პრობლემებმა.

ეურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ თაოსნობით 1917 წლის შემოდგომაზე დაარსდა ქართული მომღერალთა და მუსიკოსთა კავშირი, რომლის ავტორებს წერია იოსებ იმედაშვილიც იყო ზაქარია ფლავიანოვი, ია ვარკარეთელთან, ანდრია ფარაშვილთან, ზაქარია ჩხიკავასთან, ვალერიან გუნიათან და შტრუბშირიანაშვილთან ერთად. ამ კავშირის გეგმა ითვალისწინებდა ქართული ზალხური სიმღერების შეგროვებას კომპოზიტორ ნიკო სულანიშვილის ხელმძღვანელობით, მომღერალთა გუნდების ჩამოყალიბებას, საოპერო სტუდიის დაარსებას, ქართული საოპერო დასის შედგენას და მთელი ლონისძებებას ქართული ოპერის განვითარების შესაქმნელად და დასადგმულად. ყოველივე ეს უმოკლეს ვადაში განხორციელდა. სწორედ ამ კავშირის თაოსნობით დაიღვა 1918 წელს რეჟის გოგინაშვილის პირველი ქართული ორიგინალური ოპერა „ქრისტინე“.

იოსებ იმედაშვილის მახვილ თვალს არ გამოპარია არცერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა ქართული ეროვნული კულტურისა. იოსებმა პირველი შეიკება ვალაკტონის გამოჩენის ქართული პოეზიის ცხზე, პირველმა დაინახა მანში ქერ კიდვე მალაიანად გამოუმგლავნებელი პოეტური ტალანტი. პოეტის პირველი წიგნის გამოცხადთან დაკავშირებით ეურნალში იოაებ იმედაშვილი წერდა:

„ვალაკტონ ტამბე—ეს ზუნებისა და ადამიანის სულის ბეგრათა მესიიდულე — სრულიად განეკროებითა სდგას და თავისი შემოქ-

მედლებით იგი მსოფლიო სეცენის მგოუმტრო უხსლოვდება... ვალაკტონ ტამბეძე თავისი ლექსთა მშენიერი თაიფელშმს მსტრუქობაზე დადავიშალა მუდამ მაძიებეძმის სტრუქსის ქედელი ადამიანის სწრაფეზე, აღბეჭდა უკანასკნელ ათეულ წლების ინტელიგენციის რწმუნის ბერეყობა, ახალი გზების ძებნა, იმედის გაცრეება, უწუნეულობა...“ (თ. და ცხ. 1915 წ. № 2).

იოსებ იმედაშვილი დიდი მოწინებით და ღრმა პატივისცემით ეპყრობოდა ჩვენი დიდი კლასიკოსების სხოვნას. ამის დადასტურებაა მისი წერილები ვეა-ფმებელზე, ილევანდრე უახბეზე, იაკობ გოგეაშვილზე, ეგნატე ნიხოშვილზე, დიპიტრი ყუფიანზე, ილია ჭკეცავაძეზე, აყაი წერეთელზე, ნიკოლოზ ბარათაშვილზე, დავით კლდიაშვილზე. ეურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ დიდ ადგილს უთმობდა მათს იუბილეებზე, ამქებდა მათს სხოვნისადმი მიძღვნილ საღამოებს, ბეუდავდა მათს განუმეორებელ ქმნილებებს. ცალკე ნომრები დაეთმო ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ილია ჭკეცავაძის, ვეა-ფმაველას, ნატო ვახუშტის. მარტო აყაის გარდაცვალებას იოსებმა ოთხი ნომერი დაუთმო.

შეგროვებულეების შესანიშნავ ნიმუშად უნდა ჩათვალის იოსებ იმედაშვილის სიტყვა წარმოთქმული მოაქმინდაზე, აყაის სამარტოსთან, 1925 წლის 12 აპრილს, აყაის გარდაცვალების მუათე წლისთავის შესრულეების აღსანიშნავ სემოქალკო პანაშვილზე, რომელიც ეურნალ „თეატრი და ცხოვრება“ თაოსნობით დაგადახლილი (იხ. ეურნ. „თეატრი და ცხოვრება“ № 9 1925 წ.).

„აყაი ჩვენი წმინდათაწმინდაა, სამშობლო შეწრლობის რეგარი, პოეზიის ვეირავიანი, მსოფლიო მოქალაქეობის ნიმუში, მშობრმელთა განთავისუფლების მომღერალი, ნორჩი თაობის აღმზარდელი, უეეთესი შერშისის და წინსვლითა რწმუნის სიმბოლო. მან ყველა ქართველის გულში სიკეთესილივე ათეი ზელოქმენილი რეგარი. ჩხალაბ-ახდელი ერის და ზალხის უგეარავირო მეველ შეიქმნა. სასოწარკვეთილების ეამს მისი სიუფშის შექმენილი თეატრისპობის კვერთხი...“ ამბობდა იოსებ იმედაშვილი.

ეურნალში რომ ებრძოდა, ცხადია, იოსებ იმედაშვილი კარგად ვანასტევიდა მეფის მთავრობას და რუს ზალხს, მათს საუყუეთესო შეილებს. ამიტომ იყო, რომ იგი სულითა და გულით მიეკუთვნა 1914 წელს გამოჩენილი რუსი პოეტის, აყუფიისტყაიასისს რუსულ ენაზე მიწველი მთავრეგელის კონსტანტინე ბალმონტის საქართველოში სტუმრობისას. იოსებ იმედაშვილი წერდა, რომელიც უსაზღვრო პატივისცემით არის გაზამბარი ბალმონტისადმი, დაიბეჭდა 1914 წელს „თეატრი და ცხოვრება“ მეთერთმეტე ნომერში.

იოსებმა აფერთაოვანებულა წერდა: „დაე, დიდმს ზუსტისის სახელოანთქმულ მგოსანო, შენმა სულმანე შეიცირობის პატარა იგერიის უდიდებულესი შვილი, საქართველო ოქრის ხანის მარგალიტი, მთელი ქართული ერის სიამაყე, რათა შენთა თანამემამულეთაყ განავლევინო ქართული მგოსანთა მამამთავრია ქმნილუა და მით უჩვენო შენს თანამემამულეთა რაოდენ სულღირ სიმდიდრეს შეიცილადღეს ძაბით მოსილი თეატრის თეითარსებობა შორეულ წასსულში და აწ რის ღირსს აიანძენი მისნა...“ იქნება იგი ვალაკტონის პატილო ამბობის გზა-ხილად... მშვიდობა შენდა, ციფრ ხმათა მომღერალო, ციფრ-ზრადლოეთის შვილო...“

მრავალწინაქული, მაგრამ მართლ უდრავალი შოთას სამშობლო იაფარდაყვავილებით გვიგებენა...

ოსებ იმედამილი განსაკუთრებული აღტაცებით მივგება საქართველოში უნივერსიტეტთან დაარსებას. უნივერსიტეტის გახსნის დღესთან დაკავშირებით 1918 წელს „თეატრი და ცხოვრების“ მისამე ნომრის გარკვეულ დაბეჭდულ უნივერსიტეტის პირველი რექტორის პეტრე მელიქიშვილისა და სახელგანთქმული მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილის პორტრეტები, რომლებიც ნომერში იქ დაისტამბა ივანე ჯავახიშვილის ლექცია — „დასამაინს პიროვნება და მისი მნიშვნელობა მველ ქართულ სისტორიო-საფილოსოფიო მწერლობაში და ცხოვრებაში“, რომელიც ივანე ჯავახიშვილმა უნივერსიტეტის გახსნის დღეს წაუკითხა. ქართული ხალხისათვის, რომ უდიდესი მნიშვნელობის მქონე იყო უნივერსიტეტის დაარსება, სწორედ ამას უსვამს ხაზს იოსებ იმედამილი ქართული უნივერსიტეტისადმი მიძღვნილ წერილობით, რომელიც იმავე წლის „თეატრი და ცხოვრების“ მისამე ნომერში დაბეჭდა.

„საქართველოს თვითმართვლებას და სულიერ განათავსულებას საძირკველი ჩაეყარა — წერს იოსებ იმედამილი — იანერის 26-ს ვაილი ქართული უნივერსიტეტის კარები, ამიერიდან ყოველს ქართველს შეუძლია თავის სამშობლოშივე მიიღოს უმაღლესი განათლება: ჰემოზოტიკად ეს დღე ისტორიულ დღედ ჩაითვლებინს... ჩვენი მშობლიური განათლების კერა კვლავ იწყებს ბრწყინვალე განახლებულ ძალედ. მან უნდა მოვავანოთ გონებრივ-სულიერი სიმაღლე, საკუთარი თავის რწმენა, სამშობლო ქვეყნისა და მსოფლიოს სიყვარული...“

1917 წლის რევოლუციის პერიოდში ეჭრნალა „თეატრი და ცხოვრება“ სისტემატრიად აქუყნებდა სტატიებს რევოლუციებზე, ქართული ხალხის ცხოვრებაში მის დიდ როლზე. ამ პერიოდში ეჭრნალმა გამოაქვეყნა გიორგი ჭეჭიშვილის, ვერალა რუხაძის, სემან ერთაშვილის, მალა დაღანის, აგრეთვე რევოლუციონერი მწერლების რადენე კალაძისა და მხან ჩოღრიშვილის რევოლუციური ნაწარმოებები. მისი ნაწერებში მკაფიოდ ხანს რევოლუციური შემართება, მშრომელთა ინტერესებისათვის ბრძოლა, რაც განსაზღვრავდა ეჭრნალისა და მისი რედაქტორის იდერე პოზიციას. „თეატრი და ცხოვრებას“ 1917 წლის ერთგვარი ნომრის გარკვეულ იოსებმა დაბეჭდა ილიას ლექსი „განაჯიხელი“.

საყურადღებოა 1917 წლის „თეატრი და ცხოვრებას“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული იოსებ იმედამილის რევოლუციური სტატიები „როგორ ვიცხოვროთ“, „იციან შენი თავი“, „დაიშობ მველი, გაუმარჯოს ახალს“, „მედგრეთით აღსდგა“, „თეატრი და რევოლუცია“, „საქარაა ვაბედული ნაბიჯი“, „დღეს რუბუ“ და შრაველი სტა. მარტო სათაურებიდანაც კი ნათ-

ლად ხანს მათი ავტორის დამოკიდებულება რევოლუციის მიმართ. და, წარმოადგინებ, როგორც იმედამილი მისივე ეჭრნალის მთავრადი პრივილი ამ პერიოდში. იოსებ იმედამილს სტატიებში გამოთქმულია რწმენა სივალასტა ქვეყნისა და ეროვნების მშრომელთა სოლიდარობისა, რწმენა იმისა, რომ მხოლოდ შეერთებული ბრძოლით შეიძლება მივალწიოთ სინაერელ თავისუფლებას. იოსებ იმედამილმა, ვარდა მუხლიცისტური წერალებთან, მხატვრულ ნაწარმოებებშიც გამოთქვა რევოლუციის საბოლოო გამარჯვების რწმენა. 1917 წლის „თეატრი და ცხოვრებას“ ოცდამეშვიდე ნომერში იოსებმა „იხიბის“ ფსევდონიმით გამოაქვეყნა ლექსი „ხევეური“, რომელიც გამოთქმულია რევოლუციის გამარჯვების შედეგად მისი საზოგადოებრივი განწყობილება, იმავე წლის ოცდამეთოთხმეტე ნომერში დაბეჭდა თავისივე პიესა „სოფლია მიტინგე“.

ეჭრნალ „თეატრსა და ცხოვრებას“ ორჯერ გადაზღვდა იტალია: 1920 და 1925 წლებში. ორჯერვე გამოვიდა ეჭრნალის საბუბლო ნომრები (№ 13 და № 12), რომლებზეც დაბეჭდა ივანე ვაშაბაგის, ილი მოსაშვილის, დავით ხაბუტიაშვილის, დარია ახელუდინის, ვატირინე ვაბაშვილის, ტრიფონ რამიშვილის, იოსებ გრიშაშვილის, მიხეილ ჯავახიშვილის, ხომლევის (დაახვავა), ვაკო საფაროვის, ვეფენია მესხის, ნინო ყუფიანის, ლეო ქიანელის, სოფრო მკალობრიშვილის და სხვათა მისაძღვებელი წერილები. წერილის ავტორები ხან-ხანაში აღნიშნავენ ქართული ეროვნული კულტურის წინაშე. იოსებ იმედამილისა და მისი ეჭრნალის დიდ დასახურებას.

იოსებ იმედამილის, თუმცა ხელმოკლე იყო, არ დაუზოგავს თავი ეჭრნალის მალა ხარისხთანად გამოცემისათვის, არ მიუღია არავისგან არავითარი სუბსიდიები და დახმარება. ის კი არა და, ზნორად, დახმარების მკვირ, ზელსაც კი უშლიდნენ, ემუქრებოდნენ კიდევ. ზოგიერთმა უპაჩინებო აღმამა უახგარი მოღვემის შოთას უდერად მოიხსენია, საყვარელი ეჭრნალიც კი შეუგინა (იხ. ეჭრნ. „თეატრი და ცხოვრება“ № 13, 14 1924 წ.), მაგრამ იოსებ სულითა ახასოღეს დაეშუღა, არ შეშინებია არც პაროკიაციისა, არც ცილისწამებისა, ერთ-ერთ საბოლემიყო წერილში იოსებ სრულ პასუხისმგებლობით აცხადებდა:

„ჩვენი დროში მალა ფრიადებს და ვიდრე პირში სული გვიდგას, ამ დროშას ძირს ვერაკვან დაჯიხრევენს... ჩვენი შიხანი შიხე მუდამ ნათელი, სწორი და ვარჯიეულია; ტვირთი ჩვენი შიხეა, ვარსა ხელთფენის ტრფალი-სიყვარულით გამობარი, სამშობლო ქვეყნისადმი მოვალეობის შეგნებით გვაყავებულ, საყავობრიო მისწრაფებით აღზნებული“.

იოსებ იმედამილის მიერ შეგნებული ცხოვრებაც სამშობლო ქვეყნისადმი უერთგულესი სამსახურით არის გაიცხარონებული.

3260 80 კკვ.

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა
ИНДЕКС
76128

« М Н А Т О Б И »

**ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ